

ประวัติพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ
ฉบับสมบูรณ์

อนุสรณ์ในการสถาปนาภิกษุสงฆ์

คุณย่าม่น บุญชัยกุล

๑๕ มกราคม ๒๕๒๑

ณ เมรุวัดธรรมามูล

๑๐๑ ถนนวิภาวดีรังสิต กรุงเทพมหานคร

294.30922

พ326ปม

(สงวนลิขสิทธิ์)

H 4115

ประวัติ

พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ฉบับสมบูรณ์

และ

ไตร่สามัญสำนัก

เรียบเรียงโดย

พระญาณวิริยาจารย์ (พระอาจารย์วิริยงค์ สิรินธโร)

N

เจ้าอาวาส วัดธรรมมงคล

เลขหมู่ 29A. 30922
ว 326 ปม
เลขทะเบียน 005827

ถ้อยแถลง

ประวัติพระอาจารย์ มั่น ภูริทัตตเถระ
ฉบับสมบูรณ์ ที่กำลังอยู่ในมือของท่านนี้
เป็นการสัมภาษณ์คำต่อคำจาก

ท่านอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ
โดย พระญาณวิริยาจารย์ ผู้ได้ถามขณะ
ที่อยู่กับท่านเป็นเวลา ๔ ปี
จึงมีเนื้อหาสาระสำคัญยิ่ง ท่านผู้อ่านโปรด
ค่อย ๆ อ่าน และพิจารณาให้ดี จะได้รับประโยชน์
อันทุก ๆ หน้ากระต่ายที่เคี้ยว

คำนำ

การเขียนประวัติ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตะเถระ ฉบับนี้นั้นผู้เขียนได้เขียน
จาก การไต่ถามด้วยปากคำกับท่านเอง ระหว่างที่ผู้เขียนได้เป็นพระอุปัชฌาย์ และบิ
ณฑิตถวายท่าน เป็นเวลา ๔ ปี ซึ่งผู้เขียนพยายามไต่ถามท่านในทุกโอกาสที่มีอยู่ และ
และบันทึกความจำไว้เป็นอักษรตลอดเวลา ฉะนั้น การเขียนจึงเป็นสำนวนเดิมที่บันทึก
ไว้ ครั้นเพียงเรียบเรียงตามบันทึกเดิมเท่านั้น ผู้เขียน เมื่อได้อยู่กับท่าน และเห็น
การปฏิบัติตลอดจนการอบรมแนะนำสั่งสอนศิษยานุศิษย์ ผู้เขียนมีความเลื่อมใสอย่างยิ่ง
จึงได้พยายามที่จะบันทึกประวัติของท่านไว้ เพราะหวังว่าจะเป็นประโยชน์แก่ผู้อ่าน หรือ
ผู้ที่ติดตามผลงานของ ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตะเถระ ด้วยจึงพยายามบันทึกทุก ๆ
แง่ทุกมุมเท่าที่โอกาสจะอำนวยให้

ผู้เขียนมีความเห็นว่า การศึกษา ประวัติของ ผู้เป็นวีระบุคคลโดยทั่วไปนั้น
ย่อมจะได้ประโยชน์มาก เพราะว่าเป็นวีระบุคคลแต่ละท่านนั้น ย่อมจะต้องมีอะไรดีพิเศษ
ให้ได้ศึกษา เมื่อได้ศึกษาแล้วก็นำเอาตัวอย่างบางประการที่เป็นประโยชน์มาเป็นแนวทาง

การเขียนประวัติของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตะเถระ นี้ ผู้เขียนยังไม่อาจ
ยืนยันว่า สมบูรณ์โดยแท้จริง แต่คิดว่าจะเป็นฉบับที่เหนือหาสมบูรณ์กว่าที่เคย

แต่ผู้เขียนก็ถือว่า การเขียนครั้งนี้เป็นการตอบแทนคุณานคุณของท่านผู้เป็น
พระอาจารย์ ด้วยประการหนึ่ง ทั้งเป็นการเขียนด้วยความเลื่อมใส บูชา เคารพ นับถือ
โดยความบริสุทธิ์ใจของผู้เขียน

(พระญาณวิริยาจารย์)

ใต้สามัญสำนึก

การเขียนประวัติพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตะเถระ นั้นเป็นเรื่องสำคัญ เพราะ
ปัจจุบันปรากฏว่าท่านได้รับการเคารพนับถือจากชาวไทยเป็นอย่างสูง เนื่องด้วยศิษย์
ของท่านหลายองค์เป็นผู้ขอเสียงกระฉ่อน และเป็นทีเคารพนับถืออย่างสูงทั่วประเทศไทย
เช่น หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ แห่งคอยแม่ปิ้ง เชียงใหม่ หลวงปู่ฝั้น อาจาโร แห่ง
วัดอุดมสมพร สกลนคร หลวงปู่เทศก์ เทสรังสี (พระนิโรธรังสี) วัดหินหมากเป้ง
จ.หนองคาย หลวงปู่อ่อน ญาณสิริ วัดหนองบัวบาน อุดรธานี หลวงปู่ขาว อนาลโย
วัดถ้ำกลองเพล อุดรธานี พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน แห่งวัดบ้านตาด
อุดรธานี หลวงปู่บุญมา จิตเปโม วัดศาลวัน อุดรธานี หลวงปู่ชอบ ฐานสโม
จ.เลย พระอาจารย์วัน อุตตโม ภูเหล็ก สกลนคร พระอาจารย์จวน กุลเชฏฺโฐ ภูทอก
อุดรธานี เป็นต้น และยังมีอีกหลายร้อยองค์ที่เป็นศิษย์ของท่านอาจารย์มั่น ภูริทัตตะเถระ
ที่ยังไม่มีใครรู้จัก เพราะท่านเที่ยวแสวงหาความสงบส่วนตนตามป่าเขาลำเนาไพร ไม่
ติดต่อบุคคลภายนอกเท่าไร

ดังนั้น ศิษย์ทั้งหลายที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ จึงเป็นการส่งเสริม ครูบาอาจารย์
ไปด้วย ดังที่ศิษย์อาจารย์มั่น ๆ ที่ได้ปฏิบัติ-ชอบตามโอวาทของครูบาอาจารย์ปรากฏ
เด่นชัดในภายหลัง ทำให้ชื่อเสียงเกียรติคุณของท่านอาจารย์มั่น ๆ เด่นชัดอย่างมากมาย
ซึ่งก่อนนั้นไม่มีใครจะมีผู้กล่าวถึงกันเท่าใดนัก มาระยะนี้ศิษย์ของท่านได้รับการเคารพ
นับถือทั่วประเทศ จึงส่งเสริมให้ท่านมีความสำคัญในเวลาต่อมา ประชาชนทั่วประเทศ
ได้กล่าวถึงท่านอย่างสูงสุด ไม่เคยมีครั้งใดที่พระเถระผู้ทรงคุณวุฒิ จะได้รับการกล่าว
ถึงอย่างกว้างขวาง เหมือนพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตะเถระ เลย

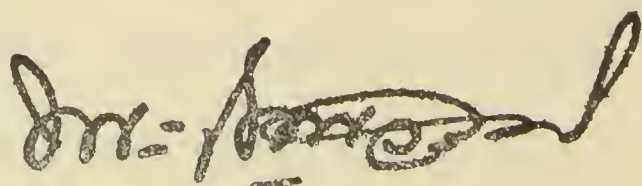
ผู้เขียนเล็งเห็นความสำคัญหลาย ๆ ประการ ประกอบได้เคยอยู่เป็นพระอุปัฏฐาก
ท่าน ๔ ปี ได้รู้เห็นซาบซึ้งในจริยาวัตร และอุบายวิธี คำสอนต่าง ๆ ทั้งส่วนสำคัญ
และส่วนเล็ก ๆ น้อย ๆ เป็นเรื่องมีค่าต่อการศึกษาของกุลบุตรต่อไปอย่างยิ่ง จึงรวบรวม
บันทึกความทรงจำของผู้เขียน นำมาเป็นหนังสือประวัติ ซึ่งจะเป็นหลักฐานต่อไป

แต่การเขียนครงน ผู้เขียนต้อง ขอร้องถึง “พระอาจารย์กงมา จิรปุญฺโญ”
ผู้เป็นอาจารย์องค์แรกของผู้เขียน และเป็นศิษย์เอกของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตะเถระ
องค์หนึ่ง พร้อมกันนั้นข้าพเจ้าก็จะให้หัวเรื่องว่า “ไตรสามัญสำนัก” เพราะเป็นเรื่องที่
เกี่ยวข้องกับประวัติ “พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตะเถระ ฉบับสมบูรณ์”

อย่างไรก็ตามก่อนที่ท่านผู้อ่านจะได้อ่านประวัติพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตะเถระ
ฉบับสมบูรณ์ ก็ควรจะได้อ่าน “ไตรสามัญสำนัก” ที่ข้าพเจ้าผู้เขียน ได้เดินทางไป
กับอาจารย์กงมา จิรปุญฺโญ อาจารย์องค์แรกของผู้เขียน ผู้เขียนได้มีความสัมพันธ์กับ
พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตะเถระมากน้อยเพียงใด เสียก่อนจะทำให้ผู้อ่านได้พบกับความ
มั่นใจหลายประการ ในการที่จะได้อ่านประวัติของพระอาจารย์มั่น ๆ ต่อไป

พระอาจารย์กงมา จิรปุญฺโญ ท่านเกิดที่บ้านโคก อ.ตองโขบ อ.เมือง
จ.สกลนคร ท่านอุปสมบทเมื่ออายุ ๒๕ ปี ท่านเจ้าคุณปัญญาพิศยาเถระ (หนู) อดีต
เจ้าอาวาสวัดป่าทุมวนาราม กรุงเทพฯ เป็นพระอุปัชฌาย์ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตะเถระ
เป็นพระกรรมวาจาจารย์ ท่านได้ปฏิบัติอยู่กับพระอาจารย์มั่น ๆ หลายปีจนอินทรีย์แก่กล้า
ท่านจึงได้เป็นพระคณาจารย์ แนะนำสั่งสอนพุทธบริษัท ให้ได้รับผลเป็นอันมาก ผู้เขียน
เป็นศิษย์ของท่านผู้หนึ่ง เพราะท่านได้นำข้าพเจ้านั่งสมาธิจนได้รับผลทางใจ และนำข้าพเจ้า
บวชเทยวฑฺฑ์ครั้งข้ามดงพญาเย็น ไปทุกหนทุกแห่งที่ทุระกันดาร ท่านนำข้าพเจ้าข้ามน้ำ
ข้ามทะเลไปจังหวัดจันทบุรี ทำให้ข้าพเจ้าสร้างวัดวาอารามหลายแห่ง ทั้งแนะนำธรรม
ปฏิบัติต่าง ๆ แก่ข้าพเจ้า จนข้าพเจ้าได้เป็นพระคณาจารย์สอนธรรมปฏิบัติแก่พุทธบริษัท
ในเวลาต่อมา

ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงขอเขียนตามบันทึกเดิม ที่ข้าพเจ้าได้บันทึกไว้เมื่อครั้งติด
ตามท่านอาจารย์กงมา จิรปุญฺโญ ตั้งแต่เริ่มต้นชีวิตเป็นสามเณร จนถึงได้เดินทางไป
พบกับพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตะเถระ เพื่อเป็นการประกอบเรื่อง “ประวัติพระอาจารย์
มั่น ภูริทัตตะเถระ ฉบับสมบูรณ์” ต่อไป

(พระญาณวิริยาจารย์)

คุณย่า มั่น บุญதியกุล

ชาติะ มีนาคม พ. ศ. ๒๔๓๑

มตะ ๑ เมษายน พ. ศ. ๒๕๒๐

รวมอายุได้ ๘๙ ปี

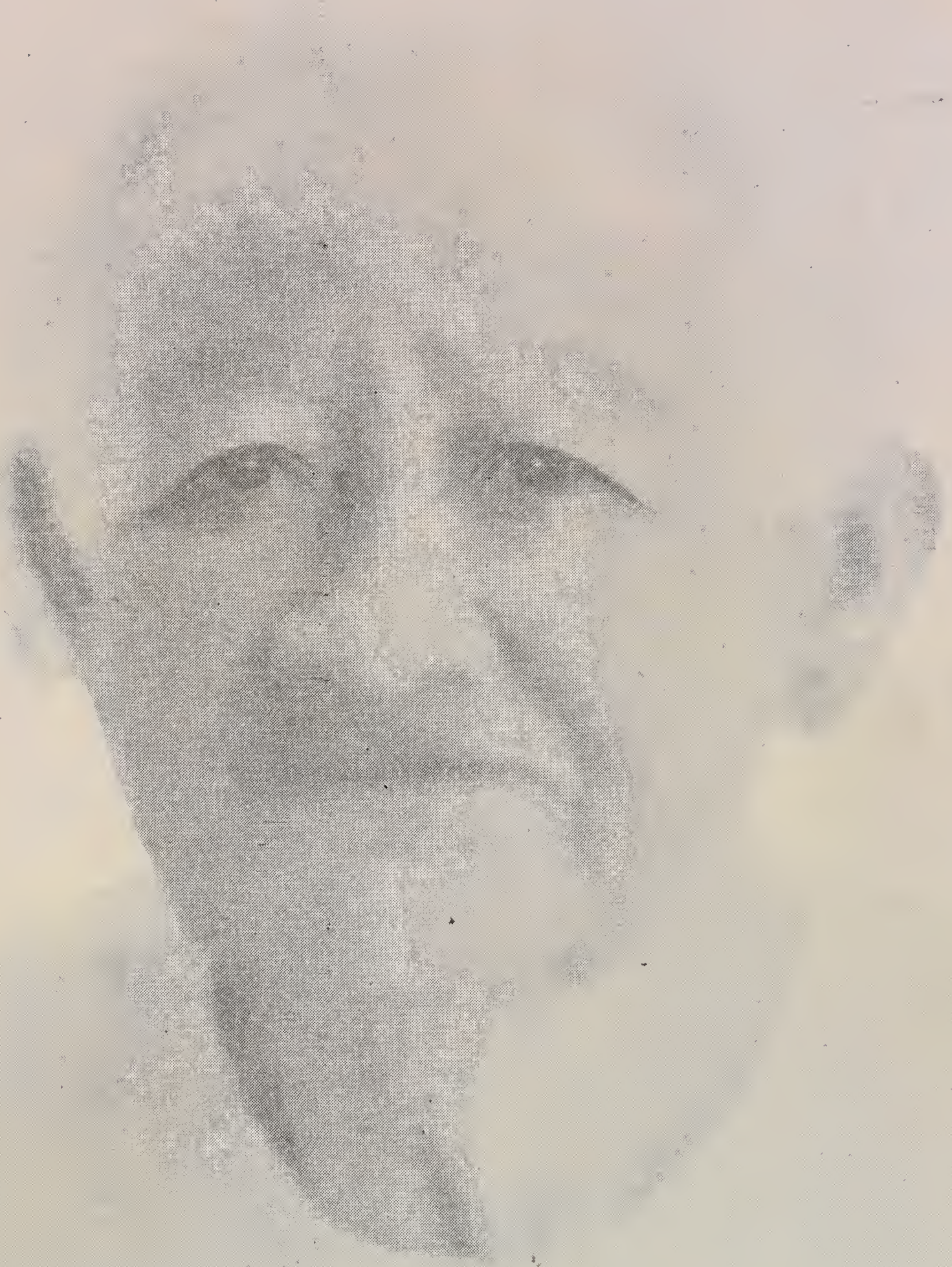
[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page]

ក្រុមប្រឹក្សាភិបាល ធនាគារជាតិកម្ពុជា

[Faint text, possibly a date or reference number]

[Faint signature or stamp]

[Faint text at the bottom of the page]

ผู้จัดทำเอกสารนี้ ขอขอบคุณ
ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกท่านเป็นอย่างสูง

คณะภิกษุสามเณรวัชรธรรมมงคล ร่วมการกุศล

คณะลูกหลาน-เหลน ของคุณย่า

คณะอุบาสิกาวัดธรรมมงคล บำเพ็ญกุศลร่วมกัน

ญาติพี่น้องจากบ้านใหม่สำโรง มาร่วมการกุศล

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า วัตรราชผาติการาม

กำลังลำดับเหตุการณ์สมัยเมื่ออยู่กับพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตะเถระ
เพื่อเขียนประวัติพระอาจารย์มั่น พิมพ์แจกในงานฌาปนกิจโยมมารดา

ประวัติย่อ

คุณย่ามั้น บุญதியกุล

คุณย่ามั้น บุญதியกุล เป็นบุตรของ คุณตาจันดี-คุณยายมน เกิดเมื่อ เดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๑ ตรงกับวันเสาร์ เดือน ๔ ปีชวด ณ บ้านกุคชนวน ตำบลสิค อำเภอสัก จังหวัดนครราชสีมา

เมื่อเดือน พฤษภาคม ๒๔๔๗ ได้แต่งงานกับ ชุนเพ็ญภาศย์ ชนารมย์ ซึ่งขณะนั้นได้รับราชการอยู่สังกัดกรมรถไฟหลวงแผนกเดินรถ เป็นนายสถานีหนองน้ำขุ่น (รถไฟสายนครราชสีมา) เมื่อแต่งงานแล้วก็ติดตามคุณปู่ (ชุนเพ็ญภาศย์ ชนารมย์) ไปอยู่ที่สถานีหนองน้ำขุ่นและต่อมา ก็ย้ายไปอยู่ในที่ต่างๆ อาทิเช่น ห้วยตะเฒ่า แปดริ้ว-เขาทอง-แก่งคอยและสถานีปากเพรียว (สถานีสระบุรีขณะนั้น) และได้ลาออกจากราชการรถไฟเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ ไปประกอบอาชีพส่วนตัวที่บ้านใหม่สำโรงหมู่ที่ ๓ ตำบลลาดบัวขาว อำเภอสัก จังหวัดนครราชสีมา ครั้น พ.ศ. ๒๔๗๙ คุณปู่ชุนเพ็ญภาศย์ ชนารมย์ ก็ถึงแก่กรรม ท่านทั้งสองมีบุตรด้วยกันรวม ๗ คน คือ

- ๑ นางเจริญ ชูเวช (บุญதியกุล)
- ๒ พ.ศ.อ. ทิมาญ บุญதியกุล
- ๓ นายสุชิต บุญதியกุล
- ๔ นายสัจจัง บุญதியกุล
- ๕ พระญาณวิริยาจารย์
- ๖ นายไชยมะนุ บุญதியกุล
- ๗ นางสาวมณี ศรีทองสุข

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ คุณย่าได้มาอยู่ที่ตรอกสพานยาว อำเภอบางรัก กรุงเทพฯ เพื่อนำบุตรมาศึกษาเล่าเรียนจนสำเร็จการศึกษาจึงได้กลับไปยังภูมิลำเนาเดิม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๘ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๙ ท่านเจ้าคุณญาณวิริยาจารย์ ได้รับมาอยู่ที่วัดธรรมมงคล เพื่อทำนุบำรุงดูแลให้มีความสุขเมื่อยามชราภาพ จนถึงวาระสุดท้าย เมื่อวันที่ ๑ เมษายน ๒๕๒๐ รวมอายุได้ ๘๙ ปี ที่วัดธรรมมงคล

ใต้สามัญสำนัก

พ.ศ. ๒๔๗๗

ตอนเริ่มต้นฝึกออกกวดงค์

(ของ พระวิริยงค์)

ข้าพเจ้าได้พบท่านอาจารย์กงมา จิรปุญโญ เป็นครั้งแรกขณะนั้นข้าพเจ้าอายุ
ได้ ๑๓ ปี อย่างเข้า ๑๔ ท่านกำลังขมกั้ขมั้นสอนอุบาสก อุบาสิกา อย่างไม่เห็น
แก่การเห็นกเห็น้อย การก่อสร้างวัดที่ชื่อว่า “วัดสว่างอารมณ์” ตำบลลาดบัวขาว
อ. สีคิ้ว จ. นครราชสีมา อันเป็นวัดแรกที่ท่านได้จัดการก่อสร้างขึ้น ก็เริ่มด้วยกุฎี-
ศาลาที่เป็นอาคารชั่วคราวมุงด้วยจาก แต่ก็เป็นสิ่งที่ท่านมิได้เอาใจใส่มากนัก ท่านได้
แนะนำสั่งสอนธรรม แก่อุบาสกอุบาสิกาทั้งหลายนั้นเป็นประการสำคัญซึ่งจะเห็นได้ว่า
ตอนเวลาก่อนจะมีเจ้าพวกหนุ่มสาว เต้าแก่หลังไหลไปหาท่าน โดยท่านจะสอนธรรม
หรือไม่ว่ากอดมนต์ ก็อกนในละแวกนั้นอ่านหนังสือไม่ออก ท่านต้องต่อให้ทีละคำ ๆ จน
กระทั่งจำได้ทั้งทำวัตรเช้า และทำวัตรค่ำอาราธนาศีล อาราธนาเทศน์

คนในบ้านใหม่สำโรงในขณะนั้นเป็นบ้านป่าไกลความเจริญ แต่เป็นแหล่งทำ
มาหากินดี เพราะมีป่าว่างมาก หลายหมู่บ้านหลายแห่งพากันอพยพมาตั้งหลักแหล่งกัน
ฉะนั้นคนในละแวกนั้นจึงมาจากหลาย ๆ ครัวุ่ ทำให้เกิดความไม่ใคร่จะลงรอยกัน ตั้งเป็น
พรรคเป็นพวกก่อความทะเลาะกันเนื่อง ๆ

ท่านอาจารย์ กงมา ท่านเห็นเหตุนี้แล้วท่านก็เริ่มไปรยปรายธรรมเข้าสู่จิตใจ
ประชาชน และก็ไ้ผลคือท่านได้หาอุบายให้กันทั้งหลายเหล่านั้นได้เข้าวัด ท่านก็พยายาม
พรั้สอนให้เข้ามารักษาอุโบสถบ้าง ฟังธรรมบ้าง บำเพ็ญกุศลอื่น ๆ บ้าง จนจิตใจอ่อน
ลง ข้าพเจ้าเองก็เป็นผู้หนึ่งที่ถูกความคึงคูกของท่านได้เข้ามาปฏิบัติธรรม

ภายหลังปรากฏว่าชาวบ้านใหม่สร้างโรงยู่ศีลธรรมมากขึ้น จนมีศูนย์กลางคือ
วัด ได้ร่วมสังสรจนเกิดความสามัคคีธรรมขึ้น กลับกลายเป็นบ้านที่มีความสุข อยู่ด้วย
ความพร้อมเพรียง งานชนนของอาจารย์กงมา เป็นงานชนโบว์แดงชนแรกของชีวิตท่าน
จนกระทั่งประชาชนเห็นดีเห็นชอบได้ช่วยกันสร้างถาวรวัตถุจนเป็นวัด โดยสมบูรณ์ขึ้นใน
ภายหลัง

ท่านได้ใช้เวลาอยู่ที่นั่น ๓ พรรษา ในเวลา ๓ ปีนี้ ท่านขียนสอนทั้งฝ่าย
พระภิกษุ สามเณร และประชาชน ทางด้านพระภิกษุสามเณรนั้นท่านจะกวาดขันเรื่องการ
ปฏิบัติอย่างเข้มแข็ง โดยให้ฉันหนเดียว ฉันในบาตรบิณฑบาตไม่ให้ขาด ทำวัตรเช้า
เย็น บำเพ็ญกัมมัฏฐานภาวนา ทั้งนั่งสมาธิและเดินจงกรม ภายในบริเวณวัดท่านจะ
จัดสถานที่วิเวกไว้เป็นแห่ง ๆ คือมีทางจงกรมภายใต้ร่มไม้เป็นทางยาวพอสมควรประมาณ
๑๐ วา หัวทางจงกรมจะมีแท่นสำหรับนั่งสมาธิมีอยู่ทั่วไปตามรอบ ๆ วัดสถานที่ที่ท่าน
จัดขึ้นให้โอกาสทุกคนได้เลือกเอาเพื่อไว้เป็นที่บำเพ็ญกัมมัฏฐาน ปรากฏว่าผลที่ได้รับ
คือความสงบทางใจอย่างยิ่งแก่ผู้มาพึ่งพาอาศัยท่าน แม่แต่ข้าพเจ้าก็ได้รับผลมาจากครู
กระหนนเองเป็นชนตน

ขณะถึงกาลออกพรรษาหน้าแล้ง ท่านจะพาศิษย์ที่สมัครใจออกเที่ยวธุดงค์
ตามป่าเขาลำเนาไพรเพื่อแสวงหาที่สงบวิเวก พ.ศ. ๒๔๗๘ ท่านประกาศว่า ถ้าใครไม่
กลัวตายไปธุดงค์กับเรา ข้าพเจ้าขอสมัครไปกับท่านทันที พร้อมกันนั้นท่านก็เล่าถึง
เหตุการณ์การบำเพ็ญความเพียรของพระอริยะสาวกแต่ปางก่อนว่า มีพระเถระที่เป็นเพื่อน
สหขัมมิก ๔ รูปด้วยกันปรารธนาความเพียรอย่างยิ่งเป็นที่ทั้ง แม่จะพยายามสักเพียงใด
ก็ไม่พอใจ คิดว่าพวกเราทั้ง ๔ ยังมีความประมาทอยู่ จึงชักชวนกันธุดงค์ไปในกลางดง
ใหญ่มีทงเหว น้ำ ถ้า ภูเขา ทั้ง ๔ องค์ได้ไปพบภูเขาสูงชันอยู่แห่งหนึ่ง จึงเดินเข้า
ไปใกล้มองดูข้างบนเห็นถ้ำอยู่หน้าผา จึงให้ตัดไม้ทำเป็นบันไดต่อขึ้นไปจนถึงถ้ำนั้นแล้ว
ทั้ง ๔ องค์ก็นั่งพร้อมกันขึ้นไปบนถ้ำ เมื่อพร้อมกันอยู่ถ้ำนั้นเรียบร้อยแล้วก็พร้อมใจ
กันอธิษฐาน ว่าเรามาทำความเพียรอันออกฤชไม่ต้องคำนึงถึงชีวิต แม่จะตายก็ช่างมัน
ถ้ำนั้นไต่ยังพาดอยู่ปากถ้ำเราก็งถือว่าหวังชีวิตอยู่ เราไม่ต้องหวังชีวิตแล้ว ถ้าไม่
บรรลุนิธรรมก็ให้ตายไปเสียเถิด จึงพร้อมใจกันผลัดบันไดทิ้ง เป็นอันว่าทั้ง ๔ รูปก็ไป

ทางไหนไม่ได้แล้วจึงปรารถนาความเพียรอย่างหนัก เมื่อทั้ง ๔ องค์ปรารถนาความเพียร
อยู่นั้น ๗ วันล่วงไป องค์ที่หนึ่งก็ได้บรรลุพระอรหัตต์แล้วก็เหาะไปบิณฑบาตร เพื่อมา
เลี้ยง ๓ องค์ที่ยังอยู่ ๓ องค์ไม่ประสงค์เพราะยอมตายแล้ว ล่วงไปอีก ๗ วัน องค์ที่
สองได้บรรลุพระอรหัตต์เหาะไปบิณฑบาตรมาแล้ว แม้ ๒ องค์ไม่ปรารถนาที่จะฉัน
ห้ามเสียแล้ว ๒ องค์นั้นจะพยายามสักเท่าใดก็ไม่อาจบรรลุได้ ได้ออกอาหารจนมรณ-
ภาพไปทั้ง ๒ องค์ ทั้ง ๒ องค์นี้ได้มาเกิดในสมัยพระพุทธเจ้าของเรา องค์หนึ่งได้นาม
ว่าพระพาหิยะได้บรรลุพระอรหัตต์เมื่อฟังธรรมของพระพุทธองค์ ขณะที่บิณฑบาตรอีก
องค์หนึ่งชื่อ กุมารกัสสปะไปทำความเพียรอยู่ในป่าผู้เดียว ได้ฟังธรรมกามาที่นวกถา
ได้บรรลุพระอรหัตต์เช่นเดียวกัน

ขณะนั้นมีพระ ๑ รูป ชื่อพระสังข์ สามเณร ๒ รูป สามเณรเที่ยงและสาม-
เณรวีรยงค์ รวม ๕ รูป ด้วยกันออกเดินธุดงค์เข้าตงพญาเย็น พบสถานที่ใดเป็นที่สงบ
ท่านก็จะทำความเพียรอยู่หลายวัน ในครั้งนั้นไม่มีบ้านคนเลยที่ผ่านไปถึง ๕ วัน ไม่ได้ฉัน
อาหารกันเลย ได้ฉันแต่น้ำเท่านั้น พวกเราอดอาหารกันทุก ๆ องค์ แต่พวกเราเกิด
กันไหว ท่านอาจารย์งมา ท่านก็ให้กำลังใจแก่พวกเราว่า เรารักความเพียร เรารักธรรม
มากกว่าชีวิต แต่ข้าพเจ้าชียอายุ ๑๔ ปี เท่านั้น รู้สึกว่ามันหิวกระหายเบาไปหมดทั้งตัว
ข้าพเจ้าต้องพยายามทำจิตให้แน่วแน่ไว้ตลอดเวลา การพูดคุยไม่ต้องพูดกับใคร ก้มหน้า
ก้มตาคำหนดจิตมิให้ออกนอกได้ เพราะจิตออกไปเวลาใดขณะใด จะเกิดทุกข์เวทนา
ขณะนั้น ขณะที่พวกเราหยุดพักนอนท่านก็ใช้ให้ไปกลางกลดให้ไกลกันให้มาก ข้าพเจ้าก็
ต้องออกห่างท่านไปอยู่ไกล เอาแต่เพียงกูกันไคยนั้นน้อย ๆ ก็คืออยู่กันคนละลูกภูเขา
การทำเช่นนี้เป็นภาระหยั่งถึงความจริงของลูกศิษย์ท่านว่าจะเอาจริงกันแค่ไหน ข้าพเจ้า
แม้จะกลัวแสนกลัวที่จะกลัวก็จำต้องออกไปอยู่ให้ไกลที่สุด แต่พอตกกลางคืนเข้าแล้วไม่
ทราบว่าคุณความกล้วมันประดังกันเข้ามาอย่างไรกันนั้นก็ไม่ทราบ รู้สึกว่ามันเสียไปทั้ง
ตัวเลย แต่ข้าพเจ้าได้ให้คำมั่นกับท่านอาจารย์ของข้าพเจ้าไว้แล้วว่าไม่กลัวตาย แต่ในใจ
คิดว่าอยากไปนอนให้ไกล ๆ ท่านที่สุด แต่ก็ไม่กล้า จำเป็นที่จะต้องอยู่ห่างไกล เสีย
เสื่อคำรามเสียงข้างมนรองดูรู้สึกว่ามันจะมากินข้าพเจ้าไปเสียแล้ว แตกเป็นเหตุให้เกิด
มรณานุสสติอยู่ตลอดเวลา เลยทำให้เกิดผลทางใจขึ้นอย่างยิ่ง

ธรรมดาว่าใจของคนเราต้องอาศัยฝึกหัดทำทำไป เหมือนคนฝึกหัดไปกับกิเลส เช่นฝึกแสดงภาพยนตร์ คนตรีต่างๆ ก็เป็นได้ ถ้านักในทางธรรมก็เป็นได้ แต่ทุก ๆ อย่างก็ต้องอาศัยกรรมวิธีแต่ละอย่าง การแสวงหาธรรมก็เช่นเดียวกัน ก็ต้องมีกรรมวิธีที่จะนำมาใช้ให้ได้ผลเช่นเดียวกันกับข้าพเจ้า ที่กำลังถูกกรรมวิธีของอาจารย์ข้าพเจ้าอบรมอยู่ในขณะนี้เอง

เมื่อพ้นจากตงพญาเย็นแต่อยู่ตอนทางตงนั้นเป็นแหล่งที่พวกมหาโจรทั้งหลายพากันมาส่งสมกันอยู่จำนวนมาก ท่านอาจารย์กงมา ก็พาพวกเราพักอยู่กับพวกโจรเหล่านั้น เมื่อเราพักกันเรียบร้อยแล้ว พวกโจรประมาณ ๒๐ คนได้เข้ามาล้อมพวกเราในมือมีทงดาบและปืนนำสะพิงกลัว

ท่านอาจารย์ กงมา เคยเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า พวกโจรตงพญาเย็นนี้ร้ายกาจนัก มันจับพระธุดงค์ฆ่าเสียมากต่อมากแล้ว คราวหนึ่งมีพระธุดงค์จำนวน ๙ รูป ธุดงค์มาเจอพวกโจรเขาใหญ่ตงพญาเย็นนี้ มันจับเอาไว้หมดคั่นดูว่าจะมีเงินไหม พระธุดงค์ทั้ง ๙ รูปไม่มีเงินแม้แต่สตางค์แดงเดียวพวกโจรก็โกรธ จึงจับเอาพระชนกั้น ชนค้อย ๆ ก็ไม่ยอม ชนจนหัวได้เลือด แต่มีอีกหนึ่งรูปไม่มีคู่เลยให้ชนหัวคั่นนา โจรชอบใจหัวเราะกัน พระรูปไม่มีคู่ก็อดตาลในใจก็จึงค้อย ๆ กลานไปจนถึงเป็นที่โจรวางไว้คว่ำปืนยิงโจรตายไปพวกโจรก็หนีเตลิดไป

ข้าพเจ้านึกถึงที่ท่านเล่ามาให้ข้าพเจ้าฟังได้ก็ให้เสียว่าเราจะโดนอีท่าไหนหนอ จากนั้นท่านอาจารย์ กงมา ท่านก็เริ่มอธิบายธรรมต่างๆ ให้พวกโจรมันฟัง แต่มันก็หาได้เคารพอาจารย์แต่อย่างใดไม่พวกมันนั่งยอง ๆ เอาปลายดาบบ้างกลางที่คั่นวางท่าทางน่ากลัว ข้าพเจ้าก็นั่งรับใช้ท่านอาจารย์ข้าง ๆ นั้นนั่นเอง ท่านอาจารย์ก็ไม่ยอมมลตธรรมเทศนาอธิบายเรื่อย ๆ ไป ข้าพเจ้าจำได้ตอนหนึ่งว่า “พวกเธอเอ๋ย แม่พวกเธอจะมาหาทรัพย์ ตลอดถึงการฝึกศีลของพวกเธออันน่า ก็เพื่อเลี้ยงชีวิตนเท่านั้น แต่ชีวิตนั้นก็ไม่ใช่ของพวกเธอ มันจะสิ้นกันไม่รู้วันไหน เป็นเช่นนี้ทุกคน พวกเธอฆ่าเขา ถึงจะฆ่าไม่ฆ่าเขาก็ตาย เธอก็เหมือนกัน มีความดีเท่านั้นที่ใคร ๆ ฆ่าไม่ตาย อย่างเรานี้จะตายเมื่อไรก็ไม่อนาทรร้อนใจ เพราะความดีเราทำมามากแล้ว” ข้าพเจ้าแทบจะไม่เชื่อในสายตาของข้าพเจ้าเลยทีเดียว ในขณะนั้นพวกโจรทั้งหมดพากันวางมีดวางปืนหมด

น้อมตัวลงกราบอาจารย์ของข้าพเจ้าอย่างอ่อนน้อม ข้าพเจ้าโล่งใจไปถนัดและพอใจที่ พวกโจรมั่นยอมแล้ว หัวหน้าโจรชื่อนายอง เป็นคนล่ำสันมากกรากเข้ามาหาอาจารย์ขอ ผากตัวเป็นลูกศิษย์ อีกครั้งเหมือนกนกที่ข้าพเจ้าไม่ยอมเชื่อสายตาของข้าพเจ้าว่า ทำไม โจรจะยอมเป็นลูกศิษย์อาจารย์ของข้าพเจ้าทำไม ช่างง่ายดายอะไรอย่างนั้นและก็เป็นจริง เช่นนั้นท่านอาจารย์กงมาท่านก็บัญชาให้พระที่ไปกับท่านโกนผมเสียเลย บวชเป็นตาผ้าขาวติดตามท่านไป

เดี๋ยวนี้หัวหน้าโจรได้กลายเป็นผู้ทรงศีลไปเสียแล้ว มันจะเป็นไปได้หรือท่าน ผู้อ่านทั้งหลายเพียงชั่วโหมงเดี๋ยวเท่านั้นโจรทั้งคณะมายอมเพื่ออาจารย์ของข้าพเจ้า มันเป็นไปแล้วแหละท่านทั้งหลาย ต่อมาเมื่อมหาโจรอุง มาเป็นตาผ้าขาวอุงแล้วก็สนิทสนมกับข้าพเจ้าอย่างยิ่ง

ข้าพเจ้าแม่ขณะนั้นอายุเพียง ๑๕ ปี เป็นสามเณรถึงจะยังไม่เจนต่อโลกมากนัก แต่สามัญสำนักของข้าพเจ้าได้บอกตัวเองว่า น้าอัครรรย์ น้าอัครรรย์ที่อาจารย์ได้ สอนคนที่จะต้องฆ่าคนอีกมากให้หยุดจากการกระทำบาปเช่นนั้น ข้าพเจ้าในสามัญสำนักก็ ต้องยอมรับแล้วว่าอาจารย์ของข้าพเจ้านั้นเก่งมาก ข้าพเจ้านึกชมอยู่ในใจแม้กระทั่งบัดนี้ ข้าพเจ้าก็ยังจะไม่ยอมลืมต่อเหตุการณ์ในวันนั้นได้เลย นี่ถ้าหากว่าอาจารย์ของข้าพเจ้า เกิดทรمانโจรไม่สำเร็จ พระเราก็จะถูกพวกมันบังคับให้เอาหัวชนกัน เมื่อไป ๕ องค์ ข้าพเจ้าก็จะถูกมันบังคับให้ชนหัวกันหา ข้าพเจ้าจะกล้าหรือที่จะยิงมัน ไม่กล้าแต่ อย่าคิดดีกว่าเพราะท่านอาจารย์ของข้าพเจ้าได้ทรมานมหาโจรสำเร็จแล้ว และข้าพเจ้าจะ เล่าประวัติของนายโจรอุงนี้ต่อขอให้ติดตามต่อไป

ตอนตุงคอยู่ในถ้ำเขากูคา นครสวรรค์

เหตุการณ์ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๗๘

พระอาจารย์กงมา จิรปุณฺโญ ได้ปราบมหาโจรอุง จนยอมทุกสิ่งทุกอย่างโดยอาศัยวิชาทศิณีแห่งพระสัทธรรม และความจริงแห่งการปฏิบัติในพระธรรมวินัย

ที่เครื่องครุฑของท่าน ตลอดถึงอาจารย์-มรรยาทที่น่าเลื่อมใส ทำให้มหาโจรเองได้ยอมเข้ามา
ถือนวชแต่พระอาจารย์ก็ให้นวชเป็นเพียงตาผ้าขาว หนึ่งขาวห่มขาวสมาทานศีล ๘ เพราะ
มหาโจรผู้นี้ได้ฆ่าคนมามากภายหลังจากที่ท่านอาจารย์ ฯ ได้พาข้าพเจ้าเที่ยวธุดงค์หา
วิเวกไปตามป่า ตามเขาตามถ้ำ จนถึงจังหวัดนครสวรรค์ไปที่สถานีรถไฟหัวหวาย เดิน
เข้าไปจนถึงถ้ำแห่งหนึ่งชื่อว่าถ้ำภูคา ถ้ำนี้อยู่ที่ภูเขาไม่ใหญ่นัก แต่ถ้ำใหญ่มาก กว้างขวาง
และเป็นถ้ำชนไม่ใช่ถ้ำลง มีปล่องหลายปล่อง ทำให้ภายในถ้ำสว่างไม่มีมืด และมีชอกเป็น
ที่น้ำอยู่มากแห่งพระอาจารย์พาข้าพเจ้าอยู่ ณ ที่ถ้ำเป็นเวลาหลายเดือน เพราะเป็นที่
วิเวกดี ท่านได้พาชาวบ้านใกล้ๆ นั้นชุกดินทำทางเดินจงกรมในถ้ำได้หลายทาง แต่ขณะที่
ชุกดินทำทางเดินจงกรม ได้พบเบ้าหลอมทองเก่าแก่ ตุ่มหู ต่างหู เป็นทองคำและกระ-
โหลกศิระชะ อะไรต่างๆ มากมายเป็นของโบราณ ข้าพเจ้าก็ได้ท่องปาฏิโมกข์ได้ในขณะ
ที่อยู่ภายในถ้ำนั้นเอง เพียง ๑๕ วันเท่านั้นก็ทองจบ

ณ ที่ถ้ำแห่งนี้ ท่านอาจารย์ได้แนะนำพร่ำสอนเรื่องการปฏิบัติจิตใจให้แก่
ข้าพเจ้าอย่างเต็มที่ ข้าพเจ้าก็ปรารถนาความเพียรอย่างเต็มที่กำลัง ได้ผลเป็นที่พอใจตั้งใจ
ว่าจะจำพรรษาอยู่ที่นั่น แต่พอจวนจะเข้าพรรษา ท่านอาจารย์สิงห์ ขนตยาภิโม ได้
โทรเลขไปเรียกให้ท่านอาจารย์ กงมา กลับ พวกเราจึงได้กลับนครราชสีมา และได้มา
อยู่ที่วัดสว่างอารมณ์ บ้านใหม่สำโรง

มหาโจรเอง ซึ่งบัดนี้ได้กลายเป็นตาผ้าขาวออกไปแล้วนั้น ก็ได้ติดตาม
อาจารย์มาจำพรรษาพร้อมอยู่ที่นั่น เธอตั้งใจจะปฏิบัติกรรมฐานอย่างเต็มความสามารถ
และก็เป็นผล ทำให้จิตใจของเธอได้รับความสงบและเยือกเย็นเป็นอย่างยิ่ง การทำความ
เพียรของเธอเช่นนี้ทำอย่างยิ่ง บางครั้งนั่งสมาธิตลอดคืนยิ่งรุ่ง บางครั้งเมื่อสมาธิได้ผล
เธอจะอดอาหาร ๒ วัน ๓ วัน เป็นการทรมานตน ข้าพเจ้าได้ถามเธอว่า ตอนเป็น
โจรได้ฆ่าคนไปแล้วกี่คน เธอบอกว่า ๙ คน นับเป็นบาปกรรมอย่างยิ่ง แต่อาศัย
ธรรมของพระอาจารย์กงมา ที่ได้พร่ำสอนอยู่เบื้องนี้ ทำให้เธอได้รับผลจากคำสอน
เป็นอย่างยิ่ง ข้าพเจ้าถามเธอเรื่องการปล้นฆ่าที่ไรเป็นได้เรื่องทุกที่เธอบอกว่าเมื่อได้เล่า
เรื่องความหลัง ในเวด่าบำเพ็ญสมาธิจะแลเห็นในนิมิตว่ามีตำรวจนับไม่ถ้วนมารุมล้อม
จะฆ่าเอาเสียให้ได้ มันเป็นนิมิตที่คอยมาหลอกหลอนตัวเองอยู่เสมอ เธอได้เล่าต่อไป

ว่า มีคราวหนึ่งเขาจับผมได้ เขาประชาทัณฑ์จนผมสลบไป พวกเขานึกว่าผมตายแล้ว จึงหามเอาผมไปโยนทิ้งในป่าแห่งหนึ่ง พอกลางดึกน้ำค้างตกถูกตัวผม ๆ ผมได้รู้สึกตัว และได้ฟื้นขึ้น พวกชาวบ้านรู้ว่าผมฟื้นไม่ตาย พวกเขายิ่งกลัวกันใหญ่ออกสั่นขวัญแขวน ผมเองมารู้สึกตัวตอนฟื้นขึ้นพบว่าคนเราเกิดแล้วต้องตายแน่ เรามาประพฤติตัวเป็นมหาโจรอยู่เช่นนั้น ก็คงจะได้รับบาปกรรมอันใหญ่หลวงต่อไปเป็นแน่ แต่แม้จะได้คิดเช่นนั้นก็ตาม สัญชาติญาณของความเป็นโจรของผมก็ไม่สิ้นไป ต้องคุมสมัครพรรคพวกเข้าไปปล้นสดมภ์เขาเหมือนเดิม แต่คราวนี้ผมได้ตั้งใจไว้ว่าจะไม่ฆ่าใครอีกต่อไป เหมือนกับบุญปางหลังมาช่วยผม อีกไม่ช้าไม่นานนัก ก็พอดีมาพบกับ ท่านอาจารย์ กงมา จิตรปัญญา พร้อมกับเมือมองเห็นท่านครั้งแรกก็อึ้งจรรยาใจแล้วครับ ให้เกิดความเลื่อมใสในองค์ท่านตั้งแต่นั้นยังไม่ได้ฟังธรรมจากท่าน อาจถึงคราวหมดยาบาปกรรมแล้ว พอได้ฟังธรรมจากท่านเท่านั้นก็เกิดความสลดลงอย่างไม่น่าเชื่อ จิตของผมเหมือนกับถูกขลุ่ยตีด้วยน้ำอมฤต กลายเป็นจิตที่ให้อภัยทุกสิ่งทุกอย่าง ละตัวออกจากพวกมหาโจรทั้งหลาย ผมเองก็พยายามเกลี้ยกล่อมลูกน้องให้ตามผมมาบวช แต่มันไม่ตามมาผมก็เลยปล่อย แต่ในที่สุดลูกน้องของผมทั้งหมดมันก็เลิกเป็นโจร เข้ามาอยู่ในบ้านทำมาหากินตามปกติ ผมเองจึงบวชเป็นตาผ้าขาว ผมรู้ตัวผมที่ทำบาปกรรมไว้มากผมจึงขอสละชีวิตเพื่อการทำสมาธิอย่างยิ่งยวด

ตาผ้าขาวเองได้อยู่ปฏิบัติกับท่านอาจารย์ กงมา อยู่เป็นเวลาหลายปี เป็นผู้เคร่งครัดอยู่ในพระธรรมวินัยเป็นอย่างยิ่งจนวาระสุดท้ายของชีวิตในวันหนึ่ง ตาผ้าขาวเองนั่งสมาธิอยู่ในกลดเป็นเวลา ๒ วันไม่ออกมา ตามธรรมเนียมจะออกมารับประทานอาหารพร้อมพระ ในวันนั้นไม่ออก พระภิกษุสามเณรก็สงสัย แต่บางครั้งตาผ้าขาวเองจะอดอาหาร ถึง ๕-๗ วัน ก็มี จึงทำให้ไม่มีใครสนใจเท่าใดนัก แม้ว่าจะไม่ออกจากกลดตั้งหลายวัน วันนั้นพวกเรานึกสงสัยมากกว่าทุกวัน จึงพากันเข้าไปเพื่อจะเปิดดูว่า ตาผ้าขาวเองทำอะไรอยู่ข้างใน แต่โดยส่วนมากท่านอาจารย์ท่านห้าม เพราะเป็นเวลาที่เขา นั่งสมาธิอยู่ เราไปทำให้เสียสมาธิของคนอื่น จึงทำให้เกิดความลังเลที่จะเปิดกลดของตาผ้าขาวเอง ครั้นเมื่อเห็นว่าไม่มีการเคลื่อนไหวเป็นเวลานานผิดปกติ พวกเราจึงตัดสินใจเปิดกลด เมื่อเปิดกลดแล้วทุก ๆ คนที่เห็นก็ต้อง ตกตะลึง เพราะ

ตาผ้าขาวองไม่มีลมหายใจเสียแล้ว แต่ว่ายังคงนั่งสมาธิอยู่ตามปกติไม่ล้ม พวกเราจับ
ตัวดูเย็นหมด แข็งทื่อเป็นท่อนไม้ แต่ว่าคราวนั้นอยู่ในป่า เบื้องหน้าเรื่องก็ไม่เป็น
ข่าวโกลาหล ซึ่งถ้าเป็นอย่างปัจจุบันนี้ เข้าใจว่าจะเป็นข่าวอีกทีก็ครึกโครมอย่างมหาด
ทีเดียว น่ากลัวว่า พวกที่นับถือเรื่องไสยกลาง จะพากันแตกตื่นไปหากันใหญ่แต่ว่าขณะ
นั้นเหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น ในที่สุดท่านอาจารย์ก็ได้พาญาติโยมพระภิกษุสามเณรทำ
ฌาปนกิจศพตามมีตามได้ จนกระทั่งเหลืออยู่แต่เถาถ่านเท่านั้น.

พ.ศ. ๒๔๗๙

ตอนไปเผยแพร่ธรรมที่จังหวัดจันทบุรี

หลังจากจำพรรษาอยู่ที่นั่นแล้ว ในพรรษา พระอาจารย์ลี ธมฺมธโร ผู้ซึ่ง
ได้ไปทำประโยชน์อยู่ที่จังหวัดจันทบุรี ในขณะที่นั้นมีผู้เลื่อมใสในพระธรรมเทศนา
ของท่านมาก ท่านได้ไปอยู่จันทบุรีองค์เดียว ไม่มีใครช่วยในด้านการเผยแพร่ธรรม
กัมมัญฐาน จึงได้มีจดหมายมาถึงท่านอาจารย์ กงมา ฯ ขอให้ไปช่วยในการเผยแพร่ธรรม
ดังกล่าวแล้ว หลังจากท่านอาจารย์กงมา ฯ ได้รับจดหมายแล้ว ก็นำไปปรึกษา ท่าน
อาจารย์สิงห์ ก็ได้รับอนุมัติให้ไปจันทบุรี ข้าพเจ้าหลังจากที่กลับจากกรุงเทพฯ ในครั้งนั้น
แล้ว ก็เป็นไข้มาเลเรีย จับไข้อยู่วันเว้นวัน จนถึงชนสมองและสลบไป ข้าพเจ้าไม่รู้
ตัวเลยในขณะนั้น เหมือนกับจิตวิญญาณไปเสวยความสุขอยู่ในสถานที่ใดที่หนึ่งประมาณ
๓๐ นาที จึงฟื้นคืนมา พอหายไม่คิดทำอะไรพร้อมกับท่านอาจารย์กงมา ฯ ก็ตัดสินใจ
เดินทางไปจันทบุรี แต่ได้ไปพักอยู่ที่กรุงเทพฯ ก่อน นางถม ลิปิพันธ์ เลื่อมใสใน
ท่านอาจารย์ ได้ถวายค่าโดยสารเรือไปจันทบุรีองค์ละ ๕ บาท ไป ๕ องค์ด้วยกัน

แต่ก่อนนั้นข้าพเจ้าขอพูดถึงความสัมพันธ์ระหว่าง ท่านอาจารย์ กงมา และ
ท่านอาจารย์ลี ไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ย้อนกล่าวตอนต้นของ ท่านอาจารย์ กงมา เพื่อให้ข้อความต่อเนื่องกัน เมื่อ
ท่านเป็นฆราวาส เป็นพ่อค้าขายโค กระบือ และเป็นหัวหน้าได้นำกระบือเข้ามาขาย
ทางภาคกลางทุก ๆ ปี จนฐานะของท่านมั่นคง และได้แต่งงานกับหญิงในบ้านของท่าน

คือบ้านโคก ต่อมาเมื่อภรรยาตั้งครรภ์และได้คลอดบุตร ภรรยาได้ตายขณะคลอดทำให้
ท่านเกิดความสังเวชสลดใจ และเศร้าโศกเป็นอย่างยิ่ง จึงได้คิดที่จะสละโลกย์ทิ้งมวลได้
ไปลาบิคารมารดาและญาติก็ได้รับความสนับสนุนเป็นอย่างดี เมื่อบวชแล้วท่านก็ได้ไปอยู่
ที่วัดทองโฉบ แต่เวลานั้นเขาไม่ได้ปฏิบัติกัมมัฏฐานกัน เมื่ออยู่ไปไม่ได้ผลทางใจ ท่าน
ก็พยายามสืบทอดครูบาอาจารย์ได้ชื่อว่า "อาจารย์วานคำ" เป็นอาจารย์ที่มชอเสียงอยู่ไม่
ไกลนัก จึงไปขอพักอาศัยอยู่ด้วย อาจารย์วานคำ ๆ ก็ได้ให้ความรักใคร่แก่ท่านเป็น
พิเศษได้สอนให้ทำสมาธิตามวิธีของท่านอยู่ประมาณ ๑๐ เดือนก็มีบางสิ่งบางอย่างที่ท่าน
ไม่พอใจ คือ ตอนค่ำ ๆ พระจะต้องไปถอนหญ้าทางป่า ตัดต้นไม้อาจารย์วานคำบอกว่า
เราทำอย่างหมั่นกัณณิกวินัยอยู่ แต่จำต้องทำ ภายหลังอาจารย์จึงมาทราบว่ามีกัณณิกวินัยก็
ไม่อยากจะทำ แต่ก็จำต้องทำด้วยความเกรงใจ

อยู่มาวันหนึ่ง ท่านอาจารย์กงมา ๆ ท่านก็ได้ทราบข่าวว่า มีตาผ้าขาวคน
หนึ่งรูปดั่งคัมภีร์กลดอยู่ใกล้ ๆ แถว ๆ นั้น มีผู้คนไปฟังเทศน์กันมาก เกิดความสนใจ
ขึ้น เมื่อได้โอกาสจึงได้ไปหาตาผ้าขาวคนนั้น เมื่อได้พบก็เกิดความเลื่อมใส เพราะ
เห็นกิริยามารยาท ประกอบกับมีราศีผ่องใส จึงได้ถามว่า ท่านมาจากสำนักไหน ตา
ผ้าขาวบอกว่า มาจากสำนัก ท่านอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ถามว่าอยู่กับท่านมากี่ปี ตา
ผ้าขาวตอบว่า ๓ ปี และตาผ้าขาวได้อธิบายถึงวิธีทำกัมมัฏฐานแบบของท่านอาจารย์
มั่น ๆ ให้ฟัง ก็เกิดความเลื่อมใสอย่างจริงจังขึ้น ถามว่าเวลานั้นท่านอาจารย์มั่น ๆ อยู่
ที่ไหน ? ตอบว่าอยู่ที่บ้านสามผง ดงพระเนาวิ อ. วานรนิवास และท่านอาจารย์กงมา
ก็ตั้งใจจะไปหา ท่านอาจารย์มั่น ๆ ให้ได้ และได้ลาตาผ้าขาวคนนั้นกลับวัด มาขอ
ลาท่านอาจารย์วานคำ ไม่ได้รับอนุญาต แม้จะพากเพียรขออนุญาตตั้งหลายครั้ง พอ
อยู่มาวันหนึ่งอาจารย์วานคำ มีธุระไปฝากภรรยา (ข้างหนึ่งของภรรยา) เป็นโอกาสของท่าน
อาจารย์กงมา ๆ จึงได้ชวนพระบุญมี เป็นเพื่อนองค์หนึ่ง แล้วยกพากันหนีออกจากวัดนั้น
ไป เดินทางเป็นเวลา ๒ วัน ก็ถึงที่ ท่านอาจารย์มั่น ๆ อยู่ ขณะไปถึง ท่านอาจารย์
มั่น ๆ กำลังให้อโวกาแก่พระภิกษุสามเณรอยู่ ณ ที่ศาลากำมะลอมุงหญ้าคาหลังเล็ก ๆ
ท่านอาจารย์กงมา ๆ รู้สึกว่าเมื่อได้มาเห็นภาพเช่นนั้นเข้าให้ตื่นเต้นระทึกใจ เหมือนกับ

ว่ามีบิตตกอยู่ในมโนรณณ์ตัวชาไปหมด จึงนั่งรอพักอยู่ในที่แห่งหนึ่งใต้โคนไม้ เมื่อ
ท่านอาจารย์มัน ๆ เสร็จจากการให้โอวาทแล้ว ทั้งสองก็ได้เข้าไปนมัสการขอฝากตัว
เป็นศิษย์กับท่านอาจารย์มัน ๆ

ท่านอาจารย์มัน ๆ ได้ให้พระไปพาขึ้นมา โดยบอกว่านั้นพระแขกมาแล้ว
และทั้งสองมีความตั้งใจองค์หนึ่ง อีกองค์หนึ่งเพียงแต่ตามมาเท่านั้น และเมื่อ ท่าน
อาจารย์กงมา ๆ นั่งแล้ว ท่านอาจารย์มัน ๆ ก็ให้กัมมัญฐานเลยทีเดียว โดยไม่ต้อง
รอกาลเวลา และก็บอกให้ไปอยู่ที่กุฏิหลังหนึ่งที่อยู่เปลี่ยวที่สุด

ตอนพระอาจารย์กงมา จิรปัญโญ พบพระอาจารย์มันรับโอวาทครั้งแรก

เมื่อท่านได้รับโอวาทครั้งแรกของ ท่านอาจารย์มัน ๆ แล้ว ก็ทำให้ซาบซึ้ง
อย่างยิ่ง เริ่มต้นแรงความเพียรอย่างเต็มความสามารถ ท่านได้กระตือรือร้นหลังหนึ่ง
อยู่ในป่า ณ ดงพะเนาวันเบนดงใหญ่เต็มไปด้วยสิ่งสาราสัตว์ร้ายต่าง ๆ แต่เป็นที่
สงบวิเวกเป็นอย่างยิ่ง ขณะที่ท่านกำลังแรงความเพียรอยู่นั้นท่านเล่าว่า ณ ที่แห่งนั้นเบน
ดงมาเลเรีย ถ้าผู้ใดอยู่ที่ไม่ระมัดระวังแล้วเป็นไข้มาเลเรียมีหวังตาย หลังจากได้บำเพ็ญ
ความเพียรมาเป็นลำดับโดยอุบายวิธีของ ท่านอาจารย์มัน ๆ ทำให้เกิดสมาธิ ปีติเยอก
เย็นใจลึกซึ้งเพิ่มขึ้นทุก ๆ วัน ความเปลี่ยนแปลงไปในทางได้ผลของการบำเพ็ญจิต ไม่
อยู่คงที่คือดำเนินเข้าไปหาความยิ่งใหญ่โดยไม่หยุดยั้ง ท่านจะเข้าไปปรึกษาใต้ถามท่าน
อาจารย์มันทุก ๆ วันมิได้ขาด เนื่องด้วยความเป็นไปของสมาธิได้เป็นไปอย่างรวดเร็ว
ท่านอาจารย์มัน ๆ ก็ได้แก้ไขให้เกิดศรัทธาอย่างไม่มีลดละ ทำให้ท่านมุนานะบากบัน
อย่างไม่คิดชีวิต

วันหนึ่งท่านไปนั่งสมาธิอยู่ใต้โคนต้นไม้ พอจะพลบค่ำยิ่งได้มากันใหญ่
แต่พอดีกับท่านกำลังได้รับความรู้ทางในแจ่มแจ้งน่าอัศจรรย์ จึงไม่ลุกจากที่นั่ง ได้นั่ง
สมาธิต่อไป ยุ่งได้มารุมกัดท่านอย่างมหาศาล และยุงที่เบนยุงอันตรายทั้งนั้น เพราะ
มันมมเชอมาเลเรียท่านก็ไม่คำนึงถึงเลย คำนึงถึงความรู้แจ้งเห็นจริงที่กำลังจะได้อยู่ใน
ขณะนั้น ท่านเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า เราได้ยอมสละแล้วซึ่งชีวิต เราต้องการรู้แจ้งเห็น

จริงในธรรมอันท่านอาจารย์มั่น ฯ ได้แนะนำให้ ในการนั่งครั้งหนึ่ถือว่าเป็นครั้งพิเศษมาก เพราะมันเกิดความสุขอย่างไม่มีอะไรบีบบัง เราลืมตาก็ไม่สว่างเท่า คุ่มันทะลุปรุโปร่ง ไปหมด ภูเขาป่าไม้ไม่มีอะไรมาขวางกั้นได้เลย และมันเป็นครั้งแรกที่เกิดชนแก่เรา แม้จะพิจารณากายสังขารก็แจ้งกระจ่างไปหมด จะนับกระดูกที่ท่อนก็ได้เกิดความสุขเวท สลตจิตถึงนักหวลคิดไปถึงคุณของท่านอาจารย์ว่าเหลือต้นพันประมาณ คิดว่าเราถ้าไม่ได้ พบท่านอาจารย์มั่น เหตุไฉนเราจะได้เป็นเช่นนี้หนอ ท่านได้นั่งสมาธิจนรุ่งสว่างพ้อออก จากสมาธิ ปรากฏว่าเลือดของยุ้งที่กดท่านหยดเต็มผ่านสีทนะ (ผ้าปูนั่ง) เต็มไปหมด พ้อท่านลุกขึ้นมาตัวเบา แม้จะรู่อยู่แก่ใจว่ายุ้งเหล่านี้มีพิษสงร้ายนัก แต่ท่านก็ไม่อนาทร ร้อนใจ เพราะที่ท่านได้รับธรรมนวิเศษนักแล้ว แต่ท่านก็หาได้จับไข้หรือเป็นมาเลเรื่อย เลย นับเป็นสิ่งอัศจรรย์อยู่มากทีเดียว

ความเป็นมาในวันนี้ ท่านได้นำไปเล่าถวาย ท่านอาจารย์มั่น ฯ ได้รับการ ยกย่องสรรเสริญในท่ามกลางพระสงฆ์ทั้งหลายที่มาประชุมกัน และได้พูดว่า ท่านกงมา นี้สำคัญนัก แม้จะเป็นพระที่มาใหม่แต่บารมีแก่กล้ามาก ทำความเพียรหาตัวจับยากสูญ เสียสละให้ยุ้งกินได้ตลอดคืน ควรจะเป็นตัวอย่างแก่ผู้ตั้งใจปฏิบัติทั้งหลาย และท่าน อาจารย์มั่น ฯ ก็ได้แสดงถึงมหาสติปัญญาญาณโดยเฉพาะ กายานุบัสสนา สติปัญญาญาณ ให้ ท่านฟังอย่างแจ่มแจ้ง

ท่านเล่าให้ข้าพเจ้าฟังต่อไปว่า เมื่อเราอยู่ที่บ้านสามผงตงพะเนาว์น การทำ ความเพียรได้บำเพ็ญทั้งกลางคืน และกลางวัน มีการพักผ่อนนอนในเวลากลางคืนเพียง เล็กน้อยเท่านั้น ส่วนตอนกลางวันเราจะเอนหลังลงนอนไม่ได้เลย แม้ว่าเราต้องการจะ เอนหลังพักผ่อนบ้าง เพราะความเหน็ดเหนื่อย แต่พอเอนหลังลงเท่านั้น จะมือกาตัว หนึ่งบินโฉบมาจับที่หลังคาคระต๊อบของท่าน แล้วใช้จะงอยปากสับตรงกลางหลังคาเสียง ดังทันท ถ้าท่านไม่ลุกขึ้น มันก็จะสับอยู่อย่างนั้น พ้อท่านลุกขึ้นมันก็จะหยุด เป็นอยู่ อย่างนั้นมาหลายเวลาทีเดียว จนท่านไม่กล้าจะพักจำวัดเวลากลางวัน

ท่านได้เล่าเหตุการณ์ตอนนั้นต่อไปอีกว่า มีคราวหนึ่งที่ท่านต้องหนักใจอย่างยิ่ง คือ ท่านอาจารย์มั่น ฯ ใช้ให้ทองพระปาฏิโมกข์ให้ได้เสียก่อนจึงจะญัตติเป็น พระธรรมยุต เหมือนกับ ท่านอาจารย์มั่น ฯ เพราะท่านบวชเป็นพระมหานิกายอยู่ก่อน ถ้ามีความ

เลื่อมใสอย่างยิ่ง และต้องการที่จะเป็นศิษย์ที่แท้จริงของ ท่านอาจารย์มั่นฯ เราจึงต้อง
พยายามอย่างยิ่ง ที่จะทอ้งพระปาฏิโมกข์ให้ได้ ซึ่งเป็นภารกิจของเหลือเกินเนื่องจากเรา
อ่านหนังสือเขียนหนังสือไทยไม่ได้มาก ถึงได้ก็ไม่ชำนาญที่จะอ่านถึงหนังสือพระปาฏิ-
โมกข์ แม้จะเป็นเรื่องยากแสนยากนักสำหรับตัวเรา ก็คือว่าแม่แต่การปฏิบัติจิตใจที่ว่า
ยากนักเราก็งงได้พยายามจนได้รับผลมาแล้ว จะมาย่อทอ้งการทอ้งพระปาฏิโมกข์นี้เสีย
ทำไม เราจึงพยายามทั้งกลางวันกลางคืนเช่นกัน แกะหนังสือไปทีละตัว ถึงกับขอให้
พระอื่นที่อ่านหนังสือได้ช่วยทอ้งให้ เราพยายามอยู่หลายเดือน ในที่สุดก็สำเร็จให้แก่เรา
จนได้เป็นอันว่า เราทอ้งพระปาฏิโมกข์จบอยู่ที่บ้านสามผงดงพะเนาว์นั่นเอง

แม่การอยู่ร่วมกับ ท่านอาจารย์มั่นฯ เป็นเวลานานเป็นปี ๆ นั้น เป็นการอยู่
อย่างมีความหมายจริง ๆ วันและคืนที่ล่วงไปไม่เคยให้เสียประโยชน์แม่แต่กระเบียดนิ้ว
เดียว เราจะไต่ถามความเป็นไปอย่างไรในจิตที่กำลังดำเนิน ท่านจะแก้ไขให้อย่างแจ่ม
แจ้ง และท่านยังรู้จักความก้าวหน้าถอยหลังของจิตของเราเสียอีก บอกล่วงหน้าให้ได้
เลยในกาลบางครั้ง ทำให้เราเกิดความอัศจรรย์ใจเป็นอย่างยิ่ง คราวใดที่เราเคร่งครัดการ
ทำความเพียรเกินควรท่านก็จะทักทอนแนะนำให้ผ่อนลงมา คราวใดเราซ้ก็จะหย่อนไป
ท่านก็จะเตือนให้ทำหนักขึ้น และบางคราวบางเดือน สมควรที่ให้ไปห่างจากท่าน ท่าน
ก็จะบอกชี้ทางให้ออกไปว่า ไป ณ ที่ถ้ำนั้น ภูเขาสูงนั้น บ้านนั้น เพื่อความวิเวกยิ่งขึ้น
เราก็จะไปตามคำสั่งของท่าน ทำการปรารภความเพียรในที่ไปนั้นเกิดความรู้แจ้งเห็นจริง
ยิ่งชัดเจนในความสามารถของท่านอย่างไม่มีอะไรจะมาเปรียบปาน ครั้นได้กาลเวลาท่าน
ก็เรียกให้กลับเพื่อความที่จะแนะนำต่อเรารู้สึกว่าเมื่อกลับมาจากการไปวิเวก แล้วมาถึง
ท่านจะแสดงธรรมวิจิตรจริง ๆ ให้ซาบซึ้งอย่างยิ่ง คล้ายกับว่าท่านได้ล่วงรู้ความเป็นไป
ต่าง ๆ ที่เราได้กระทำมา นี้ก็ทำให้เราอัศจรรย์ใจอย่างยิ่งอีกเช่นกัน การกระทำเช่นนั้น
มิใช่ว่าจะแนะนำให้แก่เราแต่ผู้เดียว ทุก ๆ องค์ที่อยู่กับท่าน ๆ ก็แนะนำเช่นเดียวกัน

ท่านอาจารย์กงมาท่านก็พยายามเล่าเรื่องต่าง ๆ ของท่านในอดีตให้ข้าพเจ้าฟัง
ต่อไปอีกว่า ครั้งหนึ่งที่เราได้อยู่กับท่านอาจารย์มั่นผ่านมาเป็นเวลา ๒ ปีเศษ ได้พบ
เห็นเหตุการณ์ต่าง ๆ เช่นพระภิกษุสามเณรที่มาอยู่กับท่าน ทุก ๆ องค์ต่างก็สนใจในธรรม
อย่างแท้จริง มิได้มีองค์ใดเลยที่ย่อหย่อน และทุก ๆ องค์ต่างได้ผลทางใจกันทั้งนั้น

เพราะเมื่อผู้ใดมีอะไรเกิดขึ้นจากการบำเพ็ญจิตแล้ว ก็จะนำมาเล่าถวายท่านฟัง และในเวลา
ที่ประชุมกันฟังทำให้รู้สึกขนพองสยองเกล้าเอาทีเดียวเมื่อได้ยินแต่ละองค์พูดถึงความจริง
ที่ตนได้รับบางองค์ก็พูดเหมือนเรากำลังเป็นอยู่แล้วแหละท่านก็แก้ไขให้เองนั่น เราเอง
พลอยถูกแก้ไขไปในตัวเสร็จ บางองค์พูดจนลกซึ้งเหลือที่เราจะรู้ได้ ก็ทำให้เราอยาก
อยากเห็น ต่างองค์ก็ต่างไม่สงสัยซึ่งกันและกันว่าคำพูดเหล่านั้นจะไม่จริง ทำให้เรา
นึกย้อนหลังไปถึงอดีตว่า แม้ครึ่งพระพุทธร่องคียงทรงพระชนม์อยู่ก็คงจะเป็นเช่นนั้นเอง
เลยทำให้เหมือนกับว่าเรากำลังอยู่ต่อหน้าพระพักตร์ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ยังงั้นแหละ ถึงอย่างไรก็ตามเราเองเลื่อมใสยิ่ง ทั้งท่านและพระภิกษุสามเณรที่อยู่กับท่าน
เพราะเหตุที่เห็นการปฏิบัติและปฏิปทาน่าเลื่อมใส และที่ได้เปล่งวาจาแห่งความจริงที่เกิด
ขึ้นในจิตของแต่ละท่าน

ในระยะต่อมาท่านอาจารย์มั่นท่านจะเดินทางกลับไปจังหวัดอุบล ทั้งนั้นเพื่อจะ
ส่งมารดาของท่านกลับไปบ้านด้วย หลังจากที่ท่านได้นำมารดาของท่านมาบวชแล้วแนะ
นำการปฏิบัติให้จนเป็นที่พอใจแล้วจึงได้นัดพระภิกษุที่ติดตามปฏิบัติอยู่กับท่าน เพื่อจะ
ได้เดินทางกลับไปทางจังหวัดอุบล

การเดินทางไปจังหวัดอุบลราชธานีอันเป็นที่ดินบ้านเกิดเมืองนอนของท่านใน
ครั้งนั้น ถือว่าเป็นครั้งสำคัญครั้งหนึ่งเพราะบรรดาศิษยานุศิษย์ทั้งใหญ่และเล็กก็ได้เตรียม
ที่จะเดินทางติดตามท่านในครั้งนั้นแทบทั้งนั้น การจัดการเดินทางโดยการเดินแบบเดิน
ธุดงค์ แต่การธุดงค์นั้นเพื่อให้เป็นประโยชน์ด้วย ท่านจึงจัดเป็นคณะ ๆ ละ ๓ รูป ๔ รูป
บ้าง ท่านเองเป็นหัวหน้าเดินทางไปก่อน เมื่อคณะที่ ๒ ไปก็จะพักที่เดิม คณะที่ ๓-๔
ก็จะพักที่เดิมนั้น ทั้งนี้เพื่อจะได้สนองญาติโยมตามรายทางด้วยการสอนหนักแน่นหนักไป
ในทางกัมมัฏฐาน และการถึงพระไตรสรณาคมน์ ที่ให้ละการนับถือภูตผีปีศาจต่าง ๆ นา ๆ
เป็นการทดลองคณะศิษย์ไปในตัวด้วยว่า องค์ใดจะมีฝีมือในการเผยแพร่ธรรม ในการ
เดินทางนั้นพอถึงวันอุโบสถ ก็จะนัดทำปาฏิโมกข์ หลังจากนั้นแล้วก็จะแยกย้ายกันไป
ตามที่กำหนดหมาย

การเดินธุดงค์แบบนี้ท่านบอกว่าเป็นการโปรดสัตว์ เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่
พุทธบริษัททั้งหลาย และก็จริงเช่นนั้นแหละแต่ละแห่งที่ท่านกำหนดพักนั้น ตามหมู่บ้าน

ประชาชนได้เกิดความเลื่อมใสยิ่งในพระคณะกัมมัญฐานนั้นเป็นอย่างดี และต่างก็รู้สึกชอบใน
พระธรรมวินัยขนมาก ตามสถานที่เป็นที่พักธุดงค์ในกาลครั้งนั้น ได้กลับกลายมาเป็นวัด
ของคณะกัมมัญฐานเป็นส่วนใหญ่ในภายหลัง โดยญาติโยมทั้งหลายที่ได้รับรสพระธรรม
ได้พากันร่วมอกร่วมใจกันจัดการให้เป็นวัดขึ้น โดยเฉพาะให้เป็นวัดพระภิกษุสามเณร
ฉันมอเดยวณันในบาตรบำเพ็ญสมาธิกัมมัญฐาน

ในครั้งเอง พระอาจารย์กงมา ได้เล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า พระอาจารย์ลี ธรรมธโร
เป็นพระมหานิกายอยู่วัดบ้านอำเภอม่วงสามสิบ ขณะที่เราได้พักอยู่ในป่าแห่งหนึ่งใกล้หมู่บ้าน
วัดนั้น ท่านอาจารย์ลีได้เกิดศรัทธาที่มีพระกัมมัญฐานมาพักอยู่ในที่ใกล้ ๆ แห่งนี้ เห็น
จะมีของดี ๆ แจกเป็นแน่ กับไม่มีใครเคยได้ยินมานานแล้วคำที่อยากจะพบ ในคำคืนวัน
หนึ่งท่านอาจารย์ลีฯ จึงได้ไปหาเรา ณ ที่เราพักรุกขมูลอยู่ในป่านี้

ตอนพระอาจารย์ลี ธรรมธโร พบ ท่านพระอาจารย์กงมา จิรปุญโญ

ท่านอาจารย์กงมาเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่าเมื่อท่านได้เดินธุดงค์ตามท่านอาจารย์มั่น
ภูริทัตตเถระ เพื่อไปส่งมารดาของท่านที่บวชช้ไปอยู่จังหวัดอุบลนั้น ท่านได้แวะพักที่
บ้านของท่านอาจารย์ลี ขณะนั้นท่านบวชเป็นภิกษุอยู่ทิวคบ้าน เมื่อท่านอาจารย์ลีทราบ
ข่าวว่ามีพระธุดงค์มาพักที่ป่าช้า ก็เกิดความสนใจจึงได้มาพบพระอาจารย์กงมา ซึ่งมี
มารยาทที่น่าเลื่อมใส ผิดกับภิกษุอื่น ๆ ที่เคยเห็นมา ทำให้เกิดความเลื่อมใสในใจเป็น
อย่างยิ่ง ครั้นเมื่อได้เข้าไปนมัสการได้ถามถึงธรรมต่าง ๆ ก็ให้เกิดความเลื่อมใสยิ่ง
โดยเฉพาะท่านอาจารย์กงมา ท่านได้อธิบายธรรมที่ท่านได้รับการปฏิบัติทางใจมาจาก
ท่านอาจารย์มั่น ฯ และการปฏิบัติที่ผ่านมาแล้ว ยิ่งทำให้ท่านอาจารย์ลีเกิดความสนใจ
เป็นพิเศษ ท่านอาจารย์กงมาได้เล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า ครั้งแรกที่เราได้แสดงธรรมให้แก่
ท่านอาจารย์ลีนั้น เราได้แสดงถึงข้อปฏิบัติเกี่ยวกับการพิจารณาภายในให้เกิดอริยสังขธรรม
ตามแนวของท่านอาจารย์มั่น ฯ จึงทำให้ท่านอาจารย์ลีทักท้วงฟังนั้นหนึ่งหนึ่งเหมือนกับถูก
สกดจิตทีเดียว จากคืนวันนั้น ก็ทำให้ท่านอาจารย์ลีได้ตัดสินใจที่จะไปธุดงค์กับท่าน

อาจารย์กงมา โดยการเดินติดตามท่านอาจารย์มั่น ไปจนถึงจังหวัดอุบล เมื่อไปถึงจังหวัดอุบล พักอยู่วัดบูรพาราม พอดีกับท่านเจ้าคุณบุญญาพิศาลเถร (หนู) อดีตเจ้าอาวาสวัดปฐมวารามขนมมาจากกรุงเทพฯ พักอยู่ทั่วเลยบ จังหวัดอุบลราชธานีและท่านเจ้าคุณบุญญา ๗ นี้ ได้เป็นเพื่อนสนิทกับพระอาจารย์มั่น ๗ จึงขอให้เป็นอุปัชฌาย์ญาติบวชใหม่ให้ท่านอาจารย์กงมาและท่านอาจารย์ลี โดยพระอาจารย์กงมาเป็นนาคขวา พระอาจารย์ลีเป็นนาคซ้าย เพราะเหตุนี้ท่านทั้งสองจึงได้มีการสนิทสนม และเคารพนับถือซึ่งกันและกันตลอดมา

ขณะที่ผู้เขียนเป็นสามเณร และได้ติดตามพระอาจารย์กงมา เป็นศิษย์กันกุฎ ก็ได้เห็นท่านทั้งสองปรีชาธรรมและกิจการพระศาสนาอยู่เสมอ ๗ ดังนั้นเมื่อท่านพระอาจารย์ลี ได้ไปเผยแพร่ข้อปฏิบัติธรรมทางจันทบุรี มีประชาชนให้ความสนใจมาก และมีความเลื่อมใสในข้อปฏิบัติของกัมมัญฐานกว้างขวางขึ้นอย่างรวดเร็ว จึงได้มีจดหมายไปอาราธนาท่านพระอาจารย์กงมา ซึ่งขณะนั้นจำพรรษาอยู่ที่บ้านใหม่สำโรง อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา อันเป็นบ้านเดิมของผู้เขียนท่านอาจารย์กงมาก็มความยินดี ที่จะมาร่วมงานการเผยแพร่พุทธธรรมข้อปฏิบัติจึงได้เดินทางมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๙ ซึ่งข้าพเจ้าเป็นสามเณรได้ติดตามท่านมาด้วยการเดินทางครั้งนี้ได้โดยสารเรือทะเลมา ข้อเรือภาณุรังสี นับว่าเป็นการเห็นทะเลครั้งแรกของผู้เขียน เป็นการอัศจรรย์ดีเหมือนกัน เมื่อได้เห็นความกว้างขวางของทะเล

เมื่อพระอาจารย์กงมาได้มาถึงจันทบุรี ก็ได้มาพักอยู่ที่วัดป่าคลองกุ้ง อันเป็นวัดกัมมัญฐานวัดแรกของจังหวัดจันทบุรีที่พระอาจารย์ลีได้มารวมก่อสร้างขึ้น

ขณะนั้น ชาวจันทบุรีโดยทั่วไปมีความประสงค์ที่จะให้พระอาจารย์กัมมัญฐานไปแนะนำข้อปฏิบัติตามถิ่นของตน ๗ มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวบ้านหนองบัว อำเภอเมืองนั้นมีความสนใจในธรรมกันมาก ได้เคยพยายามมาติดต่อท่านอาจารย์ลีอยู่เสมอ เพื่อขอพระอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิไปสร้างวัด เพื่อให้เป็นสถานที่อบรมการปฏิบัติก็พอควนนั่นได้มีนายหลวน และนายเสียนชาวบ้านหนองบัวได้ไปที่วัดป่าคลองกุ้งอีกครั้งหนึ่ง ได้พบกับพระอาจารย์กงมาเกิดความเลื่อมใสได้อาราธนาให้ท่านไปที่บ้านหนองบัวเพื่อจะได้ไปสอนธรรมปฏิบัติ ท่านพระอาจารย์กงมาจึงบอกว่าให้กลับไปก่อน ลองเสี่ยง

ความผิดๆ ถ้าดีก็ให้มารับไป ถ้าไม่ดีก็ไม่ต้องมารับ นายหลวนจึงบอกว่าผมผิดแล้ว
ตั้งแต่มือกนั้น ท่านพระอาจารย์กงมาถามว่า ผิดว่าอย่างไร ลองเล่าให้ฟังที นายหลวน
จึงเล่าว่า ผมฝันว่าได้ช่างเผือก ๒ เชือกงามมาก ตัวหนึ่งเป็นแม่ ตัวหนึ่งเป็นลูก
ขณะที่ฝันนั้นผมดีใจมาก พยายามลูบคลำช่างนั้นอย่างรักใคร่เป็นอย่างมาก นายหลวน
ได้พูดเสริมต่อไปว่า ผมนึกว่าผมจะถูกถอดถอนตัวที่ ๑ เสียแน่แล้ว แต่ว่าหาใช่
เช่นนั้นไม่ คือผมจะได้อาจารย์ไปสอนธรรมให้พวกกระผมนั่นเอง ซึ่งพวกกระผมดีใจ
กว่าถูกถอดถอนเสียอีก

ท่านอาจารย์กงมาได้ฟังนายหลวนเล่าให้ฟังเช่นนั้น ก็จึงได้ตกลงใจที่จะไป
บ้านหนองบัว นัดวันให้มารับ คือวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๕ ปีชวด พ.ศ. ๒๔๗๙
ได้ไปกับสามเณรวิริยงค์ (คือผู้เขียน) การไปบ้านหนองบัวนั้นต้องไปทางเรือแจวใช้
เวลา ๒ ชั่วโมง ขณะที่ไปในเรือซึ่งมีคณะเก่าของนายหลวน-นายเสียน กับพวกอีก ๕
คนมารับ และนายหลวนได้พูดขึ้นว่า เป็นการแน่นอนแล้วสำหรับความฝันของผมว่าได้
ช่างเผือก ๒ เชือกแม่กับลูก คือท่านอาจารย์กงมา กับสามเณรนั่นเอง ทำให้พวกเขา
เกิดความปีติยินดีเป็นอย่างยิ่ง พวกเราได้ไปถึงบ้านหนองบัว และเดินต่อไปที่ป่าช้า
ซึ่งเขาจะจัดให้เป็นที่ตั้งสร้างวัด ซึ่งปรากฏเป็นวัดทรายงามในเวลาต่อมา ได้ถึงเวลาบ่าย
โมงกับสิบห้านาที

การสร้างวัดทรายงามนี้ ท่านอาจารย์กงมาท่านได้สร้างคน หมายความว่า
ท่านได้สร้างคุณธรรมให้แก่คนในละแวกนั้นอย่างเต็มที่ เพราะตั้งแต่นั้นมาถึง ท่านได้
เปิดการแสดงธรรมทุกวัน ก็มีประชาชนสนใจมาฟังทุกวันมิได้ขาด นอกจากแสดงธรรม
แล้ว ท่านก็นำบำเพ็ญสมาธิจนปรากฏว่ามีผู้ได้รับธรรมจนเกิดปีติภายในกันมากในระยะ
๓ เดือนแรก ท่านอาจารย์ได้แสดงธรรมอย่างวิจิตรพิสดารทำให้ชาวบ้านนั้นเกิดศรัทธา
ได้ช่วยสร้างศาลาการเปรียญและกุฏิอย่างรวดเร็วพอกับพระ ๕ รูป สามเณร ๑ รูปใน
๘๕

ตลอดระยะเวลา ๕ ปี ของท่านพระอาจารย์กงมา ที่ท่านได้ก่อสร้างวัดที่
จันทบุรีนี้ ท่านได้ทำประโยชน์แก่พระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการแนะนำ
ในการปฏิบัติธรรม ทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์

เป็นอันว่า จังหวัดจันทบุรีในขณะนั้น ได้มีผู้สร้างบุคคลใหญ่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ ๒ องค์ คือ พระอาจารย์ลี และพระอาจารย์กงมา ได้ช่วยกันเผยแพร่ธรรมะปฏิบัติกว้างขวางออกไปทุกอำเภอ และหลาย ๆ ตำบล อันเป็นผลงานปรากฏจนถึงทุกวันนี้ คือ ปรากฏว่ามีวัดที่เป็นวัดปฏิบัติอยู่แทบทุกอำเภอ เช่น วัดคลองกุ้ง วัดเขาแก้ว วัดเขาน้อย ท่าแหลม วัดยางระโห่ง วัดเขากระแจะ วัดทรายงาม วัดดำรงธรรม วัดมณีศรีวงศ์ วัดสถาพรวัฒนา วัดสามัคคีคุณาวาส (วัดสถานีที่คลองพร้าว) ฯลฯ นี้อะผลงานของพระอาจารย์ทั้งสอง และนี่เป็นทางด้านวัตถุ ส่วนทางด้านธรรม คือทำให้เกิดพระที่เป็นสมภารให้แก่วัดต่าง ๆ ซึ่งกำเนิดมาจากวัดทรายงามหนองบัวไปเป็นสมภาร มีพระครูสุทธิธรรมรังสี (เจ้ายะจุนโท) พระครูญาณวิโรจน์ (ปทุม) พระอาจารย์ถวิล พระมหาเข้ม พระอาจารย์สันติ สนธิปาโล เป็นต้น ส่วนทางอุบาสกอุบาสิกาได้รับรสพระธรรมตกทอดมาจนถึง ลูกหลานก็ได้มาเข้าวัด ฟังธรรม และปฏิบัติจนเป็นหลักฐานในทางใจได้รับผลสืบต่อมาจากบิดามารดา จนปรากฏว่ายังมี การปฏิบัติธรรมกันเป็นอย่างดีทุก ๆ วัด ที่เป็นวัดเกิดขึ้นจากการดำเนินงานของศิษย์ท่านอาจารย์ทั้งสอง

พ.ศ. ๒๔๘๔

ในปีที่ท่านอาจารย์กงมาท่านได้ทราบข่าวว่า ท่านอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ได้กลับจากเชียงใหม่ หลังจากที่ได้อยู่เป็นเวลานานถึง ๑๒ ปี เพราะท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ (จุม พนฺธุโล) ไปนิมนต์ให้มาโปรดญาติโยมทางจังหวัดอุตรธานี และได้อยู่ที่จังหวัดนั้น ๓ ปี แล้วจึงไปจังหวัดสกลนคร ได้ไปพักอยู่ที่ป่าแห่งหนึ่งใกล้กับบ้านโคก ตำบลตองโขบ อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร อันเป็นบ้านเกิด บ้านเดิมของท่านอาจารย์กงมา จิรปญฺโญ ท่านเมื่อได้ทราบข่าวเช่นนี้ มิได้รอช้า คิดถึงวัดวาอารามที่ท่านได้สร้างด้วยทุนทรัพย์มหาศาล และญาติโยมที่ได้ปฏิบัติธรรมอยู่กับท่าน ทุก ๆ อย่างล้วนแต่เป็นสิ่งน่าจะต้องผูกพันมากมาย เช่นวัดถุกก่อสร้างที่นารินรมย์ ญาติโยมที่นอนน้อมเลื่อมใสมากมายนัก แต่ท่านไม่ได้คิดเอาแต่สิ่งเหล่านั้นมาเป็นสิ่งที่ขัดขวาง หรือเป็นอุปาทาน

เลย เมื่อถึงเวลาที่จะไปนมัสการท่านอาจารย์ม่นๆ แล้ว ขณะนั้น ข้าพเจ้าผู้เขียนกำลัง
รุดงค์อยู่อำเภอขลุง กำลังเทศนาสั่งสอนญาติโยมอยู่ด้วย ท่านอาจารย์กงมากให้พระไป
บอกว่า ให้รีบกลับ และเดินทางไปหาท่านอาจารย์ม่นๆ ด้วยกันในวันพรุ่งนี้ ข้าพเจ้าก็
มิได้สะทกสะท้าน เพราะพวกเราสมทบอยู่แต่เพียงแต่บาตรใบเดียวจีวรครองอยู่เท่านั้น
ก็จึงได้เริ่มออกเดินทาง เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๘๔ มันเป็นระยะเวลาพอดีเอาเสีย
จริงๆ เพราะบนมายุ่ววัดจันทบุรีวัดทรายงามเป็นวัดแรกก็เดือนเมษายน เวลาจะจากไป
ก็เดือนเมษายน ในครั้งนั้นญาติโยม อุบาสก อุบาสิกา ได้พากันศรัทธาศรัทธาให้เป็นที่
การใหญ่ ต่างพากันเสียดายท่านอาจารย์กงมา และข้าพเจ้าผู้เขียน เนื่องจากขณะที่อยู่
ณ ที่นั้นเป็นเวลา ๕ ปี ก็ได้ทำประโยชน์ทั้งทางด้านวัตถุ และทางด้านจิตใจอย่างมาก
มาย เป็นอันว่าพวกเราไม่มีการคิดถึงเหตุการณ์เหล่านั้นเท่าใดนัก ท่านอาจารย์กงมา
ท่านว่า เราไม่ต้องกังวล เรารับเดินทางไปเถิด

ได้เริ่มเดินทางโดยเท้ารุดงค์ออกจากวัดทรายงาม วันที่ ๑๘ เมษายน
๒๔๘๔ เวลา ๑๐.๒๐ น. ไปสู่อำเภอมะขาม อันเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัด
จันทบุรี ท่านอาจารย์กงมาได้พบกับข้าพเจ้าว่า เราตัวเปล่าๆ หมดภาระสบาย
จริง และได้พักอยู่อำเภอมะขามน ๑ คืน ข้าพเจ้าถามท่านว่า ก้อยู่ที่วัดทราย
งามมทนอนหมอนมุ้ง น้าอ้อย น้าตาล น้าหวาน น้าอดลม อาหารทุกอย่าง
อุดมสมบูรณ์ แต่เวลานอนบนดิน ไม่มีแม่แต่น้าตาลสักก้อน ทำไมท่าน
อาจารย์จึงว่าสบาย ท่านอาจารย์พูดว่า วิจัยังค นันมันเป็นอาหารภายนอก
บัดนี้เรามาได้อาหารภายใน คือการละอุปาทาน ไม่ต้องไปเป็นสมภารให้มัน
หนักอง เราแม่จะนอนกับดินกินกับหญ้า แต่อดด้วยธรรมบัตแล้ว ท่านได้
กล่าวอย่างนั้นกับข้าพเจ้า ในขณะที่ข้าพเจ้ากำลังถวายนวดให้แก่ท่านใน
คาคนวนนั้น.

ตอนพระอาจารย์กงมา กับ พระวิริยงค์

เดินธุดงค์ตามพระอาจารย์ม่นๆ

การเดินธุดงค์ ในกาลครั้งนั้นของท่าน พระอาจารย์กงมา กับ พระวิริยงค์
เป็นไปด้วยการมีความหมายเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นการปลดภาระจากการก่อสร้างวัดและ
การผูกพันการสั่งสอนประชาชน พร้อมกับการถือเอาถือเราในการยึด กุลปติโพธิ์

ข้าพเจ้าผู้เขียนนวนิยายไปถึงในกาลครั้งนั้นยังรู้สึกว่าเป็นสิ่งทรมเพียงครั้งเดียว
ในชีวิตของการเดินรถดงคัมหาวิบาก แม้จะมีการเดินอยู่ตลอดเวลาอันยาวนานแต่ก็ไม่
เหมือนครั้งนั้น จะเป็นเพราะเหตุใดผู้เขียนเข้าใจในภายหลังว่า พระอาจารย์กงมา ท่าน
ต้องการทราบตัวของท่านและข้าพเจ้าผู้เขียนไปด้วย เพราะการเดินรถดงคัมครั้งนั้นจุดมุ่ง
หมายมีอยู่ ๒ ประการ ประการที่ ๑ ต้องการทราบนิกลีส เมื่อพบที่สงบศึกจะพักภาวนา
อยู่หลายวัน เพื่อเพิ่มพูนพลังจิต ประการที่ ๒ เพื่อไปพบพระ พระอาจารย์มั่น ภูริทัต-
เถระ อันเป็นจุดประสงค์แท้จริง

จากอำเภอมะขาม ท่านก็เดินด้วยเท้าข้าพเจ้าก็เดินด้วยเท้า ไปตามทางเกวียน
บ้างทางเท้าบ้างแต่ตรอนจำ เมื่อเดินออกทุ่งเตาเป็นทุ่งหญ้า ท่านรู้สึกจะเหนื่อยมาก จึง
พาข้าพเจ้าแวะที่ร่มไม้แห่งหนึ่ง และขออนุญาตข้าพเจ้าถวายท่าน ๑ แก้ว นานข้าพเจ้า
สะพายมันมาจากอำเภอมะขามโดยใส่กระติก ข้าพเจ้าเองก็ไม่กล้าฉันในระหว่างเดินทาง
เพราะกลัวน้ำจะหมด หลังจากท่านได้ฉันน้ำแล้วท่านบ่นออกมาว่า “เหมร้างกายมัน
คอยจะหาเรื่องอยู่เรื่อยทีเดียว” ข้าพเจ้าถามท่านว่า “หาเรื่องอะไรครับ” ก็หาเรื่องจะ
ให้กลับไปนอนบนเตียงที่วัดนั่นะซี และไปไหนมาไหนก็มีรถยนต์เร็วไฟแต่เราจะไม่ยอม
เชื่อมั่น แม้จะลำบากเท่าไรก็ทราบมันต่อไป พอหายเหนื่อยท่านก็พาข้าพเจ้าเดินต่อไป
คราวนั้นข้าพเจ้าเห็นว่าท่านต้องแบกกลดสะพายบาตรของในบาตรก็หนัก ข้าพเจ้าจึงเอาผ้า
มุงกลดมาพันเข้ากับตัวแล้วเอาสายสะพายรัดให้แน่น จึงเอากลดและบาตรของท่านมา
สะพายและแบกไป ทำให้ข้าพเจ้าต้องแบกสัมภาระหนักอีกเท่าตัวสำหรับข้าพเจ้าไม่เป็นไร
เพราะขณะนั้นกำลังหนุ่มน้อย อายุ ๒๒ ปี เท่านั้น จึงไม่รู้จักคำว่าเหนื่อยและด้วยความ
เคารพและศรัทธาในตัวอาจารย์ของข้าพเจ้าอย่างสุดซึ้ง จึงทำให้ไม่มีความสะทกสะท้าน
อะไรเลยในตัว และต้องการจะสนองคุณของครูบาอาจารย์อย่างยิ่ง

เป็นเวลาคาลงแล้ว เห็นหมู่บ้านเล็กๆ บ้านหนึ่งมีประมาณ ๕ หลังคาเรือน
ท่านได้พาแวะพักที่นั่นโดยยึดโรงฟางที่เขาเก็บเอาไว้เลี้ยงโค-กระบือ แม้จะเป็นการเดิน
ที่เหน็ดเหนื่อยแต่ท่านยกพาข้าพเจ้านั่งสมาธิอยู่ตลอดเวลา ท่านบอกว่าเหนื่อยก็จริงแต่
พอนั่งสมาธิแล้วก็หายเหนื่อย ตอนนั้นชาวบ้านมาหาท่านอยู่ ๒-๓ คน ท่านเข้าหาถวาย
อาหารบิณฑบาตแล้วก็เดินต่อไป

ถึงกิ่งอำเภอพญากำฟูค อันเป็นกิ่งอำเภอทุรกันดารเหลือเกินเพราะรถยนต์
มาไม่ได้ เดินมาถึงหนังก้าแล้วก็แวะพักที่ไต่โคนต้นไม้ พอที่จะเป็นสถานทำความเพียร
สงบสงัด ข้าพเจ้ากางกลดปูที่นอนกับดินเพียงแต่เอาผ้าอาบน้ำปูถวายเป็น
หมอนตามมีตามได้และคอยนั่งเฝ้าปฏิบัติท่านตลอดเวลา ท่านก็ให้โอวาทแก่ข้าพเจ้าเช่น
เคยโดยบอกว่า วิริยงค์ อันการที่จะหาเรื่องกังวลใส่ตัวเองนั้นมันไม่สมควรเป็นอย่างยิ่ง
และควรจะพิจารณาในเมื่อเห็นหญิงสาว ให้เห็นเป็นสิ่งปฏิญ์ที่น่าเกลียดและพึงพิจารณามิให้
มันเข้ามาอยู่ในใจว่าเป็นของสวยงาม ทั้งตัวเราและตัวเขา

หลังจากนั้นท่านก็พักผ่อนจนรุ่งสว่างแล้วออกบิณฑบาต มีแต่ชาวเขมรทั้งนั้น
เขาเห็นพวกเราเข้าไปบิณฑบาตตะโกนกันทั่วไปให้ใส่บาตรว่า “ลูกสงฆ์ไม้กเฮย” ข้าพ
เจ้าไม่รู้ว่าเขาพูดว่าอะไร บัดเดียวใจก็ปรากฏว่ามีคนมาใส่บาตรกันเต็มไปหมดแต่ไม่มี
ใครใส่กับข้าวเลย กลับจากบิณฑบาตแล้วมีคนนำกับข้าวมาคนเดียวแกงถ้วยเล็ก ๆ แต่ข้าว
อร่อยมากเป็นข้าวจาวแต่เหนียวหอม ก็เลยต้องเอาน้ำฉันไปกับข้าวพอเป็นยาปรมัตถ์

ฉันเสร็จแล้วก็เดินต่อไปทั้งวัน นั่งพักบ้างเดินบ้าง ตอนนั้นท่านก็คอยแข็งแรง
ขึ้นจนไปถึงบ้านโอลำเจียก มาถึงนมพระสมภารมาขอให้ท่านไปพักในวัดของเขาแม่
ท่านอาจารย์กงมา ท่านจะไม่อยากจะไป แต่ท่านสมภารอ่อนนวยนาน ท่านได้ตก
ลงเข้าไปพักในวัดนั้น เขาได้จัดแจงตกแต่งที่หลับที่นอนให้อย่างดี ต้อนรับอย่างเต็มอก
เต็มใจ เพราะสมภารวัดนั้นท่านรู้อาจารย์กงมา เป็นอาจารย์ที่มีชื่อเสียงมาก
พอคำลงข้าพเจ้าก็เข้าปฏิบัติท่านตามปรกติ ท่านบอกว่าคุณเกิดเราจะหน่วต ยังไงถึงเข้า
มาวัดอีก ข้าพเจ้าได้พูดว่าเรามีศรัทธาถนองศรัทธาเขาหน่อย ท่านตอบว่า เพราะ
ถนองศรัทธาอันแหละมันทำให้ธุตงค์ต้องเสียหาย

รุ่งเช้ามันเป็นภาพประทับใจข้าพเจ้าอย่างบอกไม่ถูก ข้าพเจ้าแทบไม่เชื่อใน
สายตาของข้าพเจ้าเอาจริง ๆ โดยที่ข้าพเจ้าเห็นสมภารวัดนั้นขนอยบนยอดดต้นมะพร้าว
กำลังปลิดผลมะพร้าวอ่อนหย่อนลงมากองพะเนิน และท่านสมภารได้ลงมาเฉาะมะพร้าว
เอง แล้วให้ข้าพเจ้าถวายเป็นทาน ท่านอาจารย์กงมา ไม่ทราบว่ายังไงท่านทำอาการขะเขยง
ข้าพเจ้าพยายามข่มจิตใจในขณะนั้น ท่านก็ข่มเช่นกัน แล้วพวกเราก็นั่งหน้ามะพร้าว
อ่อนในวันนั้นอย่างเต็มที่ สมภารก็ใจมากและต้องการจะให้พวกเราอยู่ต่อไปให้หลาย ๆ

วัน แต่ท่านก็บอกว่ามันเป็นการผิดวัตถุประสงค์ พวกเราก็ต้องลาสมภารนั้นไปหลังจาก
จนเสร็จแล้ว สมภารนรุตสกอาลัยอาวรณ์พวกเรามาก แต่จะทำอย่างไรได้ ท่านเดิน
ธุดงค์ข้าพเจ้าเดินธุดงค์ต่อ และท่านก็พูดว่าดูเถอะพระทองถันข้างไม่รู้วินัยกันเลย
ศรัทธาดีแท้ ๆ เลื่อมใสแท้ ๆ แต่ทำผิด ดูซนจนมันมะพร้าว ยังปลิดมะพร้าวเอง ผิด
วินัยทั้งนั้น แต่ไม่รู้จะบอกเขาอย่างไร เราก็คือเป็นพระแซกก็ต้องปล่อยตามเรื่องไป

ตอนเข้าเขตเขมร (บ่อไพลิน)

การเดินทางวันนั้นโดยความประสงค์จะให้ถึงบ่อไพลิน อันเป็นแดนเขมร ซึ่ง
ขณะนั้นเป็นของไทยอันเป็นผลของการรบสงครามอินโดจีน พวกเราจึงเดินทางเข้าไป
ไม่ต้องมีพาสปอร์ต ระยะทางจากบ้านโหล่าเจ๊กไปถึงบ่อไพลินประมาณ ๓๐-๔๐
กิโลเมตรถึง ๑๐๐๐ กว่าเส้น ท่านบอกว่าวันนี้เราจะต้องเดินให้ถึงก็ต้องพยายามและก็
ได้เหน็ดเหนื่อยมาหลายวันแล้วก็เหนื่อยกันต่อไป เพราะช่วงนี้ยาวมาก

ขณะนั้นดูสถานที่เดินทางไปยังมีร่องรอยของสงครามอินโดจีน คือมีสนาม
เพลาะลาวหนามอยู่เรียงรายตกเย็นประมาณ ๑๘.๐๐ ก็ถึงหมู่บ้านชุกพลอย แต่ไม่ใช่
บ่อไพลิน อยู่ในเขตอำเภอไพลินเป็นเวลาค่ำแล้วก็แวะเข้าพักในวัด ทุก ๆ วัดเป็นวัด
แบบพม่า แต่พวกญกุหล่าหรือไทยใหญ่อยู่ เมื่อสงครามอินโดจีนพวกญกุหล่าเหล่านี้อพยพ
เข้าไปอยู่ในประเทศไทย จังหวัดจันทบุรีเป็นส่วนมาก ข้าพเจ้าผู้เขียนได้เคยจัดอาหาร
หรือวัตถุต่าง ๆ ไปช่วยเป็นจำนวนมาก จนรู้จักกับพวกญกุหล่าเหล่านี้เป็นอย่างดี แต่ที่นี้
มีหมู่บ้านเล็กน้อย ตามวัดต่าง ๆ นั้นเวลานั้นไม่มีพระสักองค์เดียวว่างหมด ตามวัดถูก
ตัดต้นมะพร้าวเอามาทำหลุมเพลาะเพื่อสงคราม ตามวัดต่าง ๆ ก็เป็นที่พักของพวกทหาร
ฝรั่งเศส แต่ขณะนี้ไม่มีเสียแล้วเพราะฝรั่งเศสแพ้สงครามไป

ท่านอาจารย์กงมา จึงพาข้าพเจ้าพักอยู่ที่ ๑ คืน ภายใต้วัดและบนกุฏิ
เข้าของเสียหายมาก เหลือแต่ความอ้างว้าง และพวกค่างคาวมาอยู่จับกันเต็มไปหมด
มีแต่ขี้ค่างคาว พวกเราต้องเข้าบดกวาดกันหลายชั่วโมงจึงจะเข้าพักได้ พวกชาวบ้าน
พอทราบว่าพวกเราภาคภูมิใจเพราะไม่มีพระทำบุญมานานแล้ว พระของเขาได้หนีกลับไป
ประเทศพม่าหมด

ตอนเช้า ท่านอาจารย์กงมา ก็พาข้าพเจ้าไปบิณฑบาต ทุกคนออกมาใส่บาตรกันอย่างอุณหนาฝาคั่ง เขาเรียกพระว่า (เจ้าบุญ) เรียกสามเณรว่า (เจ้าสร้าง) พระเรียกโยมว่า (ตะก้า) ผู้ชาย ส่วนโยมผู้หญิง “ตะก้ามา” เทศน์เขาว่า “ฮอตยา” วันนั้นพวกเขาพากันตั้งใจมากที่ได้พบพระมาบิณฑบาต ในตอนกลางวันเขาพากันมาทำความสะอาดลานวัดจนเป็นที่น่าดู แต่ท่านอาจารย์ก็อยู่ให้เขาเพียง ๒ วันเท่านั้น แล้วก็เดินทางไปบ่อไพลินใช้เวลาเพียง ๑ ชั่วโมง คณะญาติโยมชาวกุหล่าก็ขอให้พักอยู่อีก ท่านอาจารย์ก็ไม่ขัดข้อง แต่เหมือนเดิม วัดใหญ่ ๆ ไม่มีพระสักองค์เดียว ท่านอาจารย์ก็พาข้าพเจ้าพักอยู่นอก โดยพวกกุหล่าทั้งหลายได้พากันมาทำความสะอาดที่ชนชค่างคาวกันเป็นเวลาหลายชั่วโมงเป็นที่เรียบร้อย แล้วพักในวัดนี้ ท่านอาจารย์กงมา พาข้าพเจ้าพักอยู่ทนเป็นเวลา ๑๐ วัน ตามคำเรียกร้องของชาวกุหล่า

ในขณะที่พวกเราอยู่นี้ ท่านอาจารย์ได้ถามประวัติว่า แต่ครั้งแรก ๆ ที่จะมาอยู่ทนนั้น อยู่ที่ไหนมาก่อนพวกชาวกุหล่าจึงได้เล่าประวัติของชาวกุหล่าที่มาอยู่อำเภอบ่อไพลินให้พวกเราฟัง ข้าพเจ้าผู้เขียนซึ่งนั่งฟังอยู่ด้วย

ประวัติบ่อไพลิน

ไพลิน—เป็นชื่อพลอย เป็นพลอยที่มีค่ามาก เทียบเท่ามรกตมีสีเขียว

เขาเล่าให้ฟังว่า ครั้งแรกพวกเขานำเอาผ้ามาขาย แต่เดิมเป็นที่อยู่ของชาวเขมร เขาเอาผ้ามาขายเป็นเวลาหลายปี มีหลายพวกด้วยกันจนเป็นที่ขึ้นหว่า กุหล่าขายผ้าเหมือนแขกขายผ้าบ้านเรา ในวันหนึ่งมีคณะกุหล่าขายผ้า นำเอาผ้าไปขายแล้วขอพักอยู่กับในบ้านกับชาวเขมร ชาวเขมรได้เอาหมากพลูบุหรีมาเลี้ยงเป็นการต้อนรับ ขณะนั้นชาวกุหล่าได้เหลือบไปเห็นหินเป็นก้อน ๆ สีเขียววางอยู่ในเขยนหมากจึงหยิบมาดูก็รู้ว่า เป็นพลอยที่มีค่ามาก จึงพูดกับชาวเขมรว่า “อันหนอย่างนิมทไหนบ้าง” ชาวเขมรบอกว่ามีถมไป กุหล่าจึงบอกว่าถ้าอย่างนั้น ก็ขอให้หามาให้ที เราจะให้ผ้าทั้งหมดที่เอามา เขมรดีใจใหญ่ไปชนพลอยไพลินมาแลกกับผ้าจนกุหล่ามีเงินเท่าไรก็รางวัลให้เขมรหมด ได้พลอยไพลินจำนวนมากกลับบ้าน แล้วขายพลอยเหล่านั้นหมดจนได้เป็น

เศรษฐี อยู่ทะเลแห่งจนปัจจุบันนี้ ครั้นชาวภูท้าวเหตุเช่นนี้มากเป็นใหญ่มา
ชุกพลอยจนรารวยหมดแล้วหมดแล้ว แล้วกลับไป แล้วหมื่นใหม่ก็มาจนถึงปัจจุบันจึงพา
กันมาตั้งรกรากอยู่น้อยอย่างหนาแน่น นี้เป็นประวัติของหมู่บ้าน

ข้าพเจ้าได้สังเกตดูชาวบ้านภูท้าวเป็นคนที่มีความรู้ทางนั้น ชาวเขมรฐานะต่ำ
ต้อยมากทั้งนี้เนื่องจากอะไรไม่ทราบ

เมื่อเขาเล่าประวัติจบ ตอนคำ ท่านอาจารย์กงมา ได้พูดกับข้าพเจ้าว่า คุณเอา
เด็กคนฉลาดและคนไม่ฉลาดต่างกันอย่างไร แม้แต่ผู้ที่ปฏิบัติพระพุทธศาสนาเช่นเดียว
กัน ชาวบ้านภูท้าวเป็นตัวอย่างได้เป็นอย่างดี เปรียบเหมือนความดีของพระพุทธศาสนา
นั้นมีอยู่ในตัวของเราทุกคน แต่ไม่รู้จักหาวิธีทำให้มีประโยชน์เกิดขึ้นโดยขาดปัญญา
เช่นเดียวกับพวกเขมรที่เอาพลอยอย่างดีแลกแต่เสอผ้าเท่านั้นเอง คนมีปัญญาสามารถ
ปฏิบัติตัวของเราให้เห็นอรรถธรรมได้ ตัวเราเองเข้าใจเถอะ ถ้าทำตัวงมงายของดีเสีย
เปล่าไม่ได้ประโยชน์อะไร นั่งผ่านอนเฝ้าศาสนาแต่ไม่ได้ประโยชน์อะไร ส่วนผู้มีปญ-
ญาย่อมหาประโยชน์จากตัวของเราได้เหมือนเรื่องของประวัติบ่อไฟลิน ชาวเขมรกับชาว
ภูท้าวเอง วิริยงค์ เธอจงเปรียบเทียบเอาเองเถิด ข้าพเจ้ารู้สึกซาบซึ้งในข้อเปรียบเทียบ
เทียบมาก

การเดินทางครั้งทุกกันดารไกลเป็นพิเศษครั้งหนึ่งในชีวิตของพระอาจารย์
กงมา จิรปัญญา กับข้าพเจ้าซึ่งได้ทั้งความวิเวก ได้ทั้งที่ศนศึกษาเฉพาะอย่าง
ยิ่งได้ความอดทนพิเศษ

ขณะที่พวกเราครั้งก่อนแรมมาจากจังหวัดจันทบุรี จนถึงบ่อไฟลิน อันเป็นที่
ที่อยู่ของชาวภูท้าว (ไทยใหญ่) ก็ทำให้อ่อนเพลีย เหน็ดเหนื่อยพอสมควร ท่านอาจารย์
จึงพาข้าพเจ้าพักอยู่หลายวัน ประกอบกับชาวภูท้าวกำลังว่าเหว เพราะไม่มีพระสงฆ์
อยู่เลยแม้แต่วัดเดียว เป็นวัดร้างไปหมด เมื่อท่านอาจารย์พักอยู่เขาก็มาทำบุญกันมาก
ไปบิณฑบาตเขามาใส่บาตร เมื่อใส่บาตรแล้วจะไม่ให้เหลือ ถัดเข้ามาเท่าไรต้องใส่ให้

หมด ข้าพเจ้าบาตรเต็มแล้วบัตฝาบตรเขาไม่ยอมเพราะเขาถือว่าถ้าเหลือกลับจะรับประ
ทานไม่ได้ เป็นเปรตบาป จึงเป็นธรรมเนียมที่น่าสนใจ เวลานั้นวัดที่อยู่ร
ุงรัง พวกเขาได้มาทำความสะอาดทั้งภายในและลานวัด ข้าพเจ้าดูแล้วรู้สึกว่าเขา
ศรัทธากันจริง และชาวภูหล่าก็ขอนิมิตให้ท่านอาจารย์และข้าพเจ้าอยู่เป็นประจำ ต่อไป
โดยให้หัวหน้าชาวบ้านมาอ้อนวอนอยู่ทุก ๆ วัน คำนึงหนึ่งข้าพเจ้าได้เข้าไปถวายการ
นวดแก่ท่านอาจารย์ ซึ่งข้าพเจ้าต้องปฏิบัติเป็นกิจวัตรในค่านันทานได้ปรารภกับ
ข้าพเจ้าอย่างน่าฟังและน่าสลดใจว่า “เวียงค้ เอ๋ย เราพยายามหนีความชดช้องจากวัด
ทรายงาม ตำบลหนองบัว อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรีมาแล้ว เราจะมาหาหวังที่ไหนอีก
หรือ มันเป็นการไม่สมควรเป็นอย่างยิ่ง อันการเป็นสมภารนั้นคือ การหนักอกทุกประ
การ ถ่วงความเจริญในการปฏิบัติธรรมเพื่อเลี้ยง อย่าเลย เรามาพากันออกจากที่
วันพรุ่งนี้เถอะ” ข้าพเจ้าได้ทักทันทานไว้ว่า “ท่านอาจารย์ครับ ผมเห็นเขาศรัทธาดี
จริง ๆ อ่อนน้อม ใคร่ต่อการปฏิบัติ ท่านอาจารย์แนะเขาอย่างไรเขาก็ไม่ชดช้องเลย อยู่
โปรดเขาไปอีกสักพักหนึ่งเถิด” ท่านชูข้าพเจ้าว่า “เวียงค้ ตัวเธอยังอ่อนต่อความเป็นสงฆ์
นัก เห็นความดีของเขาเพียงเท่านั้นก็หลง นึกอเหยล่อให้พวกเราติดกับละ อย่าอยู่เลย
พรุ่งนี้เราไปเถอะ” ข้าพเจ้าจึงขอพูดทักทันทานเป็นครั้งสุดท้ายว่า “กระผมเห็นว่า
ควรอยู่ต่อ พอปลุกศรัทธาให้เขารูทางการบำเพ็ญสมาธิพอสมควร ไหน ๆ ท่านอาจารย์
ก็ได้ผ่านมาทางนี้แล้ว กระผมคิดว่าในอนาคตคงจะมีได้มาตลอดชีวิตก็ได้” ตกกลางคืน
ก็เชอข้าพเจ้าอยู่ผูกฝนสมาธิให้พวกภูหล่าทั้งหญิงและชาย แต่เป็นที่น่าประหลาดใจว่า
พวกภูหล่าเหล่านั้นทำจิตได้ง่ายมาก อยู่เพียง ๒ อาทิตย์เท่านั้นจิตรวมกันได้ทุกคน เมื่อ
พวกเราต้องอำลาเขาไปก็เกิดความเสียใจมาก ถึงกับร้องไห้ร้องไห้ เป็นบรรยากาศที่
ตรงตราตรึงใจ ถึงหยดน้ำตาอันบริสุทธิ์ของพวกชาวพุทธผู้เลื่อมใสข้าพเจ้ายิ่งจำภาพนั้น
แม้มันจะล่วงเลยมาหลายสิบปีก็ไม่มีเลือนลางเลย

การเดินทางได้เดินต่อมาจนถึงชานเมืองพระตะบอง เป็นหมู่บ้านใหญ่พอ
สมควร คราวนั้นถึงเมืองเขมรจริง ๆ แล้วพูดไทยไม่รู้เรื่องเลย ท่านอาจารย์พาข้าพเจ้า
ไปพักที่วัดแห่งหนึ่ง เข้าไปหาสมภารในวันนั้น เมื่อไปกราบท่านต่างก็มองตากันไปมา
เพราะพูดไม่รู้เรื่องกัน ท่านอาจารย์บอกว่า “ขอพักสัก ๒-๓ คืนเถิด” เขาพักที่หน้า

เอาน้ำชามาเลี้ยงแล้วก็นั่งต่อไป แม่ท่านอาจารย์จะพูดว่า “ขอพักที” ตั้ง ๒ ครั้ง ๓ ครั้ง เขาก็ยกเอาน้ำชามาเลี้ยงเป็นการใหญ่ นี่แหละเป็นการออกดอกเรื่องภาษาเป็นครั้งแรก เขาก็อดเรากอด นิ่งจนขดแข้งขาเหน็ดเหนื่อยอ่อนใจ ข้าพเจ้ารู้สึกเกรงใจสมภารเขามากทีเดียวตั้งแต่เช้าถึงบ่ายโมงถึง ๔ โมงเย็น พูดไม่รู้เรื่องกนกพอดิศู ร.ร. ของวัดไปจากประเทศไทยสอนหนังสือไทย พอดิเล็กเขารูว่าพระมาจากพระประเทศไทย เขาก็รีบมาหา พูดให้ครูหนุ่มรูเรื่องว่าจะพักอยู่บนสัก ๒-๓ วัน เพียง ๕ นาทีเท่านั้นเอง สมภารก็ให้คนจัดห้องรับรองให้เป็นอย่างดี ข้าพเจ้านึกในใจว่าภาษานี้สำคัญแท้ มันเป็นความจำเป็นเหลือเกินที่จะต้องรู้ภาษาหลาย ๆ ภาษา ท่านอาจารย์พาข้าพเจ้าพักอยู่ในวัดนั้นแล้วตอนเช้าออกบิณฑบาต ชาวเขมรมาใส่บาตร เขาไม่เคยเห็นบาตรใหญ่และสวยอย่างนั้นมาก่อน ต่างก็มาดูบาตรและจับดูกันเป็นการใหญ่ แล้วพูดว่า “ละอ้อละอ้อ” แปลว่าสวยจริง เราได้คุ้นเคยกับพระเถรเขมรในวัดนั้นอย่างเป็นที่คุ้นเคย แม้จะไม่รู้จักภาษาซึ่งกันและกัน แต่ใจก็เป็นพระภิกษุสามเณรอย่างเดียวกัน ทำให้เกิดวิสาสะได้อย่างน่าประหลาดใจทีเดียว

อยู่ได้สองวันสามวันก็เข้าไปในเมืองพระตะบอง พักอยู่วัดธรรมยุต ตอนเข้าไปในวัดนั้นพวกเราชนรถ ๓ ล้อเข้าไป พระในวัดมองตาแข็ง เพราะพระธรรมยุตที่เมืองเขมรเขาไม่ชน ๓ ล้อ เขาไม่ต้อนรับเรา อาจารย์บอกเขาว่าเป็นพระธรรมยุตเขาไม่เชื่อเพราะพวกเราชนรถ ๓ ล้อเข้าไปพักอยู่ที่ศาลาเขาให้โยมเอาเงินมาถวาย เพื่อลองเชิงดู ท่านอาจารย์ก็ไม่รับ เขาก็ชักสงสัยใหญ่ ต่อมาอยู่อีกหลายวันจนเป็นที่เข้าใจกันแล้ว สมภารเป็นอัมพาตใส่รถมาสนทนาด้วย ก็พอดิมีคนไทยที่เป็นพ่อค้า และเจ้าหน้าที่ผู้ใหญ่รู้จักกับท่านอาจารย์ที่ประเทศไทยมาหา และอุปการะด้วยอาหาร เพราะไปอยู่ที่นั่นเขาไม่ดูแลเลย ฉะนั้นข้าวเปล่า ๆ มาหลายวัน

จากพระตะบองก็เดินทางมุ่งจะออกจากเขมรเข้าไปทางอรัญประเทศ แต่ต้องผ่านมณฑลบุรีและศรีโสภณเป็นลำดับแล้วก็พักอยู่ที่จังหวัดศรีโสภณ ที่นั่นได้คณะตำรวจที่ไปจากประเทศไทย และชาวเขมรอุปถัมภ์ทำให้อยู่สบาย

อันการเข้าไปประเทศเขมรครั้งนั้น เป็นการเข้าไปชมประเทศมากกว่า มิได้
ถือเป็นการเดินธงค์เท่าไรนัก และเป็นที่ประเทศไทยได้ ๔ จังหวัดในเขมรมา
ครอบครองอันเป็นผลมาจากสงครามอินโดจีน เป็นการชั่วคราว.

ตอนออกจากแดนเขมร

เมื่อออกจากเขตแดนเขมรก็เข้าสู่เขต อรัญประเทศ เริ่มการเดินธงค์แสวง
หาที่สงบจำบำเพ็ญกัมมัฏฐานกันต่อไป เดินไปได้ไปพบศาลาร้างมีอยู่ ๒--๓ หลังข้าง ๆ
ป่า ท่านอาจารย์ก็ตกลงใจเด็ดเอาที่นั่นเป็นที่พัก พอเข้าไปถึงก็ไต่กลิ่นไม่สู้ดี ท่านก็พา
เข้าไปจนชนข้างบนจึงเห็นอุจจาระญี่ปุ่น เพราะเป็นค่ายญี่ปุ่นจึงจะออกไป พวกเรา
ต้องช่วยกันล้างอุจจาระเหล่านั้นหมดทุกภาวนาอยู่ทนถือเอาว่าเป็นสัญญาการ

คำคนวนน ข้าพเจ้าก็ถวายนวดแต่พระอาจารย์ของข้าพเจ้าตามปรกติ
ข้าพเจ้าใคร่ขอกล่าวเตือนบรรดาศิษย์ทั้งหลายของพระอาจารย์ทั้งหลายว่า การปฏิบัติ
อาจารย์โดยการนวดเพิ่นเราควรจะทำเป็นอย่างไร เพราะถ้าเราไม่กลัวอาจารย์จนเกิน
ไปแล้ว เราจะได้ถามอรรถปัญหาและได้รับการแนะนำเป็นพิเศษ

แม้ในวันนอกเช่นเดียวกัน ข้าพเจ้าก็ได้รับความรู้อีกอย่างหนึ่งว่า ของ
สกปรกอย่าดูถูก ของดีย่อมมาจากของสกปรก พระอริยะเจ้าถ้าไม่ได้รับรสของสกปรก
แล้ว ท่านจะเป็นพระอริยะเจ้าไปไม่ได้เลย ท่านอาจารย์กงมา ท่านได้เสริมขึ้นอีกว่า
เรานอนบนกองอุจจาระเวลานี้ยังไม่เท่าอยู่ในท้องเรา และเราก็ต้องน้อมเข้ามาเป็นธรรม
ส่วนตัวของเราอย่าหลงสวดยหลงงาม เพราะเขาทั้งหลายโง่ เอน้าอบมาประอุจจาระ
กันอยู่ทุกวันนมไซหรือ วิริยงค์ ถ้าตัวเขาหอมแล้วจะเอน้าอบมาประตัวเขาทำไม
วิริยงค์เอ๋ย นี่แหละคนเราถึงว่าเป็นโมหะ จงรู้ให้ดี ทำเอาข้าพเจ้ามจตลกซังคิมคำหอม
ขึ้นในรสพระธรรมของอาจารย์ขึ้นมาแทนอุจจาระที่ส่งกลิ่นดี ๆ ขึ้นมาทันทีเชียวท่านเอ๋ย.

ในเมื่ออรัญประเทศ นอนอยู่กับกลิ่นอุจจาระของญี่ปุ่น แต่กลับได้
รับรสพระธรรมจากอาจารย์ของข้าพเจ้า ก็เป็นอันเรียบร้อยไป ๑ คืน รุ่งเช้า
บิณฑบาตในตลาด ได้ข้าวกับขนมถ้วย ๒-๓ อัน ฉันทันพอประทังชีวิต แล้ว
ก็เดินธงค์กันต่อไป

ใช้เวลา ๓ ชั่วโมงเศษก็ถึงบ้านหนองแวง ได้พบวัดร้างอยู่วัดหนึ่ง ท่าน
อาจารย์เห็นสงบดี ก็พาผมเขียนพกอยู่ทวดกัน และพกกันหลายวัน ญาติโยมทั้งหลายก็พา
กันมาส่งอาหาร ในละแวกนั้นก็ได้นำพริกเป็นพิน แต่ก็สบายใจดี เราอยู่กัน ๓ วันท่าน
อาจารย์ก็พาข้าพเจ้าเดินธุดงค์ต่อไป ตอนนั้นมีความประสงค์ที่จะเดินตัดตรงชนจังหวัดนคร
ราชสีมา วนเหนือเป็นทวนทางระยะยาวมากถึง ๔๘ กิโลเมตร ใช้เวลาเดิน ๑๐ ชั่วโมง
ซึ่งเป็นทางทรก้นการมากระหว่างทางหาหน้าฉันไม่มีเลย แต่อาจารย์บอกว่า ถ้าจะให้
เดินทวนอย่างฉันนี่ ข้าพเจ้าก็เชื่อแต่ฉันกระหายมาก คอแห้งผาก เนื่องจากระยะทาง
เดินนั้นไม่มีใครจะมีต้นไม้ใหญ่และเป็นทางหินกรวดตลอด ข้าพเจ้าต้องฉันน้ำในกระติกที่
ตะพายไป ในระยะไม่ถึงครึ่งวันความจริงได้ปรากฏขึ้นแก่ข้าพเจ้าแล้ว ปรากฏว่าเท้า
หนักไปหมด เดินอืดลง แต่ก่อนทุกครั้งข้าพเจ้าเดินสบายมาก อาจารย์ได้เห็นมามอง
ข้าพเจ้า ซึ่งข้าพเจ้าก็คิดอยู่ในใจว่า ไม่อยากจะเดินต่อไป อาจารย์จึงพาแวะพิกที่
โคนต้นไม้แห่งหนึ่ง แล้วท่านก็ถามว่าฉันอยู่ไหน “กระผมฉันหมดแล้ว” ข้าพเจ้าตอบ
“นั่นนะซี เห็นหน้าตาบอกว่าลาเพราะน้ำกระติกนั่นเอง” ท่านอาจารย์พูด แล้วเราเวลา
นี้กำลังหิวจะทำอย่างไร ข้าพเจ้าจึงรีบออกไปเดินหาน้ำตามบริเวณนั้นโดยทั่ว ๆ ก็ได้
พบหนองน้ำเล็ก ๆ แห่งหนึ่งเป็นปลักควายออกจากระควายเต็มทั้งหนอง แต่ฉันนอนกันหมด
น้ำข้างบนใสดี รีบกลับมาบอกอาจารย์ว่าฉันมีแต่เป็นปลักควาย มีออกจากระเต็มไปหมด
ท่านบอกว่าไม่เป็นไรเอามาเถอะ ข้าพเจ้าก็คิดในใจว่า อย่างไรเสียท่านอาจารย์คงหิวเอา
มาก ๆ ที่เดียว นึกถึงตัวเองว่าฉันน้ำในกระติกคนเดียวหมด ไม่น่าเลยแล้วทำให้ล่าด้วย
แล้วข้าพเจ้าก็นำเอาธรรมกรกไปกรองน้ำเอาที่หนองปลักควายนั่น ด้วยความบรรจงกรอง
กลัวออกจากระควายที่เป็นตะกอนจะฟุ้งขึ้น ได้นำแล้วรีบนำมาถวายรู้สึกกลิ่นตติ ท่าน
อาจารย์ก็ฉันอย่างสบาย ข้าพเจ้าถามท่านว่า เป็นอย่างไรบ้างครับ “หอมดีจริงค
ท่านตอบ รู้ใหม่ว่า “ชควายมันเป็นยาเย็น” ท่านพูดเสริมขึ้นอีกทำเอาข้าพเจ้าอยาก
จะดื่มปลักควายอีกแล้ว ข้าพเจ้าจึงกลับไปปลักควาย แล้วกรองน้ำชควายนั้นดื่มไป
๑ แก้ว แต่พยายามนึกถึงคำอาจารย์ว่าหอมก็ทำให้หายอุปาทานไปมาก แล้วรู้สึก
จริง ๆ ว่าหายหิวหน้า ข้าพเจ้าเดินกลับมาหลังจากดื่มน้ำชควายแล้ว อาจารย์มองข้าพเจ้า
แล้วหัวเราะท่านก็ได้พาข้าพเจ้าเดินต่อไป เพราะวันนั้นต้องเดิน ๔๘ ก.ม. ได้ถึงบ้าน

ตาดโตนบ้านนเบนชาวเขมรต่ำ ถึงนั้นประมาณ ๒ ทม รู้สึกว่ามันอาจารย์เห็นดเห็นน้อย
มาก ข้าพเจ้ารีบจตททางกลดถวายท่านในรูกขมูลใต้โคนต้นไม้อนเป็นป่าโปร่ง ใช้ผ้า
อาบนํ้ากับพินดิน ต้นบาตรเป็นหมอนเรียบร้อยภายใน ๑๐ นาที ในที่ใกล้มีนาทเขา
ชุดเป็นบ่อ ข้าพเจ้ารีบไปตักน้ำเพื่อถวายท่านสรง แต่ไม่มีภาชนะจะนำมา จึงต้อง
อาราธนาท่านไปข้างบ่อน้ำแล้วข้าพเจ้ากตถวายท่านสรงเสร็จแล้ว แทนที่ท่านจะพัก
กลับพาข้าพเจ้านั่งสมาธิต่อไป ท่านบอกว่าเหนื่อย ๆ นั่งสมาธิ ก็จริงอย่างท่านว่า
พอนั่งกรวมเลยเพราะเหนื่อยมาก ถ้าจิตไม่รวมคงจะแย่น้อยทีเดียว หลังจากนั่งสมาธิ
แล้วแทนที่จะหลับนอนกัน ท่านกับแสดงธรรมอบรมข้าพเจ้าต่อไปอีกว่า “วิธีบังคับ
การที่เราต้องการอยากจะทำทุกขเราต้องเข้าหาทุกข ถ้าเรากลัวทุกขเราก็พ้นทุกขไม่ได้
การที่เราจะเข้าหาทุกขอย่างขณะนั้นแหละ นอนดิน เดินไกล เราก็จะพอมองเห็น และ
สมาธิแล้วก็พิจารณากาย เพราะกายคือตัวทุกข เพราะคนเราจะหลงก็เพราะมีกาย หลง
กายซึ่งกันและกันนั่นเองกายคนเราถ้าลอกหนังออกเสียแล้วใครเล่าจะหลงกัน ก็เกลียดเท่า-
นั่นเอง เวลาจิตเป็นสมาธิแล้วก็ให้พิจารณาอย่างนี้จะทำให้รู้แจ้งเห็นจริงเป็นสัจธรรม
ได้”

วันนั้นรู้สึกถูกรุทรมานเป็นพิเศษหลังจากจาวจตตนชนแล้ว ชาวบ้านจึงพา
กันมาเห็น ต่างก็ส่งเสียงกันระเบ็งเซ็งแซ่ได้เวลา ท่านอาจารย์ก็พาข้าพเจ้าออกบิณฑ-
บาตชาวเขาก้ใส่บาตรให้แต่ข้าวเปล่า ๆ และมีน้ำอ้อยงบส้ห้าอัน เข้าใจว่าเขาคงเข้าใจ
ว่าพระธุดงค์ไม่ฉันของคาว มีเนื้อสัตว์เป็นต้น กลับจากบิณฑบาต นั่งฉันกันใต้โคน
ต้นไม้ ไม่มีใครมาตักหรือส่งอาหารเพิ่มเติมเลย ก็ไดฉันข้าวกับน้ำอ้อย ดูเอาเถิด
เดินมาเหนื่อยแทบแย่ เขายังไดฉันข้าวเปล่า ๆ ข้าพเจ้าต้องเอาน้ำฉันเพื่อกันแค้นเวลา
กลืนคำข้าว แต่ก็เป็นสุขใจดี

ตอนเดินทางข้ามภูเขาใหญ่

เราพักกันเพียงคืนนั้น พอฉันเสร็จก็เดินต่อไป พอไปถึงด่านตรวจ โภ
กระบือ เจ้าหน้าที่อยู่นั้นเขามาถามพวกเรว่าจะไปไหน ท่านอาจารย์บอกว่าจะไปนคร
ราชสีมา เขาบอกว่าวันนข้ามไม้ไหวหรือกระบี่ ขนภูเขาหนทางตง ๕๐๐ เส้น

(๓๕ ก.ม.) และชนสงฆ์ ขอนิมิตต์พักอยู่ที่นั่นก่อนเถอะครับ ท่านอาจารย์กรูสึก
เหนื่อยอยู่แล้วกรับอาราธนา เขาจัดบ้านว่างเปล่าให้ห้องหนึ่ง เป็นกระท่อมมุงหญ้าคา
ฝาไม้ไผ่ พวกเราพักกันตามสบายท่านอาจารย์ก็เลยพาข้าพเจ้าพักเสีย ๒ วัน เพื่อเอา
กำลัง และก็ได้พาพวกนายด่านหนึ่งสามารถเป็นประโยชน์อีกประการหนึ่งด้วย

เมื่อหลังจากพักเอาแรง ๒ วัน ท่านก็ได้พาข้าพเจ้าเดินต่อไป คราวนั้น
เขานับเป็นเทือกเขาตงพญาเย็นสูงชัน ใช้เวลาเริ่ม ๘.๐๐ น. เข้าออกเดินทางข้ามภูเขา
สำเร็จ ๑ ทิวเขา พอตะวันตกดินก็ข้ามเขาพันพอดี คราวนั้นเหนื่อยจริง ๆ แล้ว ข้าพ-
เจ้าเองล่าเอาที่เดียว เพราะการขึ้นเขาไม่ใช่เล่น ใครยังไม่เคยลองชนภูเขาก็ขอให้ลอง
กันบ้างเถิด จะได้เห็นรสชาติของมันว่าเหนื่อยขนาดไหน หายใจแทบไม่ออกและคราวนี้
ไม่ใช่เล่น ทั้งสูงทั้งชัน ทั้งถูกบังคับว่าจะต้องเดินข้ามในวันเดียวเสียด้วย แต่ขณะที่ชน
ภูเขาท่านอาจารย์ก็แนะนำให้กำหนดจิต อย่าปล่อยจิตให้ฟุ้งซ่านเป็นอันขาด ข้าพเจ้า
ทำตามท่านก็พอประทังความเหนื่อยลงได้บ้าง นับเป็นครั้งสำคัญในชีวิตของข้าพเจ้า ใน
การเดินทางขึ้นเขานคราวนี้ ได้รับความรู้และความจริงอะไรหลายประการ แทบจะขาดใจ
ในบางครั้ง แต่ว่าพอพ้นจากภูเขามาได้แล้ว มันช่างหายเหนื่อยเหมือนปลิดทิ้ง

แต่ว่าท่านอาจารย์ได้เจ็บไขเสียแล้ว ในวันรุ่งขึ้นข้าพเจ้าต้องพยาบาลท่าน
อย่างดีที่สุดเท่าที่จะหาสถานทีที่กางได้ ตรงนมหมูบ้านเล็ก ๆ อยู่แห่งหนึ่ง ข้าพเจ้ากริบ
ไปเที่ยวหาฟางมาซึ่งมีอยู่ข้างบ้าน ขอญาติโยมเขานำมาปูลาดลงแล้วเอาผ้าอาบน้ำปูเพื่อ
ไม่ให้ถูกดินแข็ง กางกลดถวายท่านแล้วข้าพเจ้าก็นั่งเฝ้าดู ท่านกำลังเจ็บไขสันไปหมด
ข้าพเจ้าหมดหนทางไม่ทราบจะทำอย่างไร หยดยาก็มิได้เตรียมกันมาเลย ก็ได้แต่นั่งดู
ท่านอาจารย์ของข้าพเจ้าเจ็บสั่นอย่างรั้นทศใจ บางครั้งข้าพเจ้าต้องกคร่างกายท่านไว้
เพราะการเจ็บไขครั้งนั้นเป็นเอามาก แต่ท่านก็บอกข้าพเจ้าว่าไม่เป็นไรหรอก วิริยงค์
เราก็ใช้การพิจารณาภายในด้วยตัวเอง เพียงพักเดียวเท่านั้น ท่านก็เหวี่ยงไหลออกมา
โถมกายหายจากการเจ็บสั่น ทำให้ข้าพเจ้าหายใจโล่งออกมาด้วยความสบายใจ

รุ่งขึ้นก็ได้เดินกันต่อไปทั้ง ๆ ที่ท่านก็ยั้งง ๆ อยู่ แต่ก็อาศัยกำลังใจของ
ท่านสูง ทำเหมือนกันว่าไม่เป็นอะไรอย่างนั้นเอง ตอนนั้นถึงที่ราบสูงแล้ว พวกเราเดิน
ตรงคั่นไปตามทุ่งบางป่าบ้าง ก็เป็นป่าไม้ใหญ่อะไรนั้นก็เป็นที่ก็ไม่กว้างเท่าไรพวกเรา

เดินวันนั้นใช้เวลา ๘ ชั่วโมงก็ถึงบ้านกุศโปลีในบริเวณนมแท่งทุ่งนาทางนั้น มีวัดอยู่วัดหนึ่ง
กลางทุ่งนา เมื่อไม่เห็นต้นไม้ที่จะรุกขมูลกัน ท่านอาจารย์ก็พาเข้าวัด เห็นมีพระอยู่ ๒
องค์ สงบดกเลยพักอยู่ที่นั่น ๑ คืน ท่านอาจารย์ยังหาใช้ไม้ดีเท่าไร แต่ก็พอกออยยงชั่ว
ทั้ง ๆ ที่เดินตากแดดมาตั้ง ๘ ชั่วโมง ข้าพเจ้ารู้สึกสงสารท่านอาจารย์มากแต่ถึงหน้า
ตาของท่านบอกว่าไม่เกรงกลัวอะไรทั้งสิ้น ยังปกติเหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น.

ในคำค้นวนข้าพเจ้าจัดการกลางกลดปุ่ที่นอนตามมีตามได้ แล้วก็ถวายการ
นวดให้ท่านตามปรกติ การนวดวันนั้นข้าพเจ้าต้องนวดนานเป็นพิเศษ แม้ว่าข้าพเจ้าเอง
ก็จะต้องเหนื่อยมากเหมือนกัน ในการเดินทางทรมารังหมาคำ แต่ก็ไม่เป็นไรเพราะ
ยังหนุ่มแน่นหยุดสักพักก็หายเหนื่อย ท่านปรารภกับข้าพเจ้าวันนั้นว่า “ทุกขเวทนาที่
เกิดขึ้น มันทำจิตของคนให้หดหู่ ย่อหย่อนต่อกิจการของตนที่กำลังเร่งทำ อันเราก็เช่น
เดียวกัน เมื่อทุกขเวทนาเกิดขึ้นครั้ง ก็เป็นการล่องดกับผู้ได้บำเพ็ญความเพียรมา
แล้วในอดีตอย่างเข้มแข็ง การต่อสู้ทุกขเวทนาครั้งนี้อาจได้เห็นคุณค่าของการบำเพ็ญ
ความเพียรมาแล้วในอดีตว่าได้เป็นเครื่องหนุนกำลังอย่างดีเยี่ยม อย่างไรก็ตามถึงจะมี
กำลังความเพียรมามาก แต่ก็ไม่วายที่จะมีบางขณะของจิตที่ทำให้เกิดข้อ ๆ ขนมา
แต่นั้นมันเป็นเพียงขณะจิตหรือเรียกจิตตฺบาท จึงไม่มีความสำคัญแก่เราเลย” ข้าพ-
เจ้าฟังแล้วก็สบายใจ เพราะอาจารย์ของข้าพเจ้ามิได้มีความทุกข์ใจเลย แม้จะมีโรค
ภัยเบียดเบียน.

ผจญภัยในถ้ำว้แดง

ข้าพเจ้าเคยได้ยินคนเล่าคนแก่โบราณเล่ามาว่า ถ้ำว้แดงนมความ
ศักดิ์สิทธิ์มาก และมีหลายแห่งหนด้วย คนเดินทางผ่านโดยยานพาหนะใด ๆ
ถ้าไม่ทำความเคารพแล้วก็จะมือนับไปทุกราย อนึ่งผู้จะเรียนวิชาอาคมทาง
ไสยศาสตร์ทุกคน ถ้าจะให้เก่งจริงต้องมาผจญกับความศักดิ์สิทธิ์ของถ้ำว้แดง
เสียก่อน แต่ผู้เฒ่าผู้แก่ก็พากันเกรงขามถ้ำนั้นนัก ไม่ค่อยจะมีใครมากลา-
ลายกันทีเดียว

รุ่งขึ้นหลังจากที่พักอยู่ที่วัดกุศโลบายในตอนเช้านั้น ท่านอาจารย์ก็ได้บอก-
ข้าพเจ้าว่า วันนั้นเราจะต้องเดินทางไปถ้ำววด่าง “ถ้ำววด่าง” ข้าพเจ้าทวนคำอย่าง
งุนงง “เออ ถ้ำววด่างนั้นถ้ำกลวงหรือ? วิทยาลัย” ท่านอาจารย์ตอบ “มันเป็นเรื่อง
นิยายหรือจริงไม่ทราบครับ เพราะผมได้ยินว่ามันศักดิ์สิทธิ์เหลือเกิน แต่ผมไม่กลัว
หรือครับ เพราะมีอาจารย์ไปด้วย” ข้าพเจ้าตอบ “เราต้องเดินให้ถึงในวันเดียว”
ท่านอาจารย์พูดแล้วพวกเราเกิดรู้สึกตื้อไป ค่อย ๆ ลึกเข้าไปก็เป็นคดงอเข้าไปทุก
ที ๆ เริ่มทำให้ข้าพเจ้าเกิดสามัญสำนึกว่าไกลแล้ว แต่ที่เห็นได้ต้องใช้เวลาอีกหลายชั่วโมง
เป็นป่าเป็นภูเขาเริ่มชันแล้ว มันคือถ้ำเสือ ข้าพเจ้าเห็นรอยของเสือขวิดไขว่ไป
หมดจึงมาคิดว่าเราจะได้ผจญอะไร ๆ สักอย่างเป็นแน่ แต่ถึงแล้วจนรอดก็ไม่ได้อะไร
เจอแต่รอยเดินชันเรื่อย ๆ ไป คือชันภูเขา บัดนั้นเป็นเวลาบ่าย ๕ โมงเย็นแล้ว พวก
เรายังเดินย่ำต่อกันอยู่ระหว่างเขาลูกหนึ่งไปยังอีกลูกหนึ่งเรื่อยไป ตะวันจวนจะลับปลาย
ไม้แล้วทำไมยังไม่ถึงอีก ข้าพเจ้าต้องรำพึงรำพันอยู่ในใจ จะคำเสียกลางป่าเขาเสีย
หรือยังงี้ เอาเป็นอะไรก็เป็นกัน อาจารย์เราอยู่ข้างหน้าไม่เห็นต้องกังวลอะไรเลยนี่นา
อาจารย์หันหน้ามามองข้าพเจ้าแล้วบอกว่า “โน่นยังงั้นวิทยาลัย มองเห็นถ้ำววด่างแล้ว”
“ข้างชันใจอะไรเช่นนั้น” ข้าพเจ้าคิด และเหมือนกับความเหนื่อยที่คร่ำเคร่งมาหายหมด
เป็นเวลาพลบค่ำพอดีถึงถ้ำววด่าง

ท่านอาจารย์กษนบนศาลา “เอ๊ะ ถ้าทำไมจึงมีสิ่งก่อสร้างไว้หลายอย่าง มี
ทั้งศาลา กุฎีที่พัก แต่ไม่มีพระภิกษุสามเณรไม่มีใครเลย ข้าพเจ้ากับอาจารย์กษนบน
ศาลาเป็นอันดับแรกเพราะเหนื่อยมาหลายเพลแล้ว

อันดับแรกข้าพเจ้าวางบริวารทุกอย่างและกลางกลด จัดปูที่นอนถวายท่าน
อาจารย์จากนั้นรีบแสวงหาแหล่งน้ำก่อนนอน ลงเดินไปคนเดียวเที่ยวดูโดยรอบ ก็ไม่
เห็นมวแว่วว่าจะมีแหล่งน้ำ เวลากลางจะตกเข้าทุกที ๆ จนต้องเดินไปอีกมุมหนึ่งของบริ-
เวณมองเห็นแต่ต้นไม้ตั้งอยู่ ๔-๕ ใบ เข้าไปเปิดดู ข้าพเจ้าต้องเอะใจขึ้นมาว่าทำไม
น้ำจึงเต็มโอ่งหมดทุกใบ ทั้งที่ใจสงสัยว่า ไครหนอดักน้ำมาไว้ที่นี่ ยิ่งกับจะรู้ว่าเรา
มาวันนั้น ทำให้นอนงไปหมด ข้าพเจ้ารีบกลับไปศาลา นิมนต์ท่านอาจารย์มาที่ต้นไม้

เพื่อสร้งนำ หลังจากนั้นแล้วข้าพเจ้าก็สร้งนำเป็นที่เรียบร้อย ท่านอาจารย์บอกกับข้าพเจ้าว่า คุณไม่ต้องห่วงเราหรอก จงไปหาที่วิวเภาให้เหมาะสมห่างจากเรา ก็เป็นอันว่าข้าพเจ้าได้แบกกถลออกไปในเวลากลางคืน หาดูที่เหมาะ ๆ มีความรู้สึกว้าเสียว ๆ บ้าง เพราะไม่เคยชินกับสถานที่ แต่เห็นกุฎหลังหนึ่งพอเบาใจจึงแวะช่นไปอยู่พัก กุฎนั้นเป็นกุฎกนฝาค้วยใบไม้ ฝ่นฟากเป็นกุฎเก่า ๆ อยู่ในสภาพจะพังมพงแหล่ แต่กยงดี ข้าพเจ้าใช้มันเป็นที่พักในเวลาค่ำคืนนี้ และนงสมารุสกว่าคเป็นพิเศษ จะเป็นเพราะความหวาดเสียวหรืออุปาทานเก่า ๆ ก็ไม่ทราบ เพราะมาถึงกลางคืนยังไม่ทราบข้อเท็จจริง แต่ก็ได้ผลแก่ตนในคืนนี้คือจิตสงบสบายดี ตอนเช้าข้าพเจ้าจะต้องปฏิบัติอาจารย์ อันเป็นกิจวัตรประจำวัน คือไปคอยดูว่าท่านจะลุกช่นออกจากสมาธิแล้ว เมื่อท่านออกแล้วจะต้องเข้าไปถวายน้ำล้างหน้า ไม้ส้ฟัน เก็บที่นอน นำบาตรมาเพื่อการบิณฑบาต

ตอนเช้าข้าพเจ้าก็นำเพณุกิจวัตรตามปกติ แต่ปรากฏว่าท่านอาจารย์ลุกไม่ช่น ข้าพเจ้าเข้าไปใกล้แล้วถามว่า ท่านอาจารย์เป็นอะไรครับ ? ท่านตอบว่า “ ยอกหมดทั้งตัวเลยวรัยงค์ ” ข้าพเจ้าเตรียมจะนวดถวายท่าน ท่านบอกว่าไม่ต้อง และพอเวลาผ่านไปสัก ๒๐ นาที ท่านก็พยายามจะลุกช่นจนสามารถยุงตัวลุกช่นมาได้ และบอกข้าพเจ้าว่าให้ไปบิณฑบาต “ จะไปยังไงไหวครับท่านอาจารย์ ” ข้าพเจ้าพูดช่น ท่านอาจารย์บอกว่า ไปเถิดถ้าเราไม่ไปเธอจะไปคนเดียวได้ยังไง บ้านห่างจากนี้อีกไกล ต้องผ่านดงเดี่ยว เกิดหลงเข้าป่าเข้าดงไปจะลำบาก

มันเป็นภาพที่ข้าพเจ้าต้องจดจำไว้ในใจตลอดชีวิตที่เดี่ยวว่า ท่านอาจารย์มีความเพียรช่นติเป็นยอด ท่านได้พาข้าพเจ้าเดินลัดเลาะไปค้วยความสนั่นทักช่นของท่านที่ทราบถึงภูมิประเทศว่า แห่งใดควรรจะมีหมู่บ้าน แม้ในขณะนั้นมองดูตามสองข้างทางก็ยังไม่ม้วแว่วว้าจะมีหมู่บ้านแต่อย่างไรเพราะเป็นป่าดงทึบไปหมด มีรอยสัตว์ป่าต่าง ๆ ผ่านทางเดินเป็นระยะ แม้ท่านอาจารย์จะยอกแต่ท่านเดินเหมือนกับไม่เป็นไร เราได้ผ่านดงไปค้วยความสงบอย่างยง ท่านเดินหน้า ข้าพเจ้าเดินตามหลัง นึกถึงภาพในอดีตหายากแท้จะมาคิดเป็นจินตนิยายอะไรสักเรื่องก็คองไม่เหมือนเป็นแน่ ข้าพเจ้ารู้สึกว่าการเดินไปบิณฑบาตอย่างไม่มีจุดหมายนเป็นครั้งแรกในชีวิต

ในที่สุดท่านอาจารย์ก็ชี้ไปข้างหน้าว่า โนนยังงิมหมู่บ้าน มองไปข้างหน้ามี
ทุ่งนากว้างพอสมควร แล้วถัดไปก็มีหมู่บ้านซึ่งเป็นหมู่บ้านใหญ่พอสมควร เมื่อเดินข้าม
ทุ่งนาไปแล้วถึงหมู่บ้านประมาณว่าสักหนึ่งชั่วโมงเศษ จากการเดินมาจากถ้ำวุดแดง

ชาวบ้านพอเห็นพวกเราเข้ามาบิณฑบาตตอนเช้า เขาพากันดีอกดีใจกันใหญ่
เพราะนาน ๆ จะมีพระมาอยู่ที่ถ้ำส่วนที่บางก็ไม่มีวัด ชาวบ้านพากันบ่าวร้องกันสัปดาห์
เดียวเท่านั้น ก็ถือข้าวมาใส่บาตรกันเต็มไปหมดเขาถามว่า ท่านอาจารย์มาแต่เมื่อไร ?
พวกผมไม่ทราบกันเลย “มาถึงค่าวันนี้” ท่านอาจารย์ตอบ โยมบอกว่าเมื่อวันก่อนก็
มีพระมาคณะหนึ่งฟังจะกลับไป ข้าพเจ้านึกขึ้นมาได้ในทันทีที่ทันใดนั้นเองว่า “อ้อ น้ำ
ถึงได้เต็มโองไปหมด นึกว่ามีเทวดามาตักให้เสียแล้ว”

หลังจากรับบิณฑบาตเรียบร้อยแล้วพวกเราจึงเดินกลับไปถ้ำ โดยพวกญาติ
โยมนำอาหารตามไปด้วยประมาณ ๖-๗ คน มีอาหารตามมีตามได้ ในระหว่างทาง
ท่านอาจารย์ให้ข้าพเจ้าเก็บผักไปด้วย ก็มียอดแต้ว ยอดกระโดน ครั้นถึงที่พักแล้วญาติ
โยมก็จัดอาหารถวายมีน้ำพริกอย่างว่าจริง ๆ ท่านอาจารย์คงทงใจเขาถูกจึงให้เขียนเก็บ
ผักตามมา มีแกงก็เป็นแกงบ้านำดำ ๆ และอื่น ๆ ตุ๊กไม่น่าจะอร่อย แต่ว่าอาหารมอ
อร่อยเป็นพิเศษ ไม่ทราบว่าทำไมรสชาติมันถึงออกถึงใจอะไรอย่างนี้ ดีจริง ๆ ข้าพเจ้า
มาคิดได้ว่า อ้อ อันความหวนเองทำให้อร่อย เป็นอันว่าท่านอาจารย์และข้าพเจ้าได้
พักอยู่ที่ถ้ำวุดแดงนี้ โดยมีญาติโยมมาส่งอาหารตามศรัทธาที่เขาจะฟังทำได้ ตลอดเวลาที่
พักอยู่

ท่านอาจารย์กลับยกเอาหน่อขึ้น ท่านบอกว่าไปไม่ไหวแล้ววเรียงค้อย ยก
แบบนี้เหมือนเขมแทงเรา จะต้องอยู่ที่จนกว่ายกจะหาย ข้าพเจ้ากลับดีใจเมื่อได้ฟัง
ท่านอาจารย์ เพราะจะได้ทำความเพียรให้ถึงออกถึงใจ ในสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์เช่น
เป็นอันว่าพวกเราต้องอยู่ที่ถ้ำจนถึงเดือนเศษ

นับว่าเป็นการพักผ่อนนานที่สุดในการเดินทางครั้งมาราธอนในครั้งนี้ ข้าพเจ้า
ได้เลื่อนจากการอยู่บนกุฏิสัพพะรังเคนน ไปอยู่ที่ถ้ำวุดแดงเลยทีเดียว อันชาวบ้านบอก
ว่าเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ เห็นข้าพเจ้าไปอยู่ที่นั่นโยมก็ได้ห้ามปรามต่าง ๆ นานา ว่าอย่าเลย
ท่านไม่ได้นั้น แต่ข้าพเจ้าไม่ยอมเชื่อ แม้จะเป็นอย่างไรก็ไม่กลัวทงสน ข้าพเจ้าคิดว่า

ไหน ๆ มาถ้าวัวแดงทั้งที นอนมันไต่ทองวัวแดงเลยเป็นไง ? ข้าพเจ้าจึงเข้าไปในถ้ำ
ซึ่งเป็นถ้ำไม่ใหญ่โตอะไรนัก มีวัวแดงอยู่ในถ้ำเป็นหินแกะสลัก บนหลังวัวแดงมีกษัตริย์
๑ องค์ มีมเหสี ๔ คน นั่งอยู่บนหลังวัวแดงตัวเดียวกัน ซึ่งกลวงแกะสลักด้วยหินทั้ง
สิ้น สวยงามมาก ผมอดเยยมทีเดียว ข้าพเจ้ามองดูรอบ ๆ วัวแดงเป็นพื้นเสมอหนังนอน
สบาย แต่ข้าพเจ้าเสียตายเป็นมาก คือพวกนักหาทรัพย์ในดินสิ้นในน้ำและลายแทงต่าง ๆ
พากันมาเจาะทองวัวแดง ขุดลงไปตรงพื้นทัววัวแดงเหยียบเป็นรูเป็นหลุม แม้แต่บริเวณ
อันเป็นหินก้อนใหญ่ ๆ ที่บ้าน เขาก็เจาะกันทะลุไปหมด เขาเล่าให้ฟังว่าพวกคนที่มา
เจาะมาทำลายนั้น โดยมากกลับไปตายกันเสียเป็นส่วนใหญ่

ในถ้ำคืนหนึ่งข้าพเจ้านอนพักอยู่ที่ถ้าวัวแดงนั้น บังเกิดความประหลาดใจ
ขึ้นในตอนดึก หลังจากบำเพ็ญสมาธิผ่านไปแล้ว ก็ปรากฏเหมือนหินทั้งถ้ำนั้นกำลังจะ
ทรุดลงเสียงสนดังกกก้อง แต่พอข้าพเจ้าลุกขึ้นหมายจะฟังให้ชัดแล้ว เสียงนั้นก็หายไป
พอจะหลับก็เกิดเสียงนั้นขึ้นมาอีก จึงทำให้ใจหายรู้สึกว่าจะโดนลงดีเสียละครึ่งมึง แต่
ข้าพเจ้าไม่ยอมกลัว ทำใจกล้า แต่เสียงนั้นมันคอยจะมาหลอนเอาตอนเคลมทุกที ขณะที่
ทศนจริง ๆ ทำไมไม่มีเสียง จะมีเสียงเอาตอนจะหลับ อย่างไรก็ตามเสียต้องมีเหตุเป็นแน่แท้
ข้าพเจ้าเลยตั้งใจเอาเสียเลยว่า ถ้ำนี้เราจะไม่นอนละจะต้องทำสมาธิตลอดสว่างเลย

ขณะที่ข้าพเจ้าตั้งใจจะนั่งตลอดสว่างอย่างนั้นทุกอย่างที่ปรากฏขึ้นก็หายไปหมด
และกลับกลายเป็นสมาธิแทน เห็นเป็นเหมือนกับเทวบุตรและเทวดา เป็นคนทรู
สึกจะแปลกกว่าคนธรรมดา ข้าพเจ้าก็เลยเข้าใจเอาว่าคงเป็นพวกเทวดา ต่างก็มานั่งล้อม
รอบอยู่ตามบริเวณนั้น เพียงแต่เดินกันไปมา รู้สึกว่าขณะนั้นมีความสุขสบายดีมาก จนไม่
ทราบว่าจะสว่างเสียแต่เมื่อไร

ข้าพเจ้าได้นำเอาเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้น มาเล่าถวายอาจารย์ ท่านก็
หัวเราะแล้วพูดว่า “นั่นแหละเธออยากประมาท เขาก็มาเตือนละซี” เขาหมายความว่า
อะไรครับ” ข้าพเจ้าถาม “ก็พวกเทพเจ้านั้นแหละ” ท่านตอบ “เทพเจ้า ๆ”
ข้าพเจ้าคำนึงอยู่ในใจว่า มันจะเป็นไปได้หรือที่เราได้พบได้เห็นสิ่งแปลกประหลาด
ท่านอาจารย์ได้สัพทข้าพเจ้าว่า “เธออย่าประมาทจงพยายามเร่งความเพียรอย่างเต็ม
ความสามารถ” นั้นมันเป็นความประสงค์ของผู้เขียนอยู่แล้ว

เป็นเวลาเดือนหนึ่ง อาการยอกของท่านอาจารย์ก็ค่อยทุเลาลงเป็นลำดับ จน
หายเป็นปกติ ท่านอาจารย์ก็บอกว่า “แม้ว่าเราหายแล้วก็ต้องอยู่ทำความเพียรในที่
ต่อไปอีกสักระยะหนึ่ง ข้าพเจ้าก็พอใจด้วยเป็นอย่างยิ่ง

ในวันหนึ่งที่ท่านอาจารย์สบายดี ข้าพเจ้าได้ถามท่านว่า “ธรรมเนียมปฏิบัติ
ความจำเป็นด้วยหรือที่เราจะต้องมาทรมานอด ๆ อดยาก ๆ ทุกๆ เลเด็นหามรุ่งหามค่ำอยู่
อย่างวัดทรายงามกระผมก็ทำความเพียรได้อย่างมาก” ท่านตอบว่า “การอยู่ในที่เดียว
จำเจ มันก็ทำให้เรามีจิตอ่อนไม่เข้มแข็ง และทำให้เกิดความเคยชิน เป็นการทำให้ย่อ
หย่อนต่อความพยายาม ยิ่งกว่านั้นถ้าเป็นครูอาจารย์จะเพิ่มภาระที่จะสั่งสอน และกิจ
การที่จะต้องเกี่ยวข้องกับอีกมาก การที่เราได้ออกวิเวก อยู่ตามป่าเขาลำเนาไพรนั้น มัน
เป็นสิ่งที่ทำให้จิตใจแข็งแกร่งขึ้น มีความกระตือรือร้นขึ้นมาเองตามธรรมชาติ”

เป็นอันว่า เวลาเดือนเศษพวกเรายู่ที่ถ้ำวู้แดง โดยเฉพาะข้าพเจ้าได้ผล
จากสถานที่แห่งนี้เป็นพิเศษ อันเป็นสิ่งจารึกอยู่ในความทรงจำไว้อย่างมาก ยากที่จะ
เขียนบรรยายออกมาให้หมดสิ้น ท่านอาจารย์บอกข้าพเจ้าว่าเรามาเดินทางกันต่อไป
เพื่อตามท่านอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ให้พบ เพราะเวลานี้ข้าพเจ้าว่าท่านอยู่จังหวัด
สกลนคร ฯ

พระวิริยงค์ ใกล้พบกับพระอาจารย์มั่น ฯ

พระอาจารย์กงมา จิรปุญโญ ผู้ซึ่งได้นำพระวิริยงค์ ซึ่งขณะนั้นยัง
เป็นพระภิกษุหนุ่ม อายุได้ ๒๒ ปี อุปสมบทได้หนึ่งพรรษา เดินธุดงค์ครั้ง
สำคัญเพื่อติดตามพระอาจารย์มั่น ผู้เป็นพระปรมาจารย์ของคณะกัมมัฏฐาน
การเดินธุดงค์ด้วยเท้าจากจังหวัดจันทบุรี จนถึงจังหวัดนครราชสีมา นับว่า
ไม่ใช่ไกล แต่ระหว่างทางที่ผ่านก็ยอมแสดงให้เห็นว่า สมัยนั้นเป็นป่าใหญ่
และเป็นสถานทิวเวกของผู้สนใจในธรรมได้เป็นอย่างดี

จากถ้ำวู้แดง ท่านอาจารย์ได้พาข้าพเจ้าเดินทางต่อไป คราวนี้ไม่เป็นป่า
ใหญ่เป็นทุ่งนา และมีป่า ไมเต็ง-ไมรัง-ไมเต็งเป็นระยะ ๆ ไป ไม่มีอะไรจะทำให้
เกิดความหวาดเสียวเหมือนที่ผ่านมา เพราะท่านอาจารย์ได้มุ่งตรง เพื่อตัดทางให้ถึง

พระอาจารย์มั่น ฯ ให้เร็วเข้า จึงไม่มุ่งเข้าหาป่าใหญ่ เดินลัดเข้าหาตัวอำเภอกะโทก
ถึงในวนเดียวพักอยู่ทวนตามอธยาศัย เปลี่ยนจากรุกคั่นนอนกับดินกับหญ้ามาจำวัดกับ
บนกุฏิที่เขาจักไว้ให้ ซึ่งก็ทำให้บรรยากาศทั้งหลายเปลี่ยนไป โดยการพบหมู่คณะผู้ปฏิบัติ
ธรรมมาด้วยกัน แล้วก็ไต่ถามถึงการปฏิบัติว่าได้ผลอะไร ไปรุดงค์กันที่ไหน เป็นการ
สังสรรค์ภายในหมู่คณะ ซึ่งก็ได้ผลไปอีกอย่างหนึ่ง

ในขณะที่สงครามโลกครั้งที่สองยังไม่สงบ การจะไปไหนมาไหนจะต้องมีการ
ระมัดระวัง และขณะที่มาถึงนครราชสีมา ก็เป็นเวลาที่ทางฝ่ายสัมพันธมิตรกำลังทิ้ง
ระเบิดสถานีรถไฟจังหวัดนครราชสีมา

หลังจากพวกเราได้พบปะสังสรรค์ กับหมู่คณะที่จาก กัน ไปนานแล้ว ก็ออกเดิน
ทางจากอำเภอกะโทกเข้าสู่ตัวเมืองนครราชสีมาพักที่วัดป่าศาลวัน อันเป็นวัดใหญ่ของ
คณะภิกษุในจังหวัดนี้ แทบเป็นวัดร้างเพราะมีพระภิกษุสามเณรไม่กี่องค์ เนื่อง
จากวัดนี้อยู่ใกล้สถานีรถไฟ จึงได้ถูกลูกหลง (ลูกระเบิด) เข้าให้หลายลูก พระภิกษุ
สามเณรจึงต้องอพยพไปอยู่ท่อนกันเสียเป็นส่วนมาก ท่านอาจารย์จึงมาบอกกับผู้เขียนว่า
นี่แหละเหตุเอาเถิดเมื่อสงครามเกิดขึ้น ก็ความทุกข์ยากให้แก่คนทุกชนแม่กระทั่งพวกเรา
ฝ่ายพระสงฆ์ ซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับสงครามก็ยิ่งพลอยลำบากไปกับเขาด้วย ชื่อว่าสง-
ครามนี้ไม่ดีเลย แต่มนุษย์ก็ชอบทำสงครามทุกยุคทุกสมัย

ต้นชันทอนเข้าท่านอาจารย์ ก็พาข้าพเจ้าเข้าไปบิณฑบาตตามหมู่บ้านที่เคยไป
แต่ก่อน ๆ รู้สึกหงอยเหงามากเพราะญาติโยมอพยพไปที่อื่น ๆ ยังกลับกันไม่หมดมองไป
ทางใดเห็นแต่หลุมลูกระเบิด บางหลุมเก่าซึ่งน้ำจนเกิดผักบึงเต็ม มันมีอยู่ภาพหนึ่ง ซึ่ง
เป็นภาพที่น่าหวาดเสียวคือ มี ๒ คน ถูกสะเก็ดระเบิดเล็ดอาบตัวแดงไปหมด เขา
ยังมีชีวิตอยู่ได้วิ่งกระเสือกกระสนเข้ามาทวนัน แต่การวิ่งของเขาวิ่งด้วยความกลัวหรือ
อย่างไรไม่ทราบ วิ่งอย่างไม่มองหน้า—หลัง ตรังรีชนศาลาการเปรียญ เลือดไหลแดง
ฉาน เขาตรงเข้ากราบพระประธานแล้วสนใจที่ตรงนั่นเอง มันช่างเป็นภาพที่น่าปลง
ธรรมสังเวชอะไรเช่นนั้น

ท่านอาจารย์บอกกับผู้เขียนว่า เราควรจะรีบเดินทางต่อไปดีกว่า เพื่อพบกับ
พระอาจารย์มั่น ฯ ตามความตั้งใจของเรา ท่านอาจารย์ก็รีบไปสืบว่ามีรถไฟเดินไป

ทางจังหวัดอุดรหรือเปล่า เพื่อเป็นการย่นทางย่นเวลา เพราะถ้าใช้เวลาเดินจะต้องเป็น
เดือน ๆ อีก เวลาที่จะใกล้เข้าพรรษามาแล้วอาจจะไม่ทันกาล

เมื่อทราบว่ามรดไฟวิ่งไปอุดรเป็นบางวัน ท่านอาจารย์ก็คอยวันนั้น ได้พา
ข้าพเจ้าชมมรดไฟ ซึ่งสภาพในขณะนั้นก็เย็นมาก เพราะมรดไฟถูกลูกกระเบิดเค้กไปเยอะ
แตกตองทนเอา แม่จะต้องย่นบางนั้งบางไปวันเดียวก็ถึงจังหวัดอุดรธานี ได้พาไปพัก
ที่วัดบ้านจิก

ที่จังหวัดอุดรนั้นสงบเหมือนกับไม่มีสงคราม ผู้คนมิได้อพยพหนีภัยแต่อย่าง
ใด เมื่อมาถึงวัดนภพอดิ คุณนายทิพย์ผู้เป็นเจ้าของวัดบ้านจิก ก็เป็นวัดป่าเช่นเดียวกับ
วัดป่าทั้งหลาย โดยมีกุฏิพระภิกษุสามเณรอยู่อย่างละหลัง เพื่อบำเพ็ญสมณธรรม มี
ศาลาการเปรียญเป็นที่ประชุมพระภิกษุสามเณรในเวลาบาง ครังบางคราวที่จะได้มีการอบ
รมสมาธิและช้แจงข้อธรรมที่ปฏิบัติมา

วันหนึ่ง คุณนายทิพย์และคณะอุบาสิกหลายคน ได้มาสนทนาธรรมกับท่าน
อาจารย์กงมา ต่างก็ไต่ถามถึงเรื่องการปฏิบัติทางจิตใจหลายอย่าง ท่านอาจารย์ก็ได้
อธิบายไปตามความรู้ของท่าน แต่คุณนายทิพย์ยังไม่พอใจ เพราะเธอแก่ปรียัตมาก
เมื่อพูดถึงวิธีการเข้าฌานว่าจะเข้าอย่างไร ขอให้ท่านอาจารย์เข้าไปให้พวกดิฉันดูบ้างสิ
ท่านอาจารย์กงมาท่านถูกไม้นั้นเข้า ท่านจึงหาวิธีแก้ล้าด้วยหนามยอกเอาหนามบ่ง จึงได้
บอกว่าจะเข้าฌานให้ดูก็ตาย ! ให้คุณนายจัดหามะม่วงกร่องกับข้าวเหนียวมูลมาให้มาก
หน่อยไม่ว่าแต่อาตมาดอกเข้าฌานได้ทุกคน ถ้ารับประทานมันให้อิ่มเข้าฌานมันจะยาก
อะไรคณะคุณนายชอบใจกันเป็นการใหญ่

เมื่อพักอยู่จังหวัดอุดรธานีประมาณ ๑ อาทิตย์ก็เดินทางต่อไปจังหวัดสกลนคร
อันเป็นจุดหมายปลายทาง และเป็นจุดประสงค์อย่างยิ่งในการเดินธุดงค์อันแสน จะทุกรัน
การในครั้งน

ข้าพเจ้ามีจิตใจเบิกบานผิดกว่าการเดินทางไปที่ไหน ๆ ทั้งหมดในวันนั้นเพราะ
มาถึงจังหวัดสกลนคร ทั้งทราบว่าท่านอาจารย์มั่น ฯ ได้มาพักอยู่ในจังหวัดนี้ แต่ท่าน
อาจารย์ยังไม่พาผู้เขียนไปถึงท่านอาจารย์มั่น ฯ เพียงแต่พักเอาแรงกันที่วัดสุทธาวาสใน

ตัวจังหวัดเสียหลายวัน ทำให้ข้าพเจ้าทราทรายมิใช่น้อย ที่มาใกล้แล้วไม่รีบไป และ
ท่านได้ถึงความเป็นไปต่าง ๆ ของท่านอาจารย์มั่น ฯ ซึ่งอาจารย์ของข้าพเจ้าได้ว่าไว้
อย่างนี้ คือ

๑. ท่านอาจารย์มั่น ฯ ท่านรู้จักใจคนจะนึกจะคิดอะไรทราบหมด
๒. ท่านอาจารย์มั่น ฯ ท่านดียิ่งกว่าใคร ๆ ทั้งนั้น
๓. ท่านอาจารย์มั่น ฯ ท่านเทศนาในธรรมปฏิบัติยอดเยี่ยมกว่าใครทั้งนั้น
๔. ท่านอาจารย์มั่น ฯ ท่านปฏิบัติตัวของท่านเป็นตัวอย่างแก่ศิษย์อย่าง

เยี่ยมยอด

๕. ท่านอาจารย์มั่น ฯ ท่านจะต้องไล่พระที่อยู่กับท่าน ถ้าหากทำผิดแม้แต่
ความผิดนั้นไม่มากแต่เป็นเหตุให้เสื่อมเสีย

นี่เป็นความทรงจำของผู้เขียนที่จะต้องท่องไว้ในใจไม่ไหลม ทั้งกลัวทั้งต้อง
การที่จะพบทั้ง ๆ ที่ยังไม่ถึง เป็นการเตรียมตัวเตรียมใจยิ่งกว่าครั้งใด ๆ ของผู้เขียน
อย่างยิ่ง ดูเป็นเรื่องใหญ่จริงๆ คราวนี้ ข้าพเจ้าข้าพเจ้าได้ถามท่านอาจารย์ว่าเมื่อไรจึง
จะเดินทางไปพบท่านอาจารย์มั่น ฯ กันเสียที ได้รับคำตอบว่ารอก่อน ก็วันท่านก็ไม่บอก
ก็จะต้องอยู่ที่วัดสุทธาวาสไปเรื่อย ๆ ข้าพเจ้าคิดในใจว่า ท่านอาจารย์ก็คงจะตระเตรียม
อะไร ๆ ของท่านบ้างเป็นแน่เพราะท่านได้จากท่านอาจารย์มั่น ฯ ไป ๑๐ กว่าปี ก็คงจะ
ร้อน ๆ หนาว ๆ เหมือนกัน เอาเถอะ แม้จะรอหลายวันก็เป็นการรอที่ใกล้ความหมาย
กันแล้ว!!!

ณ วัดสุทธาวาสเป็นที่ท่านอาจารย์มั่น ฯ ได้มามรณภาพ เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๕๒ จึงเป็นวัดประวัติศาสตร์ที่สำคัญวัดหนึ่ง และเป็นสถานที่ประชุม
ของพระคณะกัมมัญญาน ทนบเนื่องด้วยความเป็นศิษย์ของท่านอาจารย์มั่น ฯ
ทุก ๆ ปี ของวันมาฆบูชา

ข้าพเจ้ามาพุกทนต์ตามญาติโยมทั้งหลายที่อยู่ในละแวกนี้ ก็ทราบว่าที่วัด
ที่ท่านอาจารย์เสาร์ ผู้เป็นอาจารย์ของท่านอาจารย์มั่น ฯ มาสร้างไว้เป็นป่าใกล้จากตัว
เมือง ๒ ก.ม. จึงเป็นวัดที่สงบสงัดมาก แต่บัดนี้คนก็มาคนตลอดจนถึงทำการของ
รัฐบาล เช่นศาลากลางจังหวัดก็มาตั้งอยู่ใกล้ ๆ จึงทำให้กลายเป็นวัดกลางเมืองไปใน
ปัจจุบัน

ท่านอาจารย์กงมาได้บอกผู้เขียนว่า หนทางจากวัดสุทธาวาสขึ้นไปที่บ้านโคก
ต. ทองโชน อ. เมือง สกลนคร เป็นหนทางไกลถึง ๕๐๐ เส้น ๒๐ ก.ม. ต้องเดิน
ไปไม่มีทางรถยนต์ เป็นบ้านเกิดของท่านอาจารย์กงมา ซึ่งเป็นอาจารย์ของข้าพเจ้าเอง
ท่านว่าเป็นโชคคืออะไรเช่นนั้น ท่านอาจารย์มัน ๆ ได้มาพักที่บ้านของเรา เท่ากับว่าเราได้
ไปรตญาติเราพร้อมกับอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิสูง ถ้าเราไม่มาจากจังหวัดบุรีเราจะเป็นคนเสีย
หายมาก จะพลาดโอกาสทั้งดงามอย่างยิ่ง แต่เป็นการดีและประจวบเหมาะเอาเสียจริง ๆ
ที่เรื่องต่าง ๆ มาผสมผสานได้อย่างนี้ ซึ่งท่านอาจารย์มัน ๆ จะต้องรักเรามากจึงมารอเรา
ที่บ้านของเราเอง เราไม่เห็น้อยเลยที่ต้องตรากตรำมาอย่างลำบากนี้ การเดินทางของ—
เราจึงมีผลอย่างล้นค่าที่สุดในชีวิต ผู้เขียนได้ฟังอาจารย์ของผู้เขียนรำพึงรำพันอยู่เช่นนั้น
ช่างถูกอกถูกใจผู้เขียนเสียจริง ๆ แต่ข้าพเจ้ากลับคิดว่าการที่จะได้พบท่านอาจารย์มัน ๆ
ในครั้งนั้น เป็นสิ่งที่เหลือจะพรรณาดังความซาบซึ้งตรึงใจ คล้ายกับจะพึงได้เห็นพระอร-
หันต์ก็ปานกัน นึกไปก็กระหึ่มในใจอยากจะพบหน้าท่านอาจารย์มัน ๆ เสียโดยพลัน วัน
และเวลาช่างยาวนานเสียเหลือเกินมากกว่าที่ข้าพเจ้าเดินทางมาเป็นเวลา ๓ เดือนเศษเสีย
อีก กับช่วง ๕ วันที่อยู่วัดสุทธาวาส เหมือนกับจะถ่วงเวลาให้หวดระหายนให้เย็นเยื่อ

ข้าพเจ้าดีใจอีกครั้งหนึ่งเมื่อเช้าวันนั้น อนึ่งถือว่าเป็นวันพิเศษคือเป็นวันอาจารย์
กับศิษย์กำลังจะเดินทางไป ซึ่งจะต้องได้ถึงที่ท่านอาจารย์มัน ๆ พักอยู่ ใช้เวลา ๕ ชั่วโมง
ขณะที่เดินไปลูกศิษย์อาจารย์มัน ๆ ได้พูดกันถึงเรื่องอะไรเลย ต่างก็หันหน้าเดินเอา ๆ อย่างไม่
คิดถึงความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า ส่วนข้าพเจ้านั้นมิได้หันหน้าเปล่า ๆ มีการวาดมโนภาพ
อยู่ในใจอย่างไม่เคยมีมาในกาลก่อนว่า ท่านอาจารย์คงจะมีร่างกายสูงใหญ่ สถานที่อยู่จะ
ต้องกว้างขวางร่มรื่น มีพระผู้ทรงคุณวุฒิอยู่กับท่านหอมล้อมคอยฟังธรรมจากท่านเป็นอัน
มาก พระภิกษุสามเณรที่อยู่บนคางจะอยู่ด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง แต่คงจะได้รับประ
โยชน์มากมายเหลือล้น บริเวณลานวัดคงจะเรียบร้อยทุกอย่าง ไม่มียกเยอรกรู้ง ผู้
ที่มาฟังท่านอาจารย์มัน ๆ เทศนาคงจะได้รับรสพระธรรมที่ยิ่งใหญ่ ยิ่งวาดมโนภาพ ก็
ยิ่งคิดไปถึงครั้งพระพุทธเจ้าเมือพระองค์ทรงพระชนม์อยู่ ในเมื่อถึงกาลออกพรรษาจะ
มีพระภิกษุสามเณรมาจากทิศต่าง ๆ เข้ามาร่วมเพื่อทูลถามอรรถบัญญัติต่าง ๆ และก็ได้รับ
ประโยชน์มหาศาล บัดนี้ท่านอาจารย์มัน ๆ ก็ได้มีพระภิกษุสามเณรมาจากทิศต่าง ๆ ตู

แต่เรากับอาจารย์กำลังมา ชาวว่ามพระภิกษุสามเณรมาจากที่ต่าง ๆ ก่อนเราก็ม กำลัง
จะมาตอนหลังเราก็ม ถูกจะเป็นการพลกกกกอยู่ไม่น้อย ถูกจะเหมือนกรังพุทธกาลเสีย
ละกรรมัง คิดไปคิดมา เอ... นี่จะคิดมากไปเสียแล้ว ทำไมจะนำเอาอาจารย์มัน ๆ ผู้เป็น
เพียงพระสาวกมาเปรียบเทียบกับพระพุทธเจ้า ไม่ควรแท้ถ้าไม่เปรียบอย่างนี้จะไปเปรียบ
อย่างไรถึงจะดี ก็ควรจะเปรียบกับสาวกบางองค์ แต่เราก้ไม่รู้ประวัติพระสาวกเหล่านั้น

พระวรวงคพบกับพระอาจารย์มน ๆ แล้ว

มโนภาพที่ข้าพเจ้ากำลังวาดไป ๆ อยู่นั้นได้หยุดสะดุดลง เมื่อพระ
อาจารย์ของข้าพเจ้าบอกว้ถึงแล้ววรวงค โน่นยังงบ้านโคกอันเป็นบ้านเกิด
เมืองนอนของเราและนึ่งงทางเข้าไปวัดป่าที่ท่านอาจารย์มัน ๆ พักอยู่ เหมือน
กับตัวลอยคล้ายจะเหาะเสียแล้วเรา ดูให้มันชู้เข้าไปตามร่างกายคล้ายกับเกิดบ
ติในสมาธิอย่างไรก็อย่างนั้น ยิ่งใกล้เข้าไปก็ยิ่งเหมือนกับตกอยู่ในห้วงแห่งความ
ปลมบิตอย่างไม่เคยมีมาก่อนเลย

ข้าพเจ้าต้องยอมรับว่าศรัทธาที่เกิดขึ้นจากศิษย์กับอาจารย์นี้ เป็นเรื่องมหั
ศจรรย์เหลือหลายได้แก่ตัวของ ข้าพเจ้าขณะ ที่กำลังจะเหยียบย่างเข้าไปในบริเวณที่พักของ
ท่านอาจารย์มัน ๆ เป็นความเช่ตงแต่ยังไม่เห็นตัวท่าน เป็นธรรมตงแต่ยังไม่เห็นตัว
ท่าน เป็นความซาบซ่งตงแต่ยังไม่เห็นตัวท่านหวนระลึกถึงพระสาวกบางท่านเข้ามานมัส
การพระพุทธเจ้า ยังมีทนได้เห็นพระพักตร์ของพระพุทธองค์ แม่เพียงนั่งอยู่ข้างคันธกุฏ
เท่านั้น กำหนดจิตตนาที่ตกชวยคาเป็นนิมิตว่า น้าทกลงมาแล้วก็หายไปเป็นฟองชนแล้ว
ก็หายไป ไม่ตงอยู่ไถนานสังขารทงหลายก็เป็นเช่นเดียวกัน เกิดชนแล้วก็ดับไป ท่าน
พระสาวกรูปนนักได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ก่อนแต่ที่จะพบพระพักตร์ของพระพุทธองค์
นี้ข้าพเจ้ากจะเป็นเช่นนหรืออย่างไร แม้ขณะที่กำลังจะก้าวย่างเข้าสูสานวตทพกกทำให้
เกิดอาการผิตปรกต ซึ่งเป็นความรู้สึกที่ยากจะพูดออกมาว่าเป็นอย่างไร

ถึงแล้ว!!! ความรอกอยของผู้เขียนได้บรรลุจุดที่หมายอย่างสมบูรณ์ในเมื่อ
เขาถึงที่พักและข้าพเจ้าตองทกตะลึงนคหน้อย เมื่อเห็นท่านอาจารย์มัน ๆ เป็นครั้งแรก

ของชีวิต ซึ่งท่านได้นั่งอยู่ที่ศาลาหลังเล็ก ชมอมายงอาจารย์ของข้าพเจ้าและผู้เขียน ส่ง
ให้พระภิกษุรูปหนึ่งและสามเณรให้รับมารับบริขาร ที่ผู้เขียนกับอาจารย์กำลังตะพายบาตร
แบกกถล ความนึกความคิดไปต่าง ๆ นานาหายจากจิตไปแล้วโดยสิ้นเชิงกลับมาเป็น
ความเลื่อมใส ขณะที่มาถึงเป็นเวลาบ่าย ๕ โมงเย็นแล้ว และท่านอาจารย์มั่น ฯ ได้ส่ง
ให้พระเณรจัดบริขารนำไปที่กุฏิซึ่งได้จัดไว้เป็นอย่างดีล่วงหน้าแล้ว และพระอาจารย์
ข้าพเจ้าได้พาผู้เขียนซึ่งขณะนั้นตัวเบาจริง ๆ เพราะบริขารที่ถูกตะพายมาถึง ๕๐๐ เส้น
ได้ถูกปลดออกไปแล้ว เข้าไปกราบนมัสการท่านอาจารย์มั่น ฯ บนศาลาเล็กซึ่งมุงด้วย
หญ้าคา ประโยคแรกและน้ำเสียงครั้งแรกที่เป็นคำพูดของท่านอาจารย์มั่น ฯ ที่เข้าสู่โสต
ประสาทของข้าพเจ้า ๆ ยังจำได้และจำได้แม่นยำ เพราะเป็นคำที่ซาบซึ้งอะไรเช่นนั้น
“เออ เจ้าลูกศิษย์อาจารย์เหนื่อยแท้บ่อ” หมายความว่า “เหนื่อยมากหนักหรือ” ท่าน
อาจารย์กงมาได้ตอบว่า “ไม่เหนื่อยเท่าไรพอนได้” ท่านอาจารย์มั่น ฯ ได้ให้พวกเรา
ไปสร่งน้ำ มีพระภิกษุสามเณรได้จัดน้ำร้อนน้ำเย็นไว้พร้อมคอยรับพวกเรา ผู้เขียนสร่ง
น้ำไปพลางคิดไปพลางว่า ข้อวัตรปฏิบัติของพระภิกษุสามเณรที่อยู่กับพระอาจารย์มั่น ฯ
นั้นช่างเรียบร้อยและรู้ทุก ๆ อย่างยิ่งกว่าผู้ที่อยู่ในถิ่นเจริญที่โตศึกษาสูงเสียดอีก แม้วาทัน
จะเป็นบ้านนอกอยู่ในป่าดง ทุญ่แค่นานวัด แม้จะมีต้นไม้ปกคลุมอยู่หนาแน่น แต่ภายใต้
ต้นไม้ที่เป็นลานจะดูกวาดเตียนเรียบ ไม่มีใบไม้รกรกรัง โองน้ำทุกแห่งวางอย่างมี
ระเบียบ กระทั่งฝาปิดโอง ขันตักน้ำแม่จะเป็นกระบวยซึ่งทำด้วยกะลามะพร้าว แต่ก
สะอาดเรียบร้อย โองถูกขัดทั้งข้างนอกข้างในสะอาดสะอาดอันหลังจากสร่งน้ำเสร็จแล้ว เข้า
ไปที่กุฏิที่จัดไว้แล้ว แม่จะเป็นกุฏิมุงหญ้าคาแต่สะอาดจริง ๆ แม่แต่ฝาเซ็ดเทาอย่างพบเป็น
ระเบียบแทบไม่กล้าเหยียบลงไปเลย เมื่อเข้าห้องยิ่งดูเป็นระเบียบ เพราะบริขารต่าง ๆ
ถูกจัดไว้เรียบร้อย แม่กระทั้งบาตรตั้งแล้วเปิดฝา เพื่อไม่ให้อบและเหม็นกลิ่น ทงน
เห็นจะเป็นเพราะ ภิกษุสามเณรทั้งหลาย ได้ถูกอบรมการ ปฏิบัติข้อ วัตรต่าง ๆ อย่างดีย
จึงเป็นอันว่าวัฒนธรรมของพระนโมอยู่แม่กระทั้งในป่าเขา ในท้องถื่นป่าดงที่ห่างไกล
ความเจริญ

เมื่อผู้เขียนได้กลับออกจากกุฏิมองไปโดยทั่ววัดเห็นพระ-เณรทุกรูป ต่างก็เข้า
ที่เดินจงกรมอยู่ตามกุฏิของตน เพราะกุฏิแต่ละหลังจะมีทางเดินจงกรมทุกหลัง ขณะนั้น

บรรยากาศโดยทั่วบริเวณช่างสงบเอาจริง ๆ ต่างองค์ต่างก็มุ่งหวังเพื่อพระนิพพานโดยแท้
แม่จะมองไปที่กุฎิอาจารย์มัน ๆ ก็เห็นท่านกำลังเดินจงกรมอยู่เช่นเดียวกัน ข้าพเจ้าก็
เลยเข้าทางจงกรมต่อไป แม่จะเดินทางมาถึง ๒๐ กว่า ก.ม. แล้ว แทนที่จะพักก็นั่ง
นน แต่เมื่อเห็นทุก ๆ องค์เขาเข้าทงกรมหมดแล้วก็ต้องเข้ากับเขาต่อไป แต่ก็ไม่เห็น
ว่าจะเห็นคเหนื่อยเลย เพราะขณะนมบิตอยู่ในตัวแล้ว และเป็นความสำเร็จในชีวิตของ
ความเป็นพระอย่างที่จะต้องจาริกไว้เป็นประวัติศาสตร์ของตนเองด้วย ความหนักแน่น
ของจิตในขณะนั้น ดูเหมือนไม่มีอะไรจะมาเปรียบเทียบกับได้

หลังจากเดินจงกรมเสร็จ พอท่านอาจารย์มัน ๆ ท่านชนกกุฎิ พระภิกษุสามเณร
ก็หยุดจงกรม คอยสังเกตดูว่าท่านจะเข้าห้องเลย หรือท่านจะนั่งอยู่ข้างนอก ถ้าหากท่าน
นั่งอยู่ข้างนอก พระภิกษุสามเณรทั้งหลายก็จะรีบขนตามไป เพื่อจะได้ฟังธรรมจากท่าน
วันนั้นท่านได้มานั่งข้างนอก พระภิกษุสามเณรทั้งหลายก็ทยอยกันขึ้นไปกุฎิของท่าน
ข้าพเจ้ามองเห็นอาจารย์กงมาผู้เป็นอาจารย์ของข้าพเจ้ากำลังเดินขึ้นไป ผู้เขียนก็เดินตาม
ขึ้นไปบ้างเป็นอันว่าการเดินทางแม่จะเหนื่อยน้อยก็ไม่ต้องคำนึงถึง ขึ้นไปเพื่อฟังธรรม
จากท่านอาจารย์มัน ๆ ซึ่งมันเป็นการรอกคอยที่ออกจะนานพอๆ ความตั้งใจตั้งอย่าง
เที่ยงมั่นอยู่แล้ว

เมื่อทุก ๆ องค์นั่งอยู่ในความสงบต่างก็ดูเหมือนกันจะพยายามสำรวมใจกันอย่าง
เต็มที่เพราะเท่าที่สังเกตดู ทุก ๆ ท่านอยู่ในลักษณะเตรียมพร้อม หมายถึงพร้อมจะรับ
ธรรมโดยอาการสงบเสงี่ยมสำรวมระวังแม้กระทั่งการเดินและการนั่ง น่าเลื่อมใสจริง ๆ
ทำให้ผู้เขียนก็ต้องเตรียมพร้อมเช่นเดียวกัน ซึ่งครั้งนี้เป็นครั้งแรกของการพบท่าน-
อาจารย์มัน ๆ ซึ่งก็ได้รับแต่คำเล่าลือว่าท่านมีความหนักแน่นในธรรมวินัย และมีพลัง
กำลังจิตน่าเกรงขาม

แต่ท่านกลับมกริยามรยาทที่อ่อนน้อมละมุนละมัย ทักทายปราศรัยกับอาจารย์
ของข้าพเจ้าอย่างเป็นกันเอง คล้ายกับท่านได้คุ้นเคยกันมาตั้งเป็นสิบ ๆ ปี ทำให้ผู้เขียน
คลายความตึงเครียดไปทั้งเยอะค่อย ๆ พอหายใจโล่งไปได้ เมื่อเห็นท่านคุยไปและยิ้ม่อง
ผ่องใสเหมือนธรรมดา หลังจากท่านถามสารทุกข์สุกดิบกับอาจารย์ของข้าพเจ้าแล้ว ก็หัน
มาถามผู้เขียนว่าได้มาพร้อมกันหรือ และมากันยังไร ผู้เขียนก็ตอบว่า “ครับ! มากับ

อาจารย์ของกระผมเดินทางมาโดยท่าตลอดเป็นระยะหลายร้อยก.ม.!” ท่านยิ้มแล้วก็ไม่พูดอะไรต่อไป

หันไปทางภิกษุสามเณรทั้งหลายแล้วท่านก็เริ่มที่จะแสดงธรรม ตั้งแต่ ๒๐.๐๐ น. โดยประมาณถึง ๒๔.๐๐ น. เป็นการแสดงธรรมอย่างละเอียดอ่อน ในเนื้อความแห่งธรรมจักรกัปวัตตสูตร ซึ่งผู้เขียนยังไม่เคยฟังวิธีการอธิบายอย่างนั้นมาก่อนเลย (ข้อความละเอียดขอให้อ่านประวัติพระอาจารย์มั่น ฯ ที่ผู้เขียนได้เขียนไว้แล้ว)

ตลอดเวลา ๔ ชั่วโมงเต็ม ซึ่งเป็นเวลามิใช่น้อยเลยสำหรับการแสดงธรรม ซึ่งท่านพูดอยู่ตลอดไม่มีเวลาหยุด

ผู้เขียนและอาจารย์ของข้าพเจ้าก็กำลังเดินทางมาเห็นตื้นน้อยมาก แต่ท่านอาจารย์มั่น ฯ ท่านก็ได้คำนึงถึงเหตุการณ์เหล่านั้น เอาธรรมเป็นใหญ่ ร่างกายช่างมัน ทรมาณมัน นี่เป็นคำพูดของท่าน แต่เราทั้ง ๒ ก็ได้ถูกทรมาณแล้วอย่างไม่ต้องมีการหลีกเลี่ยงได้ แต่การถูกทรมาณในครั้งนี้เป็นการทำโดยความเต็มใจทั้ง ๒ ฝ่าย คือผู้ถูกทรมาณก็ไม่ย่นย่อผู้ทรมาณก็ไม่ทอดยอ ก็เลยเข้ากันได้ เป็นอันว่าได้ต่อสู้กับกิเลสอย่างได้ผลคุ้มค่าเป็นที่สุด.

๑๑๖๔ ตอนพระวริยงคพงธรรมเทศนา

๘๖ ๖ ๘ ของ ท่านอาจารย์มั่น ฯ กณฺทแรก

มิใช่เท่านั้นสำหรับตัวผู้เขียน ในเมื่อเวลาเสร็จจากการแสดงธรรมใน ค่ำคนวันนั้น ทุกองค์ต่างก็รีบทยอยกลับ ผู้เขียนก็เตรียมจะกลับอยู่แล้วแต่ท่านอาจารย์มั่น ฯ ได้เรียกให้ผู้เขียนหยุดก่อน ให้ทุกองค์กลับแล้วให้ข้าพเจ้าเก็บ ย่ามและของใช้เข้าในห้องของท่าน ท่านได้เอนหลังลงแล้วก็ให้ผู้เขียนบรรพชา เป็นกิจวัตรอย่างหนึ่งสำหรับพระกัมมัญฐานผู้เป็นศิษย์ถือว่าการถวายนวดนนั้น เป็นกิจวัตรประจำ

วันนั้นท่านได้ให้โอกาสแก่ผู้เขียน ซึ่งผู้เขียนถือว่าเป็นลาภอันประเสริฐแล้วที่ ท่านอาจารย์มั่น ฯ ได้ให้โอกาสแก่เรา เพราะยากนักที่ท่านจะให้โอกาสแก่ภิกษุรูปใด

รูปหนึ่ง ข้าพเจ้าแม่จะเห็นเหนื่อยจากการเดินทางและฟังธรรมตลอดระยะเวลาแต่เช้า
ถึงเที่ยงคน ผู้เขียนก็ไม่คำนึงถึง คำนึงแต่ว่าเราจะไม่เสียทีแล้วที่ได้มาพบท่านผู้ประเสริฐ
จะพยายามเพื่อแสวงหาความรจากท่านให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ จะไม่คำนึงถึงการ
เหน็ดเหนื่อยแต่ประการใดทั้งสิ้น

วันหนึ่งเป็นวันแรกของการบิณฑบาตถวายท่านอาจารย์มั่น ฯ ซึ่งผู้เขียนเองมีความ
กลัวและหวาดเสียวอย่างยิ่งแล้ว แต่กลับมาถูกเรียกให้บิณฑบาต ซึ่งเป็นภารกิจที่
ที่สุด ทำให้ผู้เขียนยิ่งต้องระวังตัวมาก จนถึงกับภาวนากำหนดจิตให้รวมสงบอยู่กับที่
ขณะที่มือกำลังเคลื่อนไหวก้าวไปมาในการถวายการบิณฑบาตนั้น

แม่ท่านอาจารย์มั่น ฯ เมื่อหลังจากเอนตัวนอน ท่านพูดเพียงคำเดียวว่า “บิณฑ
บาตได้แล้ว” ท่านนั่นเอง ท่านก็ไม่พูดอะไรอีกต่อไป ผู้เขียนก็กำหนดจิตเอาจริง ๆ และเอา
จริงเอาจัง ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์และแปลกใจเอาเหลือเกินว่า เรากลัวแสนที่จะกลัว
ท่าน กลับต้องมาจับตัวของท่าน เป็นเรื่องเหมือนกับจับสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่คุณเขียนทงเคารพ
อย่างสูง และกลัวอย่างสูงด้วย

แต่พอบิณฑบาตไปและกำหนดจิตทำสมาธิไปในตัว ประกอบกับผู้เขียนได้เคยอบรม
จิตมาก่อน ๘ ปีแล้ว จึงทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างเข้าสู่ภาวะความเป็นปกติในเวลาไม่ช้านัก
คำคนวนน นับเป็นคนประวัติศาสตร์ของผู้เขียนซึ่งจะต้องจดจำตลอดชีวิต
เพราะแม่จะต้องเดินทางมาอย่างเหน็ดเหนื่อยทั้งยังต้องมาฟังเทศน์ตังครังคน และยังต้อง
ถวายการนวดอยู่ในขณะนั้น เวลาที่ตกเข้า ๆ มาทุกที ท่านอาจารย์ก็ยังไม่อนุญาตให้กลับไป
ไปพักผ่อน ผู้เขียนทนอย่างเต็มเหนี่ยว คิดในใจว่าเราก็ได้พยายามที่จะมาพบท่านผู้ทรง
คุณวุฒิเห็นปานนี้ และได้พบแล้วทั้งได้รับใช้อย่างรวดเร็ว จะไปกลัวอะไรกับการเหน็ด
เหนื่อยแค้น ผู้เขียนไม่นอนตลอด ๓ เดือนก็เคยผ่านมาแล้ว จึงไม่เห็นมีอะไรจะทำให้
ผู้เขียนจะต้องหนักใจ ในการกระทำครั้งนี้

เวลาที่ ๑-๒-๓-๔ ผ่านไป ๆ ก็ยังไม่เห็นที่ท่าว่าท่านอาจารย์มั่น ฯ
ท่านจะลุกขึ้นมาและอนุญาตให้กลับ เป็นธรรมเนียมของพระคณะก็มีปฏิฐาน เมื่อถวาย
การนวดแก่พระอาจารย์ เมื่อท่านยังไม่อนุญาตให้กลับก็กลับไม่ได้ ต้องถวายการนวด
ตลอด ผู้เขียนก็เช่นเดียวกัน เวลาที่ใกล้แจ้งเข้ามาทุกขณะแล้ว ผ้าครองจะขาด ๆ ผู้เขียน

นกออยู่ ๒-๓ ครั้ง ท่านอาจารย์กริบลูกชนพจน์ ยิ่งกับจะรู้ใจผู้เขียนเอาทีเดียว แล้ว
ข้าพเจ้ากราบหาไมสพบนาลางหน้ากระโถนถวายท่าน เมื่อท่านรับและล้างหน้าเสร็จแล้ว
ท่านก็พูดกับผู้เขียนว่า “เราได้นิมิตคือ ปรากฏในนิมิตว่า ได้รองเท้าใหม่คู่หนึ่ง
รองเท้าคุณแปลกไม่มีแห่วงเว้าตรงกลางเหมือนกับรองเท้าทั่ว ๆ ไป เออวิริยงค์กลับได้”
ผู้เขียนกราบ ๓ ครั้งแล้วกริบกลับกุฏิสว่างใต้อรุณพอดี

เป็นอันว่าผู้เขียนได้ถูกท่านทรมานตั้งแต่วันแรกพบ ถือว่าเป็นโชคดีของ
ข้าพเจ้าอย่างยิ่ง ท่านคงเห็นว่าผู้เขียนตั้งใจยิ่งใหญ่เหลือเกินแล้วกละเลยฉลองความศรัทธา
เสียให้เต็มที่ พอเช้าชนแทนที่ข้าพเจ้าจะอ่อนเพลีย หรือเหน็ดเหนื่อย กลับกะปรี่
กะเปร่าสดชื่นเอาจริง ๆ เหมือนกับคนได้ของอันถูกใจและได้สมใจและได้มากเสียด้วย

แต่อะไรก็ไม่ว่าหรอก ปัญหาที่ท่านได้ตั้งให้ข้าพเจ้านั้นซี หนักกว่าอะไร ?
ก็รองเท้าคุณนั้นเองมันหมายความว่าอย่างไรกัน ท่านเองก็ไม่อธิบายขยายความให้
กระจ่างแจ้งเลย คงให้ผู้เขียนต้องขบปัญหานั้นเองนานทีเดียว จนกระทั่งบदनก็ยังไม่แน
ใจว่า ความคิดของข้าพเจ้าจะถูกต้อง

เป็นอันว่าข้าพเจ้าได้อยู่กับท่านอาจารย์มน ๆ สมความปรารถนา และนับเป็น
โชคอันมหาศาล ที่พระผู้ปฏิบัติท่านอาจารย์มน ๆ มาก่อน ได้หลักทางให้ผู้เขียนได้เข้า
รับหน้าที่เป็นอุปัชฌ์อย่างที่ไม่ต้องมีพิธีทองอะไร เพราะเป็นที่ทราบในความประสงค์
ของท่านอาจารย์แล้ว นี่แหละที่ข้าพเจ้ายิ่งได้รับความภาคภูมิใจหนักหนา ที่อยู่ได้กับ
ท่านและใกล้ชิดเป็นกรณีพิเศษ

วันหนึ่งพระอาจารย์กงมาผู้เป็นอาจารย์ของข้าพเจ้าได้เตือนผู้เขียน ขณะที่มิ
โอกาสเข้าไปกราบไหว้ท่านตามเวลาปรกติ ท่านเตือนว่า “การอยู่กับท่านอาจารย์มน ๆ
และได้เป็นอุปัชฌ์กัน ต้องถือว่าเป็นบุญอย่างยิ่งของเธอแล้ว เพราะผู้จะเป็นอุปัชฌ์
ท่านอาจารย์มน ๆ นี้ ต้องเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยกิริยามรรยาท ต่อรับแขกเป็น เคารพ
พระเถรานุเถระที่จะเข้ามาศึกษาปฏิบัติธรรมกับท่าน มีสติระวังในขณะที่ปฏิบัติกิจวัตร
โดยรอบคอบและสะอาด ตื่นก่อน นอนทีหลัง ฯลฯ” เมื่อรู้ความจริงต่างๆ ของการ
ปฏิบัติอาจารย์วัตรโดยรอบคอบแล้ว เธอจะได้ความรู้พิเศษ และได้ความชำนาญตลอด

ถึงอดีตปัญหา ก็ถามท่านได้ตามความสามารถของตน จึงเป็นโอกาสอันงดงามที่สุดในชีวิตพรหมจรรย์ของเธอ

ข้าพเจ้าพึ่งควยความปลาบปลื้มใจ น้ำตาได้ซึมซาบออกมาโดยไม่รู้ตัวกับบทนี้ในใจว่า ทุกสิ่งทุกอย่างประกอบเข้ากันโดยอัตโนมัติ เพราะอาจารย์มัน ๆ ก็ให้โอกาสอาจารย์ของข้าพเจ้าก็ให้โอกาส ตัวของผู้เขียนเองก็ให้โอกาสแก่ตัวเอง เป็นอันว่าไม่มีอะไรจะมาขัดข้องในการแสวงหาธรรมชั้นสูงกันต่อไปอีกแล้ว

เมื่อถึงกาลเข้าพรรษา ก็เป็นธรรมดาที่จะต้องมีการที่จะเตรียมการต่าง ๆ ท่านอาจารย์มัน ๆ ท่านได้ใช้ให้ข้าพเจ้าจัดการทำไม้กราด ความจริงไม้กราดที่จะต้องกวาดวัดนั้น ก็มีอยู่ปรกติแล้ว แต่ท่านให้จัดเป็นพิเศษหามาไว้ให้พร้อม โดยไม่ต้องทำตลอด ๓ เดือน นับเป็นเครื่องสะกิดใจข้าพเจ้าอย่างยิ่งในเรื่องของการรักษาความสะอาดทั้งบริเวณวัดและที่อยู่อาศัย ตลอดจนเครื่องใช้ท่านเป็นมุมความสะอาดอย่างยิ่ง แม้กระทั่งห้องส้วม ต้องเช็ดถูให้สะอาดจริง ๆ ทั้ง ๆ ที่ส้วมนั้นมิใช่ส้วมซึม เป็นส้วมหลุม ท่านได้คุยท่านอาจารย์ของข้าพเจ้าว่า “กงมา นี่เธอทำไมไม่รักษาความสะอาด ปล่อยให้ส้วมรกยงกับป่าเสือ”

ผู้เขียนต้องตกใจอย่างยิ่ง! ในวันนั้นท่านเดินไปทางกุฏิของท่านอาจารย์กงมาได้เห็นต้นหญ้าเกิดขึ้นรอบห้องส้วม ซึ่งเข้าใจว่าท่านอาจารย์ของข้าพเจ้าคงลืมไปหลายวัน ปล่อยให้หญ้าขึ้นโดยรอบ แท้จริงท่านก็ให้สามเณรตากหญ้าโดยรอบอยู่เสมอ

ผู้เขียนจำได้คำว่า “ส้วมรกยงกับป่าเสือ” จากปากคำของท่านอาจารย์มัน ๆ ตกใจมาก และท่านยังถามข้าพเจ้าว่า “อยู่ด้วยกันทั้งนทบุรุษส้วมกรกอย่างนี้หรือ?” ผู้เขียนได้แก้ตัวแทนอาจารย์ของข้าพเจ้าว่า “ที่จนทบุรุษส้วมอยู่กลางวัด กวาดทุกวัน”

ในกาลจำพรรษานับเป็นเรื่องพิเศษสำหรับข้าพเจ้าอย่างยิ่ง เพราะเป็นการจำพรรษากับผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งทำให้จิตใจเกิดความระมัดระวังอย่างสำคัญอยู่ผู้เขียนจำได้ว่าขณะนั้นสงครามโลกครั้งที่ ๒ ยังไม่สงบ จึงทำให้ผ้าจัวร์ของใช้ต่าง ๆ ขาดแคลนมาก แม้กระทั่งไม้ขีดไฟก็ไม่มีใช้ ต้องใช้เหล็กไฟ ตะบันไฟ เวลาจะจุดบุหรี่ยิ่งกันแต่ละครั้งก็ต้องตีเหล็กไฟเอา แม้จวรรกใช้ผ้าทอเองหนามาก

แต่ว่าท่านอาจารย์ท่านเป็นผู้บุญญาธิการมาก สิ่งของแม่จะหายาก แต่ก็ยังพอมีใช้ไม่ถึงกับขาดแคลนนัก ผู้เขียนต้องอศรรยมากทั้ง ๆ ที่ท่านก็มีได้ทำอะไรให้เป็นของขลังและเพื่อโอ้อวดคุณภาพตลอดทั้งโฆษณาอะไรเลย แต่ประชาชนต่างก็ทราบเกียรติคุณของท่านอย่างกว้างขวางรวดเร็ว ในเมื่อท่านจะพักอยู่ที่ไหน จึงทำให้ไม่ขาดแคลนเครื่องใช้อันเป็นไปตามอศภาพ

มันเป็นความจำ ที่ข้าพเจ้าจะต้องจำจนกระทั่งบัดนี้ ที่ผู้เขียนกับพระอาจารย์มหาบัวญาณสมฺปนฺโน ในวันหนึ่ง ญาติโยมทั้งหลายมาประชุมกันที่ศาลา ศาลานี้ท่านอาจารย์มั่น ๆ ให้คนห้องแล้วท่านก็จำวัดอยู่ที่นั่น ขณะที่ญาติโยมประชุมกันด้วยเทศกาลอันใดอันหนึ่ง ในเมื่อทำศาสนกิจส่วนอันเสร็จแล้ว ถึงเวลาเทศน์ท่านอาจารย์ได้สั่งให้ผู้เขียนกับอาจารย์มหาบัวเทศน์ให้โยมฟังคนละกัณฑ์ เมื่อท่านสั่งแล้วท่านก็เข้าห้องไป ผู้เขียนกับอาจารย์มหาบัว ก็มองหน้ากันว่าจะทำอย่างไร ข้าพเจ้าก็กลัว อาจารย์มหาบัวก็กลัว กลัวอะไร ? ไม่ได้กลัวโยมหรอก แต่กลัวท่านอาจารย์...

ตอนพระวรยงค์ พระมหาบัว ถูกให้เทศน์ต่อหน้าท่าน

ใจของผู้เขียนรู้สึกจะเด่นแรงเป็นพิเศษ ผู้เขียนไม่เคยกลัวเรื่องเทศน์ให้โยมฟัง เพราะผู้เขียนเป็นนักเทศน์มาตั้งแต่เป็นสามเณรอายุเพียง ๑๗ ก็เริ่มเป็นนักเทศน์แล้ว บัดนี้อายุ ๒๒ ปี ผ่านการเทศน์มาไม่ใช่น้อย

แต่ท่านจะให้เทศน์ต่อหน้าท่านผู้ทรงคุณวุฒิ ที่เราจะต้องมาศึกษาธรรมปฏิบัติกับท่าน ท่านก็เป็นทีหน้าเกรงขามอย่างยิ่งแล้ว ทำไมพระเถระผู้มีอาวุโสสูงตงเยอะเยอะท่านไม่สั่งให้เทศน์ ทำไม ? จึงมาสั่งให้เราผู้เป็นภิกษุใหม่เทศน์ ยิ่งคิดยิ่งไม่สบายใจจะเทศน์ออกหรือไม่

ส่วนอาจารย์มหาบัว ผู้เขียนก็ทลายใจถูกเหมือนกันว่า ใจของอาจารย์มหาบัวก็กำลังระทึกหวั่นไหวอยู่อย่างหนัก และก็ถูกให้เทศน์ก่อน เพราะอาวุโสกว่าผู้เขียน ทำท่าทำทางเหมือนจะปวดหนักปวดเบาอย่างไรพิกล ผู้เขียนก็นึกขำในใจอยู่ ทั้งขำทั้งกลัว

ระคนกันไป ข้าพเจ้ายังรู้จักกับอาจารย์มหาวิทยาลัยใหม่ๆ ไม่ทราบว่าเคยเทศน์หรือเปล่า หรือเป็นนักเทศน์มาเก่งแล้ว ก็ทำให้หน้าใจแทนอยู่

เมื่อต่างก้มหน้ามองตากันไปก็มาพอสมควร เวลาอันระทึกใจก็มาถึงนั่น คือเสียง “พรหมมาจะโลกา” อารามเทศน์ โยมเขาอารามมาแล้ว ผู้เขียนบอกท่าน อาจารย์มหาวิทยาลัย แต่รู้สึกว่าคุณมีความมั่นใจอยู่ไม่น้อยทีเดียว ได้ก้าวขึ้นธรรมาสน์ ยิ่งไงๆ พิกุลเหมือนกับจะอุทธรณ์อะไรออกมาจากใจสักอย่างยังงั้นแหละ แต่จะไปอุทธรณ์ กับใคร เมื่อขึ้นธรรมาสน์ท่านก็หลับหลับตาเทศน์อย่างน้ำไหลไฟดับไปเหมือนกัน แสดงว่าเจนเวทิมามากพอสมควรทีเดียว แต่เวทนั้นเป็นเวทอันตรายเหลือหลาย ท่านคงจะคิด อย่างนั้นเอง เมื่อท่านใช้วาจา แห่งการแสดงธรรมอย่างไพเราะและอึดอึดระคนกัน เป็นอันว่าจบธรรมเทศนาไปได้สบาย

เอวังกมถวายประการฉะนี้ ทำเอาผู้เขียนต้องหัวใจเต้น มันเป็นตาของเราแล้ว พร่อมกันนั้น ท่านมหาวิทยาลัยข้าเล่าเองมายังข้าพเจ้า ท่านคงจะคิดในใจว่า ถึงตาวิริยงค์ มั่งละน่า และคงจะคิดต่อไปว่า คุณทำทางของวิริยงค์จะเอาอย่างไรจะไปไหวหรือไม่ไหว เพราะต่างก็ยังไม่รู้ความสามารถของกันและกัน ท่านมหาวิทยาลัยนั่งเรียบร้อยแล้ว โยมก็ อารามต่อ ขอให้ “ยาคุไทย” เทศน์ต่อไปเถอะ ญาติโยมแถวนี้เขาเรียกผู้เขียนว่า “ยาคุไทย” ซึ่งแปลว่าพระไทย

เป็นอันว่าผู้เขียนกษณธรรมาสน์ในอันดับต่อมา พอขึ้นธรรมาสน์แล้วรู้สึก ตัวลอยๆ พิกุลเหมือนกัน เพราะท่านอาจารย์มัน... ท่านนั่งอยู่ข้างหลัง เราเป็นภิกษุหนุ่ม นับว่าอ่อนพรรษากว่าใครๆ ทั้งหมดที่มารวมกันอยู่นี้ ก็ทำให้หวาดเสียวซู่ซ่าไปหมด ผู้เขียนพยายามกำหนดใจมิให้หวั่นไหว แต่มันก็หยุดได้เป็นพักๆ อาศัยชำนาญ ธรรมาสน์เท่านั้นทำให้ทุกๆ อย่างเรียบร้อยในเวลาอันเร็วพลัน แต่เข้าใจว่า คงจะมีหลายองค์จับพิรุณได้ ถึงอย่างไรก็ตาม ผู้เขียนก็สามารถแสดงธรรมไปได้ ตามประสา ของผู้ประหม่า และหวาดเสียวเป็นที่สุด พอเทศน์เพลินๆ ไปก็ไม่เป็นไร พอนึกถึง ท่านอาจารย์มัน... นั่งอยู่ข้างหลังสะดุ้งทุกที แต่ก็เอาตัวรอดปลอดภัยไปได้ นับเป็นธรรม เทศนาประวัติศาสตร์ของผู้เขียนจริง ๆ ยึดสับแก้วแล้วยังคงจำเหตุการณ์ในวันนั้นได้เป็น อย่างดี ไม่ทราบว่า จะเขียนพรรณาเหตุอย่างไรจึงจะถูกต้องกับความเป็นจริง

และก็เป็นเรื่องแปลกประหลาดในอนาคตกาลต่อมา ผู้เขียนกับอาจารย์มหาบัว จะต้องเทศน์คู่กันเสมอ ๆ มา เช่นงานศพอาจารย์มหาทองสุข พระครูอุดมธรรมคุณ งานศพท่านอาจารย์ชม ที่หนองหลวง อ. สว่างแดนดิน งานพิธีของท่านอาจารย์ผัน อาจารย์ ทิวอุดมสมพร อ. พรรณานิคม จ. สกลนคร จะต้องถูกให้เทศน์ด้วยกันทุกครั้ง เมื่ออาจารย์มหาบัวเทศน์ ผู้เขียนก็ต้องเทศน์ คล้ายกับท่านอาจารย์มัน ฎริทตเถระ ท่านจะรู้อีกในอนาคตว่าพระสององค์นี้จะต้องเทศน์ร่วมกัน

กาลพรรษา ผู้เขียนฟังจะบวชเป็นพระภิกษุพรรษาที่ ๒ รู้สึกว่าเป็นพรรษา ที่อมเอิบด้วยธรรมอย่างยิ่ง ท่านอาจารย์มัน ๆ ท่านแสดงธรรมแทบทุกวัน แต่ละครึ่ง ของท่านแสดงธรรมดุจดั่งหรือจกลงในหัวใจของผู้เขียนอย่างลึกซึ้งสุดพรรณมา ทำให้ผู้ เขียนระลึกถึงบุญวาสนาบารมีของตนเองว่า “บุญจริง ๆ หนอที่ได้มาพบอาจารย์ผู้ ทรงคุณธรรมและแสดงธรรมที่ซาบซึ้งจริง ๆ” จะมีอะไรเล่ามาเปรียบเทียบกับได้ถึง ความดีงามของการให้ท่านธรรมของท่านอาจารย์มัน ๆ

การปฏิบัติวัตรด้วยการอุปฐาก โดยการใกล้ชิดนั้น นับแต่การปูที่นอน กางกลด ชักผ้า เทกระโถน ล้างบาตร รับบาตร ปูอาสนะ หั่นผัก ตำหมาก มวนบุหรี่ ชงชา นั่งคอยรับใช้ ถวายน้ำบัวนปาก ไม่สัพพิน จนถึงการบิณฑบาต ผู้เขียนได้บรรจง ปฏิบัติท่านด้วยเคารพเป็นอย่างสูงสุด พยายามทำให้ดีที่สุด แต่ก็ไม่วายที่จะเกิดความ บกพร่องขึ้น เพราะท่านอาจารย์มัน ๆ ท่านเป็นคนละเอียดและสะอาดมาก บางครั้งล้าง กระโถนไม่สะอาด ท่านก็ดูเอา กระโถนยุคนั้นทำด้วยกระบอกไม้ไผ่ ถ้าไม่พยายามเอา ชี้อาแซจริงแล้วจะมีกลิ่น แม้จะมีกระโถนเคลือบล้างง่าย ๆ ท่านก็ไม่ใช้ ซึ่งเป็นการ ผูกฝืนผู้ที่อุปฐากท่านไปในตัวเสร็จ แม้แต่ผ้าปูที่นอน ซึ่งการเย็บผ้าตะเข็บข้างบน ข้างล่างเหมือนกัน ถ้าไม่สังเกตจริง ๆ จะไม่ทราบเลย ผู้เขียนไม่สังเกตเอาหัวกลับท้าย เอาท้ายกลับหัว ถูกดูเอาหลายครั้งจนจำได้ กลดที่แขวนจำวัด กลดนั้นมันกลม ใครจะจำได้ว่าข้างไหนเป็นหัวนอน ข้างไหนเป็นปลายเท้า ผู้เขียนก็จะโดนตอก เพราะ กางกลับไปข้างข้างเอาหัวไปเท้าข้าง นี้กว่าไม่เป็นไร จนถึงกับต้องเอาเครื่องหมายไป หมายถึงที่กลดจนจำได้จึงไม่โดนตอก ท่านพูดเสมอ ๆ ว่า “ก็เมื่องานภายนอกหยาบ ๆ อย่างนัยงทำไม่ได้ ทำไมจิตเป็นของละเอียดจึงจะบำเพ็ญฝึกหัดได้” ทำเอาผู้เขียน

สะอึกทุกครั้งที่ฉันนึกถึงคุณยายที่ฉันรักที่สุด เพื่อถวายความเคารพ และทดแทนคุณของคุณของท่าน ก็มีใช้ผู้เขียนจะผูกขาดการปฏิบัติท่านอาจารย์มัน ๆ แต่ผู้เดียว ทุก ๆ องค์ที่อยู่ด้วยกันช่วยกันเท่าที่โอกาสจะให้ และทุก ๆ องค์ก็ต้องการเช่นเดียวกับข้าพเจ้า ศรัทธาด้วยตนเองที่จะถวายการอุปฐากท่าน โดยเฉพาะท่านได้เอ็นดูผู้เขียนเป็นกรณีพิเศษไม่ทราบว่าเป็นเหตุผลอะไร ท่านเคยพูดว่า “วริยงค์ธาตุดูกัน เวลาบิบบนวดถวาย”

เมื่อกาลพรรษาผ่านไปอย่างไ้ผลในทางการบำเพ็ญ โดยไม่หยุดยั้งเหมือนประหนึ่งว่า ๓ เดือนนั้นเป็น ๓ วันไปทีเดียว

ส่วนอาจารย์ของข้าพเจ้า ท่านก็หาวิชาที่จะวางรากฐานในบริเวณสถานที่แห่งนี้ ให้เป็นการถาวรสมกับท่านอาจารย์มัน ๆ ได้มาพักอยู่จนถึง ๒ พรรษา ท่านได้จัดการที่ดินให้เป็นบริเวณกว้างขวางหลายสิบไร่ให้เป็นวัดชน จัดการก่อสร้างกุฏิศาลาให้ใหญ่โตและถาวรจนมาอย่างรวดเร็ว

ท่านอาจารย์ก็มา ได้พบกับผู้เขียนว่า วริยงค์ เราจะต้องทำที่แห่งนี้ให้เป็นสถานที่บำเพ็ญวิปัสสนาเป็นการถาวรแก่ละแวกบ้านของเรา ให้สมกับท่านอาจารย์มัน ๆ ผู้เป็นปรมาจารย์ได้มาพักอยู่ในสถานที่แห่งนี้

ผู้เขียนได้ตอบท่านว่า จะไม่เป็นการรบกวนความสงบของท่านอาจารย์มัน ๆ ไปหรือ เพราะว่าท่านไม่ต้องการจะก่อสร้างที่ถาวรจะเป็นกังวล

ท่านอาจารย์ของข้าพเจ้าบอกว่าไม่เป็นเช่นนั้นดอก แม้แต่พระพุทธเจ้าท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐียังสร้างคันธกุฎิถวายราคาตั้งหลายล้าน

ตอนพระวริยงค์เขียนมุตโตทัย

หลังจากพิจารณาออกพรรษาแล้ว (พ.ศ. ๒๔๘๔) ท่านอาจารย์มัน ๆ ท่านก็ได้ไปพักที่บ้านนามน ไม่ไกลจากบ้านโคกเท่าไรนัก ประมาณ ๔ ก.ม.

แต่เวลาไปครั้งหนึ่ง ๆ ที่ข้าพเจ้าปฏิบัติท่านอย่างใกล้ชิด ท่านก็ไม่ให้ข้าพเจ้าไปกับท่าน ทั้ง ๆ ที่ข้าพเจ้าเชอร้อยเปอร์เซ็นต์ที่ข้าพเจ้าจะต้องติดตามท่านไปทุกหนทุกแห่ง ในครั้งนั้นท่านได้บอกองค์หนึ่งบางองค์หนึ่ง ให้ไปกับท่านแต่ข้าพเจ้าท่านไม่บอกกลับเฉยเสีย แม้ข้าพเจ้าเรียนท่านว่าจะขอตามไปด้วยท่านก็ไม่ให้ไป

ทำเอาผู้เขียนต้องงงเบเนออย่างยิ่งว่า ทำไมท่านจึงไม่ให้ข้าพเจ้าไปกับท่าน
ทั้ง ๆ ที่ข้าพเจ้าจากเป็นผู้ปฏิบัติอยู่จากท่านทุกอย่างในขณะนั้น หลังจากท่านได้เดินทาง
ออกจากบ้านโคกไปแล้ว ข้าพเจ้าสังเกตดูมันให้หงอยเหงาไปหมด ดูเหมือนใบไม้จะ
เหี่ยวแห้ง แผ่นดินแห้งแล้งไปที่เดียว ข้าพเจ้าทนไม่ไหวต้องติดตามไปหาท่านที่วัดป่า
บ้านนามน และก็ไม่ได้นำเอาบริวารไป ไปเพียงเป็นอาคันตุกะเท่านั้น เมื่อกราบท่าน
เสร็จแล้วก็ปฏิบัติเหมือนกับปฏิบัติอยู่เดิม ได้กระทำทุกอย่าง ได้เวลาเย็นผู้เขียนก็ลาท่าน
กลับ ตอนกราบลาจะลากท่านได้ถามว่า วิริยงค์ ลากมาแล้วหรือ (หมายความว่า
ข้าพเจ้าได้ลาท่านอาจารย์กงมา จิรปุณฺโณ ซึ่งเป็นอาจารย์ของข้าพเจ้าแล้วหรือ?) เท่า
นี้ผู้เขียนก็ทราบแน่ใจแล้วว่าท่านต้องการให้อาจารย์ของข้าพเจ้าอนุญาตเสียก่อน ท่าน
ไม่ต้องการที่จะนำเอาลูกศิษย์ใครไปโดยพลการ ในเมื่ออาจารย์ของเขาไม่เต็มใจหรือ
ไม่อนุญาต ซึ่งด้วยเหตุเช่นตัวของข้าพเจ้านั้น ท่านจะทำอย่างไรก็ได้เพราะฝากกายถวาย
ชีวิตแล้ว แม้แต่อาจารย์ของข้าพเจ้าท่านจะทำอย่างไรก็ได้ แต่ท่านอาจารย์มัน ๆ ท่านก็
ไม่ก้าวกายระหว่างศิษย์อาจารย์ จึงทำให้เป็นที่น่าเคารพบูชายิ่ง

ข้าพเจ้ารู้ความจริงแล้วดีใจยิ่งนัก และเสียใจยิ่งนักในเมื่อมารู้ว่าตัวเราในใจจัด
ควรจะได้รอลาอาจารย์ของข้าพเจ้าเสียแต่วันท่านอาจารย์มัน ๆ เดินทางก็จะดี ข้าพเจ้าเดิน
ทางกลับพลางเกาศีรษะพลางนึกพลางว่า ใจจัด ๆ ทำให้ท่านอาจารย์มัน ๆ เตือน แต่ก็นึก
ต่อไปว่า ท่านให้ความรักใคร่เอ็นดูข้าพเจ้าเป็นกรณีพิเศษ จึงได้ให้เหนื่อยแก่ผู้เขียน ซึ่งผู้
เขียนก็ยังได้จำและจารึกอยู่ในใจว่า ท่านก็ประสงค์จะทรมานและฝึกสอน - ต่อเติมความรู้
ให้ผู้เขียนด้วยความเมตตาปรานี

จึงเป็นอนว่าผู้เขียนได้กลับไปลาพระอาจารย์กงมา ท่านก็อนุญาตให้ผู้เขียน
ไปอยู่กับท่านอาจารย์มัน ๆ ตามความประสงค์ สมใจผู้เขียนเป็นอย่างยิ่งที่ได้มาอยู่กับท่าน
อีกวาระหนึ่ง และก็เพิ่มความตั้งใจแก่ผู้เขียนอย่างยิ่ง ในอันที่จะพยายามบำเพ็ญความ
เพียร ปฏิบัติทางใจให้หนัก เพราะมาคิดว่าการจะหาครูบาอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิสูง
เช่นนี้ ยากนัก แม้มหาดชีวิตหนึ่ง ๆ หรือหลายชาติอาจหาไม่ได้พบก็เป็นได้ ดังนั้น
ผู้เขียนจึงทุ่มเททุก ๆ อย่างทั้งกำลังกายและกำลังใจศึกษา และปฏิบัติอย่างไม่หยุดยั้ง

ผลปรากฏขึ้นอย่างมหัศจรรย์เช่นกัน ทั้งพระธรรมเทศนาของพระอาจารย์
มัน ๆ ก็ไพเราะเสียจริง ๆ ผู้เขียนนั่งก้มม้วนฐานได้รับความสงบใจแล้วได้มาฟังธรรมของ
ท่าน ธรรมเทศนานั้นได้เกิดรสชาติที่ซาบซึ้งหาอะไรเปรียบไม่ได้อีกแล้ว ทำให้จิตใจ
อย่างที่สุดแสนจะพรรณา ทำให้ผู้เขียนระลึกถึงคนอื่น ๆ ต่อไปว่า เราจำเป็นที่จะต้อง
บันทึกธรรมเทศนาของท่านอาจารย์มัน ๆ ให้ได้ เพราะถ้าเราไม่บันทึก ต่อไปธรรม
เทศนาอันวิเศษนี้จะหายสูญไปอย่างน่าเสียดาย และธรรมเทศนาเช่นนี้จะฟังแสดงได้ก็
แต่ท่านอาจารย์มัน ๆ เท่านั้น องค์กรอื่นถึงแสดงก็ไม่เหมือน จึงทำให้ผู้เขียนได้พยายามอย่าง
ยิ่งที่จะเขียนบันทึกธรรมเทศนาของท่านให้ได้ และก็เป็ผลสำเร็จชิ้นเป็นอันดับแรก
เพราะยังไม่เคยมีใครบันทึกธรรมเทศนาของท่านเลย

เป็นที่น่าสังเกต ท่านอาจารย์มัน ๆ ท่านไม่เคยยอมให้ใครบันทึกธรรมเทศนา
ของท่านโดยเป็นหนังสือเลย มีแต่จำกันใส่ใจเท่านั้น ถ้าใครจะบันทึกด้วยหนังสือจะ
ต้องถูกท่านดูและประณามเอาทีเดียว แต่ผู้เขียนชะโมยเขียนและยอมทุกสิ่งทุกอย่าง
เพราะรักและชอบและเสื่อมใส่สุดหัวใจแล้ว ท่านจะดูค่าประณาม ผู้เขียนยอมทุกอย่าง
ขออย่างเดียวให้ได้บันทึกธรรมเทศนาเพื่อประโยชน์แก่คนอื่นต่อไปภายหลัง ไม่ได้ฟัง
จากท่านจะได้อ่านในหนังสือเล่มนี้ พระภิกษุสามเณรที่ไปอยู่กับท่านต่างก็กลัวเช่นจริง
ไม่มีใครกล้าจะเขียนธรรมเทศนาของท่าน จึงเป็นอันว่าผู้เขียนได้กล้าเสี่ยงอันตรายจริง
สำคัญทีเดียว

เกิดความสำเร็จแก่ผู้เขียนอย่างเต็มภาคภูมิ คือตลอดพรรษาผู้เขียนได้บันทึก
ธรรมเทศนาตลอดไตรมาส ซึ่งก็สำเร็จชิ้นเป็นเล่มในชื่อ "หนังสือมุดโตทัย"

หลังจากผู้เขียนได้บันทึกธรรมเทศนาของท่านแล้ว ก็พยายามทำเป็นความลับ
ไว้ตลอดเวลา วิธีการที่ผู้เขียนทำสำเร็จนั้นคือ เมื่อเวลาท่านแสดงธรรม พยายามกำหนด
ไว้ในใจอย่างมั่นคง เพราะขณะนั้นความจำของผู้เขียนยังอยู่ในการใช้ได้ เมื่อท่านแสดง
ธรรมจบแล้วผู้เขียนยังต้องมีหน้าทถวายนวดอกไม่ต่ำกว่า ๒ ชั่วโมง เมื่อถวายนวด
เสร็จแล้ว ก็รีบกลับที่พักรีบปากการีบเขียนธรรมเทศนาของท่าน ก่อนความจำนั้นจะเลื่อน
ลงไป ตอนนั้นผู้เขียนจะบอกอะไรให้สักอย่าง ว่าเป็นเรื่องน่าคิดหนักหนา ตอนนั้นอยู่
ในระหว่างสงคราม ปากกา-ดินสอดำ-น้ำหมึกไม่ต้องหาไม่มีใช้ เผอิญผู้เขียนมีปากกา

อยู่ ๑ ตามติดตัวไป น้ำหมึกไม่มี ผู้เขียนต้องคิดตำราทำน้ำหมึกขึ้นใช้ โดยเอาผลสมอ
ไทย ผลมะเหลื่อม ผลมะขามบ่อมา เอามาตำเข้า แล้วเอาเหล็กที่มีสนิมมากเช่นผาน
ไถนาแช่ลงไปด้วย เมื่อแช่ ๒-๓ วันได้ทีแล้ว เอามากรองด้วยผ้าบางจนใสแล้วเอา
เขมาตักก้นหมอนตองการใส่เข้าไปจนจนเข้าก้นดีแล้วกรองอีก คราวนี้เอามาใช้
ได้ผลเข้าพเจ้าได้ใช้มันจนเขียนได้เป็นเล่ม แต่เวลาเขียนมันจะไม่แห้งทันที ต้องรอนาน
กว่าจะแห้ง

ข้าพเจ้าได้ทำอยู่อย่างนี้ คือพึ่งเทศน์เสร็จแล้วถวายการนวด เสร็จแล้วกลับมา
เขียนหนังสือตลอดเวลา ๓ เดือน การแสดงธรรมของท่านมิได้แสดงทุก ๆ คืน ในที่สุด
ข้าพเจ้าก็ทำงานเสร็จสมกับคำปณิธานที่ได้ตั้งไว้ และก็พยายามกำความลับไว้มิได้แพร่
พรายให้ผู้ใดทราบถึงการกระทำของข้าพเจ้าเลยแม้แต่คนเดียว

เมื่อความสนิทสนมผู้เขียนกับท่านอาจารย์มัน ๆ นับวันแต่จะสนิทยิ่งขึ้น ท่านได้
ให้พรพิเศษ เมตตาพิเศษแนะนำพิเศษจนผู้เขียนหายความหวาดกลัวเหมือนอย่างแต่ก่อน

อยู่มาวันหนึ่งผู้เขียนคิดว่า กรรมเทศน์ที่เราเขียนแล้วนั้นจะปิดเป็นความ
ลับไว้ทำไม เบ็ดเผยถวายท่านเสียดีกว่า ท่านจะกินเลือดกินเนื้อเรากให้รู้ไป จึงเป็น
อันว่าผู้เขียนได้นำเอาเนื้อความอ่านเล่าถวายท่าน ท่านจึงเอะใจขึ้นว่า “นวรยงค์ คุณ
ไปเขียนแต่เมื่อไร” จากนั้นท่านก็ไม่ว่าอะไรและท่านก็ยอมรับว่าการบันทึกนั้นถูกต้อง
โล่งอกโล่งใจข้าพเจ้าเป็นอย่างยิ่ง นึกว่ายังเงิเสียงคนโตนด้าหลายกระบุง แต่ท่านกลับให้
ความร่วมมือเป็นอย่างน่าอัศจรรย์

หนังสือมุกโตทยนั้น แม้จะมีเนื้อความไม่มากนัก แต่บรรจุถ้อยคำเป็นคำสอน
ที่คมมากจริง ๆ ได้เป็นทีนยมอย่างแพร่หลาย ตั้งแต่ต้นจนบัดนี้ปรากฏว่าได้พิมพ์ไปแล้ว
หลายหมื่นฉบับ และก็ยังไม่มีจิตจะต้องมีการพิมพ์ต่อไปอีกมาก

ข้าพเจ้าถือว่าเป็นงานชิ้นสำคัญที่ได้สำเร็จในชนแรกของชีวิต เพราะเป็น
สิ่งที่ไม่ง่ายนัก ทั้งเป็นการเสี่ยงอันตรายต่อการขบไล่ของท่านอาจารย์มัน ๆ อย่างยิ่ง
เพราะถ้าทำผิดแล้วมอย่างเดี๋ยวกคือการไล่ออก นับเป็นสิ่งน่าสพึงกลัวเป็นอย่างยิ่ง

ในพรรษา^๕ ข้าพเจ้าได้รับบทเรียนเป็นพิเศษมากมายพอ^๖ วันหนึ่งฝนตก^๗
ใหญ่^๘ ผู้เขียนกริบเข้าห้องนอน^๙ เพราะครมพำน้ำจะนอนมาก^{๑๐} แต่พอเอนหลังลงหน่อย
เท่านั้น^{๑๑} ด้วยความเป็นห่วงจึงแง้มหน้าต่างมองไปที่กุฏิของท่านอาจารย์มัน^{๑๒} ข้าพเจ้าต้อง^{๑๓}
ตกใจมาก^{๑๔} เพราะท่านผลัดผ้าสรอง^{๑๕} ออกตากฝนรอน้ำฝนใส่โถงอยู่ยงคึกเดียว^{๑๖} ผู้เขียน
รู้สึกตัวว่าเราผิดแล้ว^{๑๗} ทำท่าจะนอนท่านอาจารย์กำลังรอน้ำฝนอยู่^{๑๘} ผู้เขียนรีบผลัดผ้าอาบ^{๑๙}
โดยพลันลงจากกุฏิยงกับจะวิ่ง^{๒๐} เข้าไปรีบช่วยท่านรอน้ำฝน^{๒๑} ผู้เขียนพูดกับท่านว่า^{๒๒} ท่าน
อาจารย์จะลงมาทำไมเดี๋ยวจะไม่สบาย^{๒๓} ท่านตอบว่า^{๒๔} “วเรียงค้อยโตพาต้องกลัวฝนด้วยหรือ^{๒๕}
การอาบน้ำฝนเป็นยาอายุวัฒนะรู้ไหม?” “เป็นยาอย่างไรครับ?” ผู้เขียนถาม^{๒๖} “กินาฝน^{๒๗}
มันบริสุทธิ์^{๒๘} เหนือโคลกออกคึกมากกว่า^{๒๙} น้าธรรมดา อาบแล้วเบาตัว”^{๓๐} ท่านตอบ^{๓๑} เมื่อ
รอน้ำถวายการถูลง^{๓๒} บิดผ้าอาบตากเรียบร้อย^{๓๓} ท่านก็เข้าห้องจำวัดไป^{๓๔} ผู้เขียนกลับกุฏิ^{๓๕}
แล้วก็นึกถึงว่า^{๓๖} น้ำฝนเป็นยา^{๓๗} น้ำฝนเป็นยา^{๓๘} ท่านอาจารย์มัน^{๓๙} ท่านบอก^{๔๐} ทำเอา
ข้าพเจ้าพยายามที่จะอาบน้ำฝนให้มากเพื่อจะได้เป็นยา^{๔๑} จนกระทั่งบัดนี้^{๔๒}

วันหนึ่งขณะที่ผู้เขียนถวายการปฏิบัติท่านอยู่ตามปกติเวลากลางวัน^๑ เพราะ
หลังจากฉันเสร็จท่านเดินจงกรมเสร็จท่านเข้าห้อง^๒ เวลาบ่ายโมงท่านจะออกมาหนึ่งข้างนอก^๓
ผู้เขียนก็จะเตรียมน้ำสำหรับชงชา^๔ ชากเป็นชาเชียงใหม่^๕ และเตรียมหมากพลูป่นยาไว้^๖
สำหรับตำหมากถวายท่าน^๗ พร้อมทั้งบุหรือนเป็นยาสูบที่ชาวบ้านเขาปลุกกัน^๘ วันหนึ่งเช่น
เดียวกับทุก ๆ วันผู้เขียนได้ทำเช่นนั้น^๙ หลังจากทุกอย่างเสร็จเรียบร้อย^{๑๐} ก็ได้มวนบุหรื
ถวายท่าน^{๑๑} พอท่านสูบควนบุหรืก็ออกมากระทบกับจุ่มของผู้เขียน^{๑๒} วันนั้นเป็นอย่างไร^{๑๓}
ไม่ทราบเกิดเหเมนควนบุหรืยิ่งกว่าทุกวัน^{๑๔} จนอดไม่ไหวจึงได้พูดว่า^{๑๕} “แหมบุหรืนี้เหเมน
จริง”^{๑๖} เท่านั้นเอง^{๑๗} ผู้เขียนก็ต้องถูกดูว่า^{๑๘} “น่วเรียงค้อย การยกโทษผู้นั้นไม่สมควรอย่าง
ยิ่ง”^{๑๙} ว่าแล้วท่านก็มวนบุหรืชนตัวหนึ่งเบอเริ่ม^{๒๐} ให้ผู้เขียนบอกว่าเอาสูบเสียเดวียน
เมื่อสูบแล้วจะได้ไม่ยกโทษผู้นั้น”^{๒๑} ทำเอาข้าพเจ้าังไป^{๒๒} ต้องสูบบุหรืแล้วกล่าลก^{๒๓} ท่านก็
หัวเราะชอบใจ^{๒๔} ผู้เขียนได้คิดเรื่องนั้นไว้เป็นการบ้านอยู่ตลอดเวลาว่า^{๒๕} การที่ท่านอาจารย์
มัน^{๒๖} ท่านแนะนำพร้าสอนบุคคล^{๒๗} ท่านสอนโดยทุกวิธี^{๒๘} แม้แต่สูบบุหรื^{๒๙} ทำเอาผู้เขียนต้อง
จดจำตลอดชีวิต^{๓๐} ว่า การที่จะยกโทษคนอื่นนั้นย่อมไม่มีประโยชน์อะไร^{๓๑} เพราะคนเรา
ต่างก็มีความสามารถไปคนละอย่าง^{๓๒} เมื่อเขาทำไม่เหมือนเรา ๆ จะว่าเขาไม่ดีก็ไม่ควร^{๓๓} และ

ควรจะมีมองคุณประโยชน์ของแต่ละบุคคล ซึ่งคน ๆ หนึ่งมิใช่จะเสียไปหมด และก็มีใช้
ก็ไปหมด ถ้าบุคคลผู้ฉลาดแล้วคนที่ตรงไหนก็เอามาทำประโยชน์ได้ ถ้าหากว่าเราจะไม่
ยกโทษว่าดินมันตำทราวม

อีกวันหนึ่งขณะที่ผู้เขียนกำลังหันผกถวายท่านในเวลาภัตตาหารเช้า ตามปรกติ
ท่านจะต้องฉีกผกทุกวันแต่พื้นของท่านไม่ฉีก เพราะต้องใช้พื้นเทียม จึงต้องหันผกให้
ละเอียด ผู้เขียนมีหน้าที่จะต้องหันทุกวัน ในเมื่อท่านเลोकดูแล้วว่าผกนั้นเป็นที่ถูกกับธาตุ
ของท่าน ในเวลานั้นผู้เขียนได้หันผกเป็นพิเศษ คือหันให้หยาบ ๆ เพราะทุก ๆ วันหัน
ละเอียด พอที่ท่านเลอบมองเห็นก็ได้ถามผู้เขียนว่า “วரியค์ทำไมจึงหันหยาบนักวันน
มันอร่อยดีครับ หันละเอียดแล้วมันไม่อร่อย” ผู้เขียนตอบ “นี่แหละหนาเขาว่า อวด
เขยวักคือหมา อวดงากคือช้าง” ท่านอาจารย์ท่านว่า ในขณะที่พระภิกษุสามเณรเต็ม
ศาลาขณะที่เตรียมจะฉันภัตตาหารเช้า ทำเอาผู้เขียนสะอึกเฮือก เป็นอันว่าท่านอาจารย์
มัน ๆ ท่านสอนคนทุกขณะเวลา อันการพูดของท่านว่า “อวดเขยวักคือหมา อวดงากคือช้าง”
ท่านได้เปรียบเทียบกับที่ไอ้อวด หมายความว่าไปเที่ยวอวดตัวต่อใคร ๆ ว่าข้าพเจ้าเก่ง
อย่างนั้นเก่งอย่างนี้ ต้องการที่จะมีชื่อเสียงโด่งดัง เลยหาวิธีการอวดด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ
เท่าที่ตัวบุคคลนั้นจะหาได้ เป็นเหตุให้เกิดความเชื่อถือที่ผิด ๆ เกิดขึ้นแก่ปวงชนเป็นอัน
มาก โดยเหตุนี้เพียงเพื่อต้องการหาชื่อเสียงความโด่งดังให้แก่ตัวเอง

ท่านอาจารย์มัน ๆ ท่านเปรียบคนจำพวกนี้เหมือนกันกับสัตว์เดรัจฉาน ตามที่
ท่านได้ตำผู้เขียนท่ามกลางพระภิกษุสามเณรขณะที่ผู้เขียนยังไม่ทันตงตัวเลย เพียงผู้เขียน
มีเจตนาที่จะให้ท่านได้ฉันอร่อยสักวันหนึ่งเท่านั้น แต่ท่านก็ถือโอกาสดูค่าเป็นการสั่งสอน
ที่แนบเนียนที่สุด และได้ผลที่สุด เฉพาะตัวผู้เขียนต้องจตจำจนวนตายและเพื่อนสหธรรมิก
ที่รวมอยู่กับผู้เขียนก็ได้สตรระลึกอยู่อย่างแนบแน่นในจิตใจ เท่าที่ผู้เขียนจำพระเถระที่อยู่
ร่วมด้วยวันนั้น คือ พระอาจารย์หลุย พระอาจารย์มหาบัว พระอาจารย์เนตร์ พระ-
อาจารย์เนียม นอกนั้นก็ลืมเลือนลงไปเสียแล้วรวมประมาณ ๒๐ กว่ารูป

ตอนพกวรรางเสียงบารมให้กบพระวริยงค

การจำพรรษาที่บ้านนามนได่เป็นไปอย่างเรียบร้อยที่สุด และได้ผลทาง
ใจมากที่สุด ทั้งผลเกิดจากประสบการณ์ใหม่ ๆ อันเป็นผลได้อ่างคาดไม่ถึง
เป็นผลทางปกครอง และผลทางเผยแพร่ธรรม ผู้เขียนจึงมากัดถึงความเป็น
อัจฉริยะของท่านอาจารย์มั่น ๆ มิใช่ว่าจะเขินยอท่านจนเกินความจริง แต่ท่าน
เป็นอัจฉริยะจริง ๆ เพราะผู้เขียนก็ชอบตรงไปตรงมาอยู่แล้ว คนจะมาพูดเกิน
ความจริง หรืออ้อมค้อมไม่ชอบ การอยู่กับท่านอาจารย์มั่น ๆ ในพรรษา จึง
เป็นการศึกษาทางธรรมและศึกษาทางตัวของท่านอาจารย์ด้วย มีอะไรแปลก ๆ ใหม่ ๆ
ให้พวกเราได้ศึกษาอยู่ตลอดเวลา ทุก ๆ องค์ที่มาอยู่กับท่านต่างก็ตองพูดเป็น
เสียงเดียวกันหมด ถึงความสามารถทั้งภายนอกภายใน นักเป็นบัจจัตตัง วั
เฉพาะตัว ๆ ของผู้ที่อยู่ร่วมกับท่าน ผู้ที่ไม่ได้อยู่ร่วมกับท่านหรือเพียงแต่ได้
ยินได้ฟัง ได้อ่านเรื่องราวของท่าน ย่อมจะไม่เป็นบัจจัตตัง บางทีก็เกิดความ
สงสัยแต่บางคนก็เลื่อมใส จึงเป็นของยากที่จะอธิบายให้เข้าใจได้

ออกพรรษาแล้ว จะมีการตัดเย็บจีวรให้แก่องค์ที่ขาดแคลน เพราะต่างก็ช่วย
กันตัดเย็บด้วยมือกว่าจะเสร็จแต่ละตัวก็ใช้เวลาหลายวัน ตามปรกติแล้ว ของที่ได้จาก
กฐิน ผ้าป่า ของที่เขามาถวายท่านก็จะถูกแจกออกไปแก่พระภิกษุสามเณรทั้งหลายโดย
ทั่วกัน

หลังจากธุรกิจมีการแจกจีวรและทำจีวรเสร็จแล้ว ท่านปรารถนาที่จะออกไปจาก
วัดบ้านนามน เพื่อความสงบตามอัธยาศัย ในที่ไม่ไกลจากวัดบ้านนามนนี้เท่าไร
นัก มีบ้านหนึ่งชื่อบ้านนาสนวน อยู่ใกล้เขาภูพาน บ้านนี้มีมวตรางอยู่คหนึ่งไม่ไกลจาก
บ้าน มีกุฎหลังเดียว ท่านได้เลือกเอาวัดร้างนบนที่พก ได้ออกจากวัดบ้านนามนกับ
ผู้เขียนและมีพระติดตาม ๒ องค์ สามเณร ๑ คน

การมาอยู่วัดบ้านนาสนวนนั้นถือว่าเป็นการพักผ่อนของท่าน ตามธรรมดาท่าน
ก็พักผ่อนอยู่แล้วไม่ว่าอยู่ที่ไหน แต่การอยู่ในหมู่บ้านใหญ่ พระภิกษุสามเณรก็จะมาพัก
เพื่อศึกษามาก เป็นการกังวลในการดูแลแนะนำสั่งสอน เมื่อมาอยู่บ้านนาสนวน พระ

ภิกษุสามเณรมาอยู่มากไม่ได้ เพราะเป็นบ้านเล็ก จึงถือว่าเป็นการพักผ่อน ในกาล
บางครั้งพระภิกษุสามเณรอยู่โดยรอบไม่ไกลนัก ก็ถือโอกาสเข้ามานมัสการเพอรับ
โอวาทจากท่านเป็นครั้งคราว

ณ โอกาสนี้เป็นโอกาสที่เหมาะสมที่สุดสำหรับผู้เขียน เวลาว่างมาก นับเป็น
โชคในชีวิตครั้งสำคัญครั้งหนึ่งที่ผู้เขียนได้มาอยู่กับท่านอาจารย์มั่น ฯ ผู้เขียนมิได้ทิ้งโอกาส
อันมีค่านี้ให้เสียไปเลย พยายามไต่ถามประวัติความเป็นมาของท่านอย่างละเอียด ความรู้
พิเศษต่าง ๆ ที่ได้จากสถานที่นั้นมากจริง ๆ และทั้งยังได้ความคุ้นเคยสนิทสนมกับท่าน
อย่างที่ใคร ๆ จะไต่ยาก

วันหนึ่งตอนเช้าขณะที่ผู้เขียนเตรียมกลสังฆาฏิซ้อนจีวร หลังจากถวายการ
ครองจีวรให้ท่านเสร็จแล้ว ท่านได้เหลือบมองเห็น สังฆาฏิของผู้เขียนแตกตะเข็บหลาย
แห่ง และผู้เขียนเย็บซุนเอาไว้ ท่านถามว่า สังฆาฏิขาดแล้วใช่ไหม “ยังไม่ขาดเป็นแต่
เพียงแตกตะเข็บครับผม” ผู้เขียนตอบ “นั่นแหละมันขาดแล้ว เออ วิริยงค์ ถ้าคุณเป็น
ผู้มีบุญได้ทำไว้แต่ปางก่อน พรุ่งนี้คงจะมีใครสักคนนำผ้ามาถวาย เราจะตัดสังฆาฏิให้”
ท่านอาจารย์ท่านพูด ทำเอาผู้เขียนขนลุกขนพอง ไม่นึกเลยว่าท่านจะพูดกับข้าพเจ้า
อย่างนั้น

ต่อจากนั้นข้าพเจ้าก็นำบาตรออกเดินไปรอท่านที่ริมสระแก้วบ้าน ถวายบาตร
แก่ท่านเมื่อท่านไปถึง เดินตามหลังท่านไป อันความคิดที่จะต้องคิดติดอยู่ในใจขณะนั้นคือ
คำพูดของท่านอาจารย์บอกว่า “ถ้าเธอมีบุญ พรุ่งนี้จะมีคนนำผ้ามาถวาย” ทำให้ใจของ
ผู้เขียนต้องกังวลหนักหนาว่า ท่านอาจารย์จะเอาตัวเรามาเสี่ยงบารมีเสียแล้ว นึกหาก
ไม่ได้ผ้าไม่มีใครมาถวาย เราอาจจะต้องเป็นคนอาภัพ จนถึงกับท่านไม่อาจจะรับเอาเรา
เป็นศิษย์ของท่านก็เป็นได้ ขณะที่เราคงจะมาอยู่กับท่านเพียงบพิเศษเท่านั้น ท่านจะเอา
ผ้าสังฆาฏิมาเสี่ยงบารมีเสียแล้ว เห็นที่จะแย่เสียละครมะง์คราวน และขณะนั้นระยะเวลา
ของสงคราม (สงครามโลกครั้งที่ ๒) ยังไม่สงบ ผ้าที่จะใช้หายากจริง ๆ กว่าจะได้แต่
ละผืนนานนัก ชาวบ้านต้องนั่งผ้าขาดหน้าขาดหลัง เด็กนักเรียนไปโรงเรียนไม่มีเสื้อใส่
แม่จะมีบ้างก็ปะหน้าปะหลัง พระภิกษุสามเณรตามวัดต่าง ๆ จะได้จีวรแต่ละตัวนั้นนาน
เต็มที่ต้องปะชุนเช่นเดียวกัน

อันเราก็ดูถูกท่านอาจารย์เสียงบารมควยผ้าสงฆาฏ ๑ ผืน ถูกเป็นเรื่องใหญ่ มิใช่เป็นเรื่องเล็กน้อย (ถ้าเป็นขณะนั้น ๒๕๑๕ คงไม่ต้องนึกให้ลำบาก) คว้าคนนักลวง ไปอย่างผิดเป็นที่สุด ท่านอาจารย์ท่านพูดทั้งคำไวแต่ตอนเช้าแล้วท่านก็มีไต่เอียงถึง คำนอกเลย ผู้เขียนว่าผิดคนนักคน ยิ่งไงเสียเราคงจะต้องได้รับผลแห่งความจริงที่ว่า เราจะเป็นผู้บุญ—หรือเป็นคนบาป ก็จะต้องรูกนในวันพรุ่งนี้แน่นอน เลยทำให้ผู้เขียน ทำความเพียรนั่งสมาธิกรรมฐานเป็นการใหญ่ ไม่ต้องหลบนอนกันละ ก็รู้สึกว่าได้ผล หันกลับไปคิดถึงท่านอาจารย์นั้นๆ ท่านได้ทรมานคนเพื่อเป็นคนดีทุกวิถีทาง ทุกอย่างที่ท่าน ออกอุบายแต่ละครั้ง ได้ผลเกินคาด ครึ่งนักเช่นเดียวกันกับที่แล้วมาหลาย ๆ ครั้ง ที่บังเกิดผลจากอุบายวิธีของการทรมานที่ได้ผลอย่างสุขุมลุ่มลึก ในขณะที่ผลทางภายในกำลัง เกิดขึ้นแก่ผู้เขียนอย่างเยือกเย็นสว่างไสวสบายผ่องใสอย่างที่จะพูดยากทีเดียว นี้เกิดจาก อุบายวิธีอันชาญฉลาดของท่านอาจารย์นั้น ๆ

รุ่งขึ้นเวลาบ่ายโมง เสียงคนหลายคนทั้งแบกทั้งหามที่พิพัสสัมภาระ ตีเกราะ เคาะไม้ ไต่ยีนมาแต่ไกล ผู้เขียนกำลังเดินจงกรมอยู่ไต่ต้นไม้ ไม่ห่างจากกุฏิเท่าใดนัก ไต่ยีนเสียงก็สงสัย รีบออกมาคอยดู ซึ่งขณะเดียวกันท่านอาจารย์ก็เปิดประตูออกมา ก็พอดีกระบวนผู้คนได้มาหยุดอยู่ที่ริมวัดเอาของวางไว้เรียบร้อย มีหัวหน้าคนหนึ่งเข้ามา หาท่านอาจารย์ นิมนต์ให้ไปชักบังสุกุล ท่านก็เดินตามเขาไป แต่ผู้เขียนไม่ไปเพียงแต่ จดที่ตอนรับเขาอยู่ทุกกุฏิ

ในไม่ช้าพวกเขาก็พากันนำเอาของมากองไว้ที่ชานกุฏิ ผู้เขียนไม่สนใจของอื่น นอกจากผ้า จะมีหรือไม่หนอ พอจะทำสงฆาฏได้ ผู้เขียนก็ต้องอุทานขึ้นมาในใจว่า “โอ ผ้าทำสงฆาฏมีแล้ว” นิ่งไงแต่หนักมอยู่ในใจไม่พูดอะไรเลย ท่านอาจารย์เหลือบ มองมายังข้าพเจ้ายังกับจะพูดอะไรสักอย่างแต่ท่านก็ไม่พูด หลังจากท่านได้ให้พรโยม ๆ กลับกันหมด และสั่งให้เณร-ตาผ้าขาวเก็บของอื่น ๆ ไป ส่วนผ้าขาวท่านสั่งให้ผู้เขียน เก็บมาดูจึงเห็นว่าเป็นผ้าบางเนื้อดี พอที่จะตัดได้สงฆาฏผืน ๑ อย่างสบาย ท่านจึงพูดว่า “เอาผู้บุญเอาผ้าไปตัดสงฆาฏเสีย” เป็นคำพูดที่สน ๆ ผ่องใสน่าดู.

ข้าพเจ้าไม่ใช่คนเขียนนักประพันธ์ ถ้าเป็นนักเขียนนักประพันธ์คงจะพรรณนา ของจริงได้กว้างขวางและแนบเนียนกว่านมาก แต่หนักเอาเพียงความเข้าใจกตแล้ว ข้าพเจ้า ก็พอใจแล้วที่ยังเขียนได้ถึงเพียงนี้

ผู้เขียนจะตั้งใจหรือบิตหรือถูกอาจารย์ยกยอหรืออะไรก็พูดไม่ถูกอีกเหมือนกัน
ในเหตุการณ์เกิดขึ้นในครั้งหน้าเอาผู้เขียนต้องยอมข้างในอยู่หลายวัน แต่ก็ไม่ประมาณ
ในการที่จะพยายามเพื่อการปฏิบัติตัวอย่างไม่ให้เวลาว่างเลยไปเปล่า ๆ ขณะที่เรามาอยู่
กับท่านผู้ประเสริฐแล้วจะมัวประมาณอยู่ไม่ได้เป็นอันขาด เพราะการได้อาจารย์เช่นนี้ยาก
นักที่จะมีบุญได้อยู่กับท่าน ข้าพเจ้าหมายถึงว่ามีบุญอยู่กับท่านผู้ทรงคุณวุฒิ ทายมกเพราะ
ได้อยู่ปฏิบัติตนเอง แต่อยู่กับผู้หวังดีต่อเรานั่น แม้จะถูกไขกถูกสับกยิบรับเสมอ
บางครั้งถูกยกยอเช่นคราวนี้ บางครั้งถูกไขกสับเช่นคราวก่อน แต่เราก็นึกให้ท่านทำ
เช่นนั้น เพื่อความเจริญก้าวหน้าแห่งการปฏิบัติของเรา พร้อมเสมอที่จะให้ท่านทำ
ทุกอย่างเพื่อความเจริญก้าวหน้า

ขณะที่มาอยู่ทิวสร้าง (บ้านนาสนวน) นี้เป็นเวลาหลายวันต่อมา ผู้เขียนชอบ
เล่าความฝันให้ท่านฟังบ่อย ๆ เพราะความฝันนั้นแปลกๆ เนื่องจากอยู่ในที่สงบสบาย ซึ่ง
บางครั้งก็เห็นพระสาวกแต่ครั้งพุทธกาล มีพระอานนทบ้าง พระกัสสปบ้าง พระเรวัตตะ
บ้าง หรือบางครั้งก็ฝันเห็นพระพุทธเจ้าเอาเลย ซึ่งก็ต้องเล่าถวายท่านฟังทุกคราว

วันหนึ่งขณะที่ผู้เขียนเล่าความฝันให้ท่านฟังนั้น เข้าใจว่าท่านคงรำคาญ หรือ
อาจจะแนะนำผู้เขียนว่าเรื่องฝันนั้นเป็นเรื่องไร้สาระ ท่านจึงว่า “เออฝันหยงบฝันบฝัน
บฝันคินนฝันว่าโตสเมยาย” เป็นอันว่าท่านได้ทิ้งตุ้ทั้งตุ้อย่างลกซัง และเป็นคำแนะนำ
ผู้เขียนอย่างมได้มวนลมออกครึ่งหนึ่ง แม้มันจะเบมคำหยาบ ผู้เขียนไม่น่าจะนำมาลงไว้
ณ ที่นี้เลย แต่ก็ไม่ทราบจะเอาคำอะไรมาพูดมาแปลให้ถูก ถ้าเอาคำอื่นมาลงกลัวจะผิด
สำนวน เสียรสชาติไป ผู้เขียนก็ไม่ขอแปลด้วยสุดแล้วแต่ผู้อ่านจะแปลเอาเองก็แล้วกัน

แต่จะอย่างไรก็ตาม เป็นคำสอนที่แนบแน่นที่สุดสำหรับผู้เขียน เพราะความ
ฝันนั้นเป็นเรื่องลุ่มหลงกันมานานแสนนานแล้ว ถึงกับมีตำหรับตำราทายความฝันกัน
ทีเดียว แต่ท่านอาจารย์ท่านก็พูดไว้เป็นคำแปลบางตอนว่า เป็นเรื่องไร้สาระ ถ้าใคร
ลุ่มหลงอยู่ในความฝันจะทำให้เป็นคนโง่เง่า ทั้งนั้นก็หมายความว่าผู้หลงใน
ความฝันเท่ากับยอมตัวลงอยู่ใต้อวม ๆ แล้ง ๆ อันนั้นคงจะเป็นคติสำหรับผู้หลงละเมอเพื่อ
ฝันซึ่งไม่สมควรอย่างยิ่งที่จะให้หมิ่นชกแก่ผู้อบรมจิตดีแล้ว แต่ว่าขณะนี้ในทจิตบริสุทธิ์ อารมณ์
ต่าง ๆ ไม่ค่อยหนาแน่น การฝันนั้นกลายเป็นนิมิต คำว่านิมิต คือเครื่องหมาย แสดง

เครื่องหมายปริศนา ทำให้เกิดความจริงบางประการขึ้นได้ ซึ่งในวันต่อมา ท่านอาจารย์
มัน ๆ ท่านได้เล่าให้ผู้เขียนฟังว่า เมื่อพระนางเจ้าสิริมหามายาสุบินนิมิตกิติ เมื่อพระ
พุทธองค์สุบินนิมิตในตอนก่อนจะตรัสรู้กิติ นิมิตมิใช่ละเมอเพื่อฝัน ก็เป็นอันว่า
ผู้เขียนได้ความรู้เพิ่มเติมในเรื่องนี้อีกมากทีเดียว

วันหนึ่งข้าพเจ้านั่งสมาธิอยู่โคนไม้ใกล้ ๆ กับกุฏิของท่าน ได้รำพึงในใจว่า
อันการอยู่ร่วมกับนักปราชญ์นี้ เป็นผลประโยชน์มากจริง ๆ เป็นผลทุกตารางนิ้วเลย
ทีเดียว สมกับคำว่า ปณฺฑิตานญฺจ เสวนา การคบหาบัณฑิต เอตมฺมี คฺลมฺตุตฺตมฺ
เป็นมงคลอันอุดมสูงสุด ผู้เขียนมาซาบซึ่งถึงมงคลคาถาข้อน้อย่างยิ่งในเมื่อมาอยู่กับท่าน
อาจารย์มัน ๆ ในครั้งนั้น

ความรำพึงของผู้เขียน ได้เป็นไปอย่างความบริสุทธิ์ใจ และได้มีความกระตือ
รือร้อนต่อความเพียรเป็นอย่างยิ่ง ที่จะทำให้มากขึ้นจากการได้รับธรรมเทศนาของท่าน

แม้ว่าจะอยู่กันเพียงองค์หนึ่งสององค์ท่านก็แสดงธรรมให้ฟัง โดย
การให้โอวาทแนะนำตนลกหนาบางของข้อปฏิบัติต่าง ๆ ถ้าหากว่าเราถามถึง
ธรรมด้วยความบริสุทธิ์ใจแล้ว ท่านจะอธิบายให้หายสงสัยได้อย่างมหัศจรรย์
ทีเดียว.

ตอนพระวริยงค์พยายาบลาพระอาจารย์มัน ๆ บวช

ในวันหนึ่งเหตุการณ์มิได้คาดฝัน ว่าเหตุเช่นนี้จะเกิดขึ้นเพราะเหตุแห่งการ
บวชของท่านอาจารย์มัน ๆ เกิดขึ้นอย่างฉับพลัน

เสียงร้องเรียกของท่านดังออกมาจากห้องข้างใน ซึ่งถูกกลอนประตูหมดแล้ว
ขณะนั้นท่านลุกขึ้นไม่ได้ เนื่องจากเป็นไข้มาเลเรียทำให้ขาทั้ง ๒ หมัดแรงไม่มีแรงยัน
เมื่อผู้เขียนกำลังทำกิจจวทรอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ข้างนอกได้ยินคำว่า “วริยงค์ เขาลุกบวชได้”
ยิ่งทำให้ตกใจยิ่งขึ้น ผู้เขียนวิ่งวนรอบกุฏิ ๒ รอบ ๓ รอบจะหาวิธีเข้ากุฏิให้ได้ แต่ทั้งหมด
บัญญัติเพราะกลอนโบราณหนาแน่นเหลือเกิน

ทันใดนั้นความคิดได้เกิดขึ้นแก่ผู้เขียนว่าหน้าต่างจะไม่ได้ใส่สลัก อาจจะมี
สลักช่องผู้เขียนจึงใช้ไม้พาดแล้วขึ้นไปตามช่องหน้าต่าง ก็ไปถูกหน้าต่างหนึ่งไม่ได้ใส่
กลอนเพียงงับไว้เท่านั้น ก็ดึงออกเบ็ดได้

โล่งใจ ผู้เขียนรีบหันหน้าต่างเข้าไปในห้องทันที ซึ่งขณะนั้นท่านอาจารย์มัน
กำลังนอนอยู่ ท่านเรียกบอกให้เข้าไปเร็วเพราะท่านปวดท้องเบาอยู่ ผู้เขียนเข้าไปพุงท่าน
ให้ลูกขนนึ่งแล้วท่านก็เบาได้ตามความประสงค์ แล้วก็พุงให้ท่านได้กลับมานอนตามเดิม

ผู้เขียนได้ถามท่านว่า ท่านอาจารย์ครับท่านอาจารย์ได้เป็นอะไรไป ท่าน
ตอบว่า มันจับไข้ตั้งแต่บ่ายโมง หนาวแท้ ๆ เลยเอาผ้ามาห่มเท่าไรก็ไม่หายหนาว พอ
สร้างไขขามันก็อ่อนหมดยกไม่ขึ้นเอาเลย

เป็นอันว่าวันรุ่งขึ้นท่านไปบิณฑบาตไม่ได้ และฉันอาหารหนักไม่ได้ ผู้เขียน
ต้องไปจัดแจงให้ตาผ้าขาวบ้อง ๆ นั้นต้มข้าวต้ม และกมอาหารข้าวต้มถวายท่านจนกระทั่ง
หายจากไข้ แต่ก็ยังไม่ปรกติ

ในระยะนี้ท่านได้อนุญาตผู้เขียนเข้าไปจำวัดในห้องเดียวกับท่าน ตามปรกติ
แล้วท่านจะไม่ให้ใครเข้าไปจำวัดในห้องเดียวกับท่านเป็นอันขาด คราวนี้ท่านเห็นใจผู้เขียน
ว่าเอาใจใส่ปฏิบัติอย่างจริงใจ จึงให้เข้าไปจำวัดในห้องเดียวกับท่าน ทั้งนี้ผู้เขียนก็
ประสงค์เช่นนั้นเพราะไม่แน่ใจว่า ไขจะจับเอาอีกเมื่อไร ถ้าหากจับไขอีกจะได้
หาทางแก้ไขทัน ไม่ต้องวิ่งหาทางบิณฑบาตกันอีก

ข้าพเจ้าต้องอศัจจรรยมากทีเดียว ในขณะที่ได้เข้าไปอยู่ในห้องเดียวกับท่าน
คือเห็นท่านตื่นตอนตี ๓ (๓.๐๐ น.) ทุกวันเลยทีเดียว ผู้เขียนก็ได้ตั้งใจและคอยระวัง
อยู่จึงตื่นพอดีกับท่าน เพื่อคอยปฏิบัติในขณะที่ท่านตื่นขึ้นลงหน้า

ต่อจากนั้นก็นั่งกมมัญฐานไปจนตลอดแจ้ง ผู้เขียนคิดว่า ท่านก็กำลังป่วย
ยังไม่หายสนิท แต่ทำไมจึงยังบำเพ็ญกมมัญฐาน พักเพียง ๔-๕ ชั่วโมงเท่านั้นและยังคิด
หนักต่อไปว่า ก็ในเมื่อท่านได้บำเพ็ญมาอย่างหนักแล้ว และรัฐธรรมนูญเห็นธรรมตามสมควร
แล้ว เหตุไฉน ? ท่านยังมีละความเพียรของท่านเลย อันที่จริงท่านไม่ต้องทำก็เห็นจะไม่
เป็นไร เพราะท่านทำมาพอแล้ว

ซึ่งในวันหนึ่งผู้เขียนอดไม่ได้ต้องถามท่านว่า “ท่านอาจารย์ครับ ขณะนี้ท่าน
อาจารย์ก็ไม่ค่อยสบาย ควรจะได้พักผ่อนให้มากกว่านี้ จะทำให้ร่างกายแข็งแรงขึ้น” แต่
แล้วก็ได้รับคำตอบว่า “ก็ยังไม่สบาย คนเรานั้นใกล้ตาย ก็ต้องยังทำความเพียรโดย
ความไม่ประมาท แม่เราจะเป็นผู้ได้รับการผกผันมามากแล้ว แต่ก็ต้องทำและยังมีความ

รู้สึกภายในว่าต้องทำให้มาก เช่นเดียวกับเศรษฐี แม่จะมีทรัพย์มาก ก็ยิ่งต้องทำมาก
วิริยงค์ สมารถนั้นเป็นเพียงสงขาร ไม่เที่ยงหรือ ความจริงแห่งสัจธรรมจึงจะเป็นของ
เที่ยง และการกระทำความเพียรนี้ยังชื่อว่าทำเป็นตัวอย่างแก่ศิษย์ทั้งหลายด้วย” ทำเอา
ผู้เขียนต้องขมลุก บิดีซู่ซ่าไปหมด ทังคิดว่าท่านแม่จะมีคุณธรรมสูง ท่านก็มีใจเอาตัวรอด
แต่ผู้เดียว ยังต้องทำทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อบุคคลอื่นอย่างน่าสรรเสริญ

การอยู่ร่วมในห้องเดียวกับท่านในคราวนั้นจึงนับว่าได้รับความสนิทสนม และ
ใกล้ชิดอย่างยิ่ง และได้รับใช้ท่านอย่างเต็มที่สมกับความปรารถนาของผู้เขียนเป็นนัก
หนา ทุก ๆ คืนที่อยู่ในห้องนี้ เหมือนอยู่ในถ้ำป่าเขาที่เปลี่ยววิเวก เพราะนอกจากการ
บีบหนวดถวาย และได้ตามอัฏฐิปัญญาต่าง ๆ แล้ว นอกนั้นก็เป็นเวลาทำความเพียร

มันไม่มีคราวใดอีกแล้ว ที่ผู้เขียนจะพึงระวังสติเหมือนคราวนี้ เพราะถ้าเรา
ขาดสติหมายถึงต้องถูกดูหรือถูกประนามอย่างใดอย่างหนึ่ง และผู้เขียนรู้สึกอบอุนเอาจริงๆ
และผลแห่งความเพียรปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้น อย่างรวดเร็วที่น่าแปลกใจตัวเอง เสียเหลือเกินมิ
ใช่ผู้เขียนจะกล่าวเกินความจริง สิทธิอันนี้จะไม่มีความศิษย์ของท่านองค์ใดจะพึงได้เลย แม้แต่
อาจารย์มหาบัว ต้องการจะเข้าไปอยู่กับท่าน ตอนผู้เขียนออกมาแล้ว ท่านก็ไม่ยอมให้อยู่
ต้องหอบกลดมุ้งออกมานั่นเอง สิทธิอันนี้จึงเป็นสิ่งที่ผู้เขียนภูมิใจเป็นนักหนา

เพราะเหตุใด? ท่านอาจารย์มัน ๆ จึงให้ผู้เขียนได้จำวัดอยู่ในห้องเดียวกับท่าน
และผู้อนมให้เขาเกี่ยวของตลอดเวลาเดือนเศษ ต่อไปเช้าพเจ้าจะเล่าเหตุการณ์ในห้อง
อันพิสดาร คุณตาแห่งธรรมอันประเสริฐนั้นให้อ่านได้ฟังอย่างพิสดาร เพราะถ้าไม่ได้
เขียนตอนนั้นแล้ว ผู้เขียนเห็นจะต้องเลิกเขียนหนังสือธรรมเอาเสียเลย หรือจะต้องทำให้
ผู้เขียนของใจตัวเองตลอดชีวิตเอาทีเดียว

พูดถึงการเดิน ผู้เขียนต้องหัดเดินใหม่เอาที่เดียวเมื่อเข้ามาอยู่ในห้องนี้ เพราะ
วันหนึ่งผู้เขียนปวดท้องเบาต้องออกจากห้องตอนตี ๔. (๔.๐๐ น.) แม้จะค่อยๆ ย่องอย่าง
เบาแล้ว พอรุ่งขึ้นท่านได้พูดว่า วิริยงค์ทำไมจึงเดินแรงนักเมื่อกนน เวลาที่ใครๆ เขา
กำลังนั่งสมาธิอยู่ต้องระวังซี่ อย่าเดินแรง ทำสมาธิของผู้อื่นให้เสียไปบาปเท่ากับฆ่าช้าง
ทั้งตัวเขยวนา

ผู้เขียนตกใจเพราะว่าเราคิดว่าเดินเบาเต็มที่แล้ว เสียงยังลอดเข้าหาท่านได้อีก วันหน้าต่อมา ปัญหาที่ยังแก้ไม่ตกคือการเดินดัง ในที่สุดก็มาแก้เอาใต้ตอนที่ใช้ปลายเท้าลงก่อน ไม่เหยียบที่เดียวหมดฝ่าเท้า จึงเบาจนท่านไม่ต้องบ่นอีกต่อไป

เรื่องของการรักษาความสงบ ในขณะที่ผู้ใดนั่งสมาธินั้น ท่านได้ถือเอาเป็นเรื่องสำคัญมาก แม้แต่ตัวของท่านเอง ขณะที่ผู้เขียนกำลังนั่งสมาธิเพลินอยู่ ไม่ทราบที่ท่านได้ออกจากห้องไปได้เมื่อไร ผู้เขียนไม่มีความรู้สึกมีเสียงกุก ๆ กัก ๆ อะไรเลย ทั้ง ๆ ที่ท่านก็ต้องถอดกอลนอนออกข้างนอก ดูเหมือนว่าวันนั้นท่านออกไปเดินจงกรมแต่เช้ามด

และคืนวันหนึ่ง ผู้เขียนถวายเป็นการหนวดแก่ท่านเสร็จแล้ว ในห้องนี้ประมาณ ๒๓.๐๐ น. เห็นจะได้ ผู้เขียนตั้งใจว่าจะนั่งสมาธิเสียตลอดคืนนี้เลย ไม่ต้องนอนละเราแล้วก็เริ่มนั่งสมาธิ ครั้งแรก ๆ การพิจารณาก็ปลอดโปร่งดี แต่พอตึกเขากเลยนั่งหลับเพลินไปเลย ไม่ทราบเข้าฉานอะไรกัน หรือไม่มีฉานเป็นการนั่งหลับ นั่งไปเรื่อย ๆ ไปโดยไม่รู้ตัว และก็ขณะนั้นเองอาจจะเป็นเวลา ๑ หรือ ๒.๐๐ น. ท่านอาจารย์มั่น ๆ ท่านเดินไปที่มุ้งกลดผู้เขียน ทำเสียงบอกให้รู้ว่านั่นกำลังหลงอยู่ จนผู้เขียนต้องตกใจสะดุ้งขึ้นและท่านก็พูดว่า การบำเพ็ญสมาธิเอาแต่เพียงเป็นบาทของวิปัสสนา คือการพิจารณาก็พอแล้ว ส่วนการจะอยู่ในวิหารธรรมนั้นก็ให้กำหนดรู้ แล้วท่านก็พูดต่อไปว่า การหลงฉานมากไปนั้นจะทำให้ตกไปสู่โมหะ การพิจารณาวิปัสสนามากไปนั้นจะตกไปสู่ความพึงสร้าง จึงควรทำแต่พอดีพอเหมาะที่จะให้ผลอย่าให้มากนัก อย่าให้น้อยนัก ถ้าน้อยนักเป็นเหตุให้ไม่รู้จักพอเป็นการเนิ่นช้า แต่การควบคุมสติให้มั่นคง เป็นการดีที่สุด แล้วท่านก็เดินกลับไป

ผู้เขียนรู้สึกปลาบปลื้มอะไรเช่นนั้น ท่านอาจารย์มั่น ๆ ท่านมาสอนการปฏิบัติให้เราถึงในมุ้งแล้วเป็นเรื่องน่าอัศจรรย์ใจจริง ๆ และหวนระลึกถึงว่าท่านอาจารย์มั่น ๆ นั้นสมกับเป็นพระปรมาจารย์ที่แท้จริง ได้เป็นห่วงศิษย์ที่จะหลงทาง และพยายามหาหนทางให้โดยมิได้คิดว่าจะให้ลูกศิษย์ไปหา ไปหาลูกศิษย์เสียเอง ทั้งท่านก็รู้ทวาระจิตที่จะพึงแนะนำแก้ไข ดูเอาเถิด ผู้เขียนนั่งอยู่ในมุ้งท่านทราบได้อย่างไรว่าผู้เขียนกำลังหลงทาง และมีใช้เพียงครั้งเดียวเท่านั้น ในขณะที่ผู้เขียนพักอยู่ห้องเดียวกันท่าน นับได้หลายครั้ง

ที่เดียวที่ท่านได้เดินมาถึงมุงกลดของผู้เขียนในเมื่อผู้เขียนต้องหลงทางเรื่องของสมาธิ

เหตุการณ์เช่นนี้แหละทำให้ศิษย์ต้องนับถือเคารพอาจารย์อย่างไม่มีอะไรเปรียบ
ปาน ผู้เขียนแม่จะเป็นพระผู้น้อย แต่ท่านก็มีศักดิ์ว่าจะเป็นผู้น้อยหรือผู้ใหญ่ เมื่อเห็นว่า
ควรอนุเคราะห์โดยเป็นธรรมสงเคราะห์แล้ว ท่านก็กระทำทุกอย่างเพื่อการนั้น

ในขณะที่อยู่ ณ ที่นั้นเป็นเวลาของการบวชของท่านด้วย ถึงอย่างนั้นดูเหมือน
ว่าท่านจะไม่ค่อยคำนึงถึงการบวชของท่านเท่าใดนัก แม้ว่าผู้เขียนจะต้องเข้ามานอนเฝ้า
ก็คงจะไม่เป็นไร เพราะท่านก็สละแล้วทุกๆ อย่างผู้เขียนเข้าใจว่า ท่านต้องการจะทรมาน
ผู้เขียนมากกว่าจึงให้มานอนร่วมห้องกับท่าน และก็เป็นที่จริงที่ในความรู้สึกของผู้
เขียนว่าได้ถูกทรมานอย่างหนักหน่วงทีเดียว เพราะเหตุใด? เพราะว่าทุกขณะลมหายใจ
เข้าออกนั้น ต้องระวัง ทุกๆ ครึ่งของการบำเพ็ญกัมมัฏฐานก็ต้องระวังกลัวความผิดพลาด
เมื่อความผิดพลาดเกิดขึ้นก็ได้รับการตักเตือนทันทีไม่ต้องรอให้เสียเวลา ซึ่งจะต้อง
ไปตักเตือนกันเมื่อเลิกจากสมาธิแล้ว ทันทีที่เหตุการณ์เกิดขึ้น ท่านก็มีโอกาสได้ชี้แจง
ผลที่เกิดขึ้นรวดเร็วยิ่งจน ผู้เขียนมาค่านึงว่า เวลาทำไม่จึงมีค่าเหลือเกินเช่นนี้ ไม่มีเสีย
ประโยชน์ไปเลย แล้วทำไมจึงจะไม่ให้ผู้เขียนภาคภูมิใจอย่างยิ่งนี้ได้

เวลาที่ตักเตือนนั้นคือ เวลาถวายการล้างหน้าเสร็จแล้ว ประมาณ ๓ น. เศษ
ท่านให้โอกาสถามถึงการปฏิบัติที่ผ่านมา และท่านก็แก้ไขให้อย่างแจ่มแจ้ง ถ้าเราไม่ถาม
ท่านๆ ก็จะต้องปัญหาขึ้นแล้วก็แก้ไขให้เราอย่างดีที่สุด นับเป็นโอกาสดีหรือจะเรียกว่าเป็น
กุศลที่ได้บำเพ็ญมาแต่กาลก่อนก็เห็นจะได้ จึงมาประสบโอกาสเช่นนี้ ซึ่งก็มีแต่หนักคิดมา
ก่อนเลยว่าจะได้รับการเมตตาเป็นกรณีพิเศษเช่นนี้เลย และผู้เขียนก็ได้ให้โอกาสที่จะ
ต้องสูญเสียไปเปล่าเลย พยายามที่จะทำโอกาสนี้ให้ตัวเองมากที่สุด แต่ว่าในเวลาเช่นนี้
คือก่อนจะแจ้ง ปัญหากระจุกกระจิกท่านไม่ให้ถาม ให้ถามแต่ส่วนของข้อปฏิบัติทางจิตใจ
เช่นละเอียด ส่วนปัญหาเรื่องของคุณะ หรืออาจารย์องค์ต่างๆ ว่าใครเป็นอย่างไรมีปฏิบัติ
ได้ปฏิบัติผ่านมาได้ผลอย่างไรท่านเหล่านั้นมีนิสัยอย่างไร? ตอนนั้นท่านให้ถามตอนก่อน
จะบิณฑบาตถวายท่าน เป็นตอนค่ำหรือตอนบ่ายโมงระหว่างถวายน้ำชา และนาถมอนๆ
เป็นต้น

๑๑๖ ๑๑ ๑๒ ๑๓
ตอนพระวรวงศ์เธอคุณหญิงคณิศรกับพระอาจารย์มนฯ ๒ ต่อ ๒

ระยะใดเล่าจะสำคัญอย่างยิ่งวด และปลื้มใจได้ความรู้ประสบการณ์
แห่งของจริง เท่ากับครั้งนี้ไม่มีแล้ว ในชีวิตของผู้เขียน มันเป็นปรากฏการณ์
ที่ความจริงเป็นหลักฐาน เพราะเหตุคือการเดินธุดงค์กับพระอาจารย์มนฯ เพียง
๒ ต่อ ๒ ซึ่งก็มีบุรุษบอง ๆ อยู่คนเดียวเท่านั้นที่ติดตามไป ผู้เขียนจะต้องจารก
เป็นประวัติศาสตร์ทางใจไว้อย่างมีมีการเลือนลาง ทงน เพราะความเมตตาปรานี
ของท่านอาจารย์มนฯ แก่ผู้เขียนเป็นกรณีพิเศษนั่นเอง เป็นการให้การศึกษา
กับความเป็นจริง แม้ผู้เขียนจะได้เคยเดินธุดงค์มาแล้วอย่างโชกโชนกับพระ-
อาจารย์กงมาเป็นระยะเวลาถึง ๘ ปีก็ตาม แต่นั่นก็เป็นการศึกษาในเบื้องต้น
ซึ่งมีได้เหมือนครั้งนี้นั้น เพราะเป็นการฝึกในชั้นพระปรมาจารย์ที่ผู้เขียนนับถือ
อย่างสุดยอด

พ.ศ. ๒๔๘๖ เป็นปีที่จะมีการถวายพระราชทานเพลิงศพของ พระอาจารย์
เสาร์ กนฺตสีลเถร ซึ่งเป็นพระอาจารย์ของพระอาจารย์มนฯ มาแต่เดิม ข้าพเจ้าได้ถูกส่งมา
จากจังหวัดอุบลราชธานี โดยแม่ชีฟองว่า ให้ท่านขึ้นเครื่องบินไปที่จังหวัดอุบลฯ แม่ชี
ฟองได้บอกตัวเครื่องบินถวาย

ขณะนั้นผู้เขียนก็อยู่วุดร้างกับพระอาจารย์มนฯ ตามปรกติ เมื่อได้รับข่าวอย่าง
นั้นแล้ว ท่านได้บอกกับผู้เขียนว่า “จะไปชิมันฮีตหยัง ขาเฮามิ” ท่านได้พูดว่าเดินไป
ก็ได้ เราเคยเดินไปตั้งหลายครั้งแล้วที่จะไปอุบลฯ จึงเป็นที่ทราบกันทั่วไประหว่าง
พระเถรานุเถระที่มาอยู่เพื่อศึกษาธรรมกับท่านจำนวนมาก เมื่อทราบว่าพระอาจารย์มนฯ
จะไปในงานพระราชทานเพลิงศพของพระอาจารย์เสาร์ ก็จัดแจงเพื่อติดตามไปกันทั้งหมด
จึงจะต้องเป็นขบวนใหญ่มิใช่ธรรมดา

แต่ด้วยเหตุผลอย่างไร ? ท่านอาจารย์มนฯ จึงให้ผู้เขียนเพียงผู้เดียวติดตามท่าน
และเป็นการเดินเท้าธุดงค์จากบ้านนามนไปถึงพระธาตุพนม เป็นหนทางประมาณ ๕๐
กว่า ก.ม. ส่วนพระเถรานุเถระทั้งหลายก็ติดตามไปภายหลัง

เมื่อท่านกำหนดวันเป็นที่แน่นอนแล้ว ได้ออกเดินเท้าจากบ้านนามน โดยมีผู้เขียนติดตามกับภรรยาอายุกลางคนไปด้วย การเดินทางครั้งนี้พอใจของผู้เขียนอย่างบอกไม่ถูก นับเป็นบุญของตัวแท้ ๆ ที่เดียว

ขณะที่เดินไปนั้นท่านอาจารย์มั่นฯ เดินไปข้างหน้า ผู้เขียนเดินตามหลัง รู้สึกว่าท่านยังแข็งแรงมาก ขณะนั้นท่านอายุประมาณ ๗๔ ปีแล้ว การเดินของท่านยังกระฉับกระเฉง ในขณะที่ผู้เขียนอายุ ๒๓ ปี รู้สึกว่าเป็นการแตกต่างกันมากประหนึ่งไปกับหลานเอาทีเดียว เหนื่อยแล้ว แสงแดดก็กล้ามาก ร้อนจัด เป็นกลางทุ่ง เขาเรียกทุ่งว่าทุ่งจำปานาแก เป็นทุ่งกว้างมาก ต้องใช้เวลาเดินหลายชั่วโมง คนแถบนี้กลัวกันนักเมื่อจะเดินข้ามทุ่งนี้

มีต้นไม้ยืนต้นหนึ่ง มีร่มเงาพอสมควร ท่านบอกว่าแวะเข้าไปพักสักก่อนเถอะ ผู้เขียนรีบเดินไปก่อนไปจุดที่ นำเอาอาสนะไปปูถวายให้ท่านนั่งสบาย ถวายน้ำดื่มเรียบร้อยแล้ว ท่านก็พูดว่า “วิริงค์ เหนื่อยป” “ไม่เหนื่อยเลยครับ” ผู้เขียนตอบ “คแล้ว” ท่านว่า “แต่การที่เรามากับเรานมความรู้สึกอย่างไร” “เป็นโชคชีวิตของกระผมที่สุดแล้วครับ” ผู้เขียนตอบ “เวลาเดินเธอตั้งใจอย่างไร?” ท่านถาม “กระผมตั้งใจไว้ทุกระยะเลยครับ เพราะรู้ว่าไต่เดินมากับท่านที่ทรงคุณธรรม” “เออค” ท่านว่า “แล้วท่านเล่าว่า ‘ทุ่งจำปานาแก’ เป็นชื่อชาวอู่นาของคนในระแวกนี้ และนาแถบนี้ไม่ค่อยจะเสียคี่ทุก ๆ ปี แต่ระยะที่พวกเราไปเขาเก็บเกี่ยวกันหมดแล้ว ดูแต่ซังข้าวเป็นไร ซังใหญ่ ๆ ทุ่งนั้นแสดงว่าข้าวงามมากป” ทำให้ผู้เขียนคิดในใจว่าท่านอาจารย์นอกจากท่านจะมีความรู้ในธรรมแล้ว งานชาวบ้านท่านก็ทราบเหมือนกัน แสดงว่าแม่ท่านจะอยู่ที่ไหน ท่านต้องศึกษาความเป็นอยู่ของท้องถิ่นนั้น ๆ มิใช่แต่จะก้มหน้าก้มตาสอนแต่การปฏิบัติธรรมอย่างเดียว

ขณะผู้เขียน (ขออภัย) ได้ขออนุญาตเข้าป่าละเมาะเพื่อถ่ายอุจจาระ เมื่อเสร็จกิจแล้วกลับออกมา ทุก ๆ ระยะที่ผู้เขียนเข้าไปถ่ายอุจจาระและกลับ หาได้พื้นสายตาของท่านไม่ เมื่อกลับมานั่งอยู่ใต้โคนไม้แล้ว ท่านจึงพูดว่า “ทำไมไม่เอาน้ำไปชำระ” “กินเป็นป่าหาน้ำยากกระผม” ผู้เขียนตอบ “นี่แหละถือว่าคี่วินัย” ท่านพูดและได้พูดต่อไปว่า “การรักษาพระวินัยนั้นสำคัญบุคคลจะมาถือเลศอย่างนั้นอย่างนั้นแล้วพากันปฏิบัติ

หลักเสียงพระวินัยหาควรมั” “ในทันทีที่ทุกคนคารวะจะรับยกเว้นพระวินัยขอ
กรรม” ผู้เขียนตอบ “ไม่มีการยกเว้น ในเมื่ออยู่ในความสามารถ” ท่านพูด และ
พูดต่อไปว่า “ทั้งทลบและทแจงก็ต้องรักษาพระธรรมวินัย ถ้าผู้ใดมาหาวิธีหลักเสียง
พระธรรมวินัยแม่เล็กน้อย ผู้นั้นชื่อว่าทำลายตนเอง” ทำเอาผู้เขียนเสียวหลังขนมาเลยนึ
ก็นับว่าท่านอาจารย์มั่น ฯ ไตสอนผู้เขียนทุกระยะเลยทีเดียว เหตุเช่นนี้ผู้เขียนนึกในใจว่า
บุญของเราแท้ๆ ที่ได้พระอาจารย์ผู้รับผิดชอบในตัวของเรา แม้แต่ในเวลาถ่ายอุจจาระ
ท่านยังไม่ทอดทิ้ง ยังดูแลตลอดทุกอริยาบท ถ้ามีอาจารย์อย่างนี้ไม่ได้ก็ใครจะไปได้อ
อย่างไรอีกแล้ว

ต่อจากนั้นก็ออกจากร่มไม้ เดินเข้าหนทางกันต่อไป มันเป็นทางที่ไม่ค่อย
เปลี่ยวเท่าไรนัก และขณะนั้นศิษย์กับอาจารย์กำลังเดินอยู่ในเขตของอำเภอนาแก จังหวัด
นครพนม หนทางนี้เป็นทางสัญจรของประชาชนแต่ก็ไม่มากนัก นานๆ จะพบคนและ
หมู่บ้านเป็นระยะ ถ้าผู้เขียนหวนระลึกถึงทางที่เดินผ่านภูเขาดงพญาเย็นมาแล้ว การเดิน
ทางผ่านเข้าอำเภอนาแกนั้นก็มีความหมายแต่อย่างใด แต่ความหมายที่สำคัญที่สุดคือการ
เดินไป ๒ ต่อ ๒ กับพระอาจารย์มั่น ฯ ซึ่งท่านจะทำความเข้าใจให้แก่ผู้เขียนตลอดชีวิต
และเมื่อเดินไปท่านก็ถามอะไรหลายอย่าง ซึ่งจะเขียนให้หมดคงจะเลอะไป

บางครั้งท่านก็ถามว่า “วิธียังค์ ทำไม่จึงมาบวช” ผู้เขียนก็ตอบว่า “เพราะภาวณา
เห็นทุกข์!” “ใครสอนให้ครั้งแรก? ไม่มีใครครับ!” “ทำยังไงจึงเป็นสมาธิ? เป็นขึ้นมา
เองครับกรรม?” “เป็นขึ้นมาได้อย่างไร? วันหนึ่งเพื่อนกรรมชวนไปวัด ทั้งๆ ที่กรรม
ไม่ยอมไป และวัดนั้นท่านอาจารย์กงมาเป็นสมภารอยู่ กรรมได้เข้าไปแล้ว ไม่ทราบ
ขนบธรรมเนียมนั่งปณผู้หญิงอยู่ อาจารย์กงมาได้เรียกมานั่งอีกข้างหนึ่งใกล้ๆ ท่าน
ขณะนั้นกรรมต้องเหง้อแตกเพราะอึดอัดใจ เพื่อนของกรรมอ่านหนังสือไม่ออกจึงไป
ต่อมนต์ด้วยปากกับพระอาจารย์กงมา ต้องอยู่ถึงเที่ยงคืนกรรมก็กลับบ้านคนเดียวไม่ได้
เพราะกลัวผี จำเป็นต้องอยู่ อยู่ไปนั่งไป นึกในใจอย่างเดียวกันว่า (ตั้งแต่นี้ต่อไปไม่มา
อีกแล้วๆ) อย่างนี้ ไม่ช้าเท่าไรปรากฏว่า ตัวของกรรมหายไปเลย เบบไปหมด
ขณะนั้นปรากฏว่ากรรมมี ๒ ตัว กรรมตัวหนึ่งได้เดินออกจากร่างเดิมแล้วเดินลง
ศาลานั้นไป ขณะนั้นมองไปโดยรอบทิศไม่เห็นใครเลยแม้แต่อาจารย์ คงเห็นแต่ร่างของ

กระผมหนึ่งอยู่ เมื่อเดินไป ได้ออกไปที่ลานวัดทางด้านตะวันออกแล้วก็นอนอยู่ที่นั่น ขณะนั้นมลมชนิกหนึ่งพัดหวิวเข้ามาสู่หัวใจ รู้สึกเย็นเอจจริง ๆ สบายบอกไม่ถูกในขณะนั้นถึงกับอุทานออกมาเองว่า “คุณของพระพุทธศาสนา มีถึงเพียงนี้เทียวหรือ?”

“ต่อจากนั้นปรากฏว่าเดินกลับมาที่เดิม และขึ้นศาลาหลังนั้น มองไปโดยรอบไม่เห็นใครแม้แต่เพื่อนของผม คงมองเห็นแต่ร่างของกระผมหนึ่งอยู่ ผมมานึกว่า “เอ! ทำไมเราจะเข้าร่างเราได้นะ?” ทันใดนั้นผมก็รู้สึกตัว แต่เมื่อรู้สึกตัวชนแรกนั้นได้ยินเสียงก่อน เป็นเสียงของเพื่อนผมและพรรคพวกกำลังท่องสวดมนต์ แต่ปรากฏเหมือนโกลิบลูกตุ้ม แล้วเสียงนั้นก็ค่อย ๆ โกลิเข้า ๆ จนรู้สึกปกติ ก็พอดีเป็นเวลาเขาเลิกกันเที่ยงคืน”

“กระผมอดไม่ไหว แม่จะกลัวท่านอาจารย์กงมา เพราะฟังจะเข้าตัวนั่นเอง แต่กระผมก็ต้องถามท่านอาจารย์กงมาว่า กระผมเป็นอะไรไป จึงเป็นอย่างนี้ และเกล้าความเป็นจริงนั้นถวาย ท่านอาจารย์กงมาถึงตะลึง ว่า “เอ เด็กนี้เรายังไม่สอนสมาธิให้เลยทำไมมันจึงเกิดได้เร็วนัก” ท่านจึงบอกกระผมว่า ดีแล้วเธอ เรายังไม่ได้ให้สอนสมาธิให้เลยเป็นชิ้นมาก่อนแล้ว และจงพยายามทำต่อไปเถิด”

นี่แหละครับ ผู้เขียนเล่าถวายท่านอาจารย์ ฯ ท่านอาจารย์มั่น ฯ ก็ได้พูดว่า “มันก็แม่นแล้ว เธอมีความเป็นต่าง ๆ มีบารมีพอสมควร มิฉะนั้นจะได้บวชหรือ?”

วันนั้น ๒ ศิษย์อาจารย์ก็เดินไปถึงบ้านนาโศรก อ. นาแก มีวัดป่าอยู่วัดหนึ่ง และที่แห่งนี้เมื่อหลายปีมาท่านเคยมาพักแต่ไม่เป็นที่ ท่านได้พาผู้เขียนเข้ามาพักอยู่วัดนี้ และก็เป็นความดีใจของสมภารเป็นอย่างยิ่ง กุลิกุจจจัดการสถานที่พัก ทั้งญาติโยมเมื่อทราบข่าวก็พากันมานมัสการเป็นการใหญ่ แม้ว่าท่านจะเหนื่อยจากการเดินทาง ท่านก็ยังแสดงธรรม และมีธรรมกถาต่าง ๆ แก่ญาติโยมที่มาเยี่ยมกันจนตึกคืน

ในตอนเช้าวันรุ่งขึ้นมีศรัทธาญาติโยมทั้งหลายมาทำบุญถวายอาหารบิณฑบาต ผู้เขียนยังจำได้ว่า ได้ฉันน้ำมะพร้าวอ่อนอร่อยมาก หลังจากฉันภัตตาหารเช้าแล้ว ๒ ศิษย์อาจารย์ก็เดินทางกันต่อไป โดยมีโยมบ๊อง ๆ คนหนึ่งเป็นผู้ช่วยเหลือบริวารและเป็นกบิยะการกไปในตัวด้วย

ขณะกำลังเดินผ่านอำเภอนาแก จ. นครพนม ท่านอาจารย์ได้พูดว่า ระหว่าง
ธาตุนารายณ์เจงเวงกับพระธาตุนพนมนี้ เป็นเขตแดนติดต่อของสองจังหวัดได้แก่จังหวัด
สกลนครและจังหวัดนครพนม เป็นความศกศิกศทฐทชวบ้านในภาคนมความเชอกันว่า
นาไร่แถบนี้ไม่ค่อยจะเสียหายด้วยการแล้งน้ำหรือด้วยการน้ำท่วม ทำให้ชาวบ้านแถบนี้
มีความเป็นอยู่ไม่แรนแค้นนัก

ตามทพเขียนนมกจะสังเกตคำพูดของท่านอาจารย์อยู่เสมอ ๆ เพราะมิใช่แต่ฟัง
เท่านั้นจะต้องจดจำที่สำคัญ ๆ เอาไว้เล่าให้คนอื่นหรือศิษย์ของเราฟังต่อไป

ครั้งนกเช่นเดียวกันนอกจากท่านจะพูดถึงเรื่องคนในย่านนั้นแล้ว ท่านก็พูด
ต่อไปอีกว่า “คนแถว ๆ นั้นสนใจในธรรมดพอสสมควร คุณแต่เราพกกกันอยู่ที่ไหนจะมีคน
ถือขันดอกไม้มา ขนธรรม หมายความว่ามาเรียนกมมฏฐานนั่นเอง แต่คณะอาจารย์กม
หลายพวก จึงทำให้เขาต้องเรียนกันหลายวิธี ทำให้เกิดความไขว้เขวกันมาก” ผู้เขียนได้
เรียนท่านว่า “เราจะมารวมกันสอนกมมฏฐานแบบเดียวกันเสียทั้งประเทศไทยจะไม่ดี
หรือ เพราะจะได้ไม่ไขว้เขว และได้ผลอย่างประเสริฐด้วย” ท่านตอบว่า “มันเป็นไป
ไม่ได้ดอก เพราะอาจารย์กมมฏฐานแต่ละองค์กมิใช่หมตกทะเลส นำเอาแต่ความเห็นของ
ตน พยายามข่มผู้อื่นด้วยการสอนไปตามความเข้าใจของตัวเอง โดยไม่คำนึงถึงความจริง
ถ้าจะไปเอาแบบคนอื่น กก็กลัวว่าจะเสียเกียรติอะไรเสียอย่างนั้น ซึ่งเป็นทางเสียหายมาก”

การเดินธุดงค์ครั้งน แม้จะไม่มาราธอน เหมือนกับที่ท่านอาจารย์กมาพาเดิน
จากจังหวัดจันทบุรี ถึงจังหวัดสกลนครกตาม แต่กเป็นการเดินธุดงค์แบบสาธิตกเพราะ
เดินธุดงค์ไปแล้วได้ฝึกฝนจิตใจทั้งได้รับความรู้แปลก ๆ ใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นจากการเดินธุดงค์
ครั้งนอย่างมากมาย ทำให้ผู้เขียนคิดว่า ในชีวิตความเป็นพระภิกษุสามเณรของเราคนมน
ช่างมีการต่อสู้อย่างหนักหน่วงเอาจริง ๆ แต่ว่าเป็นการต่อสู้แบบนักรบทยนหยดอยู่บน
อุคมคติ จึงทำให้การต่อสู้มนรชชาดชนอย่างบอกไม่ถูก ว่าถึงผลของการดำเนินไปของ
ชีวิต คุณเป็นผลทเกิดชนอย่างน่าพอใจ จะอย่างไรกตาม ขณะนผู้เขียนกำลังเดินตามหลัง
พระอาจารย์มนผู้เป็นปรมาจารย์ทางกมมฏฐานอยู่ การเดินกไกลที่จะถึงองค์พระธาตุนพนม
เข้าไปทุกขณะ พระอาทิตย์กำลังจะคล้อยลงทุกที ๆ

ท่านอาจารย์มนจรงหันหน้ามาทางผู้เขียน แล้วพูดว่า “วริยงค์ เรานอนกัน
ที่นั่นสักคนเถอะ” “จะจำวัดตรงไหนดีครับ” ผู้เขียนถาม “โน่นยังไงกระทอบนาเขา
เข้าไปดูซิว่ามันร้างหรือเปล่า?” ท่านตอบ ผู้เขียนรีบเดินเข้าไปที่กระทอบนั้น เมื่อ
สังเกตดูแล้ว ไม่มีใครเพราะเขาร้างไว้ กลับบ้านกันหมด เป็นกระทอบนา ผู้เขียนมา
รายงานให้ท่านทราบแล้ว ก็จัดแจงขณบริหารเข้าไปที่กระทอบนาหลังนั้น จัดการบด
กวาดทำความสะอาด กางมุ้งกางกลดของท่านเสร็จแล้ว ผู้เขียนรีบจัดการหาน้ำเพื่อ
ถวายให้ท่านสรง

ขณะนั้นก็เป็นเวลาจวนค่ำแล้ว ท่านใช้ให้ผู้เขียนกับอุบาสกคนบ้อง ๆ นั้น ไป
จัดทางเดินจงกรม ทำให้ผู้เขียนอุทานในใจว่า “นี่ท่านเดินมาตั้ง ๒๐ กว่ากิโลเมตร
ทำไมหนอจะต้องมาเดินจงกรมอีก มันจะมีกินไปหรือ?” แต่เมื่อถูกคำสั่งแล้วก็ต้อง
ทำตาม แม้จะเป็นเวลาจวนมืด รีบเร่งเต็มทศครึ่งชั่วโมงทุกอย่างเรียบร้อย ทันทักทาง
เรียบร้อยท่านเข้าทางเดินจงกรม ผู้เขียนยังคิดอึดโรยอยู่ในใจว่าจะเดินหรือไม่เดินหนอ
จงกรมนี้! ต้องเดินที่ท่านแก่กว่าเรา เราแก่อายุ ๒๓ ตกกลางคืน ผู้เขียนนึกว่าท่านก็คง
เดินสักประเดี้ยว ที่ไหนได้นานพอ ดูเอาผู้เขียนเดินจงกรมตัวเบาไปเลย จึงทำให้ได้
ความคิดอย่างหนึ่งว่า ‘ท่านอาจารย์มนฯ ท่านสอนเรา เพื่อให้เรานำเอาตัวอย่างนั้นไปใช้
เพราะการชำระจิตด้วยการเดินจงกรมนั้นไม่หะครอบงำยาก การเดินมาเหนื่อยๆ แล้วนั่ง
สมาธิ ไม่หะครอบงำได้เร็ว เนื่องจากเหน็ดเหนื่อย’ ขอนผู้เขียนยังจดจำจนบัดนี้
ถึงอย่างนั้นก็ไม่วายจะขเกยจเดินจงกรม แต่เมื่อนั่งถึงตอนธุดงค์กับท่านอาจารย์มนฯ
แล้วขยันทุกที

หลังจากเดินจงกรมแล้ว ผู้เขียนรีบขึ้นไปจัดน้ำชาไว้คอยท่าน ท่านก็ได้ขึ้นไป
ไปบนกระทอบนาแล้วกนงท่าอสนะที่ข้าพเจ้าได้จัดถวาย ตอนนั้นรู้สึกว่าจะสบายปราศจาก
คนที่เข้ามารบกวน มีอยู่คนเดียวกับบ้องๆ ไม่มีใครเต็มบาท และแกก็ไม่มายุ่งอะไรกับ
เราและอาจารย์ แกก็ไปนั่งอยู่ห่างๆ มิได้สนใจอะไรกับพวกเราเลย แกเพียงคิดว่า
แบกจะหาบเมื่อจะถึงเวลาเดินทางเมื่อไรเท่านั้น

ก็เป็นโอกาสของผู้เขียนที่จะได้เรียนถามถึงธรรมต่างๆ และข้อปฏิบัติอันที่
ข้องใจวิสาสะอย่างเบ็ดกนเอง แต่กอกนนั้นแหละ โดยส่วนมากท่านจะอธิบายเสียก่อน
เราจะถามเสมอ ในเมื่อเราคิดอยากรู้อะไรต่างๆ เช่นคราวนั้นท่านพูดขึ้นว่า “วริยงค์

คุณเคยเห็นไหมที่นักปฏิบัติกัมมฏฐาน หรือพวกที่ทำสมาธิภาวนาค่อยอดตัวอดตน ถือ
มานะที่รู้วาทีกว่าผู้อื่น เข้าใจตัวเองผิด ทำสมาธิเพื่อโอ้อวด แข่งดี ทำสมาธิเพื่ออุบาย
- กโลบายต่างๆ นานา” ผู้เขียนตอบว่า “เคยเห็นครับ รู้สึกว่าพวกเราก็ม” ท่านพูดว่า
“ก็นั่นซี ทำอย่างไรจึงจะรู้อัจฉริยะว่าไม่เอาจริงเอาจริง ทำสมาธิเพื่อกโลบาย” ท่านได้อธิบาย
ต่อไปว่า ผู้มีความหวังความเป็นใหญ่ หวังเพื่อปฏิบัติโดยต้องการจะให้คนเห็นแก่หน้า
เข้ามา เป็นการออกอุบายเพื่อหาเหตุเหล่านี้ ย่อมไม่บริสุทธิ์ทั้งตนและผู้อื่น

เมื่อเวลาตกเข้ามาแล้วท่านก็เอนหลัง ผู้เขียนก็ทำหน้าที่นวดตามปรกติ
รุ่งเช้าออกบิณฑบาต สององค์ผู้เขียนและท่านอาจารย์มั่น ฯ ซึ่งก็เป็น
บรรยากาศ หาได้ยากในชีวิตของการมาอยู่กับท่านอาจารย์มั่น ฯ ของข้าพเจ้าเป็นอย่างยิ่ง
คิดแล้วคิดอีกในใจของผู้เขียนถึงความเมตตากรุณาของท่านที่มีต่อผู้เขียน ซึ่งมันทำให้
เกิดความอ่อนใจและซึ่งใจอย่างบอกไม่ถูก ในบรรยากาศและความกรุณาปรานีของท่าน
ในเพราะเหตุนี้

มีหมู่บ้านอยู่บ้านหนึ่งชื่อบ้านตอง ไม่ใหญ่นัก พวกเราเข้าไปบิณฑบาตใน
หมู่บ้านนี้ ก็ไม่มีการแตกตื่นอะไร เพราะพวกเขาก็ไม่ทราบที่ท่านอาจารย์มั่น ฯ จะมี
อะไรพิเศษพวกเราก็เข้าไปบิณฑบาตอย่างพระธรรมดา ใส่บาตกันตามปรกติ ได้อาหาร
มาพอสมควรแล้วก็กลับมา อาหารก็นิดหน่อย พอฉันกับชมราวาสหนึ่งคน ไม่เหลือ
เป็นอันว่าหมดวันไป

หลังจากฉันเสร็จวันนั้น ท่านก็พาออกเดินทางต่อไป เพื่อไปที่พระธาตุพนม
คราวันเดินทางตามทางรถยนต์เป็นทางลูกรัง ใช้เวลาประมาณ ๒ ชั่วโมงเศษก็ถึงพระธาตุ-
พนม ท่านได้พาแวะพักที่วัดอ้อมแก้ว ซึ่งเป็นวัดที่ท่านอาจารย์เสาร์มาสร้างเอาไว้
ไม่ไกลจากพระธาตุพนมเท่าไรนัก เป็นวัดสงบสงัดวัดหนึ่ง

วันหนึ่งท่านได้พาผู้เขียนไปนมัสการพระธาตุพนม ซึ่งไม่ไกลนักจากวัดนี้
เป็นเวลาเย็นเย็นสบาย ขณะที่กำลังไหว้นมัสการพระธาตุพนมนั้น ท่านได้พูดว่า
เราเองแหละที่มาสถาปนาพระธาตุพนมแห่งนี้ หลายสิบปีมาแล้ว ในสมัยที่เรามาครองหน
ยังไม่มีใครสนใจ มีแต่แถววัลย์ปกคลุมอยู่ และท่านได้พูดเสริมต่อไปว่า ที่นนี้เป็นที่
บรรจุพระอรุโรรษธาตุ ผู้เขียนถามท่านว่า อรุโรรษธาตุ คือธาตุอะไร ก็ธาตุออกย่งไงเล่า !

ท่านตอบ และใครเป็นผู้นำพระบรมธาตุขึ้นมา พระมหากัสสป ท่านว่าตามนิทานว่า
อย่างนั้น ผู้เขียนได้ถามท่านว่า “ท่านจะเชื่อว่าเป็นพระบรมธาตุจริงหรือไม่” ก็จริงซี
มิฉะนั้นเราจะมาจัดการสถาปนาขึ้นหรือ? ท่านตอบ ก็ทำให้ผู้เขียนมั่นใจขึ้นมา
ได้รับคำตอบยืนยันเช่นนั้น

อยู่ทวดออกมาแคว้นเป็นเวลาหลายวัน มีแม่ชคนหนึ่งเป็นผู้ปฏิบัติธรรมทางใจ
ดีมาก ผู้เขียนลืมนชื่อเสียแล้วเป็นคนมีฐานะดี ได้มาส่งอาหารเป็นประจำทุกวัน และเธอ
ก็ตั้งใจมากที่ท่านอาจารย์มั่น ๆ ได้มาพักอยู่ทวดนี้ เพราะเธอกลัวว่าตนเป็นของเธออยู่แล้ว

ผู้เขียนได้รับความอึ้งใจ และบิตใจอีกครั่งกับเหตุการณ์ที่ไม่คาดฝัน ได้
เกิดขึ้นแก่ผู้เขียน วันนั้นเป็นเวลาบ่ายแล้ว ขณะนั้นท่านกำลังให้ผู้เขียนนับนวดถวาย
เป็นประจำ เมื่อนวดเสร็จ ท่านได้เอามือจับพื่นของท่านดึงออกมายื่นให้ผู้เขียน แล้ว
พูดว่า “วริยงค์ จะเอาไหม?” ผู้เขียนรีบรับทันทีว่า “เอาครับ” รีบยกมือประณม
เข้าไปรับเอาพื่นชิ้นนั้นมาอย่างบิตยนึกเป็นอย่างยิ่งยวด และขณะที่ดึงพื่นชิ้นออกเหมื่อน
ไม่มีอะไรเกิดขึ้นในปากของท่าน เลือดแม่แต่หยดเดียวก็ไม่มี เป็นพื่นหลุดออกมาแท้ ๆ
และตั้งแต่บัดนั้น จนท่านมรณภาพก็ไม่ปรากฏว่ามีพื่นหลุดออกมาอีกเลยแม่แต่ซีเดียว
จึงเป็นลาภอันประเสริฐของผู้เขียน ที่ได้มีโชคได้รับมุลมรดกคือพื่นชิ้น

มีใช้คิดว่าจะเป็นการหลงวัตถุภายนอก โดยการไม่ใส่ใจในธรรมซึ่งเป็นความ
ประสงค์ในการมาอยู่กับท่านอาจารย์มั่น ๆ แต่สิ่งที่เกิดขึ้นครั้งนั้น ก็เท่ากับรางวัลอันเป็น
อนุสติ เพราะความระลึกถึงในส่วนของธาตุชิ้นธอนนับเนื่องมาจากตัวของท่านผู้บริสุทธิ์
ผู้เขียนยังเก็บพื่นของท่านไว้จนถึงทุกวันนี้ เป็นการระลึกถึงว่าสมัยหนึ่งเราได้อยู่ปฏิบัติ
ธรรมกับท่านผู้ทรงคุณวุฒิ ประการหนึ่งก็ทำให้ระลึก วาจา อันเป็นคำพูดอย่างลึกซึ้ง
ของธรรมทั้งหลาย ที่ท่านได้เลือกคัดจัดสรรพามาให้เราได้ฟังกันนั้น มันยังฝังลึกอยู่ใน
ส่วนลึกของหัวใจพวกเราอย่างหนักแน่น ว่าถึงผู้ที่ได้รับคุณธรรมตามเป็นจริง

ถึงแม้ว่า พื่นชิ้นของท่านจะพูดไม่ได้อีกแล้ว เพราะไม่มีวิญญาณ แต่ พื่นชิ้น
ก็ยังมผู้เขียนเป็นผู้ระลึกถึงคำพูดอันเป็นธรรมวิจิตรของท่านอยู่ผู้หนึ่ง ทั้งยังเป็นผู้ทดแทน
ท่านอีกด้วย ผู้เขียนต้องยอมรับอย่างเบ็ดเตล็ดว่า ธรรมเทศนา ที่ผู้เขียนใช้สอนพุทธบริษัท
อยู่ทุกวันนี้ ก็คือได้มาจากขพื่นของท่านอาจารย์มั่น ๆ มานั่นเอง พื่นชิ้นจึงมาทำอนุสติ

สำคัญนักแก่ผู้เขียน แม้ธรรมเนียมต่าง ๆ ที่ผู้เขียนได้เกิดขึ้นจากปรีชาของตนเองก็มิใช่ไม่มี
มีเหมือนกัน และก็ได้อาศัยให้เป็นประโยชน์อย่างมหาศาลจากต้นคลังธรรมขององค์สมเด็จพระ
พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั่นเอง

ครั้งหนึ่งผู้เขียนได้ไปประเทศซีลอน (ลังกา) ได้มีโอกาสไปที่จังหวัดแคนดี้
อันเป็นที่ประดิษฐานพระเขี้ยวแก้ว ผู้เขียนได้เข้าไปชมพระเขี้ยวแก้วครั้งน โดยการ
บังเอิญที่สุด ขณะที่ผู้เขียนเดินเข้าไปที่ปราสาทอันเป็นที่ประดิษฐานพระเขี้ยวแก้วนั้น
ก็พอดี พระสังฆราช ของลังกาประเทศนั้นได้เข้ามาพอดี มันเป็นวันพิเศษที่พระสังฆราช
เสด็จมา ผู้เขียนก็ไม่ทราบเหมือนกันว่าพระองค์นั้นเป็นพระสังฆราช ผู้เขียนก็เดินตาม
ท่านไป มีพระภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกา ยืนรับอยู่สองฟากทางเดินเข้า ผู้เขียนก็ชัก
เอะใจ ว่าพระองค์นั้นคงเป็นพระสำคัญ แต่ไหน ๆ เราก็เดินตามท่านมาแล้วจะอะอะ
ไปอย่างไร ตกกระไดพลอยโจนเถอะ เดินตามท่านเข้าไปโดยมิได้มีใครแม่แต่คนเดียว
ตามเข้าไปเลย มีแต่เจ้าหน้าที่ไขกุญแจเปิดประตูเข้าไปเป็นลำดับ ถึง ห้า หก ชั้น

ข้าพเจ้าต้องตกใจ และทึ่งใจอย่างยิ่งเมื่อเข้าไปถึงที่บรรจุพระเขี้ยวแก้ว เพราะ
ภายในห้องนั้นมันช่างงดงามอะไรเช่นนั้น และมีเครื่องทอง เครื่องเพชรมากมายหลายอย่าง
เป็นมูลค่าเห็นจะไม่ต้องประมาณกันแล้ว

พระสังฆราชกับผู้เขียนยืนเคียงกัน มีทหารยืนยามถือหอกปลายปืนอาร์กขา
๒ คน พระสังฆราชกับผู้เขียนพูดไม่รู้ภาษากัน ท่านก็ยื่นดอกไม้มาให้ผู้เขียน ๒ กำมือ
เพื่อทำพิธีบูชา ข้าพเจ้ารับดอกไม้เหล่านั้นอย่างอ่อนน้อมเป็นพิเศษ พระสังฆราชยิ้ม แล้วท่าน
ก็โปรยดอกไม้ลงที่แท่นบูชา ข้าพเจ้าก็โปรยดอกไม้ลงที่แท่นบูชาเหมือนกัน ท่านประณม
มือกล่าวคำบูชา ข้าพเจ้าก็ประณมมือกล่าวคำบูชา ประมาณ ๑๐ นาที

เวลานั้นระทึกใจของผู้เขียนได้เกิดขึ้นแล้วในขณะนั้นคือ พระสังฆราชเปิดผอบ
ครอบพระเขี้ยวแก้ว แล้วสร้งนำ ผู้เขียนได้เห็นอย่างถนัดชัดเจน ปลื้มใจอีกแล้ว ว่า
ถึงใจของผู้เขียน นึกไม่เสียที่ทักขามนาข้ามทะเลมาจากประเทศไทย ได้เห็นพระเขี้ยวแก้ว
นัยว่าเป็นที่หวงแหนของชาวลังกาเหลือเกิน เก็บงำกันอย่างดีกลัวหาย ใคร ๆ ที่ไปจาก
ต่างแดนยากนักจะเข้าชมถึงที่เช่นนั้นได้ ผู้เขียนนึกในใจว่า แหม! เราได้เข้าถึงหัวใจชาว
ลังกาแล้ว ได้เข้าชมถึงที่

ขณะที่เปิดผอบครอบพระเขี้ยวแก้วนั้นเป็นประกายวาบแวบสีเขียว ไม่ใหญ่เท่าไรนัก เพียงเท่านั้นเอง แต่เป็นธรรมชาติที่สวยงามจริงๆ ไม่ทราบว่าผู้เขียนจะพรรณนาอย่างไรถึงจะถูก พูดได้แต่เพียงว่างามๆ และของประดับในสถานที่นั้นมีความยิ่งเท่านั้นเอง

ผู้เขียนได้เดินตามหลังพระสังฆราชกลับออกมา พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ยืนเป็นแถวรอรับกันอยู่ มองมาที่ผู้เขียนเป็นสายตาเดียวกัน คงนึกว่าเราหันแปลกแก๊ๆ อยู่ๆ ก็มาตามเสด็จพระสังฆราชลงไปได้ ตัวเบาแทบจะลอยอยู่แล้ว คณนำเที่ยวที่เป็นนักศึกษา มหาวิทยาลัยลงกาเป็นผู้พาผู้เขียนไป ถึงกับตกตะลึง ยืนคอยผู้เขียนอยู่ข้างนอก พอผู้เขียนกลับมา กระโดดเข้าจุมมือเป็นการใหญ่ บอกข้าพเจ้าว่า “ทำไมคุณจึงเข้าไปได้ ผมรีบติดตามไปจะให้คุณกลับ ผมตามไม่ทัน และทหารก็ไม่ให้ผมตามเข้าไป ผมกลัวตำรวจจะจับคุณไปเรื่องจะยุ่งกันใหญ่ ผมรับรองมาจากสถานทูตไทย จะให้ความปลอดภัยแก่คุณ แหม ผมรออยู่ข้างนอกด้วยความไม่สบายใจเลย” หมุดเรื่องสำคัญไปเรื่องหนึ่ง ที่ผู้เขียนแทรกบทเข้ามา จึงต้องขออภัยผู้อ่านด้วย แล้วก็จะวกเข้าเรื่องที่ติดตามท่านอาจารย์มัน ๆ ต่อไป

๘๖ ตอนพระอาจารย์มัน ๆ พาพระวริยงค์ ไปทำศพพระอาจารย์เสาร์

ณ วัดอ้อมแก้ว หลังจากผู้เขียนได้รับพินอนเป็นรางวัลจากท่านอาจารย์มัน ๆ ในวันนั้นแล้ว ท่านก็ได้เล่าถึงความเป็นไปต่าง ๆ ของ พระอาจารย์เสาร์ กนตสีลเถระ ให้ผู้เขียนฟังอย่างละเอียด ทำให้ผู้เขียนได้รู้จักกับความเป็นจริงท่านอาจารย์เสาร์ผู้เป็นอาจารย์ของท่านหลายประการ ที่ผู้เขียนสะดุดใจอยู่อย่างหนึ่งคือ ท่านว่า “พระอาจารย์เสาร์นั้น วาจาท่านศกศกสัทธมาก การแสดงธรรมก็ไม่แสดงมาก คือวันหนึ่งศาลาการเปรียญของวัดชำรุดมานาน วันนั้นท่านชนแสดงธรรม บอกกับโยมทั้งหลายว่า “ศาลาเต็มที่แล้ว สร้างกันให้ตึดยะเถิด” เพียงเท่านั้นศาลานั่นก็ถูกสร้างจนสำเร็จอย่างรวดเร็ว หรือบางครั้งมีพระดออยู่กับท่าน ท่านบอกว่า “อย่าดอเลย” เพียงเท่านั้นพระนงค์ไม่ดอตลอดชีวิต แต่ว่าท่านอาจารย์เสาร์นั้นนาน ๆ ท่านจึงจะพูด จึงทำให้เกิดความศกศกสัทธในการพูดมาก”

ต่อจากพระราชทูตพนมก็จะมีการเดินทางไปจังหวัดอุบลราชธานี อันเป็นที่
พระราชทานเพลิงศพ อนุบาลได้มาขอปราศรัยกับจายการณ ให้ขึ้นรถยนต์ไปที่จังหวัด
อุบล ผู้เขียนก็นึกในใจว่า ท่านจะขึ้นรถหรือจะพาเดินเท้าอีกหนอ? ในคราวนี้

เช้าวันนั้นหลังจากบิณฑบาตมาแล้ว ท่านก็ได้บอกผู้เขียนว่า เวลาถวาย
พระราชทานเพลิงศพของพระอาจารย์เสาร์ไกลเข้ามาแล้ว เราจะเดินก็คงไม่ทันต้องขึ้น
รถยนต์โดยสารไป ซึ่งให้ผู้เขียนดีใจ และเบ้าใจ ที่ใจก็จะดีไม่ต้องเหนื่อยถึงเร็ว
ที่เบ้าใจคือ เราควรจะได้รู้จักกับท่านอีกสักพักใหญ่แต่แล้วก็ไม่มีโอกาส และทั้งหมด
โอกาสเพียงเท่านั้น มาคิดอีกที่ท่านสงเคราะห์เราท่านจะไปเอาอะไรกับท่านอีกเล่า ขณะ
ท่านอายุก็ ๗๔ แล้ว หนทางจากนครพนมถึงอุบลนับเป็นร้อย ๆ กิโลเมตร

เมื่อได้เวลาของวันเดินทาง ท่านก็พาข้าพเจ้าขึ้นรถโดยสารออกจากอำเภอ
พระราชทูตพนม เป็นถนนลูกรังตั้งแต่เข้าถึงจังหวัดอุบลราชธานีตอนเย็น และพักที่วัดเลียบ
วัดเลียบนั่นเอง ท่านเล่าว่า ท่านอยู่ที่นี่มานาน ทำความเพียรทางสมาธิได้
ผลมาก พร้อมกับบอกผู้เขียนว่าท่านอาจารย์เสาร์ กนฺตศีลเถระ อยู่ที่นี่เป็นสิบ ๆ ปี เพราะ
ในขณะนั้นสงบดีมาก และท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ (พนฺธุโล จุม) อดีตเจ้าอาวาสวัด
โพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี ก็มาเป็นสามเณรอยู่กับเราที่วัดนี้เอง ก็นับว่าวัดเลียบ
เป็นที่อยู่ของพระมหาเถระผู้ใหญ่หลายองค์ แม้ขณะที่ท่านอาจารย์มั่น ฯ ท่านบำเพ็ญ
ความเพียรได้ทางนิมิตสมาธิในชั้นแรกก็คือวัดเลียบนั่นเอง

ผู้เขียนได้เดินดูรอบ ๆ บริเวณ ก็รู้สึกว่าเป็นสปปายะหลายประการ
หน้าที่จะเป็นแหล่งทำความเพียรของผู้หวังความสงบได้เป็นอย่างดี เมื่อประชาชนได้
ทราบข่าวว่าท่านอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ มาพักอยู่ที่วัดเลียบนี้ ก็ได้พากันมานมัสการ
ท่านมาก และมากจนทุกวัน มีอยู่วันหนึ่งเมื่อญาติโยมมาหลายคนก็อาราธนาท่านอาจารย์
มั่น ฯ แสดงพระธรรมเทศนา ท่านก็ไม่ขัดข้อง ผู้เขียนก็ถือโอกาสนั่งฟังอย่างจจจ
เพราะยังไม่เคยเห็นท่านแสดงธรรมแก่ญาติโยมมากอย่างนี้สักที มีแต่แสดงธรรมแก่
พระภิกษุ สามเณร

เริ่มการแสดงธรรมเทศนา ท่านได้แสดงว่าบุคคลผู้ประพฤติน่าไม่ดี ในพุทธ
พจน์ว่า ทูวิชาโนปรากโว ผู้รู้ชั่วทำตัววิบหาย เช่นเล่นไพ่ กินเหล้า ท่านแสดงว่า
สุรา นารี ก็สาบตร เทียวผู้หญิง พวกนี้พากันล้มหลวง หมายความว่า เมื่อตัวไม่ทำงาน

ยังใช้เวลาเล่นโดยไม่มีประโยชน์ เสียเงิน ภาษีอากรของรัฐก็ขาดไป ตัวของท่านเป็น
ภัยต่อสังคม อย่างนี้เรียกว่าล้มเหลว ถ้าทำกันมากจนเกินไปภาวระหนักแก่หลวง คือ รัฐบาล
ที่ว่าวันล้มหลวง วันฟู วันจม ตามตำราหมอดูนั้น มันบ่แม่นดอกท่านว่า วันไม่ได้ล้ม
หลวงไม่ฟูไม่จม ตัวคนนี้ทางหากที่ฟูที่จมที่ล้มหลวง

ขณะที่ผู้เขียนฟังท่านอยู่นั้น ก็คิดในใจว่าท่านอาจารย์มันๆ ที่ท่านแสดงธรรมนี้
ช่างมีค่าคมน่าฟังจริง เราก็อึ้งจะรู้ว่า วันล้มหลวงนั้น ที่แท้ก็คือคนทำความชั่วลมหงตัว
ทั้งรัฐบาลวุ่นเอง และมาเข้าใจว่า ท่านอาจารย์มันๆ มิได้สนับสนุนการเป็นหมอดู หรือ
การดูหมอโชกชาติดาราศาสตร์ต่าง ๆ

ต่อมา ๒-๓ วันท่านได้พาผู้เขียนไปพักที่วัดบูรพาราม อันเป็นสถานที่ถวาย
พระราชทานเพลิงศพพระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล ที่นั่นเองได้มีพระเถรานุเถระบรรดาที่
เป็นศิษย์ของพระอาจารย์เสาร์ และพระอาจารย์มันๆ ได้มาประชุมกันมาก แต่แม่จะมี
พระภิกษุสามเณรมากนับจำนวนหลายร้อยรูป ดูเหตุการณ์ต่างๆ เหมือนกับไม่มีพระเณร
เลย น่าที่จะลำบากแก่เจ้าภาพผู้ทำการต้อนรับ ด้วยสถานที่อยู่อาศัยและเครื่องใช้ นี้ไม่มี
การลำบากอะไรเท่าไรนัก เพราะแต่ละองค์ที่ท่านมานั้น ถือเหมือนกับมาสนองพระคุณ
ของครูบาอาจารย์ ไม่ต้องการให้ผู้ใดมาลำบากด้วย เมื่อมาถึงท่านก็จะเข้าไปดูต้นไม้ป่า
ไม้หลังวัด จัดแจงการกลดทำที่นอนโดยมีผ้าปูนอน เอาดินบาตรเป็นหมอน พักกันไป
ทั่วบริเวณหลังวัด และต่างก็รับผิดชอบตัวเอง ทั้งนาใช้นาฉนมเครื่องใส่อาหารพร้อมสรรพ
นำมาเองแบบธุดงค์มา จึงไม่ทำความรำคาญเดือดร้อนให้แก่ผู้เป็นเจ้าภาพจัดงาน มีแต่
มาช่วยทำงานกันอย่างจริงจัง ไม่ต้องบอกต้องวาน เห็นว่าตรงไหนควรทำอะไรแล้ว
ท่านได้ช่วยกันทำทุกอย่าง น่าปลื้มใจ ผู้เขียนได้ออกอุทานอยู่ในใจ และท่านเหล่านั้นก็
มิได้หวังประโยชน์จากงานศพ ถึงจะนิมนต์หรือไม่ไม่สำคัญ

ในงานศพ ของพระอาจารย์เสาร์ในคราวนี้ ผู้เขียนได้มีโอกาสพบกับพระ
อาจารย์ใหญ่ ๆ หลายองค์ด้วยกัน นับเป็นบุญตาเป็นอย่างยิ่ง ข้าพเจ้าได้เกิดความเลื่อมใส
ในในอย่างประหลาด เพราะแต่ละองค์นั้นมีความสง่า และเหมือนกับซ่อนความลึกกลับ
แห่งความดีอะไร ๆ มากทีเดียว

เมื่องานพระราชทานเพลิงศพใกล้เข้ามา ท่านพระเถระผู้ใหญ่บรรดาที่เป็นศิษย์ของท่านอาจารย์ทั้ง ๒ ก็ทยอยกันเข้ามามากมายจำนวนหลายร้อยองค์ ถูกเป็นการประชุมพิเศษ ทุก ๆ องค์ที่เข้ามาต่างก็มีความเคารพ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ เป็นพิเศษ โดยเฉพาะตอนกลางคืนเวลาว่าง จะมารวมประชุมขอฟังโอวาทพิเศษ และพระอาจารย์มั่น ๆ ก็ได้แสดงธรรมให้แก่ท่านเหล่านั้น คุณเหมือนจะไม่ใช้งานศพ เหมือนกับจะประชุมสังคายนาธรรม หรือเป็นแหล่งอบรมธรรมชั้นพระปรมาจารย์ไปที่เดียว

นี่เองทำให้ผู้เขียนมารำลึกถึงงานพระราชทานเพลิงศพครั้งนั้นว่า การทำศพให้เป็นประโยชน์และก็เป็นประโยชน์จริง ๆ ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอะไรมากเป็นการประชุมผู้ทรงคุณวุฒิแลกเปลี่ยนปรับปรุงความคิดเห็น ในการปฏิบัติธรรม เอาเพียงศพเป็นเหตุเท่านั้น แต่ถือการประชุมมีความสำคัญกว่า แม้คำพูดและคำให้โอวาทของพระอาจารย์มั่น ๆ ที่ท่านแสดงออกมานั้น มีข้อความเน้นหนักไปในทางให้รักษาสัจปฏิบัติปฏิบัติทาเดิมทั้งสน และแสดงเพื่อให้อาจหาญเชื่อมั่นในข้อปฏิบัติที่ใดกระทำมาแล้วนั้นถูกต้องแล้ว

นี่เองผู้เขียนเห็นว่าการทำศพที่มีประโยชน์เพราะการจะมาประชุมเช่นนั้น นานนักจะมีการประชุมกันจนได้ เพราะแต่ละองค์นั้นมิใช่อยู่อันเดียวกัน ต่างองค์ต่างก็ไปอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ และเป็นถิ่นทุรกันดารในถ้าภูเขาเป็นส่วนมาก การที่จะติดต่อพบกันได้จึงลำบากมาก ครึ่งนถอเอาศพของพระอาจารย์เสาร์ ๆ เป็นเหตุได้มาประชุม อันเป็นมหาสังนิบาต นับว่าเป็นบุญตาของผู้พบเห็นจริง ๆ

บรรยากาศตอนหนึ่ง ที่ผู้เขียนต้องจดจำและซาบซึ้งในใจ คือในวันนั้นเป็นรายการแสดงธรรม โดยพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ณ ศาลาวัตรบูรพา เมื่อพระภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกา ได้ทราบข่าว ได้พากันมาประชุมในวันนั้นพอสมควร ผิดคาดที่ผู้เขียนคิดว่า ชาวเมืองอุบลคงจะหลาไหลมาฟังธรรมเทศนาของพระอาจารย์มั่น ๆ ส่วนพระภิกษุสามเณรนั้นก็อยู่ประจำอยู่แล้ว จึงมากไปด้วยพระเถระที่ตั้งใจฟังธรรม

พระธรรมเทศนา แสดงผ่านไมโครโฟนเครื่องขยายเสียง เสียงพระธรรมเทศนาจึงดังไปทั่วบริเวณวัด ทุก ๆ คนที่อยู่ในบริเวณนั้นถ้าตั้งใจฟังก็ได้ยินหมด การแสดงธรรมเทศนาในวันนั้น ใช้เวลาประมาณเกือบ ๒ ชั่วโมงนานพอควรทีเดียว

การแสดงธรรมเทศนาในวันส่วนใหญ่เป็นการแสดงธรรม การปฏิบัติ
กรรมฐานโดยตรง และปรมาตมัย เพราะพอเริ่มต้นท่านก็แสดงว่า ธรรมนั้นอย่าเพิ่งเข้าใจ
ว่าอยู่ที่ไหน อยู่ในตัวของเราเอง ที่ว่าอยู่ในคัมภีร์ไบเบิลนั้นไม่ใช่ เพราะนั่นเพียง
ไบเบิลเขาเอามาจารึก ว่าอยู่ในวัดก็ไม่ใช่ นั่นคือที่อยู่ของหมู่สงฆ์ ว่าอยู่บนอากาศ บ้าไม่
ก็ไม่ใช่ ถ้าอย่างนั้นอยู่ที่ไหน? ก็อยู่ในตัวของคนเราเอง รูปธรรม นามธรรมอยู่ที่ไหน
เล่า? นั่นแหละคือธรรม ในตัวของเรามีหมด พระโสดา พระสกิทาคา พระอนาคา
พระอรหันต์ ก็อยู่ในตัวของเรา พระธรรม ๘๔๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ก็อยู่ในตัวของเรา
จึงเมื่อใครต้องการปฏิบัติพระพุทธศาสนา ก็มาปฏิบัติในตัวเรา ท่านได้กล่าวคาถาว่า
อภิกขัมมนุสเสสุ มคฺคิสฺสตุ วิสุทฺธิยา มนุสฺยเปณฺผู้ประเสริฐ สามารถทำให้แจ้ง
ได้ซึ่งมรรคผลนิพพาน

จากนั้นท่านก็อธิบายถึง ผู้ปฏิบัติที่หลงอยู่ในสมถะ คือหลงอยู่ในฌาน ท่าน
ว่าสมาธิหวัตอ หมายความว่า มันไม่ออกเงยขึ้น เพราะมันหลงแต่ความสุข โดยมากไม่
รู้หนทางที่แน่นอน จึงถือเอาความสุขของฌานเป็นใหญ่เพราะสบายดี แต่ไม่พ้นทุกข์

และท่านก็อธิบายว่า การดำเนินมหาสติปัฏฐานมีกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน
เป็นต้น พิจารณาถึงอนิจจลักษณะ ทุกขลักษณะ อนตฺตลักษณะ ให้เห็นจริงขึ้นภายในจิต
นั้น จิตนั้นก็จะดำเนินเข้าสู่อริยสัจ เข้าสู่องค์มรรคในที่สุด

ผู้เขียนได้ฟังแล้วจับใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะได้ผ่านการฟังธรรมเทศนาแบบนี้
มาตลอดพรรษาที่แล้ว ที่ได้มาพบและจำพรรษาอยู่กับท่าน แต่ข้าพเจ้าสังเกตดูผู้ฟังบาง
ท่านซังกง ๆ อย่างไม่ทราบ คงจะไม่ใคร่จะเข้าใจเท่าไร เป็นอันว่าธรรมเทศนาผ่าน
ไป ๒ ก็ถึงแต่ท่านได้เยี่ยมเข้ามาจังหวัดอุบล และถือได้ว่าเป็นการมาครั้งสุดท้ายของ
ท่านอาจารย์มั่น ๆ

ข้าพเจ้ายังแปลกใจหนักหนาว่า ทำไมชาวจังหวัดอุบลในครั้งนั้น จึงไม่มีความ
กระตือรือร้น ในอันที่จะเข้ามานมัสการใต้ตามอรรถธรรมหรือข้อปฏิบัติในทางค้ำจใจ
กับท่านอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทัตฺตเถระ เพราะทุกหนทุกแห่งที่ท่านไป ผู้คนจะหลามไหล
ไปนมัสการ ทำบุญทานต่าง ๆ ตลอดถึงขอฟังธรรมเทศนา และทุก ๆ คนก็ได้รับการ
โปรดปรานธรรมเทศนา หรือสัมโมทนียกถาพอใจไปตาม ๆ กัน

ตอนพระราชทานเพลิงศพพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีลเถร

ในขณะที่การกำหนดพระราชทานเพลิงศพพระอาจารย์เสาร์ก็ใกล้เข้ามาทุก
ขณะ พระเถระผู้ใหญ่ทุกฝ่ายก็ได้หลั่งไหลเข้ามา มากขึ้น

พระเถระผู้ใหญ่รูปหนึ่ง เป็นเจ้าอาวาสวัดสระปทุมมกรุงเทพมหานคร เป็น
นักปฏิบัติในอดีต ร่วมกับท่านอาจารย์มั่น ฯ ธุดงค์ร่วมกัน แต่ถูกแต่งตั้งเป็นสมภารวัด
สระปทุมมเลยหยุดการธุดงค์แค่นั้น ท่านผู้นั้นคือ เจ้าคุณบุญญาภิสารเถร (หนู) เป็น
อุปัชฌาย์ของผู้เขียนเอง

ท่านเจ้าคุณองค์นั้นเมื่อมาถึง ได้ขอสิทธิพิเศษเข้าไปในห้อง แล้วไม่มีใครเข้าไป
ไปด้วย ได้สนทนากับพระอาจารย์มั่นเป็นเวลากว่า ๒ ชั่วโมง ทำเอาผู้เขียนชักจะสงสัย
ว่าท่านได้สนทนาเรื่องอะไรกัน ถึงได้นานอย่างนี้

ข้าพเจ้าเกิดความสนใจขึ้นภายหลังจึงได้ถามท่านอาจารย์มั่น ฯ ว่า ท่านเจ้าคุณ
อุปัชฌาย์พูดเรื่องอะไรกับท่านอาจารย์ ได้รับคำตอบแล้วว่า ท่านได้ถามเรื่องการปฏิบัติ
ทางใจ แม้ท่านจะไม่ได้ออกธุดงค์ อยู่ที่กรุงเทพ ฯ วัดสระปทุมม ท่านก็บำเพ็ญกัมมัฏฐาน
อยู่ทุก ๆ วัน การปฏิบัติจิตหนักได้รบผลเป็นที่น่าพอใจ ที่ได้ถามกันอยู่นานนั้นคือการ
เคลียดถึงการปฏิบัติที่ผ่านมา ที่ผ่านมาเป็นอย่างไรการปฏิบัติจิตได้เป็นทางที่ถูกต้องหรือไม่
เป็นอันผู้เขียนหมดความสงสัย

พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร พระเถระผู้ใหญ่องค์หนึ่ง ก็ได้มาประชุมและประชุม
พิเศษคือมาร่วมฉันกับพระอาจารย์มั่น ฯ ที่กุฏิทุกวัน นอกจากนั้นยังได้วิสาสะกับท่าน
อาจารย์มั่น ฯ อย่างใกล้ชิด

ในระยะนี้พระอาจารย์ฝั้น อยู่วัดป่าศรีรัตนารามในจังหวัดนครราชสีมา ได้จาก
พระอาจารย์มั่น ฯ ไปเป็นเวลานานแล้ว เมื่อได้มาพบกับท่านอาจารย์มั่น ฯ ก็ทำให้ท่านได้
สักัจฉาธรรมอันเป็นส่วนแห่งการปฏิบัติเป็นพิเศษ ผู้เขียนเข้าใจว่าท่านต้องมีการแนะนำ
ที่พิเศษจริง ๆ เพราะหลังจากงานศพแล้วท่านอาจารย์ฝั้นก็ได้จากจังหวัดนครราชสีมา
มาอยู่กับท่านอาจารย์มั่น ฯ ที่จังหวัดสกลนคร โดยทิ้งจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งท่านก็อยู่
เป็นเวลา รวม ๒๐ ปี

ในขณะนั้น พระอาจารย์ใหญ่ ๆ หรือพระเถระผู้ใหญ่ของฝ่ายกัมมัฏฐาน อัน
นับเนื่องด้วยความเป็นศิษย์ของพระอาจารย์มั่น ๆ ต่างก็ไต่ทอยกันเข้ามาอยู่ให้ไกลกับ
ท่านอาจารย์มั่น ๆ เป็นส่วนมาก ทงนุกเป็นความประสงค์ของพระอาจารย์มั่น ๆ เหมือน
กันเพราะท่านต้องการจะปรับปรุงข้อปฏิบัติปฏิบัติหลายประการ เนื่องจากท่านได้จาก
ศิษย์ทางภาคอีสาน ไปอยู่ภาคเหนือเป็นเวลาถึง ๑๒ ปี

ในงานพระราชทานเพลิงศพพระอาจารย์เสาร์ คราวนั้นจึงเป็นการประชุมศิษย์
ทั้งผู้ใหญ่และผู้น้อย ของพระอาจารย์เสาร์และพระอาจารย์มั่น ๆ และเป็นโอกาสอันสำคัญ
ของท่านทั้งหลายที่จะได้ฟังธรรมเทศนาอันเป็นทิวจตรลกขงของพระอาจารย์มั่น ๆ ด้วย

วันหนึ่งเป็นวันอุโบสถ พระเถรานุเถระมาในงานประชุมกันเพื่อทำอุโบสถ
สังฆกรรม วันนั้นประชุมกันเต็มโบสถ์ ผู้เขียนไม่เคยเห็นหน้ามาก่อนมาก ทำให้คิดว่า
ลูกศิษย์พระอาจารย์เสาร์-พระอาจารย์มั่น ๆ มีมาก แต่ละท่านทรงคุณวุฒิหน้าเกรงขาม ก็
พอดิท่านอาจารย์มั่น ๆ ได้สั่งให้ผู้เขียนสวดปาฏิโมกข์ในวันนั้น ผู้เขียนไม่ขัดข้อง เพราะการ
สวดปาฏิโมกข์ผู้เขียนถือว่าเป็นกุศลอันประเสริฐ ตั้งใจท่องปาฏิโมกข์ตั้งแต่บวชเป็น
สามเณรปีแรก และได้ไปฝึกวิธีสวดกับพระอาจารย์มหาปิ่น ปญญาพโล น้องชาย
พระอาจารย์สิงห์ ขนตยาคโม ขณะนั้นท่านอยู่ที่วัดป่าทรงคุณ จังหวัดปราจีนบุรี

ผู้เขียนรับบัญชาสวดปาฏิโมกข์ในวันนั้นก็รู้สึกคร้ามไม่น้อยเลย เพราะ
แต่ละองค์ที่ประชุมใหญ่โตกันทั้งนั้น แต่การสวดของผู้เขียนก็เป็นไปตามปกติและ
และสวดได้ดีเป็นพิเศษ ตั้งแต่ต้นจนจบไม่ติดขัดเลย มีเพียง ๒ ครั้งเท่านั้นที่ถูกทักชน

เมื่อจบปาฏิโมกข์ เป็นโอกาสที่จะได้ฟังโอวาทของพระเถระผู้เป็นหัวหน้า น
เป็นธรรมเนียมของคณะกรรมฐาน ครองนพระอาจารย์มั่น ๆ เป็นพระเถระผู้เป็นหัวหน้า
และพระเถรานุเถระเหล่านั้นก็ตั้งใจอยู่แล้วว่า ต้องการจะฟังโอวาทจากท่านอาจารย์มั่น ๆ
ภริทตตเถระ

เป็นอันสนใจแก่พระเถรานุเถระทั้งปวงในวันนั้น พระอาจารย์มั่น ๆ ได้ให้
โอวาทเป็นใจความว่า ข้อปฏิบัติจะให้การปฏิบัติก้าวหน้าขึ้น ต้องเป็นไปทั้งภายนอกและ
ภายใน ภายนอกนั้น คือความวิเวก หาที่วิเวกปราศจากสิ่งรบกวนต่างๆ ที่อยู่ในป่า ถ้า
เป็นต้นอย่าไปโฆษณาหาให้คนมาพบหรือรบกวนให้มาก อย่าเอาความวิเวกเป็นการอวด

อย่าง เมื่อจะอยู่เวกอย่าหาเครื่องกังวล เช่นการก่อสร้างอะไรต่างๆ ให้คนหลังไหลเข้ามา
อย่าอยู่เบ้นท์ เพราะการอยู่เบ้นท์ทำความกังวล

การปฏิบัติภายนอกอีกคือ ข้อปฏิบัติใดแก่รุกข์ ๆ เป็นเครื่องขัดเกลากิเลส
ที่พระพุทธองค์แสดงไว้ ๑๓ ข้อ เลือกถือเอาที่เหมาะสมแก่อริยาศัย เช่นการฉันในบาตร
การฉันหนเดียว การบิณฑบาต การถือผ้าเฉพาะสามผืน การอยู่ป่า การอยู่โคนต้นไม้
การเยี่ยมป่าช้า เป็นต้น เหล่านี้ชื่อว่าเบ้นท์ข้อปฏิบัติภายนอกที่จะห้องทำ เพราะเป็น
อุปกรณ์เพื่อให้เกิดการขัดเกลากิเลส และถ้าหากไม่ทำ ก็จะเป็นเหตุให้เกิดความล่าช้า
หรือเกิดความสงบไต่ยาก บัจจยเหล่านี้เป็นสิ่งที่ส่งเสริมให้การปฏิบัติทางใจเจริญงอกงาม

ภายในนั้น ได้แก่การดำเนินจิต ต้องดำเนินทั้งสมถกัมมัฏฐาน และวิปัสสนา
กัมมัฏฐาน ความสงบของใจ โดยการฝึกตามอริยาศัย ทำจิตให้ปราศจากอารมณ์มี
ความตั้งมั่นอยู่ได้ มีสติเป็นเครื่องควบคุมอยู่ มีความเยือกเย็นสบาย หนึ่งนานก็ไม่เหนื่อย
การฝึกที่เป็นเช่นนี้เรียกว่าสมถกัมมัฏฐาน ฟังเข้าใจว่าสมถถ้าผู้ใดมาติดอยู่จะทำให้เกิด
ความงมงายได้ เช่นพวกฤๅษีชไพรสมัยครั้งพุทธกาล มัวแต่หลงอยู่ในฌานเป็นรูปฌาน
อรุณฌาน เข้าใจว่าตนได้บรรลุพระนิพพานแต่หาได้บรรลุไม่ เพราะเพียงแต่สมถเท่า
นั้นจะบรรลุไม่ได้

ในตอนนั้นพระอาจารย์มั่น ๆ ท่านได้เข้าถึงวิปัสสนาอย่างหนักหน่วง ท่านได้
แสดงต่อไปว่า การพิจารณาตามความเป็นจริง คือการไม่อยู่หนึ่งของใจ ที่ได้รับการ
อบรมจนแข็งแกร่งด้วยสมถะแล้ว ยกจิตขึ้นพิจารณา ตามอย่างของท่านปัญญาจกคัย คือ
พิจารณารูป-เวทนา-สัญญา-สังขาร-วิญญาณ อันเป็นนามรูป ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์
ไม่ใช่ตัวตนจนเกิดนิพพิทาญาณความเบื่อหน่าย สามารถดำเนินจิตเข้าสู่อริยสัจจธรรมจน
รู้แจ้งเห็นจริงได้

นับเป็นการแสดงธรรมให้โอวาทแก่พระภิกษุสามเณรที่ทำปาฏิโมกข์เสร็จใน
วันนั้นให้เกิดความเข้าใจอะไรหลายอย่าง ซึ่งผู้เขียนได้บันทึกไว้แต่เพียงเนื้อความเล็ก
น้อยเท่านั้น สังเกตเห็นพระเถรานุเถระที่ประชุมกันพอกพอใจเป็นอย่างยิ่ง

๘๖ ๖๖๖
ตอนพระอาจารย์มน ๆ พาพระวริยงค

ไปถวายพระราชทานเพลิงศพพระอาจารย์เสาร์

ความกตัญญู กตเวทิตะ ย่อมแสดงออกซึ่งน้ำใจของสัตบุรุษ มาแล้วทุกยุค
ทุกสมัย พระอาจารย์มนแม่ท่านจะได้รู้ดั่งคำปาตังพงพี บำเพ็ญตบะธรรมมาแล้วอย่าง
หนักจนเกิดผลทางใจ แนะนำศิษย์ยานุศิษย์อย่างกว้างขวางและได้รับผลอย่างสูงแล้ว

ท่านก็ยังได้พยายามเดินทางไปเพื่อจะถวายพระราชทานเพลิงศพ พระอาจารย์
เสาร์ ผู้เป็นพระอาจารย์ของท่าน แม้การเดินทางครั้งนี้จะลำบากสักเพียงใด ซึ่งน่าจะ
เป็นตัวอย่างอันดีแก่พวกเรา ซึ่งบางท่านอาจคิดว่างานศพไม่สำคัญ เพราะงานศพนั้น
เป็นการแสดงถึง กตัญญู กตเวทิตะได้อย่างดี

ข้าพเจ้าได้อยู่อยู่ภูมิจากท่านอาจารย์มน ๆ ที่งานพระราชทานเพลิงศพของพระ
อาจารย์เสาร์ ครั้งนี้ได้พบกับพระเถรานุเถระเป็นจำนวนมาก และท่านเหล่านั้นก็ได้
แสดงออกซึ่งความอดทนอย่างยิ่ง ในการมาร่วมงานคราวนี้ เพราะในงานไม่มีการ
ต้อนรับ หรือการเลี้ยงดูพิเศษอันใด ทุก ๆ องค์ที่มาช่วยตนเองทั้งนั้น ทั้งการฉันและ
ที่อยู่ ต่างก็เข้าหาโคนต้นไม้ตามมีตามได้ ข้าพเจ้าได้ตระเวนดูทั่วไป ท่านใช้เชิงบาตร
เป็นหมอนหนุนศีรษะ ใช้ผ้าอาบน้ำฝนปูนอน ภาชนะใส่น้ำของท่านมีกระตักที่ทำเอง
ติดตัวมาทุกท่าน กลดเป็นกุฎี ท่านได้กางกลดมิมุงในตัว

เมื่อถึงคราวจะต้องช่วยงาน ท่านก็จะออกจากกลดมาที่ทำงาน เมื่อถึงคราว
สวด-เทศน์ เป็นต้นทุก ๆ องค์ก็ทราบดีว่าจะทำอะไร ท่านก็ออกมาตามหมายกำหนดการ
ที่ไม่ต้องมีตัวหนังสือ

ข้าพเจ้าหวนระลึกถึงงานที่เป็นกันเองเช่นนี้ กอศจรยใจอยู่มาก พระเถรานุ
เถระเหล่านั้นมาด้วยศรัทธา ไม่ต้องนิมนต์ ถือว่าเป็นงานอาจารย์ของตนก็มาด้วยความ
จงรักภักดี โดยเหตุนี้ทางเจ้าภาพหรือผู้จัดงานจึงต้องไม่มีการหนักใจอยู่เลย เพราะไม่
ต้องลงทุน ค่าพาหนะของพระ และค่าเลี้ยงดู ค่าถวายบังจยส์ ซึ่งถ้าหากงานใหญ่ ๆ มี
พระจำนวนถึง ๔-๕๐๐ อย่างนั้นจะต้องมีการใช้จ่ายหลายหมื่นบาท แต่งานนี้ไม่ต้องใช้จ่าย
เลย จึงน่าจะเป็นตัวอย่างที่ดีแก่พุทธศาสนิกชนผู้บำเพ็ญกุศลอุทิศแก่ผู้ล่วงลับ เพราะ

บางรายมีถึงคนตายชายคนเป็น แต่บางรายกลับเอาคนตายชายกิน ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น พระผู้ตายมีชื่อเสียง คนนับถือมาก ก็ใช้ศพนั้นเป็นนาฬิกาข้อมือไม่รูดบ ดูๆ แลวกเป็น เรื่องที่น่าเอ็งใจอนาถใจ ตายแล้วก็ยังจะทำอะไรต่อมิอะไรอีก จนเป็นเรื่องที่น่าจะไม่ น่าจะ เป็นเช่นนั้น

อยู่มานานหนึ่ง มีพระอาจารย์องค์หนึ่งเข้ามาถามถึงข้อปฏิบัติเกี่ยวกับการเดิน ธุรดงค์ว่า จะปฏิบัติด้วยวิธีใดจึงจะเป็นการถูกต้อง พระอาจารย์องค์นั้นได้เห็นว่า ผมเห็น พระธุดงค์ที่ไปปักกลดตามที่ชุมนุมชน หรือธุดงค์ไปไหว้พระเจดีย์ พระพุทธรูปบาท บางกลดถึงกับเขียนประกาศติดไว้ที่มุงกลดว่ามีความขงดิใครต้องการให้มารับ

พระอาจารย์นั้น ๆ ได้ให้คำตอบและอธิบายเรื่องนี้ให้พระองค์นั้นฟังอย่าง แจ่มแจ้ง โดยใจความว่า การธุดงค์นั้นมุ่งหมายเพื่อถ่ายถอนกิเลส กำจัดกิเลส การที่ ออกธุดงค์โดยการโฆษณาหรือประกาศโฆษณาว่าจะออกไปทางโน้นทางนี้ โดยต้องการ ว่าจะให้คนไปหามาก ๆ นั้นไม่ถือว่าเป็นการถูกต้อง ธุดงค์ก็แปลว่าคุณเครื่องกำจัดความ ออยาก มีการฉันทนเดียว ฉันทนในบาตรไม่มีภาชนะอื่น การบิณฑบาต การอยู่โคนต้นไม้ การอยู่ในป่า การปฏิบัติอย่างนั้นชื่อว่าธุดงค์ เช่นการฉันทนเดียวเป็นการตัดความ ออยากที่จะต้องการฉันทนอย่างโน้นอย่างนี้ เมื่อฉันทนแล้วแล้วกัน ในฉันทนตัดการกังวล ทั้ปวง หรือเช่นการฉันทนในบาตร ก็ไม่ต้องคิดถึงรสชาติ หรือต้องหาภาชนะให้เป็นการ กังวล ที่จะคิดว่าจะแบ่งกับข้าว และข้าวไว้ต่างกันเพื่อหารรสชาติแปลกๆ ต่างๆ รวมกัน หมดในบาตรเป็นการขจัดความออยากอย่างหนึ่ง หรือเช่นการไปอยู่ในป่าที่ไกลจากบ้าน พอควร หรือในถ้าภูเขานกเป็นการหาสถานที่บำเพ็ญกัมมัฏฐาน แสวงหาความสงบ เพื่อบำเพ็ญสมณธรรม การแสวงหาแหล่งที่เป็นป่า ภูเขา-ถ้ำต้องการหาสถานที่เป็น สัปปะยะ เหมาะแก่การบำเพ็ญสมณกิจ สมณธรรมจริง อย่าไปหาถ้าภูเขาที่ประชาชน ไปกันมากเป็นการผิด และไม่เป็นการดำเนินธุดงค์ หรือจะไปแสวงหาแหล่งที่เป็นภูเขา ถ้ำ ที่เป็นแหล่งเหมาะแก่การที่ประชาชนจะไปให้มาก และอยู่นานๆ จนประชาชนรู้จัก แล้วยังจัดการก่อสร้างถาวรวัตถุให้เป็นที่จงใจนักท่องเที่ยว มีหน้าซ้ายยังมีการชักชวน ประชาชนให้มาบูชาชม เขาไม่มากก็ไปหาเขา เขามากต้อนรับด้วยวิธีการต่าง ๆ จน ประชาชนติดใจ ชักชวนกันมา พระธุดงค์เหล่านั้นกลับคิดว่าประชาชนชนตัวมาก

ไม่พยายามที่จะคิดหนีหรือไปหาวิเวกทางอื่นอีก บางแห่งทำสถานที่ให้อา้งกว่าในบ้าน
ในเมืองเขาเสียอีกอย่างนี้

เมื่อพระอาจารย์มั่นฯ ได้พรรณนาถึงความเป็นเช่นนี้เกี่ยวกับการธุดงค์ ท่านจึง
ให้หลักจากความเป็นดังกล่าวเสีย เมื่ออยู่นานจะเป็นการเคยชินแล้วก็พยายามหาหนทาง
ไปทางอื่น เมื่อรู้ว่ามีคนมากกรบหลักเลยไปเสีย การธุดงค์จึงจะถูก และเป็นไปเพื่อ
การขัดเกลาจิตใจได้จริงเมื่อจะอยู่ที่ใดอันเป็นแหล่งของการวิเวกสงบสงัดแล้ว ก็พึงอยู่ที่
นั้นแล้วบำเพ็ญประโยชน์แก่ตน ยิ่งสงบเท่าใดยิ่งดี ยิ่งปราศจากผู้คนเท่าไรยิ่งดี ยิ่งอยู่
ในดงสัตว์ร้ายเท่าไรยิ่งดี และพยายามอย่าอยู่แห่งเดียว เปลี่ยนที่อยู่เสมอๆ เพื่อแก้ความ
เคยชินต่อสถานที่ ท่านอาจารย์มั่นฯ ท่านเตือนหนักเตือนหนาว่าอย่าเอาการอยู่ป่า อยู่บน
ภูเขา อยู่ในถ้ำ เป็นเครื่องมือโฆษณาเป็นอันขาด เพราะการทำเช่นนั้นเป็นการทำให้
คนแตกตื่น เพราะคนชอบแตกตื่นกันอยู่แล้ว พอเห็นของแปลกเข้า ก็เลยแตกตื่นกัน
ใหญ่ หากทำเช่นนั้นถือว่าเป็นการปลอมแปลงการถือธุดงค์ จะไม่ได้รับผลจากการรักษา
ปฏิบัติธุดงค์ตามความมุ่งหมาย

เมื่อพระราชทานเพลิงศพท่านพระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล ได้ผ่านไปด้วยดี
เป็นไปด้วยความเรียบร้อยทุกประการ หลังจากนั้น พระเถรานุเถระทั้งหลายก็จะมาร่วม
ประชุมกันเพื่อถวายสักการแก่พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตะเถระ ซึ่งขณะนั้นท่านเป็นพระ
ผู้ใหญ่ และเป็นประธาน การถวายสักการ คณะปฏิบัติถือว่าเป็นการทำวัตร เพราะ
นานแล้วไม่ได้พบกับท่านอาจารย์มั่น เมื่อมีโอกาสได้มาพบเช่นนั้น จึงถือโอกาสทำวัตร
ท่านพร้อมกัน นั้นจึงเป็นธรรมเนียมของพระภิกษุสงฆ์สาสน์ คือเมื่อพบกับพระเถระผู้
ทรงคุณวุฒิเคารพนับถือแล้ว จะต้องถวายสักการ ในโอกาสที่ถวายสักการ พระเถระ
องค์นั้นก็จะถือโอกาสให้โอวาทเป็นทำนองตักเตือน เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมต่างๆ นับ
ว่าเป็นวิธีการที่เหมาะสมดีมาก

แม้ขณะนั้นพระเถรานุเถระก็ได้มาทำวัตรท่านอาจารย์มั่นฯ กันอย่างพร้อม
เพรียง ข้าพเจ้าได้เห็นภาพที่น่าเลื่อมใสจริงๆ เพราะพระเถระที่มาประชุมกันนั้นส่วนมาก
เป็นพระผู้ใหญ่กนทงนนั้น เป็นชั้นพระอาจารย์ ขณะนั้นผู้เขียนอายุเพียง ๒๓ ปีเท่านั้น เมื่อ
มาเห็นพระเถระชั้นคร่ำๆ และเป็นอาจารย์นักปฏิบัติธรรมอยู่แล้ว ก็ยิ่งทำให้ผู้เขียนดมด้า

ในความเลื่อมใสยิ่งชน ภาพเหตุการณ์ของวันนั้นน่าจะบันทึกไว้ด้วยการถ่ายภาพ
ภาพยนตร์หรือถ่ายภาพนิ่ง หรือถ่ายภาพวาดอย่างใดอย่างหนึ่งจริงๆ แต่ภาพนั้นก็ปรากฏ
เป็นเพียงมโนภาพ ของผู้เขียนเท่านั้น เป็นที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่ง แต่ถึงจะเป็น
มโนภาพของผู้เขียนก็ยิ่งท้อ ยิ่งมีการถ่ายทอดออกมาจากใจมาเขียนให้ผู้อ่านทั้งหลายมา
ช่วยกันวาดมโนภาพเอาเองก็อาจจะทำให้เกิดความเลื่อมใสขึ้นมาได้บ้าง ผู้เขียนจึงขอ
บันทึกความจำนำลงมาเป็นหลักฐานไว้กับหนังสือฉบับนี้

เป็นคำเตือนขั้นสุดท้ายของพระอาจารย์มั่นฯ แก่บรรดา พระเถรานุเถระ ศิษยา
นุศิษย์ทั้งหลาย ที่มาร่วมประชุมหลังจากการพระราชทานเพลิงศพเป็นไปโดยความเรียบร้อย
แล้ว และจะได้มีการอำลาจากกันไปคนละทิศคนละทางซึ่งอาจจะได้พบกันยากนักเมื่อ
ไม่มีเหตุ

ขณะที่ประชุมกราบลาท่านได้เตือนว่า “ทุกรูปทุกองค์ อย่าพากันประมาทเลย
จงพากันคิดว่าการมาทำศพนั้น คือการสอนตัวของเราเอง นำเอาศพเป็นสักขีพยานว่า
ความตายเป็นสิ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้” ท่านอาจารย์มั่นฯ ท่านเสริมว่า “ปัจจุบันบางคนพากัน
เข้าใจผิดว่า เวลาคนตายนิมนต์พระมาสวดอภิธรรม มาตिका บังสุกุล เข้าใจผิดว่าสวดให้
คนตายบางคนก็ไปเคาะโลงบอกว่าพระสวดแล้ว นี่เป็นการเข้าใจผิดอย่างมาก ความจริง
นั้นการสวดของพระขณะที่มีศพ ท่านต้องการให้ผู้ฟังปลงธรรมสังเวช คือเอาคนตายเป็น
สักขีพยานว่านี่ยังงีงศพ จะได้นึกถึงตัวของเรามาจะต้องตาย ท่านอาจารย์มั่นฯ ท่านได้
เล่าเรื่องบุพกรรมของท่านพระยาศกุลบุตร ว่าในอดีตชาติ ท่านพระยาศกับสหายทั้ง
๕๔ คน ได้พร้อมใจกันบำเพ็ญกุศลเกี่ยวกับงานศพ เมื่อมีการตายโดยไม่มีญาติ (หรือ
เรียกกันว่าผีไม่มีญาติ) ท่านกับสหายจะไปตามเก็บเอาศพมาทำฌาปนกิจให้หมด โดยไม่
คิดมูลค่าแต่อย่างใด

อยู่มาวันหนึ่ง มีหญิงคนหนึ่งได้ตายลงโดยฉับพลันด้วยโรคปัจจุบัน เนื้อหนัง
มังสาวยังเอี่ยมลอออยู่ ท่านพร้อมภสหายเมื่อทราบข่าวก็รีบไปนำศพนั้นมา ทุกๆ คนก็
ได้เห็นศพตายใหม่ๆ ยังไม่มี ส่วนอวัยวะบกร่อง ต่างคนก็พูดว่า “แห่มศพนี้ยังดู
สดใส” แล้วจึงนำร่างหญิงนั้นไปสู่ป่าช้า วางลงบนเชิงตะกอน เตรียมการฌาปนกิจ
เมื่อติดไฟๆ ได้ลุกขึ้นเผาผลาญร่างของหญิงนั้นคำเป็นตอตะโก ทุกส่วนกำลังถูกไฟเผา

ผลาญ ขาดวินลงอย่างน่าอนาจ ท่านพระยศกุลบุตรในชาตินั้น ได้เห็นภาพที่ได้เปลี่ยน จากเอี่ยมล่อมาเป็นสภาพดำเป็นตอตะโก ได้ปลงธรรมสังเวช เกิดความสลัดใจ ได้เห็นธรรม แล้วท่านก็บอกสหายๆ ก็ได้มาเกิดสลัดใจได้เห็นธรรมเช่นเดียวกัน

ด้วยบุญกรรมที่ท่านได้ทำในอดีตชาติเช่นนี้เอง เป็นปัจจัยให้ท่านมาบังเกิด เป็นเศรษฐี ชั่วอายุสกุลบุตร เมื่อท่านได้เสวยอารมณ์ชมสมบัติ เมื่อบารมีปัจจัยในอดีต แก่กลางชน วันหนึ่งท่าน จึงลุกขึ้นกลางคอกเดินออกจากห้อง เห็นนางบำเรอหลับไหล หลงละเมอด้วยอาการกิริยาต่างๆ ท่านก็เกิดสังเวชสลัดจิต คิดว่านกอบาชาฝัดบ ไม่เป็นที่เจริญใจเจริญตาเหมือนก่อน จึงคิดเบือนหน้า ออกอุทานในใจว่า ทัศนคติของที่นี่ วุ่นวายๆ แล้วก็เดินลงจากปราสาท หนีออกจากบ้านบ่นไปคนเดียว เดินไปจนถึงป่า อธิปไตยมฤคทายวัน ที่พระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ พระพุทธองค์ทรงได้ยินทางทิพยโสต จึงได้ทรงเรียกยศกุลบุตรว่า “ทัศนคติของที่นี่ไม่วุ่นวาย จงมาเถิด เราจะแสดงธรรม แก่เธอ” เมื่อยศกุลบุตรได้ยินเข้าแล้วจึงรีบเดินเข้าไปตามเสียงนั้น แล้วก็ได้ฟังธรรม ภายหลังได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ แล้วบวชในพระพุทธศาสนา สหายทั้ง ๕๔ คน เมื่อ ได้ทราบว่ายศกุลบุตรบวชแล้ว ก็มาคิดว่าธรรมวินัยที่ยศกุลบุตรบวชคงไม่แล้ว จึง ได้ชวนกันมาพบกับพระยศแล้วพระยศก็พาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงแสดงธรรม ให้ฟังสหายทั้ง ๕๔ ก็ได้บรรลุประอรหันต์ แล้วบวชในพระพุทธศาสนา

ท่านอาจารย์มั่นฯ ท่านเล่าจบแล้วก็ย้ำว่าการที่บุคคลมาทำศพนั่น ต้องมาปลง ธรรมสังเวช จึงจะได้ผล มิใช่จะมาทำศพด้วยความสนุกสนาน หรือด้วยเพียงธรรมเนียม หรือด้วยเสียไม่ได้ หรือด้วยการเห็นผิด ต้องกระทำเช่นกับพระยศกุลบุตร กับสหายใน อดีตชาติ เมื่อท่านได้ทำศพอย่างนั้นแล้ว ผลที่ได้รับจึงเป็นผลใหญ่

นักเป็นคำสอนคำเตือนขั้นสุดท้ายในงานศพของพระอาจารย์เสาร์ และก็เป็น คำเตือนที่น่าฟังมาก ผู้เขียนจึงบันทึกเพื่อให้ทราบถึงความจริงบางประการ หรือ นโยบายการแนะนำธรรมานุธรรมของท่านพระอาจารย์มั่นฯ ให้ผู้ที่ไม่เคยเห็นท่านหรือ ไม่เคยได้ยิน จะได้มีความเข้าใจบ้างตามสมควร

พระอาจารย์มั่นฯ ได้เดินทางกลับมาจากจังหวัดอุบล หลังจากงานพระราชทานเพลิงศพเสร็จเรียบร้อยแล้ว โดยทางรถยนต์กลับไปจังหวัดสกลนคร และพักจำพรรษา

๑๘๖ อยู่ทวดป่า บ้านนามน ตำบลตองโขบ อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

๒๕๓ บ้านนเบนบ้านเดิมของพระอาจารย์เนียม ๔๘ ซึ่งพระอาจารย์องค์นั้นเคยกับ

๒๕๓ ผู้เขียนเป็นกรณีพิเศษ เพราะตอนก่อนจะไปงานพระราชทานเพลิงศพพระอาจารย์เสาร์

๒๕๓ นน ได้พักอยู่ด้วยกันกับผู้เขียน อยู่กับพระอาจารย์มั่นฯ ที่บ้านนาสนวล

๔๘ พระอาจารย์เนียม เป็นที่ไว้นิพนธ์ใจของท่านพระอาจารย์มั่นฯ มาก ด้วย

๕ เหตุนี้กระมัง พระอาจารย์หลังจากอยู่บ้านโคกอันเป็นบ้านเดิมของท่านอาจารย์กงมา

๕ จิรปุณฺโณ ซึ่งท่านก็ไว้นิพนธ์ใจ แล้วท่านก็มาอยู่ทวดป่าบ้านนามน เท่ากับฉลอง

๕ ศรัทธาให้กับท่านอาจารย์เนียมเป็นครั้งสุดท้าย

๕๑ ปรากฏว่าท่านอาจารย์เนียมท่านอ่านหนังสือไม่ออกเลย ที่ท่านออกปฏิบัติ

๕๑ กับพระอาจารย์มั่นฯ ด้วยการหวังการพ้นทุกข์จริง ๆ

๕๖ ตอนพระอาจารย์มั่นฯ จำพรรษาอยู่ทวดป่าบ้านนามน

๕๘ บ้านของพระอาจารย์เนียม

๕๖ พระอาจารย์มั่นฯ ได้จำพรรษาอยู่ทวดป่าบ้านโคก เป็นบ้านของพระ
๕๖ อาจารย์กงมา จิรปุณฺโณ อาจารย์องค์แรกของผู้เขียน และเป็นบ้านเกิดของ
๕๖ ท่าน ต่อมาได้มาจำพรรษาอยู่ที่บ้านนามน ต. ตองโขบ อ. เมือง จ. สกลนคร
๕๖ อันเป็นบ้านเกิดของพระอาจารย์เนียม

๕๖๑ คุณจะเป็นการเอาใจท่านทั้งสองมิใช่น้อยเลย เพราะการจำพรรษาแต่ละครั้งก็มี
๕๖๑ คนมานิมนต์มากแต่ท่านก็ไม่ไป

๕๖๑ ในฐานะผู้เขียนเป็นศิษย์ ยังมองเห็นความอัศจรรย์อยู่มาก ที่ท่านอาจารย์
๕๖๑ มั่นฯ มาจำพรรษาที่ป่าใกล้บ้านทั้ง ๒ แห่งนี้ เพราะมองดูสถานที่แล้ว ก็ไม่ใช่เป็นป่าใหญ่
๕๖๑ หรือที่ที่ทีอะไรนัก แต่เพราะท่านมีความประสงค์จะให้พระอาจารย์ของข้าพเจ้า (พระ
๕๖๑ อาจารย์กงมา จิรปุณฺโณ) กลับจากจังหวัดจันทบุรี เพราะท่านต้องการจะให้มาเพื่อหา
๕๖๑ ความวิเวกยิ่ง ๆ ขึ้น และจะได้ปรับปรุงการปฏิบัติต่างๆ เพื่อเป็นหลักของการปฏิบัติ
๕๖๑ กับมีฐานต่อไป

และท่านคงเล็งเห็นประโยชน์อะไรอีกมากในการจำพรรษา ๒ แห่งเป็นเวลา ๓ ปี ผู้เขียนในฐานะเป็นศิษย์ติดตามจึงพลอยมาได้รับผลประโยชน์ในคราวนี้เป็นอย่างดี เพราะเมื่อเข้ามาแล้วก็ได้รับตำแหน่ง เป็นพระอุปัชฌ์จากเลย จึงเป็นโอกาสอย่างยิ่งที่จะได้ทราบการปฏิบัติอย่างใกล้ชิด

วัดป่าบ้านนามนเป็นสถานที่สงบพอสมควร. อยู่ไม่ไกลจากเทือกเขาภูพาน ขณะที่พระอาจารย์มั่นฯ นำพระภิกษุสามเณรจำพรรษาอยู่นั้น ไม่มีกุฏิถาวร มีแต่กุฏิชั่วคราว หลังคามุงด้วยหญ้าคา และท่านก็ไม่ใคร่จะยอมให้ใครทำถาวรวัตถุเลย เมื่อจะยกกุฏิก็ทำเป็นการชั่วคราวทางนบน

เมื่อท่านมาจำพรรษาอยู่ที่นั่น พระภิกษุ-สามเณรก็พยายามที่จะมาอยู่กับท่านมาก จึงจำเป็นต้องจัดเสนาสนะเพิ่มขึ้น การจัดเสนาสนะก็เป็นการจัดชั่วคราว พนพาถหลังคามุงหญ้าคา

ผู้เขียนจึงขอกล่าวถึงประวัติของพระอาจารย์เนียม ไว้ในที่นี้เพื่อเป็นบันทึกชีวประวัติของท่านไว้ แม้ว่าท่านจะมรณภาพไปแล้ว แต่ท่านก็ทำคุณประโยชน์ไว้ในพระพุทธศาสนา ทั้งแก่ตัวท่านและผู้อื่นมิใช่น้อย

ท่านอาจารย์เนียมได้อุปสมบทหลังจากมีภรรยาแล้ว มีความเบื่อหน่ายฆราวาส ท่านมิได้เรียนหนังสือมาก่อนเลย หมายความว่าอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้เอาเลย แต่ว่าเมื่อท่านบวชแล้วท่านได้ติดตามพระอาจารย์มั่นฯ ได้เรียนกัมมัฏฐานกับท่านแล้วก็พยายามปฏิบัติอย่างอุกฤษฏ์ทีเดียว ทั้งสนใจในการได้ตามการปฏิบัติจนได้รับผลเป็นที่น่าพอใจ ท่านอาจารย์เนียมเคยพูดกับผู้เขียนถึงการที่ท่านปฏิบัติอยู่กับท่านอาจารย์มั่นฯ ตันลึกลงมาบางท่านได้บอกเคล็ดลับการปฏิบัติอยู่กับท่านอาจารย์มั่นฯ หลายอย่างในฐานะเคยอยู่กับท่านมาก่อน ทำให้ผู้เขียนเข้าใจความจริงอะไรหลายๆ อย่างซึ่งเป็นที่ประโยชน์เหลือเกิน

ความจริงเคล็ดลับนี้มีความสำคัญนัก ไม่ว่าจะทำอะไรถ้าไม่ทราบความจริงของเคล็ดลับแล้ว จะทำให้เกิดความล่าช้าหรือความลำบากโดยใช่เหตุ และอันเคล็ดลับนี้เอง ที่อาจารย์สมัยก่อนเก็บงำซ่อนเงื่อนเอาไว้สำหรับกตสันดานลูกศิษย์ เช่นวิชาอาคมอะไรต่างๆ ให้แก่ศิษย์ก็ไม่สอนหมด เหลือตอนสำคัญเอาไว้ เพื่อลูกศิษย์มันคิดล้างครู ลูกไม่รู้คุณพ่อมัน จะได้เอาคตสันดาน การกระทำอะไรต่างๆ แม้ในปัจจุบันที่พวกประเทศด้อยพัฒนาทั้งหลายไปร่ำเรียนวิชาการสมัยใหม่ทุกๆ สาขาอันเป็นวิชาการสำคัญ

ผู้เขียนเข้าใจว่าเคล็ดลับของประเทศที่เจริญแล้ว เขาได้เก็บเอาไว้อย่างมิดชิด แล้วเราก็
ว่าได้สำเร็จปริญญาอย่างนั้นอย่างนั้น แต่ยังมีสิ่งที่เรายังไม่รู้เคล็ดลับที่สำคัญ จึงทำให้เจริญ
ชวยาก กว่าที่จะจับเคล็ดลับได้ก็ต้องอาศัยเวลานาน

แม้การที่ผู้เขียนได้ทราบเคล็ดลับ ในการอยู่กับพระอาจารย์นั้น จากพระ
อาจารย์นิยมเองที่ทำให้ผู้เขียนได้รับประโยชน์อย่างรวดเร็ว กับทั้งกันความผิดพลาด
ต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี และแต่ทำไมพระอาจารย์นิยมจึงให้ความสนิทสนมแก่ผู้เขียนมาก
และในเวลาอันรวดเร็วนี้ น่าแปลกใจ จึงทำให้ผู้เขียนเข้าใจความจริงอะไรหลายอย่างที่ทำให้
ทำได้ไต่ถามและได้การปฏิบัติทางใจ แก่พระอาจารย์นั้นได้มากเป็นที่พอใจยิ่ง

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ พระอาจารย์นิยม ก็ได้ธุดงค์ลงไปถึงจังหวัดนครราชสีมา
พร้อมกับพระอาจารย์อีกหลายองค์ ขณะพระอาจารย์สิงห์ ขนตยาคโม เป็นหัวหน้า
มีคนสำคัญอยู่คนหนึ่งคือหลวงชาญ ได้ไปฟังเทศน์พระอาจารย์นิยมเกิดความเลื่อมใสใน
คณะกัมมัญฐานอย่างยิ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่า ท่านอาจารย์นิยมท่านอ่านหนังสือไม่ออก
ท่านนำเอาธรรมมาแสดงแต่หลวงชาญได้อย่างไร นึกน่าคิด แต่ผู้ที่ได้ปฏิบัติธรรมจนเกิด
ธรรมภายในได้แล้ว ก็เห็นเป็นของธรรมดา ปราภฏต่อมาว่า หลวงชาญเกิดความเลื่อม
ใสถวายที่ของตนให้สร้างวัด จนปราภฏชื่อ วัดศาลวัน จนกระทั่งเดี๋ยวนี้

ขณะที่ท่านอยู่กับพระอาจารย์นั้น ได้ใช้ให้เป็นผู้คอยแก่พระภิกษุ-สามเณรที่
หลงวิบัติสนูปกิเลส เพราะบางองค์ที่บำเพ็ญความเพียรอย่างหนัก เกิดความเข้าใจผิดหลง
คิดว่าได้สำเร็จพระองค์หนึ่ง ๆ ที่ไม่ได้สำเร็จเพราะอำนาจของวิบัติสนูปกิเลส ทำให้เข้าใจไป
เช่นนั้น เนื่องจากเป็นสังฆกิจจรรยา มาก ขณะที่เกิดวิบัติสนูปกิเลส นั้น มีทั้งความสว่าง
ส่องใส ลึกซึ้งยิ่งกบหมกกิเลส ซึ่งแต่ละองค์ที่หลงนั้นย่อมมั่นหมายในตัวเองมาก ยากที่
จะแก้ไขได้หากไม่มีวิธีการแก้ไขที่ติดไปนานมากทีเดียว

การเป็นเช่นนี้เกิดชนแก่องค์ใด พระอาจารย์นิยม เป็นผู้หนึ่งที่จะต้องถูก
อาจารย์นั้นๆ ใช้ให้ไปแก้ไขเพื่อให้ท่านเหล่านั้นกลับใจ ดำเนินไปในทางที่ถูก การแก้ไข
ผู้บังเกิดวิบัติสนูปกิเลส นั้น มีใช่ง่ายเลย เพราะความเข้าใจผิดของผู้เป็นนลกซงมาก เพราะ
ฉะนั้นผู้ที่ไปแก้ไขท่านจะต้องมีกำลังจิตมากทีเดียว หากแต่จะใช้เพียงวาทยะถ้อยคำ ก็
ยากนักที่จะแก้ไขได้ พระอาจารย์นิยมจึงเป็นผู้หนึ่งที่มีพลังจิตที่พอจะแก้ไขได้ จึงนับว่าท่าน

เป็นที่ศรัทธาคนสำคัญของพระอาจารย์ม่นๆ องค์หนึ่งซึ่งใคร ๆ ไม่เคยกล่าวขวัญถึงเลย แต่กับ
ผู้เขียนสนิทสนมกันมาก

พระอาจารย์นิยมได้มรณภาพที่บ้านหนองผือ ต. นาไผ่ อ. พรรณานิคม
ที่ท่านพระอาจารย์ม่นเจ้าพรรษาอยู่ ๕ ปีนั่นเอง ท่านบวชด้วยไชมาเลเรีย หลังจากท่าน
มรณภาพแล้ว ท่านอาจารย์ก็หักอกเซ็งตะโกนด้วยท่อนไม้ทำฉาบปกิจศพออย่างมตองมีพิธี
รีตองอะไร ซึ่งพระอาจารย์ม่นๆ ท่านได้ทำฉาบปกิจศพอแก่พระภิกษุ-สามเณรที่มรณภาพ
กับท่านเช่นนี้โดยปรกติ เพราะได้เคยพูดไว้เสมอว่าซากอสุภะ ร่างกายที่ตายนั้น ควรแก่
การที่จะพึงพิจารณาให้เป็นสักขีพยาน ในการปลงธรรมสังเวชเท่านั้น ส่วนการบำเพ็ญ
กุศลที่จะพึงอุทิศผลไปให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้วนั้น ไม่จำเป็นจะต้องมีร่างกายที่สนทมแล้ว
จะมาเป็นผู้คอยรับส่วนกุศล

ผู้เขียนได้มาร่ำลถึงคุณานคุณของท่านอาจารย์นิยมมาก แม้จะเป็นการอยู่
ร่วมกันชั่วขณะไม่นานนัก แต่ผู้เขียนได้ทราบความเป็นมาของพระอาจารย์ม่นๆ จากท่าน
มากเกินความคาดหมาย ทั้งยังให้คติธรรมที่ท่านเข้าใจด้วยตัวท่านเองอีกมาก จะอย่างไร
ก็ตามผู้เขียนก็ได้ถือว่าท่านพระอาจารย์นิยมเป็นพระเถระผู้ทรงคุณวุฒิสูงผู้หนึ่ง

มีอยู่วันหนึ่ง หมูบ้านที่อยู่ไม่ไกลจากบ้านนามนั้นเท่าไรนัก เกิดมีการล่อว่า
ผีปอบกำลังอาละวาดและมีผีเข้าผสมมีการตายกันไม่เว้นแต่ละวัน ชาวบ้านได้มีความ
เชื่อว่าผีอาละวาดจริง ต่างพากันครนคร้ามหวาดเสียวกลัวกันเป็นการใหญ่ พวกชาวบ้าน
ได้ส่งตัวแทนมาที่ท่านอาจารย์ม่นๆ ขอให้ไปไล่ผีให้พวกเขาด้วย เมื่อตัวแทนชาวบ้านนั้นมี
อยู่ ๓-๔ คนมาราบพระอาจารย์แล้วก็เล่าถึงเหตุเภทภัยที่พวกเขา กำลังได้รับอยู่ให้ท่านฟัง

เมื่อท่านได้ฟังแล้วจึงบัญชาให้ผู้เขียนไปจัดการแก้ไขพวกผีปอบ อันที่จริง
ผู้เขียนไม่เคยเรื่องผีๆ มาหลายครั้งแล้ว มาคราวนี้ท่านอาจารย์ม่นๆ มาใช้ให้ไปจัดการทั้งๆ
ที่พระเถระอื่น ๆ ที่มีความสามารถในทางนี้ทั้งหลายองค์ ทำไมท่านจึงไม่ใช้ให้ไปจัดการ
แต่กลับมาให้ผู้เขียน ซึ่งขณะนั้นเป็นพระผู้น้อย มีพรรษาเพียง ๓ พรรษาเท่านั้น ก็คง
จะเป็นการทดลองความสามารถหรือดูใจว่าจะเชื่อฟังที่สุดที่จะเท่า แต่ขณะนั้นผู้เขียนก็
เป็นผู้คอยดูแลอุปัฏฐากท่านตลอดเวลา ก็เป็นห่วงจะได้ใครมาแทนการอุปัฏฐาก สำหรับ
ผู้ใคร่อุปัฏฐากก็มมาก เพราะใคร ๆ ก็อยากอยู่ใกล้ชิดตัวท่าน แต่โอกาสไม่ให้ท่าน

เป็นอันว่าผู้เขียนเดินทางไป เพื่อจัดการกับผี ได้สามแถวไปเป็นเพื่อนหนึ่ง
องค์ ไปพักอยู่ที่ป่าใกล้ ๆ บ้านนั้นมีพวกญาติโยมมาแคว่ทางที่อยู่ เป็นเนินปลวกพอกที่
จะพักชั่วคราวได้ เมื่อพักอยู่ตกกลางคืนได้มีประชาชนพากันมามากมาย ผู้เขียนสังเกตดู
ชาวบ้านที่มานั้นดูตลก ๆ คลาย ๆ จะตกใจ เพราะทุกคนเกรงกลัวผี ถึงมันไม่กินเรามันอาจ
จะกินลูกเรา เขาคงคิดว่าอาจารย์ของกินจะสุมไหวหรือไม่ เพราะคนแคว่กยงหนมเด็กก้อยเลย
ถ้าสุมไม่ไหวพวกเรอาจจะถูกผีรบกวนพวกเรานั่นกยงชน แต่เขาก็จะมั่นใจว่าอันเป็นศิษย์ของ
พระอาจารย์มัน คงจะมีความสามารถจัดการกับผีได้ทำงานจึงส่งมา

ในคำคืนวันนั้นผู้เขียนได้แสดงธรรมให้ชาวบ้านฟัง และให้เขาจับพระไตร
สรณคม แนะนำความเชื่อผิดต่าง ๆ พอสมควรแล้วเขาก็พากันกลับบ้าน ตอนจะกลับ
ผู้เขียนได้เตือนพวกโยมว่า “โยมคินนี้อาตมาจะไล่ผีที่มอยหมบ้านนั้นจะเป็นผีปอบหรือผี
อะไรจะไล่ออกให้หมด และขอให้ทุกคนจงบำเพ็ญภาวนาอย่างที่อาตมาสอนไว้โดยทั่วกัน
และคินนี้ใครมีประสบการณ์อย่างไร ให้มาบอกอาตมาในวันพรุ่งนี้”

เป็นสิ่งที่น่าปลาบใจ เมื่อวันรุ่งขึ้นพวกประชาชนในหมู่บ้านนี้ ได้มาเล่าความ
ฝันและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นให้ผู้เขียนฟังว่า เมื่อคินนั้นสนขม้นเหาหอนกันตลอดคิน
ทำเอาชาวบ้านนอนไม่ใคร่หลับกันทีเดียว ต่างก็เข้าใจว่าอาจารย์ได้ใช้วิชาอาคมปราบผี
แน่นอนแล้ว และเขาก็เล่าความฝันของโยมหลายคนที่ยปรากฏการณ์เช่นเดียวกัน เขาฝัน
ว่า พวกผีนับจำนวนร้อย พากันหอบลูกจงหลาน มีหน้าตาลักษณะต่าง ๆ กัน เดินออก
จากหมู่บ้านไป พลังกพิศกกันว่า อยู่ไม่ได้แล้วไว้ว รอนเหลือเกิน พวกก็อยู่กันมานาน
แล้วไม่เคยถูกใครบั้งอาจมารังควานเลย คราวนี้กลัวไม่ไหว ดูท่าทางของพวกผีบอกว่าเดิน
หนักนอย่างรีบร้อน และในความฝันเขาบอกว่า เวลาเดิน ๆ ถอยหลังมิได้เดินไปข้าง
หน้าเหมือนคนเรา

มันเป็นการได้ผลรวดเร็วเกินคาด ทำให้จิตใจของชาวบ้านเกิดความเชื่อมั่น
ในตัวผู้เขียนมากที่สุด และเขาทั้งหลายก็เชื่อแน่ว่า พวกผีมันไปกันจริง ๆ โดยอาศัย
ความเชื่อมั่นนี้ ทำให้หมู่บ้านเกิดความสงบเงียบ ได้รับความสุขสบายอย่างยิ่งเพียงชั่ววัน
เดียว บรรยากาศที่เคยครุ่นด้วยความหวาดเสียว และหวาดระแวง ด้วยความกลัวผีก็
หายไปจากหมู่บ้านนงกะปลัดทง

ในครั้งนั้นปรากฏว่า ชาวบ้านที่อยู่กันเป็นหมู่บ้าน ๆ ใกล้เคียงไทรวัลอกกันว่าผ้ออก
จากบ้านนั้นแล้ว มันกำลังบายโฉมหน้าไปโน้น หมายความว่าต้องผ่านหมู่บ้านใกล้เคียง

เหล่านั้น ต่างก็ตกใจ นึกว่าคงจะมาอยู่กับพวกเรากรรมัง พวกนี้มายังผู้เขียนเป็นการใหญ่ ผู้เขียนก็พานั่งสมาธิและแสดงธรรมให้เขาฟัง แต่พวกเขาได้พูดว่าขอให้ท่านช่วยส่งพวกผู้ให้พินหมู่บ้านของพวกผมด้วยเถิด ผู้เขียนเห็นเป็นโอกาสดี เลยบอกว่าต้องมาฟังเทศน์ทำสมาธิภาวนารักษาศีล พวกเขาเหล่านั้นทำตามทุกอย่าง ซึ่งขณะนั้นจะให้เขาทำอะไรก็ยอม เป็นการให้พวกเขาได้รับธรรมจากผู้เขียนมากที่สุดทีเดียว จึงนับว่าได้ประโยชน์ไม่น้อยเลย และในเวลาอันรวดเร็วด้วย เมื่อได้ทำพิธีต่าง ๆ เป็นการไล่ผีที่พวกเขาเข้าใจผิดจนรู้เหตุผลในเรื่องนี้แล้ว อยู่กับเขาประมาณอาทิตย์เศษ เรื่องความวุ่นวายของ "ผีปอบ" ได้สงบลง เป็นความยินดีปรีดาของชาวบ้าน หายความหวาดผวาแล้ว ผู้เขียนก็ลาพวกเขากลับมาที่บ้านนามน เพื่อพบกับพระอาจารย์มนฯ เขาประจำหน้าที่เบญจกฐากตามเดิม เมื่อพบพระอาจารย์ในวันนั้น ท่านได้ถามว่า วิจัยก็ได้แกมจนาทิกฐาสสำเร็จหรือไม่ ผู้เขียนตอบอย่างภาคภูมิใจว่า "ได้แก่สำเร็จแล้วทุกประการ" ท่านได้พูดเสริมต่อไปว่า นี่แหละคือประโยชน์และพระภิกษุสามเณรผู้บวชมาแล้วในพระพุทธศาสนา นอกจากจะทำประโยชน์แก่ตนแล้ว ก็ควรจะได้ทำประโยชน์ผู้อื่นต่อไปจึงจะเป็นการเชิดชูไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา บางคนเขาว่าพวกเราอยู่ในป่าบ้านนอกบ้านนา เอาแต่ความสุขส่วนตัวได้ธรรมเห็นธรรมแล้วก็หลบตัวซ่อนอยู่ในป่าเขา ไม่ทำประโยชน์แก่ส่วนรวม ความจริงแล้วพวกเราทำประโยชน์ส่วนรวมกันแล้วทุกองค์ เพราะชาวบ้านนอกบ้านนาที่ยังต้องการผู้เข้าใจในธรรมทั้งส่วนหยาบและละเอียดมาสอนเขา หากพวกเราไม่มาแนะนำในทางที่ถูกอันเป็นส่วนหยาบและละเอียดแล้ว ก็จะหลงเข้าใจผิดกันอีกมาก นี่แหละคือการทำประโยชน์แก่คนบ้านนอกบ้านนา จะคอยให้เจ้าฟ้าเจ้าคุณผู้ทรงความรู้ในกรุงในถิ่นที่เจริญมาสอนนั้น เห็นจะไม่ไหว เพียงแต่ท่านเดินทางด้วยเท้าสักหนึ่งกิโลสองกิโล ก็ไม่เอาแล้ว พวกเราจึงได้ชื่อว่า ได้มีส่วนช่วยทำประโยชน์แก่ผู้อื่นอย่างลึกซึ้ง ที่ใครอื่นเขามองไม่ใคร่เห็น

ผู้เขียนนั่งฟังท่านอธิบายก็ซาบซึ้งใจเป็นหนักหนาและเข้าใจอะไร ๆ หลายอย่าง เกี่ยวกับส่วนตัวและส่วนรวม

ข้าพเจ้าก็ขอยุติไตร่สามัญสำนักไว้เพียงเท่านี้ โปรดติดตามประวัติพระอาจารย์มั่น ภูริทัตเถระ ฉบับสมบูรณ์ต่อไป

พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ

ประวัติ

พระอาจารย์ มั่น ภูริทตฺตเถระ ฉบับสมบูรณ์

โดย... พระญาณวิริยาจารย์

(พระอาจารย์วิริยงค์)

การเขียนประวัติของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถระของข้าพเจ้า โดย
การไต่ถามได้ฟังจากตัวของท่านเองและครูบาอาจารย์ของข้าพเจ้า ตลอดถึงลูก-
ศิษย์ของท่าน เพราะท่านอาจารย์มั่น ๆ นั้นท่านเป็นนักผจญภัย เพื่อต่อสู้กับ
กิเลสอย่างยอดเยี่ยม จึงเป็นประวัติที่ศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ข้าพเจ้าเองตั้งแต่
เป็นสามเณร เพียงแต่ไต่ถามอาจารย์ของข้าพเจ้าเล่าให้ฟัง ก็รู้สึกเลื่อมใสจริง ๆ
จนอยากจะพบท่านทีเดียว แต่ประวัติของท่านอาจารย์มั่น ๆ นั้น เข้าใจว่าตัวข้าพ
เจ้าเองไม่สามารถจะพรรณานำได้หมดแน่ เพราะเหลือวิสัยเนื่องจากมีอะไรหลาย
อย่างที่ปลีกย่อยอยู่ แต่ว่าความจริงแล้วการแนะนำพร่ำสอน ในธรรมทั้ง
หลายนั้น ข้าพเจ้ายอมรับอย่างไม่มีข้อแม้เลยว่า เป็นธรรมที่มเหตุผลและเป็น
ผลที่ได้รับจริง ๆ จนข้าพเจ้าต้องอุทานมาคนเดียวขณะที่จะมาอยู่กับท่านว่า
“เรามาอยู่กับท่านอาจารย์มั่น ๆ เพียงเดือนเดียว แจ่มแจ้งในธรรมดีกว่าอยู่
กับท่านอาจารย์ของข้าพเจ้าถึง ๘ ปี” แต่อะไรที่ทำให้ข้าพเจ้าต้องอุทานออกมา
เช่นนั้นแหละที่จะเป็นต้นเหตุให้เขียนประวัติของท่านอาจารย์มั่น ๆ ต่อไป.

คำแรก ที่ข้าพเจ้าได้ฟังจากท่านอาจารย์มั่น ๆ แม้วานแรกที่ข้าพเจ้าไปพบวัน
นั้นต้องเดินไปเป็นหนทางถึง ๒๐ กิโลเมตร พอสร้งน้ำเสร็จเข้าไปกราบท่าน ไม่ต้องมี
พิธีอะไร แสดงธรรมเลยทีเดียว ท่านแสดงว่า

มัชฌิมา ทางกลาง หมายถึงอะไร หมายถึงพอดิ ของพอดินั้น
มีความสำคัญ ถ้าทุกสิ่งทุกอย่างขาดความพอดิ ใช้ไม่ได้ ไม่ที่จะตัดเป็นบ้านขาดความ

พอดกเป็นบ้านไม่ได้ จิวร เสื้อผ้า ตักยาวไปสั้นไปก็ใช้ไม่ได้ อาหารมากไปก็ไม่ได้
น้อยไปก็ไม่ได้ ความเพียรมากไปก็ไม่ได้ น้อยไปก็ไม่ได้ มัชฌิมา ทางกลางคือ ขจัดสิ่งที่
ไม่พอดให้พอดนั่นเอง กามสุขลลิกานุโยค คือ การปฏิบัติตกไปในทางรัก อตฺตกิลมัต
ถานุโยค คือ ตกไปในทางชัง นี่คือการไม่พอด ทำสมาธิหลงไปในความสุขก็ตกไปใน
ทางรัก ทำสมาธิไม่ดีในบางคราวเศร้าใจตกไปในทางชัง การขจัดเสียซึ่งส่วนทั้งสองนั้น
คือการเดินเข้าสู่อริยมรรค. การถึงอริยมรรคนั้นคือการถึงตนบัญญัติ การถึงตน
บัญญัติคือการถึง “พุทธ”

ยานานเองเป็นยานานแรกที่ท่านอาจารย์มั่น ฯ ส่งให้ข้าพเจ้าฉัน มันช่าง
เป็นขนานที่หนักเอาการ แต่เป็นธรรมที่ซาบซึ้งตรึงใจเป็นที่สุด

พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ เป็นพระปรมาจารย์ทางกัมมัฏฐาน ท่าน
ได้แสดงความสามารถในด้านนี้อย่างสูงทุกประการ ตามความเป็นจริงก็ปรากฏอย่างไม่มี
ศิษย์คนใดจะกล้าปฏิเสธคุณธรรมต่างๆ ที่ได้ปรากฏขึ้นนั้น ผั่งอยู่ในดวงจิตของผู้เป็น
ศิษย์อย่างไม่มี การเลือนลาง เป็นความจริงเหลือเกินที่ว่าท่านได้ฟื้นฟูการปฏิบัติธรรม
ชั้นสูงของพระพุทธศาสนาจนเป็นที่รับรองจากปัญญาชนทั้งหลาย ผลประโยชน์เกิดจาก
การฟื้นฟูการปฏิบัติธรรมนั้น ย่อมปรากฏแก่ผู้ทนมตวเขาเป็นศิษย์ ทั้งในอดีตและ
ปัจจุบัน แม้ว่าบางคนอาจจะไม่เคยเห็นหน้าท่าน เพียงแต่เป็นชนหลานเหลน หรือ
เพียงอ่านประวัติของท่านก็ทำให้เกิดความเลื่อมใสอย่างซาบซึ้งตรึงใจแล้ว

การอ่านประวัติของท่านอาจารย์มั่น ฯ ผู้อ่านควรจะได้ตระหนักถึงข้อปฏิบัติ
ปฏิบัติท่านจะได้นำมาเป็นตัวอย่างก็จะทำให้เกิดประโยชน์มากที่สุด เพราะท่านได้ทำ
ตัวของท่านเป็นตัวอย่างที่เลิศ กับทั้งยังมีเมตตาต่อนักบวชด้วยกันอย่างมากที่สุด
มองเห็นกาลไกลได้เป็นอย่างดี ข้าพเจ้าใคร่จะเขียนให้ไกลความจริงเป็นที่สุด ซึ่งแม้จะ
เป็นยาขมบ้าง เข้าใจว่าอาจจะแสบโรครให้แก่ท่านในภายหลัง เพราะยาขมใครก็ไม่อยาก
รับประทานจะรับประทานก็ต่อเมื่อถึงคราวจำเป็น แต่ยาขมก็ได้ช่วยชีวิตมนุษย์มาแล้ว
มากต่อมากมิใช่หรือ ?

สถานเดิม

ท่านเกิดในตระกูล แก่นแก้ว บิดาชอคำดัวง มารดาชื่อนางจันทร์ เกิดวันพฤหัสบดี เดือนยยมะแม พ.ศ. ๒๔๑๓ ณ บ้านคำบง อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี มีพี่น้องร่วมท้องอยู่ ๕ คน แต่ ๑ คนนั้นได้ถึงแก่กรรม คงเหลือ ๒ คน ท่านเป็นคนหวับ ท่านมีร่างกายสง่าผ่าเผยหน้าตาคมสัน เป็นลักษณะน่าเคารพบูชา เป็นผู้รักการร่กงาน เป็นที่ไว้วางใจได้ในการงานที่ได้รับมอบหมาย จึงเป็นที่รักแก่บิดามารดาอย่างยิ่ง ท่านได้ศึกษาวิชาหนังสือไทย-ไทยน้อย-ขอม จากสำนักอ่าวใต้ศกษาเร็วจนอ่าวออกปากชมว่าฉลาดมาก เมื่ออ่านหนังสือได้แล้ว ท่านก็ได้ค้นคว้าหนังสือประวัติศาสตร์และนวนิยายของภาคอีสาน (เขาเรียกกันว่าลำพินลำแผ่น) เมื่อผู้เขียนอยู่กับท่าน ๆ จะเล่าถึงนิยายเก่าม่อนเป็นคติมาก เช่น เลี้ยวสวาท เป็นต้น.

เป็นธรรมดาอยู่เองของสังสารวัฏต้องมีการหมุนเวียนเปลี่ยนแปลง ซึ่งทำให้มนุษย์เกิด-แก่-เจ็บ-ตาย การหมุนเวียนนี้แหละสำหรับผู้ศรัทธา ก็หากหาแต่ความดีเท่านั้นให้เป็นทุนในการท่องเที่ยว เมื่อพอแก่ความต้องการก็เท่ากับสะสมบุญมาก ซึ่งในมงคลคาถามีว่า “ ปุพเพ จกต ปุณฺณตา ผู้มีบุญทำไว้แล้วแต่ปางก่อน ” บุญย่อมผูกนิสัยให้ดีและชอบการพันทุกข์เสมอไป ดังในปัจฉิมภาวีกาติของพระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย บารมีได้ส่งให้พระองค์ออกบรรพชาแสวงหาโมกขธรรม โดยเกิดขึ้นในพระหฤทัยของพระองค์เอง จนกระทั่งสำเร็จพระโพธิญาณในที่สุด แม้พระสาวกทั้งหลายก็เช่นกัน เมื่อบุญติดตามผูกอุปนิสัยก็เป็นเหตุให้น้อมเข้ามาบรรพชาอุปสมบทในขอบเขตของพระบรมศาสดาพันทุกข์ไป

พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ก็เห็นจะเป็นเช่นกับพระสาวกเหล่านั้น จึงมีเหตุปัจจัยแนะนำจิตของท่าน ให้น้อมไปเพื่อบรรพชา ท่านได้บรรพชาเป็นสามเณร เมื่ออายุได้ ๑๗ ปี บิดาขอร้องให้ลาสิกขาไปช่วยงานทางบ้านท่านก็ได้ลาสิกขาไปช่วยเต็มความสามารถในการนั้น แม้ท่านลาสิกขาไปแล้วก็ลาแต่กายเท่านั้น ส่วนใจยังครองเพศบรรพชิตจึงทำให้ท่านระลึกอยู่ไม่วาย เป็นเพราะเหตุปัจจัยดังกล่าวแล้วท่านจึงเบื่อ

มรวาสวิสัย ครั้นเมื่ออายุ ๒๒ ปี จึงลาบิดามารดาอุปสมบท ท่านทั้ง ๒ ก็อนุญาตท่าน
ได้เข้าไปเล่าเรียนธรรมที่สำนักท่านอาจารย์เสาร์ กนฺตสีลเถระ วัดเลียบ อุบลราชธานี
ต่อมาได้อุปสมบทเป็นภิกษุภาวะในพระพุทธศาสนา ที่วัดศรีทอง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี
พระอริยกวี (อ่อน) เป็นพระอุปัชฌายะ พระครูศรีทา ชยเสโน เป็นกรรมวาจาจารย์
พระครูประจักษ์ อุบลคุณ (สย) เป็นอนุสาวนาจารย์ เมื่อวันที่ ๒๒ มิถุนายน
พ.ศ. ๒๔๓๔ นามมคธที่อุปชฌาย์ตั้งชื่อ ภูริทตฺโต

ท่านอาจารย์มั่น ท่านเป็นผู้ไม่ชอบอยู่นิ่ง ชอบแต่จะพยายามหาทางก้าวหน้า
เรื่อยไป แม้แต่ท่านบวชเข้ามาใหม่ ก็มีใช้เพื่อบวชแล้วก็นั่งและจำวัด ได้มาอยู่กับพระ
ผู้ปฏิบัติก็อยากจะทำให้เห็นจริงเห็นจังไปเสียเลย ความไม่ชอบอยู่นิ่งของท่านนี้เอง ทำ
ให้ท่านต้องชักใช้ไต่ถามหาความจริงเอา กับ ท่านอาจารย์เสาร์อยู่ตลอดเวลาท่านได้รับรู้ว่า
ให้อาจารย์สอนก็มีมาตรฐานให้ยิ่งขึ้น แต่อาจารย์ก็หมดความรู้จะสอนต่อไป ท่านอาจารย์
เสาร์ท่านเอ็นดูศิษย์คนไหนของท่านอย่างยิ่ง เรียกว่าศิษย์คนโปรดก็ว่าได้ ท่านจึงพาศิษย์
ของท่านไปทุกหนทุกแห่ง ตามป่า เขา ลำเนาไพร เพื่อแสวงหาความสงบ แต่ก็ยังไม่
ได้ผลเต็มที่ จึงได้พาธุดงค์ไปข้ามไป ผังประเทศลาว จนถึงเมืองหลวงพระบาง เมื่อได้
ยินได้ฟังว่าอาจารย์ไหนเก่งทางสอนก็มีมาตรฐาน ก็จะได้แวะไปพักอยู่และขอเรียนก็มีม
ฐานด้วย แต่จนแล้วจนรอดก็ไม่ยิ่งไปกว่าที่ท่านได้ปฏิบัติเรียนรู้อยู่แล้ว ที่สุดท้ายอนลงมา
ที่เมืองท่าแขกอยู่ฝั่งซ้าย (เขตอินโดจีน) ซึ่งเป็นภูมิประเทศอันประกอบด้วยป่าเขาลำเนา
ไพรมีหมูช้าง เสือ หมี ผีร้ายนานา ประการ ตลอดจนไข้มาเลเรียกชุกชุม แต่เป็นที่
ประกอบไปด้วยความวิเวกวังเวงสงัดยิ่งนัก ซึ่งสมควรแก่ผู้แสวงหาบำเพ็ญสมณธรรมอยู่
อาศัย จะได้อยู่ความไม่ประมาทให้เป็นไปในตน บัดนั้นท่านได้พักบำเพ็ญสมณธรรมอยู่
ที่ถ้ำแห่งหนึ่งใกล้กับบ้านถ้ำ ท่านทั้ง ๓ ได้พักจำพรรษาอยู่ที่นั่น

ในระหว่างพรรษานั้น ท่านอาจารย์เสาร์ และสามเณรได้จับไข้มาเลเรีย มี
อาการหนักบ้างเบาบ้างก็ไม่ถึงกับร้ายแรงจริง ท่านอาจารย์มั่นฯ ท่านได้เล่าให้ผมเขียนฟังว่า
วันหนึ่งมีคณะอุบาสกอุบาสิกาได้นำผ้ามาบังแดด ท่านอาจารย์เสาร์จะต้องการตัดจีวร เราก็
ต้องจัดทำทุกอย่าง กว่าเย็บเสร็จเพราะต้องเย็บด้วยมือ ใช้เวลาถึง ๗ วันจึงเสร็จ พอ
ยังไม่เสร็จก็เลย ไข่มั่นเกิดมาจับเอาเราเข้าให้แล้ว ทำให้เราต้องเกิดความวิตกกังวลขึ้น

มานึกในใจ ว่าณเรกข์ไช้ อาจารย์กข์ไช้ เราก็กลับจะมาไช้เสียอีก ถ้าต่างคนต่างหนักใครเล่า จะดูแลรักษากัน ถ้าเกิดล้มตายกันเข้าใครจะเอาใครไปทิ้งไปเผาไหนเล่า เจ้ากรรมเอ๋ย อยู่ด้วยกัน ๓ องค์ก็เจ็บป่วยไปตาม ๆ กัน ยิ่งกว่านั้นอาจารย์ของเรา นั้นแหละจะร้อนใจ มาก

ท่านอาจารย์มันฯ ท่านก็เล่าต่อไปว่า เราได้คิดมานะขึ้นมาในใจว่า บัดนี้เราไม่มีทางเลือกทางอื่นแล้ว ที่จะมาระงับเวทนานได้ เพราะยาจะฉุนแก่ไขก็ไม่มีเลย มีแต่กำลังอำนาจแห่งภาวนานั่นแหละ เพราะว่าเรามาอยู่สถานหนักเพื่อจะอบรมตน ในทางเจริญกัมมัญฐานภาวนา เราจะมาคิดแส่สายไปทางอื่นหาควรไม่ เราต้องเอาธรรมเป็นที่พึ่งจึงจะถูก แม้จะตายขอให้ตายด้วยการภาวนาไม่ต้องทอดย้ออ่อนแอ จะต้องเป็นผู้กล้าหาญจึงจะจัดว่าเป็นนักพรตได้ แล้วเราก็ตัดสินใจปฏิบัติบูชาพระพุทธศาสนาด้วยข้อปฏิบัตินั้น ท่านจึงกำหนดพุทฺโธเป็นบริกรรมต่อไป เพราะขณะนั้นท่านยังไม่สันทัดในการเจริญกัมมัญฐานเท่าไร ครั้นบริกรรมพุทฺโธ ๆ ๆ ก็นึกถึงคำสอนของอาจารย์ขึ้นมาว่ากายนี้เป็นทออาศัยของจิตและเป็นทางเดินของจิต เปรียบเหมือนแผ่นดิน ย่อมมีทางน้อยใหญ่เป็นทสณฺุจรของหมู่สัตว์ทุกหมู่เหล่า กายนั้นก็เหมือนกันย่อมเป็นที่อยู่อาศัยของจิต และเป็นที่เที่ยวไปมาของจิตฉนั้น ถ้าจิตมาอาศัยถือกายว่าเป็นตนอยู่เมื่อใด ย่อมได้รับรับความทุกข์ความเศร้าโศกเสียใจ มีความเดือดร้อนวุ่นวายอยู่เป็นนิตย์ ท่านอาจารย์มันฯ ท่านเล่าให้ข้าพเจ้าฟัง และก็ฟังกันหลายองค์ ว่า

เมื่อหมดหนทางเพราะไม่มีใครช่วยแล้ว เรานั่งสมาธิเข้าที่อยู่ที่อยู่โดยการเสียดล กกำหนดจิตแล้วทำความสงบ ทำให้หนึ่งแนวแน่วไม่ให้ออกนอกเป็นอารมณ์ได้เลย เพราะขณะนั้นทุกขเวทนาจล้าจริง ๆ พอกำหนดความเป็นหนึ่งหนึ่งจริงๆครู่หนึ่งปรากฏว่าศีรษะ ลั่นเปรี้ยะประ๊ะไปหมด จนเหงื่อไหลออกมาเหมือนรดน้ำ เมื่อกอกจากสมาธิปรากฏว่าไช้ ได้หายไปราวกับปลิดทิ้ง นี่เป็นระงับอาพาธด้วยธรรมโอสถเป็นครั้งแรกของเรา เรา ได้พยาบาลอาจารย์ของเราได้เต็มที่ ได้การเดินทางในครั้งนั้นได้เป็นเช่นนี้หลายหน บางครั้งมาเลเรียชนสมองแทบเอาชีวิตไม่รอด เมื่อลูกศิษย์อาจารย์ปรึกษากันเห็นว่าไม่มีผลในการเจริญธุดงค์อันทุรกันดารเช่นนี้แล้ว ต่างก็ชวนกันกลับประเทศไทย.

สถาปนาพระธาตุพนม

ท่านอาจารย์มั่น ฯ ได้เล่าขณะที่ข้าพเจ้าตำหนักมากถวายท่านเวลากลางวันต่อไปอีกว่า
พวกเราก็ต้องเดินทางหลังจากออกพรรษาแล้ว รอนแรมตามฝั่งแม่น้ำโขง
เรื่อยลงมา ณ ตามฝั่งแม่น้ำโขงนั้นก็มีหมู่บ้านเป็นหย่อม ๆ หลายก๊ก เช่น ภูไท ไทยดำ
ลาวโซ่ง ท่านเล่าว่า ภูไทมีศรัทธาดีกว่าทุกก๊ก แต่ภูไทเห็นการภาวนาจิตใจอ่อนรุ่มง่าย
รักษาไม่ใคร่เป็น ส่วนลาวโซ่งนั้นไม่ค่อยเอาไหนเลย แต่ทุก ๆ ก๊กก็ทำบุญนับถือพุทธ
ทั้งนั้น เขาให้พวกเราได้มีชิวตอยกันบวาคี แต่ขณะนั้นตัวของเราเองก็ยังไม่เห็นธรรม
ของจริง ยังหาที่พึ่งแก่ตนยังไม่ได้ จะไปสอนผู้อื่นก็เห็นจะทำให้ตัวของเราเนิ่นช้า จึงไม่
แสดงธรรมอะไรนอกจากเดินทางไปพักไปบำเพ็ญสมณธรรมไปตามแต่จะได้อันแล้ว
ท่านอาจารย์เสาร์ก็พาข้ามแม่น้ำโขงกลับประเทศไทย ที่ทำข้ามตรงกับพระธาตุพนมพอดี

ท่านเล่าไปเรื่อยมากไปอย่างอารมณ์ดีว่า ขณะนั้นพระธาตุพนมไม่มีใคร
เหลียวแลดอก มีแต่เถาวัลย์นา ๆ ชนิดปกคลุมจนมืดเหลือแต่ยอด ต้นไม้รกรกรังไปหมด
ทั้ง ๓ ศิษย์อาจารย์ก็พากันพักอยู่ที่นั่น เพื่อบำเพ็ญสมณธรรม ขณะที่ท่านอยู่ที่นั่น
พอตกเวลากลางคืนประมาณ ๔-๕ ทุ่ม จะปรากฏมีแสงสีเขียววงกลมเท่ากับลูกมะพร้าว
และมีรัศมีสว่างเป็นทาง ผุดออกจากยอดพระเจดีย์ แล้วก็ลอยห่างออกไปจนสุดสายตา
และเมื่อถึงเวลาก่อนจะแจ้ง ตี ๓-๔ แสงนั้นจะลอยกลับเข้ามาจนถึงองค์พระเจดีย์แล้วก็
หายลับเข้าองค์พระเจดีย์ไป ทั้ง ๓ องค์ศิษย์ อาจารย์ได้เห็นเป็นประจำเช่นนั้นทุก ๆ วัน
ท่านอาจารย์เสาร์ กนตสีลเถระ จึงพูดว่า “ที่พระเจดีย์นี้ต้องมีพระบรมสารีริกธาตุอย่าง
แน่นอน” ในตอนนั้นผู้เขียนกับพระอาจารย์มั่น ฯ ได้เดินธุดงค์มาพักอยู่ที่วัดอ้อมแก้วมี ๒
องค์ท่านนั้น และมีตาปะขาวตามมาด้วยหนึ่งคน ท่านจึงมีโอกาสนั่งเล่าเรื่องราวเบื้องหลังให้
ข้าพเจ้าฟัง ซึ่งน่าจะเป็นประวัติศาสตร์ได้เป็นอย่างดี ผู้เขียนจำได้ว่าเป็นบทพระราช
ทานเพลิงศพพระอาจารย์เสาร์ กนตสีลเถระ คุณนายพวงจากจังหวัดอุบลราชธานี จะตีตัว
ให้ไปทางเคื่องบิน ท่านบอกว่า “เราจะเดินเอา” จึงได้พาผู้เขียนพร้อมด้วยตาปะขาว
บ็อง ๆ คนหนึ่งซึ่งไม่ค่อยจะเต็มเต็งเท่าไรนักไปด้วย เดินไปพักไป แนะนำธรรมะ
แก่ผู้เขียนไปพลาง จนไปถึงพระธาตุพนม เขตจังหวัดนครพนม แล้วท่านก็พาผู้เขียน

พักอยู่ที่นั่นและได้ฟังเรื่องราวของพระธาตุพนม ซึ่งจะได้เล่าสู่กันฟังต่อไปข้างหน้า โดย
จะเล่าถึงการสถาปนาพระธาตุพนม

ดังนั้น ท่านจึงได้ชักชวนญาติโยมทั้งหลายในละแวกนั้น ซึ่งก็มีอยู่ไม่กี่หลังคา
เรือน และส่วนมากก็เป็นชาวนา ได้มาช่วยกันถากถางทำความสะอาดรอบบริเวณองค์
พระเจดีย์นั้น ได้พาญาติโยมทำอยู่เช่นนี้ถึง ๓ เดือนเศษ ๆ จึงค่อยสะอาด เป็นที่เจริญหู
เจริญตามาตราบเท่าทุกวันนี้ เมื่อญาติโยมทำความสะอาดเสร็จแล้ว ท่านอาจารย์ก็พา
ญาติโยมในละแวกนั้นทำมาฆะบูชา ซึ่งขณะนั้น ผู้คนแถวนั้นยังไม่รู้ถึงวันสำคัญทาง
พระพุทธศาสนาแต่อย่างใด ทำให้พวกเขาเหล่านั้นเกิดศรัทธาเลื่อมใสอย่างจริงจัง จนได้
ชักชวนกันมารักษาอุโบสถ ผูกหัดกัมมัฏฐานทำสมาธิกับท่านอาจารย์จนได้ประสบผลตาม
สมควร การพักอยู่ในบริเวณของพระธาตุพนมนี้ทำให้จิตใจเบิกบานมาก และทำให้เกิด
อนุสรณ์รำลึกถึงพระพุทธเจ้าได้อย่างดียิ่ง

ท่านอาจารย์มั่น ฯ ได้เล่าต่อไปว่า ก่อนท่านจะกลับประเทศไทย ท่านเป็น
โรคจิตตีดวงจุมุกประจำตัวมานาน โรคนี้มักจะกำเริบบ่อย ๆ จึงทำให้ท่านกำหนดเอา
เวทนาเป็นอารมณ์ ด้วยอำนาจแห่งความเพียรที่ท่านกำหนดเอาเวทนาเป็นอารมณ์อย่าง
มิได้ทอดถอนนั้น วันหนึ่งจิตของท่านได้รวมเป็นอัปปนาสมาธิ ขณะที่จิตถอยออกจาก
อัปปนาสมาธิแล้ว ได้ปรากฏความรู้ที่หน้าอัครรรยชนมาว่า โรคนี้เป็นโรคที่เกิดขึ้นมาจาก
กรรมในปัจจุบัน เนื่องจากได้กระทำความไว และเมื่อได้พิจารณาตามรูปเรื่องจนเห็น
สมจริงตามความรู้ในทุกประการแล้ว จิตก็รวมลงเป็นอัปปนาสมาธิอีก คราวนี้ปรากฏว่า
มีอกาทัวหนึ่งมาจับอยู่บนศีรษะแล้วมันก็เอางอยปากจิกกินจุมุกของท่านจนหมดไป ตั้งแต่
นั้นมา โรคจิตตีดวงจุมุกของท่านก็หายเป็นปกติ นี่เป็นการระงับความอาพาธด้วยโอสถ
เป็นครั้งที่สอง

จากนั้นท่านทั้ง ๓ ก็ได้ออกเดินทางจาริกต่อไป และแสวงหาความสงบ
ตามป่าดงพงพีไปเรื่อย ๆ โดยมีมุ่งหวังเพื่อบรรลุธรรม แต่ก็ยังไม่สมความตั้งใจ
ไว้ ต่อมาพระอาจารย์เสาร์ ก็พากลับจังหวัดอุบลราชธานีอันเป็นที่เดิมของท่าน

พ.ศ. ๒๔๕๔

การแสวงหาธรรมะต่อไป ในประเทศพม่า

ความไม่หยุดยั้ง มุ่งหวังหาความจริงเพื่อจะต่อสู้กับกิเลสโดยทุกทางของพระ
อาจารย์มั่น ฯ เป็นไปอย่างไม่คอยเวลา แม้จะต้องใช้เวลาบั้นปลายแล้วในการมุนานะ แทบ
ว่าจะหมดหนทางอยู่แล้วก็ตาม แท้จริงพระธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาก็ยังมีได้
เสื่อมคลาย ไปไหนเลย มีแต่การที่จะหีบยกขึ้นมาปฏิบัติให้ได้ผลเท่านั้น เพราะท่าน
อาจารย์มั่นท่านต้องการแสวงหาความจริงที่ไม่มี ความวิปริต ท่านเองปฏิบัติ พระอาจารย์
พาปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาพร้อมทั้งแนะนำแนวทาง แต่ท่านก็ยังไม่รู้สึกตัวเอง
ว่า ยังไม่พบความจริง ยังไม่เป็นที่พอใจ

ท่านเล่าให้ผมเขียนฟัง ซึ่งขณะนั้นพักอยู่ที่บ้านนาสีนวน ตำบลหนองเหียน
อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ในโอกาสที่ผู้เขียนกำลังถวายนวดเป็นประจำ คือใน
ตอนเช้าหลังจากฉันภัตตาหารเสร็จแล้วก็เริ่มนวดถวายไปจนถึง ๑๑.๐๐ น. ตอนกลางคืน
หลังจากเค้นจงกรมแล้ว ๒ ทุ่มเศษถวายนวดจนถึง ๕ ทุ่มหรือกว่านั้น โอกาสที่เล่าถึง
การไปธุดงค์ที่ประเทศพม่าครั้งนั้น ผู้เขียนสนใจเป็นพิเศษว่า เราอาจจะมีโอกาสไป
สักครั้งบ้าง จึงทำให้ผู้เขียนพยายามจดจำการเล่าของท่าน ซึ่งท่านเองอาจจะรู้จักใจของ
ผู้เขียนที่มีความสนใจและตั้งใจ ท่านจึงได้เล่าให้ฟังโดยละเอียดถี่ถ้วนใช้เวลาหลายวัน
และผู้เขียนเองก็พยายามซักถามท่านอยู่เสมอ จึงทำให้เกิดรสชาติชื่นอกมาก

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๔ ท่านอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ท่านก็ได้พบเพื่อน
สัทรมิกอีก ๑ องค์และมีชื่อนามเหมือนกับชื่อของท่าน แต่ปัจจุบันท่านองค์นั้นยังมี
ชีวิตอยู่ โดยเป็นเจ้าของอวาสวัดป่าทุมนาราม อำเภอปทุมวัน กรุงเทพมหานคร
มีสมณศักดิ์เป็นพระราชคณะชั้นเทพ คือพระเทพมงคลปัญญาจารย์ ท่านอาจารย์มั่น ฯ
กับท่านเจ้าคุณ ฯ เทพมงคลปัญญาจารย์ได้ปรึกษาหารือกันว่า เราจะต้องถวายชีวิตแด่
พระพุทธศาสนา เดินธุดงค์แสวงหาทั่วแวก เมื่อตกลงสละชีวิตร่วมกันแล้ว ก็ออก
เดินทางต่อไปโดยไม่มีจุดหมาย ไม่ว่าสถานที่นั้นจะเป็นประเทศอะไร จะต้องมีการสละ
เดินทางข้ามแดนหรือไม่ก็ตาม เพราะถือเอาการอยู่ป่าเป็นสำคัญ เห็นที่ไหนเหมาะก็อยู่
ทำความเพียรไป แต่พอจะเกิดความเคยชินก็เดินทางต่อไปอีก

เมื่อท่านทั้ง ๒ เดินทางข้ามภูเขาไปแต่ละลูก ๆ นั้น เป็นภูเขาที่สูงชันน่ากลัว
ทงสน ขณะทีไปก็พบแต่พวกชาวเขาพวกกันไม่รู้เรื่อง ท่านเล่าว่าดีมากที่สุดที่ไม่รู้ภาษา
กันมีแต่เพียงว่าเขาให้อาหารแก่เราพอประทังชีวิตก็พอแล้ว ในที่ที่ท่านทั้ง ๒ กำลังเดินทาง
ข้ามภูเขาสูงแล้วลูกเล่า ก็ถึงเมืองห่างเขตพม่า พวกชาวบ้านเป็นไทยใหญ่เป็นส่วนมาก
พวกเขาพอรู้ภาษาไทยบ้างเล็กน้อย พวกชาวบ้านเห็นเข้าแล้วก็เกิดความเลื่อมใสในมนต์
ให้ท่านพักอยู่ ท่านก็พักชั่วคราว ตามที่ท่านสังเกตดู พวกเขาเป็นคนที่มีศีลธรรมดี
เวลาเขาขายของกันนั้น เจ้าของร้านบางทีก็ไม่อยู่เฝ้าหน้าร้าน เขาเขียนราคาติดสิ่งของ
ไว้เสร็จ คนซื้อไม่เห็นเจ้าของร้านก็เอาเงินวางไว้ให้ แล้วหยิบเอาของนั้นไปตามราคา
การลักการขโมยไม่มี ผู้คนมีรูปร่างหน้าตาสะอาด ท่านรำพึงว่าธรรมะอะไรหนอที่ทำให้
พวกเขาเหล่านี้มีศีลธรรมอันดีงาม น่าแปลกใจจริง เพื่อการแสวงหาเฉพาะธรรมะเท่านั้น
ท่านทั้ง ๒ จึงไม่พยายามที่จะสอนใครและหาความสนิทสนมกับใคร ๆ เพราะต้องการ
ปฏิบัติมากกว่า อันเด่นพม่ากับเด่นไทยนี้ ท่านเล่าว่า มันก็ต่างกันด้วยภูเขาสูงใหญ่จริง ๆ
ไม่เหมือนทางภาคอีสานของไทย ถ้าเปรียบเทียบกันแล้วภูเขาสูงเล็ก ๆ ทั้งนั้น “เสอ—
ซ่าง งุงออง—หมี—วักะทิง ท่านอาจารย์ไม่พบบ้างหรือ?” ผู้เขียนถาม ท่านตอบว่าไม่
ต้องพูดถึงหรอก ตลอดระยะทางก็มีแต่เฉพาะพวกมันทั้งนั้น ก็เข้าไปป่าทึบซึ่งเป็นเขต
ของมัน แม้แต่พวกเราจะจำวัดในป่ากัน ๒ องค์ ก็ไม่อยู่ใกล้กัน เสียงซ่างและเสอนะหรือ
อ้อชินต่อพวกมันเสียแล้ว แม้แต่จะเดินสวนทางผ่านกันไปก็ทำเหมือนไม่รู้ไม่ชี้ การ
เดินทางของเราทั้ง ๒ คราวนี้ มิได้มีการสนทนาธรรมเท่าใด เพราะต่างเอาความเพียร
เป็นสำคัญ เมื่อจะฟังได้รับความสงบเย็นใจก็ถือว่าใช้ได้ บางครั้งเดินไปเหนื่อย หยุด
หยุดทำไม? นั่งสมาธิ ถ้าไม่พบบ้านเรือนเลยก็ต้องอดอาหาร “ก็เทวดาไม่ใส่บาตร
หรือครับ? ผู้เขียนย้อนถาม เทวดาก็คือคนใจบุญ เห็นมีแต่ต้นไม้จะมีเทวดาที่ไหน
มาใส่บาตร เราทั้งสองอดอาหารโดยการเดินทาง บางครั้งนานถึง ๓ วันเพราะไม่มี
บ้านคน คิมเฉพาะน้ำ แต่ไม่ได้กระทบกระเทือนจิตใจของเราแต่อย่างใดเลย มันเป็น
ความพอใจจึงไม่เห็นจะเป็นการหนักใจอะไร เข้มทิศก็ไม่มี การเดินทางมีหลงแยก
หรือครับ? ผู้เขียนซักถาม เราก็กถามชาวบ้านเขาไปเรื่อย ๆ ไปถูกผิดบ้างตามเรื่อง
ส่วนการผจญกับสัตว์ป่าหรือ? ก็ไม่เห็นเป็นสิ่งน่าอัศจรรย์อะไรวิริงค์ (ชื่อผู้เขียน)

นายพรานป่าพวกเขาไปตามป่าดงพงพี พบบงฆ่างู พบเสือฆ่าเสือ พบช้างฆ่าช้าง นอน
กลางดงกลางป่าไม่เห็นเขาจะกลัวอะไร พวกพรานทั้งหลายซึ่งเป็นนักล่าสัตว์ เขาผจญ
กับพวกสัตว์ร้ายมากกว่าเรา เราไม่จำเป็นจะต้องถือว่าการผจญกับพวกสัตว์ร้ายเป็นเรื่อง
สำคัญเราถือว่าการปฏิบัติที่เรากำลังจะต่อสู้กับกิเลสภายในนี้แหละสำคัญกว่า

การเดินทางอย่างทรกั้นการและยาวไกลคราวนี้ ก็ทำให้เกิดผลทางใจแก่เรา
ไม่น้อยเลย เป็นเหตุให้เกิดความกล้าหาญในทางใจขึ้นอีกมาก ท่านก็พยายามหาอาจารย์
ผู้สอนกัมมัฏฐานหลายต่อหลายท่าน ตามทางที่ไปจนถึงพระธาตุชเวตาคอง ซึ่งใช้เวลา
ทั้งหมดถึง ๘ เดือน แต่ยังไม่ไต่ผลเป็นที่พอใจ และก็ไม่ผิดอะไรกับที่ไปประเทศลาว
จึงทำให้ท่านคิดจะกลับประเทศไทยต่อไปอีก ตามข่าวเล่าลือว่าอาจารย์ที่ประเทศพม่า
เก่งในทางการสอนและปฏิบัติกัมมัฏฐานมาก ท่านได้เสาะแสวงหา ตั้งปัญหาถามทุก
อย่าง คำตอบยังไม่เป็นที่พอใจ เพราะเหมือนกับที่เราทำอยู่เดี๋ยวนี้ มิได้ยั้งชั่งไป
แม้เราจะถามให้สูงขึ้นซึ่งอรรถปัญหาก็เกี่ยวกับการปฏิบัติทางใจ แต่เราก็ไม่มีปัญญา
เรามีความรู้เท่าไรก็ถามเขาเท่านั้น มิใช่ถามเพื่อการลองภูมิ เหมือนกับคนทั้งหลายที่
อวดดี ถามเพื่อจะแก้ตัวเอง เมื่อไม่มีความรู้ที่จะถาม ถามก็แค่ว่าเรามีอยู่
กี่เงินใจและก็ไม่เห็นว่ามีประโยชน์อะไรที่จะอยู่ต่อไป ถ้าหากว่าเราจะพึงได้รับความ
รู้ก้าวหน้าต่อไปอีก เราก็เห็นจะไม่ห่วงอะไรข้างหลังเลย เพราะไม่เห็นมีอะไรจะให้ห่วง
ดังนั้นเราทั้งสองจึงตัดสินใจกลับ บินกลับโดยการเดินไม่ทันเสียแล้ว จึงต้องจำพรรษา
อยู่ที่บนเขาแห่งหนึ่งในเขตเมืองมะละแหม่ง เป็นเพียงสำนักสงฆ์พระอยู่องค์เดียว เมื่อ
อาศัยอยู่ที่นั่น มีกฎที่กำบังแดดฝนถูกต้องตามพระวินัยนิยม ก็เร่งความเพียรไปตามที่
พอจะทำได้

นับเป็นการเดินทางผจญภัยและหยุดจำพรรษาพักผ่อน ทั้งสองก็ปรึกษากันว่า
ออกพรรษาแล้วจะเข้าไปประเทศไทยที่ไหนดี แต่ท่านนั้นบอกว่าพอแล้ว ผมจะกลับ
เข้ากรุงเทพฯ ส่วนพระอาจารย์นั้นเห็นว่า การปล่อยให้ท่านนั้นกลับเข้ากรุงเทพฯ องค์
เดียวคงไม่ดีแน่ ท่านจึงได้ไปส่งและพักแรมอยู่ที่วัดสระประทุมฯ ด้วยกัน ครั้นนั้นพอดี
มีคนเยอรมัน ๒ คน มีศรัทธาเลื่อมใสท่านนั้น ช่วยสร้างกุฏิถวายและรู้จักคุ้นเคยกับพระ
อาจารย์นั้น ๆ ซึ่งท่านเล่าว่าชาวเยอรมันที่หนีภัยจากรัฐบาล มาทำบุญในประเทศไทย

เท่ากับเบนเทวดาทังแต่ยังไม่ตายทีเดียว “อ้าวก็ฝรั่งชาติอื่นเล่าครับ” ผู้เขียนย้อนถาม
“ก็เรายังไม่เคยเห็นเขาทำบุญเลย เราก็เลยไม่ต้องพูดถึงเขา”

หลังจากนั้นท่านอาจารย์มั่น ฯ ก็มุ่งรุดงค์องค์เดียว คราวนี้ไม่มีใครเป็นเพื่อน
แล้วตรงไปยังจังหวัดเลย เพราะจังหวัดเลยมีภูมิลำเนาเป็นป่าใหญ่ มีภูเขาและถ้ำใหญ่ ๆ
มาก ตามปกติถ้ำใหญ่ ๆ ท่านไม่ค่อยจะชอบ ท่านชอบถ้ำเล็ก ๆ มีภูเขาไม่ใคร่สูง
นัก พอชนลงไค้สบาย จึงจะอยู่นาน ท่านจึงค้นพบถ้ำหนึ่งชื่อถ้ำผาบึง อำเภอวังสมบูรณ์
จังหวัดเลย

ณ ถ้ำผาบึงนี้ ต้องนับว่าเป็นสถานที่สปปายะแก่ผู้บำเพ็ญความเพียรเป็น
อย่างยิ่ง ซึ่งในขณะที่เขียนนพระอาจารย์หลุย ซึ่งเป็นศิษย์คนสำคัญของพระอาจารย์มั่น
รูปหนึ่งได้อาศัยอยู่ และกำลังพัฒนาให้เป็นที่เหมาะสมสำหรับผู้ปฏิบัติธรรม

ท่านพระอาจารย์มั่น ฯ เล่าว่า ในครั้งแรกของการมาที่ถ้ำหลังจากกรากกรา
มาจากประเทศพม่าแล้ว ก็รู้สึกว่าจะได้รับความสงบมากพอสมควร การอยู่ถ้ำผาบึงแต่
องค์เดียว จึงเป็นการทำความเพียรที่ไค้ผลมาก แต่ยังไม่ไค้บุญญา หรือเป็นที่แน่ใจ
อย่างไรเลย เพราะท่านอาจารย์มั่น ฯ ท่านเป็นผู้ที่รักความจริง สิ่งปลอมแปลงหรือสิ่ง
หลอกลวงท่านไม่ชอบ ขณะที่ผู้เขียนนั่งฟังท่านเล่า ได้ปรารภถึงผู้มชอเสียงโถ่งดังใน
ครั้งนั้นว่า การเชื่อมงคลตนชาวนไม่ไค้เลย ยิ่งเป็นพระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา
ทำว่าตนไปอยู่ถ้ำอยู่เขาหวังเพื่อให้ดังแล้วมีคนไปหา มาก นั่นคือพาให้เขาหลง ขณะที่
ท่านเล่า นมพระอาจารย์รูปหนึ่งอยู่ถ้ำก็ไค้ มีคนไปหา มาก ท่านไม่ฉันข้าวอยู่แต่ใน
ถ้ำ ท่านพระอาจารย์มั่นพูดกับผู้เขียนว่า พวกเขาอย่าทำอย่างนั้น อย่าไปอยู่ถ้ำอยู่เขา
ให้คนแห่กันไปหา “มันบ่แม่น” หมายความว่ามันไม่ถูก ท่านบอกนักบวชที่อยู่ถ้ำอยู่เขา
เพียงต้องการวิเวก จะไปเที่ยวบ่าวประกาศไปหาพระในถ้ำให้เอิกเกริกนั้นผิดวิสัย อย่าว่า
แต่ใครเลย แม่แต่อาจารย์ของข้าพเจ้าผู้เขียนเองก็ถูกท่านดูเอา ตอนที่ท่านพระอาจารย์
มั่น ฯ อยู่วัดบ้านหนองผือท่านเคยพูดว่า “กงมา เธอไปอยู่ในถ้ำ และเที่ยวทำโน่นทำนี่
เขาเล่าลือ มันบ่แม่นหนา ให้อยู่อย่างสงบจริง ๆ จึงจะถูก” ซึ่งผู้เขียนได้ยินมากับหู
อย่างนี้

แม่ท่านจะมาอยู่ทถาผางนนาน แต่ท่านก็พยายามหลบหลีกผู้คนที่จะมาเห็น
ตัวท่านว่าวิเศษ คุณเอาเถิดแม่แต่กตของท่าน ท่านเล่าว่า เรายังต้องการร่วมเงินทางแล้ว
เอาผ้าถุงมาย้อมกติก ทำอย่างนี้ต้องการจะไม่ให้เขามาหาของขลัง เพราะเขาจะได้เข้า
ใจว่า เราไม่ใช่พระธุดงค์ ท่านพระอาจารย์มั่นฯ พยายามหลบหลีกการมีชื่อเสียงและ
ชุมนุมชนวุ่นวาย ซึ่งตรงกันข้ามกับพระที่อยู่วัดป่าเขาเพื่อต้องการหาชื่อเสียงให้วุ่นวายไป
เพราะพระภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นธรรมชาติอะไร ๆ ทำนองนั้น ต้องการอยากหาชื่อเสียงให้
กับตัวเองด้วยวิธีการต่าง ๆ นานา ส่วนท่านพระอาจารย์มั่นฯ หาเป็นเช่นนั้นไม่ ท่านรัก
ความสงบโดยไม่เห็นแก่หน้าใครเลย ใครจะมารบกวนความสงบของท่านไม่ได้ คุณแต่วัน
หนึ่งท่านอยู่บ้านนามน เวลาเย็นท่านกำลังเดินจงกรมอยู่ มีคุณโยมหนุ่ม ชูวานนท์
คบคิดจากจังหวัดสกลนคร จะเข้าไปถวายสิ่งของและนมัสการ เดินเข้าไป ๓-๔ คน
เวลานั้น ท่านยังต้องไล่ตะคอกให้ออกจากวัดไปโดยเร็ว เพราะเวลานั้นต้องการความสงบ
อย่ามายุง จนคุณโยมต้องวิ่งหนีกลับกันจาละหวั่น ซึ่งผู้เขียนก็ได้เห็นมาด้วยตาตัวเอง
นี่แหละจึงเห็นได้ว่า ท่านอาจารย์มั่นฯ มิได้ต้องการมีชื่อเสียงโด่งดัง ไม่ต้องการอามิส
อันจะนำมาซึ่งการทำลายความสงบอันเป็นยอดปรารถนา คุณโยมที่อ้างถึงนี้เป็นโยมที่เคย
อุปัชฌ์จากมาตั้งแต่พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีลเถระครั้งยังมีชีวิตอยู่นั้น แทนที่ท่านอาจารย์
มั่นฯ จะเอาอกเอาใจ แต่ท่านต้องขับไล่ไสส่งไปเพราะมาก่อความสงบ ต่อมาภายหลัง
คุณโยมหนุ่มก็ได้เข้าใจเรื่องนี้ จึงได้มานมัสการในเวลาอันสมควร

ณ ทถาผางนท่านบอกว่า ยังไม่สามารถจะแก้ความสงสัยของการ
ปฏิบัติได้แม้ว่าจะคิดการดำเนินการปฏิบัติอย่างทุกกันดารแสนที่จะตรากตรำแล้ว
สงบถึงที่สุดแล้ว วิเวกถึงที่สุดแล้ว ingsสมาธิถึงที่สุดแล้ว เขาบากถึงที่สุด
แล้ว เขาถ้าไหนที่ใดถึงที่สุดแล้ว ในที่สุดท่านก็เดินทางกลับมายังวัดเลียบ
จังหวัดอุบลราชธานี อีกเพื่อมาพบกับท่านอาจารย์เสาร์ จากนั้นเมื่อท่านพักอยู่
ที่วัดเลียบ ท่านก็พยายามทำความเพียรอย่างเต็มกำลัง เพราะวัดเลียบในสมัย
นั้นสงบสงัด ไม่พลุกพล่านเหมือนในปัจจุบันนี้

สับนิมิตเกิดขึ้น

เหมือนกับธรรมะบันดาล โดยความที่ท่านอาจารย์มั่นฯ ได้ประโยคพยายามอย่างจรตเหนือจรตไ้รอบฟ้าแดนดินก็ว่าได้ และยังไม่ได้สมดังความมุ่งหมาย ถ้าเป็นอย่างเรา ๆ ท่าน ๆ เห็นท่าจะต้องล้มเลิกการปฏิบัติเสียแล้ว เพราะลำบากแสนสาหัสจริง ๆ ท่านยังพูดกับผู้เขียนเสมอ ๆ ขณะที่ผู้เขียนตำหนากถวายท่านตอนกลางวันว่า “วิริยงค์เอ๋ย มันแสนสาหัสสาครรจ์จริง ๆ หนา เราได้ตรากตรำทำมา เกือบจะเอาชีวิตไปทิ้งเสียที่ในกลางป่าดงพงไพรโดยไม่รู้ไม่เห็นอะไร มันสาหัสก็แสนสาหัส มันสาครรจ์ก็แสนจะสาครรจ์ แต่มันก็ไร้ไรร้อยอย่างหนึ่งที่ทำให้เราต่อสู้ไม่เคยกลัว และก็ไม่ต้องให้แก่นแม่แต่ก้าวเดียว

ก็เป็นเหมือนกับธรรมะบันดาล คือคำค้นวันหนึ่งขณะที่เราได้หลับไปแล้ว แต่การหลับของเราในขณะนั้นก็เหมือนจะตื่น เพราะต้องกำหนดจิตให้มสติไวเสมอ ๆ ท่านเล่าว่า เราก็อ้นไปว่า เราเดินออกจากบ้านไปตามหนทางแล้ว ก็เข้าสู่ป่าที่รกชัฏ มีทงหนามและไม้กรุงรัง ท่านก็เดินผ่านป่านั้นเรื่อยไป ก็ได้พบกับต้นชาตต้นหนึ่งทีล้มตายมีกิ่งก้านผุไปหมด ท่านก็ชนบนขอนไม้ชาตที่ล้มนั้น ปรากฏว่าเป็นขอนไม้ที่ใหญ่โตมากทีเดียว แม้ท่านขึ้นไปบนขอนไม้ชาตแล้วจึงสังเกตดูก็รู้ว่า เป็นต้นชาตที่ตายสนิท ไม่มีทางจะงอกงามขึ้นมาได้อีก มองไปข้างหน้าเป็นท้องทุ่งเว้งว่างปรอดโปร่งกว่าทางที่ผ่านมา ขณะนั้นปรากฏว่ามีมาสชาวดาวหนึ่งวิ่งมาจากทางไหนไม่ทราบ แล้วก็เข้ามาเทียบข้างขอนไม้ชาตที่ท่านกำลังยืนอยู่ ท่านก็ชนบนหลังมาชานนั้นทันที มากี่พาท่านวิ่งห่อเต็มเหยียดไปกลางทุ่ง พอสุดทุ่งก็พอดีพบตุ้พระไตรปิฎกตั้งตระหง่านอยู่ข้างหน้า มากี่หยุดลงตรงนั้นพอดี แต่ท่านมิได้เบ็ดตุ้พระไตรปิฎกนั้น ก็พอดีรู้สึกตัวตื่นชนเสียก่อน

ครั้นเมื่อท่านตื่นขึ้นก็ได้ทบทวนตามเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ได้สับนิมิตนี้ เกิดความมั่นใจและทำนายนิมิตนั้นตามลำดับว่า ที่เราออกจากบ้านไปนั้น คือเราได้ออกจากความเป็นฆราวาส แต่ไปพบป่ารกชัฏ แสดงว่าเราได้เดินทางไปแล้วยังไม่ถูกทางจริง จึงต้องลำบากอย่างหนัก แต่การที่เราได้ชนบนขอนไม้ชาตที่งอกอีกไม่ได้นั้น แสดงว่า

เราอาจจะเป็นชาติสุดท้ายด้วยการแสวงหาธรรมในทางที่ถูกต้องต่อไป ทู่งว่างเป็นทางที่
จะปรอดโปร่งในการที่จะดำเนินการปฏิบัติที่ไม่มีความลำบากนัก การที่เราได้ขมาขาว
หมายถึงการเดินไปสู่ความบริสุทธิ์อย่างรวดเร็ว การไปพบตัวพระไตรปิฎกแต่ไม่ได้เบียดู
ทันน คือเราไม่ได้ถึงปฏิสัมภิทาญาณ ถ้าได้เบียดูทันนก็คงแตกฉานกว่านั้นเป็นเพียง
พบตักถึงเพียงปฏิสัมภิทาญาณ มีการสอนผู้อื่นได้บางเท่านั้น

เมื่อเหมือนบุญบันดาลเช่นนี้ทำให้ท่านเกิดความมั่นใจขึ้นมาอีกมากในการที่
จะดำเนินการปฏิบัติต่อไป ท่านเล่าว่า จากนั้นท่านได้พยายามอยู่อย่างเดียว คือเมื่อจิตได้
พลังเกิดความสงบ และความแกร่งขึ้นในจิตนั้นแล้วท่านก็ไม่หวั่นสงบเหมือนแต่ก่อน
เพราะแต่ก่อนนั้นถือเอาความสงบเป็นใหญ่ แต่ตอนนั้นท่านพยายามที่จะกำหนดจิต
พิจารณากายคตาอย่างหนัก ท่านได้ใช้กระแสจิตกำหนดเข้าสู่กายทุกส่วน ทั้งยืน เดิน
นั่ง นอน ให้จิตนั้นจจอยู่ทกายตลอดเวลา ทั้งนี้เพื่อพิจารณาให้เกิดความเบื่อหน่าย
บางครั้งท่านเดินจงกรมอยู่ ปรากฏว่าท่านได้เดินลุยเหยียบไปบนร่างของคนตาย ซึ่งนอน
เรียงรายอยู่ทั่วไป การกระทำเช่นนี้ใช้เวลาหลายเดือน ทั้งกรูสกว่าจะเกิดปัญญาขึ้น
มาบ้าง ซึ่งก็ไม่เหมือนเมื่อคราวทำจิตให้สงบ ไม่เกิดปัญญาเลยแม้แต่อยู่เฉยสบาย ๆ ก็
สบายจริงแต่ก็ไ้แต่สบายไม่ยิ่งขึ้นไปกว่านั้น ยังบังเกิดความหวั่นไหวไปตามกิเลสอยู่
ครั้งนรูสกว่าความหวั่นไหวตามอารมณ์ชกชงกกลางจึงปลงใจว่าน่าจะถูกหนทางแล้วกรรมัง

วันหนึ่งท่านนิมิตเป็นอุคคหะชน (หมายความว่านิมิตในสมาธิ) เห็นคนตาย
นอนอยู่ตรงหน้าห่างจากตัวท่านราว ๑ ศอก หันหน้าเข้าหาท่าน ขณะนั้นมีสุนัขตัวหนึ่ง
เข้ามากัดตราบกศพนั้นดึงเอาไส้ออกมาเคี้ยวกินอยู่ เมื่อเห็นนิมิตปรากฏอย่างนั้น ท่านก็
กำหนดพิจารณาให้เกิดความเบื่อหน่ายสังเวชสลตมิได้ทอดย ทำให้เห็นอยู่ทุกอิริยาบถ
แล้วกำหนดขยายส่วนต่าง ๆ ออกไปได้ตามความปรารถนาแม้จะกำหนดอย่างนั้นให้เต็ม
ทั่วทั้งวัดและทั้งโลกก็ได้ หรือกำหนดให้ย่อยยับดับสูญไม่มีอะไรเหลือก็ทำได้ เรียกว่า
กำหนดให้เป็นไปตามความปรารถนาทุกอย่าง ท่านได้พิจารณาซากศพนั้นเป็นเวลานาน
และยังกำหนดยิ่งพิจารณาไปเท่าไร จิตก็ยิ่งปรากฏสว่างไสวขึ้นมาก จึงได้ปรากฏเป็น
ดวงแก้วชน แล้วทางการกำหนดอสุภ โดยกำหนดเอาเฉพาะดวงแก้วนั้นเป็นอารมณ์

วาระต่อไปจึงปรากฏเห็นเป็นนิมิตอันหนึ่ง คล้ายกับภูเขาอยู่ข้างหน้าคิดอยาก
จะไปดู บางทีอาจจะเป็นหนทางที่อาจจะปฏิบัติได้ดีบ้างกระมัง ปรากฏในนิมิตสมาธิ
ต่อไปอีกว่า ได้เดินเข้าไปมองเห็นเป็นชั้นๆ มีถึง ๕ ชั้น จึงก้าวขึ้นไปจากชั้นที่ ๑ ถึง
ชั้นที่ ๕ เป็นบันไดแก้วแล้วหยุดอยู่บนชั้นนั้น แต่แล้วกลับคืน และในขณะนั้นปรากฏ
ว่าได้สะพานคาบอันคมกล้าไปด้วยเล่มหนึ่ง พร้อมทั้งสวมรองเท้าพิเศษอีกด้วย

ในคืนต่อไปทำสมาธิเข้าไปถึงชั้นเดิมอีก แต่คราวนี้ปรากฏเป็นกำแพงแก้วอยู่
ข้างหน้า กำแพงแก้วนั้นมีประตูเข้าออกได้ จึงคิดอยากจะเข้าไปดูว่ามีอะไรอยู่ข้างใน
นั้น จึงเอามือผลักบานประตูเดินเข้าไป เห็นมีทางอยู่ทางหนึ่งเป็นสายตรง ได้เดินไป
ตามทางสายนั้น ข้างทางด้านขวามือมีทสำหรับนั่ง และมีพระกำลังนั่งสมาธิอยู่ประมาณ
๒-๓ รูป ที่อยู่ของพระนั้นคล้ายกับพระพุทธรูปยืน แต่เราไม่ค่อยจะเอาใจใส่เท่าไรนัก
จึงเดินต่อไป ข้างทางทั้ง ๒ มีถ้ำงามอยู่มาก และได้เห็นคาบศตวรรษหนึ่ง แต่ก็ไม่เอาใจ
ใส่อีก แล้วก็เดินทางต่อไปจนถึงหน้าผาซึ่งสูงชันมาก คิดจะเดินต่อไปอีกก็ไม่ได้ จึงหยุด
เพียงแค่นั้นแล้วก็กลับมากตามทางเดิม

ในคืนต่อไปก็ได้เข้าจิตสมาธิดำเนินไปตามทางเดิมทุกประการ เมื่อไปถึง
หน้าผานั้นปรากฏว่ามียนต์อยู่อันหนึ่งคล้ายๆ กับม้า มีสายหย่อนลงมาจากหน้าผานั้น จึงได้
ขยันท่พอหนึ่งเรียบร้อยแล้ว ยนตักชกพาขึ้นไปบนยอดเขาสูงนั้น แต่บนเขานั้นมีสำเภา
ใหญ่อยู่ลำหนึ่ง ได้ขึ้นบนสำเภาลำนั้นอีก ข้างในสำเภามีโต๊ะสี่เหลี่ยมอยู่ตัวหนึ่ง บนโต๊ะ
มีผ้าสีขาวละเอียดปูไว้ เมื่อมองไปมองมาทั้ง ๔ ทิศ เห็นมีแสงประทีปตั้งไว้รุ่งโรจน์
สว่าง ประทีปนั้นคล้ายกับตดเชอควายน้ำมัน จึงได้ขึ้นนั่งบนโต๊ะนั้น และได้ฉนั้นจึงหัน
(ฉนั้นเข้า) ที่นั้นด้วย ของฉนั้นก็มีข้าวและแกงกับอีกหลายอย่าง เวลาฉนั้นเสร็จแล้วมอง
ไปข้างหน้าเห็นฝั่งโน้นไกลลิบ จะไปต่ออีกก็ไม่ได้เพราะมีเหวลึกขวางหน้าอยู่ และ
สะพานที่จะข้ามก็ไม่มี จึงต้องกลับสู่ทางเดิม

คืนหลังต่อมาได้เข้าสมาธิจิตไปตามเดิมนั่นเอง แต่พอมาถึงสำเภาลำนั้น ก็
ยังคิดอยากจะข้ามเหวต่อไปปรากฏว่ามีสะพานเล็ก ๆ พอข้ามไปได้ เมื่อข้ามไปถึงฝั่งข้าง
โน้นแล้ว เห็นเป็นกำแพงใหญ่สูงมาก และประกอบไปด้วยค่าย ประตูและหอรบครบ
บริบูรณ์ ด้านหน้ากำแพงมีถนนใหญ่อยู่สายหนึ่ง จากทิศใต้ไปทิศเหนือ นึกอยากไป

แต่ผลึกประทุไม่ออก จึงต้องกลับทางเดิม

คืนหลังต่อมาอีกก็ได้เข้าสมาธิจิตไปตามทางเดิมนั้นอีก ในคืนวันนั้น เมื่อไปถึงระหว่างตอนที่ข้ามสะพานตรงเหวลึกนั้น ปรากฏว่ามีสะพานใหญ่กว่าวันก่อนมาก ขณะที่เดินไปตามสะพานถึงระหว่างกลางนั้น ก็ได้พบกับท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) ซึ่งเดินสวนทางมาแล้วกล่าวว่า “อฏฐุงฺกโก มคฺโค” แล้วก็เดินต่อไป ครั้นไปถึงประตูแล้วมองเห็นประตูเล็ก จึงผลักประตูเล็กออกไปได้ เข้าไปผลักประตูใหญ่ก็ได้ออก เมื่อเดินเข้าไปก็เห็นมีกำแพงและมีเสาตรงตั้งอยู่กลางเวียง กำแพงนั้นสูงตระหง่านบานใจยิ่งนัก ที่ข้างหน้ามีถนนสะอาดเตียนราบรื่นและมีหลังคามุงไว้ มีประทีปโคมไฟติดไว้ตามเพดานสว่างไสว ข้างหลังถนนเห็นมีโบสถ์หลังหนึ่ง จึงเดินเข้าไปในโบสถ์นั้น ภายในโบสถ์มีทางสำหรับเดินจงกรม และมีดวงประทีปตามไว้สว่างไสวอยู่ ๒ ข้างทางเดิน คิดอยากจะเดินจงกรม จึงได้เดินกลับไปกลับมาอยู่ ณ ที่นั้น และเห็นธรรมาสันอันวิจิตรไปด้วยเงินตั้งอยู่ จึงได้ขึ้นไปนั่งบนธรรมาสันนั้น ข้างบนธรรมาสันนั้นมีบาตรอยู่ใบหนึ่ง เมื่อเปิดดูก็พบมีคโณอยู่เล่มหนึ่ง

พอมาถึงตอนนั้นไม่มีนิมิตอะไรอีกต่อไป คงหยุดเพียงแค่นั้น ทุกวันทุกคืนได้เข้าจิตทำนองนั้นจนเกิดความชำนาญ จะเข้าออกเวลาไหนก็ตามใจชอบ พอถึงที่ของมันแล้วจะส่งจิตจากอารมณ์ทั้งหลาย แม้เสียงก็ไม่ได้ยิน ทุกขเวทนาก็ไม่ปรากฏ เป็นเช่นนี้อยู่ถึง ๓ เดือน และทุกครั้งที่ได้เข้าจิตไปนั้น ดาบและรองเท้าก็ต้องมีพร้อมทุกครั้งไป จนสำคัญตนว่า ตนของตนถึงความบริสุทธิ์แน่จริงหมดจดจากกิเลสแล้ว

การเกิดนิมิตที่ท่านเล่ามานี้ ผู้เขียนได้เขียนจากปากคำของท่านเอง ขณะที่ท่านอาจารย์มั่น ฯ นั่งอยู่ที่ศาลาเวลาบ่าย ๒ โมงเศษ ผู้เขียนสนใจเป็นพิเศษขอจดลงในสมุดบันทึกเลย และท่านก็บอกผู้เขียนว่า ระวังอย่าได้ไปหลงในนิมิตเช่นนั้น เพราะมันวิเศษจริง ๆ ผู้ปฏิบัติทางจิตชอบจะมาติดอยู่เพียงแค่นั้นแล้วสำคัญตนผิด เราเองก็สำคัญตัวเราเองมาแล้ว และมันก็จะหลง เพราะเป็นสิ่งอัศจรรย์มาก ทวิบสนูปกิเลสก็คือความเป็นเช่นนั้น

ท่านเล่าต่อไปว่า ถึงแม้จะสำคัญว่าตนบริสุทธิ์แล้วก็ตาม แต่ยังมีความสงสัยอยู่เหมือนกัน จึงได้มีการกำหนดรู้ เมื่อเวลาจิตออกจากความสงบแล้ว ปรากฏว่ายังมีแวว

แสดงอาการกระทบกระเทือน ในเมื่ออารมณ์มากระทบย่อมอ่อนไหวไปตาม เมื่อคิดค้น เหตุการณ์ด้วยตนเองแล้ว เห็นว่าลักษณะจิตที่ดำเนินไปอย่างนี้ คงจะยังไม่ตรงต่อ อริยมรรคอริยผลแน่ จึงพยายามไม่ให้จิตมันลงไปเหมือนเดิม ถึงแม้จะลงก็ไม่ยอมให้มัน ลง กำหนดกายคตาเป็นอารมณ์ พยายามแก้ไขตัวเองอยู่เดือนเศษ

ในวันหนึ่งหลังจากที่มีให้จิตมันลงไปตามนิมิตต่าง ๆ นั้นได้แล้ว กำหนด เฉพาะกายคตา จิตได้เข้าถึงฐานปรากฏว่าใต้เล็กน้อยของตนออกหมด แล้วแหะภายใน กายได้พิจารณาแทบทวนอยู่ในร่างกายอย่างละเอียด แต่ใช้เวลาพักจิต มิใช่พิจารณาไป โดยมีได้มีการหยุดพัก แต่เมื่อพักจิตก็รู้ว่าปัญญาได้เกิดขึ้นพอควร มีอาการไม่ตื่นเต้น และไม่หวั่นไหว จึงได้เปล่งอุทานว่า “นี่แหละจึงจัดว่ารวมถูก เพราะไม่ใช่จิตรวมสงบก็ อยู่เฉยที่สงบนั้นต้องสงบแล้วพิจารณาอยู่ในกัมมัฏฐาน คืออยู่ในการพิจารณาตัวทุกข์ คือ กายนั้นเป็นตัวทุกข์ และให้เห็นตัวทุกข์อยู่จึงจะได้ชื่อว่าดำเนินจิตอยู่ในองค์มรรค”

ท่านอาจารย์มั่นฯ ได้เล่าถึงตอนนั้น จึงพูดขยายความต่อไปอีกว่า เราจะ ต้องตรวจคนให้รู้จริงเห็นจริงอยู่ทุกกายกับจิตเท่านั้น จึงจะถูกอริยมรรคปฏิบัติา จนครั้งหนึ่งปรากฏว่าร่างกายของท่านแตกออกเป็น ๒ ภาค และก็ได้อำหนดจิต ให้หนึ่ง จนเกิดความสังเวชสลดใจ จึงถ่อเอาหลักนั้นเป็นการเริ่มต้น เพราะเห็นว่าถูกต้องแล้วเป็นปฏิบัติาดำเนินต่อไป

พ.ศ. ๒๔๕๕

ชุดงคผจญภัยของคเตยวถงถาไฟขวาง

ท่านได้พิจารณาในตัวของท่านเองว่า ที่เรานำเพ็ญนุกบ้างผิดบ้าง แต่ก็พอ จะรู้ทางถูกทางผิดบ้างแล้ว ถ้าเราจะอยู่ที่วัดสืบต่อไป การทำความเพียรของเรา ก็จะไม่สามารถทำถึงขั้นออกฤตได้ เพราะยังเกี่ยวข้องกังวลบางสิ่งบางประการ จึงตัดสินใจ ออกป่าแต่ผู้เดียว โดยท่านเอาร่มเงินมาแทนกลด เพราะถ้าเอากลดไปด้วยแล้ว ก็จะทำให้คนทั้งหลายเข้าใจว่าเป็นพระชุกงค์ ก็จะมารบกวนหาของขลังอย่างโน้นอย่างนี้ เป็นที่ กังวลเป็นอุปสรรคต่อการประกอบความเพียร ท่านเห็นพระชุกงค์ไปที่พระพุทธบาท ถึง กับเขียนไว้ข้างมุงกลดเลยว่า มีพระให้เช่า ท่านบอกว่าผู้ชุกงค์โดยมุ่งหวังชื่อเสียงและ

ลามสักการะนั้น อย่ารู้ดั่งคดีที่ว่า เราเข้าไปเพื่อแสวงหาธรรมปฏิบัติ ก็ควรจะยกความ
กังวลทั้งหลายออกไปเสีย

ท่านเดินธุดงค์ออกจากจังหวัดอุบลราชธานีครั้งนั้นด้วยการเดินเท้าเปล่า รอน
แรมผ่านดงพญาเย็นเรื่อยมาแทบจะกล่าวได้ว่าท่านได้ผ่านภูเขาแทบทุกลูกในประเทศไทย
แต่แล้วก็ยังไม่เหมาะในการทำความเพียร ในที่สุดการธุดงค์ของท่านในครั้งนั้น ก็ลุ่ม
ถึงถ้ำไผ่ขวาง ข้างน้ำตกสาริกาเขตจังหวัดนครนายก ซึ่งในสมัยนั้นยังคงเป็นป่าทึบและ
ดงดิบอยู่ กลางป่าจึงดำมืดไปด้วยสิงห์สาราสัตว์ เช่น เสือ ช้าง ที่ดุร้าย พร้อมทั้งงูเห่า
และงูจงอาง ท่านเล่าว่า เดินเข้าไปเย็นยะเยียบเยียบจากเสียงภายนอก มีแต่เสียงของ
พวกสัตว์นานาชนิด มันเป็นสิ่งที่เราปรารถนาและต้องการอยู่แล้ว เพราะจะพยายาม
ทรมานตัวเอง

เมื่อท่านได้มุ่งหน้าเข้าไปยังถ้ำน้ำตกสาริกาบนภูเขา ในระหว่างทางได้พบหมู่บ้าน
ไม่กี่หลังคาเรือนซึ่งเป็นชาวไร่ พวกเขาจึงถามท่านว่า “ท่านหลวงพ่อกับจะไป
ไหน ?” ท่านตอบว่า “จะไปบำเพ็ญสมณธรรมในเขาลูกนี้” บรรดาชาวไร่เหล่านั้น
ก็พากันตกตะลึง พยายามทัดทานท่านว่า “อย่าเข้าไปเลยหลวงพ่อก เพราะพระที่เข้าไป
ในถ้ำมรณภาพไปแล้วถึง ๖ องค์ ขอให้อยู่กับพวกผมที่บ้านนี้เถิด อย่าเข้าไปเลย”
ท่านอาจารย์มั่น ฯ ก็ตอบไปว่า “เออ โยมขอให้เอาตมาเป็นองค์ที่ ๗ ก็แล้วกัน”

ท่านไม่ยอมฟังคำทัดทานของชาวบ้าน ได้เดินธุดงค์เข้ายังถ้ำเขาลูกนั้นต่อไป
ถ้ำแห่งนั้นเป็นถ้ำที่ไม่ใหญ่โตเท่าใดนัก มีต้นไม้อายุชุกชุมอยู่หนาแน่นจนมืดครม
เป็นทึบดำสนิท ซึ่งเป็นที่ที่พระธุดงค์ได้มรณภาพถึง ๖ องค์ ชาวบ้านแถวนั้นเขา
เข้ามานำเอาศพไปบำเพ็ญกุศลกันตามมีตามเกิด ท่านอาจารย์มั่น ฯ เมื่อทอดอาลัยในชีวิต
แล้ว ก็วางบริวารไว้แห่งหนึ่งตรงปากถ้ำ จัดการสถานที่แล้วเดินดูรอบ ๆ บริเวณ ได้ยิน
แต่เสียงจกจกเรไรร้อง พวกนกส่งเสียงกระจั๊บกกระจั๊บก ก็ยิ่งทำให้เกิดความวังเวง
ยิ่งขึ้น เมื่อเวลาตอนพลบค่ำสนธยา รอบ ๆ บริเวณนั้นเต็มไปด้วยความสงบเยียบ
ถ้าเป็นคนที่มีจิตใจไม่แข็งพอก็อาจจะเป็นบ้าไปเพราะความกลัวเสียก็ได้ แต่ท่าน
อาจารย์มั่น ฯ ท่านเคยชินในเรื่องนี้เสียแล้ว จึงไม่มีอะไรจะทำให้จิตใจของท่านเกิด
หวั่นไหว เมื่อค่ำลง สนิทแล้ว ท่านก็เริ่มบำเพ็ญ ความเพียร ด้วยการ นั่งสมาธิ ตลอดคืน

ปรากฏว่าสว่างไสวไปทั่วหมด ซึ่งนับว่าเป็นนิมิตอันดีเป็นอย่างมากในคำคืนวันนั้น รุ่งขึ้นท่านก็ออกบิณฑบาตที่บ้าน ไร่นานำอาหารกลับมาฉันที่ถ้ำ เมื่อฉันเสร็จแล้วท่านก็พักกลางวันไปสักชั่วโมง เพราะเห็นตเห็นน้อยมาตลอดคืนที่แล้ว แต่พอลุกขึ้นท่านก็รู้สึกหนักตัวไปหมด และหนักผิดปกติจนท่านแปลกใจ

เมื่อท่านไปถ่ายอุจจาระก็รู้สึกว่าเป็นท้องร่วง เมื่อสังเกตดูอุจจาระก็พบว่าทุกอย่างไม่มีย่อยเลย ข้าวสุกก็นึ่งเป็นเมล็ด แดงโมกก็นึ่งเป็นชิ้นอยู่ถ่ายออกมาก็ยังมสภาพเหมือนเดิม ท่านเข้าใจว่าเหตุนี้เองพระเหล่านั้นมรณภาพ ตัวเราเองก็เห็นจะตายแน่เหมือนพระเหล่านั้น ท่านจึงเดินเที่ยวหาบริเวณที่อื่นจะทำให้เกิดความหวาดเสียว ซึ่งต้องเป็นที่เหมาะ เพราะจะต้องทำกันให้ถึงที่สุด แล้วท่านก็หนีออกไปเห็นหินก้อนใหญ่ก้อนหนึ่งตั้งอยู่บนปากเหวลึก แล้วท่านก็ทดลองโยนหินลงไป กว่าจะได้ยินเสียงก็กินเวลาอีกใจหนึ่ง ท่านก็กะว่าที่ตรงนั้นเหมาะแล้ว ถ้าเราจะต้องตายก็ขอให้ตายตรงนั้น ให้ท่านหล่นลงไปไหนเสียเลย จะต้องได้ไม่เป็นที่รบกวนแก่ใคร ๆ ซึ่งจะต้องกังวลทำศพให้เรา

ในคำคืนนั้นท่านตั้งปณิธานว่า “เอาละ ถ้าเราไม่รู้แจ้งเห็นจริงก็จะไม่ลุกจากที่นั่งเป็นอันขาด”

และในคำคืนวันนั้นเอง เมื่อท่านกำหนดจิตตามที่ท่านฝึกฝนไว้ตอนหลังสุดตามอุบายนั้น ก็เกิดความสว่างไสวดูจกลางวัน ซึ่งปรากฏเห็นแม้กระทั่งเมล็ดทราย โดยปรากฏเห็นเหมือนกันทั้งกลางวันและกลางคืน ความผ่องใสของใจนี้ทำให้พิจารณาเห็นอะไรได้ทุกอย่างที่ผ่านมาแจ้งประจักษ์ขึ้นมาในปัจจุบันทั้งหมด การนั่งสมาธิคราวนี้ท่านใช้เวลา ๓ วัน ๓ คืน โดยไม่แตะต้องอาหารเลย การพิจารณาถึงกายคตาทตลอดถึงธรรมะต่าง ๆ ท่านได้ตัดความสงสัยทุกอย่างโดยสิ้นเชิงในการปฏิบัติจิต ในขณะที่การพิจารณาธรรมทั้งหลายอย่างได้ผลนั่นเอง นิมิตอย่างหนึ่งได้ปรากฏขึ้นแก่ท่าน คือเห็นเป็นลูกสุนัขกินนมแม่อยู่ ท่านได้ใคร่ครวญคิดว่า นิมิตที่เกิดขึ้นจะต้องมีเหตุ เพราะขณะจิตขณะนั้นจะไม่มนมิตเข้ามาเจือปนได้ คือเลยชั้นที่จะมนมิต ท่านกำหนดพิจารณาโดยกำลังของกระแสจิต ก็เกิดญาณคือความรู้ขึ้นว่า “ลูกสุนัขนั้นหาใช้อื่นไกลไม่คือตัวเราเอง เราได้เคยเกิดเป็นสุนัขอยู่ตรงนั้นมานับครั้งไม่ถ้วน คงหมุนเวียนเกิดตายอยู่ในชาติของสุนัข ท่านใคร่ครวญต่อไปว่า ก็ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น คือเหตุใดจึงต้องเป็นสุนัขอยู่อย่างนั้น

ได้ความว่า ภาพ คือความยินดีในอรรถภาพของตน สุนัขก็ยินดีอยู่ในภาพของมัน จึงต้อง
อยู่ในภาพของมันตลอดไป

ขณะท่านทราบว่าตนต้องเกิดเป็นสุนัขนั้น ได้ถึงซึ่งความสลัดจิตมากที่สุด แม้
ความสว่างไสวของจิตก็ยังคงเจิดจ้าอยู่ตลอดระยะเวลา นั้น ท่านจึงพิจารณาค้นความจริง
ในจิตของท่านว่า เหตุอันใดที่ต้องทำให้เกิดความพะว้าพะวงห่วงหน้าห่วงหลังอยู่ในขณะ
นั้น แม้จะได้รับความสลัดอย่างยั้งแล้ว ก็ยังจะพิจารณาให้ยิ่งขึ้นไปไม่ได้ ก็เมื่อ
ความละเอียดของจิตเกิดขึ้นพร้อมกับความสว่างไสวแล้วนั้น

ความจริงที่ยังไม่ทราบมาก่อนได้เกิดขึ้นแก่ท่านแล้วก็คือ “การปรารถนาพระ
สัมมาสัมโพธิญาณ” ท่านจึงหวนรำลึกต่อไปว่า เราได้ปรารถนามานานสักเท่าใด ก็
เพียงสมัยพระพุทธกาลนี้เอง ไม่นานนัก ท่านจึงตัดสินใจที่จะไม่ต้องการพุทธภูมิอีกต่อ
ไป เพราะเหตุที่มาสังเวชตนที่ตกเป็นทาสของกิเลส อันเป็นเหตุให้เกิดเป็นสุนัขเสียนับ
ภพนับชาติไม่ถ้วน

ด้วยเหตุนี้ท่านจึงนึกถึงธรรมะที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้ ก็มาระลึกได้ว่า ปฐม
เทศนาเป็นบทบาทสำคัญซึ่งจะเป็นทางบรรลุธรรม เพราะว่าพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรม
นี้จากความเป็นจริงที่พระองค์ได้ทรงรู้แล้วนำออกมาแสดง เช่นที่พระพุทธองค์ทรงแสดง
ถึงอริยสัจ ๔ ว่า ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค คือ ทุกข์ ควรกำหนดรู้ สมุทัย ควรละ
นิโรธ ควรทำให้แจ้ง มรรค ควรเจริญให้มาก

ท่านอาจารย์มั่น ฯ ท่านได้มาคำนึงถึงธรรมะอันเป็นหัวใจของพระธรรมจักกัปป-
วัตตนสูตรเช่นนั้นแล้ว ท่านก็มาพิจารณาต่อไปอีกว่า

ทุกข์ คืออะไร ในปฐมเทศนาแสดงว่า ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความ
ตายเป็นทุกข์ และใครเล่าเกิด-แก่-เจ็บ-ตาย ก็คืออรรถภาพร่างกายของเรานี้เอง ฉะนั้น
ร่างกายจึงถือได้ว่าเป็นอริยสัจธรรม การพิจารณาให้รู้แจ้งเห็นจริงในกายนี้ ก็เท่า
กับรู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจจันนั้นเอง ดูแต่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนพระปัญจวัคคีย์ทาง ๕
ด้วยพระธรรมเทศนาภิกขุ ๒ คืออนัตตลักขณสูตร พระพุทธองค์ทรงยก “รูป” ขึ้น
มาให้พระปัญจวัคคีย์พิจารณา คือทรงแสดงว่า รูป ภูมิขเว อนตตา รูปไม่ใช่ตน
ปริวัตน์ที่ ๒ ว่า ตํ ก็ มณฺญญถ ภูมิขเว รูปํ นิจฺจํ วาติ อนิจฺจํ วาติ ภูมิขุทั้งหลาย สำคัญ

ขอนเป็นไหน รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยงฯ ปริวัตน์ที่ ๓ ว่า ตสฺมา ติท ภิกฺขเว รูปํ อตีตํ
วา อนาคตํ วา ปจฺจุปฺนฺนํ วา เพราะเหตุที่นั้นแลภิกษุทั้งหลาย รูปในอดีต-อนาคต หรือรูป
ปัจจุบัน สัพพํ รูปํ รูปทั้งปวง เนทํ มม เนโส หมสฺมิ น เม โส อตฺตาทิ ไม่ใช่เรา
ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่ตัวตนเรา เอวเมตํ ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญา ยทตฺตพฺพํ จงพิจารณา
ความขอนตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบ ท่านพระอาจารย์มั่นฯ ได้พิจารณาว่า
การพิจารณาตัวทุกขหนักคือรูปกายนี้เอง พระบัญญัติจักได้บรรลุธรรมในเบื้องต้น
แล้วแต่ยังไม่เพียงพอ พระพุทธองค์จึงต้องทรงเน้นหนักลงไปที่กายนี้เอง โดยทรงแสดง
อนัตตลักขณสูตร เพื่อให้พระบัญญัติได้บรรลุธรรมชั้นสูงสุด

ท่านพระอาจารย์มั่นฯ ได้คำนึงถึงปฏิปทาของพระพุทธองค์ตอนที่ตรัสรู้
ที่ทรงนั่งสมาธิในวันวิสาขะเพ็ญเดือน ๖ นั้น ตอนปฐมยาม ทรงบรรลุพุทฺเพนิวาสา-
นุสติญาณ คือพระญาณอันเป็นเหตุให้ระลึกชาติในหนหลังได้ นี่คือการพิจารณา “กาย”
จุดสำคัญจุดแรกเนื่องจากอัฐภาพ แต่ละอัฐภาพที่พระพุทธองค์ทรงระลึกนั้นมีทั้ง สุข
ทุกข์ มีทั้ง เกิด แก่ เจ็บ ตาย นับภพนับชาติไม่ถ้วน เป็นการยืนยันว่า พระพุทธ-
องค์ก่อนที่จะได้ตรัสรู้ ทรงพิจารณา “กาย” เพราะญาณเป็นระลึกชาติในหนหลังได้นั้น
ต้องรู้ถึงการ เกิด แก่ เจ็บ ตาย นี่คืออัฐภาพแต่ละอัฐภาพ ซึ่งต้องมีทุกข์ครบถ้วน
ทุกประการในการที่พระพุทธองค์ทรงระลึกนั้น

ท่านอาจารย์มั่นฯ ท่านได้คำนึงว่า การพิจารณาทุกข์ พระพุทธองค์ทรงดำเนิน
มาแล้วแต่ปฐมยามนั่นเอง ท่านจึงได้ความชัดเจนใจของท่าน แล้วก็ได้นำเอาการระลึก
ชาติ ในการที่ท่านได้เกิดเป็นสุนัขข้อนแสนนานนั้น มาเป็นเหตุพิจารณาให้เกิดความแจ่ม
แจ้งขึ้นในจิตนั้น เพื่อให้เพียงพอแก่ความต้องการแห่งสัจธรรม การดำเนินให้ขึ้นไป
ตามความเป็นจริงนี้ เรียกว่า ญาณ คือการหยั่งรู้ ท่านได้ความรู้ว่า เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจาก
ความเพียงพอ (อิมัตถ์) ของญาณแต่ละครั้ง มิใช่เป็นสิ่งที่จะนึกคิดเอาหรืออ่อนแอ
เพื่อให้ขึ้นไป แต่ต้องเกิดจากความจริงที่ว่า “ต้องพอเพียงแห่งความต้องการ (อิมัตถ์)”

การเป็นขึ้นจากการพิจารณาโดยความเป็นจริงแห่งกำลังของจิตที่ได้รับ
การอบรมมาพอแล้ว เช่นผลไม่มันต้องพอควรแก่ความต้องการของมันจึงจะสุก
หรือข้าวที่ถูกไฟ หุงด้วยไฟ มันต้องการไฟเพียงพอกับความต้องการของมันจึง

จะสนุก แม้การพิจารณากายที่เรียกว่าตัวทุกขันธ์เช่นเดียวกัน กว่าจะกลับกลายเป็นญาณขึ้นมาได้ ต้องอาศัยการพิจารณาจนเพียงพอแก่ความต้องการ (จุดอิ่มตัว) แต่ละครั้ง เช่นกำลังของการพิจารณามันอาจจะอยู่ได้ชั่วขณะ หรือเวลาสุดแล้วแต่กำลังของญาณ เช่นนิพพิทาญาณ ความเบื่อหน่าย จะตั้งอยู่ในใจนานเท่าไรนั้น สุดแล้วแต่การพิจารณาเห็นชัด ด้วยสามารถแห่งพลังจิต การพิจารณาทุกขันธ์เป็นเหตุให้เกิดญาณ ถ้าเกิดความเพียงพอกำลังเข้าเมื่อใด ญาณนั้นจึงจะเป็นกำลังตัดกิเลสได้เมื่อนั้น

การผจญอันตรายภายใน

ท่านอาจารย์มั่นฯ เล่าต่อไปว่า ณ ค่ำคืนระหว่างแห่งการดำเนินจิตกำลังสว่างไสวและได้ผลนั้น สิ่งที่ไม่คาดฝันเกิดขึ้นในเวลา ๒๓.๓๐ น. ก็ได้เกิดขึ้นแล้ว คือมีอาการสั่นสะเทือนขนทั้งภูเขา คุรุสภเหมือนกับว่า ภูเขาถูกที่ท่านนั่งอยู่นั้นจะพลิกคว่ำ ชงขณะนั้นท่านกำลังนั่งหลับตาทำสมาธิอยู่อย่างได้ผล บางครั้งจะได้ยินเหมือนเสียงต้นไม้หักเป็นระนาวทีเดียว อากาศเป็นเหมือนกับมีคลื่นลมพัด เป็นลักษณะที่น่าสะพรึงกลัวอย่างยิ่ง เกือบจะทำให้ท่านต้องล้มต้อออกมาทีเดียว แต่ท่านก็หาได้ล้มต้อตามลักษณะอาการที่เกิดขึ้นนั้นไม่

ท่านได้พิจารณาเป็นอนุโลมิกญาณในอริยสัจธรรม พร้อมกับเหตุอันน่าสะพรึงกลัวนั้น ก็ยังทวีความรุนแรงขึ้นเป็นลำดับ ขณะที่เป็นอย่างนั้นนานเท่าใดไม่อาจทราบได้ ท่านได้กำหนดสติอย่างมั่นคง และได้คำนึงถึง “สติ” นั้นเป็นอย่างดีและชัดเจนขึ้นอย่างยิ่งว่า “สติอันที่จะเรียกได้ว่ามีกำลังนั้น ต้องมาต่อสู้อะผจญภัย” เพื่อเป็นการทดสอบว่า จะเกิดความหวั่นไหวต่อเหตุการณ์ทั้งภายในและภายนอก จะยังคงพิจารณาอยู่กับร่องรอยได้หรือไม่ ท่านได้พิสูจน์แล้วว่า ความหวั่นไหวแห่งสติในขณะนั้นไม่มีเลย ยังคงรักษาระดับการพิจารณา อันเป็นอนุโลมิกญาณได้อย่างปกติ

เหตุการณ์หาได้หยุดยั้งลงแต่เพียงแค่นั้นไม่ ยังคงดำเนินอย่างรุนแรงขึ้นทุกขณะ มันประจักษ์ว่าร่างกายของท่านแทบจะถูกพัด ไปเป็นผุยผงเป็นจุลวิจุล ไปทีเดียว

เหตุการณ์เช่นนั้นเกิดเป็นเวลานาน พลันอาการประหลาดก็เกิดขึ้นมาอีก คือมีอาการ
ร่างกายใหญ่โตขึ้นสูงเท่ากับต้นไม้ใหญ่ ถัดมาของเหล็กซึ่งมีรัศมีดังเปลวไฟแปรปรวน
เดินอย่างสามขุมตรงรี่เข้ามาหาท่านอย่างผู้ทรงไวซึ่งอำนาจ พร้อมกับทว่าว่า

“จงลุกจากที่นี้เดี๋ยวนี้ มิฉะนั้นจะต้องตาย” ว่าแล้วเงอตะบองขึ้นสุดแขน
ขณะท่านอาจารย์มั่นฯ กำลังพิจารณาอนุโลมิกฎาณอย่างได้ผลก็มาผจญกับสิ่งลึกลับ อัน
ไม่เคยปรากฏมาแต่กาลก่อน ซึ่งมันทำให้ท่านแทบจะเพลอล้มตาช่นมาดู แต่ท่านก็ระงับ
สภาพอันน่าสะพึงกลัวนั้นเสียได้ ไม่สะทกสะท้านต่อเหตุการณ์เหล่านั้นกำหนดสติอันทรง
พลังของท่าน และท่านก็มั่นใจในสติอันที่ได้อบรมจนเป็นมหาสตันน ณ ที่นั้น การที่เกิด
ความมหัศจรรย์เช่นนี้ต้องถือว่าเป็นอันตรายต่อการบำเพ็ญจิตชั้นละเอียดเป็นที่สุด เพราะ
ถ้าเสียที่ตกใจล้มตาหรือสติอ่อนจะผ่านขั้นนี้ไม่ได้เลย หลังจากท่านอาจารย์มั่นฯ ถูกยักษ์
ตนนั้นมันตะคอกเอาแล้ว ท่านก็กำหนดในใจ พุทธทศบยักษ์ไปว่า “เราไม่ลุก”

ทันใดนั้นเองปรากฏว่ายักษ์ได้หวดตะบองอันใหญ่นั้นลงยังร่างของท่านอย่าง
น่าใจหายใจคว่า ท่านรู้สึกประจุกว่าตัวของท่านจมดินลงไปลึกประมาณ ๑๐ วา แต่
ทันใดนั้นก็ปรากฏว่าตัวของท่านลอยขึ้นเหนือแผ่นดินอีก ขณะที่มีอาการเช่นนั้นท่านหา
ได้ล้มสติไม่ กำหนดเป็นอนุโลมิกฎาณอยู่ตลอดไป จิตยังแน่วแน่จ่ออยู่ ณ ที่เดียวซึ่ง
ขณะนั้นเป็นการพิจารณาจุดสุดยอดของญาณ ท่านว่า เป็นสิ่งที่อัศจรรย์อย่างยิ่ง คำว่า
ชีวิตความตายมิได้มีความหมายเลยในขณะนั้น ชีวิตมิได้เป็นสิ่งมีค่า เท่ากับการพิจารณา
จุดสุดยอดแห่งอนุโลมิกฎาณในขณะนั้นเลย จึงหาได้เกิดความหวาดกลัว หรือสะทกสะท้าน
ประการใดไม่ เหตุการณ์ก็หาได้หยุดลงแต่เพียงนั้นก็หาไม่

ทันใดนั้นเจ้ายักษ์ตนนั้น มันก็ถอนไม้ต้นใหญ่ ซึ่งเป็นต้นตะเคียน อยู่ข้าง
หลังของท่าน ซึ่งต้นตะเคียนนั้นใหญ่ขนาด ๑๐ อูม ใหญ่มากทีเดียว มันเอามือทั้งสอง
ข้างจับต้นตะเคียน เหมือนกับยกหม้อน้ำ ปรากฏว่ารากตะเคียนได้หลุดช่นจากดินพร้อมกับ
กับดินแถว ๆ นั้นกระจายไปหมด ปรากฏว่าก่อนดินหล่นกระจายถูกต้องร่างกายทั่วไป
และพร้อมกันนั้นมันก็ยกต้นตะเคียนช่น พร้อมด้วยความโกรธตาแดงยังกับลูกไฟยกขึ้น
สูงเหนือภูเขาถุนั้น ฟาดลงมายังร่างของท่านตั้งสะท้านหวั่นไหว ปรากฏว่าร่างกายของ
ท่านทรุดแบนละเอียดติดอยู่กับก้อนหินนั้น และพร้อมกันนั้นก็ปรากฏว่าหินก้อนที่ท่านนั่ง

อยู่นั้น ก็แตกละเอียดเป็นจุลไปในชั่วพริบตาตนเอง ขณะนั้นเกือบจะทำให้ท่านต้อง
เพลอลมตาจนมากความเป็นไปต่าง ๆ แต่ว่าท่านได้คำนึงถึงมหาสติอันเป็นเครื่องบังคับ
กำกับพิจารณาในจุดศูนย์กลางธรรมอันละเอียดอ่อน ทำให้ท่านได้พิจารณาอย่าง
เสียสละทุกสิ่งทุกอย่าง แม้เหตุการณ์อันเป็นเครื่องทำให้เกิดอาการหวั่นไหวท่านก็มี
ความหวั่นไหวเลย

ในคืนท่านได้คำนึงต่อไปว่า มีสิ่งหนึ่งอันเป็นประการสำคัญ ซึ่งเป็นมลทิน
ของใจ นั่นคือการพะว้าพะวัง ของการปรารถนาพระโพธิญาณ และก็กลับไม่ปรารถนา
เช่นนั้นหันมาเพื่อความพ้นทุกข์ อันจะพึงได้บรรลุธรรมอันยิ่งใหญ่ในขณะนั้น นี้เองที่
ทำให้มีมลทินเป็นเครื่องสะกิดใจไว้ แต่เมื่อได้สละแล้ว ท่านจึงมีได้คำนึงถึงสิ่งอื่น อัน
เป็นเหตุให้ต้องประสบสิ่งอันเป็นที่หวาดกลัวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้นแล้ว ปรากฏว่าทุกอย่าง
ในโลกนี้มีสภาพเป็นอันเดียว คือหน้ากลองชัย โลกนี้ราบลงหมด คือสว่างราบเตียน
ร่างกายของท่านก็ปรากฏว่าประมวลกันเข้าดังเดิม และปรากฏว่ายักษ์ตนนั้นจำแลงตัว
เป็นมนุษย์ลงมากราบไหว้ขอขมาลาโทษท่านแล้วมันก็หายไป.

ขณะนั้น ไก่ขันกระชั้นแล้ว แสดงว่าใกล้แจ้ง ซึ่งประมาณเวลาราว ๆ ที่ ๓
หรือที่ ๔ เห็นจะได้ ท่านได้คำนึงถึงญาณ ๓ ในอริยมรรค คือสังขญาณ กิจจญาณ และ
กตญาณ จิตที่บำเพ็ญถึงจุดอิมตัวเป็นญาณ ซึ่งมีใช้ว่าจะถือเป็นชนนชน เพราะถือ
ว่าได้สำเร็จ การเข้าใจว่าได้ชนนชนนั้นคือการไม่เป็นผลสำเร็จ ซึ่งเป็นการหลงสมุทัย
ไปที่เดียวเลย

ท่านคำนึงถึงญาณว่า เป็นจุดอิมตัว เหมือนกับการรับประทานอาหาร มัน
มีจุดอิมตัว พอมันพอเพียงแก่ความต้องการแล้วก็อิมไม่ต้องพูดอะไรให้มาก มีอาหาร
รับประทานเข้าไปก็แล้วกัน ญาณก็เช่นเดียวกัน บำเพ็ญให้ถูกต้อง โดยการพิจารณา
ทุกข์เมื่อถึงจุดอิมตัวเมื่อไรก็รู้อเอง เหมือนคนรับประทานอาหารอิมเมื่อไรเขารู้ตัวของเขา
เอง เช่นเมื่อพิจารณา กาย คือตัวทุกข์ นั้นแล้ว พอเมื่อเห็นกายเขาก็เกิดความสังเวช
สลัดจิต แล้วก็เกิดความเบื่อหน่าย ความเบื่อหน่ายเป็นญาณ เพราะมันจะเกิดขึ้นเอง
จะมาสสมมติให้เกิดขึ้นไม่ได้ คำว่า สัจจะคือความจริง เช่นกับการพิจารณาเห็นตัวทุกข์
ชื่อว่าเห็นจริงมีได้เดาเอา เช่นเห็นว่าผมเป็นธาตุดินอย่างนั้นเป็นสังขญาณ การดำเนินญาณ

คือความจริงนั้นให้ปรากฏอยู่เสมอชื่อว่า กิจจญาณ การถึงจุดละวางเหมือนกับคนอิ่ม
อาหาร ละไปแล้วซึ่งความหิว โดยอัตตโนมัต เป็น กตญาณ

ท่านได้คำนึงถึงสมุทัย ว่า อันกามตัณหา ความใคร่ในกาม ภวตัณหา ความ
อยากมีอยากเป็น วิภวตัณหา ความไม่อยากมีอยากเป็น ที่จริงแล้วคือสิ่งที่เกิดขึ้นกับจิต
ในขณะที่กำลังบำเพ็ญญาณนั่นเอง เพราะกิเลสเกิดขึ้นตอนเจริญปัญญาญาณที่สำคัญนัก
จะเกิดการถือตัวอย่างก้าวไปไกล แก่ไม่หลุด คือเมื่อเห็นญาณ ความหยั่งรู้เกิดขึ้น ซึ่ง
ละเอียดและอศจรรยฺ์ เลียดเอาว่า เป็นพระนิพพานเสียเลย นี่แหละกิเลสปัญญา
เพราะ ตอนที่บำเพ็ญจะสำคัญตนว่าบรรลุแล้ว มีหน้าชาวยังตั้งตนเป็นนิกพยากรณ์เสียอีก
ว่าคนนั้นใครชนนั้น คนนั้นใครชนนั้น บางครั้งเกิดอศจรรยฺ์ขึ้นมาในจิต ว่าละกิเลสได้หมด
แล้วมีธรรมมาบอกเกิดขึ้นเมื่อวันนั้นเดือนนั้น เราได้บรรลุชั้นนั้นชั้นนั้นแล้ว ถ้าหากว่ามี
ผู้รู้เท่าไม่ถึงกาล บัญญัติเราเข้าใจดีกว่า แน่แล้วสำเร็จแล้ว ทนก็จะทำให้จิตตองหนักว่า
สำเร็จบรรลุ และถือตนหนักขึ้น ดังนั้นในสมุทัยสัจจะพระพุทธองค์ทรงแสดงว่า
ปหัตตพฺพตฺติ เม ภิกฺขเว ตูกรภิกฺษุทํหฺลายนฺ สมุทฺทยํ ควฺรละ กิเลสตรงที่เรียกง่าย ๆ ว่า
วิปัสสนูปกิเลสดังกล่าวนั้นแล้ว

ท่านอาจารย์มั่น ฯ ท่านได้คำนึงถึงเรื่องนี้ เพื่อความรอบคอบของจิตที่กำลัง
ดำเนินไปอย่างได้ผลว่า เมื่อไม่ข้องอยู่ในอุปทาน และห่วงอยู่ในความที่จะเข้าใจตัวเอง
ว่า บรรลุชั้นนั้นชั้นนั้นได้แล้ว เพราะว่าท่านขณะที่กำลังบำเพ็ญวิปัสสนาญาณนั้น ได้
ทราบชัดว่า วิปัสสนา นั้นคือความเห็นแจ้ง แต่ธรรมตาแล้วก็คงเห็นแจ้งเฉย ๆ เช่น
เห็นว่า เป็นธาตุเป็นขันธ์ เกิดขึ้นจากตาในด้านการพิจารณา แต่ยังไม่ใช่ญาณ การที่จะ
เป็นญาณขึ้นมาได้นั้น ต้องถึงจุดอิ่มตัว เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเอง เช่นพิจารณาเห็นแจ้งจริง
ในขันธ์ทั้งหลายแล้ว พิจารณาไม่หยุดยั้ง จนถึงจุดอิ่มตัว - ญาณ คือความเบื่อหน่ายเกิด
ขึ้น นี่แหละจึงจะชื่อว่า เป็นวิปัสสนาญาณ ความเบื่อหน่าย ที่เกิดขึ้นเองเนื่องจากการ
บำเพ็ญวิปัสสนาให้เพียงพอ เช่นเดียวกับความอิ่มเกิดขึ้นจากความเพียงพอของการ
รับประทานอาหารนั่นเอง เพราะความเกิดเอง ในที่นี้เรียกว่า สันติภูฏิจฺโจ ความเห็นเอง
นิโรธควรทำให้แจ้ง การทำให้ไม่ให้คนหลง ในมรรคผลนิพพานนั่นเอง เพราะผู้ปฏิบัติ
ทั้งหลายงมงายในความเป็นเช่นนั้นมาก ในเมื่อไม่ใช่ปัญญาญาณเพราะไปใช้แต่สิ่งสำคัญ

ตนจึงต้องใช้การทำให้แจ้ง มันจะเป็นอย่างไรซึ่งกันข้างเราทำไป แล้วธรรมที่ดำเนินไป
ก็บรรลุเป้าหมายเอง

ในวาระสุดท้าย ท่านอาจารย์มั่นฯ ท่านเล่าให้ผู้เขียนฟังว่า เราได้กำหนด
ทวนกระแสจิต คือเมื่อพิจารณาไปแล้วทุกอย่าง นับมาแต่การพิจารณาคุตวทุกข์ คือ
ชั้นที่ ๕ นั้นแล้ว และพิจารณาให้เป็นวิปัสณา คือให้เห็นว่าชั้นที่ ๕ เหล่านั้นเป็น
ธาตุเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา และพิจารณาที่ธรรมทั้งหลายอันละเอียด
วิเศษที่สุด จนเข้าใจว่าเป็นผู้บรรลุ ขจัดออกไปทั้งหมดโดยอนุโลมิกญาณแล้ว ท่านก็
ทวนกระแสจิต กลับมาหา ฐิติภูมิต์ คือที่ตั้งของจิต ที่ท่านอาจารย์กล่าวว่า เป็นต้นเหตุ
การทวนกระแสจิตที่เป็นอนุโลมิกญาณ ให้เห็นว่า “ใครผู้รู้ ใครผู้เห็น” คือให้รู้ว่า
เป็นผู้ไม่ตาย ให้เห็นว่า เป็นธาตุ เพราะได้พิจารณาเห็นโดยญาณนั้นเป็นความจริง
อันตัว “ผู้รู้ผู้เห็นอยู่ที่ไหน” อาศัยญาณที่บำเพ็ญจนจนพอแก่ความต้องการ อันที่เรียก
ว่าอนุโลมิกญาณนั้นแล้ว ก็จะปรากฏว่าได้เห็นตัว “ผู้รู้ ผู้เห็น ผู้ไม่ตาย” คราวนั้น
ก็จะถือได้ว่าเป็นองค์มรรค ภาเวตพพuncti เม ภิกขเว มรรคควรเจริญให้มาก ผู้ที่มา
เห็นตัว “ผู้เห็น” กล่าวว่า เป็นผู้หายความสงสัยแล้วโดยสิ้นเชิง ไม่ต้องห่วงว่า อาจารย์
โน้นถูก อาจารย์นั้นผิด เรากำลังทำนั้นจะถูกหรือจะผิดไม่มีในจิตของผู้เป็นเช่นนั้น ถ้ายังไม่
ถึงเช่นนั้น ก็ยังสงสัยอยู่รำไป แม้ใครจะมาเทศน์ให้ฟังเท่าไรก็แก้สงสัยไม่ได้

ท่านเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า ขณะนั้นปรากฏว่าโลกนี้เตียนราบประดุจหน้ากลอง
ซัย เรียบเอาจริง ๆ ท่านได้ชี้ให้ข้าพเจ้าฟัง แต่การราบเรียบเหมือนหน้ากลองซัย คือ การ
อยู่ในสภาพอันเดียวกัน ได้แก่ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย และความไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ไม่ใช่
ตัวตน แต่การปรากฏขึ้นในจิตนั้นเป็นเช่นนั้น เพราะว่ามีอะไรมาข้องอยู่กับใจในจิตนั้น
เป็นเช่นนั้นเพราะท่านพูดกับข้าพเจ้าต่อไปว่า นี่เป็นการที่ไต่หนทางเป็นครั้งแรก ในใจ
ของเราให้หายสงสัยว่า จะเป็นอะไรต่อไป แน่ชัดในใจโดยปราศจากการกังขา

ในที่นี้จึงรวมไว้ซึ่ง อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ เป็นที่รวมกำลังทั้งหมด
เท่ากับเป็นการรวมกองทัพธรรมใหญ่ พร้อมทั้งจะขยเข้าศึก คือ กิเลส ให้ย่อยยับลงไป
ในเมื่อการรวมกำลังนสมบุรณ์เต็มทีแต่ละครั้ง เพราะความที่ไต่ขยเข้าศึกคือกิเลสตนเอง
จึงเกิดเป็นวิสุทธิ ๗ ประการ ครั้นเมื่อเป็นดังนบริบูรณ์แล้ว คำว่าชนนชนนก็ไม่ต้อง

กล่าวถึง เพราะเหตุได้ตกเสียแล้วซึ่งอุปาทาน ท่านได้เล่าเป็นเชิงแนะนำผู้เขียน เป็นลำดับตามวาระแห่งจิตของการดำเนินของท่าน จนผู้เขียนไม่อาจนำมาเขียนให้หมดไปทุกคำได้ เป็นเพียงส่วนหนึ่งของคำพูดที่ท่านได้แสดงให้ผู้เขียนฟังเท่านั้น เป็นอันว่า ๓ วัน ๓ คืนของการพิจารณานั้นท่านได้รู้แจ้งเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้และควรเห็น ได้รับผล คือความจริงในพระพุทธศาสนาในครั้งนั้น

ท่านเล่าต่อไปว่า ในวันนั้นท่านได้พิจารณารู้อัจฉริยะเห็นจริงแล้วกลุกขนเดินจงกรมในเวลาก่อนแจ้ง รู้สึกเบาตัวไปหมด ได้เวลาไปบิณฑบาตตอนเช้า ท่านได้นั่งสงบห่มจีวร ซ้อนสังฆาฏิเป็นปริมณฑล กับบาตรสพายไว้ข้าง ประคองมุ้งแล้วก็เข้าไปสู่หมู่บ้านที่ท่านเคยไปแต่กาลก่อนนั้น

อันชาวบ้านต่างก็พากันเชื่อว่าท่านอาจารย์มั่น ฯ ได้ตายไปเสียแล้ว เพราะไม่ได้มาบิณฑบาตรตั้ง ๓ วัน เนื่องจากพระธุดงค์มาตายที่นั่นหลายองค์ ท่านอาจารย์มั่น ฯ ของคุณจะต้องเหมือนกับองค์อื่น ๆ ซึ่งชาวบ้านต่างก็พากันสงสัยตั้งแต่เริ่มแรกแล้ว ซึ่งพอท่านอาจารย์มั่น ฯ มาอยู่วันเดียว บิณฑบาตรวันเดียวก็หายไปเฉยๆ แต่ก่อนๆ พระธุดงค์ที่มาอยู่ที่นั่น บางองค์ก็ ๓ เดือน ๖ เดือนจึงตาย แต่ท่านอาจารย์มั่น ฯ ของคุณใหม่ทำไมจึงตายเร็วนักเพียงสองสามวันเท่านั้น ชาวบ้านบางคนก็สนใจเป็นพิเศษ พอไม่เห็นท่านมาบิณฑบาตร ก็ได้ไปเยี่ยมท่านที่ถ้ำ แต่ก็ไม่เห็น เพราะที่ท่านนั่งสมาธินั้นลึบมาก ครั้นจะค้นให้ทั่วก็กลัวจะเป็นการรบกวนสมาธิของท่าน ถ้าท่านกำลังนั่งสมาธิ แต่ถ้าหากท่านตายจริง หลายวันแล้วเดี๋ยวจะเน่าเฟะก็จะลำบากชาวบ้านต่างก็โจษขานกันไป และคิดที่จะหาหนทางเอาศพมาบำเพ็ญกุศลกัน

แต่ที่เห็นได้รุ่งขึ้นเช้าวันที่ ๓ นั้น ก็ปรากฏเห็นโฉมหน้าของท่านอาจารย์มั่น ฯ กำลังออกมาบิณฑบาตรโดยปกติแล้ว ทุกคนก็บังเกิดความเลื่อมใส ต่างก็ถามท่านว่า “ท่านอาจารย์ครับ ๓ วันที่แล้วมาทำไมจึงไม่มาบิณฑบาตร” ท่านอาจารย์ได้ตอบว่า “ก็เราได้ต่อสู้กับความงัวเงียของตัวเองนั้นแหละโยม เห็นจิตสงบดีจึงไม่ได้มา”

แต่ชาวบ้านก็ยังไม่แน่ใจว่า ท่านจะอยู่ไปได้ตลอดหรือไม่

หลังจากท่านบิณฑบาตรกลับไปถ้ำแล้วนั้น จากนั้นอาการต่างๆ ก็ปกติดี อาหารทุกอย่างย่อยเป็นปกติร่างกายของท่านสมบูรณ์ ในตอนนั้นท่านได้พักผ่อนบำเพ็ญ

ความเพียรตามปกติ และท่านก็หวนพิจารณาถึงพระที่มรณภาพไปแล้ว ๖ องค์ ว่าเป็น เพราะเหตุใด ก็ได้ทราบว่า ประพฤติเป็นศีลวิบัติโดยลักษณะต่างๆ กัน

องค์ที่ ๑ ได้มาอยู่ ๒ เดือน ๒๕ วันก็มรณภาพ องค์นี้ผิดวินัย ขอทเก็บอาหารเป็นสนธิ เป็นอาบัติปาจิตตีย์ในโกชนวรรคสิกขาบทที่ ๗ เวลา ไปบิณฑบาตแล้ว มีอาหารบางสิ่งที่ไม่บูดเสียแล้วเก็บไว้ฉันในวันต่อไป

องค์ที่ ๒ อยู่ได้ ๓ เดือนกับ ๑๐ วันก็มรณภาพ ส่วนองค์ที่ ๒ นี้ได้ตัดต้นไม้ในป่าด้วยตนเองแล้วนำมาทำรานเพื่อเป็นที่สำหรับนั่งและนอนนอก ถ้ำ เพราะว่าจะนั่งนอนกับหินและดินก็ชุ่มชื้น นกเป็นอาบัติปาจิตตีย์ในสิกขาบท ที่ ๑ แห่งภุคคามวรรค

องค์ที่ ๓ อยู่ได้ ๔ เดือนกับ ๒๒ วันก็มรณภาพ องค์ที่ ๓ นี้ได้ ขุดดิน โดยที่แฉนวนนั้นมันบามากก็ขุดเอามันมาไว้และต้มมันเอง ซึ่งเป็นสิ่ง ที่สมณะไม่ควรทำ และผิดวินัยตามพุทธบัญญัติทั้ง ๑ ของภุคคามวรรค และข้อ ที่ ๑๐ ของมสาวาทวรรค

องค์ที่ ๔ ได้มาพักอยู่ ๕ เดือนกับ ๒๐ วัน ก็มรณภาพที่ถ้ำ ชาวบ้านได้นำศพไปบำเพ็ญกุศลตามประเพณี องค์นี้ทำผิดวินัยที่เก็บอาหาร บิณฑบาตมาได้ แล้วเอาไว้ฉันต่อไปและได้ไปเก็บผลไม้ต่าง ๆ ในป่ามาเอง ซึ่ง เป็นการผิดวินัยข้อที่ ๘ ของโกชนวรรคปาจิตตีย์ และข้อที่ ๑ ของภุคคามวรรค ปาจิตตีย์

องค์ที่ ๕ อยู่ได้ ๖ เดือนกับ ๑๘ วันก็มรณภาพ องค์นี้ได้ไปเก็บ ผลไม้จากต้นไม้ เพราะในบ้านนั้นก็มผลไม้ป่าต่างๆ เป็นต้นว่า ไม้เค็ง ไม้พอง ผลนมวัว เป็นต้น ท่านได้ไปเก็บเองจากต้นมานั่นเอง นี่เป็นอาบัติปาจิตตีย์ข้อ ที่ ๑ ของภุคคามวรรคและข้อที่ ๑๐ ของโกชนวรรค

องค์ที่ ๖ อยู่ได้ ๗ เดือนกับ ๑๒ วันแล้วก็ขอให้โยมพาไปส่งที่ วัดเดิมของท่านที่ขอนแก่น เมื่อกลับไปอยู่วัดเดิมได้ ๑ เดือน ท่านก็มรณภาพ องค์นี้เก็บอาหารต่าง ๆ ที่เป็นสนธิ เป็นอาบัติโดยที่ได้ทำอยู่เป็นอาจินแล้ว ตัวท่านเองก็มีไตรฎึงสมณฐานแห่งการเป็นอาบัติ จึงต้องสลวิบัติอันเป็นเหตุให้

ถึงแก่ชีวิต และการจะเดินธุดงค์และอยู่บ้านนี้ ขอสำคัญต้องรักษาขนบธรรมเนียมพร้อมด้วยพระธรรมวินัยของพุทธบัญญัติอย่างเคร่งครัด จึงจะเป็นไปเพื่อความสะดวกสบายได้

ในวันหนึ่งท่านได้นั่งสมาธิปลอศไปร้องมาก แต่ว่าการที่ท่านได้มาอยู่ที่นี่นับแต่ท่านพบแสงสว่างแห่งธรรม ท่านก็ได้รับผลแห่งความสงบตลอดทั้งกลางวันกลางคืน ในคืนนั้นท่านพิจารณาถึงการแนะนำสั่งสอนธรรมอันเป็นภายในนี้ว่า เราแนะนำพร่ำสอนไหนหนอจึงจะเป็นผล ท่านก็กำหนดพิจารณาอยู่ในขณะนั้นว่า

“การแนะนำในขั้นต้นนี้ ควรจะต้องดำเนินไปเฉพาะพระภิกษุสามเณรเป็นประการสำคัญ เพราะพระภิกษุสามเณรแม้องค์เดียว ถ้าได้เห็นธรรมเป็นที่แน่ชัดแล้วจะไปสอนอุบาสกอุบาสิกาได้เป็นจำนวนมาก และก่อนแต่ที่จะสอนใครก็ควรจะต้องพิจารณาจิตใจของผู้นั้น ว่าควรจะได้รับธรรมะอย่างไร ผู้นั้นควรจะนำไปปฏิบัติอย่างไร”

ท่านอาจารย์มั่นฯ ท่านยากับผู้เขียนว่า

“ถ้าเราไม่พึงรู้ถึงความเป็นจริง คืออุปนิสัยวาสนาและอุปเพณิวาสแต่กาลก่อน ซึ่งเป็นเหตุให้เราได้ทราบชัดว่า ผู้ใดควรได้รับธรรมกัมมัญฐานอะไร และจะสามารถรู้ซึ่งในกัมมัญฐานได้แล้ว เราจะยังไม่สอนใครเลยทีเดียว”

จะเห็นการสอนกัมมัญฐานของท่านจึงได้ผลเต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ ปราบกฐต่อมาว่าเมื่อท่านสอนใครแล้วต้องได้ผล เพราะเราจะเห็นผู้เป็นอาจารย์กัมมัญฐานองค์สำคัญๆ ที่ได้ทำประโยชน์ใหญ่แก่พุทธศาสนาอยู่ในเวลานี้ ก็เป็นลูกศิษย์ของท่านอาจารย์มั่นฯ เป็นส่วนมาก เพราะได้รับการฝึกฝนมาอย่างถูกต้องจากท่านอาจารย์มั่นฯ นั้นเอง

ณ ที่นี้เองท่านก็ได้รู้จักภาษาสัตว์ทั้งหลายที่อยู่ในป่า เป็นต้นว่าลิงบ้าง นกบ้าง มั่นคุษกัน มิใช่ที่ท่านจะได้ยินเพียงแต่จืด ๆ แจ๊ด ๆ หรือกรด ๆ แก้วด ๆ แต่ว่ามันก็ใช้ภาษาของมัน ซึ่งบางครั้งท่านอาจารย์เล่าว่า

“พวกนกจะรู้ภาษากันก็หาไม่ พวกมันก็ได้ตักเตือนกันอยู่ แต่มีบางตัวบางพวกก็ไม่เชื่อฟัง มนุญเรื่องของมนุษย์ได้คิดว่า มนุญบางคนมีจิตใจโหดร้าย มาขโมยเอาลูกเขาไปทิ้ง ๆ ที่เขากหวงแสนหวง แต่พวกนกหนุทั้งหลาย บางครั้งไปหากิน ลักขโมยมนุษย์ตาม

ไร่ตามสวนนั้น ทาใช้ว่าพวกนกจะไม่รูกหาไม้ พวกเขาก้ได้ตักเตือนกันอยู่แต่พวกมันก้ไม่ยอมเชื่อฟัง แต่บางทีพวกนกก็ลาลิงไต่ยงลิ่งแล้วเอามาลอกหนังกินเสียนน พวกลิ่งมันก้เห็นว่ามนุษย์นั้นน่ากลัวยิ่งนัก แต่พวกท้ไม่เคยเห็นว่ามนุษย์มาพวกมัน ๆ จะไม่กลัว แต่ว่าพวกมันเห็นว่าเป็นตัวอะไรแปลกน่ากลัว น้เป็นภาษาศาสตร์ ซึ่งผู้ใดได้รู้และเข้าใจภาษาของมันแล้ว ก้จะทำให้ได้รู้อะไรแปลก ๆ ขึ้นมาก”

และในบริเวณนั้นมสิงอยู่ฝูงหนึ่งทีโตยวเยยอยู่ตามข้าง ๆ ถ้า บางครั้งพวกมันจะหายไป เพราะไปเที่ยวหากินตามที่ไกล ครั้นพอเวลาเย็นมันก้จะกลับมาอยู่ข้างถา ต่างก็สนทนากันทุกวัน บางทีทะเลาะกัน บางทีก็สพยอกหยอกกันตามภาษาของมัน ท่านอาจารย์มัน ๆ ได้เล่าให้พวกเราฟังว่า

“น่าข่า บางตัวมันจะว่า “มึงได้อะไรมาไม่แบ่งกู กูได้มากยงแบ่งให้มึง” บางทีไปเจอลูกผลไม้อะไรทีอร่อยในลูกเดียวกัน มันก้ต้องยอแยงกันจนตอังกัดกัน หัวหน้าหรือจำฝูงต้องมาห้าม บางทีเขาชอบพอกันระหว่างตัวเมียกับตัวผู้ มันกว่าฉนชอบเธออะไรทำนองนั้น แต่ทีทีที่สุดนนั้นคือเขาจะมีการยำเกรงหัวหน้ากันมาก เชอกันจริง ๆ พอหัวหน้าให้สัญญาณมันจะต้องเงียบ ให้สัญญาณหากินกันได้ ก้รีบไปหากิน ให้สัญญาณกลับก้จะกลับกันทันที”

“ม้อยู่สหาตัวซึ่งเป็นลิ่งชั้นหัวหน้า พวกมันมานั่งอยู่บนกอนหินกอนหนึ่ง ข้าเลื่องคอยดูท่านอาจารย์อยู่ตลอดเวลา แต่ท่านอาจารย์มัน ๆ ท่านก้มิได้เอาใจใส่ แล้วมันก้สนทนากันว่า “ฤษนตมากไม่เหมือนฤษองค้ก่อน ๆ ฤษองค้ก่อน ๆ นั้นบางทีก็ขว้างปาเรา เหมือนกับจะกินเรา และทำผิดธรรมเนียมของฤษี ไม่ทำความเพียรเหมือนฤษีเราเองค้มันเองถึงได้ตอตายกันไปจนหมด เราเข้าใจว่าฤษีองค้ค้คงไม่ตายแน่ เพราะฤษีองค้ค้ร่างกายท่านผ่องใสมาก”

ท่านอาจารย์ท่านได้ยินพวกมันพูดกันโดยตลอด โดยทีท่านรู้และเข้าใจภาษาสัตว์ ท่านก้นึกในใจว่า

พวกสัตว์ดิรัจฉานแท้ ๆ มันก้ยังรู้อะไร ๆ ดีเหมือนกัน ไม่ใช่มันจะมาเพียงแต่ส่งเสียงร้องกันเจยก ๆ จาก ๆ แต่มันก้มีความหมายเป็นอย่างยง ดูแต่เราฟังภาษาแขก ภาษาจีน ภาษาฝรั่งเถอะ ถ้าเราไม่เข้าใจก้จะไม่รู้อะไร คือไม่ผิดอะไรกับทีเราฟัง

อย่างมึนงง พวกนกหนูปีกมันส่งเสียงร้อง และเราก็จะไม่รู้ว่าเขาพูดอะไรกัน แต่ถ้าใครได้เรียนตามภาษานั้น ๆ ก็จะได้รู้ทันทีว่า เขาพูดอะไรกัน”

ในการผ่องใสแห่งจิตที่ได้รับในถ้ำสาริกา จังหวัดนครนายก ของท่านพระอาจารย์มั่นฯ จึงเป็นที่พอใจของท่าน ที่ได้เข้าถึงธรรมอันละเอียดทั้งสามทงญาณ ทำให้ท่านแน่ใจถึงความรู้อันอย่างแท้จริง ครั้นท่านได้พักบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ ณ ที่นจวบใกล้จะเข้าพรรษาแล้ว ท่านจึงได้ออกเดินทางต่อไป ผ่านจังหวัดสระบุรี ได้ไปถึงจังหวัดลพบุรี และได้พักอยู่ที่ถ้ำสังข์โตเขาช่องลม (ปัจจุบันนี้เรียกเขาพระงาม) ปีนั้นเป็นปี พ.ศ. ๒๔๔๖

ขณะที่ท่านพระอาจารย์มั่นฯ ไปพักอยู่สถานทีนั้นเป็นที่สงบสงัดเงียบยิ่งนัก ท่านได้พักเพื่อบำเพ็ญสมณธรรมอยู่นั้นหลายวัน และในขณะที่ท่านอยู่ ณ เขาช่องลมนั้น ท่านบำเพ็ญความเพียร หวนระลึกถึงความจริง ๆ ที่ท่านได้ปรากฏแล้วให้แจ่มแจ้งยิ่งขึ้น ท่านได้ระลึกว่า “สาวกของพระพุทธเจ้า จะต้องถือเอาพระพุทธเจ้าเป็นมูลเหตุ ถือเอาพระพุทธเจ้าเป็นแบบฉบับ และถือเอาพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งที่อาศัย”

โดยนัยท่านก็ได้รู้ชนภายในสมาธิ คำว่าถือเอาพระพุทธเจ้าเป็นมูลเหตุ นั้นได้แก่การที่จะปฏิบัติให้เป็นไปเพื่อความถูกต้อง หรือต้องการความจริงแท้ ต้องดูความจริงอันเป็นมูลเหตุที่ทำให้พระพุทธองค์ได้ออกบวรพชาในเบื้องต้น ซึ่งพระองค์ได้เสวยสละทุกสิ่งทุกอย่าง นับตั้งแต่ราชบัลลังก์ พระมเหสี ราชสมบัติ แม่ที่สวดพระเกศา การเสวยสละเช่นความสุขอันเป็นไปด้วยราชสมบัตินั้น พระพุทธองค์มณคคอยยกย่องสรรเสริญ คอยปฏิบัติวิมูจจาก แล้วได้เสวยสละมานอนกับดินกินกับหญ้าไตโคนต้นไม้ถึงกับอดอาหารเป็นต้น การเสวยสละเหล่านี้เพื่อประโยชน์อะไร เพื่อให้ถึงซึ่งวิโมกขธรรมคือธรรมเป็นเครื่องหลุดพ้นจากการ เกิด-แก่-เจ็บตาย และเมื่อพระองค์จะได้ตรัสรู้ก็ทรงนั่งสมาธิไตรัมไม อันเป็นสถานที่สงบสงัด และได้ทรงพิจารณาซึ่งความจริงคืออริยสัจ ๔ นั้น นั้นเป็นมูลเหตุอันเป็นเบื้องต้นแรกของพระองค์ สาวกผู้ที่จะเจริญตามรอยพระยุคลบาทนั้น จำเป็นที่จะต้องระลึกถึงความจริงของพระพุทธองค์ในข้อนี้ นำมาเป็นสิ่งพิสูจน์ปฏิบัติทาของตนที่กำลังดำเนินอยู่ว่า ในการปฏิบัติหรือการบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา พวกเราได้พากันถือเอาต้นเหตุให้พึงระลึกถึงความจริงของตนที่ว่า

ได้เสียสละโดยความเป็นจริงหรือไม่ เพราะถ้าไม่ถือเอาความจริงตามปฏิบัติทาของพระ
พุทธองค์ในข้อนี้ ก็จะเรียกได้ว่าไม่ถือเอาพระองค์เป็นมูลเหตุ ก็อบางหมู่บางเหล่าถือ
การปฏิบัติเพียงแต่เป็นโล่ห์บังหน้า แล้วกรมเบื้องหลังที่ไม่มีการเสียสละหรือทำไปอย่างมี
การยุ่งยากพิวพิน จะสละก็สละไม่จริง ซึ่งบางที่แม้แต่เป็นบรรพชิต แล้วยังมีจิตใจ
โลกโมโหสัน ไม่สละแม้แต่อารมณ์ ยังจะถือว่าข้าพเจ้ามีศรัทธาบรรดาศักดิ์อะไรเทือกนั้น
บางที่การอยู่บำเอามาเพียงเพื่อเป็นเลิศบางประการ ทำเป็นว่าเราอยู่บำอยู่เขา เหมือน
จะออกวิเวกให้เป็นที่บำเพ็ญความสงบ แต่กลับเป็นผู้เพรียบพร้อมด้วยความห่วงใยอาลัย
ยุ่งยากด้วยการก่อสร้าง สะสมด้วยเครื่องกังวลนานัปการ นี้ไม่ได้ถือเอาพระพุทเจ้า
เป็นมูลเหตุ

ขณะที่ท่านอาจารย์มั่นฯ กำลังเกิดความสว่างผ่องใส อันเป็นภายในนั้น ท่าน
พยายามพิจารณาหาความจริง เพื่อเป็นแนวทางในอันที่จะปฏิบัติตัวของท่านให้ถูกต้อง
ตามทำนองคลองธรรมที่แท้จริง และจะได้แนะนำให้คนอื่นทำให้ถูกต้องทางต่อไป ท่านจึง
ได้พิจารณาต่อไปถึงคำว่า

“พระพุทองค์ตรัสว่า ให้เอาเราเป็นเนติแบบฉบับ”

ท่านได้คำนึงว่า พระพุทองค์ได้ทรงปฏิบัติตัวของพระองค์ให้เป็นแบบอย่าง
จริง ๆ มิใช่เพียงทรงสอนคนอื่นแล้วพระองค์ไม่ทรงปฏิบัติ เช่นตอนแรกหลังจากตรัสรู้
แล้ว จะทรงรับข่าวมรฎุพยายาสจากตะปุสสและพัลลิสลกะ ก็ทรงหาบาตรเพื่อรับ และพระองค์
ก็ทรงทำพุททกิจ บุปพณฺเห บิณฑบาตญจ รุ่งเช้าพระองค์เสด็จไปบิณฑบาต สายณฺเห
ธมฺมเทสนํ ตอนบ่ายพระองค์ทรงแสดงธรรมโปรดพุททบริษัท คืออุบาสกอุบาสิกา
ปโทเส ภิกษุ โอวาทํ พอพลบค่ำพระองค์ก็ทรงประทานโอวาทแก่พระภิกษุและสามเณร
อฑฺฒมรตฺเต เทวปญฺหานํ ตอนกลางคืนทรงแก้ปัญหาเทวดาทังหลาย ปัจจุบันเสว คเต
กาเล ภพฺพา ภพฺเพ วิโลกานํ ในเวลาใกล้รุ่งพระพุทองค์ก็ทรงตรวจดูว่า สัตว์โลก
จะมีผู้ใดบ้างที่มีวาสนาบารมียันจะพึงได้รับพระธรรมเทศนา พระองค์ทรงใคร่ครวญแล้ว
ทรงทราบว่า ก็เสด็จไปโปรดให้เขาเหล่านั้นได้รับผลแห่งธรรม นอกจากนั้นพระองค์
จะทรงปฏิบัติตามธรรมวินัยที่พระองค์ทรงบัญญัติ เช่นการทรงจีวร การฉันเฉพาะ
ในบาตร แม้กระทั่งจวนจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระองค์ก็ยังทรงอุบาสกรได้ตลอด

เวลา นับแต่วันทพระองค์ตรัสแล้ว พระองค์จะทรงเปี่ยมพระทัยถึงความมีพระเมตตา
ต่อมนุษย์ทุกวันหน้า ไม่เลือกชนวรรณะ ทรงกระทำประโยชน์ให้แก่เขาทั้งหลายโดย
มิได้คิดเพื่อจะเอาสิ่งหนึ่งสิ่งใดเป็นเครื่องตอบแทนเลย ทรงเสียสละอย่างจริงใจแท้
แม้บางครั้งพระองค์จะทรงเหน็ดเหนื่อยด้วยการบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นอย่างหนัก แต่
พระองค์ก็ทรงกระทำอย่างที่ไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยนั้นแต่ประการใด ท่านอาจารย์
มันฯ ท่านได้พิจารณาถึงเนติแบบฉบับว่าฟังถึงความจริงของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว
ก็ได้คำนึงต่อไปอีก

“ การที่ให้ถือเอาพระพุทธรูปเป็นแบบฉบับ ” ย่อมเป็นประการสำคัญเป็น
อย่างยิ่ง เพราะถ้าสาวกไม่ถือเอาพระพุทธรูปเป็นแบบอย่างแล้ว จะเป็นเพียงอาศัย
การอยู่ในพุทธศาสนาเพียงเพื่อหาความสุขอันไม่ถูกทาง เช่น ไม่มีเมตตากรุณา ไม่มีการ
เสียสละ แม้แต่จะปฏิบัติธรรมวินัยถึงจะเป็นบรรพชิตแล้วก็ไม่ยอมเสียสละ เอาแต่
ความโลภ ความโกรธ ความหลง เอาแต่ความเพลิดเพลิดในกามคุณ หาอุบายวิธีการ
เพื่อให้ได้มาซึ่งความโลภ โกรธ หลง แม้แต่การเที่ยวไปบิณฑบาตก็หาว่าเสียเกียรติ
หรือว่าการแสดงธรรมก็ต้องมกณฺฑ์เทศน์เป็นเครื่องตอบแทน จะบำเพ็ญศาสนกิจก็ต้อง
หวังปัจจัยลาภ ในที่สุดก็ล้มความเป็นสมณะเสียสิ้น นั่นคือไม่ถือเอาพระพุทธรูปเป็นเนติ
แบบฉบับ

ท่านอาจารย์มันฯ พยายามใคร่ครวญในข้อนี้มากที่สุด เพราะท่านมาทราบแน่
แท้แก่ใจแล้วว่า การบำเพ็ญกัมมฐานในสมัยนั้นได้เสื่อมลงมาก ไม่ใคร่จะตรงความจริง
ทั้งภายในทั้งภายนอก ท่านมาคำนึงว่า การปฏิบัติจิตจะต้องประกอบพร้อมทั้งภายใน
ภายนอก เช่นภายนอก การรักษาไว้ซึ่งพระวินัยน้อยใหญ่สำคัญยิ่ง ถ้าผิดพระวินัย
แม้แต่อาบตหนักเดียวก็จะทำให้จิตละเอียดไม่ได้ เช่นการปฏิบัติเรื่องของบาตร ถ้าล้างแล้ว
ไม่เช็ดเก็บไว้ในที่สมควรก็จะเบนอาบตทุกกฎ หรือการฉันทจุบ ๆ จิบ ๆ เป็นอาบตทุกกฎ
อาบตเล็กน้อยจะลวงละเมิดไปไม่ได้เลย ต้องรักษาให้เรียบร้อยจริง ๆ นอกจากอาบตแล้ว
กัมการรักษารุกงศ์ ขวอตรต่าง ๆ เช่นฉันทหนเดียว การฉันทในบาตร การบิณฑบาต
เป็นต้น อันเป็นการนำไปสู่การขัดเกลากิเลสหายาบ ๆ นั้น ท่านอาจารย์มันฯ ท่านพิจารณา
ว่าแบบฉบับที่พระบรมศาสดาได้กระทำเป็นแบบฉบับมาแล้ว ถ้าหากว่าผู้ต้องการ

ความสงบ ความก้าวหน้าแห่งการบำเพ็ญจิตแล้วจะละเอียดเสียไม่ได้ และอีกประการคือ
รักษาวัตรต่าง ๆ จากวัตรหลายประการเช่น อุบาสายวัตร อาจริยวัตร อากันตูกวัตร
เวจจกุกวัตร เสนาสนวัตร ภัตตาวัตรและเสขียวัตร เหล่านี้ย่อมเป็นปัจจัยแก่การ
ปฏิบัติจิตทางหน ซึ่งถือเป็นการปฏิบัติเพื่อศิวสุทร และจิตวิสุทร ท่านอาจารย์มั่นฯ ท่าน
ปรารภในใจของท่านว่า บุคคลผู้เป็นสาวก ของพระพุทธองค์นี้ ถ้าไม่ถือเอาพระพุทธ
องค์เป็นแบบฉบับแล้วจะไม่สามารถนำหมู่คณะไปสู่ความเจริญได้ เพราะพระพุทธองค์
ได้ทรงเป็นผู้นำที่ยิ่งใหญ่ ทั้งความจริงอันเป็นแบบฉบับที่ชัดไวแล้วเพื่อให้สาวกทั้งหลาย
ได้เอาเป็นตัวอย่าง และตัวอย่างอันนี้ได้รับความเจริญยั่งยืนนานมาแล้ว เพราะเหตุแห่ง
แบบอย่างที่พระพุทธองค์ได้ทรงบำเพ็ญมานั่นเอง ที่ทำให้พระพุทธศาสนานั้นคงถาวร
เจริญมาแล้ว การนำเอาพระพุทธองค์เป็นเนติแบบฉบับจึงเป็นการนำความเจริญได้
แน่แท้แก่ตนและบุคคลอื่น ท่านได้คำนึงถึงข้อต่อไป ที่พระพุทธองค์ตรัสว่า

“ให้เอาเราเป็นทพงอาศัย คือว่าผู้ที่เป็นพุทธบริษัทนั้นควรจะใคร่รู้ข้อ
เท็จจริงในทพง พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงว่า” พาทู เว สรณันนติ ปพพตา-
นีนานนิจ อาราม รุกข เจตยานิ มนุสสาภยตชชิตา เนตฺ โข สรณํ เขมิ เนตฺ
สรณมุตฺตมํ เนตฺ สรณมากมฺม สพฺพทุกฺขา ปมฺจจติ โย จ พุทฺธจฺ
ชมฺมจฺจ สงฺฆจฺจ สรณํ คตา จตฺตริ อริยสจฺจานิ สมฺมปฺปญฺญา ย ปสฺสตี
ทุกฺขํ ทุกฺขสฺสสมฺปฺปาที ทุกฺขสฺสจ อตฺติกกมฺม อริยจฺจตฺถํ คิกงฺมคฺคํ ทุกฺขุปฺสม-
คามินิ เอตฺ โข สรณํ เขมิ เอตฺ สรณมุตฺตมํ เอตฺ สรณมากมฺม สพฺพ
ทุกฺขา ปมฺจจติ “มนุษย์ทั้งหลายเป็นอันมากถกภัยคุกคามแล้วพากันไปถือภุเขา
ป่า อารามและต้นไม้ที่เบญเจดยว่าเป็นทพง นนไม่ไช่ทพงอันเกษม นนไม่ไช่
ทพงอันอุดม พวกเขาพากันพง สงเหล่านแล้วยอมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวงไปได้
ส่วนผู้ใดมาถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ว่าเป็นทพง มาเห็นอริยสัจ ๔
ด้วยปัญญาอันชอบกาล่วงทุกขด้วยมรรค ๘ นแหละเป็นทพงอันเกษม นแหละ
เป็นทพงอันอุดม พวกเขาอาศัยทพงยอมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้

การที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไม่ให้ถือเอาสิ่งอื่นเป็นทพง นอกจากพระพุทธ
พระธรรม พระสงฆ์ ก็เพราะว่าการถือเอาสิ่งอื่นมาเป็นทพงนั้น เป็นเรื่องมงาย เช่นต้น

ไม่ใหญ่ ตั้งศาลพระภูมิ ถือว่าผีเจ้าเข้าทรง เหล่านั้นเป็นเรื่องของความไม่แน่ใจใน
พระองค์ ซึ่งท่านอาจารย์มั่น ๆ ท่านได้พิจารณาเห็นว่า การเชื่อเช่นนั้นจะทำให้ผิดการ
ดำเนินสู่จุดที่หมายแห่งความจริงในพระพุทธศาสนา แม้ในการบำเพ็ญจิตในเบื้องต้นก็
จะทำให้ไขว้เขว เพราะขาดองค์คุณหรือศรัทธา กนธรรมดาสามัญที่ยังไม่ได้บวชก็พอ
ทำเนา แต่ผู้ทบวชแล้วเช่นพระภิกษุสงฆ์ย่อมจะต้องแสดงออกถึงความเชื่อมั่นในพระ-
พุทธองค์ จึงได้เข้ามาบรรพชาอุปสมบท แต่พระภิกษุสงฆ์บางองค์กลับมาเป็นเสียเอง
เช่นพาเขาตั้งศาลพระภูมิ หาวนตั้งศาลพระภูมิ นี่เป็นการแสดงถึงความไม่แน่ใจของ
ท่านต่อองค์พระพุทธเจ้า ผู้เป็นบรมศาสดาของท่านเอง ท่านเหล่านั้นหาได้คิดไม่ว่า
การกระทำเช่นนั้นคือการทรยศ อาศัยผ้ากาสาหวัด โดยการอยู่ได้ด้วยปัจจัยบริโภคน้ำ
อดอยากปากแห้ง แต่กลับถือเอาศาสดาคร่ำครึพระพุทธองค์ได้ทรงตำหนิแล้ว นำเอา
มาใช้ทั้ง ๆ ที่ตนเองก็ออกปากว่า ข้าพเจ้าขอถือเอาพระพุทธเจ้าเป็นเทพยดตลอดชีวิต แต่
เหตุไฉนเล่าจึงไปสนับสนุนการนับถือศาสนาอื่น อันที่เรียกว่าพระภูมิบ้าง อะไรวุ่นบ้าง
นั้นคือการทรยศต่อพระพุทธศาสนา ท่านอาจารย์มั่น ๆ ท่านว่า ขอนสำคัญ เพราะจะเป็น
เบื้องต้นของการจะดำเนินไปหาที่สุดแห่งทุกข์ เพราะทุก ๆ คนที่เป็นศาสนิกต้องกล่าวว่า

“ข้าพเจ้าถึงซึ่งพระพุทธเจ้าเป็นเทพยด”

แต่เขาใจนจึงไปถือเอาผีป่า พระภูมิ ซึ่งมีหน้าตัวจริงมิได้เป็นเทพยด เมื่อขันทัน
ทำไม่ได้แล้วต่อไปจะทำอะไรให้ยิ่งใหญ่ขึ้นไปกว่านั้นได้ เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นต้องถือ
เอาพระพุทธเจ้าเป็นเทพยดอาศัย ทางฝ่ายพระสงฆ์นั้นถือว่าเป็นผู้มีความเชื่อมั่นในพระ-
พุทธองค์อย่างแน่นแฟ้นแล้ว จึงได้ยอมเสียสละทุกสิ่งทุกอย่างออกจากความเป็นฆราวาส
มาทรงไว้ซึ่งผ้ากาสาหวัด จึงต้องเป็นผู้ไม่ทรยศต่อองค์พระบรมศาสดา ท่านอาจารย์
มั่น ๆ ท่านว่า

“คำว่าศรัทธา คือความเชื่อนี้ จึงถือว่าเป็นรากฐานที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง
และเช่นท่านพระอรหันตคณชนต้น คือพระโสดาบัน ท่านเป็นผู้เปรียบพร้อมด้วยศรัทธา
มีข้ออื่นท่านพระโสดาบันจะได้อันเนื่องมาจากมรรคนั้นมี ๓ ประการคือ สักกายทิฏฐิ
วิจิกิจฉา ศีลปัตตปราคาส ความเห็นถือว่าเป็นตัวตน ความล่งเลสงสัยในพระพุทธ
พระธรรม พระสงฆ์ ความลบลกล่าวในศีลพักคือมหายในสิ่งไม่ควรจะยึดถือ เช่นนับถือ

ภุคฺติ-ผฺ-พระภุมฺมเป็นตน นฺเป็นสงฺแสดงวาทฺการจะเป็นสาวกของพระพุทฺธเจ้าไคยฺอย่างแท้จริง
นฺนทอองเริ่มตนควายถอเอาพระพุทฺธองค์เป็นทพฺง ความจริงแลวการนบถอพระพุทฺธองค์
นฺนทกคอตอองการใหเอาพระพุทฺธองค์เป็นมูลเหตุ และเป็นแบบฉบับนเอง แมวเราจะยัง
นฺไม่เป็นอริยโสคากก็ตาม แต่เรากตอองปฏิบตเพื่อความเป็นอริยโสคาเป็นตน ความที่เป็น
นฺบุคคลอางตนเป็นอุบาสกอุบาสิกา พระภิกษุสามเณร แต่พากันหลงเชอองมงาย เช่นเชอ
นฺศาลพระภุมฺม เชอผเจ้าเข้าทรง พระภุมฺมเจ้าทอะไรอยางน จะอางตนว่เป็นภิกษุสามเณร
นฺอุบาสกอุบาสิกา นนคฺเป็นกาไม่สมควรเลย

ท่านอาจารย์มนฯ ท่านว่า

“เราตอองการสอนคนใหเข้าถึงอริยสัจธรรม ถึงความเป็นอริยบุคคล ก็มิ
นฺความจำเป็นอยางยงที่จะตอองยาดถึงความจริงข้อนให้หนักที่สุด เพราะถ่าไม่เข้าใจถึง
นฺความจริงแห่งความเชอนแลว จะเป็นการกินหนทางที่จะเข้าสู่ความจริงเป็นอริยเสย เรา
นฺทุกคนก็พยายามอยางยงที่จะปรารถนาพระนิพพาน แมการบ่าเพญการกุศลต่างๆ ก็กล่าว
นฺกันว่ “นิพพานปจโยโหดุ ขอใหเป็นบัจจยแห่งพระนิพพานเถิด” แมวเราจะพึงทราบ
นฺว่ผู้ใดผหนึ่ง ทรงความเป็นอริยบุคคล เรากก็จะให้ความเคารพนบถอเป็นอยางยง
นฺนเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่ คุณธรรมอันสูง คือความเป็นอริยน เป็นยอตปรารถนา
นฺของบรรดาพุทฺธศาสนิกชน”

ก็แต่ว่เบองตนในการดำเนินไปสู่ความเป็นอริยน จำเป็นที่จะตอองมองดูความ
นฺจริงข้อนคอ

“ใหถอเอาเราเป็นทพฺงอาศัย” อันเป็นพระดำรัสของพระพุทฺธเจ้า

ท่านอาจารย์มนฯ ท่านไคเห็นหนักในข้อทว่ ตอองไม่ถอสงอนเป็นทพฺง นอก
นฺจากพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ น เพื่อเป็นการปูพื้นฐานในการปฏิบตเพื่อความ
นฺก้าวหนา ซึ่งท่านไคค่านงถึงความขอนว่ ตอองใหผู้ที่จะดำเนินจิตตามเรา เราจะต้องแนะ
นฺนำให้เห็นจริงในข้อนเสยก่อน จึงจะสอบความจริงในข้อนตอไป เป็นอันไคความละเอียด
นฺแน่ชัดพร้อมกับความสว่างไสวภายในของท่านในข้อความ ๓ ประการ แห่งพระดำรัส
นฺของสมเด็จพระสมมาสัมพุทฺธเจ้าคอ

๑ ใหถอเราเป็นมูลเหตุ ๒ ใหถอเราเป็นเนตแบบฉบับ ๓ ใหถอเรา

๘๒
เบณฑพวงอาศัย

เมื่อรุ่งเช้าวันนั้นเป็นวันขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๘ เป็นวันปลอดโปร่งที่สุดแล้ว
ท่านคงบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ตามปกติ อยู่มาวันหนึ่งท่านนั่งกำหนดพิจารณาความละเอียด
อยู่ในถ้ำสิงห์โตนั้น ได้ระลึกไปถึงท่านเจ้าคุณอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจนฺโท จันทร)
ณ ทิวคบรมนิवास กรุงเทพฯ ว่าท่านกำลังทำอะไรอยู่ที่นั่น ก็ปรากฏว่าท่านเจ้าคุณ
อุบาลีฯ ท่านกำลังนั่งสมาธิอยู่ที่ศาลาเหลือง บนธรรมาสน์ ในเวลานั้นเป็นเวลาราว
๒๓.๐๐ น. เศษ นั่งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก และกำลังพิจารณาถึงปฏิจฺจสมฺปบาท
ว่าวิชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิด
นามรูป นามรูปเป็นปัจจัยให้เกิดผัสส ผัสสเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา เวทนาเป็นปัจจัย
ให้เกิดตัณหา ตัณหาเป็นปัจจัยให้เกิดอุปทาน อุปทานเป็นปัจจัยให้เกิดภพ ภพเป็น
ปัจจัยให้เกิดชาติ เมื่อเป็นชาติก็ต้องมีชรา มรณะโสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัสสะ
อุปายาสะ และการพลัดพรากจากของรักของชอบใจเป็นทุกข์ ความปรารถนาสิ่งใดไม่
ได้สิ่งนั้นก็เป็นทุกข์ นเหตุมาจากความเกิด แก่ เจ็บ ตาย และเมื่อยังมีอวิชชาอยู่ตราบไต่
ก็จะต้องมี เกิด แก่ เจ็บ ตาย อยู่ตราบนั่น

ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯท่านก็ได้คำนึงถึงพระพุทธเจ้า ที่ทรงพิจารณาถึง ปฏิจฺจสมฺป-
บาท ว่าพระองค์ท่านได้ทวนกระแสกลับดูตัวอวิชชา ท่านจึงได้เริ่มทวนกระแสว่า เพราะ
เหตุใดท่านจึงต้องแก่ ตาย โสกะเศร้าเสียใจ ร้องไห้รำพัน คับแค้นแน่นใจ เพราะความ
พลัดพรากจากของชอบใจ พลาดหวัง ท่านได้พิจารณาถึงสิ่งเหล่านี้ เพราะได้เกิดมา
เป็นอัตภาพแห่งมนุษย์ จะต้องประสบความเป็นเช่นนี้ทุกคน อัตภาพคือความเกิด
ขึ้นมาจากอะไร ก็มาจากภพ คำว่าภพก็คือสัตว์ทั้งหลายที่พึ่งอาศัยอยู่ ขณะนั้นเรากำลัง
อาศัยอยู่ในภพ ซึ่งมันเป็นผลมาจากอะไร ก็เป็นผลมาจากอุปทาน คือความเข้าไปยึด
มั่นถือมั่น เพราะจิตเศร้าหมองติดพันอยู่กับสิ่งใด ด้วยเหตุแห่งการยึดมั่น จิตก็จะไป
ก่อกำเนิด ณ ที่นั้น เช่นบุคคลที่ทำจิตไปในทางญาณ พุ่งอยู่ในความละเอียดคือไม่มีรูป
ก็จะไปเกิดในภพเป็นอรูปรูป พุ่งอยู่ในความละเอียดในรูป ก็จะไปเกิดในภพคือรูปรูป
และถ้าได้ผูกจิตเป็นธรรมตา ก็จะไปเกิดในกามภพ เช่น มนุษย์ สัตว์ดิรัจฉาน เปรรต
นรก เป็นต้น สุตแล้วแต่จิตจะไปประวัติกับอะไร ก็จะไปถือกำเนิดในสิ่งนั้น สุต

แล้วแต่กรรมของตนที่จะประวัตเห็นดีไป ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ท่านก็พิจารณาไปก็ได้ออย
กลับมาจากที่มาก่อนอุปทานนั้นมาจากอะไร ก็มาจากตณหา คือความทะเยอทะยาน อัน
ความทะเยอทะยานนี้ คือกามตณหา ความทะเยอทะยานในกามคุณ คือความใคร่ในรูป
เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เป็นต้น ความทะเยอทะยานในภาวะ คือความมีความเป็น
ต้องการอยาก รูปสวยรวยทรัพย์ ต้องการอยากเป็นคุณหญิงคุณนาย ต้องการอยากมี
ยศฐาบรรดาศักดิ์ ทะเยอทะยานในวิภาวะ คือความไม่อยากมีไม่อยากเป็น คือไม่อยากมี
ความทุกข์ ความอดอยากปากแห้ง ไม่อยากเสื่อมจากยศฐาบรรดาศักดิ์ที่ตนกำลังเฟื่องฟู
อยู่ ความทะเยอทะยานเหล่านี้ ก็มาจากเวทนา คือความเสวยทุกข์ เสวยสุข ทุกข์ที่เกิด
เป็นมชนมาแล้ว และได้รับผลอยู่ทุกกาลเวลาแห่งความเกิดขึ้น ได้รับอันเนื่องมาจากความ
ได้ลาภ เสื่อมลาภ ได้ยศ เสื่อมยศ ขณะที่เสวยทุกข์นั้น ก็ต้องการแต่ความสุขเป็นต้น
แต่ผลหาได้แต่ความสุขไม่ ต้องมีทุกข์ด้วยความเสวยสุขเสวยทุกข์นั้นเนื่องมาจากอายตนะ
คือมี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รูปเสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ เช่นมีตาไป
เห็นรูป ก็เกิดความสุขทุกข์ หูได้ยินเสียง จมูกได้ดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายถูกต้องสัมผัส
ใจกระทบอารมณ์เกิดความสุขทุกข์ ก็อันเนื่องมาจากนามรูป เพราะนามกับรูปที่ก่อกำเนิด
เกิดขึ้นมาเป็นคน คนเรานามกับรูปจึงจะเป็นตัวชนมาได้ ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ท่าน
ได้พิจารณาถอยร่นปฏิจสมุปบาท มาจนถึงรูปนามนี้แล้ว ท่านเกิดความสงสัยว่า ถอย
จากรูปนามยังมีวิญญาณและสังขาร แล้วจึงชนต้นด้วยอวิชชา และวิญญาณ สังขารนก็มี
แล้วในนามรูป เหตุไฉน จึงมีสังขารและวิญญาณ โดยเฉพาะของตัวมันอีก เมื่อท่าน
สงสัยแล้วก็ได้เลิกพิจารณาในวันนั้น

อยู่มาวันหนึ่งท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ก็ได้มาเที่ยวที่เขાพระงามลพบุรี เพราะโดย
ปกติแล้วท่านจะไปที่นั่นบ่อยๆ ซึ่งท่านชอบสถานทีนั้นมาก จนภายหลังท่านได้สร้างพระ
ใหญ่หน้าตักกว้างถึง ๑๒ วา กว่า และวันนั้นเป็นวันที่ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ได้มาที่เขાพระ
งามตามปกติ ซึ่งขณะนั้นท่านอาจารย์มนฯ ก็ได้พักบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ ณ ที่นั้นเหมือน
กัน เมื่อได้ทราบว่าท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ มา ท่านก็ไปนมัสการและได้สนทนาปราศรัยตาม
ปกติ เมื่อได้สนทนาเรื่องอื่นไปพอสมควรแล้ว ท่านอาจารย์มนฯ ก็ได้ถามขึ้นว่า
เมื่อคนวันชน ๑๐ คำที่แล้ว คือเดือน ๘ นั้น ท่านเจ้าคุณนั่งสมาธิอยู่ที่ศาลา

เหลืออง หันหน้าไปทางทิศตะวันออก เวลาประมาณ ๒๓.๐๐ น.เศษ ได้พิจารณาถึงปฏิจ
สมุปบาท ทวนกลับไปกลับมา แล้วเกิดความสงสัยขึ้นมาตอนหนึ่งใช้ใหม่ครับ” ท่าน
เจ้าคุณอุปาส์ฯ เมื่อได้ฟังคำถามเช่นนี้ถึงกับตกตะลึง ไม่นึกเลยว่าท่านอาจารย์มันฯท่าน
จะมาล้วงรูถึงการศึกษาของเราที่ได้พิจารณาด้วยตัวเองโดยมิได้บอกให้ใครรู้เลย ท่าน
เจ้าคุณอุปาส์ฯ จึงพุดถามอาจารย์มันฯ ว่า

“ก็ท่านอาจารย์ว่าอย่างไรเล่าที่ผมสงสัย อธิบายให้ผมฟังบ้างได้ไหม” ท่าน
อาจารย์มันฯจึงตอบว่า “ได้” แล้วท่านก็ได้อธิบายถวายท่านเจ้าคุณอุปาส์ฯ ว่า “ปฏิจ-
สมุปบาท ข้อที่ว่าวิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูปนั้นแล
ในนามรูปก็มีทั้งวิญญาณและสังขาร ซึ่งมันจะมีการแตกต่างกันดังนี้ คือ สังขาร
วิญญาณ ที่ต่อจากอวิชานั้น เรียกว่าสังขารกรรม วิญญาณกรรม แตกต่างกับสังขาร
-วิญญาณ-ของนามรูป สังขารวิญญาณของนามรูปนั้น เป็นสังขารวิญญาณวิบาก เนื่อง
จากเป็นการปรุงแต่งที่สำเร็จรูปแล้วสังขารกรรม วิญญาณกรรม เป็นการปรุงแต่งที่กำลัง
ทำอยู่ คือว่า สังขารกรรม วิญญาณกรรม เป็นภาวะที่ไม่เป็นอิสระอยู่ภายใต้อำนาจ
ของกรรม มิวชา (อวิชา) เป็นทางเรือใหญ่ อาศัยสังขารการปรุงแต่งอาศัย วิญญาณ
ความรู้สึกในขณะที่กำลังปรับปรุงภาพ อันจะเป็นแนวทางแห่งการก่อให้เกิด ซึ่งในขณะ
นั้นจิตเป็นประธานอาศัยสังขารปรุงแต่ง อาศัยวิญญาณความรู้สึกในขณะที่กำลังปรับปรุงภาพ
อันจะต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจของสังขารกรรม วิญญาณกรรม ทั้ง ๒ นั้นสืบเนื่องมา
จากจิต ณ ทนจึงแล้วแต่กรรมจะจำแนกไป คือให้สังขารและวิญญาณนั้นเห็นคิดไป เมื่อ
เห็นคิดไปอย่างไร จิตก็จะไปตั้งก่อให้เกิดไปตามนั้นเพราะทนจึงเป็นสถานที่กำลังปรุง
แต่งภาพ ถ้าพิจารณาแล้วจะรู้สึกมันละเอียด และจะฟังรูจริงได้คือ เมื่อจิตได้ดำเนินตาม
อริยสัจ และเป็นวิปัสสนาอันแก่กล้าแล้วหนที่เดียว ที่กระผมได้อธิบายมานั้นเป็นสักแต่
แนวทางเท่านั้น ตามความเป็นจริงต้องมีตาภายในคือกระแสจิต กระแสธรรมเท่านั้น
ที่จะเข้าไปรูจริงได้”

เมื่อท่านเจ้าคุณอุปาส์ฯ ได้ฟังดังนั้นถึงกับอุทานขึ้นว่า “อ้อเราเข้าใจแล้ว
ท่านอาจารย์รูใจผมได้ดีมาก และถูกต้องทุกประการ และแก้สงสัยให้ผมได้ราวกับ
ปลื้มทั้ง ผมพยายามพิจารณาเรื่องมานาน แต่ยังไม่แจ่มแจ้ง ฟังจะแจ่มแจ้งในเวลาตนเอง

หลังจากนั้นท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ก็ได้เดินทางกลับไปกรุงเทพฯ อยู่ทิวศบรม
นิวาสนั้น ท่านเจ้าคุณก็ได้ประกาศความดีของท่านอาจารย์มั่นฯ ให้แก่พระภิกษุสามเณร
ทั้งหลายฟังว่า

ท่านอาจารย์มั่นฯ เป็นอาจารย์กัมมัญฐานที่มีความสามารถมากที่สุดในยุคนั้น ถ้า
ใครต้องการจะศึกษาธรรมปฏิบัติแล้ว จงไปศึกษากับท่านอาจารย์มั่นฯ เด็ดเชอทั้งหลาย
จะได้ความรู้จากธรรมปฏิบัติอันลึกซึ้งจากท่านอาจารย์มั่นฯ” ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ได้กล่าว
เช่นนี้กับพระภิกษุสงฆ์สามเณรทั้งหลายอยู่เสมอๆ ทำให้พระภิกษุสามเณรผู้ใดการปฏิบัติ
ธรรมสนใจในท่านอาจารย์มั่นฯ มากขึ้น ต่างก็ต้องการจะไปศึกษาปฏิบัติธรรมกับท่านใน
ปีนั้นเป็น พ.ศ. ๒๔๕๗ ท่านก็ได้รับการขอร้องจากท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ให้จำพรรษาที่
กรุงเทพฯ ท่านได้เลือกเอาวัดสระปทุมเป็นที่จำพรรษา เพราะเป็นวัดที่สงบสงัด
ท่านจำพรรษาอยู่วัดสระปทุม ท่านก็พยายามมาทิวศบรมนิवासทุก ๆ วันธรรมสวนะ
ฟังท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ เทศน์ พอหลังจากฟังเทศน์แล้ว ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ก็จะให้เข้าไป
หาท่านอยู่ ๒ ต่อ ๒ และขอศึกษาธรรมปฏิบัติกับท่านอาจารย์มั่นฯ ตลอดระยะเวลา
พรรษาในตอนนั้นท่านอาจารย์มั่นฯ ท่านเล่าว่า

“วัดสระปทุมมีอาจารย์สอนกัมมัญฐานอยู่องค์หนึ่งเป็นผมชื่อเสียงมาก ท่าน
สอบแบบอนาปานุสสติ คือให้ตั้งใจอยู่ที่ลมแล้วกำหนดตั้งไว้ เช่นครั้งแรกให้ตั้งอยู่ที่
กระหม่อม เมื่อดแล้วกลดลงมาที่หน้าผาก เมื่อดแล้วให้ตั้งอยู่ที่ปลายจมูก เมื่อดแล้ว
ก็ให้ตั้งอยู่ที่หน้าอก เมื่อดแล้วให้ตั้งอยู่ที่สะดือ กำหนดลม พร้อมกับบริกรรมว่า
พุทโธฯ ให้นับพุทโธ ๑-๒-๓-๔-๕-๖-๗-๘-๙-๑๐-๒๐-๓๐-๔๐-๕๐-๖๐
๗๐-๘๐-๙๐-๑๐๐ แล้วทวนกลับ ๑๐๐-๙๐-๘๐-๗๐-๖๐-๕๐-๔๐-๓๐-๒๐
๑๐-๔-๓-๒-๑ ทวนไปทวนมา ท่านได้สังเกตดูคนบางคนได้รับความเย็นใจมากพอ
สมควร นับว่าเป็นทางที่ให้เกิดความสงบได้ แต่ท่านเล่าว่ามันเป็นการเกินความจำเป็นที่
จะกำหนดเช่นนั้น เพราะเมื่อเรามีความสงบแล้วควรปล่อยแล้วรักษาแต่สติให้คงอยู่ไม่
ต้องนับ แต่เมื่อท่านสังเกตดูเหตุการณ์แล้วท่านก็ไม่ว่าหรือตำหนิอะไรในทันที แม่เขาจะ
ทำอยู่เช่นนั้นก็ไม่เห็นบาปกรรมอะไร เป็นกุศลแก่เขาอย่างมากมายอยู่แล้ว เมื่อผู้ใดบำ-
เพ็ญภาวนาก็คือเป็นเหตุ เป็นบ่อเกิดกุศลผลบุญอย่างทีบุคคลจะพึงกระทำได้ยาก การที่ท่าน

เดินไปวัดบรมนิวาสทุกวันพระนั้น แม่เส้นทางจากวัดสระประทุมดูเหมือนจะไกลมิใช่น้อยแต่กลับเป็นใกล้ เพราะขณะที่เดินไปท่านภาวนาไปด้วย ในวันหนึ่งขณะที่ท่านกำลังเดินไปนั้น กำหนดจิตสงบลง ปรากฏว่าเหมือนกับแผ่นดินยุบลงไป แลดูไปทุกอย่างที่ไม่มีอะไรที่จะถือได้ว่าตัวตน เดินเหมือนกับชั่วอึดใจเดียวก็ถึงวัดบรมนิวาส

ในวันนั้นเป็นเวลากลางวัน ขณะที่ท่านเดินออกจากวัดบรมนิวาสไปถึงถนนหลวง ขณะที่กำลังเดินไปอยู่นั้น ท่านเล่าว่าเวลาจิตกำลังติดขัดในอรรถปฏิบัติมากทั้งเดินไปทั้งเจริญอสุภกัมมภูฐานไปเรื่อย ๆ ขณะนั้นได้มองเห็นผู้หญิงแขกคนหนึ่งกำลังเดินอยู่ข้างหน้า ประเดี๋ยวเดียวผู้หญิงแขกคนนั้น ปรากฏว่ามีร่างกายอ้วนจนทุกทีนึกแปลกใจว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น แต่ก็ได้มองดูไปเรื่อย ๆ หนักเข้ามันมิใช่อ้วนเสียแล้วนั้นคือท้องกำลังพองเนาขึ้นออก อันจะให้เป็นที่น่าเกลียดตนเอง พอมันขึ้นเต็มที่ของมันแล้วก็เปื่อยเนา มีน้ำเลือดและน้ำหนองไหลเยิ้มไปทั้งตัวแล้วมีพวกหมูหนอนชอนไชและแมลงวันไต่ตอมไปมาน่าเกลียดจริง ๆ ในที่สุดเลือดเนื้อและหนังเอ็นก็ได้เปื่อยเน่าย่อยยับไปหมด เหลือแต่โครงกระดูกติดต่อกันไว้เท่านั้น แล้วก็ได้เห็นโครงกระดูกนั้นเดินไปได้ จะปรากฏเป็นชายหรือหญิงก็หาไม่ จึงได้เกิดความอัศจรรย์เป็นอย่างมาก”

ทั้งนี้เพราะท่านมิได้ตั้งใจที่จะพิจารณาให้ร่างกายนั้นเป็นอสุภอะไร เพียงลุ่มตามองดูธรรมดา ๆ เท่านั้นแต่มันก็สามารถเป็นไปได้ จึงได้นึกถึงประวัติของพระเถระองค์หนึ่งในครั้งพุทธกาล นัยว่าท่านกำหนดเอากายคตาสติเป็นอารมณ์เหมือนกัน วันหนึ่งขณะที่ท่านกำลังเดินอยู่นั้น สามภรรยาคนหนึ่งเกิดทะเลาะกัน ฝ่ายภรรยาก็หลบหน้าสามีไป ได้เดินทางผ่านมาพบกับพระเถระองค์นั้นเข้า เบื้องต้นหญิงคนนั้นก็ได้แสดงอาการยิ้มแย้มไปบ้าง พระเถระเมื่อมองไปเห็นพินของหญิงคนนั้นเข้าแล้วได้ปรากฏเห็นเป็นร่างกระดูกไปทั้งตัว แล้วก็เห็นเป็นร่างกระดูกเดินได้ จึงมิได้รู้จักว่าคน ๆ นั้นเป็นหญิงหรือชาย”

ครั้นเมื่อสามีเขาตามมาพบพระเถระแล้วถามท่านว่า ได้พบผู้หญิงคนหนึ่งเดินผ่านมาทางนี้หรือไม่ ท่านจึงบอกเขาไปว่าได้เห็นแต่ร่างกระดูกร่างหนึ่งเดินผ่านไป แต่ไม่ทราบว่าเป็นหญิงหรือเป็นชาย

ตั้งแต่นั้นมาท่านจึงได้รู้เรื่องการเจริญอสุภ เมื่อบินไปแก้กล่าแล้ว
สามารถเห็นเบ็นอสุภไปได้ทั้งนอกและใน จึงได้หมดความสงสัยในเรื่องนี้ตั้งแต่นั้นเป็น
ต้นมา

ท่านอาจารย์มั่น ฯ ท่านเล่าให้ฟังว่า

“ตามข้างทางจากวัดบรมนิวาสไปวัดสระปทุมในสมัยนั้น เป็นทุ่งนาบ้าง เป็น
สวนบ้าง แม่น้ำลำคลองก็มีแต่หนามหนวยเกิดอยู่เต็มบริเวณ

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๘ หลังจากท่านอาจารย์มั่น ฯ ได้จำพรรษาที่กรุงเทพฯ ในปี
นั้นแล้ว ท่านก็พิจารณาภายในพรรษานั้นว่า เราควรจะได้แนะนำสั่งสอนธรรมปฏิบัติ
ที่เราจะได้รู้ได้เห็นมา ซึ่งเป็นธรรมที่ยากนักจะรู้ได้ เราอุตส่าห์พยายามมาเป็นเวลา
นับสิบ ๆ ปี ควรจะได้แนะนำบรรดาผู้ที่ควรแก่การปฏิบัติให้รู้และจะได้แนะนำกัน
ต่อ ๆ ไป ครั้นเมื่อออกพรรษาแล้วท่านก็ได้ลาท่านเจ้าคุณอุบาลี ฯ กลับไปจังหวัด
อุบล ฯ จำพรรษาที่วัดบูรพา ในปี พ.ศ. ๒๔๕๘ นั้น ท่านมีพรรษาได้ ๒๕ พรรษา
ขณะที่ท่านจำพรรษาอยู่นั้น ท่านก็พิจารณาว่า ใครหนอจะเป็นผู้ควรแก่การสั่งสอน

ในขณะนั้นท่านอาจารย์สิงห์ ขนดะยากโม เป็นครูสอนนักเรียนอยู่เหมือนกับ
ครูอื่น ๆ เป็นครูที่สอนวิชาสามัญแก่นักเรียนเป็นเวลาหลายปีมาแล้ว ท่านอาจารย์สิงห์
ท่านได้ยินกิตติศัพท์ว่า ท่านอาจารย์มั่น ฯ เป็นพระนักปฏิบัติที่เคร่งครัดมาก ก็ใคร่ที่จะได้
ศึกษาธรรมปฏิบัติ ในวันหนึ่งหลังจากเลิกสอนนักเรียนแล้ว ท่านก็ได้ไปนมัสการท่าน
อาจารย์มั่น ฯ ที่วัดบูรพา ขณะนั้นเป็นเวลา ๑ ทุ่มแล้ว เมื่อเข้าไปเห็นท่านอาจารย์มั่น ฯ
กำลังเดินจงกรมอยู่ ท่านก็ร้ออยู่ครู่ใหญ่จนท่านอาจารย์เลิกจากการเดินจงกรม เหลือบ
ไปเห็นท่านอาจารย์สิงห์ซึ่งนั่งอยู่ที่โคนต้นมะม่วง ท่านจึงได้เรียกและพากันขึ้นไปบนกุฏิ
หลังจากท่านอาจารย์สิงห์กราบแล้ว ท่านอาจารย์มั่น ฯ ก็ได้พูดขึ้นว่า

“เราได้อร้อเธอมานานแล้ว ที่อยากจะพบและต้องการชักชวนให้ปฏิบัติธรรม
ด้วยกัน”

เมื่อได้ยินเช่นนั้น ท่านอาจารย์สิงห์ถึงกับตกตะลึง เพราะท่านได้ทราบจิตใจ
ของท่านอาจารย์สิงห์มาก่อน เนื่องจากท่านอาจารย์ได้ตั้งใจมาหลายเพลแล้วที่จะขอมา
พบกับท่าน เพื่อฝากตัวเป็นศิษย์ปฏิบัติธรรมด้วย พอท่านอาจารย์สิงห์ ฯ ได้ฟังเช่นนั้นรีบ

ตอบท่านไปว่า

“กระผมอยากจะปฏิบัติธรรมกับท่านมานานแล้ว”

กล่าวจบท่านอาจารย์มั่น ฯ จึงได้อธิบายให้ฟังว่า

“การบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์นั้นจำเป็นต้องปฏิบัติตามมมัญฐาน คือพิจารณาที่จะ
บัญญัติมมัญฐานเป็นเบื้องต้น เพราะเป็นหนทางพ้นทุกข์ได้อย่างแท้จริง พระบรมศาสดา
สัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ทรงตรัสรู้ธรรมด้วยการปฏิบัติตามอริยสัจธรรม ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย
นิโรธ มรรค”

เมื่ออธิบายไปพอสมควร ท่านก็แนะนำวิธีนั่งสมาธิ ท่านอาจารย์มั่น ฯ เป็นผู้
นำนั่งสมาธิในตอนนั้นเป็นเวลาประมาณ ๑ ชั่วโมง ท่านอาจารย์สิงห์ก็เกิดความสงบแล้ว
จิตสว่างไสวขณทัณฑ์เป็นการอัศจรรย์ยิ่ง ภายหลังจากนั่งสมาธิเสร็จแล้ว ท่านอาจารย์มั่น ฯ
ก็ได้อธิบายถึงวิธีพิจารณากาย โดยใช้กระแสจิตพิจารณาจนเป็นที่พอใจแล้ว ท่าน
อาจารย์สิงห์ก็ได้ลากลับไป

จากนั้นมาท่านก็พยายามนั่งสมาธิทุกวัน จนเกิดความเย็นใจเกิดขึ้นเป็นลำดับ
อยู่มาวันหนึ่งท่านอาจารย์สิงห์ก็ไปสอนนักเรียนตามปรกติ ซึ่งเด็กนักเรียนในสมัยนั้น
เรียนรวมกันทั้งชายและหญิง และอายุการเรียนก็มาก ต้องเรียนถึงอายุ ๑๘ ปี เป็นการ
บังคับให้เรียนจบ ป. ๔ ขณะที่ท่านกำลังสอนนักเรียนมองดูเด็กนักเรียนเห็นแต่โครงกระดูก
นั่งอยู่เต็มห้องไปหมด ไม่มีหนังหุ้มอยู่เลยสักคนเดียว จำนวนนักเรียนประมาณ ๓๘ คน
ได้มองเห็นเช่นนั้นไปหมดทุกคนเลย แม้ท่านจะพยายามขยตาตูกเห็นเป็นเช่นนั้น ที่สุด
ก็เกิดความสังเวชใจขึ้นแก่ท่านเป็นอย่างมาก แล้วก็เกิดความเบื่อหน่ายต่อสังขารเป็น
อย่างยิ่ง จึงนับเป็นสิ่งมหัศจรรย์นัก เพราะธรรมชาติปฏิภาคนิมิตต้องเกิดในขณะที่หลับตา
อยู่ในฌานจริง ๆ แต่ท่านกลับเห็นทั้งหลับตาและลืมตา อาการที่ท่านเห็นเป็นอยู่เช่นนั้น
เป็นเวลานาน

จนนักเรียนพากันสงสัยว่าทำไมครูจึงนั่งนิ่งอยู่เช่นนั้น ทุกคนเงยบกริบ เวลา
ได้ล่วงไปนานโขที่เดียวตาของท่านจึงค่อยปรากฏเห็นร่างของเด็กนักเรียนในชั้นเหล่านั้น
มีเนื้อหนังจนปรากฏเป็นปรกติ หลังจากนั้นท่านก็พูดคุยกับเด็กนักเรียนทั้งหลายเป็นการ
อ้ำลว่า

“นักเรียนทุกคน บัดนี้ครูจะได้ขอลาออกจากความเป็นครูตั้งแต่นั้นแล้ว เนื่องจากครูได้เกิดความรู้ในพระพุทธศาสนา ได้เห็นความจริงเสียแล้ว”

เมื่อได้ร่ำลาศิษย์ของท่านเสร็จ ท่านก็จงดลต อัฐบริวารของพระธาตุคอกออกจากวัดเดิมที่ท่านอยู่ ติดตามท่านอาจารย์มั่นฯ ไปทุกหนทุกแห่ง เพื่อบำเพ็ญสมณธรรมให้ ยิ่งจนกระทั่งได้เห็นอรรถธรรมที่ควรรู้อันเห็น

ในบั้นเองท่านอาจารย์มั่นฯ ท่านได้คิดถึงพระกรรมวาจาจารย์ของท่านคือ พระครูสีทา ชยเสโน เพราะหลังจากท่านได้พบกับความจริงแห่งการปฏิบัติแล้วนั้น ท่านใคร่จะให้อาจารย์ของท่านได้รับแสงสว่างแห่งธรรมบ้าง ในวันหนึ่ง ท่านจึงได้เข้าไปนมัสการทักท้วงและพูดขอโอกาสที่จะเล่าความจริงแห่งการปฏิบัติธรรมถวาย เมื่อท่านพระครูให้โอกาสท่านเล่าถวายแล้ว ท่านอาจารย์มั่นฯ จึงได้เริ่มเล่าความจริงที่ท่านได้ประสบมา ในขณะที่ท่านบำเพ็ญกัมมัฏฐานอยู่ท่ามกลางป่าทึบที่สวนกุหลาบว่า

“การปฏิบัติเป็นทางที่จะเป็นทางพาให้พ้นทุกข์ คือมรรค ๘ มรรค ๘ ข้อต้นนั้น ได้แก่สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ เห็นชอบเห็นอะไร เห็นอริยสัจ ๔ อริยสัจ ๔ คืออะไร คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค มรรคคือมรรค ๘ ฉะนั้นเมื่อปฏิบัติสัมมาทิฐิข้อเดียว จึงเท่ากับปฏิบัติทั้งหมด ๘ ทุกข์คืออะไร คือ ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ใครคือผู้เกิดผู้ตาย ร่างกายของเรา ฉะนั้นร่างกายของเราจึงเป็นตัวทุกข์ เพราะจิตเข้าไปยึดมัน

การบำเพ็ญจิตให้สงบจนเกิดกำลังแล้ว ก็ไม่ควรที่จะทำความสงบอย่างเดียว เพราะถ้าทำแต่ความสงบไม่พิจารณาทุกขสัจ ก็จะเป็นเฉพาฉาน ก็จะเป็นมิจฉาสมาธิ เป็นสมาธิผิดไม่พ้นทุกข์ ต้องพิจารณาทุกขจึงจะพ้นทุกข์ คือต้องใช้กระแสจิตที่เป็นกำลังอันเกิดจากความสงบนั้นมาพิจารณา เพราะกระแสจิตนี้ได้รับการอบรมจากสมาธิแล้วเป็นกำลังมหาศาล ซึ่งไม่ควรนำไปใช้ทางอื่นเสีย ควรใช้พิจารณาตัวทุกข์ คือร่างกายนี้ให้เห็นชัดจนจนกระทั่งเกิดนิพพิทาญาณ ความเบื่อหน่าย เจริญให้มากกระทำให้มาก ญาณเกิดขึ้นจนกว่าจะแก่รอบ

เมื่อท่านพระครูได้ฟังแล้วท่านก็เกิดความเลื่อมใสว่า ธรรมเช่นนั้นแม้เราที่ได้เรียนมาแล้วแต่ไม่เข้าใจ เพราะปรียัตนั้นเพียงแต่เรียนพอเข้าใจ แต่ไม่รู้วิธีการที่ใช้

คราวนี้วิธีการที่จะทำอะไรกับสิ่งนั้นแล้ว เอละเราขอขอบใจเธอมาก

ท่านอาจารย์มัน ๆ เมื่อได้สนทนากับท่านอาจารย์ของท่านพอสมควรแล้วก็กลับไป เมื่อท่านพระครูได้บำเพ็ญกัมมัฏฐาน ตามแนวของท่านอาจารย์มัน ๆ มาเป็นเวลานานครั้งแล้ววนหนังสือเกิดความอศจรรย์ขึ้น ซึ่งสามารถพิจารณาเห็นกายและเกิดนิพพิทาญาณ ความเบื่อหน่าย และสามารถทวนกระแสจิตเห็นตัวผีเห็นตามความเป็นจริงแล้วสนิทงาความสงสัย ในใจซึ่งสัตตศาสนา จึงได้ให้พระไปนิมนต์พระอาจารย์มัน ๆ มาพบและเล่าให้ฟัง ท่านอาจารย์มัน ๆ ก็น่าทำถูกแล้ว ต่อไปนั้นก็ขอให้เจริญให้มาก เมื่อพอเพียงแก่ความต้องการแล้วก็ฟังตัวเอง

เมื่อท่านพระครู ๆ ได้ให้ท่านอาจารย์มัน ๆ ได้รู้เห็นเป็นพยานในการเห็นธรรมในกาลนั้นแล้วท่านได้รำพึงว่า

“ศิษย์ของเราเองคนนั้นว่าเป็นผู้มีความกตัญญูกตเวทิตามากเหลือเกิน เพราะเมื่อได้รู้ได้เห็นธรรมอันแท้จริงแล้วก็ไม่ลืมครุบาอาจารย์ อุตสาห์มาแนะนำให้เราได้รับรู้ได้เห็น และเป็นการถูกต้องแก่เราเป็นพระผู้เฒ่า เป็นถึงอาจารย์ถ้าจะฟังมัวถือแต่มานะทิฏฐิก็คงไม่สามารถฟังธรรมจากศิษย์ที่มีความสามารถในธรรมได้ แท้ก็ทมิฬศิษย์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ ได้เป็นประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก อันว่าศิษย์นั้นถ้าดี ผู้เป็นครูเป็นอาจารย์ก็พลอยได้รับเกียรติและชื่อเสียงตามไปด้วย นักเป็นเช่นนั้น

ธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นธรรมโดยทั่วไป สุกแล้วแต่ผู้ใดจะมีความสามารถ เมื่อผู้มีความสามารถมากก็แนะนำบอกกล่าวแก่ผู้มีความสามารถน้อย ก็จะทำให้สัตตศาสนากว้างขวางออกไป มิใช่ว่าใครจะว่าเราใหญ่เราโต เป็นอาจารย์เป็นอุปัชฌาย์เรามียศฐานบรรดาศักดิ์แล้วนำเอาสิ่งเหล่านั้นมาเป็นเครื่องกีดขวางการที่จะศึกษาหาธรรมอันยิ่งใหญ่ตน นั้นเป็นทางเสื่อมเสียแก่ตน และผู้อื่นอย่างใหญ่หลวง แต่เราเองมิได้คิดเช่นนั้น เราได้ตั้งหน้าตั้งตาบำเพ็ญสมณธรรมตามทศิษย์ของเราแนะนำให้จนเกิดผล และเราเองบดินก็จะสามารถสอนใครต่อใครให้ดำเนินตามแนว อันเป็นทางถูกต้องแก่ความสงสัยได้”

ขณะนั้นท่านอาจารย์มัน ๆ เห็นท่านพระครู ๆ นั่งนิ่งเฉยอยู่นานท่านก็เลยอำลา กลับ และในบั้นเองท่านก็ได้พบโยมมารดาของท่าน ซึ่งท่านได้ตั้งใจไว้ว่าท่านจะไปรด

โยมด้วยธรรมทั้งหลายที่มาแล้ว ท่านจึงเดินทางไปพบกับโยมที่บ้านตำบลบ้านบง อำเภอ
โขงเจียม จังหวัดอุบลฯ เมื่อโยมได้เห็นท่านก็มีความศอกดีใจมาก เพราะท่านได้จากไป
เสียนาน เมื่อท่านได้ปราศรัยเล่าถึงการเดินทางธุดงค์ ทั้งในและต่างประเทศตลอดจน
ได้แสงสว่างแห่งธรรมให้แก่โยมฟัง จนเป็นที่พอใจแล้ว

ท่านก็ยอมมาพูดถึงการปฏิบัติโดยขอร้องให้โยมพยายามปฏิบัติจิตอันเป็นทาง
แห่งความพ้นทุกข์ ทางโยมมารดาก็ตกลงที่จะปฏิบัติตามที่ได้แนะนำให้แนบแต่ที่ท่าน
อาจารย์มั่นฯ ได้แนะนำให้แล้ว โยมมารดาก็ได้มีความสนใจเป็นพิเศษ ได้ทำตามคำ
แนะนำทุกประการ และจิตก็สงบไปได้ตามจริงที่เกิดขึ้น ได้รับความเย็นใจมีศรัทธา
แก่กล้าลาลูกหลานออกบวชเป็นชี โดยมีท่านอาจารย์เสาร์บวชให้ ท่านอาจารย์มั่นฯ
ท่านเล่าว่า

โยมมีความเพียรมาก แม้ว่าจะแก่แล้วก็ตาม อธิษฐานนอนตะแคงข้างขวา
ตลอดชีวิต มีการเดินธุดงค์ไปในที่ก้นการเช่นเดียวกับพระสงฆ์ รับประทานอาหาร
เพียงมือเดียวตลอดชีวิต มีความเพียรมั่นคงไม่ทอดยอแม้แต่ท่านอาจารย์มั่นฯ เองก็ชม
ว่ามารดาของท่านมีความเพียรแก่กล้า หลังจากที่โยมได้บำเพ็ญกัมมัฏฐานตามคำแนะนำ
ของท่านอาจารย์มั่นฯ มาหลายปี ท่านอาจารย์มั่นฯ ก็ทราบวา อินทรีย์ของการอบรมจิต
ได้แก่กล้าแล้วท่านได้แนะนำวิธีสุดท้ายคือ

การบำเพ็ญวิปัสสนาญาณให้เกิดความแก่รอบของญาณโดยอุบาย ซึ่งท่านได้ยก
ตัวอย่างของปัญจวรรคีย์ทั้ง ๕ เมื่ออินทรีย์แก่กล้าแล้วพระพุทธรองค์ใดทรงให้ปัญจ
วรรคีย์ พิจารณา รูป เวทนา เป็นต้น โดยปัญญาตามความเป็นจริง ปัญญาในที่
นี้ได้แก่ ญาณ หรือความรู้ที่เกิดจากกระแสธรรมอันยิ่ง โยมมารดาของท่านได้รับการ
อบรมมากแล้วพิจารณาตามนั้น จนเป็นที่พอใจแก่ความต้องการ โดยการเจริญให้มาก
กระทำให้มาก มีความรู้ความสามารถทวนกระแสจิตเข้าถึงซึ่งลัทธิภูตัง และเจริญต่อไป
จนเป็นการพอโดยการอบรมเป็นอินทรีย์ บังเกิดความรู้งามแจ้งตัดความสงสัยแล้ว
โดยสิ้นเชิงและได้ออกอุทานต่อหน้าพระอาจารย์มั่นฯ ว่า

“เราหายสงสัยแล้ว เราจะไม่มาเกิดอีกแล้ว” จึงนับว่าเป็นที่พอใจของท่าน
อาจารย์มั่นฯ เป็นอย่างยิ่ง แล้วท่านอาจารย์มั่นฯ ก็ได้บอกแก่โยมมารดาของท่านว่า

“บัดนี้อาตมาภาพได้ทดแทนบุญคุณของคุณโยมหมดแล้ว เป็นการทดแทนที่

๖๕๕
“โศกสนสุกลงเป็นการสุดท้าย”

จากนั้นท่านอาจารย์มั่น ฯ ท่านได้พยากรณ์มารดาของท่านกับพระบางองค์ว่า
“มารดาของท่านได้เป็นอริยบุคคลชั้นที่ ๓” (ตามคำบอกเล่าของท่านอาจารย์กงมา
จิรปญฺโญ) หลังจากนั้น เมื่อสังขารของโยมแก่ห่อหมแล้ว ความชราเข้าครอบงำ ลูก
หลานขอให้รับประทานอาหารในตอนเย็นก็ไม่ยอม โยมมารดาของท่านพูดว่า “เราต้อง
มีมรรค ๘ เป็นวิรัตตลอดชีวิตของเรา” เมื่อถึงกาลที่โยมมารดาของท่านจะสิ้นชีวิต ท่าน
ก็ได้บอกถึงวัน เดือน ปี เวลาบ่าย ๓ โมงเย็นว่าจะถึงแก่กรรม เมื่อถึงกาลนั้นก็ได้
ถึงแก่กรรมตามที่พูดไว้ด้วยความสงบจริง ๆ ในตอนสุดท้ายเมื่อท่านอาจารย์มั่น ฯ ได้
ทราบวันเวลาแล้วท่านก็ได้ไปทำฌาปนกิจศพมารดาของท่านด้วยตัวท่านเอง

ส่วนท่านอาจารย์สิงห์ ขนฺตยาคโม ซึ่งได้พำนักอยู่ทั่วตถุสัทสนาราม ในเมือง
อุบลราชธานี ได้ออกจากความเป็นครูแล้ว เพราะผลแห่งการปฏิบัติธรรมที่ได้รับการ
แนะนำจากท่านอาจารย์มั่น ฯ ซึ่งปรากฏว่าได้รับผลเป็นที่น่าพึงพอใจเป็นอย่างยิ่ง ใน
ระหว่างเดือนเดียวกันนั้น พระปิ่น ปญฺญาพโล ผู้เป็นน้องชายของท่านก็พลอยได้ไป
ศึกษาด้วย และได้เกิดความเลื่อมใสในอุบายทางด้านการปฏิบัติพอสมควร ท่าน
อาจารย์สิงห์ได้ตกลงใจอย่างแน่วแน่ ในการเปลี่ยนจากพระปริยัติเป็นพระธุดงค์เพื่อ
ติดตามท่านอาจารย์มั่น ฯ ต่อไป ส่วนพระปิ่นเป็นผู้น้องชายขอลาไปศึกษาต่อที่กรุงเทพฯ
โดยปฏิญาณว่าจะขอศึกษาสัก ๕-๖ ปี แล้วจึงจะออกปฏิบัติตามภายหลัง เมื่อท่านพัก
ศึกษาอยู่ทั่วคบวรนิเวศฯ ครบกำหนด ๕ ปี และสอบได้เปรียญ ๕ ประโยค แล้วก็
ได้ออกไปปฏิบัติตามคำปฏิญาณของท่านจริง ๆ โดยติดตามท่านอาจารย์ไปทุกหนทุก
แห่ง ตามป่าเขาอันเป็นสถานที่วิเวก ในสมัยนั้นพระเปรียญที่ออกเที่ยววิเวกธุดงค์
ก็มีภูมิตั้งท่านนับว่าเป็นองค์แรก ซึ่งแต่กาลก่อนนานมาแล้วไม่เคยมีปรากฏเลย นับ
เป็นศุภนิมิตที่ดีอย่างยิ่ง เมื่อท่านออกธุดงค์คราวนี้ ท่านก็ได้เข้ามาว่า พระอาจารย์มหา
ปิ่น ปญฺญาพโล ขณะนั้นท่านมีอายุ ๓๐ ปี พรรษาที่ ๘ ในคราวเดียวกันกับที่ท่าน
ออกธุดงค์ในคราวนั้น มีพระที่ออกธุดงค์ไป เพื่อจะศึกษากับท่านอาจารย์มั่น ฯ ด้วย
กัน ๓ องค์เท่านั้น คือ ๑ พระอาจารย์คำพวย ๒ พระอาจารย์เทศก์ เทสรังสี
๓ พระอาจารย์ทอน บ้านหัววัว อ. ลุมพุก จ. อุบล ฯ

มีความรู้ความชำนาญในการอยู่ป่าอย่างยิ่ง ท่านอาจารย์มั่น ๆ ท่านว่าเราได้เดินมอง
พิจารณาเหตุแล้วเป็นที่เหมาะสมจริง ๆ เพราะมีธารน้ำเล็ก ๆ ไหลไม่ขาดอยู่ที่ตรงกลาง
ทางที่จะขนถ้ำพอดี คำว่าภูผากุด คือมีผกกุดขน้อยตามตลิ่งธารนานนมมาก เมื่อผกกุดขน
ผกที่จะขนตามผกกุดมากเช่นผกหนาม ผกเต่าเกียด ในคราวนั้นท่านอาจารย์สิงห์
ขนตุยาคโม ทราบว่าท่านอาจารย์มั่น ๆ ธุรงค์ไป ท่านก็ธุรงค์ตามไปติด ๆ กับท่าน-
อาจารย์มั่น ๆ แต่พอก่อนจะถึงถ้ำภูผากุดท่านก็ล้มเจ็บเป็นไข้จึงได้เดินทางกลับมารักษา
ตัวอยู่ที่จังหวัดอุบล ฯ เมื่อท่านหายป่วยแล้วก็ติดตามท่านอาจารย์มั่น ๆ ไป เพื่อหวัง
ในการศึกษาธรรมปฏิบัติอีก โดยมีได้มีการยื่นยอทอดยแต่ประการใด

ครั้นเมื่อท่านอาจารย์มั่น ๆ ท่านได้เดินจนกระทั่งถึงและขึ้นไปบนถ้ำภูผากุด
เมื่อวางบริวารไว้ส่วนหนึ่งแล้วท่านก็เข้าไปนมัสการท่านอาจารย์เสาร์ ซึ่งท่านอาจารย์เสาร์
ได้รู้ล่วงหน้าและเตรียมสถานที่ไว้คอยรับศิษย์รักอันจากกันไปนานอยู่แล้ว ท่านอาจารย์
มั่น ๆ ได้เข้าไปกราบนมัสการสนทนาปราศรัยตามสมควรแล้วก็ไปพัก ณ บริเวณแห่ง
หนึ่ง ตามอัธยาศัย และท่านอาจารย์มั่น ๆ ก็ตั้งใจจะจำพรรษา ณ ถ้ำกับท่านอาจารย์เสาร์

ในระหว่างพรรษาทั้งศิษย์และอาจารย์ก็ได้ปรึกษาสนทนาในเรื่องธรรมปฏิบัติ
แทบทุกวัน อยู่มาวันหนึ่งท่านอาจารย์มั่น ๆ ได้พูดขึ้นว่าท่านอาจารย์ได้พิจารณาอริย-
สัจธรรมหรือไม่ ? ท่านอาจารย์เสาร์ได้ตอบว่า “เราก็พิจารณาเหมือนกัน” ได้ผลเป็น
อย่างไรบ้าง ?” ท่านอาจารย์มั่น ๆ ถาม “ได้ผลเหมือนกันแต่ไม่ชัดเจน” ท่านอาจารย์
เสาร์ตอบ “เพราะเหตุไรบ้างครับ ?” ท่านอาจารย์มั่น ๆ ถาม “เราได้พยายามอยู่
คือพยายามคิดถึงความแก่ความตาย แต่ว่าบางครั้งมันก็ไมแจ่มแจ้ง” ท่านอาจารย์เสาร์
ตอบ “ถ้าเช่นนั้นคงมีอะไรเป็นเครื่องห่วงหรือกระมัง ?” ท่านอาจารย์มั่น ๆ ถาม
“เราก็พยายามพิจารณาเหมือนกันแต่ก็หาสิ่งชัดของไม่ได้” ท่านอาจารย์เสาร์ตอบ และ
กล่าวต่อไปว่า ความจริงความสว่างของดวงจิตนั้นก็เป็นที่ปรากฏอยู่แล้ว แม้มันจะดับบ้างไม่ดับ
บ้างมันก็เรื่องธรรมดาของสมาธิ แต่ว่าเมื่อจิตพิจารณาที่ไรรู้สึกว่ามันก้าวไป ท่านอาจารย์
มั่น ๆ จึงกล่าวว่า “กระผมคิดว่าคงมีอะไรสักอย่างที่เป็นเครื่องห่วง” ท่านอาจารย์เสาร์
ตอบว่า “และเรารู้ไหมว่าเรามีอะไรเป็นเครื่องห่วง ?” ท่านอาจารย์มั่น ๆ เห็นเป็น
โอกาสที่จะได้ถวายเป็นความรู้ในครั้งอยู่ถ้ำสาริกาโน้นจึงได้ตอบทันทีว่า “ท่านอาจารย์ห่วง

เรื่องการปรารถนาเรื่องบังเจกโพธิกรรมังครับ” ท่านอาจารย์เสาร์ตอบว่า “แน่ที่เดียว
ในจิตของเราตั้งอยู่ว่า จะขอให้ธรรมเองโดยมิต้องให้ใครมาแนะนำหรือบอกให้ และมัน
ก็ตั้งอยู่ในใจของเราตลอด” ท่านอาจารย์มั่น ฯ จึงขอความกรุณาแล้วบอกท่านอาจารย์
เสาร์ว่า ขอให้ท่านอาจารย์อย่าเป็นห่วงเลย ขอให้พิจารณาอริยสัจเพื่อความพ้นทุกข์เสีย
แต่ชาติหนึ่งเถิด เพราะกระผมเองก็ปรารถนาพระโพธิญาณ และกระผมก็ได้ละความ
ปรารถนานั้นแล้ว เนื่องด้วยการทำงานที่เกี่ยวในสังสารวัฏฏ์นั้นนานเหลือเกิน ในวัน
นั้นท่านอาจารย์เสาร์ต้องประหลาดใจที่ศิษย์ของท่านได้ล่วงรู้ถึงความจริง อันปรากฏอยู่
ในใจของท่าน ซึ่งท่านไม่เคยปริปากบอกใครเลย ฉะนั้นจึงทำให้ท่านรู้สึกว่าคุณท่านอาจารย์
มั่น ฯ นี้ ต้องมีความดีความจริงความชัดเจนในใจอย่างแน่นอน ในวันนั้นก็ได้อยู่กัน
เพียงเท่านี้แล้วก็เลิกกันไป

อยู่มาวันหนึ่งท่านอาจารย์เสาร์ได้ไปนั่งอยู่ที่สงัดเฉพาะองค์เดียว เริ่มด้วย
การพิจารณาถึงอริยสัจ โดยอุบาย อย่างหนึ่งคือการ พิจารณา กายจนชัดแจ้ง ประจักษ์เกิด
นิพพิทาญาณความเบื่อหน่ายจนและท่านก็เริ่มดำเนินจิต เจริญให้มาก กระทำให้มากจน
เป็นญาณ สามารถทวนกระแสมาถึงที่ตั้งของจิตได้ และวันนั้นท่านก็ตัดเสียซึ่งความสงสัย
ได้อย่างเด็ดขาด เมื่อได้รับการอธิบายจากท่านอาจารย์มั่น ฯ ซ้ำอีกว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น
ก็ควรจะเจริญให้มากจนกว่าจะพอแก่ความต้องการ เมื่อจวนถึงกาลปรารถนาออกพรรษา
ท่านก็ทราบชัดถึงความเป็นจริงทุกประการและท่านก็บอกแก่อาจารย์มั่น ฯ ว่า เราได้เลิก
การปรารถนาพระบังเจกโพธิแล้ว และเราก็ได้เห็นธรรมจริงแล้ว

เมื่อท่านอาจารย์มั่น ฯ ได้ฟังก็ได้พูดให้ความแน่ใจว่า เป็นจริงเช่นนั้นแล้ว ต่าง
ก็มีความอิมเอิบในธรรม ระยะเวลาที่ท่านอาจารย์มั่น ฯ ท่านมีพรรษา ๒๖ พรรษา ท่าน
ได้ปฏิบัติท่านอาจารย์เสาร์เหมือนกับท่านเป็นพระใหม่ คือปฏิบัติตั้งแต่การล้างบาตร
ซักจีวร ปูที่นอน ตักน้ำถวายสงฆ์ ถูหลัง ทุกประการ ซึ่งแม้อาจารย์เสาร์จะห้ามไม่ให้
ทำ แต่ท่านก็ปฏิบัติได้โดยมิได้มีการแข็งกระด้างแต่ประการใด

ก่อนเข้าพรรษานั้นปรากฏว่ามารดาของท่านอาจารย์มั่น ฯ ซึ่งยังกระหายต่อการ
ปฏิบัติศึกษาธรรมอยู่มิวาย จึงอุตส่าห์ล้มลุกคลุกคลานตามวิบากของคนแก่ติดตามไปที่ถ้ำ
ภูผากูด เพื่อศึกษาอบรมตนให้รู้แจ้งเห็นจริงในธรรมปฏิบัติ ท่านอาจารย์เสาร์จึงได้

บวชช้ให้อยู่ปฏิบัติ ณ ถ้ำนโดยจงเอาทงอ้อมแห่งหนึ่งเป็นที่ปฏิบัติธรรม เร่งความเพียร
ทงกลางวันทงกลางคืนอยู่ถ้ำน

ท่านอาจารย์สิงห์ ขนตยาคโม หลังจากหายป่วยแล้วก็ติดตามไปปฏิบัติกับท่าน
อาจารย์มั่น ๆ ต่อไปทุกหนทุกแห่ง ซึ่งเริ่มติดตามพบที่ถ้ำในบ้นเอง

พ.ศ. ๒๔๖๐

บ้านดงปอ ห้วยหลวง อำเภอเพ็ญ

ในพรรษาที่ท่านอาจารย์มั่น ๆ จำพรรษาที่ป่าแห่งหนึ่ง ที่บ้านดงปอ ต.ห้วย-
หลวง อ. เพ็ญ หลังจากที่ท่านได้เปิดศักราชแห่งการปฏิบัติธรรมอย่างได้ผลแล้ว ท่านก็
เริ่มอบรมพระภิกษุสามเณรอย่างเด็ดเดี่ยวจริงจัง เพื่อผลงานในด้านนี้ของพระพุทธศาสนา
จะได้เด่นชัด อันจักเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ในปีนั้นบรรดาพระภิกษุทั้งหลายผู้เคยได้รับ
รสพระธรรมจากท่าน และผู้ที่ได้เคยสดับแต่กิตติศัพท์ก็ได้ติดตามปฏิบัติกับท่าน การ
จำพรรษาของท่าน ๆ ไม่ต้องการอยู่รวมกันหลายองค์ เพราะจะทำให้ไม่วิเวก ดังนั้น
ท่านจึงตรวจดูเฉพาะองค์ที่กำลังจะได้รับผลที่แน่นอนให้จำพรรษาอยู่กับท่าน เพื่อที่จะ
ได้แนะนำตลอดระยะเวลา เพื่อความก้าวหน้าไม่หยุดยั้งของศิษย์ ส่วนผู้ที่กำลังจะทำการ
อบรมเพื่อรอความแก่กล้าของสมาธิ ท่านก็แนะนำให้ไปอยู่แห่งละองค์สององค์ จะได้
อบรมตนให้ยังไม่ต้องกังวลกับใคร แต่พอเมื่อสงสัยในการปฏิบัติเกิดขึ้น ท่านเหล่านั้น
ก็จะมาหาให้ท่านอาจารย์ช่วยแก้ความสงสัยเป็นราย ๆ ไป การที่บรรดาศิษย์ได้ไปอยู่ตาม
สถานที่ต่าง ๆ มิใช่ที่ท่านจะทอดธุระเสียแต่อย่างใด ท่านต้องใช้ญาณภายในตรวจตรา
พร้อมทั้งคอยสดับตรับฟังข่าวอยู่ตลอดเวลา ท่านพิจารณาเห็นเหตุการณ์ของศิษย์แล้ว
ถ้าเป็นเหตุสำคัญท่านจะใช้ให้พระหรือโยมไปตามพระองค์นั้นมาหาท่านทันที เพื่อจะได้
แก้ไขเหตุการณ์ให้ดำเนินไปเพื่อความถูกต้อง และได้ผลเป็นประมาณ เช่นคราวหนึ่ง
ท่านจำพรรษาอยู่ที่บ้านโคก ตำบลดงโฆม อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร มีอาจารย์
องค์หนึ่งพักอยู่บนภูเขาเรียกกันว่าภูค้อ อาจารย์องค์นั้นไม่ฉันอาหารตลอด ๓ เดือน
ผู้คนได้แตกตื่นกันไปหาท่านอย่างล้นหลาม แต่อาจารย์องค์นั้นไม่ได้เป็นศิษย์ของท่าน
อาจารย์มั่น ๆ แต่อย่างใด ท่านจึงเพียงแต่แนะนำศิษย์ของท่านว่า การไปอยู่ป่าอยู่เขาทำ

อย่างนั้นไม่ถูกต้อง เพราะไปทำอิเหนารอคอาหาร อยู่ถ้าเพื่อที่จะให้คนไปหาเป็นการ
ผิดวิสัย พวกเราอย่าได้พากันทำเช่นนั้นเพราะตามความเป็นจริงแล้ว การอยู่ป่าต้องทำ
ตัวเก็บตัวแสวงหาความสงบด้วยใจจริง โดยความบริสุทธิ์ในการแสวงหาธรรมปฏิบัติ
การอยู่ป่าอยู่เขาโดยการเพื่อแสวงหาลาภหาบัจจันนั้นไม่ถูกต้อง พวกเธอถ้าหากว่าจะฟัง
แสวงหาความสงบแล้ว ต้องอย่าไปทำอะไรที่ชวนให้คนหลงตามไปหา ซึ่งมันจะไม่เป็น
การบริสุทธิ์ใจของนักปฏิบัติ

การควบคุมการปฏิบัติของศิษย์นั้น ท่านพิถีพิถันมาก พยายามติดตามดูความ
เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา ถ้าท่านได้พิจารณาเห็นว่าศิษย์รูปนั้นจะเป็นผู้มึนสย วิชา
เป็นผู้ที่ปฏิบัติเข้มแข็งและจะฟังเห็นอรรถเห็นธรรมในเบื้องต้นแล้ว ท่านก็จะติดตาม
คอยแนะนำการปฏิบัติให้ทุกระยะ ตัวอย่างเช่น ท่านอาจารย์มหาปิ่น ปญญาพล ผู้เป็น
น้องชายของท่านอาจารย์สิงห์ ขนตยาคโม ได้เข้ามาบวชเป็นศิษย์ของท่าน หลังจากนั้น
นั้น ท่านก็ได้พิจารณาเห็นว่าท่านมหาปิ่นนั้นมีบุญวาสนา ได้บำเพ็ญมาพอสมควรที่จะเห็น
อรรถธรรมได้ ท่านจึงพยายามแนะนำธรรมปฏิบัติให้ละเอียดและลึกซึ้ง อยู่มาวัน
หนึ่งท่านอาจารย์มหาปิ่น ท่านนั่งพักอยู่ในกุฏิหลังเล็กมุงหลังคาในเสนาสนะป่า ซึ่งท่าน
ก็ได้ผ่านการนั่งสมาธิมาแล้ว ๒ ชั่วโมง เป็นเวลาประมาณ ๒๓.๐๐ น. เศษ พลังท่าน
ก็ได้เอนกไปถึงอาจารย์นั้นว่า “ท่านอาจารย์มันมีได้ร่ำเรียนพระปริยัติธรรมมากเหมือน
เราท่านจะมีความรู้กว้างขวางได้อย่างไร เราได้ร่ำเรียนมาถึง ๕ ประโยค จะต้องมีความรู้
กว้างขวางมากกว่าท่าน และที่ท่านสอนเราอยู่เดี๋ยวจะถูกหรือมิถูกประการไรหนอ ?”
ขณะนั้นเองท่านอาจารย์นั้น ๆ ท่านนั่งอยู่กุฏิของท่านห่างกันคนละมุมวัด ท่านก็ทราบ
วาระจิตของท่านมหาปิ่นทันทีว่า กำลังจะคิดถูกท่านอยู่ และการคิดเช่นนั้นย่อมเป็นภัย
แก่การบำเพ็ญสมณธรรมเป็นอย่างยิ่ง ท่านจึงลุกขึ้นถือไม้เท้าเดินไปที่กุฏิมหาปิ่นทันที
และเอาไม้เท้าเคาะข้างฝาที่ทำได้ด้วยใบไม้ดงปับ ๆ แล้วก็ส่งเสียงขึ้นว่า “ท่านมหาปิ่นนี้
เธอจะมานั่งดูถูกเราด้วยเหตุไร? การคิดเช่นนั้นเป็นภัยต่อการบำเพ็ญสมณธรรมจริงหนา
มหา” มหาปิ่นได้ฟังตกใจสุดขีด เพราะมีไต่หนักฝนเลยว่า เรานั่งคิดอยู่คนเดียวในเวลา
ที่มืดสงัดเช่นนั้น ท่านอาจารย์มันจะมาลวงรู้วาระจิตของเราได้ จึงรีบลุกขึ้นจากกุฏิตรงเข้า
ไปกราบเท้าท่านอาจารย์นั้น ๆ รีบกราบเรียนว่า “กระผมกำลังนึกถึงท่านอาจารย์ในด้าน

อกุศลจิต กระผมขอกราบเท้าจงอธิษฐานกรรมให้แก่กระผมเถิด ตั้งแต่นั้นต่อไปกระผม
จะบังคับจิตมิให้หนักคิดถึงสิ่งที่เป็นอกุศลจิตอย่างนั้นต่อไปอีก”

(ตรงนั้นผมเขียนขอแทรกข้อความตอนเชียงใหม่ ให้ผู้อ่านได้ทราบ ตอนสำคัญไว้
เพราะจะรอเขียนตอนท่านอยู่เชียงใหม่ก็จะไม่ทันใจผู้เขียนและผู้อ่าน)

ครึ่งหนึ่งเมื่อท่านพักอยู่บนภูเขากับพวกมูเซอร์ ในจังหวัดเชียงใหม่ มีพระ
หลวงตา (หมายถึงผู้ครอบครองแล้วถึงบวช) ๓ องค์ ได้พยายามติดตามตามข่าวหาท่าน
อาจารย์มั่น ฯ อยู่ถึง ๓ ปี จึงได้ข่าวว่าอยู่บนภูเขากับพวกมูเซอร์ จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อรู้
ชัดแน่แล้วจึงรีบไปเพื่อที่จะได้พบท่านทั้ง ๓ หลวงตาก็เดินทางบ้นป่าภูเขาสันอย่างความ
ตั้งใจจริง ไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยากแต่ประการใด เพราะตั้งใจมานานแล้วจึงจะใกล้ความ
สำเร็จ ซึ่งทั้ง ๓ หลวงตาคงจะเข้าใจว่า เมื่อพบท่านแล้วคงจะได้ธรรมแสงสว่างไม่ยาก
นักจึงได้ต่อสู้ติดตามเป็นเวลาช้านานก็พอได้เป็นเวลาเย็นประมาณบ่าย ๕ โมง จึงได้ถึงสถาน
ที่อาจารย์มั่น ฯ อยู่ เมื่อถึงแล้วก็เข้าไปนมัสการท่าน ท่านกำลังฉันนารอนอยู่ มีพระเถระ
อยู่ด้วย ๒-๓ องค์คอยปรนนิบัติอยู่เมื่อหลวงตาทั้ง ๓ กราบแล้วท่านก็ถามว่า เธอตามหา
เรามาแล้ววนหนมาจากไหนสามหลวงตาก็เป็นที่สุดว่าท่านรู้ได้อย่างไร และก็ตอบ
พร้อมกันว่า วนหนมาจากอำเภอสันทราย แล้วท่านก็ให้พระไปจัดสถานที่อยู่ให้ตามจะพึงมี
จำเดิมแต่เนิ่น หลวงตาทั้งสามก็พยายามปฏิบัติตามโอวาทของท่านอยู่อย่างเต็มความสามารถ
ทั้งสามหลวงตาแล้วว่า ไม่ว่าพวกฉันจะนึกอยากฟังธรรมข้อใด ท่านจะต้องเทศน์ธรรม
ข้อนั้นให้ฟังโดยไม่ต้องออกปากถามเลย ฉันอัศจรรย์ใจจริง แต่... อยู่มาวันหนึ่ง ฉัน
ทั้งสามได้ไปนั่งอยู่บนหินก้อนใหญ่งามมาก หลังหินเสมอเรียบดี พวกเราที่นั่งประชุม
สนทนากัน ก็พูดถึงเรื่องทางบ้านว่าบ้านนภรรยาของเราอยู่น้อย่างไรหนอ ลูกของฉัน
มี ๔ คน ลูกหญิงเป็นสาวยังไม่ได้แต่งงานเลย อีกองค์ก็พูดว่า ภรรยาแก่แล้วจะไปมีผัว
ใหม่ อาจะทั้งลูกเสียก็ได้และก็พูดกันหลายอย่างเป็นเวลากว่าชั่วโมง ทุกองค์ต่างกลับ
มา แต่ก็มีได้อาลัยในคำคำพูดเหล่านั้นดอก พูดแล้วก็แล้วกันไป แต่ที่ไหนได้ท่าน
อาจารย์มั่น ฯ ได้รู้เรื่องราวของเราหมด และในวันนั้นก็ได้มีพระภิกษุสามเณรทุกแห่งที่
อยู่แถวใกล้ ๆ นั้นมาประชุมกันหมด ท่านยกเอาเรื่องทั้งสามหลวงตาขึ้นมาพูดในที่
กลางบริษัทว่า “ดูสิทั้งสามหลวงตาอุตสาหมาอยู่ป่าบวชแล้วยังคิดถึงมาตุคามลูกเมีย

มันจะมีประโยชน์อะไรที่จะมาอยู่ในกลางป่าเช่นนี้ซึ่งไม่ควรเลย น่าอัศจรรย์ท่านพรหมนี้แน่ะ หลวงตา เธอเป็นพระกัณฑ์เปอร์เซ็นต์ ท่านเองพวกเราทั้งสามอายุเพื่อนอย่างหนึ่งกึ่งหนึ่ง เมื่อเลิกประชุมแล้วพวกเราทั้งสามก็ออกไปหมด จึงเป็นอันว่าพวกเราอยู่ไม่ไหว ค็นั้นประมาณเที่ยงคืนพวกเราก็ก่บบาตร, กลคหนักันทั้งคืนปากก็พูดว่า อรหิ ๆ ๆ ทั้งคืนหนีไปมิได้อำลาท่านเลย โดยมีคำหนึ่งว่าทางที่เดินมานั้นมีทั้งหมทั้งเสือทั่วไป แต่พวกเรากลัวท่านอาจารย์มัน ๆ มากกว่าเสืออีก

พ.ศ. ๒๔๖๑

ณ ถ้ำผาบัง จังหวัดเลย

หลังจากอยู่ปฏิบัติและถวายเป็นธรรมปฏิบัติอันยิ่งแก่อาจารย์ของท่านแล้ว ท่านเห็นหมู่คณะตามท่านมามากรู้สึกกังวลขึ้น ท่านจึงปลีกตัวออกจากหมู่เดินธุดงค์ไปแต่องค์เดียวจนบรรลุถึงถ้ำผาบัง จังหวัดเลย ในปีนี้ท่านต้องการพิจารณาถึงความจริงทั้งหลายอันเกิดแต่การบำเพ็ญในตนของท่าน และต้องการวัดผลการปฏิบัติที่ท่านได้แนะนำสั่งสอนแก่บรรพชิต และคฤหัสถ์ว่า ผลต่างๆของการปฏิบัตินั้น ได้เป็นความมุ่งหมายมาเต็มหรือไม่ และเป็นผลที่ถูกต้องทำนองคลองธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์จริงหรือไม่ ในเมื่อได้ใคร่ครวญถึงความนึกคิดอันเป็นภายนอก และพิจารณาตามญาณอันเป็นภายใน ท่านก็พอใจในผลงานเหล่านั้นว่าเป็นประโยชน์มาก สมควรที่จะยอมเสียสละในการแนะนำสั่งสอนพุทธบริษัทต่อไป

ในวันหนึ่งขณะที่ท่านนั่งสมาธิได้รับความสว่างอยู่นั้น ท่านทวนพิจารณาถึงความรู้อันได้แก่แนะนำสั่งสอนผู้อื่นได้ปรากฏว่า อันที่จริงอริยธรรมเหล่านั้นพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้แล้วอย่างชัดเจน แต่เพราะเหตุที่ผู้ศึกษาไม่ได้ทำให้เป็นจริงขึ้น จึงปรากฏว่าเป็นสิ่งที่ลึกลับยากแก่การจะรู้จริงได้ แม้ว่าพระพุทธองค์จะทรงแสดงแจ้งชัดสักเท่าใดก็ตาม เช่นพระองค์แสดงอนัตตลักขณสูตร โปรดบัญญัติจักษุให้สำเร็จเป็นพระอรหันต์นั้น พระองค์ก็ทรงแสดงซึ่งไปที่กายคือรูปของบัญญัติจักษุของตนเอง ได้ทรงแสดงว่า รูป ภาวเว อนตตา รูปไม่ใช่ตน แม้รูปของบัญญัติจักษุก็มีอยู่แล้ว ทำไมบัญญัติจักษุจึงไม่พิจารณาเอาเองเล่า มารูแจ้งเห็นจริงเอาตอนที่พระพุทธเจ้าทรงชี้ให้ดูจึงค่อยมาได้สำเร็จ ขอนกเบนเช่นกับตัวของเรานั่นเอง ได้ต่อสู้ส่ำส่อยไปแสวงหา

อาจารย์และผู้ทรงคุณวุฒิกระทรวงทั่วประเทศและต่างประเทศ แต่ครั้นจะมารู้จริงได้ ก็
คือการมาศึกษาปฏิบัติเอาโดยตนเองตามแนวของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั่นเอง แต่ว่า
เท่าที่เราเองได้เข้าใจนั้นก็เพราะเราไปเห็นความจริงเท่านั้น ทั้ง ๆ ที่ความจริงก็อยู่ใกล้
นิดเดียว แต่ว่าการปฏิบัติเพื่อความรู้อันเป็นสิ่งที่แปลก เพราะเหตุว่าการทำจิตเป็น
นามธรรม เมื่อเกิดความอัศจรรย์หรือความสบายก็ไปเข้าใจเสียว่าดีเสียแล้ว จึงเป็นเหตุ
ให้ไม่สามารถจะรู้อื่นได้ จึงไม่ควรตำหนิผู้ที่เขาพากันทำสมาธิแล้วหลงไหลไปตาม
โลกียฉานหรือตามวิปัสสนูปกิเลส เพราะเขาเหล่านั้นก็ได้รับความสงบความเย็นใจ ซึ่งเป็น
สิ่งที่หาได้ยาก แต่ที่ควรตำหนิก็เพราะว่าเขาไม่พยายามหาโลกุตระธรรมนั้น แม้แต่เราใน
เบื้องต้นเราก็ได้พบโลกียฉาน ฉานมากมาย ซึ่งมันทำให้เราต้องหลงไหลมันไปพักใหญ่
แต่เราพยายามที่จะแสวงหาให้ยิ่งขึ้นเราจึงไม่ติดอยู่เพียงแค่นั้น อันการติดอยู่หรือเข้าใจผิด
ในธรรมปฏิบัติจิตอันเป็นภายในนี้ มันไม่ไปนรกดอก แต่ว่าการที่ไปติดมัน มันทำให้ต้อง
ล่าช้าต่อการรู้อื่นจริงต่างๆ หากเราเองเมื่อได้ความรู้แจ้งแล้วจึงได้พยายามเพื่อความ
ที่จะทำจิตให้ก้าวหน้าโดยไม่หยุดยั้ง ทุกหม่ทุกจำพวกในบรรดาผู้บำเพ็ญจิตในกัมมัฏฐาน
ทั้งหลายนั้น ต่างก็มุ่งหวังเพื่อความดีความเจริญทุกหม่ทุกขณะ แต่เพราะความรู้เท่าไม่ถึง
การณันเองที่ทำให้เขาต้องเสียประโยชน์ ท่านได้ปรารภไปถึงอาฬารดาบสกาลามโคตร
และอุทกดาบสรามบุตร ที่พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า “ฉิบหายเสียจากคุณอันใหญ่” เนื่อง
ด้วยดาบสทั้ง ๒ นั้น ได้มรรณะไปเสียก่อนที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสรู้ ความจริงดาบสทั้ง
สองก็เป็นผู้สำเร็จฉานชั้นสูงกันทั้งนั้น อนว่าฉานชั้นสูงนั้น ก็เป็นการให้ความสุขอันยิ่งแก่
ผู้ได้สำเร็จอยู่มากแล้ว แต่เพราะเหตุใดเล่าพระพุทธองค์จึงทรงแสดงว่า “ฉิบหายเสีย
จากคุณอันใหญ่” ก็เพราะว่ายังไม่หมดจดจากกิเลส เพราะเพียงแต่ข่มกิเลสไว้ เหมือนกับ
ศิลาทับหญ้าเท่านั้น อันที่จริงฉานชั้นสูงนั้น ก็เป็นเบื้องต้นแห่งการดำเนินไปสู่ความหมด
จดจากกิเลส แต่เพราะความที่ดาบสนั้นไม่เข้าใจวิธีแห่งการอันจะพึงทำจิตเข้าสู่อรุณสัจเท่า
นั้น ขอนเป็นประการสำคัญนัก เพราะการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าก็เพราะเหตุนี้คือ
อรุณสัจนี้ แต่ท่านได้พิจารณาต่อไปอีกว่า การบำเพ็ญจิตต้องอาศัยปัญญาจึงจะรุดกผิด
และมีใช้แต่จะเอาแต่ทำจิตอย่างเดียว ต้องมีสิ่งแวดล้อมภายนอกอีก อาทิเช่นธรรมวินัย
ทั้งอย่างหนักและอย่างเบา แม้ว่าจะพยายามทำจิตสักเท่าใดก็ตาม ถ้าประพฤติดิถีพระวินัย

น้อยใหญ่แล้วจะทำจิตย่อมไม่บังเกิดผล พร้อมกันนั้นต้องเป็นผู้สนโทษเล็กน้อย รักษา
ธุดงค์วัตรต่าง ๆ อันเป็นเครื่องขจัดเกลากิเลสหยาบ ด้วยว่าสังเวทล่อมทั้งหลาย ที่จะ
ต้องพยายามปฏิบัติให้เป็นอันดี เทากลับเป็นเครื่องบำรุงส่งเสริม เช่นกบรณนัต เครื่อง
ยนต์กลไกต่าง ๆ ถึงเป็นเครื่องตีมากสักเท่าใดก็ตาม ถ้าขาดการบำรุงรักษา ก็ไม่สามารถ
ที่จะให้ผลแก่ผู้ใช้ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย หรือเช่นต้นไม้ต่าง ๆ ถ้าเราจะปลูกบ้านให้ได้ผล
ก็ต้องบำรุงรักษาจึงจะให้ผลแก่เจ้าของได้ การบำเพ็ญจิตก็เช่นเดียวกัน ควรจะได้
กำหนดข้อปฏิบัติอันเป็นการสนโทษเล็กน้อยเอาไว้ โดยการฉันหนเดียว การฉันในบาตร
การบิณฑบาต การบัตกวดทำความสะอาดเสนาสนะ การอยู่โคนต้นไม้ การอยู่ป่า
การมีจีวรเพียงแต่ไตรจีวร การรักษาวัตรทั้งหลายมีเสขียวัตรและอาจารย์วัตรเป็นต้น

ในปีนั้นท่านได้พิจารณาเหตุการณ์ต่าง ๆ อันที่จกนำไปเพื่อความเจริญในการ
ปฏิบัติธรรม เพื่อจะได้กำหนดแนวทางปฏิบัติที่แน่นอนแก่บรรดาศิษย์ทั้งหลาย พร้อม
กันนั้นท่านได้ทำตัวของท่านให้เป็นตัวอย่างอีกด้วย ทั้งการที่แก้ไขความประพฤติกเพื่อ
ให้เป็นการเหมาะสมจากมรยาทที่ต่ำไปหาที่สูง อันนั้นก็ทดสอบในธรรมวินัยให้เป็น
ไปในทางที่ถูกต้องด้วย

หลังจากที่ท่านพิจารณาถึงหลักพระธรรมวินัย ของพระพุทธองค์ทั้งภายนอก
ตามตำรับตำรา และภายในคือการพิจารณาหาความจริงอันเป็นข้อเท็จจริงซึ่งจะบ่งกั้น
ความมมงายต่าง ๆ เช่นสีผ้าท่านก็กำหนดได้ว่าในครั้งพุทธกาลใช้ผ้าสีอะไร ท่านยังทราบ
ว่าพระอนุรุทธเถระเจ้า ใช้ผ้าสีคร่ำอ่อน พระโมคคัลลานะและพระสารีบุตรเถระใช้สีวัวโทน
และท่านพระมหากัสสปะใช้ผ้าสีคร่ำเป็นต้น บางครั้งท่านได้คำนึงถึงท่านพระสารีบุตร
ซึ่งครั้งหนึ่งได้ชวนพระโมคคัลลานะไปบำเพ็ญสมณธรรม ณ ถ้ำแห่งหนึ่งเป็นเวลาหลาย
วัน อยู่มาวันหนึ่งท่านพระสารีบุตรได้ป่วยเพราะโรคปวดท้องกำเริบขึ้น อันพระโมค-
คัลลานะนามว่า ท่านเป็นโรคนี้เคยฉันทยาอะไรจึงหาย พระสารีบุตรตอบว่า โรคนี้ต้อง
ได้ฉันข้าวมธุปายาสมีน้ำอ้อยผสมกับน้ำตาลกรวดจึงหาย ขณะนั้นเทวดาที่สิงอยู่ในถ้ำนั้น
ได้ยินก็ต้องการที่จะให้พระเถระได้ฉัน จึงรีบไปยังบ้านอันเป็นโคจรคามของพระเถระ
ทั้งสองแล้วก็เข้าไปสิงในร่างของเด็ก ทำอาการให้เด็กชักดิ้นชักงอ อันบิดามารดาต้อง
พยายามแก้ไขทุกอย่างแต่ก็ไม่ทุเลา เทวดาที่สิงจึงบอกวานี้พวกท่านต้องการให้ลูกหาย

ใหม่ บิดามารดาบอกว่า ข้าพเจ้าต้องการเป็นที่สุก เทวดาที่สิงอยู่ในร่างเด็กก็บอกว่า ท่านจงทำข้าวมธุปายาส มีน้ำน้อยผสมน้ำตาลกรวดไปถวายท่านพระสารีบุตรท่านนั่นเอง บุตรของท่านก็จะหายทันที อันบิดามารดาของเด็กก็รับว่า “เพียงท่านข้าพเจ้าทำได้ และ พระเถระนั้นข้าพเจ้าก็เลื่อมใสท่านเป็นอย่างยิ่ง” แล้วเทวดานั้นก็ออกจากร่างเด็ก ๆ ก็หายทันที รุ่งเช้าพระโมคคัลลานะออกบิณฑบาตแต่เช้า ได้ไปถึงบ้านนั้น อันเขาทั้งหลายได้ถวายอาหารแก่พระโมคคัลลานะแล้วก็ถวาย ข้าวมธุปายาส และขอร้องให้ไปถวายแก่พระสารีบุตร อันพระโมคคัลลานะนำมาแล้วก็ยอมเข้าไปถวาย ท่านพระสารีบุตรได้พิจารณาว่าอาหารนี้ไม่บริสุทธิ์ท่านจะนำมาทำไม “เพราะเหตุใด” ท่านพระโมคคัลลานะถาม “เพราะว่าเทวดาไปบังคับเขา” พระสารีบุตรตอบ ส่วนท่านพระโมคคัลลานะได้พิจารณา ก็ทราบทันที แล้วพระโมคคัลลานะจึงอุทานว่า “เราตาบอดไปเสีย” แล้วนำ ข้าวมธุปายาสนั้นไปเททิ้ง พระสารีบุตรก็กำหนดจิตให้บริสุทธิ์ หายจากโรคปวดท้องทันที ท่านอาจารย์มั่น ๆ ท่านได้พูดเป็นอุบายว่า ความบริสุทธิ์ของศีลนั้นเป็นสิ่งทำให้เกิดความ ผ่องใสเป็นทางให้เกิดความจริงได้ เพราะศีลมีทั้งอย่างหยาบและอย่างละเอียด ท่าน อาจารย์มั่น ๆ ท่านได้พูดเสมอว่า “ท่อนไม้ขนาดใหญ่ ๆ มันเข้าตาคนไม่ได้หรอก ผงธุลี เล็ก ๆ ต่างหากมันเข้าตาคน”

ในราตรีหนึ่งระหว่างกาลเข้าพรรษา ขณะที่กำลังบำเพ็ญสมณธรรมอยู่เกิด ความสงบเยือกเย็นมาก จนเกิดแสงสว่างพุ่งไปสู่พระอภิธรรมทั้ง ๗ พระคัมภีร์ขึ้นมา แล้ว ได้พิจารณากำหนดพิจารณาแยกคายนั่นคิดว่าสามารถรู้ได้ทั้งอรรถและทั้งแปล อย่างคล่องแคล่ว ได้พิจารณาอย่างละเอียดตลอดคืนนั้นรุ่ง พอรุ่งเช้าออกจากสมาธิแล้ว ความรู้เหล่านี้ปรากฏว่าลบลมเลื่อนไปเสียเป็นส่วนมากยังจำได้เฉพาะที่สำคัญ พอรูความหมายเฉพาะ เรื่องหนึ่ง ๆ เท่านั้น ท่านได้พิจารณาว่าสมาธิของท่าน แล้วคำนึงถึงว่าเมื่อแจ่มแจ้ง แล้วทำไมจึงลบลมเลื่อนไปเสีย ท่านได้ทราบในญาณของท่านว่า “ปฏิสัมภิทาทานุสาสน์” ความรู้ที่จะพึงแตกฉานในพระธรรมวินัยนี้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น จะได้มีความแตกฉานเป็น ปฏิสัมภิทาทานุสาสน์ก็หาไม่ได้ เช้าวันนั้นเมื่อเข้าไปบิณฑบาตในบ้าน มีโยมผู้ชายคนหนึ่งมา ใส่บาตรแล้วพูดขึ้นว่า “เมื่อคนนั้นผมได้เห็นท่านเปิดเอาหนังสือพระไตรปิฎกออกมาอ่าน เป็นอันมาก ท่านคงภาวนาดีในคืนนี้” ท่านได้ยินโยมพูดก็เพียงแต่ยิ้มแย้มนิดหน่อยแล้วก็เดินบิณฑบาตต่อไป

พ.ศ. ๒๔๖๒

เสนาสนะบ้านค้อ อำเภอฝ่อ จังหวัดอุดรธานี

ในปีท่านเจ้าพระยาอยู่ที่เสนาสนะบ้านค้อ อำเภอฝ่อ เป็นปีที่เริ่มแนะนำ
ข้อปฏิบัติแก่พระภิกษุเป็นจำนวนมาก ซึ่งปรากฏว่าท่านอาจารย์สุวรรณ สุจินฺโธ ท่านอา-
จารย์สิงห์ ขนฺตยาโกโม ท่านอาจารย์ตอ ท่านอาจารย์แหวน สุจินฺโธ ท่านอาจารย์
หนูใหญ่ ได้ติดตามมาปฏิบัติอยู่กับท่าน ท่านอาจารย์นั้นๆ ท่านได้แนะนำเพื่อความก้าว
หน้าแห่งการดำเนินจิตเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากท่านทุกองค์เหล่านั้นได้บำเพ็ญ ได้ผลใน
ทางปฏิบัติกันมาแล้วเพียงพอจะอบรมให้เกิดความแก่กล้าขึ้นเท่านั้น ท่านได้แนะนำถึง
ข้อสำคัญในเรื่องความหลงในฌานว่า ผู้ต้องการพ้นทุกข์จริงๆ แล้ว ต้องไม่หลงในความ
เป็นเหล่านั้น ท่านได้อธิบายว่า ฌานคือความรู้พิเศษที่เกิดขึ้นในระหว่างแห่งความสงบ
เป็นต้นว่าฌานระลึกรชาติหนหลังได้ ฌานรูจักเหตุการณ์ในอดีต ฌานรูจักเหตุการณ์ใน
อนาคต รูจักวาระจิตความนึกคิดของบุคคลอื่นเป็นต้น เหล่านี้ล้วนแต่เป็นวิชาที่น่าอัศ-
จรรย์มากทีเดียว แต่ถ้าหากว่าหลงและติดอยู่ในฌานเหล่านั้นแล้ว จะทำให้เกิดความเนิ่นช้า
ในการปฏิบัติเพื่อเข้าสู่อริยสัจธรรม แต่ฌานเหล่านั้นเป็นอุปกรณ์อย่างพิเศษ ในอันที่ดำ
เนินจิตเข้าสู่อริยสัจหรือการตรมามบุคคลบางคน แต่ว่าจะต้องรู้วามนเป็นฌาน อายันต
หรือติดอยู่เพียงเท่านั้น เพราะเท่ากับว่ามันเป็นผลพลอยได้ เกิดจากการบำเพ็ญจิตเข้าสู่
อริยสัจนั่นเอง ถ้าหากว่าเราไปยินดีหรือไปติดอยู่เพียงเท่านั้นแล้ว ก็จะก้าวเข้าไปสู่ความ
พ้นไปจากทุกข์ไม่ได้ แม้แต่พระเทวทัตในสมัยครั้งพุทธกาลก็สำเร็จฌานถึง ๕ ประการ
แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้สมกับความสามารถ แต่หลงอยู่ในความรู้ฌานของตน เกิดทิฐิมานะ
ว่าตนเก่งตนดี ถึงกับต้องการจะเป็นพระพุทธเจ้าแทนเอาเลยทีเดียว แต่ที่ไหนได้ ในที่
ที่สุด โดยอาศัยความหลงญาณกลับต้องเสื่อมหมดทุกอย่าง ไม่พ้นทุกข์ ไม่เข้าถึงอริยสัจ
แต่กลับตกนรกไปเลย ท่านอาจารย์นั้นๆ ท่านเห็นว่า ฌานเหล่านั้นน่าคิดจริงๆ เพราะ
มันวิเศษแท้ ทั้งเยือกเย็นทั้งสว่างผ่องใส ทั้งรูอะไรที่เป็นอดีต อนาคต ตามความ
ประสงค์ ผู้ที่ไม่เข้าใจความจริง ที่ไปติด ณ ที่นั้น เราจะสังเกตเห็นได้ตรงที่เกิดทุกข์ขึ้นมา
อย่างหนึ่ง คือการถือตัวว่าดีกว่าใครๆ ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นครูบาอาจารย์หรือเพื่อนสหาย
มิตรหรือศิษย์ หว่าศิษย์สู้เราไม่ได้ ใครก็สู้เราไม่ได้ ทิฐุนั้นมันเมื่อเกิดขึ้นแล้ว ตัวของตัว

เองไม่รู้ตัวเอง ซึ่งท่านอาจารย์มันๆ ท่านเปรียบว่า มีจระเข้ตัวหนึ่งใหญ่เหลือเกินอยู่ในท้องทะเล มันไม่รู้ว่ายางของมันอยู่ไหน เมื่อมันไม่รู้มันเห็นหางของมัน มันก็กินหางของมัน กินไปๆ จนเหลือแต่ตัว เลยฆ่าชำแหละเลย และท่านก็อธิบายว่า การหลงตัวด้วยญาณมนละเอียดยกนัก เราจะสังเกตได้อีกอย่างหนึ่ง คือการขาดจากความรอบคอบบางสิ่งบางประการ เพราะเหตุแห่งการถือตัว เช่นการกล่าวคำตลกตมึนต่อเพื่อนสหายรักด้วยกัน หรือต่อครูบาอาจารย์ของตนหรือบุคคลใด บุคคลหนึ่ง ซึ่งตนไม่เห็นด้วยกับการดำเนินญาณทุกญาณ ท่านอาจารย์มันๆ กล่าวว่า มันต้องเสื่อม มันจะคงตัวอยู่ได้ตลอดไปหาได้ไหม แม้จะใช้ความพยายามสักเท่าใดก็ตาม คือว่าครั้งแรกๆ ก็ดูเหมือนจะเป็นความจริงได้ แต่ต่อไปก็เลื่อนเข้าๆ กลับกลายเป็นความนึกคิด โดยอาศัยสัญญาแก่นคือความเสื่อมแห่งญาณ ลูกศิษย์กมหลายองค์ ที่ต้องเสื่อมลงจากญาณเหล่านั้นอย่างน่าเสียดาย ถึงนั้นเพื่อป้องกันความเสื่อม จึงต้องรับดำเนินจิต เข้าสู่อริยสัจเสียเลย เพราะความที่จิตเข้าสู่อริยสัจได้แล้ว มันก็ห่างจากความเสื่อมไปทุกทีๆ ท่านยกตัวอย่างว่าท่านหนูใหญ่ อายุคราวเดียวกับท่านอาจารย์ฝั้น อาจาโร ไม่พยายามดำเนินจิตเข้าสู่อริยสัจ แต่ว่ามีญาณแหลมคมดี เอาแต่ญาณภายนอกอย่างเดียวจึงเสื่อมไปได้ คือว่าท่านอาจารย์หนูใหญ่นั้นปรากฏว่า เมื่อปฏิบัติไปแล้วเกิดญาณรู้ความจริงบางอย่างได้อย่างคล่องแคล่วเป็นที่ปรึกษาหรือแก่สหายรักด้วยกันได้เป็นอย่างดี ทั้งมีความรู้พิเศษเป็นที่น่าอัศจรรย์มาก เมื่อหมู่คณะที่อยู่ร่วมสำนักกับท่านประพตติพิศตรธรรมวินัยในชั่ววัตรปฏิบัติ แม้เพียงเล็กน้อยก็ตาม ท่านสามารถรู้ได้ด้วยญาณของท่าน ทั้งๆ ที่ท่านก็ไม่ได้รู้ไม่ได้เห็นแต่ประการใด อาทิเช่นครั้งหนึ่ง เวลาตอนบ่าย สามเณรทั้งหลายได้จัดน้ำปานะ(อัฐฐบาล) ถวายพระเวลาที่พระทั้งหลายกำลังดื่มอยู่นั้น ขณะนั้นท่านอาจารย์หนูใหญ่ กำลังทำสมาธิอยู่ในความสงบ ได้ปรากฏเห็นพระเหล่านั้นในญาณของท่านว่า กำลังฉันอาหารกันอยู่ ท่านจึงไปที่ท่ามกลางหมู่คณะนั้นจึงกล่าวว่า พวกเรากำลังฉันสิ่งของที่เจือด้วยอามิสแน่ เพราะมันไม่บริสุทธิ์ ซึ่งพระภิกษุสามเณรทั้งหลายกำลังฉันน้ำปานะกันอยู่ พวกนั้นสงสัยและสามเณรผู้ทำกายนัยว่าบริสุทธิ์ไม่มีอะไร เพราะทำมากับมือ แต่อาจารย์หนูใหญ่ก็ยืนยันว่าไม่บริสุทธิ์แน่ จึงได้มีการตรวจคนกันขึ้น ได้พบเมล็ดข้าวสุกติดอยู่ที่ก้นภาชนะนั้นจริงๆ เพราะเหตุที่หมู่คณะทั้งหลายจึงเกรงขามท่านมาก เพราะเมื่ออยู่ใกล้ๆ กับท่าน

แล้วต้องระวัง ระวังความนึกคิด เป็นเหตุให้เกิดสติสัมปชัญญะขึ้นมาก แต่ไหนแต่ไรและ
เป็นที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่ง เมื่อท่านอาจารย์หนูใหญ่ได้ออกไปไกลจากอาจารย์ม้นฯ ไม่
ค่อยจะได้เข้าไปศึกษาบ่อย ๆ เมื่อภายหลังได้เกิดญาณเสื่อมจากคุณธรรมส่วนหนึ่งโดยไม่รู้สีก
ตัวต่อสู้กับกิเลสมากต่อไปไม่ได้จึงลาสิกขาบทไปอยู่ในฆราวาสวิสัย ยอมอยู่ใต้อำนาจ
ของกิเลสต่อไป

ท่านอาจารย์ม้นฯ หลังจากเล่าความเป็นไป ของท่านอาจารย์หนูใหญ่ให้เป็นที่
อย่างแล้ว ท่านก็เน้นลงไปอีกว่า บุคคลผู้ใดญาณได้แล้วถ้าเป็นเช่นยอมเป็นที่น่าเสียดาย
อย่างยิ่งทีเดียว เพราะเท่ากับคนได้สมบัติมหาศาลแล้วรักษาสมบัติไม่ได้ หรือใช้สมบัติ
ไม่เป็น ไม่ได้ประโยชน์จากสมบัตินั้น ผู้ใดญาณก็เหมือนกันว่าจะทำมันขึ้นมาได้แสน
ยากลำบากนัก แต่เมื่อได้มาแล้วไม่รู้จกรักษาและไม่รู้จักทำมันให้เป็นประโยชน์ จึงเป็น
สิ่งที่นักปฏิบัติทั้งหลายควรสังวรเป็นอย่างยิ่ง

สำหรับเรื่องญาณ หรือความสงบ ถ้าหากไปหลงมันเข้าปล่อยให้เกิดแต่ความ
สงบอย่างเดียวยอมไม่ได้ประโยชน์เท่าที่ควรจะได้ เพราะสถานนั้นเป็นที่สบายอย่างยิ่งและ
น่าอยู่ มันทำให้เกิดความสุขอย่างน่าพิศวง และเป็นสถานที่น่าคิดอยู่ของหมู่โยคาวจรทั้ง
หลายจริง ๆ มีหน้าซ้ำบางท่านก็หลงไปถึงกับว่าที่ตนเองเป็นที่หมดไปจากกิเลส อันที่จริง
แล้วที่ตนเองจำเป็นต้องแก้ไขตัวของตัวเองอย่างหนัก เหมือนกันกับคนที่กำลังนั่งนอนสบาย
และจะให้ทำงานหนักก็จำเป็นต้องบังคับทั้งปละบ ท่านอาจารย์ม้นฯ ท่านชี้ตัวอย่าง
ท่านอาจารย์เทศน์ เทสรุงสี (พระนิโรธรุงสี) ว่า ท่านเทศน์นี้ได้ติดอยู่ในญาณนั้นนาน
ยิ่งกว่าใครๆ ในระยะที่ท่านเทศน์หลงอยู่ในญาณนั้น เราได้พยายามแก้ไขอยู่ตลอดเวลา
เพื่อให้คลายจากความเป็นเช่นนั้น กว่าจะได้ผลต้องใช้เวลาถึง ๑๒ ปี เพราะท่านอาจารย์
เทศน์ได้ติดอยู่ในญาณถึง ๑๒ ปี ครั้นเมื่อท่านอาจารย์เทศน์แก้ไขตัวของท่านได้แล้วถึง
กับอุทานว่าเราหลงไปถึง ๑๒ ปี ถ้าไม่ได้ท่านอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิแก้ไขเราแล้วก็จะต้อง
ติดไปจนตาย

ท่านอาจารย์ม้นฯ ได้เน้นหนักว่า การแก้ไขสิ่งของที่เกิดขึ้นนั้นลำบากกว่าแก้ไข
สิ่งของไม่ดี เพราะความไม่รู้กันในหมู่ผู้หวังดี หาทางแก้ไขได้ง่าย ส่วนความดีที่ต้อง
ตัดคืนแก้ไขยาก ผู้ตัดจึงต้องใช้ความพยายามหลายอย่าง เพราะชนนมนนเป็นชนบัญญัติ

เนื่องจากการเกิดขึ้นภายในนั้นมีพร้อมทั้งเหตุและผล จนทำให้เชื่อเอาจนได้ จะไปว่า
อะไรแต่อย่างอื่นที่ไกลจากอริยสัจธรรม แม้แต่วิบสสนาซึ่งก็เป็นทางไปสู่อริยสัจอยู่แล้ว
แต่ผู้ดำเนินไม่มีความรอบรู้พอ ก็กลับกลายเป็นวิบสสนูปกิเลสไปได้ การเป็น
วิบสสนูปกิเลสนั้นคือ โสภาโส แสงสว่างไม่มีประมาณ แสงสว่างนี้เกิดจากจิตที่สงบยิ่ง
จนเกิดแสงสว่างขึ้น เป็นแสงสว่างที่จะหาสิ่งเปรียบเทียบยาก ผู้บำเพ็ญจิตเบื้องต้น พอจิต
สงบแล้วเกิดนิมิต เห็นแสงสว่าง เท่านั้นไม่จดเข้าในวิบสสนา เพราะแสงสว่างที่จดเข้าใน
วิบสสนานี้ เป็นแสงที่เกิดจากการเห็นของธรรมชาติ แม้การเห็นเป็นธรรมชาติ เป็นของ
จริงก็ตาม การที่จะถือเอาของจริงแม่นนักผิด เพราะความจริงที่เห็นสำหรับพิจารณา
ด้วยญาณต่างหาก ไม่ใช่จะให้ติดข้องพัวพัน ถ้าติดข้องก็เกิดเป็นกิเลส ก็เลยยึดเข้าไป
หาว่าไคชนนชนนเลยยิ่งเหลวไปใหญ่ แสงสว่างที่เห็นของจริงนทานจึงจัดเป็นวิบสสนา
เพราะไปหลงเข้าแล้วหาว่าดี แม้เพียงเท่านั้น ความจริงมันเป็นเพียงเครื่องมือพิจารณา
ต่อไปท่านจึงห้ามติด

ญาณะ ความรู้ไม่มีประมาณ ความรู้ที่เกิดในขั้นต้น เป็นตนว่าราวาจิตสงบ
หรือรู้อยู่เฉพาะหน้าบ้าง อย่างนั้นไม่จดเข้าในชนน ความรู้ที่จดเป็นวิบสสนานั้น คือความรู้
ที่หยั่งรู้ว่า จิตเราน่ามีความสว่างจริง เช่นเห็นธาตุว่าเป็นธาตุจริง ชนดินเราไม่เคยเห็น
ไม่เคยรู้มาก่อน แน่ละ ถ้าจะเป็นของจริง เลยเข้าใจว่านั่นเป็นธรรมแท้ จึงเป็นกิเลส
เป็นเหตุให้ถือตัว แต่ความจริงแล้วท่านให้ใช้ความรู้พิจารณาให้ยิ่งเท่านั้น มิใช่ให้ถือ
เอาความรู้ ก็เท่ากับถือเอาเครื่องมือว่าเป็นของจริง ท่านจึงห้ามติด

ปัตติ ความอึดใจอันแรงกล้า ความอึดใจซาบซ่านในตัวอันเกิดขึ้นแก่ผู้ฝึก
สมาธิในขั้นต้น ไม่จดเข้าในชนน ปัตติที่จดเป็นวิบสสนูปกิเลส นั้น คือความเยือกเย็นอันได้
เห็นในสิ่งที่เราไม่เคยเห็น เช่นเห็นว่า ธาตุทั้งหลาย สักแต่ว่าธาตุ เป็นธรรมชาติแห่ง
สภาพจริงๆ ความปัตติเยือกเย็นอย่างที่ไม่เคยพบก็จะได้พบ เมื่อพบเข้าเลยเกิดความอึดใจ
อย่างแรงกล้า เข้าใจว่าเป็นของจริงทำให้ติด เกิดกิเลสเป็นเหตุให้ยึดถือว่า เป็นธรรม-
พิเศษหรืออมตธรรม ก็เลยจะเป็นทางให้ยึดแล้วก็ทำให้เนิ่นช้า ท่านจึงห้ามติด

บสสัทธ ความสงบยิ่ง การทำจิตสงบชั่วคราวชั่วคราวของผู้เริ่มความเพียร
ไม่นับเข้าในชนน บสสัทธที่จดเป็นวิบสสนา นั้น คือความสงบทมกากลางอนอาจจะจำแนก

ธาตุออกไปได้ว่าธาตุนั้นเป็นดิน เป็นน้ำเป็นตน เพราะสงบจริง จึงจะเห็นธาตุเป็นธาตุ
จริง ซึ่งสามารถจะให้จิตหลง เพราะความสงบนโยกเยนมากจนเป็นกำลัง แม้จะทำให้
เกิดชนเมื่อใดก็ได้ แต่ถ้าไปติดเพียงเท่านั้นแล้วก็เข้าใจว่าเป็นของจริง กลับกลายเป็น
กิเลส ท่านจึงห้ามติด

สุขะ ความสุขอันลึกซึ้งความสุขเกิดแก่จิตของผู้ฝึกหัดใหม่ในแม่ครั้งสองครั้ง
หรือชั่วคราวชั่วคราวไม่จดเข้าในชนน สุขะที่จดเป็นวิบสสน ๆ นั้นเป็นผลไปจากการเห็น
ธาตุทั้งหลายว่าเป็นจริง เกิดความสงบสุขยิ่งจนเป็นลำดับ ความสุขนั้นจะมีชั้นสูงจนตาม
ลำดับแห่งการเห็นตามเป็นจริงแห่งธรรมธาตุ ถ้าติดก็เป็นกิเลสเป็นเหตุให้พอใจเพียงแค
่นั้น จะไม่ก้าวหน้าต่อไป ท่านจึงห้ามติด

อธิโมกข์ ความน้อมใจเชื่อ ของจริงเป็นสิ่งที่มีอยู่ เป็นลัทธิธรรม อาศัย
อวิชชาเป็นเครื่องบิณฑังจึงไม่สามารถจะเข้าถึงได้ แต่เมื่อพอแก่ความต้องการแล้วก็เป็นที่
อันว่าถึงได้แน่นอน เมื่อทำไม่พอแก่ความต้องการแล้วก็ถึงไม่ได้ เหมือนกับคนที่หลาย
จะพากันเดินทางจากต่างจังหวัดเข้าสู่ “กรุงเทพฯ” เช่นเขาทั้งหลายอยู่เชียงใหม่ แต่
กรุงเทพฯ นั้นมีจริง พอเขาเดินทางมาถึงลำปาง เขาก็พากันน้อมใจเชื่อว่า ลำปาง นี้แหละ
คือ กรุงเทพฯ เขาเหล่านั้นก็ลงรถไฟโดยถือเอาลำปางเป็นกรุงเทพฯ เมื่อ น้อมใจเชื่อ
เช่นนั้นบนอนถึงกรุงเทพฯ ไม่ได้ กรุงเทพฯ มีจริงแต่ต้องขึ้นรถไฟรถยนต์จากเชียงใหม่
ไปให้พอแก่ความต้องการ ก็จะต้องถึงจนได้ อันการบำเพ็ญจิตถึงบำเพ็ญถึงละเอียดจน
เป็นลำดับ นำทางนำอัสจรรยมากมายเหลือจะนับจะประมาณ มีสิ่งประหลาดมากมายทีเดียว
จึงเป็นสิ่งทีคล้ายกับธรรมชั้นสูง โดยเหมือนกับมีธรรมผู้ขึ้นมาบอกว่า ถึงธรรมชั้นนั้น
ชั้นนั้นบ้าง ไต่เห็นอริยสัจบ้าง เห็นจะบรรลู่บ้าง อะไรมากมายที่จะเกิดขึ้นน้อมใจเชื่อ
มันแล้ว เป็นกิเลสตัวใหญ่ทางกันความดี ที่กำลังจะก้าวหน้าไปอย่างน่าเสียดาย

บคคาหะ ความเพียรอาจหาญ การทำเพ็ญจิตจนเกิดความดี ความงาม ความที่
ละเอียดอ่อน โดยอาศัยพลังงานแห่งจิต โดยที่ต้องการให้ถึงเร็ว เป็นการเร่งเกินแก่
ความพอดี อย่างไม่คำนึงถึงว่าร่างกายมันจะเป็นอย่างไร เอาใจเป็นใหญ่ หักโหมความ
เพียรอย่างไม่ปราณีปราสัย นี้ก็เป็นทางเสียหาย เพราะเหตุใด ? ท่านจึงจัดเป็นอุปกิเลส
แห่งวิบสสนาด้วยแล้ว ก็เพราะว่าในทีนั้นนับว่าเป็นความปรารถนาอย่างรุนแรงของใจ จน
อาจจะเป็นอันตรายได้โดยขาดมัจฉัตถุญญ ความเป็นผู้รู้จักประมาณไป จึงกลายตัวมาเป็น

อุปกิเลส ซึ่งทำให้เกิดความมัวหมองถึงกับจะกั้นความเจริญสูงต่อไป แต่การจะถือเอาวิบัสสนุฯ ขอนมาทำให้เกิดหย่อนความเพียร เรื่องก็ยิ่งเสียหายกันไปใหญ่อีก ในที่นี้ท่านต้องการความพอดี เหมือนกับการรับประทานอาหาร “ความอิม” นี้คือความพอดี ถ้าเรารับประทานไม่อิมแต่เราถือว่า “อิม” นี้คือไม่พอดี ถ้าเรารับประทาน “อิม” ยิ่งเติมเข้าไปก็เกินความพอดี เราจะต้องทราบความละเอียดที่เกิดผลตามสมควร จึงจะชื่อว่าพอดี ไม่หักโหมเกินไปจนเป็นเหตุให้เกิดเอาความเพียรของผู้อื่นอันจะกลับกลายเป็นกิเลสไป

อุปฐานะ สติกล้า สตินี้ไม่น่าจะเป็นอุปกิเลส เพราะสติเองสามารถดำเนินจิตให้ตั้งเที่ยงอยู่ได้ แต่ว่าไม่ว่าอะไรทุกสิ่งทุกอย่างจะดีสักเท่าไรก็ตาม ถ้าเกินไปก็ใช้ไม่ได้ แม้สติกำหนดเพ่งกันไป กำหนดอยู่ในกายานุปัสสนา ไม่รู้จักพักผ่อนเกินแก่ความต้องการ ไม่ซำกตองเลอะเลือน ธรรมดาการใช้สติกำหนดต้องรู้จักทำตามสมควร เพราะถ้าไม่รู้จักพักผ่อนเมื่อมันเกิดความเลอะเลือนขึ้น ความสงสัยก็ตามมา ก็จะกลับกลายเป็นอุปกิเลสไป

อุเบกขา ความวางเฉย การจับอุเบกขาเป็นวิบัสสนุฯ นั่นคือการไปเข้าใจเอาเองว่า นี่เป็นวิมุตติธรรม หรือความละเอียดแห่งจิต ท่านถือว่าเป็นการบรรลุธรรมชั้นสูง เลยวางเฉยถือว่าเป็นสิ่งแน่นอน ยังไม่ถึงอริยสัจเจตมที่ มาวางเฉยเสียก่อน เป็นการคำนึงเอง หรือเป็นการ “ชิงสุกก่อนห่าม” ท่านจึงจัดว่าเป็นเครื่องเศร้าหมอง นักปฏิบัติควรระวังเป็นพิเศษในขั้นนี้ อย่าไปวางเฉยเอาง่าย ๆ ต้องพิจารณาให้ถ่องแท้เสียก่อน

นิกัณฑ์ ความพอใจ ความพอใจแม้จะเป็นธรรมชั้นละเอียดก็ยังใช้ไม่ได้ เพราะจะเป็นการพอใจอยู่เพียงหนทาง ไม่เชื่อว่าพอใจในสถานที่ต้องการ เพราะการถึงสถานที่ที่ต้องการนั้น มิใช่เป็นความพอใจ แต่เป็นความจริง และของจริงนั้นเมื่อเป็นชน ย่อมเป็นสิ่งล่วงพ้นจากความพอใจที่จะพึงกำหนดขึ้นเองโดยอัตโนมัติ ถ้าทำความพอใจในธรรมละเอียดไม่ดี จะกลายเป็นอติถวาทุปาทานไปเสีย จะเสียงานใหญ่ในการที่จะบำเพ็ญให้ก้าวหน้าต่อไป

ท่านอาจารย์มั่น ฯ ท่านได้เน้นหนักลงไปถึง ฉาน และญาณนี้ หนักมากในพรรษา เพื่อให้ศิษย์ทั้งหลายได้สำเหนียก เพื่อความก้าวหน้าของตน

พ.ศ. ๒๔๖๓

เสนาสนะป่า อำเภอบ้านบ่อ จังหวัดหนองคาย

การจำพรรษาของท่านอาจารย์มั่นฯ นั้น โดยส่วนมากท่านย้ายสถานที่อยู่เสมอ
ทั้งนี้เพื่อจะได้บำเพ็ญประโยชน์ให้ได้มาก ๆ และมีให้จำเริญที่จะต้องเกิดความกังวลอีกด้วย
และแม้ว่าท่านจะไปจำพรรษาที่ไหนก็ตาม บรรดาลูกศิษย์ผู้หวังดีจะต้องติดตามไป เพื่อ
ศึกษาธรรมปฏิบัติจากท่านเพื่อให้ก้าวหน้าต่อไป แม้ว่าจะได้ทราบชัดถึงหนทางที่ท่านได้
แนะนำให้อย่างแจ่มแจ้งแล้วก็ตาม แต่ข้อละเอียดบางประการ ก็ต้องอาศัยการอบรมจาก
ท่านอยู่อย่างใกล้ชิด

ในปีพระภิกษุสามเณรรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ ก็เริ่มมากขึ้นเป็นเป็นลำดับ เนื่อง
จากว่า ก่อนนี้การปฏิบัติโดยเฉพาะ การบำเพ็ญสมณธรรมนั้นเป็นของลึกลับมาก ยากแก่
การที่มากำหนดกันได้ง่าย ๆ แต่ท่านพระอาจารย์มั่นฯ ก็มาเปิดศักราชการปฏิบัติ โดย
กำหนดการปฏิบัติอย่างง่าย ๆ ขึ้น ไม่ว่าจะเป็นฆราวาสหรือพระภิกษุสามเณร ก็สามารถทำ
ได้ด้วยกันทั้งนั้น และก็ได้รับผลอย่างทันตาด้วย โดยไม่ต้องไปเสียเวลามากมาย ยก
ชั้น ๕ ชั้น ๘ เหมือนอย่างแต่ก่อน แม้สามเณรองค์เล็กก็สามารถปฏิบัติให้เกิดความ
อัศจรรย์ได้ อันพุทธบริษัทในสมัยนั้นบางจำพวกก็ยังพากันกล่าวถึงว่า มรรคผลธรรม
วิเศษนั้นหมดเขตหมดสมัยแล้ว จึงได้พากันไม่สนใจต่อการบำเพ็ญสมณธรรม เพราะถือ
ว่าเปล่าประโยชน์ แต่ท่านพระอาจารย์มั่นฯ ท่านได้มาเปิดศักราชแห่งการปฏิบัติจิต แก้ไข
ความคิดเห็นของผู้ที่ยังหลงงมงายเหล่านั้นโดยสิ้นเชิง เพราะว่าสามเณรองค์เล็ก ๆ เมื่อ
ปฏิบัติแล้วก็ได้ผลแห่งความเย็นใจ และฆราวาสผู้ปฏิบัติก็ได้รับผลเป็นที่พึงพอใจอย่าง
ฉับพลัน ความจริงที่เกิดขึ้นแก่บุคคลที่น้อมมาเชื่อและปฏิบัติตามนี้ จึงได้ลบความ
เชื่อดื้อท้าวามรรคผลหมดเขตหมดสมัย

การที่ท่านอาจารย์มั่นฯ ได้เผยแพร่วิธีความจริงของการปฏิบัติที่เป็นการเผยแผ่
โดยให้บุคคลที่น้อมตัวเข้ามาเชื่อได้เห็นเอง คือให้กระทำแล้วได้รู้เองว่า รสของพระ-
สัทธรรมนั้นเป็นอย่างไร ด้วยเหตุนี้เกียรติคุณของท่านจึงแพร่ไปอย่างรวดเร็ว เป็นเหตุ
ให้ลูกศิษย์ของท่านมีมากขึ้นในระยะเวลาอันสั้น ตัวท่านและศิษย์ที่มารับการอบรมก็ได้รับ
รสพระสัทธรรม และช่วยให้บุคคลอื่นนอกนั้นมาร่วมเป็นสมาชิกในการดำเนินการปฏิบัติ
จิตและกบรรรดาผู้ที่น้อมตัวเข้ามาเป็นศิษย์ของท่าน ก็เป็นอันรับรองได้โดยที่เดี่ยวว่าจะ

ต้องได้รับผลแน่นอน เพราะปรากฏในภายหลังว่าศิษย์ของท่านได้กลับกลายเป็นผู้มีความสำคัญ ในการเผยแพร่การปฏิบัติที่สมควรชื่อเสียงเกียรติคุณ ทำประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา เป็นอันมาก

ทั้งนี้เนื่องมาจากว่า ท่านได้กำหนดวางรากฐานการปฏิบัติได้อย่างถูกต้องเหมาะสมแก่กาลสมัย เพราะการกำหนดมาตรการอันเป็นสิ่งที่ท่านได้กำหนดพิจารณาอย่างละเอียดถี่ถ้วนจริง ๆ ปรากฏตามประวัติที่ท่านต้องออกไปอยู่ในป่าแต่ผู้เดียวบ้าง ศึกษาจากครูบาอาจารย์บ้าง และการที่ท่านได้ทำความรอบคอบในการวางรากฐานแห่งการปฏิบัติตนเอง เป็นผลให้เกิดความมั่นคงในวงการของนักปฏิบัติผู้นับเนื่องในความศิษย์ของท่าน และการที่ท่านจะวางมาตรการของท่าน ก็ต้องวางให้ถูกต้องตามคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงแสดงไว้ ดังนั้นท่านจึงได้อ้างถึงพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรมแก่ใคร เพราะอะไร ท่านได้แสดงเสมอว่า พระบัญญัติจกคยเมื่อจะสำเร็จเป็นพระอรหันต์ พระองค์ทรงชลงไปที่รูปของพระบัญญัติจกคยเอง มิได้ทรงแสดงเกินกว่ารูปพระบัญญัติจกคยเลย เช่นทรงแสดงว่า รูป ภิภุชเว อนตฺตา ตุก่อนพระภิกษุทั้งหลาย รูปไม่ใช่ตน บัญญัติจกคยก็มีรูปมาแต่ไหน ๆ แต่ทำไมไม่ได้สำเร็จพระอรหันต์ มาสำเร็จเอาตอนที่พระพุทธองค์ทรงชี้ให้ดู เราก้เช่นเดียวกัน แม้เราพากันพิจารณาตรรกก็ไม่ต้องผิดหนทางแน่นอน ท่านได้อ้างอิงอย่างมีหลักฐานเช่นนี้ จึงเป็นที่น่าเชื่อถืออย่างยิ่งแก่บุคคลที่เข้ามาศึกษาธรรมปฏิบัติกับท่าน

ณ ที่ทำบ่อนเอง บัดนี้ได้กลับกลายเป็นวัดป่าอันเป็นสถานที่บำเพ็ญกัมมัฏฐานเป็นเหตุให้เกิดมีผู้ปฏิบัติขึ้นมาอีกมาก ได้นามว่า วัดอรัญญาวาส มีพระอาจารย์เทศก์ เทศรงวี พระอาจารย์สิงห์ ขนตยาโคโม พระอาจารย์มหาปิ่น ปัญญาพโล พระอาจารย์อ่อน ญาณสิริ พระอาจารย์ผ่น อาจาโร พระอาจารย์สุวรรณ พระอาจารย์หลายและองค์อื่น ๆ อีกมาก ที่ได้มาเห็นว่าสถานที่ดี เหมาะแก่การบำเพ็ญสมณธรรม และได้มาบำเพ็ญแล้วก็ได้รับประโยชน์ทางใจจากสถานที่นั้นมากมายทีเดียว

พ.ศ. ๒๔๖๔ เสนาสนะบ้านห้วยทราย กิ่งคำชะอ

จังหวัดนครพนม

ท่านอาจารย์มั่น ฯ ได้จำพรรษาที่เสนาสนะบ้านห้วยทราย เขตจังหวัดนครพนม ปรากฏว่า得有พระภิกษุ ๕ รูปและสามเณรอีก ๕ รูปร่วมจำพรรษากับท่าน ในปี

นี้ท่านได้เริ่มศักราช แก่การ แก่ความ เห็นผิด แก่ชาวบ้านตามท้องถิ่นที่ท่าน ได้ ไปพักพา
อาศัย โดยการแนะนำถึงพระไตรสรณคมน์ การนับถือพระพุทธเจ้าและพระธรรม
พระสงฆ์นั้นเป็นประการสำคัญ การนับถือปฏิบัติศัสตราต่างๆ ของประชาชนแถบนี้ ในสมัย
นั้นถือกันหนักมาก ซึ่งท่านก็พยายามแสดงเหตุผลและพยายามให้เข้าใจจริง จนทำให้
ประชาชนเหล่านั้นได้ละความถืออย่างผิดๆ นั้น เช่นเขานับถือว่า บิดามารดาตายแล้ว
ก็มาอาศัยอยู่ที่ไหน คอยทำให้ลูกหลานเจ็บป่วย ตลอดจนการปลุกศาลเจ้าที่ พระภูมิเจ้าที่
เป็นต้น เมื่อประชาชนละความเห็นผิดนั้นแล้ว ก็ให้ปฏิญาณตนเป็นพุทธมามกเสียหมด
พร้อมทั้งปลุกศรัทธาในการเจริญกัมมัฏฐานภาวนา ซึ่งปรากฏ ว่าประชาชนในถิ่นนั้น
จนตราบเท่าทุกวันนี้ ได้เป็นผู้เกิดความสนใจ ในการเจริญ กัมมัฏฐานภาวนา สืบต่อกันมา
และท่านได้พักอยู่ที่เสนาสนะป่าบ้านห้วยทรายนี้ประมาณ ๑๐ เดือนจึงได้เดินทางต่อไป

ท่านอาจารย์เสาร์ ท่านพักอยู่ที่ถ้ำภูผากูดถึง ๕ พรรษา ออกพรรษาแล้วไป
พักจำพรรษาในเขตท้องถิ่นของอำเภอมุกดาหาร และถึงอำเภอคำชะอีไปๆมาๆ เมื่อท่าน
อาจารย์มั่นฯ ออกจากบ้านห้วยทรายแล้วท่านต่างก็ได้ร่วมทางเดินทางออกขึ้นไปทางทิศ
เหนือขึ้นไปเรื่อยๆ จนถึงบ้านหนองลาด บ้านม่วงไข่พรรณา ซึ่งเป็นบ้านที่ใกล้บ้าน
เดิมของท่านอาจารย์มั่น อจาโร และออกเดินทางต่อไปทางบ้านหนองแวง บ้านโพธิ์
เซียงหวาง ตามหนทางถิ่นนี้เป็นป่าดงพงพีเต็มไปด้วยไม้เต็งรัง ไม้แดง ไม้ตะเคียน เป็น
ป่าทึบ ท่านได้พักพิงและพาหมู่คณะศิษย์ทำความเพียรเป็นระยะไป และได้ลูกศิษย์เพิ่มขึ้น
ตามระยะทาง ทงที่เป็นพระภิกษุสามเณรและเด็ก จากนั้นท่านก็เดินทางต่อไป ถึงบ้านหนอง
ไสบ้านตาลโกน บ้านตาลเน่ง อันเป็นบ้านเดิมของท่านอาจารย์วัน อุตตโม บริเวณถิ่นนี้
มีหมู่บ้านเป็นหย่อมๆ พวกเขาส่วนมากเป็นชาวนา การไปตามแถวถิ่นนี้ท่านจะแนะนำ
หมู่ชนให้ละจากการนับถือปฏิบัติศัสตรา โดยความหลงผิดเป็นส่วนใหญ่ซึ่งเป็นตัวอย่างให้แก่
ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นศิษย์ของท่านได้เจริญรอยตามที่ท่านได้ทำมาแล้วคือให้ละจากการถือผิด
ให้เป็นพุทธบริษัทที่แท้จริง พร้อมทั้งปลุกศรัทธาในการเจริญกัมมัฏฐานภาวนาไปด้วย
จากนั้นท่านก็เดินทางต่อไปเรื่อยๆจนถึงบ้านหนองปลาไหล บ้านพังโคน กิ่งวาริชภูมิ

แม้ในขณะที่ท่านพาหมู่คณะที่เป็นศิษย์ก็ไปตามหมู่เขาลำเนาไพรนี้ เมื่อ
พักอยู่นานๆเขาก็จะมีทั้งพระภิกษุสามเณร และอุบาสกอุบาสิกาสนใจจากทางไกลๆ เข้ามา

ศึกษารวมปฏิบัติกับท่าน เพราะเหตุว่าการปฏิบัติแต่ก่อนนั้นเป็นสิ่งลบลบลบมาเบ็ดเผย
จะแจ้งขึ้น ท่านผู้ใดได้บำเพ็ญตามท่าน แม่แต่อุบาสกอุบาสิกา ซึ่งเป็นฆราวาสมา
บำเพ็ญก็ได้ผลอย่างน่าประหลาด ผู้ที่เป็นพระภิกษุจะมาอยู่คฤหาสน์ไม่ปฏิบัติ ก็จะต้อง
กว่าฆราวาสท่านปฏิบัติธรรม ก็จะเป็นการทำให้ฆราวาสถูกกุกุแกลนได้ จึงปรากฏว่า
บรรดาพระภิกษุทั้งหลายเกิดการตื่นตัวขึ้นมาหาท่านเพื่อขอมอบตัวเป็นศิษย์ทั้งพระผู้ใหญ่
อันเป็นพระเถระ และพระผู้น้อย ทั้งพระเก่า ๆ ที่เป็นพระเถระซึ่งติดตามท่านไปห่าง ๆ
ก็สามารถสอนธรรมกัมมัญฐานได้เช่นท่านเหมือนกัน การเดินธุดงค์จึงเป็นการเผยแผ่
พระธรรมปฏิบัติไปในตัวด้วย ในขณะที่พระอุปัชฌาย์เกิ่ง อธิมุตตโก ท่านอาจารย์ดี
วัดม่วงไข่พรรณาก็ได้มาขอเรียนกัมมัญฐานภาวนาจากท่านอาจารย์นั้นๆ จนปรากฏว่าได้
ผลอย่างมหัศจรรย์ จึงได้พาห่มคณะอันเป็นศิษย์เข้ามาศึกษาธรรมปฏิบัติอีกด้วย ระยะเวลา
เริ่มมีผู้สนใจในการปฏิบัติกับท่านเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว จนเป็นคณะหมู่ใหญ่ขึ้น เขต
ในท้องถิ่นนั้นและเขตใกล้เคียงได้เกิดศรัทธาปฏิบัติเห็นอรรถธรรม ต้องการบรรพชา
อุปสมบท แต่ขณะนั้นท่านอาจารย์นั้นๆ ท่านยังไม่ได้เป็นอุปัชฌาย์ จึงได้นิมนต์ท่านพระ
ครูอดิสังยคุณาธาร (อากรโ ค่ำ) ที่วัดศรีสะอาด เจ้าคณะจังหวัดเลยมาเป็นอุปัชฌาย์

การทำการอุปสมบทในสมัยนั้น เป็นการเริ่มต้นวางระเบียบการบวชตาผ้าขาว
แต่ก่อนที่จะทำการบรรพชาอุปสมบท การบวชตาผ้าขาว คือการรักษาศีล ๘ และให้
รับประทานอาหารเพียงมื้อเดียว และฝึกหัดตัดแปลงนิสัยใจคอ ทั้งฝึกสมาธิให้เป็นประจักษ์
พระ หรือสามเณรไปตั้งแต่ยังเป็นตาผ้าขาวนเสียก่อน ถ้าการฝึกยังไม่เป็นที่พอใจ ก็
ยังไม่บรรพชาอุปสมบทให้ ซึ่งอาจจะต้องใช้เวลาหลายเดือนหรือหลายปี การฝึกผู้จะ
บวชนั้นปรากฏว่าเรียบร้อยดีมาก

ระเบียบนั้นจึงได้มีขึ้นในคณะกัมมัญฐานจนถึงปัจจุบัน คือผู้ที่บวชเป็นการ
ถาวรต้องทำการฝึกหัดให้ปฏิบัติกัมมัญฐาน ตลอดจนพระวินัยเป็นการเตรียมเพื่อจะทำ
การบรรพชาอุปสมบท

ในแถว ๆ บ้านโพนเชียงหวางนี้มีบุณยวาสนาได้พิจารณาตนเข้ามาปฏิบัติอยู่ด้วย
ท่านอาจารย์นั้นๆ และลูกศิษย์ของท่านมาก ทั้งปรากฏเป็นผู้เข้มแข็งในการเจริญสมณธรรม
เป็นอย่างยิ่ง ซึ่งปรากฏในภายหลังว่าได้เป็นพระอาจารย์ผู้สนทนาคำในการสอนกัมมัญฐาน

มากที่ก่อกวนในแถบนั้น

การรุดงค์ทำให้เกิดประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น ท่านอาจารย์มั่นฯ ได้ดำเนินชน
ในบั้น เป็นกรวางแผนแบบใหม่ชนคือ เมื่อถึงคราวที่จะทำประโยชน์แก่ผู้อื่น ท่านกจัดผู้
ทรงคุณธรรมภายในและมีปฏิภาณเฉลียวฉลาดในการแสดงธรรมเป็นหัวหน้าชุดละ ๓-๔
องค์ ท่านเป็นหัวหน้าไปพักบ้านหนึ่งบ้านใดอาจจะเป็น ๗ วัน ๑๐ วัน ๑ เดือน สักแล้ว
แต่ความเหมาะสมอันจะเป็นประโยชน์ได้ และหัวหน้าตามหลังท่านมากพักอยู่ตามทาง
ตามบ้านที่ท่านพักตามกำหนดที่ท่านอาจารย์มั่นฯ พัก และทำการสอนกัมมัฏฐานภาวนา
ติดตามท่านมาตลอดแห่งหนทางการไปรุดงค์ และการที่จะตัดสินใจไปที่ใดนั้นเป็นหน้าที่
ของท่านอาจารย์มั่นฯ ซึ่งการไปไม่ว่าจะเป็นที่ใดท่านจะพิจารณาอย่างรอบคอบว่าจะพึง
เป็นประโยชน์อย่างแท้จริง คือชาวบ้านเหล่านั้น และกบุตรในแถบถิ่นนั้นจะพึงมีบุญ
วาสนาพอจะรับธรรมปฏิบัติจากท่านได้ ท่านก็จะพาคณะเดินทางไปยังประเทศตำบลนั้น
นั้นเบนวิถีที่ท่านอาจารย์สิงห์ ขนตยาคโมนำเอามาเป็นแบบดำเนินการหลังจากท่านอาจารย์
มั่นฯ เดินทางไปจังหวัดเชียงใหม่แล้ว ท่านได้มอบศิษย์ทั้งหลายให้อยู่ในความปกครองของ
ท่านอาจารย์สิงห์ทั้งหมด ท่านอาจารย์สิงห์ ท่านได้ดำเนินรุดงค์พริ่น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑
โดยได้เดินทางมาจังหวัดขอนแก่น และจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งปรากฏว่าได้มีวัดเสนา-
สนะป่า อันเป็นแหล่งสถานที่บำเพ็ญสมณธรรมแกกฤษสามเณร อุบาสกอุบาสิกา เป็น
อันมาก นับเป็นจำนวนพัน ๆ แห่งทีเดียว

อีกวิธีหนึ่งการรุดงค์นั้น ท่านจัดให้ไปแสวงหาความสงบโดยเฉพาะ วิธนี้ได้
จัดขึ้นให้เป็นประโยชน์เฉพาะกฤษสามเณรคือผู้ที่บวชใหม่หรือบวชเก่า แต่ยังไม่ปฏิบัติไม่ได้
ผลเท่าที่ควรจะได้ ก็ต้องไปรุดงค์ ก็จะต้องแสวงหาสถานที่ไกลจากบ้านพอสมควร
อาจจะเป็นป่าไม้ หรือภูเขา หรือเป็นถ้ำหรือเป็นป่าช้า พักอยู่บำเพ็ญสมณธรรมโดย
เฉพาะ ไม่สอนอุบาสกอุบาสิกา แนะนำกันในระหว่างกฤษสามเณร อบรมกันให้ยิ่ง
ด้วยการกำหนดจิต พยายามช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แกกความสงสัยที่ก่อกวนหลังจากการ
เกิดผลขึ้นจากบำเพ็ญ ถ้าหากว่าแก่กันไม่ไหวก็จะนำไปหาท่านอาจารย์ใหญ่ เพื่อแก้ไข
ความสงสัยทั้งหลาย การอยู่นั้นสุดแล้วแต่สถานที่ ถ้าเป็นที่สงบสงัดดีบำเพ็ญสมณธรรม
ได้ผลก็อยู่นาน ถ้าเป็นที่ไม่ค่อยสงบหรือไม่ได้ผลในการบำเพ็ญสมณธรรมเท่าไรก็จะอยู่

ไม่นาน การรุดงค์แบบนี้จะอยู่บนชั่วคราวทุกสถานที่ แต่ถ้าเป็นสัปดาห์จะอยู่
เป็นเวลาหลายวัน หลายเดือน นัยหมายความว่าได้ประโยชน์ในการบำเพ็ญจริง ๆ แม้การ
อยู่จำพรรษาที่เหมือนกัน ท่านจะต้องแสวงที่ๆจะพึงได้ประโยชน์แก่การบำเพ็ญสมณธรรม
จริง ๆ จึงพยายามหาวิธีการปฏิบัติเพื่อให้ได้มาซึ่งพระอมฤตธรรม จึงปรากฏว่าได้ดำเนิน
ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมอย่างแต่กาลก่อน เช่นที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ว่า
อรณฺเณ รุกขมฺเเล วา สุนฺณญาคาเร จ ภิกฺขโว ในป่า ใต้โคนต้นไม้ เรือนว่างเปล่าเป็นที่
สงบสงัด สมควรแก่บุคคลผู้ต้องการความช่วยเหลือและอมฤตธรรมจะพึงอยู่อาศัยทรงน
แม่แต่พระทเบินหลวงตา บวชเมื่อแกซึ่งเป็นชาวบ้านโพนเซียงหวางองค์หนึ่ง ได้ติดตาม
มาปฏิบัติกับท่านอาจารย์มั่นฯ และเคร่งครัดต่อการปฏิบัติเป็นอย่างยิ่ง มีความเพียรอัน
กล้าหาญ จนบังเกิดผลมีความรู้ฉลาดในการปฏิบัติจิต แม่หลวงตานี้จะมีได้เรียนทางปริยัติ
มาเลย แต่อาศัยการเจริญภาวนาค้นคว้าพระธรรมวินัยเฉพาะท่านจิต ท่านก็แตกฉานจน
ถึงเป็นทพวงแก่นักศึกษารธรรมปฏิบัติรุ่นหลังต่อมาได้ ซึ่งปรากฏเป็นที่เคารพนับถือของ
หมู่คณะได้เป็นอย่างดี

พ.ศ. ๒๔๖๕

ณ เสนาสนะป่า บ้านหนองลาด อ.สว่างแดนดิน จ. สกลนคร

ท่านอาจารย์เสาร์ และท่านอาจารย์มั่นฯ พร้อมทั้งศิษย์ของท่านอาจารย์ทั้ง ๒
รุ่นแรก และผู้เข้ามาฝึกหัดใหม่ รวมกันจำนวนมาก จำพรรษาอยู่ที่เสนาสนะป่า บ้าน
หนองลาด (ปัจจุบันเป็น ร.ร. ประชาบาล) อ. สว่างแดนดิน จ. สกลนคร นับเป็น
เวลา ๗ ปี ที่ท่านอาจารย์ได้เริ่มแนะนำการปฏิบัติธรรมที่ง่าย ๆ และได้ผลจริงจนถึง
บัน และได้มีผู้ที่ได้รับธรรมชั้นสูงจากท่านจนสามารถสอนธรรมกรรมฐานแทนท่าน
ได้มากมาย มาในปีที่ท่านอาจารย์ใหญ่ทั้ง ๒ ใคร่จะได้ปรับปรุงแผนการให้ได้ผลยิ่ง
ขึ้น ทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ จึงได้มีการรวมประชุมบรรดาสาธุศิษย์ทั้งหลายให้มา
จำพรรษา ณ ที่น

แม่ท่านอาจารย์ทั้ง ๒ ก็ได้ปรึกษาหารือเกี่ยวกับธรรมปฏิบัติเป็นประจำ
ท่านอาจารย์เสาร์ ก็ได้มอบให้ท่านอาจารย์มั่นฯ เป็นผู้วางแผนงานตลอดถึงแนะนำ

ธรรมเนียมปฏิบัติเพื่อให้ทุกองค์โดยดลเป็นแนวการปฏิบัติให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ทางฝ่ายบรรพชิต ท่านอาจารย์มั่น ฯ ท่านได้ยืนยันถึงการที่ได้ปฏิบัติมาและ
แนะนำมาก่อนแล้วนั้น เป็นทางดำเนินถูกต้องแล้ว ว่าแต่ใคร ๆ อย่าไปแหวกแนว
เขากันแล้วกัน เพราะเมื่อดำเนินมาเป็นเวลา ๗ ปีนี้ เกิดผลสมความตั้งใจแล้วคือ
การปฏิบัติตามอริยสัจธรรม โดยเฉพาะท่านย้ำถึงการพิจารณาภายในเป็นหลักประกันที่
สำคัญยิ่ง ท่านได้ยกตัวอย่างมากมาย นับแต่พระบรมศาสดา และพระสาวกทั้งหลาย
ซึ่งผู้ที่จะผ่านเข้าสู่อริยสัจนั้นจะไม่พิจารณาภายในเลย ขอนท่านยืนยันอย่างแน่วแน่
การที่ท่านย้ำลงในข้อการพิจารณาโดยอุบายต่าง ๆ นั้น เพราะกลัวศิษย์จะพากันเข้าใจผิด
ว่าเป็นการพิจารณาที่ไม่ถูก อาจจะเข้าใจไขว้เขว แล้วจะเป็นการเสียผลเป็นอย่างยิ่ง
ทั้งท่านอาจารย์มั่น ฯ ได้วิตกว่ากลัวผู้ที่ไม่เข้าใจโดยละเอียดถ่องแท้จะพากันเขวหนทาง
และพาให้หมู่คณะที่อยู่ในปกครองเขวหนทางตามไปด้วย เพราะท่านได้นิมิตในภายใน
สมาธิของท่าน ณ ค่ำคืนวันหนึ่งท่านมีนิมิตว่า “ขณะนั้นเป็นเวลาเช้า เราได้พาพระภิกษุ
สามเณรเป็นจำนวนมาก เข้าไปบิณฑบาตรในละแวกบ้าน ขณะนั้นก็เกิดนิมิตในสมาธิ
เป็นที่น่าประหลาดใจขึ้น คือ พระภิกษุสามเณรที่ตามเรามาดี ๆ ก็เกิดมีพวกหนึ่งแซงซ้าย
บ้างขวาบ้างชนหน้าเราไป บางพวกก็เลยเดินออกไปนอกทางเสีย และก็มีอีกพวกหนึ่ง
ที่เดินตามเราไป” การนิมิตเช่นนั้นท่านได้เล่าให้ศิษย์ของท่านฟังทุก ๆ องค์ พร้อมทั้ง
อธิบายว่า ที่มีพวกภิกษุสามเณรแซงท่านขึ้นไปข้างหน้านั้น คือบางพวกจะพากันอวดตัว
ว่าเก่งว่าดีแล้ว ก็จะละจากข้อปฏิบัติที่เราได้พาดำเนิน ครั้นแล้วก็จะเกิดความเสื่อมเสีย
ไม่ได้ผลตามที่เคยได้ผลมาแล้ว ซึ่งเขาเหล่านั้นก็จะมาอ้างเอาว่าเป็นศิษย์ของเรา แต่
ที่ไหนได้พากันหลีกเลี่ยงการปฏิบัติต่าง ๆ ที่เรากำหนดให้ไว้ ที่สุดแม้แต่สิ่งเล็ก ๆ
น้อย ๆ เช่นสัจวรเป็นต้น การจะปฏิบัติเพื่อการพิจารณาภายในนับเนื่องด้วยอริยสัจ
ธรรมก็ยิ่งห่างไกล จำพวกหนึ่งเดินออกนอกทาง คือจำพวกนี้เพียงแต่ได้ยินกิตติศัพท์
เราแล้ว ก็อ้างเอาว่าเป็นศิษย์ของท่านอาจารย์มั่น ฯ บางทีจะยังไม่เคยเห็นหน้าเราเสีย
ด้วยซ้ำ และก็หาได้รู้อุบายแยกแยะในการปฏิบัติแต่อย่างใดไม่ หรือพวกที่เคยอยู่กับเรา
มา แต่เมื่ออยู่กับเราก็ค่อนข้างครัดเพราะกลัว แต่พอออกจากเราไปแล้ว ก็ไม่นำพาใน
วัตรธรรมและการปฏิบัติของเรา เพียงแต่มีชื่อว่าศิษย์ของท่านอาจารย์มั่น ฯ เท่านั้น

แต่ไม่มีข้อปฏิบัติอันใดที่จะถือได้ว่าเป็นแนวทางเป็นตัวอย่างอันนำมาจากเราเลย จำพวก
หนึ่งที่เกิดขึ้นตามหลังเราไปนั้น จำพวกนี้เป็นผู้ดำเนินตามคำแนะนำของเราทั้งภายนอก
และภายใน เป็นผู้ใคร่ต่อธรรม ต้องการพ้นทุกข์ในวิภูฏสงสาร พยายามศึกษาหาความ
รู้ทุก ๆ ประการที่มความสนใจ ต่อหน้าหรือลับหลังก็เหมือนกัน รับข้อปฏิบัติแต่เล็กน้อย
รักษาไว้ด้วยชีวิตจิตใจ เพราะจำพวกนี้ได้รับผลแห่งการปฏิบัติมากับเราแล้ว เกิดผล
อันละเอียดอ่อน จากข้อวัตร ปฏิบัติเหล่านั้นที่แน่นอนว่าจะแปรผัน เป็นอย่างอื่นไปไม่
ได้ พวกที่ออกนอกกลุ่มนอกทางนั้นคือเขาเหล่านั้นไม่ได้รับผลอย่างจริงจังจากการปฏิบัติ
อยู่กับเรา เพราะเหตุที่ไม่ได้ผลจริงนั่นเอง ทำให้เกิดความลังเลสงสัยไม่แน่ใจ แต่พวก
นี้เห็นตามเราย่อมได้รับความเจริญ

การที่ท่านได้เล่าถึงเหตุการณ์ในอนาคตของศิษย์ของท่าน เพื่อเตือนสติให้
ระลึกถึงความที่ว่า ธรรมปฏิบัติที่ท่านได้อุตสาหะลงแรงพากเพียรพยายามทำตาม
คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า จนบังเกิดผลมหาศาลจะพึงอยู่นานได้เพียงไรนั้นก็แล้วแต่
ศิษย์ทั้งหลายจะพากันมีสติหรือพากเพียรเพื่อให้เกิดผลจริงจริง จะรักษาการปฏิบัติเหล่านั้น
ไว้ ถ้าใครจักฟังกล่าวว่า เป็นศิษย์ท่านอาจารย์มัน ๆ เขาก็จะได้รับการรักษาไว้ซึ่งข้อวัตรปฏิบัติ
ของท่านอาจารย์มัน ๆ ผลลัพท์ที่ได้ก็จะได้สมจริง

นอกจากการที่ท่านได้เน้นหนักในการรักษาแผนกการสอนและแนวทางด้าน
การปฏิบัติของพระภิกษุสามเณรแล้ว ท่านมาแสดงถึงพุทธบริษัททางด้านฆราวาส ทาง
ฆราวาสท่านเน้นหนักการเชื่อถือ เพราะปรากฏว่าพุทธบริษัทบางจำพวกพากันไปนิยม
นับถือในสิ่งที่ผิดเสียมาก เช่นนับถือฤตุมปีศาจ นับถือศาลเจ้าที่ นับถือการเข้าทรง
นับถือเทพเจ้าต่าง ๆ นับถือศาลพระภูมิ นับถือต้นไม้ใหญ่ นับถืออารามเก่าแก่ ซึ่ง
การนับถือสิ่งเหล่านั้นนั้น มันผิดจากคำสั่งสอนพระพุทธเจ้าโดยแท้ เป็นการนับถือที่มงาย
มาก ผู้ที่เป็นพุทธบริษัทไม่ควรที่จะนับถือสิ่งเหล่านั้นเลย เพราะเมื่อไปนับถือสิ่งเหล่านั้น
เข้า ก็เท่ากับเป็นอันการศึกษามากหรือขาดปัญญาในพระพุทธศาสนา เขาเหล่านั้น
ได้บัญญัติตนว่าได้ถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่ฟังแล้วกลับมึนงงจิตใจ
กลับกลอกหลอกหลอนตนเอง ไม่นับถือจริงเพราะถ้านับถือจริง ก็ต้องไม่นับถือสิ่งทั้งม
งายที่พระพุทธองค์ทรงตำหนิแล้ว ดังนั้นจึงปรากฏในภายหลังว่า ภิกษุผู้เป็นชนหวงหน้า

ผู้ที่ได้รับการอบรมจากท่านอาจารย์มั่น ฯ แล้ว จะต้องรจกวิธีการแก้ไขผุมนับถือผิดเกี่ยวกับภุตศบศางเบตนใดทุกองค์ ถ้าแกสงมงายเหล่านไม่เบน หรือพลอยนับถือไปกับเขาเสียเลย ก็จะมีรู้ได้ทันทีว่าไม่ใช่ศิษย์ท่านอาจารย์มั่น ฯ แน่นอน เพราะว่ากาการแกเรองภุตศบศางเหล่านเบนเรองใหญ่ เนื่องจากการนับถือทผงอยู่ในสันตานมานานแล้ว และสถานทอนเบนเทวสถานหรือภุตศบศางอยู่ ก็จะถือว่ามนศกคสทธ พากันหวาดเสียวไม่กล้าจะถ่ายถอนหรือกำจัตออกไป ท่านอาจารย์มั่น ฯ ได้แนะนำทงวิธีการจัดการเกี่ยวกับการถอนสิ่งศกคสทธ และวิธีการแนะนำโดยอุบายต่าง ๆ เมื่อกันแนะนำวิธีแล้ว ท่านจะใช้ให้ไปทดลองปฏิบัติทงานคถึงผลงานที่ท่านเหล่านั้นไปปฏิบัติทงาน

ท่านอาจารย์มั่น ฯ ได้อธิบายว่าอนทจรงการนับถือมงายนเกิดจากการไม่เข้าใจถ่องแท้ในพระพุทศศาสนา หรือขาดการศึกษาอย่างแท้จริงในพระพุทศศาสนาเนนเอง ยิ่งชาวชนบทท่างไกลความเจริญแล้ว ก็ยังมีแต่เชอความมงายกับสิ่งเหล่านอย่างเบนล้าเบนสันจรงเบนสิ่งที่เกยากมากทีเดียว ไม่ตองพูดถึงว่าชาวชนบทจะพากันหลงมงายหรืออกแม่แต่ชาวเมืองหลวงอย่างในกรุงเทพ ฯ ก็ตามยังพากันหลงมงายในสิ่งเหล่านเนนมากเช่นเจ้าพอนนเจ้าพอน บางแห่งพากันสร้างเบนเทวสถานแล้วก็ไปบูชาถือเอาเบนสิ่งศกคคสทธไปก็มีมากมาย

ในเรื่องเหล่านเนนพระเถระบางองค์ถือว่าไม่สำคัญแต่ท่านได้ถือว่าเบนเรองสำคัญอันคบบแรกทีเดียว เพราะการจะเข้าถึงชงความเบนพระอริยะในชนแรกคือพระโสคาบัน ก็จะต้องแก้ไขถึงความเชอถือในเรองความมงายเหล่านให้หมดไป เพราะท่านอาจารย์มั่น ฯ ท่านตองการสอนคนให้พ้นทุกขจรง ๆ สอนคนให้เบนอริยะกันจรง ๆ ชงบางคนพากันบำเพญภาวนาได้รับการยกย่องจากพระอาจารย์ชงตนว่ามีธรรมปฏิบัติชนสูงเกิดชนในใจแล้ว แต่เขาเนนยังห้ความหลงมงายในการนับถือเหล่านเนนใช้ไม่ได้เบนอันชาติชนสูงในทันทานหมายเอาถึงอริยสจจ เพราะวิกิจจจากความล้งเลสงล้งตองไม่มีแก้ไขชงบุคคลผวมงหน้าปฏิบัติเพอความเบนอริยะ

ในบั้นท่านได้แนะนำแกพระภิกษุแทบจะถือได้ว่าลวนแต่หวหนาทงนนจงทากับท่านได้แนะนำเนนสำคัญให้แกบรรดาศิษย์โดยแท้ จึงปรากฏว่า หลังจากท่านอาจารย์มั่น ฯ ได้ธรงค้ไปจังหวัดเชียงใหมแล้ว มอบศิษย์ทงหลายให้แก ท่านอาจารย์สิงห์

ขลุ่ยยากโม ซึ่งศิษย์เหล่านี้เป็นศิษย์ชนหวักะททงนง จึงเป็นกำลังให้ท่านอาจารย์สั่งให้
 ในการที่จะปราบพวกนับถือผีตมภูตผีได้เป็นอย่างดี นับแต่ท่านได้พาคณะออกจากจังหวัด
 อุบล เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ นั้นแล้วก็เริ่มแก้ไขสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ โดยการเข้าไปอยู่
 ที่นั้นแนะนำประชาชนให้ทราบถึงข้อเท็จจริงจนเป็นที่เชื่อมั่นแล้ว พวกนั้นละจากการนับ
 ถือภูตผีคนมากมายทีเดียว ในจังหวัดทั้งหลายมี อุบล-ขอนแก่น-กาฬสินธุ์-ร้อยเอ็ด
 -มหาสารคาม-นครราชสีมา ตามที่ท่านอาจารย์เหล่านี้ผ่านไปแล้ว จะปรากฏได้ถูก
 แนะนำให้เลิกจากการนับถือที่มลายลงมากมายนับเป็นสมัยต้นตัว และพวกนี้ได้ทราบ
 ความจริงอย่างมากมาย ซึ่งชาวชนบทจะไม่เคยได้รับธรรมคำสั่งสอนเช่นนั้นมาก่อนเลย

พ.ศ. ๒๔๖๖

เสนาสนะป่า บ้านหนองบัวลำภู อ. หนองบัวลำภู จ. อุตรดิตถ์

ในพรรษาที่ท่านอาจารย์มั่น ฯ ได้จำพรรษาที่เสนาสนะป่า บ้านหนองบัวลำภู
 อ. หนองบัวลำภู จ. อุตรดิตถ์ นับเป็นปีที่ ๘ แห่งการแนะนำการปฏิบัติธรรม ซึ่ง
 บังเกิดผลอย่างดียิ่ง ทั้งนี้เนื่องจากท่านมีญาณสามารถรู้อุปนิสัยของบุคคลท่านจึงเลือก
 สอนบุคคลที่ควรแก่การสอน บุคคลใดไม่มีนิสัยที่จะพึงปฏิบัติให้เกิดผล ท่านก็ไม่สอน
 ให้เสียเวลา โดยเฉพาะท่านก็ใช้เวลาสอนพระภิกษุสามเณรเสียเป็นส่วนใหญ่ เพราะ
 ท่านมีอุทมคติในใจของท่านอยู่ว่า พระภิกษุสามเณรถ้าหากสอนให้ได้ผลดีแล้ว พระภิกษุ
 สามเณรนั้นแม้องค์เดียวก็สามารถสอนฆราวาสได้นับเป็นจำนวนร้อยจำนวนพัน เหตุนี้
 ท่านจึงพยายามอบรมและแนะนำพระภิกษุสามเณรจริง ๆ และก็บังเกิดผลจริง ๆ ผ่านมา
 ๘ ปีได้ผลอย่างอัศจรรย์ยิ่ง เพราะได้เพิ่มผู้ผลัดในการปฏิบัติอย่างหนาแน่น

ก่อนจะเข้าพรรษา ท่านอาจารย์ภู-พระอาจารย์หลวงตาพิจารย์ ท่านอาจารย์
 กวา สุมน เป็นสามเณร และท่านอาจารย์เทศก์ เทศร์สี กับท่านอาจารย์ภูมิ วิจิตรมโ
 พระอาจารย์หลวงตาชา พระอาจารย์มหาปิ่น ปญญพล พระครูปลัดอ่อนตา ที่อยู่วัด
 บ้านเตื่อ ในและนอกพรรษาท่านอาจารย์มั่น ฯ ได้อยู่ ณ ที่นั้นเป็นเวลานาน ได้ทำการ
 อบรมในข้อปฏิบัติเพื่อให้ชงยงชน เพราะการปฏิบัติจิตใจเมื่อปฏิบัติไปจนเป็นจริงช
 มาแล้วจึงจะได้ศึกษาความจริง นั้นหมายความว่าต้องเป็นขึ้นมาในตัวของแต่ละบุคคล

การแนะนำโดยการอธิบายล่วงหน้า คือการบอกแนวทางนั้น ท่านอาจารย์มั่น ฯ ท่านก็อธิบายเพื่อความมั่นใจ และที่แท้คือการพูดด้วยความเป็นจริงที่เกิดขึ้นเป็นประการสำคัญ อย่างนี้เรียกว่าภูมิจิต ซึ่งเป็นคำที่ท่านพร่ำเสมอว่า ภูมิจิต ภูมิจิตต์ของใครดำเนินไปได้แค่ไหน นั้นเป็นเรื่องที่จะต้องติดตามกันอยู่ตลอดเวลา

เรื่องการสอบสวนถึงภูมิจิตตน เมื่อใครพระเณรรูปใดเข้ามาศึกษายังใหม่ พวกเราก็ได้ติดตามกันเองและแนะนำกันเองไป เพราะมาตอนหลัง ๆ นี้ ท่านอาจารย์มั่น ฯ ท่านสอนเฉพาะภูมิจิตตนสูงแล้ว ฉะนั้นในเบื้องต้นใครมีความรู้พอสมควรก็แนะนำกันในฐานะเป็นพี่เลี้ยง การกระทำเช่นนี้ไม่ได้ถือว่าเป็นการเสียเกียรติของผู้ที่เริ่มเข้ามาปฏิบัติใหม่ เป็นการแบ่งภาระจากท่านอาจารย์มั่น ฯ เพราะการศึกษาขั้นต้นนั้น ผู้ใดเคยศึกษากับท่านอาจารย์มั่น ฯ มาก่อนแล้ว ก็ยอมให้คำแนะนำได้อย่างเดียวกับท่านอาจารย์มั่น ฯ เช่นเดียวกัน ยิ่งครั้งหลังสุดเมื่อท่านอาจารย์มั่น ฯ อายุ ๗๐ กว่าขึ้นไปแล้ว ท่านไม่สอนเลยทีเดียวในเบื้องต้น เมื่อผู้ใดพระเณรองค์ใดเข้ามาฝึกใหม่ ท่านจะให้พระเณรที่ได้รับการศึกษาแล้วแนะนำให้แม่เมื่อครั้งท่านเจ้าคุณอรุณเวที (มหาเจียน) ท่านพระครู... (พระมหาบัว ญาณสมฺปนฺโน) เข้ามาศึกษาธรรมปฏิบัติเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕-๒๔๘๘ ทั้ง ๒ องค์ ยังต้องรับการฝึกหัดแนะนำจากท่านวริยงค์ สิริธโร เสียก่อน เพราะท่านวริยงค์แม่ขณะนั้นพรรษาพระเพียง ๒-๓ พรรษาเท่านั้น แต่ได้ปฏิบัติตามนานเชี่ยวชาญการแนะนำทางจิตต์ ซึ่งสามารถสอนให้ปฏิบัติเบื้องต้นได้ ทั้ง ๒ องค์ คือพระมหาเจียนและพระมหาบัว ก็ต้องศึกษากับท่านวริยงค์เสียก่อน ทั้งนี้เพื่อให้ได้รู้ทางในอันที่จะศึกษาขั้นสูงต่อไปกับท่านอาจารย์มั่น ฯ เป็นการแบ่งเบาภาระการสอนของท่านอาจารย์มั่น ฯ แม้ตัวเราเอง ขณะที่อยู่กับท่านอาจารย์มั่น ฯ ก็ต้องรับภาระนี้ตลอดมาเช่นกัน เพราะเหตุที่มีศิษย์ต่างได้รับภาระของครูบาอาจารย์ได้เช่นนั้น จึงทำให้การสอนและดำเนินการได้ผลกว้างขวางจนมาก เนื่องด้วยเหตุที่ว่าท่านอาจารย์มั่น ฯ ท่านมีชื่อเสียงกิตติศัพท์ในการปฏิบัติธรรม และเชื่อกันในขณะนั้นว่าถ้าผู้ใดอยู่ปฏิบัติกับท่านแล้ว ต้องได้รับผลอันเป็นความเยือกเย็น หรือความสว่างบริสุทธิ์แน่นอน จึงทำให้พระภิกษุสามเณรผู้มีความหวังผลในการปฏิบัติธรรม ได้หลั่งไหลไปทำการศึกษากับท่านอาจารย์มั่น ฯ มากขึ้นยิ่งวาระสุดท้ายก็ยิ่งมากขึ้นตามลำดับ

ขณะที่ฝึกปฏิบัติธรรมร่วมอยู่กับท่านนั้น ท่านได้พำบำเพ็ญเองจะมีการประ-
มาทไม่ได้ ต้องพยายามอย่างเต็มความสามารถของแต่ละบุคคล ถ้าผู้ใดประมาทหรือไม่
พยายามเพื่อการปฏิบัติอย่างจริงจังแล้ว ท่านจะต้องทราบในญาณของท่านทันที ท่านก็
จะตกเตือนในขณะแรก เมื่อผู้นั้นเชือกติไป แต่ถ้าไม่เชื่อท่านจะตกเตือนเป็นครั้งที่ ๒
เมื่อผู้นั้นเชือกติไป ถ้าไม่เชื่อท่านจะตกเตือนเป็นครั้งที่ ๓ ครองถ้าไม่เชื่อท่านก็ไล่ออก
ไม่ให้อยู่ต่อไป ฉะนั้นถ้าหากองค์ใดสามารถอยู่กับท่านได้เป็นเวลานานพอสมควร ก็
จะต้องได้ผลสมความตั้งใจแน่นอน เพราะนโยบายและอุบายการฝึกหัดของท่านนั้นมิเพียบ
พร้อม พร้อมทั้งจะแนะนำให้เกิดศิษย์ทุกๆ องค์ที่มันลยเป็นประการใด ท่านก็จะแสดง
ธรรม หรืออบรมตามทมนิสยวาสนามาอย่างไรจึงทำให้ได้ผลอย่างมหัศจรรย์เป็นอย่างยิ่ง
ในข้อนี้ผู้ที่เคยไปอยู่ศึกษาปฏิบัติมากับท่านแล้วจะทราบได้ด้วยตนเอง

การปฏิบัติอันเป็นวัตรที่ท่านอาจารย์มโนพาศิษย์ของท่านปฏิบัตินั้นออกจะแปลก
กว่าบรรดาพระปฏิบัติหรือพระอื่นๆ ในสมัยนั้นมาก เช่นการฉันหนเดียวการฉันในบาตร
เป็นต้น เฉพาะการฉันในบาตรนี้ เวลาไปในบ้านหรือเขานิมนต์ให้ไปฉันในบ้านต้อง
เอาบาตรไปด้วย เขาจัดสำหรับคาวหวานมาอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อยดี ท่านก็เอาเข้า
ใส่บาตรหมด ด้วยเหตุที่ท่านได้นำมาปฏิบัติเช่นนั้น ศิษย์ผู้หวังดีและใคร่ในธรรมก็ได้
ผลการปฏิบัติมาแล้ว ก็ต้องรักษาข้อปฏิบัติเหล่านี้ท่านพระครูปลัดอ่อนตา ท่านมีความ
เลื่อมใสท่านอาจารย์มโนฯ เป็นอย่างยิ่ง และสนใจต่อข้อปฏิบัติของท่านอาจารย์มโนฯ ยิ่งนัก
แต่เนื่องด้วยท่านพระครูรูปของท่านมีนิสัยสนใจมานานแล้ว เมื่อมาได้รับการศึกษาเพิ่มเติม
เข้าจึงทำให้ท่านได้มีความเลื่อมใสต่อข้อปฏิบัติภิกษุโณยยิ่งๆ ขึ้นไปอีก แต่การปฏิบัติดังที่ได้
ปฏิบัติตามแนวของพระอาจารย์มโนฯ นั้น แต่แนวการปฏิบัติมิใช่ท่านอาจารย์มโนฯ ท่านตั้ง
ขึ้นเอง ซึ่งเป็นไปตามคำสอนของพระพุทธเจ้า การปฏิบัติจริงเช่นยอมเป็นการขัดข้อง
ต่อบุคคลบางคนเป็นธรรมดา . เพราะบางคนหาว่ารุ่มร่าม หาว่าอวดเคร่งในท่ามกลาง
ชุมชนหาว่าไม่รู้กาลเทศะ หาว่าคร่ำครึ หาว่าเป็นคนลำสมย์ พวกนี้พากันไป
ต่างๆ นานา ท่านพระครูจึงได้นำข้อครหาเหล่านี้เข้ากราบเรียนต่อท่านอาจารย์มโนฯ ว่า
“พวกเราปฏิบัติตรงต่อพระธรรมวินัยทุกประการ ย่อมเป็นการขัดข้องเขาหาว่าเราปฏิบัติ
เคร่งครัดเกินไป ไม่รู้จักกาลเทศะ คร่ำครึไม่ทันกาลทันสมัย” ท่านอาจารย์มโนฯ จึงได้

ตอบว่า “พวกเราผู้ปฏิบัติพระธรรมวินัยนั้น จะถือเอาชาวบ้านกับบวชผู้นอกวัดเป็น ศาสตรา หรือจะถือเอาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นศาสดาของเรา ถ้าจะถือเอาพระสัมมา สัมพุทธเจ้าเป็นศาสดาของตน ก็ต้องปฏิบัติตามพระธรรมวินัยที่พระองค์เจ้าทรงบัญญัติไว้ แล้วทุกประการ หรือถ้าต้องการเอาผู้นอกจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นศาสดา ก็จง ปฏิบัติตามผู้นั้นไป” ครั้นท่านพระครูปลัดอ่อนตาได้ฟังท่านอาจารย์พูดแนะนำอุปายเท่านั ก็นำให้เกิดความเลื่อมใสในข้อปฏิบัติต่างๆ ที่ได้ดำเนินตามท่านอาจารย์มันและการปฏิบัติ ตามท่านอาจารย์มัน ก็คือปฏิบัติตามพระธรรมวินัยของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า อย่างเคร่งครัดและตรงแนว เมื่อท่านพระครูปลัดอ่อนตาได้อยู่อบรมกับท่านอาจารย์มัน พอสมควรแล้ว ท่านได้ลาพระอาจารย์มันเดินธุดงค์ไปตามสถานที่อันสงัดวิเวก ตาม ชนบทหมู่บ้านอันอยู่ชายป่าและภูเขา จนได้รับความเย็นอกเย็นใจเป็นไปกับด้วยความ เพียรตามสมควรแล้ว ท่านก็กลับไปทางภูมิลำเนาเดิม แต่ไม่ได้เข้าไปพักที่วัดเดิมของ ท่าน ได้เลยไปพักอยู่ที่ริมหนองน้ำแห่งหนึ่ง ซึ่งใกล้กับบ้านโนนทัน (ต่อมาได้เป็นวัด ชื่อวัดโยธานิมิต จนถึงปัจจุบันนี้) และใกล้กับกรมทหารด้วย สมัยนั้นกรมทหารฟังจะ ยกมาตั้งอยู่ใหม่ ทังยังไม่มีวัดอันที่ใกล้เคียงนั้นด้วย ผู้บังคับการทหารพร้อมด้วยชาวบ้าน จึงได้นิมนต์ให้ท่านพักอยู่ในสถานที่นั้น แล้วช่วยกันจัดการทุกๆ อย่างจนเป็นวัดชนโดย สมบูรณ์ เพื่อให้ถูกกับทหารสร้างจึงให้นามว่า “โยธานิมิต” ต่อมาไม่นานท่านพระครู ปลัดอ่อนตาพร้อมด้วยศิษย์ทั้งหมดมีความเห็นพร้อมกันว่า เราก็คงได้ปฏิบัติข้อวัตรธรรม ทุกอย่างตามรอยของท่านอาจารย์มันจนได้รับผลอย่างพอใจพวกเราแล้ว ยังขาดสิ่งสำคัญ คือยังไม่ได้เป็นพระธรรมยุตเหมือนท่าน เพื่อให้เป็นการสมบูรณ์ในการเลื่อมใสในตัว ท่านและข้อปฏิบัติของท่าน เราควรทำทัฬหกรรมเสียใหม่ เมื่อพร้อมใจกันแล้วก็ได้ นิมนต์ท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ (จุม พนฺธุโล) มาเป็นอุปัชฌายะ เมื่อสำเร็จแล้วท่านพระครู ปลัดอ่อนตาก็พาคณะไปอยู่ที่วัดโยธานิมิตนั้นตามเดิม ท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ ก็ให้ท่าน อาจารย์สุวรรณ สุจิณฺโน ผู้ทรงคุณวุฒิอายุพรรษามากเป็นลูกศิษย์ต้นของท่านอาจารย์ มันให้ไปอยู่ด้วยเพื่อเป็นการให้นิสัย แต่ท่านพระครูปลัดอ่อนตาท่านก็คงแก่เรียนมาแล้ว และเป็นผู้นับถือในการปฏิบัติตามแนวของท่านอาจารย์มันอย่างดีแล้วก็เป็นอันรับผิดชอบใน ตัวเองได้ ในกาลต่อมาไม่ช้านักท่านอาจารย์สุวรรณก็จาริกไปหาวิเวกส่วนตัว และท่าน

พระครูปลัดอ่อนตาก็อยู่ในวัดนั้นทำประโยชน์ในด้านการปฏิบัติและแนะนำพระภิกษุสาม-
เณร อุบาสกอุบาสิกาสืบต่อไป

พ.ศ. ๒๔๖๗

เสนาสนะบ้านค้อ รอบสอง

ท่านอาจารย์มั่น ฯ ได้พักจำพรรษาที่บ้านค้อ อำเภอฝ้ออุตรธานี เป็นรอบ
ที่สอง แต่ย้ายสถานที่ใหม่ซึ่งปัจจุบันเป็นวัดแล้ว การจำพรรษานั้นหนักเช่นเดียวกับพรรษา
ก่อน ๆ เนื่องด้วยมีพระภิกษุสามเณรสนใจในตัวของท่านมากขึ้นจึง ได้หลั่งไหลมาศึกษา
ธรรมปฏิบัติกับท่านมากขึ้นเป็นลำดับ และท่านก็ได้แนะนำข้อวัตรปฏิบัติต่าง ๆ ให้ตามที่
ได้แสดงไว้แล้วโดยไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง เพราะว่าข้อปฏิบัติที่พิสูจน์ได้แน่ชัดแล้ว
ว่าเป็นทางพ้นทุกข์ได้จริง และได้ผลแก่บุคคลผู้ตั้งใจจริงเป็นแต่ที่ท่านอาจารย์มั่น ฯ ท่าน
คอยประคับประคอง และเบนผู้นำให้เกิดผลอย่างจริงจังแก่ผู้หวังดี ดังนนั้นเมื่อผู้ใด
เข้าไปศึกษาปฏิบัติกับท่านแล้วจึงไม่มีการผิดหวังได้ผลแทบร้อยเปอร์เซ็นต์ทีเดียว

พอออกพรรษาท่านก็จะพาออกธุดงค์ แสวงหาที่สงบวิเวกแยกกันออกเป็นหมู่
เล็ก ๆ เพื่อมิให้เป็นปลิวโพธิ์ในหมู่มาก บินท่านได้เดินธุดงค์ไปทางบ้านนาหมี่ บ้านนาขุ่น
และบ้านผาแดง—แก้งไก่อ ท่านได้พาคณะเข้าไปพักอยู่ที่ป่าในหุบภูเขาแห่งหนึ่ง และมีหมู่
บ้านอยู่ในที่ใกล้ ๆ นั้น เป็นที่อยู่กลางดงลึกมาก เดินเป็นวัน ๆ เต็ม ๆ จึงจะถึง ไกลจาก
คมนาคมมากทีเดียว

ณ ที่หุบภูเขานั้นมีภูเขาสูงชันมีลักษณะเหมือนตึกหลาย ๆ ชั้น ซึ่งไม่ไกล
จากหมู่บ้านนั้นเท่าไรนัก ในภูเขาลูกนั้นมีผิวน้ำเดียวอยู่ตัวหนึ่ง ผิวน้ำนั้นได้เข้าไป
อาละวาดพวกชาวบ้านอยู่บ่อย ๆ คือน้ำทำให้คนเจ็บไข้ได้ป่วยบ้าง ถึงให้ตายบ้างบางครั้ง
เอาไฟไปเผาบ้านของเขาบ้าง ขวางค่อนป่าไม้ใส่คนใส่สัตว์เลี้ยงบ้าง เวลานั้นจะเข้าไป
ประทุษร้ายคนในบ้านนั้น ได้แสดงกิริยาอาการไม่ผิดอะไรกับคนธรรมดา ต่างแต่ไม่
เห็นตัวมันเท่านั้น เสียงมันเดินได้ยิน รอยเท้าก็เห็นแต่ใหญ่และยาวกว่ารอยเท้าของคน
ธรรมดา เศษบุหรณ์ของมันก็ได้เห็นก่อนไม่ทันเอาขว้างไม่หมดก็เห็นทิ้งไว้เป็นกอง ๆ เมื่อ
ชาวบ้านพร้อมกันเข้าไล่มันก็วิ่งหนี ไปพอสงบนคนหน้อยมันก็เข้ามาทำการอาละวาดต่อไป

อีก บางคนพวกชาวบ้านไม่ได้นอนเพราะมันอากาศไม่หนี แม้การไปนอนค้างคืนใน
บ้านบางคนเพื่อเฝ้าไร่เฝ้านาหรือควายก็อย่างอื่นก็ ย่อมไม่ได้รับความผาสุกเสียเลย ถูก
แต่เจ้าฟทวนมนรบกวนอนยเสมอคร่งท่านอาจารย์มันไปพักอยู่ที่นั่น พวกชาวบ้านได้เข้า
ไปร้องทุกข์ต่อท่านขอให้ท่านได้เมตตาแก่เขาหลายๆ เมื่อพระคุณท่านจะมีวิธีใดพอจะ
เปลื้องทุกข์นั้นออกได้เขามีความยินดีที่จะปฏิบัติตามทุกอย่าง เมื่อท่านอาจารย์มันได้ทราบ
ถึงความทุกข์เดือดร้อนของชาวบ้านอย่างนั้นแล้ว ท่านก็ได้พยายามเจริญเมตตาตามอย่าง
มากพร้อมทั้งแนะนำให้พระที่ติดตามมาช่วยกันเจริญเมตตาตาม และได้แนะนำชาวบ้าน
โดยธรรมเบื้องต้นคือ ให้ชาวบ้านมาปฏิบัติจนถึงพระไตรสรณคมน์เป็นอุบาสกอุบาสิกา
และให้รักษาศีล ๕ กรรมบท ๑๐ ทั้งสอนให้ไหว้พระสวคมนตรี บำเพ็ญกัมมัญฐานภาวนา
เจริญเมตตาภาวนาเป็นประจำทุกวัน นับแต่นั้นมา เมื่อท่านได้พักอยู่ที่นั่น ภัยพิบัติที่
เกิดขึ้นแก่ชาวบ้านนั้นก็สงบระงับไปเมื่อท่านได้ออกไปจากสถานที่นั้นแล้ว ภัยพิบัติ
เหล่านั้นสงบอยู่เย็นเป็นสุขกันตลอด ๑๐ ปี ต่อมาคนเก่าที่สำคัญก็ตายไปบ้าง ทั้งไม่
เคยมีผทวนมาอากาศบ้างทั้งไม่เชื่อว่าจะเป็นจริงบ้าง เลยพากันละเลยข้อปฏิบัติ
ไหว้พระสวคมนตรีเจริญเมตตาภาวนา ที่ท่านอาจารย์มันท่านได้แนะนำสั่งสอนไว้ ภาย
หลังปรากฏว่าผีตัวนั้นได้กลับเข้าไปทำการอากาศพวกชาวบ้านนั้นอีก ในครั้งนั้นถึงกับ
ได้พากันอพยพครอบครัวหนีไปหมด เพราะผีนั้นอยู่ต่อไปไม่ได้เสียแล้ว จึงต้องได้ทอด
ทิ้งให้มันเป็นป่าตามสภาพเดิมของมันต่อไป

ท่านอาจารย์สุวรรณ สุจินโณ ท่านเองก็ถือว่าเป็นศิษย์รุ่นแรกพร้อมกับ
ท่านอาจารย์สิงห์ ขนดยาคโม บินท่านได้พยายามติดตามท่านอาจารย์มันอย่างใกล้ชิด
เพื่อที่จะได้ทราบความต้นลक्षणบางของข้อวัตรปฏิบัติอันเป็นภายนอก และการดำเนิน
จิตอันเป็นภายใน การดำเนินจิตนั้นนอกจากจะหาอุบายเพื่อทำลายกิเลส เพื่อความพ้น
ทุกข์แล้ว ยังมีการทำให้เป็นอย่างอื่น ๆ อีกมากมาย แม้แต่ท่านอาจารย์มันเองก็ได้เคยทำ
มาให้เป็นตัวอย่างแก่สานุศิษย์แล้ว เช่นเมื่อท่านอาพาธ ท่านใช้ระงับอาพาธของท่านเอง
ด้วยกำลังจิตต์ และระงับอาพาธให้แก่บุคคลอื่นด้วยกำลังจิตต์ ในกาลครั้งนั้นท่านอาจารย์
สุวรรณท่านเป็นไข้มาเลเรียเรอรั้ง จนบ้างหย่อน (ม้ามย่อย คือม้ามโต) อันเป็นผลมา
จากไข้มาเลเรียนั่นเองโรคนี้เองที่ทำความรำคาญให้แก่ท่านตลอดเวลา ซึ่งทำให้เจ็บไขว้น

เว้นวัน และทำให้กำลังทรุดลงทรุดลงท่านจึงได้เข้าปรึกษาการรักษาโรคกับท่านอาจารย์
มัน ๆ ท่านอาจารย์จึงได้แนะนำอุบายให้คือ เมื่อบำเพ็ญจิตต์ให้เกิดกระแส แต่ก่อนที่เรา
บำเพ็ญมาในเบื้องต้นนั้นเราทำจิตต์ให้เกิดกำลังแล้ว จิตต์ก็จะเกิดกระแส ๆ จิตต์นั้นมี
กำลังมากจนจากการอบรม เราได้ใช้กระแสจิตต์พิจารณาทุกส่วนจนเกิดปัญญา
เมื่อเกิดปัญญาแล้วอบรมให้มากก็เป็นผลคือจิตต์ดำเนินเข้าสู่อริยสัจ เมื่อเราจะนำมา
เป็นประโยชน์แก่การรักษาโรคของตัวของเรา เราก็พึงใช้กระแสจิตต์เพ่งเข้าที่เกิด
โรค เราเป็นโรคอะไรที่ไหน ต้องพิจารณาให้เห็นสมุฏฐานของมันเสียก่อน ว่าตำแหน่ง
ที่เกิดโรคอยู่ตรงไหน เมื่อทราบชัดแล้วก็ใช้กระแสจิตต์เพ่งเข้าไป การเพ่งเข้าไปใน
ทหนักเหมือนกับเราพิจารณาทหนักเหมือนกัน ต่างแต่การกำหนดแก่โรคนี้ต้องกำหนดลงจุด
เดียว ณ ที่สมุฏฐานของโรคนั้น เมื่อท่านอาจารย์สุวรรณได้อุบายนี้แล้ว ก็ได้ไปดำเนิน
จิตต์อยู่อย่างนงอศเดียวที่เปลี่ยวแห่งหนึ่ง กำหนดลงครั้งแรกได้เห็นสมุฏฐานการเกิด
ของโรคคือ “ม้าม” ท่านได้กำหนดลงจุดเดียวด้วยอำนาจแห่งกระแสจิตต์ อันเป็น
แสงคมกล้าเพียงสามวันเท่านั้นก็ปรากฏชัดชนในจิตต์ ครั้นแล้วก็หายจากม้ามหย่อนนั้น
ฉับพลัน ท่านคลำอยู่ทุกวันแต่กาลก่อนม้ามนี้ ได้ย่นลงมาประมาณฝ่ามือหนึ่ง บัดนี้ได้
หดเข้าอยู่เท่าเดิม ตังแต่หน้ามาไซ้ปามาเลเรียกหยุดจับร่างแข็งแรงเป็นปกติ อย่างน่า
อัศจรรย์ท่านได้เอาไปเล่าถวายท่านอาจารย์มัน ๆ ๆ กระจับรอง

ครั้นท่านอาจารย์มัน ๆ ได้พักวิเวกอยู่ที่ผาแดง-แก้งไก่อ พอสสมควรแล้วก็ได้ออก
ออกเดินทางไปทางอำเภอท่าบ่อ ได้เข้าไปพักอยู่ที่ราวป่าใกล้กับป่าช้ากองอำเภอท่าบ่อ
นั้น (ปัจจุบันเป็นวัดอรุณญวาสี) ณ ที่ตนเองนับเป็นครั้งสำคัญยิ่งครั้งหนึ่งบรรดาท่าน
ผู้ทรมบุญมาสนาการศึกษาฝากตัวเป็นศิษย์ของท่านหลายองค์ คือ ท่านอาจารย์อ่อน ธรรมธโร
ท่านอาจารย์อ่อน ญาณสิริ ท่านอาจารย์ผัน อาจาโร ท่านอาจารย์กว่า สุขโมโน ท่าน
เหล่านั้นได้ตั้งใจปฏิบัติตามโอวาทของท่านอาจารย์มัน ๆ อย่างเอาชีวิตเป็นเดิมพัน แม้ท่าน
อาจารย์มันจะแนะนำเช่นใด ท่านทุกองค์ต้องทำตามให้จนได้ จนปรากฏว่าทุกองค์ได้
ผลทางใจอย่างยอดเยี่ยมเลื่อมใสท่านอาจารย์มัน ๆ อย่างถึงขีดสุด แล้วก็ขอให้ท่านจัดการ
ที่จะทำการบวชใหม่ เพราะทุกองค์ได้เป็นพระมหานิกายมาก่อน ท่านอาจารย์มัน ๆ
ก็ได้อาราธนาท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ (จุม พนฺธุโล) มาเป็นอุปัชฌาย์ ทัพพิกกรรมให้
จนเป็นที่เรียบร้อยทุกประการ

ท่านอาจารย์ทุกองค์ภายหลังได้ทำประโยชน์แก่หมู่ชนอย่างใหญ่หลวงทุก ๆ องค์ โดยที่ท่านได้แนะนำผู้เป็นพระภิกษุสามเณร และญาติโยมให้ได้รับธรรมอันลึกซึ้งมากมายทีเดียว และท่านเหล่านั้นทุกองค์ได้สร้างสำนักปฏิบัติธรรมกัมมัฏฐานองค์ละหลาย ๆ สำนัก ซึ่งปรากฏเป็นสำนักปฏิบัติธรรมอยู่จนบัดนี้มากมายหลายแห่งทั่วทุกภาคในประเทศไทย.

พ.ศ. ๒๔๖๘

เสนาสนะป่า อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย

ในปีที่ท่านอาจารย์มั่น ฯ พักอยู่ที่เสนาสนะป่า (วัดอรัญญาวาสี ปัจจุบัน) อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย พระอาจารย์เสาร์พักจำพรรษาที่วัดราช ไกลบ้านน้ำโขง (ปัจจุบันชื่อวัดพระงาม) ท่านอาจารย์สิงห์-มหาปีนจำพรรษาที่บ้านหนองปลาไหล สถานที่ท่านอาจารย์เสาร์พักอยู่นั้นมีพระพุทธรูปเก่าสมัยเวียงจันทน์ชำรุดไปบ้าง ท่านพร้อม กับท่านอาจารย์มั่น ฯ ได้เป็นผู้บูรณะให้ปกติดังเดิม เมื่อทำเรียบร้อยแล้วประชาชนได้ไปเห็นก็พากันกล่าวชมว่างาม ภายหลังจึงเรียกชื่อวัดนั้นว่า “วัดพระงาม” ต่อมาจนถึงทุกวันนี้

อนึ่งเมื่อท่านพักอยู่ในท้องถิ่นนั้น ก็ได้แนะนำธรรมปฏิบัติ จนเกิดความเลื่อมใสยิ่งในพระพุทธศาสนา และก็ปรากฏว่าประชาชนแถบนั้นได้เป็นผู้เคร่งครัดในการปฏิบัติธรรมจนถึงทุกวันนี้

ครั้นออกพรรษาแล้ว ได้พาคณะธุดงค์วิเวกไปทางบ้านหนองปลาไหลและไปถึงบ้านอากาศ (ปัจจุบันเป็นเป็นอำเภออากาศอำนวย) ท่านอาจารย์สิงห์ ขนดะยากโม ก็มารอพบท่านอยู่ที่นั่นเพื่อศึกษาธรรมบางประการ ท่านอาจารย์เทศก์ เทสรงสี กับพระอีก ๔ รูป ก็ได้ธุดงค์ตามท่านต่อไปจนถึงบ้านสามผง ดงพนาวัน พักอยู่ที่ป่าช้าแห่งหนึ่ง

ณ สถานที่วิเวกแห่งนี้ได้กลายมาเป็นสถานที่สำคัญคือได้เกิดมีพระอาจารย์ผู้มีบุญวาสนาบารมีได้เข้ามาศึกษาธรรมปฏิบัติ เช่น พระอาจารย์เกิ่ง อธิมุตตโก และคณะของท่าน เพราะท่านอาจารย์เกิ่งเป็นพระอุปัชฌาย์ด้วย ผู้คนในละแวกนั้นนับถือมาก เป็นอาจารย์ใหญ่ เมื่อได้ยินข่าวท่านอาจารย์มั่น ฯ มาพักอยู่ที่ป่าและทราบกิตติศัพท์มานานแล้ว จึงใคร่ที่จะทดลองได้ตามอรรถปัญหิต่าง ๆ ท่านอาจารย์เกิ่งพร้อมคณะจึงได้ไปพบท่านที่ป่าแห่งนั้น

เมื่อได้ ได้ตามอรรถบัญญัติธรรมต่าง ๆ ท่านอาจารย์เก่ง และคณะก็เกิด
ความอัศจรรย์ ในการโต้ตอบอรรถบัญญัติของท่าน อาจารย์มั่น ๆ เพราะแต่ละคำที่ได้
รับคำตอบตรงใจจริง ๆ ตอนหนึ่งท่านอาจารย์เก่งได้ถามว่า “ท่านปฏิบัติจิตตัมมฐาน
เพื่ออะไร” ได้รับคำตอบว่า “เพื่อความบริสุทธิ์” ท่านอาจารย์เก่งถามว่า “ความ
บริสุทธิ์เกิดจากอะไร” ได้รับคำตอบว่า “เกิดจาก อริยสังขาร” ท่านอาจารย์เก่ง
ถามว่า “สังขารอยู่ที่ไหน” ได้รับคำตอบว่า “อยู่ที่ตัวของทุกคน” ถามว่า
“อยู่ในตัวของทุก ๆ คน ทำไมทุกคนจึงไม่บริสุทธิ์” ตอบว่า “เพราะเขาไม่รู้วิธีการ”
ถามว่า “ทำไมจึงจะต้องมีวิธีการ” ตอบว่า “เหมือนกับทรัพยากรพวกแร่ธาตุต่าง ๆ
อยู่ใต้ดิน คนไม่มีวิธีการ ก็เอาแร่ธาตุทรัพยากรเหล่านั้นมาใช้ไม่ได้ แร่ธาตุจะมีประ
โยชน์ต่อมนุษย์ก็ต่อเมื่อมนุษย์มีวิธีการนำขึ้นมาใช้ให้ถูกต้องตามวิธีการ แม้อริย
สังขารก็เช่นเดียวกันแม้ว่าจะอยู่ในตัวเราเอง ก็จะต้องมีวิธีการที่ถูกต้อง จึงจะบัง
เกิดเป็นอริยสังขารได้” ท่านเองท่านอุปชฌาย์เก่ง อธิมุตตโก ก็เลื่อมใส และเข้ามา
ขอปฏิบัติอยู่กับท่านอาจารย์มั่น ๆ จนเกิดความเย็นใจเป็นอย่างยิ่ง ได้ขอมอบตัวเป็น
ศิษย์พระอาจารย์มั่น ๆ พร้อมใจกันกับศิษย์เพราะได้ปฏิบัติจิตกันทั้งศิษย์อาจารย์ยอม
สละบวชทำทัฬหกรรมใหม่ เป็นพระธรรมยุตทำวัด

ในครั้งนั้น จึงทำให้ชาวบ้านชาวเมืองได้เลื่องลือกันว่า พระอาจารย์มั่น ๆ
เป็นผู้วิเศษสำคัญ เพราะได้ทรมานพระอาจารย์เก่งได้เนื่องจากชาวบ้านชาวเมืองเลื่อม
ใสพระอาจารย์เก่งมาก ในบั้นจึงเป็นบิณฑุกัมภีร์มากบั้นหนึ่ง เพราะหลังจากท่านอาจารย์เก่งได้
มาเป็นศิษย์แล้ว ยังมีท่านยาคุสลา ที่เป็นอาจารย์ใหญ่อยู่แถบนั้นเหมือนกันเป็นเพื่อนกัน
กับอาจารย์เก่ง เมื่อทราบว่าเพื่อนสละวัดเช่นนั้นก็เฉลียวใจ จึงได้ไปพบ หลังจากพบ
แล้วและอาจารย์เก่งก็นำท่านยาคุสลาไปมอบตัวกับพระอาจารย์มั่น ๆ ได้ฟังและได้
ปฏิบัติตาม ก็เกิดความเย็นใจเหลือเกิน ท่านยาคุสลาได้สละวัดและศิษย์จำนวนมากมา
บวชเป็นพระธรรมยุตทั้งสิ้น

ระยะหนึ่ง ทำให้ชื่อเสียงของท่านอาจารย์มั่น ๆ ได้กระฉ่อนไปว่า หาก
ใครอยากพ้นทุกข์ ต้องการความบริสุทธิ์ ต้องการของจริงในพระพุทธศาสนาแล้ว จง
ได้พยายามติดตามและปฏิบัติกับท่าน จะได้รับผลอย่างแท้จริง

พ.ศ. ๒๔๖๙

เสนาสนะป่าบ้านสามผง

กิ่งอำเภอศรีสงคราม ท่าอุเทน จังหวัดนครพนม

ท่านอาจารย์มั่น ฯ และพระภิกษุสามเณรหลายรูป จำพรรษาที่เสนาสนะป่าบ้านสามผง อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม ท่านอาจารย์สิงห์กับท่านอาจารย์มหาปิ่นจำพรรษาที่บ้านอากาศ ท่านอาจารย์ภู ธมฺทินโน จำพรรษาที่บ้านโนนแดง อาจารย์อุณ ธรรมโร จำพรรษาที่บ้านข่า ท่านอาจารย์เสาร์ กนตสีโร ฐตงค์ออกจากวัดพระงาม อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย แล้วไปเชียงคาน จังหวัดเลย ขึ้นไปที่ภูฟ้า ภูหลวง แล้วกลับมาจังหวัดอุดรธานี จำพรรษาอยู่ที่เสนาสนะป่า บ้านดงยาง อำเภอหนองหาร

หลังจากออกพรรษาแล้วในปีนั้น พระอาจารย์มั่น ฯ พระอาจารย์เสาร์ ฯ ก็ได้เรียกบรรดาพระอาจารย์ที่เป็นศิษย์ทุกองค์ ให้มาประชุมพร้อมกันที่บ้านโนนแดง ในการประชุมในครั้งนั้น ท่านได้วางระเบียบการปฏิบัติเกี่ยวกับการอยู่ป่าเกี่ยวกับการตั้งสำนักปฏิบัติเกี่ยวกับแนวทางแนะนำสั่งสอนปฏิบัติจิตต์ เพื่อให้คณะศิษย์นำไปปฏิบัติให้เป็นระเบียบเดียวกัน

เมื่อเสร็จจากการประชุมในครั้งนั้นทุกองค์ต่างก็แยกย้ายกันออกไปธุดงค์หาวิเวกตามสถานที่จังหวัดต่าง ๆ โดยมีได้มีการนัดแนะว่าจะไปพบกัน ณ สถานที่ใด แต่ด้วยเหตุอะไรไม่ทราบทุก ๆ องค์ก็เผลอไปพบกันเข้าอีก ที่จังหวัดสกลนคร ในขณะนั้นนางนุ้ม ชูวานนท์ ผู้ที่เคยมีความเลื่อมใสในท่านอาจารย์ทั้งสอง (พระอาจารย์มั่น ฯ และพระอาจารย์เสาร์ ฯ) มานานแล้ว และมารดาของนางนุ้ม ได้ถึงแก่อนิจกรรมลง กำลังจะจัดการฌาปนกิจศพได้ทราบข่าวท่านอาจารย์ทั้งสอง พร้อมด้วยสานุศิษย์เป็นอันมากกำลังร่วมกันเดินทางมุ่งหน้าเข้าเขตสกลนคร จึงได้เดินทางไปขอนิมิตต์ให้มาพักอยู่ที่เสนาสนะป่า (ซึ่งปัจจุบันนี้ได้กลายเป็น วัดป่าสุทธาวาสแล้ว) เมื่อพระอาจารย์ พร้อมด้วยสานุศิษย์นั้นพักอยู่ เพื่อเป็นการฉลองศรัทธาไม่เฉพาะแต่นางนุ้มเท่านั้น แต่เพื่อฉลองศรัทธาของชาวเมืองสกลนคร ทั้งมวลซึ่งชาวเมืองสกลนครทั้งหลายได้เห็นพระปฏิบัติมาอยู่รวมกันมากมายเช่นนั้น ก็ทำให้เกิดศรัทธาเป็นอย่างยิ่ง ได้พากันไปศึกษาธรรมปฏิบัติจนได้รับการชำระ และเป็นนสยบจายมาจนถึงทุกวันนี้

ขณะนั้นพระยาปัจฉิมประเทศธานี บิดาของพระพิณิจ ฯ ถึงแก่กรรม
เจ้าภาพก็ได้อาราธนาพระอาจารย์ทั้งสองพร้อมด้วยสานุศิษย์ เพื่อบำเพ็ญกุศลท่าน
อาจารย์ทั้งสองก็ให้อุปการะเป็นอย่างดี เพื่อเป็นการอนุเคราะห์ จึงได้อนุญาตให้พระไป
ฉันในบ้านได้ ในงานฌาปนกิจศพบิดาของพระพิณิจ เป็นครั้งแรกตั้งแต่ขึ้นมา เพราะ
เบื้องต้นพระคณะก็มีมัญฐานได้รักษาอุคตวัตรอย่างเข้มงวดกวดขันจริง ๆ ไม่มีการ
อนุโลมให้รับนิมนต์ไปฉันภัตตาหารในบ้าน

เมื่อเสร็จงานฌาปนกิจทั้งสองศพนั้นแล้ว พระอาจารย์ทั้งสองและสานุศิษย์
ต่างก็แยกย้ายกันรุดงค์ไปคนละทิศละทางตามอัธยาศัย ส่วนท่านอาจารย์มั่นฯ รุดงค์ไปทาง
บ้านเหล่าโพนค้อ ได้แวะไปเยี่ยมอุปัชฌาย์พิมพ์ ซึ่งท่านเองคนเป็นนักปฏิบัติมาเก่าแก่
แต่การปฏิบัติของท่านยังไม่ถูกทางจริง ท่านอาจารย์มั่นได้แนะนำโดยให้เจริญวิปัสสนา
จนได้รับผลเป็นที่พอใจ และอุปัชฌาย์พิมพ์ก็โดยยกย่องท่านอาจารย์มั่นว่า

“เป็นผู้มีความชำนาญในการปฏิบัติอย่างยิ่ง”

ต่อจากนั้นท่านก็ลาพระอุปัชฌาย์พิมพ์รุดงค์ต่อไป และพักบ้านห้วยทราย
๑๐ วัน โดยจุดมุ่งหมายท่านต้องการจะเดินทางกลับไปจังหวัดอุบลราชธานี ก็ได้
บรรลุดังหมู่บ้านหนองขอน ซึ่งชาวบ้านเมื่อได้ฟังธรรมเทศนาของท่านแล้ว เกิดความ
เลื่อมใสจึงได้พร้อมใจกันอาราธนาให้ท่านจำพรรษา เมื่อท่านเห็นว่าจะเป็นที่ประโยชน์ก็
รับอาราธนา ชาวบ้านจึงช่วยกันจัดแจงจัดเสนาสนะถวายจนเป็นที่พอเพียงแก่พระภิกษุ
ที่ติดตามมากับท่าน

พ.ศ. ๒๔๗๐

**ณ เสนาสนะป่า บ้านหนองขอน อำเภอทุ่ง
(อำเภอเจริญ) จังหวัดอุบลราชธานี**

ในพรรษานี้ท่านได้พักอยู่บ้านหนองขอน ตามที่ชาวบ้านได้อาราธนา พระ-
อาจารย์สิงห์ ขนตียาคโม จำพรรษาที่บ้านขัวสะพาน บริเวณใกล้เคียงกัน

“เราเมื่อได้อยู่ศึกษาธรรมะปฏิบัติกับท่าน ได้รับผลเป็นที่พอใจ และก็ได้
ออกไปบำเพ็ญสมณะธรรมโดยตนเองในสถานที่ต่าง ๆ ทราบข่าวว่าท่านอาจารย์มั่น ฯ

กำลังเดินทางไปจังหวัดอุบล ฯ เราจึงได้พยายามตรงดิ่งติดตามท่านไปในระหว่างทางเรา
ได้ไปพบพระลี (อาจารย์ลี ธรรมโร) ณ ที่บ้านหนองสองห้อง อำเภอม่วงสามสิบ
ท่านก็เป็นพระมหานิกายเหมือนกัน เราได้อธิบายธรรมเนียมปฏิบัติที่ได้ศึกษามาจากท่าน
อาจารย์มั่น ฯ แล้วก็พาปฏิบัติจนเกิดความอัศจรรย์ ในการปฏิบัตินั้นแล้ว พระลีมีความ
สนใจเป็นอย่างยิ่ง จึงได้ตรงดิ่งมาร่วมกันกับเรา เพื่อจะได้ไปพบท่านอาจารย์มั่น ”
(เราในที่นี้หมายถึง พระอาจารย์กงมา จิรปุณฺโญ อาจารย์องค์แรกของผู้เขียน)

ครั้นออกพรรษาแล้ว ท่านอาจารย์มั่น ฯ ก็ได้เดินทางตรงดิ่งไปถึงตัวจังหวัดอุบล
เรากับพระลีก็ได้ติดตามไปพบท่านอาจารย์มั่น ฯ ที่วัดบูรพา พอดีขณะนั้นท่านเจ้าคุณ
บุญญาพิศาลเถร (หนู) ขึ้นมาจากกรุงเทพฯ ฯ ได้พักอยู่ที่วัดบูรพาพร้อมกับท่านอาจารย์
มั่น ฯ และท่านอาจารย์มั่น ฯ ท่านก็พิจารณาเห็นว่า เรากับพระลีควรจะได้บวชเสียใหม่
เมื่อตกลงกันเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ท่านเจ้าคุณบุญญาพิศาลเถรก็ได้เป็นอุปัชฌาย์ บวชให้
เรากับพระลีเป็นพระธรรมยุต

คณะศิษย์เก่า ๆ ทั้งหลาย อันมีอาจารย์อ่อน ธรรมโร, อาจารย์อ่อน
ญาณศิริ, อาจารย์ผัน อาจาโร, อาจารย์เก็ง อธิมุตฺตโก พร้อมด้วยศิษย์อาจารย์หลุย
อาจารย์กว่า สุขโน, อาจารย์คุณ, อาจารย์สีลา, อาจารย์ดี (พรรณานิคม) อาจารย์
บุญมา (วัดป่าบ้านโนนทัน อุดรธานี ในปัจจุบันนี้) อาจารย์ทอง อโสโก อาจารย์
บุญส่ง (บ้านข่า) อาจารย์หล้า หลวงตาปั้น (อยู่พระบาทคอแก้ง) ทราบข่าวว่าท่าน
อาจารย์มั่น ฯ เดินทางมาพำนักอยู่ในจังหวัดอุบล ทุกองค์เหล่านั้นก็ได้ติดตามมาในเดือน
๓ เพ็ญ บรรดาศิษย์ทั้งหมด มีท่านอาจารย์สิงห์ ขนตยาคโม เป็นต้น ก็ได้ร่วมประ
ชุมอบรมธรรมเนียมปฏิบัติอย่างที่เคย ๆ ปฏิบัติกันมา

ในคำคืนวันหนึ่ง ท่านอาจารย์มั่น ฯ ท่านได้เข้าทำสมาธิภาวนาก็ได้ปรารภว่า
“จะออกจากหมู่คณะไปแสวงหาสถานทีวิเวก เพื่อจะได้มีโอกาสพิจารณาค้น
คว้าในปฏิปทาสัมมาปฏิบัติ ให้ได้รับความเข้าใจชัดเจน และแจ่มแจ้งเข้าไปอีก แล้ว
จะได้ปฏิบัติอันถูกต้องนั้นฝากไว้แก่เหล่าศิษย์ในอนาคตต่อไป เพราะพระธรรม
วินัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่พระองค์ทรงตรัสไว้ดีแล้วนั้น ย่อมมีน้อยน้อยลุ่มลึก
มาก ยากที่จะทำความเข้าใจให้ถูกต้อง ตามพุทธประสงค์ได้ ผู้ปฏิบัติตามรอยพระบาท
พระพุทธรองค์และปฏิปทาที่พระอรียะเจ้าได้ดำเนินมาก่อนแล้วนั้น เมื่อไม่เข้าใจแจ่มแจ้ง
แล้ว ย่อมจะเขวไปจากปฏิปทาที่ถูกต้องก็เป็นได้ หรืออาจดำเนินไปโดยผิด ๆ ถูก ๆ”

“เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว ผู้ปฏิบัติทั้งหลายก็จะเข้าไม่ถึงศีลถึงธรรม หรืออาจถึงกับป่วยการไม่เป็นประโยชน์แก่ตนของตน การปฏิบัติพระธรรมวินัย ในพระพุทธศาสนา ก็จะมีแต่ความพอกพูนกิเลสให้เจริญงอกงามขึ้นในตนของตนเท่านั้น ซึ่งไม่สมกับว่าพระธรรมวินัยเป็นของชำระกิเลสที่มอยู่ให้สิ้นไปจากสันดานแห่งเวณีสัตว์ทั้งหลาย”

“อนึ่ง การอยู่กับหมู่คณะจะต้องมีภาระการปกครอง ซึ่งก็เป็นธรรมคาถาลอดถึงการแนะนำพร่ำสอนฝึกฝนทรมาณต่าง ๆ ซึ่งทำให้โอกาสและเวลาที่จะค้นคว้าในพระธรรมวินัยไม่เพียงพอ ถ้าแลเราปลีกตัวออกไปอยู่ในสถานทีใด ๆ ซึ่งไม่มีภาระแล้ว ก็จะได้มีโอกาสเวลาในการค้นคว้ามากขึ้น ผลประโยชน์ในอนาคตก็จะบังเกิดขึ้นมาให้เป็นที่น่าพึงใจ” ท่านอาจารย์มั่น ๆ บรรยายในใจของท่านในตอนหนึ่ง ระหว่างที่ท่านพำนักอยู่ ณ ที่อุบลนั้น

ครั้นท่านบรรยายในใจอย่างนั้นแล้ว ท่านจึงได้เรียกศิษย์ทั้งหลายมีท่านอาจารย์สิงห์เป็นต้นมาประชุมกัน ท่านได้แนะนำให้มีความมั่นคงดำรงอยู่ในข้อวัตรปฏิบัติอย่างที่ได้เคยแนะนำสั่งสอนมาแล้วนั้น จึงได้มอบหมายให้อำนาจแต่ท่านอาจารย์สิงห์และท่านอาจารย์มหาปิ่น เป็นผู้บริหารปกครองแนะนำพร่ำสอนตามแนวทางที่ท่านได้แนะนำมาแล้วต่อไป

เมื่อเสร็จจากการประชุมแล้วในกาลครั้งนั้น ท่านก็กลับไปที่บ้านของท่านอีก ได้แนะนำธรรมปฏิบัติซึ่งท่านได้เคยแนะนำมาก่อนแก่มารดาของท่าน จนได้รับความอัศจรรย์อันเป็นภายในอย่างยิ่งมาแล้ว ท่านจึงได้ไปลามารดาของท่าน และได้มอบให้นางห้วน จำปาศีล ผู้น้องสาวเป็นผู้อุปฐากรักษาทุกประการ แม้มารดาท่านก็ได้กล่าวในขณะนั้นว่า

“ลูกเอ๋ย อย่าได้ห่วงแม่เลย ลูกไม่มีหนี้สินในแม่แล้ว ลูกได้อุทิศสำหรับพากเพียรเรียนพระธรรมวินัย ก็ได้มาส่งเคราะห์ให้แม่ได้รู้จักหนทางแห่งข้อปฏิบัติแล้ว แม่ก็จะดำเนินข้อปฏิบัติของตนไปตามหนทางที่ใคร่อยู่แล้วนั้น จนตราบเท่าชีวิตของแม่ก็ขอให้ลูกจงประพฤติพรหมจรรย์ไปโดยสวัสดิ์เทอญ”

เมื่อได้รับคำจากมารดาของท่านแล้วเช่นนั้น ท่านอาจารย์มั่น ๆ ท่านก็ได้ทำสมาธิภาวนาให้มารดาได้อโหสิกรรมในโทษเพราะความประมาทพลาดพลั้ง และล่วงเกินต่อมารดาตั้งแต่กำเนิดเกิดมาจนถึงปัจจุบัน จากนั้นท่านก็ได้ออกเดินทางต่อไป

พ.ศ. ๒๔๗๑ - ๒๔๗๒

ตอนพระอาจารย์มนเขนเจ้าอาวาสวัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่

การอยู่กับท่านอาจารย์มนฯ ผู้เขียนมีความรู้สึกอย่างหนึ่งคือ วันและคืนนี้ช่างหมดไปเร็วเหลือเกินระยะเวลาที่ผ่านมาไป ๒ ปี ตั้ง ๗๓๐ วันดูเหมือนว่าวันสองวันเท่านั้น นี่เป็นเพราะอะไร? เป็นการตั้งคำถามขึ้นในตัวเองก็ได้ความว่า ทุก ๆ เวลานั้นได้ใช้ให้มันเป็นประโยชน์ทุกกระเบียดนิ้ว โดยเฉพาะเมื่อผู้เขียนต้องการทราบอะไรต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์แก่การปฏิบัติทางจิต ท่านจะแก้ไขให้ได้อย่างแจ่มแจ้งทุกอย่างทุกครั้งไปจนเป็นที่พอใจ

ผู้เขียนมีความสนใจอย่างมากที่ท่านได้ไปอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ถึง ๑๒ ปี เป็นเหตุอันใด ท่านจึงใช้เวลาอยู่ที่เชียงใหม่มานานมาก ผู้เขียนจึงหาโอกาสถามถึงเหตุต่าง ๆ แม้แต่ผู้เขียนไม่ได้ถาม ท่านก็ได้เล่าเรื่องต่าง ๆ ระหว่างอยู่ที่เชียงใหม่ให้ฟังเสมอ นับว่าเป็นความรู้ที่ได้รับหลายประการ ท่านได้พูดถึงสถานที่บุคคล ตลอดจนอากาศต่าง ๆ ก็นับว่าน่าศึกษาอยู่มากทีเดียว ผู้เขียนจึงจะได้นำมาเล่าต่อ เพื่อให้ผู้อ่านที่สนใจในเรื่องของพระอาจารย์มนฯ จะทราบความเป็นอยู่ที่น่าสนใจอย่างยิ่งของท่านที่เชียงใหม่ แต่การเล่านี้ก็ไม่มีใครติดต่อกันนัก เพราะท่านเองก็ไม่พูดติดต่อกัน เพียงแต่ท่านเห็นว่าผู้เขียนสนใจการอยู่เชียงใหม่ของท่าน ท่านก็เล่าให้ฟังเป็นตอน ๆ ไปครั้งเล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อความละเอียดและแน่นอน ผู้เขียนก็อาศัยถามพระเถระบางท่านที่ท่านได้อยู่ใกล้ชิดที่เชียงใหม่

ความจริงประวัติทุกตอนของพระอาจารย์มนฯ นั้นน่าศึกษาทุก ๆ ตอน แต่ต้องพิจารณาหาความจริงและฟังในอุบายต่าง ๆ เพราะว่าพระอาจารย์มนฯ ท่านพูดอะไรออกมา ก็มักจะแทรกคำเตือนใจแก่พระภิกษุสามเณรแทบทุกครั้ง

ท่านเล่าต่อไปว่าเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑ ท่านเจ้าพรชชาติวัดสระปทุม ครั้นนั้นท่านเจ้าคุณอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจนฺโต จันทร) เจ้าอาวาสวัดบรมนิวาส ได้ไปจัดการดำเนินงานปรับปรุงวัดเจดีย์หลวงที่จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นวัดธรรมยุตวัดแรก เมื่อการปรับปรุงเข้ารูปเป็นที่มั่นคงพอสมควรแล้ว ท่านได้พยายามที่จะหาพระเถระผู้ทรงคุณวุฒิทางปริยัติและปฏิบัติ ให้มาเป็นสมภาร ทั้งนี้ตามความประสงค์ต้องการที่

จะวางรากฐานคณะธรรมยุตขึ้นในจังหวัดเชียงใหม่ เพราะพระทางภาคนี้ก่อนนั้นการ
ฉันอาหารในเวลาวิกาลเขาไม่ถือว่าเป็นการผิดวินัย รู้สึกว่าวินัยจะหละหลวมมากในแถบนี้
จึงเป็นเรื่องสำคัญที่จะให้พระเถระผู้มั่นคงรอบคอบนำหน้ามาอยู่เพื่อให้เป็นประโยชน์
จริงๆ ท่านเจ้าคุณอุบาลีคุณูปมาจารย์จึงปรารภว่าควรจะเป็นท่านนั้น ๆ เพราะเป็นผู้
เจริญทางการปฏิบัติกัมมัฏฐาน

เมื่อออกพรรษาปี พ.ศ. ๒๔๗๑-ลุมปี พ.ศ. ๒๔๗๒ จึงได้นิมนต์เรา
(หมายถึงพระอาจารย์มั่น ภริทัตตเตระ) ไปซึ่งขณะนั้นเรากำลังอยู่ที่วัดสระปทุมกับท่าน
เจ้าคุณ บัญญา ภิสารเถระ (หนู) ให้ไปที่วัดบรมนิวาส เมื่อเราเข้าไปพบท่านเจ้าคุณ
ก็บอกว่าให้เธอไปอยู่ที่วัดเจดีย์หลวงจังหวัดเชียงใหม่ พร้อมกับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาส
เป็นพระครูฐานาของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระ-
สังฆราชเจ้า ที่พระครูธรรมธร และตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์ พร้อมหมดทุกอย่าง

พระอาจารย์มั่น ๆ ท่านเล่าว่า ครั้งนั้นท่านเจ้าคุณอุบาลีมาหาหาหนองมาจากชน
ธรรมาสันจะเทศน์ ขาไปกระทบกับลูกกรง หากเราจะตัดท่านก็ดูเป็นการชดผู้ใหญ่ซึ่ง
กำลังป่วยอยู่ และท่านก็อุทิศส่าห์ไปขอฐานาสมเด็จพระสังฆราชเจ้าให้ด้วย นัยว่าครั้งแรก
สมเด็จพระสังฆราชเจ้าจะไม่ทรงอนุมัติ แต่ทรงเห็นว่าเจ้าคุณอุบาลีกำลังป่วยหาก
ไม่อนุมัติจะชดใจคนป่วย จึงทรงอนุมัติมา

เมื่อเราได้รับอาราธนาเชิงบังคับเช่นนั้นก็ไม่ได้ จึงเดินทางไปที่เชียงใหม่ใน
ปี พ.ศ. ๒๔๗๒

พระอาจารย์มั่น ๆ ท่านเล่าว่า วัดเจดีย์หลวงเป็นวัดร้างมาแต่เดิม มาสถาปนา
เป็นวัดธรรมยุตขึ้นสมัยท่านเจ้าคุณอุบาลีเอง เป็นแหล่งที่มความสงบพอสมควรไม่
พลุกพล่าน มีที่หลบพอที่จะบำเพ็ญสมณธรรมได้พอสมควรขณะที่อยู่นั้นก็ได้แนะนำ
พระภิกษุ-สามเณร อุบาสก อุบาสิกาบำเพ็ญกัมมัฏฐาน ท่านเล่าว่า แม้เราจะพยายาม
แนะนำเท่าไรก็ไม่เห็นจะเกิดประโยชน์เท่าที่ควร ไม่มีใครเอาจริงเอาจัง เป็นอย่างไร
กันหนอจึงเป็นเช่นนี้ แม้เราจะได้แสดงธรรม และทำเป็นตัวอย่างก็ไม่เห็นใครคิดว่า
จะเป็นเรื่องสำคัญ เราจึงพิจารณาว่าควรไหมที่จะเอาเกลือมาแลกพิมเสน วันและคืนที่
ล่วงไป จะเป็นการเสียประโยชน์อย่างยิ่ง ทั้งตนเองและผู้อื่น เมื่อคิดถึงท่านเจ้าคุณ
อุบาลีคุณูปมาจารย์ ที่มีความหวังดี โดยต้องการจะให้วัดเจดีย์หลวงเจริญทั้งด้านปริยัติ

และปฏิบัติ อันความหวังดีของท่านนั้น ก็คืออยู่ที่ท่านยังไม่รู้ความจริงอีกหลาย ๆ ประการ
ซึ่งเราเองก็เคารพท่านอยู่ ส่วนการเคารพก็เคารพแต่ส่วนความจริงก็ต้องมีส่วนหนึ่ง
ศาสนาเป็นสิ่งที่ให้คุณประโยชน์ แต่ถ้าเราทำไม่ถูกจังหวะกาลเทศะ มันอาจจะทำให้เสีย
กาลเวลาที่ล่วงไป โดยจะพึงได้ประโยชน์น้อยไป ความจริงท่านพระเถระทั้งหลาย
ท่านชอบจะทำในสิ่งที่ท่านเห็นว่ามันเป็นประโยชน์ ทั้ง ๆ ที่สิ่งนั้นจะเป็นโทษแก่คนอื่น
เพราะมองแง่เดียว ครั้นเมื่อผู้น้อยไม่ทำตามก็หาว่าตอธนชอบตำหนิ นักเป็นเหตุหนึ่งท
ควรจะคำนึงไว้ให้มาก หากว่าจะมีการติดต่อ อยู่ร่วมใกล้ชิดในสังคมนั้น

ท่านอาจารย์มั่น ๆ ได้เล่าให้ผู้เขียนฟังต่อไปว่า เมื่อเราได้พิจารณาโดยรอบคอบ
แล้ว ก็กับการคิดถึงตัวว่าจำเป็นจะต้องฝึกฝนตนต่อไป หากว่าได้เป็นสมภารและอยู่นาน
ไป ความเป็นห่วงทั้งการงานญาติโยมมากขึ้น เรามาคิดว่าการเป็นเช่นนั้นก็ได้อะไร
อยู่หรือยกแต่มีน้อยนักสำหรับนักปฏิบัติ เพราะถือว่าเป็นอวาสปลิโพธิ์ ทั้งจะเป็นตัว
อย่างไม่ดีแก่ศิษย์ของเราอีกจำนวนมาก ซึ่งธรรมดาก็ชอบอยากจะเป็นสมภารกันอยู่แล้ว
เมื่อมีคนนับถือมากลาภสักการะมากตามขึ้นด้วย ท่านได้ยกพุทธภาษิตว่า “สกาโร
ปุริสํ หนติ” สักการฆาบุรุษให้ตาย เพราะมัวเมาในลาภ ในยศ แล้วการปฏิบัติก็ค่อย ๆ
จางลง ๆ ทุกที ในที่สุดก็เกิดการฆาตกรรมตัวเอง คือเอาแต่สบายไม่มีการบำเพ็ญ
กัมมัญฐานให้ยิ่งขึ้น มีแต่จะหาชื่อเสียงอยากให้คนนับถือมากยิ่งขึ้นโดยวิธีการต่าง ๆ นคือ
ฆาตกรรมตัวเอง

ก็น่าฟังผู้เขียนนั่งฟังท่านเล่าเพลินไปเลย ผู้เขียนได้เคยพูดไว้ว่าท่านอาจารย์
มั่น ๆ ท่านพูดอะไรแล้วมีคติแฝงไว้อยู่เสมอ คราวนั้นท่านก็นสอนผู้เขียนเสียอย่างลึกซึ้ง
ทีเดียว แล้วท่านก็บรรยายต่อไปว่า

เมื่อได้เวลาอันสมควรแล้ว ท่านก็พูดว่า พัดยศ ประกาศนียบัตร พวกเจ้า
จงพากันอยู่วัดเจตีย์หลวงนี้เถิดส่วนพระม้านะจะไปแล้ว ท่านเองท่านก็ลาจากความเป็น
เจ้าอวาส และพระครู โดยไม่มีหนังสือลา เป็นการลาโดยธรรมชาติ ซึ่งมีสิ่งหนึ่งภายใน
ใจให้เป็นที่ไปตามกาลเวลา อันเป็นสิ่งที่พึงมีแก่นักปฏิบัติธรรมทั้งหลาย ซึ่งไม่มี
อะไรเป็นเบืองหน้าเบื้องหลัง หรือความเคลือบแคลง มิได้เป็นนักโลบาย อย่างบางท่าน
ปากว่าตาขยิบ จันไม่อยากเป็นเจ้าอวาส แต่ใจของจันนั้นอยากจะเป็นเทพจะระเบิด

เมื่อท่านจัดบริหารของการไปรูดงค์ เป็นต้นว่ากลมุง บาดร และสิ่งจำเป็น
อื่นๆ ที่จะพึงใช้ สิ่งเหล่านี้ท่านบอกไว้ใช้อยู่เป็นประจำ แม่จะมาอยู่ทวดเจดีย์หลวง
กึ่งปฏิบัติทุกอย่างเช่นกับอยู่ในป่าดงและรูดงค์ การฝึกตนนั้นเราก็ต้องทำอยู่เป็น
โอกาสโก ไม่เลือกกาลเวลาและสถานที่ โอกาสให้เมื่อไหร่ก็ต้องทำ ทงน เพื่อความไม่
ประมาท การที่นักปฏิบัติธรรมผู้รอโอกาสเวลาสถานที่เมื่อโอกาสให้แล้วแต่ก็มัวแต่รอ รอว่า
แก่ก่อนอายุมากก่อน รอว่าเข้าป่าก่อน อยู่ในดงในเขาก่อนจึงจะทำ รอเข้าพรรษาก่อน
ออกพรรษาไม่ทำ มัวแต่เลือกกาล เลือกสถานที่ ก็เลยเสียเวลาไปโดยใช้เหตุ

การเดินเข้าไปหาทวดเจดีย์หลวงครั้งนั้น ท่านเล่าว่า ถนน
รถยนต์ไม่มี เป็นป่าดงที่มีดงครมโดยความประสงค์เราต้องการที่จะไปให้ไกลที่สุด จึงได้
มุ่งตรงไปทางอำเภอพร้าว เราก็เดินไปค้ำแรมไปตามทาง เมื่อเห็นว่าเป็นที่สงบสงัดดี
ก็อยู่พักนาน เพื่อปรารภความเพียร เมื่อเห็นว่าจะเป็นการคุ้นเคยกับญาติโยมมากเข้าก็
ออกไปเดินทางต่อไป

เดินต่อไป ในที่สุดก็เดินรูดงค์ถึงถ้ำเชียงดาว ปีนั้นเป็นปี พ.ศ. ๒๔๗๓
ในขณะนั้นถ้ำเชียงดาวยังไม่มีมีการปรุงแต่งอะไรเลย ชาวบ้านแถวๆ นั้นก็ไม่มี จะมีก็
เฉพาะพวกเจาะน้ำมันยาง เอาน้ำมันนั้นมาทำขี้ไต้ ก็เพียงไม่กี่ครอบครัว นับเป็นสถานที่
เหมาะแก่การบำเพ็ญสมณธรรมเป็นอย่างยิ่ง ฟังท่านเล่าในสมัยนั้น ก็มาเปรียบเทียบ
สมัยนซังเบเนแหล่งทัศนาศร เป็นที่ท่องเที่ยวพลุกพล่านไปด้วยผู้คน ทั้งอาคารร้าน
ประกอบเป็นอาชีพ และพยายามปรุงแต่งสถานที่ต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงจากธรรมชาติมาเป็น
สังวจตรด้วยนามมนุษย์

อย่างนี้ทำให้ผู้เขียนรำพึงรำพันในใจว่า ออ...นี่ซากของนักปฏิบัติตายแล้ว
ผู้เขียนหมายความว่า ไม่มีการปฏิบัติอยู่ในที่นั่นแล้ว ถึงจะปฏิบัติมิใช่เป็นที่สัปบายะ
แล้ว หากจะมานั่งปฏิบัติ หรือนั่งสมาธิในถ้ำนั้นก็คงจะไม่พ้นคำว่าไอ้อวดอยากดัง เพราะ
จะต้องมานั่งโชว์ให้คนนับพันนับหมื่นดูกัน ผู้เขียนจึงพอใจที่จะพูดว่านี่คือ “ซากของ
นักปฏิบัติธรรม”

ครั้งที่พระอาจารย์มั่น ฯ อยู่บำเพ็ญสมณธรรมอยู่นั้นตนไม่ป่าสทวาราย ย่อม
เป็นเครื่องแสดงถึงความเป็นอรุณญกสถานที่น่าสพึงกลัวแก่ผู้ยังหนาไปด้วยกิเลส แต่เป็นที่

นายแอกแบผู้บำเพ็ญตบะพรหมจรรย์ เพราะยังบำเพ็ญยิ่งกรรม ยิ่งวิงเวง ก็ยิ่งเป็นที่ต้องการ
อย่างยิ่ง อาจารย์มัน ๆ เล่าว่าครั้งแรก ๆ เราก็อพยต่อนั่นเขาและบำเพ็ญสมณธรรม
ต่อไปก็ขยับอยู่ที่ปากถ้ำ ตรงปากถ้ำนั้นหมกอนหินใหญ่ ท่านใช้ก้อนหินนั้นเป็นที่นั่ง
สมาธิ มีความรู้สึกว่ายอยู่ในโลกอีกโลกหนึ่งไม่ใช่โลกนี้ ไม่ว่าจะเดินหรือจะนั่ง ขอนทำ
เอาผู้เขียนสงสัยขึ้น ได้ถามท่านว่า ที่ว่าเหมือนอยู่ในโลกหนึ่งไม่ใช่โลกนี้นั้น ท่าน
อาจารย์หมายความว่าอย่างไร? ท่านตอบว่า ขณะที่เราเร่งความเพียร ความยึดถือต่างๆ
นั้นมันจะหลุดตัวเข้าทุกที เพราะความยึดถือตัวนั่นเองจึงเหมือนหนึ่งไม่ใช่โลกนี้ เพราะโลก
นั้นมันเป็นอยู่ด้วยความเข้าใจกันต่างๆ นานา นั้นมาจากความยึดถือทั้งสิ้น โลกนี้จึงอยู่
ด้วยอุปาทานคือความยึดถือ เรายังอยู่ในป่าลึกไม่มีใครจะมองเห็นคน และสิ่งก่อสร้าง
ต่าง ๆ นานาทั้งได้บำเพ็ญกัมมัฏฐาน ฟังจิตจกจ้อยู่เฉพาะจิต ความเป็นเหมือนหนึ่ง
ไม่ใช่โลกนี้ก็มากยิ่งขึ้น

ต่อจากนั้นท่านอาจารย์มัน ๆ ท่านเล่าว่าเราก็ค่อย ๆ เขยิบเข้าไปในถ้ำลึกและลึก
เข้าไป จนมืดมิดและเย็นมากหายใจรู้สึกว่ายอืด เมื่อท่านเข้าไปนั่งในถ้ำลึกนั้น
ท่านได้พยายามที่กำหนดจิตปรากฏนั้นก็ทำให้มืดไปกับถ้ำด้วยทำให้จิตรวมได้ง่าย แต่สงบ
ดีมากและสงบง่ายมาก แต่เมื่อสงบแล้วจะพิจารณาอะไรก็ไม่ค่อยจะออก ท่านได้
พยายามอยู่หลายเวลา และก็ได้พิจารณาได้ความว่า การทำความสงบในเบื้องต้นนั้น
หากว่าใช้สถานที่มืดสนิท จะเป็นประโยชน์ได้ผลเร็ว ยิ่งเป็นถ้ำมืดสนิทยิ่งดี แต่ถ้ำมืดสนิท
นั้นจะอยู่นานไม่ดี เอาแต่เพียงได้ประโยชน์แล้วรีบเปลี่ยนสถานที่เสีย เพราะจะทำให้
เคยตัว หรือออกอย่างหนึ่งก็จะทำให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บ เป็นต้นว่าโรคเหน็บชา หรือ
มาเลเรีย

เมื่อท่านอาจารย์มัน ๆ ท่านพูดมาถึงตอนนั้นทำให้ผู้เขียนระลึกถึงตัวเองว่า เมื่อ
ครั้งผู้เขียนเป็นสามเณรเดินธุดงค์ไปกับพระอาจารย์กงมา จิรปัญโญ ไปหาถ้ำที่จะอยู่ทำ
ความเพียรกันนั้น ยิ่งเห็นทบเท่าไรรักยิ่งชอบมาก เมื่อครั้งไปพบถ้ำเขาภูคา บ้านเขา
ภูคา สถานที่ห้วยหวาย อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ ผู้เขียนพยายามแสวงหาที่มืดเข้า
หาช่องถ้ำที่ทบที่สุดเท่าที่จะทบได้เพราะจะทำให้จิตสงบเร็ว ในเมื่อผู้เขียนกำลังฝึกหัด
ใหม่ ๆ และก็ได้ผลเพราะทำให้สบายมาก แต่ว่าเมื่ออยู่เป็นเวลานานประมาณสามเดือน
รู้สึกว่าจะเกินไปเสียแล้ว ทำเอาผู้เขียนเป็นสมาธิไม่หนาจนหนัก เพราะเมื่อนั่งสมาธิแล้วจะ

เป็นเหมือนหลับไปเลย บางครั้งสปริงกถึงกับตกศาลา คุรส์กว้างสำหรับการที่จะทำให้
จิตสงบนั้น แต่ยากที่จะกำหนดครู่ให้คงอยู่ได้ตามความประสงค์ จึงเป็นประโยชน์และมี
มีโทษเหมือนกัน จนในที่สุดผู้เขียนต้องล้มป่วย แต่ใจดี ป่วยก็ไม่กลัวถึงเราไม่กลัว
แต่มาเลเรียกไม่เข้าใครออกใคร ผู้เขียนถึงกับเบนมาเลเรียกสนมอย่างหนัก จนถึง
ตาย (คงจะแปลกใจจากผู้อ่าน) ใช้ผู้เขียนเคยตายมาแล้ว เพราะตอนนั้นใช้หนัก จน
จิตออกจากร่าง

ชีพจรตอน ทุกคนรวมทั้งอาจารย์กงมา และบิดาของผู้เขียน ต่างก็พูดพร้อม
กันว่าตายแล้ว ตัวเขียนชีพจรตอน “แต่ตอนนั้นผู้เขียนกรสูทอยู่อย่างเดี๋ยวกอ “รู” แต่
ไม่ทราบว่ายู่ที่ไหน มารูสึกเอาเมื่อ เขาพยายามเอาอิฐเผาไฟนามเข้าที่เท้า จนมีความ
รู้สึกชน ทุก ๆ คนรวมทั้งท่านอาจารย์และบิดา กรองชนพร้อมกันว่าฟินแล้ว”
ปรากฏว่าผู้เขียนได้ตายไปร่วมชั่วโมง

นั่นนะซี ผู้เขียนเกือบตายเสียจริง ๆ ไปแล้ว แต่ยังกลับฟื้นคืนชีพมาพบกับ
พระอาจารย์มัน ๆ พระเถระผู้ทรงคุณวุฒิในทางปฏิบัติกัมมัฏฐาน กับได้ไปอยู่กับท่านและ
ยังจำข้อความคำพูดอันพอจะเป็นประโยชน์อยู่บ้าง มาเขียนให้ได้อ่านเข้าใจถึงเหตุผล
บางประการ ซึ่งก็นับว่าเป็นบุญของผู้เขียนอยู่

พระอาจารย์มัน ๆ ท่านได้เล่าว่าเมื่อเข้าไปอยู่ทีลทกอย่างนั้น การพิจารณากชยาย
ออกยากมาก แต่ท่านเป็นนักภจัญญ์และนักสัทแท้จริง ไม่ยอมแพ้แก่ธรรมชาติอย่างง่าย ๆ
ท่านได้พยายามอยู่ในถ้ำลึกคั่นหนึ่ง กำหนดจิตอย่างหนักเพื่อให้เกิดพลังของการพิจารณา
ท่านว่าไม่ยอมให้มันมิดไปเฉย ๆ กำหนดความรู้และใช้กำลังพิจารณาควบคู่กันไป เมื่อ
ปล่อยให้มันมิดแต่ตามกำหนดรู้ แล้วก็ขยายการมิดให้ออกมาพิจารณา ท่านพูดว่าได้
กำหนดเป็นอนุโลม และปฏิโลม อนุโลม คือปล่อยให้มิดไป ปฏิโลมคือไม่ยอมให้มิด
กำหนดพิจารณา พิจารณาอะไร พิจารณาถึงสังขารทั้งหลายว่าเป็นของไม่เที่ยง เกิดขึ้น
ดับไป อาศัยการพิจารณาอยู่อย่างนี้ ด้วยความมีสติกำหนดไม่ปล่อย กำลังของปัญญาก็
รวมจุดเกิดเป็นพลังใหญ่ ในเวลาประมาณ ๒.๐๐ น. กลางคืน (ที่ ๒) ปรากฏขึ้นใน
ใจของท่านว่า ถ้าเซียงดาวได้แยกออกเป็นสองซีก สว่างไปหมดที่แยกออกนั้น แยก
ออกจริง ๆ การหายใจที่เคยอึดอัดหายหมด ความเป็นเช่นนั้นได้ปรากฏอยู่ตลอดคืน ท่าน
เล่าว่าทุกอย่างเหมือนไม่ได้อยู่ในถ้ำ ทำให้รู้สึกถึงอดีตอะไรมาอย่างที่เคยๆ พร้อมทั้ง
เข้าใจวิธีการแก้ไขในขณะที่เกิดความหลงอยู่ในสมณะ ท่านเคยตำหนิผู้ที่หลงอยู่ในสมณะ

มากมายหลายองค์ เพราะว่าทรงอยู่ในสมณะที่เท่ากับสมาธิหัตถ์ ท่านพูดอยู่เสมอ ๆ ว่าสมาธิหัตถ์นั้นเป็นอย่างไร ก็มันไม่ออกเงอะอะไรขึ้นมา เป็นอย่างไรก็แค่นั้นเอง ขอท่านหมายความว่า ผมสมณะแล้วให้ผมวิปัสสนาคอยจึงจะเป็นการถูกต้อง

เป็นอันว่า ถ้าเขียงดาว ท่านก็มาได้รับประโยชน์พอสมควร และทั้งได้นำมาเล่าสู่ลูกศิษย์ เช่น ผู้เขียนและอื่น ๆ อีกมาก เพื่อจะได้เป็นคติตัวอย่างอันเป็นสิ่งที่ดีแก่ลูกศิษย์ ค่าของท่านผู้บริสุทธิ์นั้นจะเป็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็ควรจะได้ยอมรับนำมาเป็นตัวอย่าง ผู้เขียนเองก็ไม่มีใครอยากจะเขียนเท่าไร เพราะเรารู้ ๆ กันอยู่ในตัวของเราเองแล้ว ท่านพูดให้ฟังเล่าให้ฟังกรออยู่ทงนั้น เลื่อมใสเราก็กเลื่อมใส เชื่อเราก็กเชื่อ เป็นประโยชน์เราก็กได้รับ แล้วเรื่องอะไรจะมาเขียนให้เสียเวลาอีกเล่า ? แต่เหตุผลที่จะต้องเขียนนั้นมีอยู่ เพราะได้รับความรวดเร็วเตือนใจจากบรรดาพุทธศาสนิกชนทั้งคำพูดและจดหมาย ต้องเขียนตอบไปให้มากมายและตอบไปกับปากก็มาก และอีกประการหนึ่งผู้เขียนก็เคารพท่านจริง ๆ องค์กรก็คงจะเป็นเหมือนผู้เขียนอีกหลายท่าน ด้วยเหตุผล ๒ ประการนี้แหละทำให้ต้องย้อนกลับมาเขียนเรื่องของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต อีกครั้ง และด้วยความจำใจจริง ๆ จึงทำให้การเขียนต้องบรรจงและระมัดระวังอย่างยิ่ง เพราะกลัวว่าจะผิดพลาดจากความไม่จริง

จากถ้ำเขียงดาวไปอำเภอพรว

พ.ศ. ๒๔๗๓

ตอนพระอาจารย์มั่น ฯ จำพรรษาที่จังหวัดเชียงใหม่

ทอดยจอมแดง อ. แมริม

อันที่จริงทอดยจอมแดงนี้เป็นทาง ๆ เดียวกันกับทางไปถ้ำเขียงดาว แต่ถ้าวเดินทางจากเชียงใหม่ปัจจุบันจะถึงแมริมก่อน การเดินทางของท่านอาจารย์มั่น ฯ ดังได้กล่าวแล้ว คือจุดประสงค์ของการรุดงค์ของท่านนั้น โดยความมุ่งหมายต้องการที่จะหาความสงบและวิเวก ไม่ต้องการให้ใครเขารู้ว่าตัวของท่านมีความสำคัญอย่างไร แม้ท่านจะถูกตั้งเป็นพระครูฐานานาของสมเด็จพระสังฆราชเจ้าเป็นเจ้าอาวาส เป็นพระอุปัชฌาย์ท่านก็ไม่นำเอาไปรุดงค์ด้วย ฉะนั้นเมื่อท่าน

เห็นว่าอยู่ถาเขยงดาวหลายเพลาแล้ว กจึงเดินทางวกกลงมาเรื่อย ๆ จนถึงคอย
จอมแดง อ. แม่ริม

ท่านเล่าว่า พรรษานจาพรรษาอยู่บนภูเขา อากาศชุ่มชื้น ฝนตกมากหนาว
จืด พวกชาวบ้านได้หาไฟมาไว้สำหรับให้ท่านก่อไฟผิง ยกเป็นกุฎมุงด้วยใบตองตั้งทำ
รั้วด้วยไม้รวกยาว ๆ พอเป็นที่บังกนสัตว์ร้ายต่าง ๆ ตามธรรมเนียมของพวกชาวเขาแม่
ท่านจะบอกเขารั้วไม่ต้องทำก็ได้ แต่เขาก็ไม่ยอม ได้ช่วยกันทำถวายเป็นท่าน และจะมี
คนมากคอยดูแลก่อไฟรับใช้ท่านต่าง ๆ ท่านบอกว่าไม่ต้องมาดอก เขาก็ไม่ฟัง มากคอย
ดูแลช่วยอยู่นั่นเอง

ท่านเล่าว่า ในพรรษานกเป็นพรรษาที่มความรู้สึกว่าปลอดโปร่ง และได้
ความละเอียดทางใจมาก เพราะเหตุว่าอยู่องค์เดียว ไม่ต้องสอนใคร พุดกับพวกชาวเขา
ก็ไม่รู้เรื่องกัน เหมือนกันกับอยู่วิเวกอย่างดีที่สุด จึงทำให้หวนระลึกถึงคำพูดของท่าน
พระสารีบุตรว่า กายวิเวกเป็นเหตุให้บังเกิดจิตวิเวก จิตวิเวกเป็นเหตุให้บังเกิดอุปธิวิเวก
ข้อนี้เป็นความจริงแท้ และสิ่งเหล่านี้จะพึงเข้าใจได้ในตัวของตัวเอง ในเมื่อบุคคลนั้น
กระทำเช่น การพูดเป็นสง่างาย การกระทำเป็นคนละเอียดเรื่องกัน เพราะเมื่อมาประสบกับ
วิเวกอย่างจริงจริงเช่นนั้นเป็นเรื่องที่จะต้องมอะไรภายในวิเศษบังเกิดขึ้น

ท่านได้เห็นว่า วิเวกนั้นมันเกิดความชินชาได้เหมือนกัน เพราะเหตุแห่งการ
อยู่นาน แม้ว่าสถานที่ที่วิเวกสักเพียงใด เมื่ออยู่หลายเพลาเข้า ก็เกิดความเข้าใจว่า
เป็นที่ของเรา และเป็นสิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นกับใจ ได้แก่ความเคยชิน นกควรจะต้องเข้าใจ
ตัวเองและอย่าไปเข้ากับตัวเองจนเสียคน โดยความเข้าใจว่าเราก้อยู่บนภูเขา บ้างดง ถ้า
แต่ว่าอัยเสียจนเคยชินหรือชินชาเสียแล้ว มันก็ไม่ผิดอะไรกับอยู่ในบ้านในเมือง จงพา
กันเข้าใจว่า ถ้า บ้างภูเขา นั้นก็เป็นเพียงสถานที่อยู่และเป็นทิวเวกได้จริง แต่อย่าไป
อยู่นานเกินควร

ผู้เขียนรู้สึกว่าได้ความรูเป็นพิเศษขึ้นมา ในข้อนี้ทำให้เกิดความเข้าใจว่า
การอยู่ในทิวเวกแม้จะเป็นป่าเขา ก็ยังทำให้เกิดความชลาใจได้เหมือนกัน จึงต้องควร
ระวัง มิใช่ว่าจะถือเอาการอยู่ป่าเขาเป็นสรณะตลอดไป การอยู่ป่าเขาคือ เมื่อตั้งใจ
แน่วแน่เพื่อพระนิพพาน มิใช่เพื่อประโยชน์อย่างอื่น

ท่านอาจารย์มั่น ฯ ได้พูดถึงการอยู่ในสถานที่แห่งนั้นว่าเป็นที่อยู่วิเวกจริง และ
ต้นไม้น้อยมาก มีบริเวณภูเขาไม่ใหญ่โตอะไรนัก ชาวบ้านเหล่านั้นกมศรัทธาอาศัยอยู่

แม้ว่าพวกเขาจะเป็นชาวเขา พวกเขามีพิธีการทางศาสนาพุทธเหมือนกัน ท่านเล่าว่า วันออกพรรษาเขาจะทำบุญพิเศษ เช่นการทำขนมแบบง่าย ๆ มาถวายกันมาก ที่แปลกอยู่ อย่างหนึ่งคือ การถวายเข็ม (เข็มเย็บผ้า) เขาจะทำเป็นธงยาว เอาไม้ไผ่ทำเป็นคัน เหมือนคันธงกฐินของเราแต่เขาเอาผ้าบาง ๆ มาทำธงยาวเกือบพันคัน แล้วเขาก็เอาเข็ม มากลัดติดกับผ้าตั้งแต่โคนธงถึงปลายธงแล้วให้พระมารับธงนั้น ถือว่าได้บุญมาก

ส่วนที่เขาอยู่กันนั้นเป็นบ้านพักชั่วคราว ไม่ถาวรใช้ใบตองตึงมุงหลังคาอัน เป็นส่วนมาก สำหรับการปกครองของเขานั้น เขามีหัวหน้าซึ่งจะไม่ใช่ทางรัฐบาลแต่งตั้ง เขาตั้งกันตนเอง แล้วก็เชื่อฟังกันดีมาก เมื่อหัวหน้าบอกอย่างไรเป็นต้องทำตามกัน มีอยู่ครั้งหนึ่ง มีคน ๆ หนึ่งทำผิด คือไปขโมยของเขามา แล้วเจ้าทุกขก็จับตัวได้พามาหา ผู้เป็นหัวหน้า เมื่อหัวหน้าถามว่า เจ้าขโมยของเขาจริงหรือเปล่า ขโมยก็บอกว่าเปล่า ผมไม่ได้ขโมย ที่จับตัวมานี้ผิดแล้วไม่ใช่ผม เมื่อหัวหน้าพยายามถามเท่าไรก็ไม่รับ เจ้าทุกขก็ยืนยันว่าใช่แน่ หัวหน้าพร้อมทั้งชาวบ้านกลุ่มหนึ่ง จึงทำพิธีโดยการบวงสรวง เทวดา ผีป่าต่าง ๆ แล้ว ก็เอาตะกั่วมาเคี้ยวให้ละลายอยู่ในเบ้า แล้วเขาก็จับมือขโมยกด ลงไปที่เบ้าหลอมตะกั่วนั้น แต่ให้ห่างไม่ให้ติด กระประมาณ ๑ นิ้ว ถ้าเป็นขโมยจริง ๆ ตะกั่วที่หลอมละลายนั้นจะพุ่งชนมารับนิ้วมือผู้ทุจริต ถ้าเป็นผู้สุจริตตะกั่วจะไม่พุ่งชนมา ขณะนั้นเขาก็จับมือขโมยกดลงใกล้เข้า พอได้จังหวะเท่านั้นเองตะกั่วก็พุ่งชนจับมือขโมย ทันที เท่านั้นเองเขารู้ว่าเจ้านั้นเป็นขโมยตัวจริงแล้วก็ลงโทษกันเอง โดยการเขียนบ้าง การล่ามโซ่ไว้ ๕ วันบ้าง ๑๐ วันบ้าง แต่พวกเขาก็ยอมกันโดยดี โดยมีได้มีการขัดขึ้น แต่อย่างไร

ส่วนอาหารนั้นก็ก็เป็นไปตามอย่างชาวป่าทั้งหลายเขาทำกันไปตามมีตามได้และ ทำกันอย่างง่าย ๆ ไม่ใคร่จะสะอาดกันเท่าไร แต่เป็นสังฆกรรมดาอย่างหนึ่งสำหรับการไป รุกงค์ ไม่ถือเอารสชาติ ความอร่อยชอบใจเป็นเกณฑ์ ถือเอาความเพียงพอได้เพื่อเพียง มีชีวิตไปวันหนึ่ง ๆ เท่านั้นเป็นพอ ความจริงของการถือสังโตะเอาตามมีตามได้เป็น สัญญลักษณ์ของบรรพชิตอยู่แล้ว การที่จะขนสละเบียงไปรุดงค์นั้นผิดวิสัย เพราะเมื่อ จะรุดงค์แล้วก็ควรจะให้มีอาหารเพียงพอประทังชีวิต และ เป็นการ ดีมากเมื่อ มีอาหาร ธรรมชาติ ไม่มีการบำรุงจนเกินไป ซึ่งจะทำให้ร่างกายแข็งแรงมาก ก็จะทำให้การทำ

ความเพียรลำบากเช่น เช่นฉันเหนื่อยมาก ๆ ก็จะทำให้จิตใจฟุ้งมากกว่าการฉันผักมาก
จำพวกดอกเลา เห็ด ผักบุง ผักเต๋ว เพกา เหล่านี้นี้ แม่จะมีปลาบ้าง แต่เป็นผักเสีย
ส่วนมากก็จะทำให้การทำจิตตชน เมื่อธุดงค์ไปอยู่ถิ่นทุรกันดาร ก็จะฉันอาหารผักส่วน
มาก จึงเป็นเหตุให้ได้ประโยชน์หลายทาง คือทางหนึ่งได้ร่างกายวิเวก ทางหนึ่งได้
อาหารธรรมชาติไม่บำรุงมากนัก จึงทำให้เกิดผลมากในการบำเพ็ญสมณธรรม

ผู้เขียนได้ฟังท่านเล่าแล้วจับใจมาก เรื่องของอาหารนี้ พระพุทธองค์ตรัส
ไว้ว่า “สพฺเพ สตฺตา อาหารฐิติกา” สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงคงอยู่ได้ด้วยอาหาร คือถ้า
ไม่มีอาหารก็ต้องตายไม่ว่ามนุษย์-สัตว์ เพราะเรื่องอาหารนี้เป็นเรื่องใหญ่ต้องแก้ปัญหา
กันอย่างมโหฬาร ถึงกับมีการคุมกำเนิด ป้องกันการเกิด ชลอการเกิด มันเป็นเรื่อง
ใหญ่แท้ ครั้นมาคิด คิดถึงพระธุดงค์แล้ว ท่านได้ชลอการเกิดและจำกัดอาหารทั้งไม่
นำเอาเรื่องอาหารมาเป็นเรื่องใหญ่ จึงเป็นการเสียสละของท่านผู้ปฏิบัติ ปฏิบัติชอบ
เป็นประโยชน์ทั้งทางโลก และทางธรรม เป็นประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น ปัจจุบัน
การเดินธุดงค์จะเป็นเหมือนครั้งท่านอาจารย์มั่น ๆ เล่าให้ผู้เขียนฟังหรือเปล่า อาจจะเป็น
เหมือนหรืออาจจะไม่เหมือนก็ได้ เพราะปรากฏว่าบางแห่งไปธุดงค์กันเบร่อย ๆ อันเป็น
ภาระให้ชาวบ้านหรือตัวท่านลำบากต้องจัดอาหารกันใหญ่ ไม่ได้ทั้งกายวิเวก ไม่ได้ทั้ง
การจำกัดอาหาร ผลที่จะพึงเกิดขึ้นจากการธุดงค์จะเป็นดังฤา ? จึงเป็นเรื่องที่เราจะรู้จัก
ความจริงของการธุดงค์ ว่าเป็นอย่างไรเอาไว้มากจะดีกว่าที่เราจะเอาเรื่องของธุดงค์
เป็นเรื่องโฆษณาหรือเป็นเรื่องอะไรที่แอบแฝงอยู่เบื้องหลัง เพราะธุดงค์เป็นการ
แสวงหาวิโมกขธรรมนั่นคือจริง ๆ และได้ผลจริงหากการธุดงค์นั้นได้เป็นไปเพื่อกายวิเวก
และจำกัดอาหาร เขียนเพลนไปเสียแล้ว ฟังท่านอาจารย์มั่น ๆ ท่านเล่าต่อไปดีกว่า

มันเป็นที่มีความพิเศษ เพราะว่าได้ออกจากสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นปฏิกิริยานั้น
แม้จะไม่ทำให้จิตหวั่นไหว แต่ก็ไม่ทำให้เกิดความละเอียด ท่านพูดถึงฌานต่าง ๆ และ
สมาธิว่า ส่วนนั้นเป็นส่วนหนึ่งแห่งสังขาร เพราะฌานและสมาธิเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง มีการ
เสื่อมถ้าหากการเจริญไม่เป็นไปตามกาล บุคคลบางคนเข้าใจว่า ผู้มีสมาธิ หรือได้
ฌานชั้นสูง จะต้องเป็นผู้อยู่ในลักษณะสงบหรือมั่นคงไม่หวั่นไหวตลอดไป เป็นการ
เข้าใจผิด เมื่อบุคคลยังเป็นที่ไปเพียงแต่ฌาน-สมาธิ ย่อมจะต้องมีการเปลี่ยนแปลง และ

เสื่อมได้ ท่านเล่าว่าบิณฑิพิจารณาอันหลังถึงการอยู่ในวัดเจดีย์หลวง และกรุงเทพฯ ฯ
จึงมาพิจารณาได้ทราบความถึงเจตนาของนักปฏิบัติบางท่านที่ยังไม่เข้าใจความจริง และ
ทั้งยังไม่ได้ดำเนินวิปัสสนา อันเป็นทางให้บังเกิดกิเลสได้ จึงทำให้เกิดความผันแปร
ต่าง ๆ ของนักปฏิบัติ จนถึงออกนอกกลุ่มนอกรทาง โดยตัวเองไม่รู้ตัวเลย

เพราะว่าผู้ปฏิบัติกัมมัฏฐาน เป็นหลักการที่น่าเคารพนับถือ และจะถือได้ว่าเป็นบุคคลที่เสียสละอย่างสูง จึงทำให้บุคคลโดยทั่วไปเข้าใจว่า ท่านผู้ปฏิบัติกัมมัฏฐาน หรืออยู่บำบาเพ็ญสมณธรรม ท่านเป็นผู้พิเศษ ซึ่งมีสิ่งอันเป็นพิเศษอยู่ในแต่ละคือความ เห็นความเข้าใจและเชื่อถือในหมู่บุคคลชาวพุทธเป็นส่วนมาก เพราะชาวพุทธโดยทั่วไป เมื่อเห็นผู้ใดมีความจงรักภักดี เสียสละให้แก่พระพุทธศาสนาแล้ว เป็นต้องสนับสนุน เคารพนับถือ นับเป็นความจริงข้อหนึ่ง

ท่านเล่าว่า ท่านได้วิตกกังวลขึ้น ในขณะที่อยู่ในสถานปฏิบัติ กัมมัฏฐาน บำเพ็ญสมณธรรมของพระภิกษุ-สามเณร ต่อไปในกาลข้างหน้าว่า จะทำ อย่างไรจะเป็นอย่างไร เพราะเมื่อมีผู้คนนิยมการปฏิบัติมากขึ้น ก็จะไม่จำกัดอยู่เฉพาะ พระภิกษุสามเณรเท่านั้น ยังจะต้องแผ่กว้างออกไปถึงฆราวาส ผู้เป็นอุบาสก อุบาสิกา ต่อไปอีก ความกว้างขวางออกไปนั้นก็เป็นการดีอยู่ เพราะจะได้เป็นการส่งเสริม พระพุทธศาสนาให้เจริญขึ้นส่วนหนึ่ง แต่จะต้องทราบความจริงว่า ความกว้างออกไป ของการปฏิบัติจิตใจนั้นมีข้อเสียหายนมิใช่น้อยเลย เป็นต้นว่ามีการคิดาคะเนเตาเอาว่า ความเป็นเช่นนั้นของเราถูก ของคนอื่นไม่ถูก ความเป็นเช่นนั้นเป็นพระอรหันต์ หรือ อริยบุคคล ความเป็นเช่นนั้นคือญาณ คือฌาน บางหมู่บางพวกตั้งกักขณสอนกัมมัฏฐาน กันไปตามอารมณ์ นี้แหละเป็นภัยอยู่มาก เป็นทางให้เกิดความเสื่อมได้ แต่ถึงอย่างไร ก็ตาม ท่านเล่าว่า ก็เป็นการดี ที่อนาคตไม่นานจะมีการแข่งขันกันในด้านการสอน กัมมัฏฐาน การปฏิบัติกัมมัฏฐาน

ท่านเล่าต่อนั่นว่า ในสถานที่แห่งนี้ ชาวบ้านเขาไม่ได้มารบกวนเขาเข้าใจ ว่าเราก็เป็นพระตู่เจ้าองค์หนึ่ง เวลาแห่งการพิจารณาธรรมต่าง ๆ จึงเป็นโอกาสดีมาก ตอนเช้าเขานำอาหารมาส่งรับพรแล้วก็กลับ ตอนเย็นบางที่เขาก็มาคุยบางคนสองคนเพื่อ คอยดูแล้วเราจะต้องการอะไรบ้าง เมื่อเห็นว่าไม่ต้องการอะไร วันต่อ ๆ มาเขาก็ ไม่มา เป็นอันว่าได้อยู่จำพรรษาอย่างสงบวิเวกในบั้น

พ.ศ. ๒๔๗๔

ตอนพระอาจารย์มน ภูริทัตเถระ จำพรรษาที่จังหวัด
เชียงใหม่ ที่บ้านโป่ง อ. สันป่าตอง

หลังจากที่ท่านได้พักผ่อนในอรุณาวป่า ที่จอมทองในพรรษานั้นแล้ว เมื่อ
ออกพรรษาท่านได้เดินธุดงค์ตามสถานที่ต่าง ๆ เพื่อแสวงหาความสงบต่อไป

ท่านเล่าต่อไปว่า เชียงใหม่นั้นเป็นป่าดงกว้างขวางภูเขามากมาย สิ่งสารพัด
เป็นต้นว่า เสือ ช้าง งู มากหากแต่สัตว์เหล่านั้นไม่เคยทำอันตรายแก่พระภิกษุสามเณร
ที่สัญจรไปมาเลย

ครั้งหนึ่งท่านพักอยู่ในราวป่าเขตของอำเภอสันป่าตอง ฝนได้ตกลงมาอย่าง
หนักติดต่อกันเป็นเวลาหลายวันแล้ว ๆ ในหมู่บ้านที่ไม่ใช่ชาวเขา พวกนี้ทำไร่กันอยู่ประ-
มาณสิบกว่าหลังคาเรือน ท่านอาศัยหมู่บ้านนี้บิณฑบาตและที่ท่านอยู่มืดคล่องขวางกันอยู่
จะไปบ้านต้องข้ามคลองไปคลองนี้ไม่กว้างนัก ชาวบ้านเขานำขอนไม้มาวางเป็นสะพาน
ไม้เมื่อฝนตกหนักคราวนี้น้ำป่าแรง ได้พัดไม้สะพานไป เมื่อน้ำไม่ลดท่านก็ข้ามน้ำไป
บิณฑบาตไม่ได้ โยมก็มาหาท่านไม่ได้ ก็จำเป็นต้องออกอาหารส่วนทางชาวบ้าน
ร้อนใจมาก ก็ว่าท่านจะอดจึงพยายามทุกวิถีทางที่จะข้าม ชาวบ้านเขาพยายามอยู่นาน
ก็สามารถข้ามน้ำนำอาหารมาถวายได้

ฝนที่ตกติดต่อกันมาหลายวันนั้นก็ยังไม่มีทีท่าจะหยุดลงได้ ก็ยิ่งทำความลำบาก
แก่ชาวบ้านที่จะมาถวายอาหารบิณฑบาต และแก่ท่านที่จะออกบิณฑบาต แม้ท่าน
บอกว่าอาตมาจะอดได้ ๓-๔ วันไม่เป็นไรหรอกโยม ชาวบ้านก็กลัวจะบาปจะยอม
ให้อดไม่ได้ จึงเป็นการต่อสู้กับภัยธรรมชาติครั้งสำคัญครั้งหนึ่ง

เมื่อฝนตกกรำมาหลายเวลา ยังไม่มีทีท่าว่าจะผ่อนคลายลงนั้น ท่านก็ได้รำพึง
และพูดเปรย ๆ ออกว่า “พระยานาคเอ๋ย พวกเธอจะเล่นน้ำกันไปถึงไหน จนน้ำนอง
ไปหมดแล้วพระก็ลำบากชาวบ้านก็ลำบาก หยุดเล่นกันเสียทีเถิด” ฝนก็เริ่มหยุดเป็นปรกติ
น้ำก็เริ่มลดลง ชาวบ้านก็มาถวายอาหารตามปรกติ ต่อมาวันหนึ่งชาวบ้านในหมู่บ้านนั้น

ได้มาช่วยปรนนิบัติท่านโดยการหาฟืนมา และก่อกองไฟถวายตลอดถึงต้มน้ำร้อน วันนั้น
มีงูตัวหนึ่งเป็นงูทับทันทานปล้องเหลืองปล้องดำ ขนาดยาวถึง ๒ วาเห็นจะได้ มาชคอยู่ใน
กองฟืน ความจริงตามป่าเขาในย่านนั้นคงงูอยู่แล้วพวกงูจำนวนมากอาศัยอยู่ เพราะ
เป็นหินก้อนเล็ก ก้อนใหญ่ ต้นไม้ใหญ่เล็กกระเถาะกระเถาะเหมาะแก่การอยู่ของพวกสัตว์
เลื้อยคลานเหล่านี้

แต่องูตัวนั้นมาชคอยู่ที่กองฟืน งูตัวนี้ประหลาดกว่างูอื่นๆ คือมันไม่ยอมจะไปไหน
ถึงมันไปชั่วคราวแต่มันก็ต้องกลับมาชคอยู่ที่เก่า โยมปรนนิบัติท่านอยู่ก็กลัว เพราะตัว
มันใหญ่ โยมจึงหาไม้มาอันหนึ่งยาว โดยมีความตั้งใจจะไล่มันหนี ท่านรู้เข้าก็ออกมา
จากที่พุกมาพูดกับโยมว่าอย่าไล่มันเลย มันจะมาอยู่เป็นเพื่อนเรา ลองให้มันอยู่ดูหรือว่า
มันจะอยู่นานเท่าไร โยมบอกว่างูตัวนี้อันตรายมากกัดแล้วตายเลย เผอิญ ๑ เดี่ยวใคร
มาถูกมันเข้าโดนกัดจะลำบาก ท่านตอบว่า งูตัวนี้ไม่ทำอะไรใครดอก

มันเป็นสิ่งประหลาดกว่างูตัวอื่น ๆ ตัวมันเชื่องมาก เวลามันเลื้อยออกมา
ตอนต้มน้ำเสร็จแล้ว คล้ายกับมันอยากจะทำกรปฏิบัติอะไรสักอย่าง เลื้อยไปเลื้อยมา
รอบ ๆ บริเวณ ทางของมันจะแกว่งเป็นบริเวณกว้างมันจะออกทำอย่างนั้นละ ๒ ครั้ง
แล้วก็เข้าไปชคอยู่ที่เดิม มันอยู่กับท่านจนท่านจากมันไป มันก็หายไปเหมือนกัน
ชาวบ้านในหมู่บ้านนั้นได้เล่าให้ฟังว่า งูตัวนี้ถ้าจะเป็นงูเจ้าหรืองูเทวดาอะไรก็ไม่ทราบ
มันจึงมีความรู้สึกเกือบจะเป็นคน

เรื่องทำให้ผมเขียนระลึกไปถึงเมื่อครั้งผมเขียนเป็นสามเณร อยู่จังหวัดจันทบุรี
ครั้งเมื่อผมเขียนธุดงค์ไปตามภูเขาสระบาป เข้าไปพักอยู่ที่บ้านกังษัไร ประมาณปี
พ.ศ. ๒๔๘๑ พบกับลูกศิษย์คนหนึ่ง ชื่อหมอสสมร นามสกุล ภูักดี มาขอฝากการทำ
สมาธิกับผมเขียน และเป็นผู้ทำจริง ๆ จนถึงกับเกิดสมาธิทกลาแข่งขัน มีจิตสงบ
ทั้งภรรยาของเขาด้วย บ้าเพี้ยนจนไม่รับประทานอาหารเช้า รับประทานหนักเดียว
เหมือนกับพระธุดงค์ เมื่อหมอสสมรนั้นได้สนิทสนมคุ้นเคยกับผมเขียนจนเป็นกันเองจน
แล้วเขาก็พูดขบถอยู่บ่อย ๆ ว่า ผมนี้เป็นญาติกับงู ผู้เขียนก็ไม่มีใครจะสนใจนัก นี้ก็ว่าคง
เป็นเรื่องนิยายมากกว่าจะเป็นเรื่องจริง แต่เมื่อเขาได้พูดหลายครั้งประกอบบกับมีพยาน
หลายคน ผู้เขียนซักจะสนใจจึงขอทราบความจริงของการที่เขาเป็นญาติของงูได้
อย่างไร ?

หมอมสมรจึงเริ่มเล่าว่า เมื่อนานมาแล้วช่วยอายุคนหนึ่ง มีครอบครัวเรือนหนึ่ง
ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลบางกะจะ อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี ครอบครัวนี้หลังจาก
แต่งงานแล้ว ตงครรรกชน ตอนคลอดลูกออกมาคนแรกปรากฏว่าเป็นหญิง เกิดความตกใจ
กันจนด้วยความกลัวคิดว่าเอาใส่ขวดของเสีย แต่นางมารดาก็มีจิตสามัญสำนักแห่งการ
รักษาบุตรของตนอยู่ จึงห้ามการที่ฆ่าบุตรแม่จะเป็นสัตว์เดรัจฉาน ต่อมามารดาคนนั้นคลอด
บุตรอีก ๗ คน ชาย ๕ หญิง ๒ คน คนสุดท้ายท้องเป็นหญิง

ครั้นเจริญวัยใหญ่โตกันชนต่างก็มีครอบครัวไปกันหมด และก็ได้ตั้งบ้านเรือน
รวมกันเป็นหมู่ในหมู่บ้านแห่งนี้ ส่วนหญิงผู้เป็นพี่ใหญ่นั้น เมื่อโตขึ้นก็เกิดความระแวง
แก่คนโดยทั่วไป อาจจะเกิดอันตรายแก่นแต่ญาติพี่น้องก็ตาม ที่หมอมสมรได้เล่าให้ฟังว่า
ตอนนั้นเขาจะออกมาเล่นตามลานบ้านแล้วจะมุงอุ่ม ๆ มาเป็นพวกด้วย เลยเกิดเป็น
บ้านงูชน จึงยังทำให้เกิดความหวาดกลัวแก่บุคคลทั่วไปมากขึ้น หมอมสมรเล่าว่า งูตัวนี้
มีสีขาวปนดำมีหางอนด้วยเขื่องมาก แม่พูดอย่างไรจะทำตามทุกอย่าง เช่น อย่างบอกให้
อยู่เฉย ๆ เขาก็นอนตามความแนะนำ บอกให้ลงไปเล่นข้างล่างก็ลงไป บอกให้อย่ามา
ใกล้ก็ไม่ได้มาบอกให้มาใกล้ก็มา ผู้เขียนถามว่าเอาอะไรเป็นอาหารแก่งู หมอมสมรว่าไก่
และเนื้อสัตว์อื่น ๆ ที่ฆ่ามาแล้วและหมอได้พูดต่อไปว่า แม่ของงูนี้ไม่กลัวงูเลย บางครั้ง
จะจับคลำเล่นเหมือนกับว่ามันไม่ใช่สัตว์พิษอย่างนั้นแหละจึงรวมความว่า แม่รู้จักภาษา
งูและงูก็รู้จักภาษาคน เรื่องนี้ก็เป็นสิ่งที่ไม่น่าจะมีได้ แต่ก็มีมาแล้วกระทั่งบัดนี้ยังมีญาติ
ของงูเหลืออยู่แม่จะเป็นสิ่งเหลือเชื่อ แต่หลักฐานยังบ่งชี้ว่าน่าจะเป็นไปได้

ครั้นต่อมาผู้คนในละแวกนั้นเกิดไม่ไว้วางใจในงูซึ่งเป็นสัตว์มีพิษมากขึ้น ขอร้อง
ให้นำไปปล่อยเสียตอนผู้เป็นแม่ก็สนใจ อยู่มาวันหนึ่งแม่จึงเรียกงูนั้นมาแล้วพูดว่า
“ขณะนี้ชาวบ้านเขากลัวกันมากเพราะตัวเจ้าก็ใหญ่ใหญ่ขึ้นทุกวัน แม่จำเป็นต้องขอร้อง
ให้เจ้าจงหาทางไปอยู่เสียที่ ๆ เป็นวิสัยของเจ้าเถิด” งูก็เป็นพว้างายอยู่แล้วเมื่อแม่ขอร้อง
ก็จึงไปหาน้อง ๆ ทุกคนแล้วก็มาปะหงกหัวลาแม่บังเกิดเกล้าเลยลงมาจากบ้านอย่างเชื่อง
ช้า พร้อมกับร้องให้หน้าตาไหลปรากและเปล่งเสียงวิค ๆ ประมาณ ๕-๖ ครั้ง แล้วก็เลย
หายลงไปที่ทะเล

ต่อมาเขาจะมาเยี่ยมแม่ของเขาทุก ๆ ๗ วัน และต่อไปเขาจะมาเยี่ยมแม่ของเขา
ทุก ๆ เดือน จนถึงบั้นปลายเขาจะมาเยี่ยมแม่ของเขาครึ่ง ในการมาเยี่ยมแต่ละครั้งนั้นจะมี
พวกติดตามมา มากมายหลายชนิดเหมือนกับคอยอารักขา เวลาเขาเยี่ยมนั้นเขาจะอยู่ประมาณ
ครึ่งวันจึงจะกลับ ครึ่งสุดท้ายแม่ป่วยไม่สบาย เขารู้ได้อย่างไรไม่ทราบ เพราะแม่ป่วย
ครึ่งนั้นจะต้องตายแน่ เขาพาพวกเขาไปอยู่กับแม่ของเขาจนแม่เขาถึงแก่กรรม และเขาก็มี
การแจกสมบัติขณะแจกสมบัติหนึ่งก็ยกย่องฟังเขาพูดกันจนรู้เรื่อง คำพูดคำหนึ่งนั้นทั้ง
สนใจ คือ เราจะแบ่งสมบัติออกเป็น ๗ ส่วน ๗ ผู้เป็นพิกมสวนด้วย ขณะนั้นเอง ๗ ได้
ทำกริยาอย่างหนึ่งโดยเอาหางชี้ไปที่น้องคนสุดท้าย เป็นอันทราบว่ามีคำสั่ง
จะมอบสมบัติส่วนตัวให้แก่้องคนสุดท้าย เป็นอันว่าเสร็จสิ้นกันไปแล้วงั้นก็ลาออก
จากไป นับตั้งแต่นั้นจนบัดนี้ก็ไม่ปรากฏว่างั้นหวนกลับมาอีก

ผู้เขียนพุดมายุติยาว เพื่อให้เป็นการแก้อารมณ์ท่านผู้อ่านที่ต้องเคร่งเครียดอยู่
กับประวัติของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ไปบ้าง ต่อไปก็จะได้เริ่มเขียนการจำพรรษา
ของท่านอีกต่อไป บั้นท่านจำพรรษาอยู่ที่บ้านโป่ง อำเภอสนับทึบ บ้านนี้เป็นหมู่บ้าน
บ้านที่เล็กมากมีอาชีพทำพืชไร่ล้มลุก ปลูกเผือก-มัน-งา พืชไร่ต่าง ๆ นำเอาเข้าไปขาย
ในอำเภอความเป็นอยู่ของเขาไม่มีอะไรมาก เพียงแต่มีชีวิตอยู่ไปวันหนึ่ง ๆ แต่เขาก็อยู่
กันอย่างสบาย ที่นี้ไม่ใช่ภูเขาคือที่ราบ แต่เป็นป่าไม้ใหญ่ มีพวกไม้ยางและไม้สักมาก
เป็นป่าระหง ไม่ใช่ป่าทึบ ท่านพูดว่า เราต้องการหาที่โปร่ง ๆ จำพรรษาสำหรับบั้น
เพื่อจะได้พิจารณาถึงการอยู่ป่าที่จะอยู่ได้นาน ๆ เพราะป่าบางป่าชุ่มเกินไป ป่าบางป่าทึบ
เกินไปอยู่ลำบากมาก อาจจะเกิดโรคร้ายต่าง ๆ ได้ ทั้งเป็นการบั่นทอนกำลังของร่างกาย
แต่ว่าป่าทึบหนักแต่เฉพาะที่ไม่ใช่หน้าฝน ถึงอย่างนั้นจะอยู่นาน ๆ ก็ต้องมีการตากกาง
เบี่ยงป่าออกไปบ้างก็เป็นภาระไม่ค่อยจะจำเป็นนัก การอยู่ที่บ้านโป่งนั้นเป็นป่าต้นไม้ใหญ่
ก็จริงแต่ไม้ใหญ่ชนสูงมาก ต้นไม้อยู่ห่าง ๆ ก็ไม่มีโอกาสจะไต่ขึ้นไปเพราะร่มต้นไม้ใหญ่
บัง ถึงแม้จะมีการตากกางก็ไม่ต้องทำอะไรมาก บางแห่งไม่ต้องตากกางเลยก็ใช้เป็นที่
สถานที่อยู่ได้ และท่านได้เลือกเอาสถานที่ห่างจากบ้านพอสมควรอันเป็นแหล่งที่จะเที่ยว
ภิกขาจารได้ และบ้านโป่งนั้นก็ป่าไม้ใหญ่โต ผู้คนก็ไม่พลุกพล่าน และก็ไม่เป็นที่
รบกวนแก่การบำเพ็ญสมณธรรม พวกชาวบ้านเหล่านี้เขาเห็นตู่เจ้ามากจิตใจเหลือหลาย

เพราะนานบิณฑมตุเจ้ามาโปรดอย่างนี้ แต่เขาก็ไม่ทราบว่าคุณเจ้ามัน ๆ ท่านเป็นใคร
อย่างไร ? เขาก็เข้าใจแต่เพียงว่าเจ้าองค์หนึ่งเท่านั้น เพราะชาวบ้านเป็นชาวพุทธเมื่อ
ถึงเวลาเทศกาลเขาจะเดินไปทำบุญทั่ววัดตั้งหลายชั่วโมงเขาก็ยังอุตสาหไปกัน เมื่อตุเจ้า
มาให้ทำบุญอยู่ใกล้ ๆ และจำพรรษาอยู่ในที่นี้ทำให้เขาดีใจเหลือหลาย จึงได้ช่วยท่านทำ
เสนาสนะพอที่จะอยู่จำพรรษาได้

ความจริง พรรษานี้ท่าน ก็ได้พยายาม เพื่อตรวจ ถึงความจริงของ พระพุทธ-
ศาสนา จนเห็นว่ามิมีฉาติฎฐิปะปนอยู่มาก ที่ว่าเช่นนั้นเพราะท่านเห็นชาวบ้านพากัน
นับถือปฏิบัติศบศาง และนับถืออะไรต่อมิอะไรอื่นนอกเหนือคนนับ เช่น ทรงไหนมีต้นไม้
กรม ๆ เขาก็ไปบูชากัน เห็นหินก้อนใหญ่ ๆ ก็ไปบูชากัน ถึงกับเช่นวันเพ็ญเดือนสิบ
สองเขาก็จะมีการเลี้ยงผีแล้วก็เช่นสรวงบูชาทำกันอย่างเอิกเกริก เหมือนกับไม่ใช่ชาว
พุทธ แต่เขาก็เป็นพุทธท่านว่าเรื่องอย่างนี้ก็แยกเพราะคนยังมีจิตใจต่ำยังไม่เข้าใจ
คำสอนของพระพุทธเจ้าที่ซาบซึ้งจริง ๆ แต่หากว่าเขาได้พัฒนาจิตขึ้นมา สภาจิต
ของเขาก็อาจจะคชนจนถึงกับเลิกเชอถือปฏิบัติศบศางก็เป็นได้

พ.ศ. ๒๔๗๕

ตอนพระอาจารย์มน ภูริทัตตเถระ จ. เชียงใหม่

จำพรรษา ณ วัดเจดีย์หลวง

ท่านได้เคยพูดเสมอว่า “กาลณญุตตา ปุริสณญุตตา รุจกกาล รุจกบริษั”
ผู้จะปฏิบัติอันจะเป็นพระภิกษุสามเณร หรือเป็นคฤหัสถ์นั้น มีความจำเป็นที่จะต้อง
รุจกสังคมาเพราะเราอยู่ในโลก ซึ่งจะต้องเกี่ยวข้องกับคนจำนวนมาก แม้แต่พระพุทธ
ศาสนาก็ต้องเกี่ยวข้องกับโลก คือ อาณาจักร การเป็นเช่นนี้จึงจะต้องทำตัวให้เข้ากับ
เขาได้จึงจะเป็นไปตามหลักฐานที่ถูกต้อง และแม้แต่พระพุทธองค์ก็ต้องมาบำเพ็ญ
ญาคตถจริยา โลกตถจริยา คือทำประโยชน์แก่ญาติและแก่โลก บุคคลหรือนัก
ปฏิบัติที่คร่ำเคร่งอยู่ในการปฏิบัติธรรม เขาจะต้องเป็นผู้ กาลณญุตตา รุจกกาล
ปุริสณญุตตา รุจกบริษั มิฉะนั้นการปฏิบัติอาจจะเสียผล

ตั้งที่ปรากฏว่ากาลที่ควรทำอะไร ไม่ควรทำอะไร บริษัทนี้ทำอะไรไม่ควรทำอะไร ควรพูดอะไร ไม่ควรพูดอะไร หากไม่ใช้ปัญญาจะบังเกิดผลเสียหาย จนถึงการทำลายการปฏิบัติของตนเสียก็ได้ เช่นพระภิกษุรูปหนึ่ง เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๖-๒๔๘๗ อยู่บนภูเขาที่ข้างสถานีม่วงเหล็ก พอร์ตไฟขบวนหนึ่ง มีผู้โดยสารมากผ่านท่านจะขึ้นไปนั่งสมาธิบนก้อนหินสูงเด่น (แต่พอร์ตไฟผ่านจะนั่งหรือเปล่าไม่ทราบ) ๕๕ เพื่อคิดว่าเราเป็นนักปฏิบัติ ๕๕ ไม่รู้จักกาล เพราะการกระทำเช่นนั้นแม้จะเป็นการปฏิบัติ แต่เป็นการกระทำเพื่อโอ้อวดมากกว่า

หรือคำพูดตลอดถึงการเขียนหนังสือ จะพูดถึงการปฏิบัติก็อย่าฟังพูดอวดตัว หรืออวดพวกของตัวว่าดีพิเศษอย่างนั้นอย่างนั้น นักต้องรู้จักบริษัท เพราะที่พูดออกไปนั้น เขียนออกไปนั้น ผู้คนเขาจะต้องรู้ตอกันไปอีกมากแม้ว่าจะพูดของจริงเป็นความดีความวิเศษก็ไม่ควร แต่จะพูดในบริษัทของเราเองเพื่อให้เกิดความเลื่อมใสกล้าหาญในการที่จะนำเอาเป็นตัวอย่างนักควรจะพูด เพราะจะได้ประโยชน์

ท่านได้ยกตัวอย่างเช่น ครึ่งหนึ่งเมื่อพระโมคคัลลานะเถระกับพระลักขณะเถระไปทำความเพียรอยู่บนเขาคิณกูฏ เมื่อขณะที่ลงจากเขา พระโมคคัลลานะเถระได้เห็นเปรตตนหนึ่ง ด้วยทิพจักขุ คือไฟใต้หม้อ เปลวไฟใต้ตั้งขึ้นแต่หางลามขึ้นไปถึงศีรษะ ๕๕ ๕๕ ตั้งชนทั้งสองข้างไปรวมตรงกลางตัว ได้รับความทรมานแสนสาหัส พระเถระเห็นดังนั้นแล้วจึงยมชน อันพระลักขณะเถระถามเหตุแห่งการยม ทอบว่า ที่นี้ไม่ใช่เหตุการณ์ท่านจงถามเราในสำนักพระศาสดาเถิด ? ท่านทั้งสองเที่ยวไปบิณฑบาตในนครราชคฤห์เข้าไปเฝ้าพระศาสดา อันพระลักขณะเถระนั้นได้ถามเหตุของการยมแห่งพระโมคคัลลานะเถระ การยมของพระโมคคัลลานะเถระต่อพระพักตร์ของพระศาสดาแล้ว พระโมคคัลลานะจึงตอบว่า “ผู้มีอายุ ผมได้เห็นเปรตตนหนึ่งในที่นั้น อตตภาพของมันเป็นอย่างนี้ จึงได้ทำการยมให้ปรากฏ เพราะอตตภาพอย่างนี้ เราไม่เคยเห็นเลย” พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสเป็นการยาความจริงแก่พระโมคคัลลานะเถระว่า “ดูภิกษุทั้งหลาย สาวกของเราเป็นผู้มีจักขุเหนือ” ทรงรับรองถ้อยคำของพระเถระแล้ว จึงตรัสว่า เปรตตนนั้นเราได้เห็นมันแล้วนับแต่เราได้ตรัสรู้ ณ โพธิสถานเหมือนกัน

แต่เราไม่พูด เพราะคิดเห็นว่า “เมื่อหมู่มนุษย์ไม่ฟังเชื่อคำของเรา ความไม่เชื่อของ
ชนหมู่นั้น ไม่มีประโยชน์อะไร มีแต่จะให้โทษแก่เขาเท่านั้น บัดนี้เราได้พระ
โมคคัลลานะเป็นพยานแล้ว จึงจะได้พยากรณ์ว่า เปเรตนั้นได้ทำกรรมอะไรมา”

ที่ตรงหน้าท่านอาจารย์มัน ๆ ท่านได้พูดถึงว่า การที่เรามีความรู้อะไรต่าง ๆ
อันเป็นภายในแห่งสมาธิ สิ่งเหล่านั้นจะเป็นความจริงก็ไม่ควรพูดออกมาหรือเขียน
ออกมาให้คนอื่นเข้าใจผิด เพราะผู้นั้นยังไม่รู้หรือถึงรักไม่เข้าใจซึ่งอาจจะเป็นบาปแก่
ผู้ฟังถ้ามีการเข้าใจอย่างผิด ๆ ถูก ๆ เพราะความไม่เชื่อนับประสาอะไรกับเราผู้เป็นสาวก
รุ่นเหล้า ? แม้แต่พระบรมศาสดาพระองค์ก็ได้ทรงพยากรณ์ในเรื่องเปเรตเหล่านั้นใน
ขณะที่ทรงเห็นด้วยพระองค์เอง ได้ทรงพยากรณ์ต่อเมื่อมีพระมหาโมคคัลลานะเถระ
มาเป็นพยานในการรู้เห็นของพระองค์ จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ว่า ผู้ที่มแต่เฉพาะท่านออกคือ
เพียงตาเนื้อแต่ไม่มีตาที่พยักขาคือตาภายในนั้นเขาก็รู้เอาแต่เพียง คาคคะเนเท่านั้น เขาจะ
เชื่อว่าจริงหาได้ไม่ ดูตัวอย่าง ฌาน ก็แล้วกันเขาเรียนทั้งรูปฌาน อรูปฌานแต่เขาก็
ไม่รู้ว่า ฌานนั้นเป็นอย่างไร นี่แหละฟังเข้าใจเสียเถิดว่า จะเป็นบาปแก่เขาเปล่า ๆ
แม้แต่เขาเหล่านั้นจะมีความรู้เรียนจบพระไตรปิฎก แต่ตาในไม่มีก็ไม่เข้าใจความจริง
เมื่อเพียงแต่เดาเอา ก็ไปกันใหญ่ เหมือนเขาแล้วว่า อิกกาเซ็ดปาก พอลึกกันไปหน่อย
ก็ค่อย ๆ ยาวไป ก็กลายเป็นอิกกา ๗ ปาก +แตกตื่นกันใหญ่

เรื่องของเปเรตนั้น ท่านกล่าวต่อไปว่า เปเรตนั้นเมื่อยังเป็นคน ได้เกิดใน
ศาสนาพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า กัสสปะ มีเศรษฐีคนหนึ่งชื่อว่า สุมังคะ ได้สร้าง
พระวิหารถวายโดยเสียสละทรัพย์จำนวนมาก เศรษฐีนั้นจะต้องไปทิวหารนั้นทุก ๆ วัน
ในวันหนึ่งตอนเช้า ท่านเศรษฐีได้ไปที่วิหาร ดังเช่นเคยทุก ๆ วัน ในระหว่างทาง
ได้เลียบไปเห็นโจรคนหนึ่งนอนอยู่ใกล้ ๆ ประตูพระนคร มีตัวสกปรกทั้งตัวแล้วยังเอา
ผ้ากาสาจะคลุมตัวด้วย เศรษฐีจึงพูดเปรย ๆ ขนว่า “หมอนั่นเป็นคนเประอะเปอน
สกปรก เป็นนักเลงเที่ยวกลางคืนไม่เอาการเอางานดีแต่นอน”

โจรได้ฟังก็โกรธคิดว่า “เราจะต้องทำให้เศรษฐีนี้เจ็บใจ” ผูกอาฆาต
แล้วทำการเผาหน้าตัดเท้าโคเผาเรือนของเศรษฐีแต่เศรษฐีก็ไม่โกรธเคือง โจรจึงคิดว่าเรา
จะทำให้เศรษฐีเคืองให้ได้ รู้ว่าพระคันธกุฎี อันเป็นที่ประทับของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
จะต้องเป็นที่รักของเศรษฐี จึงได้ไปเผาพระคันธกุฎีวอดหมด แทนที่เศรษฐีจะเสียใจ

กลับตีใจหัวเราะ เพราะจะได้ทำพระคันธกุฎีเสียใหม่ให้สบาย สบายกว่าเก่า ส่วนโจร
ผู้ซึ่งได้ทำกรรมหนัก ถึงกับเผาพระคันธกุฎีของพระพุทธเจ้าเมื่อสนชวตแล้ว ก็ไปบังเกิด
ในมหาเวจันรภัสกาลนาน บัดนี้มาเกิดเป็น อชครเปต ถูกไฟไหม้อยู่ที่ภูเขาคิณกูฏ
ด้วยผลแห่งกรรมที่ยังเหลือ

ในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ นี้ ท่านอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ก็ได้กลับมา
จำพรรษาที่วัดเจดีย์หลวงในเมืองเชียงใหม่อีกครั้ง โดยมีความประสงค์จะได้
ดำเนินการพระศาสนา ให้เป็นประโยชน์แก่บริษัททั้งหลาย และก็ได้ผลตามที่
ท่านเล่าว่า มีพระพุทธรูปมาเรียนกันมณเฑียรกันมาก ทั้งพระภิกษุ สามเณร
และอุบาสกอุบาสิกา ต่างก็พากันตนตัวจน แล้วท่านก็ได้แนะนำการปฏิบัติใน
ทางจิตใจให้ นับว่าเป็นประโยชน์ เพราะการปฏิบัติธรรมในขณะนั้น โดยทั่วไป
ไปยังพากันสนใจน้อยมาก ต่อเมื่อเขาปฏิบัติจนเกิดผลคือ ความสงบทางใจ
แล้วและได้เล่าต่อ ๆ กันไป ก็ทำให้เกิดความกระตือรือร้นขึ้นจึงเป็นเหตุให้
บุคคลใคร่ให้ได้ความสุขอันเป็นภายใน แต่การปฏิบัตินั้นต้องอาศัยผู้แนะนำ
นำที่ถูกต้องก็จะทำให้เกิดความก้าวหน้าต่อไป เนื่องจากการแนะนำในด้านการ
ปฏิบัติจิตใจขณะนั้น ยังไม่แพร่หลาย จึงทำให้บุคคลผู้มาปฏิบัติอยู่ในวงจำกัด

พ.ศ. ๒๔๗๖

คอนพระอาจารย์มั่น ฯ จำพรรษาที่อรุณบุญพบพตา
บ้านห้วยทราย อ. เวียงป่าเป้า จ. เชียงราย

ครั้นเมื่อจำพรรษาอยู่ทั่ววัดเจดีย์หลวง ด้วยความประสงค์ที่จะให้พระภิกษุ
สามเณรได้สนใจในการปฏิบัติ โดยการที่ท่านแนะนำพร้าสอน กับทั้งความเพียรซึ่งท่าน
ได้กระทำเป็นตัวอย่างผลที่เกิดขึ้นนั้นน้อยมาก ทั้งนี้หมายความว่าถึงธรรมที่เกิดขึ้นภายใน

ท่านเล่าว่าเมื่อออกพรรษาไปในปีที่แล้วก็เดินธุดงค์จากวัดเจดีย์หลวง เพื่อไป
แสวงหาความสงบต่อไป ซึ่งตั้งใจว่าจะกลับมาแนะนำ สอนประชาชน ในเมืองเป็นครั้ง

คราว เพื่อให้ประชาชนชาวเมืองได้รับความรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติตามสมควร ท่านจึง
มุ่งหน้าไปอำเภอสนทราย อำเภอที่ไม่ไกลจากตัวเมืองเชียงใหม่เท่าใดนัก แต่ก็ลำบาก
มิใช่น้อยเพราะไม่มีถนนรถยนต์ ใช้การเดินทางตลอด ตามที่ต่าง ๆ ก็มีหมู่บ้านเล็ก ๆ
เป็นแห่ง ๆ ไป ท่านเล่าต่อไปว่า พยายามหลีกเลี่ยงหมู่บ้านใหญ่ ๆ เพราะกลัวคนจะมา
รบกวนจึงพยายามหาที่สงบ เมื่อเห็นว่าสถานที่สงบดีก็พักอยู่นาน แต่เมืองเชียงใหม่
มาลาเรียชุนมักมีกลิ่นงานเอาท่านหลายครั้ง ทั้งยากหายากใช้ยาสมุนไพรแก้ไขกันไป
ตามเรื่อง บางครั้งก็ต้องใช้กำลังใจกำจัดมันก็หายไปได้

ท่านได้เล่าต่อไปอีกว่า การเปลี่ยนบรรยากาศ จากในป่าเข้ามาอยู่ในเมืองนั้น
เป็นสิ่งควรทำ เพราะจะเป็นการทดลองกำลังใจของคนที่พักผ่อนมาแล้ว เพราะหากว่า
อยู่ป่าจำใจไปถ้าหากว่าไม่มีสติพออาจจะกระทำดีให้เห็นว่าโลกนี้แคบไป หรือจะอยู่แต่
ในความสงบอันจะเป็นไปตามโมหะ เพราะการอยู่ในป่านั้นไม่เกี่ยวข้องในความเป็นอยู่
ในหมู่คนส่วนใหญ่ การอยู่ป่าจึงมีส่วนดีและส่วนเสียอยู่เหมือนกัน เพราะหากว่าเกิดเป็น
ทิวทัศน์ที่ดีแล้วจะแยก คือถือว่าการอยู่บ้านนวิเศษกว่า ถือว่าเรานวิเศษแล้วผู้ที่
ไม่ได้อยู่ป่าถือว่าบุคคลผู้น้อยกลางกิเลส จึงถือเอาตัวเป็นใหญ่ แล้วทำทิวทัศน์ให้ฝังอยู่
ในใจ คำหนักโทษผู้น้อย อย่างนี้เป็นผลเสียเป็นอย่างยิ่ง

ท่านเล่าต่อไปว่า ในครั้งพุทธกาล พวกฤๅษีจำนวนมากที่อาศัยอยู่ในป่า
หิมพานต์ ท่านจะอยู่เป็นเวลาประมาณ ๔ เดือนในป่าหิมพานต์นั้น ๘ เดือนท่านจะมา
อยู่กับหมู่ชน จากคัมภีร์พระธรรมบทขุททกนิกาย ท่านอ้างว่ามีพระฤๅษีจำนวนหนึ่ง
ประมาณ ๕๐๐ คน มีโทษกะเศรษฐีเป็นที่คุ้นเคยในตระกูลนั้น ๘ เดือนฤๅษีทั้ง ๕๐๐
จะอยู่ในป่าหิมพานต์ ๘ เดือน ฤๅษีทั้ง ๕๐๐ จะมาหาเศรษฐี และเพื่อจะได้ลิ้มรส
อาหารนานาชาติ เพราะอยู่ในหิมพานต์ประเทศนั้นได้ลิ้มแต่รสผลไม้ ในวันหนึ่ง ฤๅษี
ทั้ง ๕๐๐ ได้มาพักอยู่ที่โคนต้นไทรต้นใหญ่มีร่มเงาสายงามหิมมา ครั้นนั่งพักกันสักครู่แล้ว
ฤๅษีทั้ง ๕๐๐ ก็มีความสงสัยว่าต้นไม้ใหญ่อาจจะมีเทวดาสงอยู่ จึงได้พูดว่า “หากว่า
เทวดามีอยู่จริง บัดนี้พวกเราต้องการน้ำฉันเพราะกำลังกระหาย” เทวดาที่สงอยู่ในต้น
ไทรนั้นก็เนรมิตน้ำให้ฉัน ฤๅษีทั้ง ๕๐๐ องค์ก็พูดว่า เราต้องการอาหาร เทวดานั้น
ก็เนรมิตอาหารถวายให้ฉันกันจนอิ่ม ฤๅษีพากันพูดว่า “พวกเราต้องการเห็นตัวเทวดา

เทวดาก็ปรากฏตัวให้เห็นกันจนทั่วถึง ฤาษีจึงถามเทวดาว่า “ท่านทำบุญอะไรมา ?”
เทวดาก็ไม่อยากจะบอกความจริง เพราะทำบุญมาน้อยมาก แต่ฤาษีได้อ้อนวอนโดย
นานาประการ เทวดาจึงบอกบุพพกรรมตนเองว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ในชาติก่อนนั้น
กระผมได้เกิดเป็นคนใช้ของท่านอนาถบิณฑิกะเศรษฐีผู้ที่เป็นพุทธอุปฐาก ครั้นนั้นผม
เป็นคนใช้ใหม่ ๆ ไม่ทราบถึงว่าวันพระหนึ่ง ๆ พวกคนใช้ทั้งหมดจะต้องสมาทานศีล
วันนั้นเป็นวันพระ ผมได้ไปทำงานตัดไม้ในป่า ผมกลับมาแล้ว มีความสงสัยมาก
ว่าทำไมไม่มีใครรับประทานอาหารมื่อเย็นแม่แต่คนเดียว เขาได้จัดอาหารไว้ให้ผม
ผมจึงสงสัยมาก ได้ถามว่าเขาทำไมไม่รับประทานอาหารในเวลาเย็นกันเลย ได้รับคำตอบ
ว่า วันนั้นเป็นวันพระทุกคนในถิ่นต้องสมาทานศีลอุโบสถแม่แต่เด็กกินนม วันนั้นก็ตองกิน
นาฬิกงแทน ผมจึงได้เกิดความละอายแก่ใจแล้วมีศรัทธาขึ้นมาทันที จึงได้เข้าไปถามท่าน
เศรษฐีว่า ผมจะขอสมาทานศีลอุโบสถบ้างจะได้ไหม อนาถบิณฑิกะเศรษฐีก็บอกว่าได้
แต่ได้เพียงถึงพระอุโบสถศีล เพราะวันนั้นเย็นแล้ว ผมคิดว่าแม่ถึงอุโบสถก็ยงดี ผมจึง
สมาทานอุโบสถทันที ครั้นเมื่อผมได้สมาทานอุโบสถแล้วคำที่ผมไม่เคยอดข้าวเย็นมาก่อน
ผมก็เกิดปวดท้องเป็นลมอย่างรุนแรง ในเมื่อเวลาล่วงไปใกล้รุ่ง ได้รับทุกขเวทนาอย่าง
แรงกล้าเพื่อน ๆ ผมเขาบอกให้ผมรับประทานอาหารเสียเถอะ แต่ผมก็ไม่ยอม จนต้อง
ถึงกับเอาผ้าขาวมารัดท้องเพื่อผ่อนคลายความเจ็บปวด ในที่สุดผมก็ไม่สามารถ
ที่จะทนอยู่ต่อไปได้ จึงทำกาลกริยาตายในคืนนั้นเอง ด้วยอานิสงส์ถึงอุโบสถ ผมจึงมา
เกิดเป็นเทวดาอยู่ในถิ่น

อันพวกฤาษีถามแล้วว่า พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นแล้วหรือ ? อุบัติขึ้นแล้วขณะนั้น
ประทับอยู่ที่วัดพระเชตะวันมหาวิหาร นครสาวัตถี ฤาษีเหล่านั้นมีความตั้งใจเป็นอย่างยิ่ง
รีบเดินทางไปพบเศรษฐีผู้ชื่อว่าโมษกะที่เป็นโยมอุปฐาก เพราะทุก ๆ ปีหน้าแล้งก็จะมา
พักอยู่กับเศรษฐีนั้น เพื่อจะได้ลมรสอาหารนอกจากผลไม้ แต่การมาคราวนี้ของฤาษี
๕๐๐ เป็นไปอย่างรีบด่วน เมื่อได้พบเศรษฐีแล้ว ก็รีบบอกเศรษฐีว่า “บัดนี้
พระพุทธเจ้าบังเกิดขึ้นแล้วในโลก ท่านเศรษฐีจะไปนมัสการท่านหรือไม่ พวกเราจะไป
เดยวัน เศรษฐีก็บังเกิดศรัทธาจากคำบอกเล่าของฤาษีจึงบอกว่า พวกท่านหมู่ฤาษี
จงไปก่อนเถิด ผมจะตามไปที่หลัง ฤาษีทั้ง ๕๐๐ ก็รีบเดินทางไปพบพระพุทธเจ้า

ได้เข้าไปนมัสการ ณ วัดพระเชตุวัน นครสาวัตถี เมื่อเข้าไปเฝ้าแล้ว พระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนา ยิ่งพวกฤๅษีเหล่านั้นให้สำเร็จเป็นพระอรหันต์
โดยพลัน

เรื่องหลังจากท่านเล่าให้เขียนโดยย่อแล้ว ท่านก็ได้อธิบายเป็นข้อ ๆ ว่า

๑. การที่ประชาชนหรือภราวาสที่รักษาอุโบสถนั้น นับว่าเป็นกุศลแก่เขามาก
เพียงถึงอุโบสถก็ทำให้ได้บุญมิใช่น้อย เพราะเหตุนี้ควรจะแนะนำโยมรักษาอุโบสถให้
มากก็จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

๒. การฤๅษีบำเพ็ญญาณจนสำเร็จญาณแล้ว ได้มาฟังธรรมเทศนาของ
พระพุทธเจ้าแล้วได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์นั้นท่านบอกว่า เพราะความพอเพียงแห่ง
พลาณภาพของจิต ซึ่งฤๅษีเหล่านั้นได้บำเพ็ญมา เพียงแต่ยังไม่ได้อุบายที่ถูกต้องเท่านั้น
เพราะฌานของฤๅษีเท่ากับสมถกรรมฐาน แต่ยังไม่ใช้วิปัสสนากรรมฐาน อันเป็นการ
กำจัดกิเลสได้อย่างสิ้นเชิงดังนั้น เมื่อได้ฟังธรรมแสดงในทางวิปัสสนาจึงไม่เป็นของยาก

๓. การลงมาจากภูเขาคิมพานต์ประเทศตามตำนานบอกว่าเพื่อลยมรสอาหารที่
เผ็ดมัน และอาหารรสเลิศต่าง ๆ แต่เราเข้าใจว่า เป็นการทดสอบในเรื่องของจิตใจ
มากกว่า เพราะการอยู่ในป่าที่สงบทั้งภายนอก คือหาแสงของผู้คนหญิงชายความ
กระตุนของอายตนะภายนอกไม่มี ก็เหมือนกับสงบอยู่หรือเหมือนหมดกิเลสแล้ว และยัง
ได้บำเพ็ญสมาธิซึ่งเหมือนกับว่าสลัดแล้วซึ่งกิเลสจริง ๆ แต่เป็นเพียงการระงับยับยั้ง
กิเลสไว้ชั่วคราวเท่านั้นซึ่งพอมากระทบแสงฉาบสวดยตระการตาผู้คนหญิงชายอันเป็นกาม
กิเลสตลอดจนสิ่งต่าง ๆ อันเป็นเครื่องกระตุ้นจิตใจให้กำเริบขึ้น ก็เกิดความหวั่นไหว
คลอนแคลน ถึงจะไม่หวั่นไหวมากเพราะกำลังจิตยังตั้งอยู่ก็ตาม แต่ในเมื่อมันหวั่นไหว
แล้วความเร้าร้อนที่ซ่อนเร้นอยู่ภายในชั้นสันดานย่อมเกิดขึ้น อุปมาประดุจดัง ไฟ
สุ่มเกลบนั่นทีเดียว พวกฤๅษีทั้ง ๕๐๐ องค์เหล่านั้นได้มาพิจารณาตัวตนของตัวเองโดยที่
มิได้ถือทิฏฐิมาณะว่า เรานมฤๅษีถึงกับเหาะเหินเดินอากาศได้ อีกทั้งมีคนร่ำรวย
และมียศถาบรรดาศักดิ์มาเลื่อมใส ละทิฏฐิมาณะอันจะมาเป็นเครื่องทางกั้นความจริง
เสีย โดยพิจารณาถึงความจริงว่าเรายังมีความหวั่นไหวในใจที่ถูกกระทบกระเทือนอยู่
ท่านอาจารย์มั่นฯ ท่านได้ทำความต่อไปว่าบุคคลผู้บำเพ็ญกัมมฐานทั้งหลายควรสำเนียง

ช้อนใหม่มาก เพราะถือว่าเอาที่ภูมิจึงมานะเป็นเกณฑ์แล้วจะเสียผลเนื่องจากการเข้าใจตัวเอง ผิด ๆ โดยการที่ตนเองมักจะตีความเข้าใจตัวเองอยู่เสมอ เมื่อความคิดเกิดขึ้นประมาณ ๑๐๐ กิตติความเอาว่าเราทำได้ ๑๐๐๐ แต่การตีความเช่นนั้นมันก็ไม่เสียหายอะไรและก็ไม่เป็น บาบด้วย เช่นเราทำสมาธิได้รูปฌานมาเข้าใจว่าเราได้รูปฌาน หรือกำลังพิจารณา ความเกิดขึ้นเป็นอุปายของสมณะข้างต้น เข้าใจว่าตัวถึงวิปัสสนาที่แท้จริง เหล่านคือ การ เข้าใจตัวเองผิด ไม่เป็นบาบแต่ก็ทำให้เกิดการเนิ่นช้าเสียเวลา ควรจะยอมรับความจริง เสีย อายากตัวเองให้มากไป เช่นมี ๑๐๐ เข้าใจว่ามี ๑๐๐๐ เป็นอย่างนั้นจะเสียเวลา เปล่า บำเพ็ญความเพียรที่เขาได้ผลอย่างจริงจังนั้น เพราะยอมรับความจริงโดยไม่หลีกเลี่ยง และมีความมุ่งหวังความพ้นทุกข์ด้วยความบริสุทธิ์ใจ

ท่านอาจารย์มั่น ฯ ท่านได้อธิบายธรรมต่าง ๆ นี้แล้วก็เล่า ไปถึงการเดินชุกงค์ ครั้นด้วยความประสงค์จะไปให้ไกล จึงตัดทางไปทางจังหวัดเชียงราย ที่ได้ข้ามขุนเขาไป อย่างทรก้นคารที่สุด และในสมัยนั้นไม่ต้องพูดถึงรถยนต์แม้แต่ถนนรถยนต์ก็ไม่มี แท้เป็นความพอใจ เพราะต้องการวิเวก ซึ่งเป็นการเหมาะสมสำหรับสมณะ และการไปครั้งนี้ใคร่เพื่อที่จะไปให้ไกลแดนประเทศพม่าให้มากที่สุด เพราะท่านเคยชุกงค์ ไปประเทศพม่ามาครั้งหนึ่งแล้ว ท่านจึงรู้จักทางที่จะไป และสถานที่ที่จะทำความเพียร อันเป็นแหล่งวิเวกบางแห่งนั้น ท่านเล่าว่าท่านยังชอบใจในภูมิประเทศหลายแห่ง สมควรแก่การอยู่เพื่อบำเพ็ญสมณธรรม ก็บ้านห้วยทราย ในเขตท้องที่อำเภอเวียงป่าเป้า นั้นก็เป็นย่านที่พอเหมาะแก่การบำเพ็ญสมณธรรมเป็นอย่างยิ่ง ท่านจึงได้อยู่จำพรรษา ท่านได้พูดว่า การอยู่ป่าเขาเมื่อจะอยู่นานได้นั้น ต้องตรวจภูมิประเทศเกี่ยวกับอากาศ อย่าให้อับเกินไป คืออย่าให้เป็นป่าทึบเพราะจะทำให้เกิดความวิปริตแก่ร่างกาย และถ้า เป็นภูเขาที่อย่าให้สูงเกินไป จะทำให้เกิดไม่สบายเกี่ยวกับอากาศและการโคจร หาก ประสงค์จะทำความเพียรให้ได้ผลก็ควรหาชาวบ้านที่เป็นสัปปายะ ไม่รบกวนจนเป็น เหตุให้ต้องเสียเวลาการทำความเพียร คือชาวบ้านไม่แตกตันทัน เพราะชาวเขาชาวบ้าน ในป่าลึกเขาไม่ใคร่แตกตันทันเหมือนชาวเมือง ก็จะทำให้ไม่ต้องมีการกังวลมาก ท่านว่า คนตนนมนนยงกว่าว้าวควายตน พอรู่ว่าพระหลวงพ่อบ้างมาอยู่บนภูเขาจะแตกตันทัน ไปพบกันใหญ่ หลวงพ่อบ้างองค์ใดเสวยยังเยอะ หลงไปกับความแตกตันทันออกสำหรับ ตัดถนนรถยนต์ให้คนเขาไปหาเพื่อความสะดวกแก่คน เลยแตกตันทันใหญ่ ท่านว่าทำอย่างนั้นไม่ถูก

เมื่อท่านเห็นว่าท่บ้านห่วยทรายน เหมาะแก่การทำความเพียร อันจะเป็นผล
ทางใจอย่างนั้นแล้ว ท่านก็ได้รับความอนุเคราะห์จากชาวบ้าน โดยยกกระท้อบถวาย
พอจะอยู่ได้ไม่ผิดพระวินัย แล้วท่านจึงปรารภความเพียรอย่างเต็มที่

ภายในพรรษา^๕ ท่านได้เล่าให้กับผู้เขียนฟังว่า เราได้พิจารณาดูแล้วว่า
ต่อไปการท่กัมมัฏฐานของพระภิกษุสามเณรนั้นจะรุ่งโรจน์ แต่จะไปรุ่งโรจน์ในเมือง
และการรุดงค์ของพระภิกษุสามเณรนั้นจะเบาบางลงไป เพราะจะหาป่าเขาวิเวกยากยิ่งจน
ประกอบกับความไม่เข้าใจของการรุดงค์ ที่จะทำให้เกิดผลอย่างแท้จริง มีแต่จะรุดงค์
พอเห็นเหมาะก็สร้างวัดกัน เพื่อจะให้เป็นที่บำเพ็ญสมณธรรมตามประเพณีไป
เท่านั้น เพราะแต่ละแห่งญาติโยมเขาต้องการพระที่จะอยู่กับเขาสั่งสอนเขาให้ได้ความรู้
เกี่ยวกับการปฏิบัติ จึงทำให้เกิดเป็นวัดป่ากันมากขึ้น

ส่วนในเมืองทั่ว ๆ ไปญาติโยมก็จะสนใจการปฏิบัติธรรมมาก และจะเกิดขึ้น
เป็นดอกเห็ด ได้ผลบ้าง ไม่ได้ผลเต็มเม็ดเต็มหน่วยบ้าง แต่ก็ยังจะได้เป็นกำลังของ
การปฏิบัติ ท่านว่าผู้ใหญ่โต พ่อค้าวานิชชาวเมืองจะพากันสนใจกัมมัฏฐานมากขึ้น
ในอนาคต

ผู้เขียนฟังแล้วยิ่งไตร่ตรองดู ก็ยิ่งเห็นจริงขนตามลำดับ
เมื่อเรามองดูในยุคปัจจุบัน

พ.ศ. ๒๔๗๗

๑๒ ปี ในการอยู่เชียงใหม่ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตะเถระ
เจ้าพรรษาที่ปางเมียง แม่ปิง อ.พร้าว

นับเป็นการเดิน รุดงค์ที่มีความสำคัญอยู่ไม่น้อยในการ เดินท่องเที่ยวอย่าง
โดดเดี่ยวในท่ามกลางขุนเขาถ้ำเนาไพรป่าไม้ดงดิบ อันเป็นดงแห่งสัตว์ร้ายนานาชนิด
ซึ่งมันจะสามารถทำลายชีวิตทุกเมื่อทุกขณะ ในเมื่อพระอาจารย์มั่น ๆ ท่านได้วถวน
ท่องเที่ยวอยู่โดยการบำเพ็ญรุดงค์กัมมัฏฐาน แต่ความลำบากเหน็ดเหนื่อยในการบำเพ็ญ

เช่นนักศึกษาได้เป็นอุปสรรคอะไรเลยสำหรับท่าน ยิ่งทำให้ท่านได้รับผลแห่งความบริสุทธิ์
ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ๆ

ผู้เขียนได้สอบถามชาวบ้านในหมู่บ้านของอำเภอพร้าวที่ท่านอาจารย์เคยพักอยู่
และชาวบ้านทมิฬชวตอยู่ในปัจจุบันซึ่งก็ได้เล่าให้ผมเขียนฟังว่า ขณะที่ท่านอาจารย์ม่นพักอยู่
ในบริเวณนั้นซึ่งปัจจุบันเป็นสวนลำไยและมีหมู่บ้านหนาแน่นมาก แต่ครั้งที่ท่านมาพัก
นั้นครั้งหนึ่งเป็นดงดิบ มีสัตว์จำพวกเสือ, หมู, หมูป่าเข้ามากินวัวควายทำร้ายผู้คน
หรือไม้ก็เข้ามาทำลายวัตถุสิ่งของของผลาผลต่าง ๆ อยู่เสมอ ชาวบ้านเล่าว่า ท่านได้แนะนำ
ให้พวกเขาแสดงตนเป็นพุทธมามกะ (ผู้รับเอาพระรัตนเป็นเทพ-ผู้ใกล้ชิดพระรัตนไทย)
และสอนให้พวกเขาเข้าใจในเหตุผลแห่งความเป็นจริงโดยไม่ให้ความเชื่ออย่างงมงาย
ไร้เหตุผล เพราะเหตุผลเป็นความจริงในพระพุทธานุชาโดยท่านได้สอนเน้นถึงว่า คุณ-
ธรรมนั้นมีความสำคัญยิ่งนัก เช่นที่เราพากันกราบไหว้พระพุทธรูปปฏิมากรนั้น มิใช่ว่า
เราไหว้หรือนอบน้อมต่ออิฐ-ปูน-ทองเหลือง-ทองแดง-ทองคำ หรือไม้-ดิน เพราะ
นั้นเป็นแต่เพียงวัตถุก่อสร้างธรรมดาดอย่างหนึ่งเท่านั้น เมื่อเราจะกราบไหว้พระพุทธรูป
เราต้องกราบไหว้คุณธรรม คือมาระลึกถึงว่า พระพุทธเจ้าพระองค์ท่านตรัสรู้เองโดย
ชอบ เป็นผู้ไกลจากกิเลสเครื่องยั่ววน ซึ่งถ้าไม่ไกลจากกิเลสแล้วเราก็ไม่ไหว้ เราไหว้
เฉพาะท่านที่ห่างไกลจากกิเลสเท่านั้น อย่างนี้ชื่อว่า ไหว้พระองค์ท่านด้วยคุณธรรม จึง
จะไม่ชื่อว่า ไหว้อิฐ-ปูน ฯลฯ การไหว้พระธรรมซึ่งเป็นคุณธรรมที่มีอยู่ในพระพุทธองค์
ก็เช่นกัน โดยกล่าวคำเป็นต้นว่า สวากุขาโต ภควตา ธมฺโม ธมฺมิ นมสฺสามิ-พระ-
ธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว ข้าพเจ้าขอนอบน้อมนมัสการกราบไหว้พระธรรม
นั้น เพราะถ้าพระธรรม (คำสอน) ที่กล่าวแล้วไม่ดีและเมื่อพิจารณาเห็นประจักษ์แล้วว่า
ไม่มีเหตุผลเราก็ไม่ไหว้ ไม่นอบน้อม ดังนั้นเราจึงไหว้แต่พระธรรมที่กล่าวดี มิฉะนั้น
แล้วเราก็จะกราบถูกเพียงแต่โบลานคือโบไม้ เพราะไปเข้าใจเสียว่า โบไม้คือธรรม
ชื่อว่าไม่ถูกต้อง เราจะต้องกราบให้ถูกต้องให้ตรงต่อคำสอน คือพระธรรมของพระพุทธองค์
อย่างแท้จริง ๆ

สำหรับพระสงฆ์อันเป็นสาวกผู้สืบทอดพระศาสนาคือหลักธรรมของพระพุทธเจ้ากม
นัยเช่นเดียวกัน การที่เราให้ความเคารพกราบไหว้สักการะก็โดยมาระลึกถึงว่า ท่านเป็น
ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบมีการเป็นอยู่อย่างสงบไม่เป็นพิษเป็นภัยแก่ใคร ๆ พร้อมกันนั้นท่านยัง

ดำรงภาวะเป็นเนืองนาบุญอันเอกอุของชาวโลก ดังนั้นเมื่อเราจะกราบไหว้เราก็กล่าวคำว่า
สุปฏิปันโน ภควโต สาวกสงฺโฆ สงฺฆิ นมามิ—พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดี ชื่อว่าเป็นสาวก
ของพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้านอบน้อมกราบไหว้พระสงฆ์นั้น ถ้าพระสงฆ์มีการปฏิบัติไม่ดี
เราก็กไม่กราบ เรากราบผู้ที่ท่านปฏิบัติดี อย่างนี้ชื่อว่า กราบถูก มิฉะนั้นจะเป็นว่าเรา
กราบคนหรือธาตุ ๔ เท่านั้น ดังนั้นขณะที่เรากราบโดยกล่าวคำระลึกถึงที่กล่าวมาแล้ว
และมีพระสงฆ์อยู่ต่อเฉพาะหน้าเราอาจจะไม่ถูกเรากราบ ถ้าพระสงฆ์รูปนั้นปฏิบัติไม่ดี
เมื่อทำได้ดังกล่าวชื่อว่าเรากราบได้อย่างถูกต้องไม่ผิดพลาด สรุปแล้วกราบไหว้ใด ๆ ก็
ตามถ้าเรากราบโดยยึดเอาคุณธรรมเป็นที่ตั้งเป็นหลักแล้ว เราจะไม่มีกราบผิดเลย
เพราะการกราบไหว้โดยทำความถึงคุณธรรมนั้นจึงจะชื่อว่า เป็นเหตุผล หรือสมกับเหตุ -
ผลนั่นก็คือ กราบได้ไม่ผิดจึงจะได้รับความสงบรมเย็นเป็นบุญ ๆ

ผู้เขียนรู้สึกอิมอกอิมใจมาก ที่ได้ฟังโยมเขาอธิบายถึงคำสั่งสอนของท่าน
อาจารย์มั่น ๆ ที่เขาได้พากันจดจำเอาไว้และได้นำมาเล่าให้ฟังได้อีก จึงทำให้ได้ความจริง
มาอีกข้อหนึ่งว่า ท่านอาจารย์ท่านได้สอนคนบ้านนอกที่ไกลการศึกษาให้เข้าใจถึงข้อเท็จ
จริงซึ่งบางทีอาจจะดีกว่าผู้ที่ศึกษาแล้วอยู่ในเมืองหลวงเสียอีก....

โยมคนนั้นได้เล่าถึงท่านอาจารย์มั่น ๆ ท่านสอนต่อไปว่า ศาสนา คือตัวของ
เราและอยู่ที่ตัวของเราเพราะเหตุไร? ก็เพราะว่า ตัวตนของคนเราเป็นที่ตั้งของพระ-
พุทธศาสนาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมก็ทรงแสดงถึง ตา, หู, จมูก, ลิ้น, กายและใจ
ปฏิบัติก็ให้ปฏิบัติที่ ตา, หู, จมูก, ลิ้น, กายและที่ใจ ไม่เห็นให้ปฏิบัติที่อื่น ๆ นอกจาก
ที่ดังกล่าว บางคนก็ว่า ศาสนาอยู่ในคัมภีร์ไบเบิล โยมคนนั้นได้เล่าให้ฟังว่า ไม่ใช่อยู่
ในคัมภีร์ไบเบิล ก็ในไบเบิลหรือในกระดาษหนังสือทั้งหลายที่คนเรานั้นแหละไปจารึกไว้
หรือไปเขียนไว้และทำมันขึ้นมา ซึ่งถ้าคนไม่ไปเขียนหรือไปทำมันขึ้นมา มันจะเป็นหรือ
มีขึ้นมาได้อย่างไร บางคนว่าศาสนาอยู่ในวัดวาอารามหรือพระสงฆ์ โยมคนนั้นก็ได้รับ
อรรถาธิบายจากท่านอาจารย์มั่น ๆ ว่า วัดนั้นใครเล่าไปสร้างใหม่เกิดขึ้นที่คนนั้นแหละ
พระสงฆ์ใครเล่าไปบวชที่คนนั้นแหละบวชขึ้นมา ก็เป็นอัน ศาสนาอยู่ที่ตัวของเรา....

การที่เราจะปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติศาสนาจึงเป็นสิ่งที่ตัวเราจะต้องมีความรับผิดชอบ
ชอบ ถ้าไม่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ คือการละบาป, บำเพ็ญบุญ เราจะต้องไปทำชั่วซึ่ง

ผิดศีลธรรมก็ต้องถูกลงโทษให้ได้รับความทุกข์ทรมาน ถ้าปฏิบัติปฏิบัติชอบคือละความ
ชั่วประพฤติความดีผลที่เกิดขึ้นคือความสุขสงบและความหลุดพ้นจากทุกข์ในที่สุด นั่นคือ
การปฏิบัติพระพุทธศาสนาแล้วก็มีผล คือการปฏิบัติโดยการยกตัวของตนขึ้นจากหล่มหลุม
แห่งวังวนวัฏสงสารเป็นต้น....

ผู้เขียนได้ฟังแล้วรู้สึกจับใจและมาเข้าใจว่า คนที่อยู่ในตำบลนอกๆ ห่างไกล
ก็ยังมีธรรมะในพระพุทธศาสนาได้กันบว้างดีมาก แต่ก่อกวนจากท่านผรุสยอเสีย
สละความสุขส่วนตัวโดยเข้าไปสอนให้ธรรมได้....

ท่านอาจารย์มั่น ฯ ท่านได้เล่าให้ฟังต่อไปอีกว่า สำหรับอำเภอพร้าวมีภูมิทำเล
เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรทางใจ และเป็นสถานที่แปลกประหลาดอยู่เพราะมีภูเขาเรียง
รายอยู่ทั่วๆ ไป ที่แปลกคือ ภูเขาวงล้อมเป็นเหมือนกำแพงเมือง มองดูแต่ไกลสูงตระ
หง่านง่าตองอยู่เป็นระยะๆ แลตอนใดที่เขาไม่จรดถึงกันก็ปรากฏเป็นช่องเขาขาดดูประดุจ
หนึ่งประตูของกำแพงเมือง บริเวณเหล่านี้เราจะเลือกเอาเป็นสถานที่สำหรับทำความเพียร
ได้สบายมาก เพราะบริเวณนี้เวดวกด้วยเขาและป่าละเมาะโปร่งสบาย ทุ่งนาก็มีเป็น
แห่งๆ สลับกับลำธารห้วยระแหงซึ่งมีอยู่โดยทั่วๆ ไป พร้อมกันนั้นหมู่บ้านก็ตั้งเรียงราย
อยู่กันเป็นหย่อม ๆ มากบ้างน้อยบ้างพอได้อาศัยเป็นโคจรคามบิณฑบาตตามสมควร....

ท่านจึงปรารถนาในใจว่า สมควรจะได้เข้าพักเพื่อการบำเพ็ญให้นานสักหน่อย
ประกอบด้วยลูกศิษย์ลูกหาของท่านที่ได้รับคำสั่งสอนและปฏิบัติตามมรรคาที่ท่านได้แนะนำ
พร่ำสอนแล้วก็ได้ผลพอสมควร แต่ก็ยังมีข้อสงสัยหรือไม่ ก็ผลที่ท่านได้รับนั้นยังไม่
เป็นที่พอใจ ซึ่งก็ได้พากันพยายามติดตามหาท่านอยู่ตลอดมา ส่วนมากก็อยู่ทางภาคอีสาน
และเมื่อท่านได้มาอยู่ทางภาคเหนือจึงพยายามเดินทางมาหาท่านเท่าที่โอกาสจะอำนวยให้
จึงปรากฏว่าได้มีพระภิกษุสามเณร ทางภาคอีสานเป็นจำนวน ไม่น้อยได้พากันเดินทางมา
พบท่านที่เชียงใหม่และเมื่อได้ข่าวว่าท่านอยู่ที่อำเภอพร้าวจึงได้ไปหาที่นั่น แล้วก็มีมาก
ขึ้นตามลำดับ เพราะแต่ก่อนท่านพยายามไม่อยู่ที่ไหนนาน ผู้ติดตามไม่ใคร่จะพบ เมื่อ
ท่านอยู่อำเภอนี้นานเข้า ทำให้มีการเล่าลือว่าท่านอยู่แห่งนี้นาน พระภิกษุสามเณรผู้ได้รับ
ความเอ็นใจจากท่านก็ได้โอกาสรีบติดตามเพื่อจะได้พบ และต้องการฟังธรรมเทศนา
ของท่าน

ท่านเล่าว่า ในระยะนี้เราต้องการที่จะพบกับลูกศิษย์ลูกหาเหมือนกัน เพราะ
จะได้ปรับความเข้าใจในเรื่องปฏิบัติทางใจให้มีความละเอียด และมีหลายสิ่งหลายอย่าง
จะต้องปรับปรุง เพราะการปฏิบัติจิตใจ จะต้องศึกษาให้รอบคอบ เนื่องจากว่าเป็นนาม-
ธรรมเป็นสิ่งที่ต้องมีประสบการณ์ในตนเอง คือการกระทำที่เกิดขึ้นในใจนั้นมีหลาย
อย่างที่จะต้องใช้ปัญญาพิจารณาหาเหตุผลเพื่อให้การดำเนินไปในทางที่ถูกต้องจริงๆ
เปรียบเทียบกับพระไตรปิฎกในคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในสมัย
มีพระอาจารย์ที่เคยเป็นศิษย์ของท่าน ในเมื่อท่านได้แนะนำสั่งสอนอยู่ในภาคอีสาน
จำนวนมาก ได้เริ่มคิดถึงท่านที่ได้จากมาอยู่ทางภาคเหนือหลายปีแล้วจึงต่างก็ได้คิดจะติด
ตาม เพราะขณะที่ได้อยู่กับท่านนั้นได้รับผลทางใจมากเหลือเกินจนมีความมหัศจรรย์มาก
มีอุปมาเหมือนเบ็ดของทวด หงายของทวดว่า....

ซึ่งในขณะนั้นการปฏิบัติทางจิตใจยังมกายนมาก หากท่านอาจารย์ม่นฯ
ได้มาปรับปรุงแนะนำปฏิบัติเข้าทาง จึงทำให้เกิดความจริงจนเป็นที่เชื่อมั่นในตนเองอย่าง
หนักแน่นเข้า ข้าราชการดีของการปฏิบัติทางจิตใจหรือการปฏิบัติก็มีพื้นฐานได้แพร่
สะพัดไปอย่างรวดเร็วทำให้ผู้หวังคือยากพันทุกข์ ได้น้อมตัวเข้ามาเป็นศิษย์เพื่อการอยู่
ปฏิบัติกับท่านจำนวนมากชนทั้งพระธรรมยุติกและพระมหานิกาย เพราะการปฏิบัติทาง
จิตใจพระธรรมวินัยและการปฏิบัติธุดงค์ตลอดถึงกิจวัตรต่างๆ ได้แนะนำและพาปฏิบัติ
อย่างเคร่งครัดและเหมาะสม ซึ่งในขณะนั้นยังไม่มีหมู่ใดคณะใดกระทำได้ เพราะผลที่เกิด
ขึ้นจากการปฏิบัติตามปฏิปทาของท่านอาจารย์ม่นฯ นั้นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพจริงๆ

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้มีการตื่นตัวในเรื่องของการปฏิบัติทางใจมากขึ้น แม้จะอยู่
ในวงของภิกษุแต่ก็มั่นคงและแผ่อกถึงญาติโยมในปัจจุบัน ในระยะเพียงไม่กี่ปี ความ
ขยายตัวของคณะปฏิบัติก็กว้างขวางออกไปอย่างมากพอสมควรทีเดียว นับเป็นประโยชน์
ทั้งแก่ภิกษุสามเณร และอุบาสกอุบาสิกา ในระยะแรกนี้ท่านอาจารย์ม่นฯ ท่านได้พาคณะ
ศิษย์เที่ยวธุดงค์ เพื่อวิเวกวิเวกอยู่นอกเขตภาคอีสานในถ้ำภูเขา บ้ำใหญ่ เพราะการ
ธุดงค์นั้นมีความมุ่งหมายที่จะเป็นประโยชน์แก่การปฏิบัติทางใจจริงๆ ในกรณีนี้ท่านเอง
มีความชำนาญทางการไปมามาก ท่านจึงแนะนำแก่ศิษย์ได้ถูกต้อง ควรจะไปอยู่ถ้ำไหน
ถ้ำไหนเขาไหนเขาไหน หรือที่ป่าไหนบ้านไหนนั้น เมื่อได้ธุดงค์ไปทำความเพียรในที่ต่างๆ

ปฏิบัติได้ผลอย่างไร ทุกๆ องค์ก็นำไปศึกษากับท่านต่อไป และทุกครั้งที่กรรมการศึกษานั้นก็จะรับความกระจ่างแจ้งอย่างดียิ่ง

เมื่อเป็นเช่นนั้น ผลก็เกิดขึ้นทำให้ได้รับความก้าวหน้าของการดำเนินได้เป็นอย่างดี ซึ่งยังไม่เคยมียุคใดในครั้งกรุงรัตนโกสินทร์ ที่จะบังเกิดผลแห่งการปฏิบัติด้านจิตใจที่ยิ่งใหญ่เหมือนกับครั้งที่ท่านอาจารย์มั่น ฯ ได้กระทำขึ้น ที่กล่าวแล้วเช่นนั้น เพราะเป็นความจริงซึ่งผลปรากฏจนถึงปัจจุบัน ผู้ที่ดำเนินจิตเป็นลูกศิษย์ของท่านนั้นนับมาแต่ท่านอาจารย์สิงห์ ขนฺตยาโธมม พระอาจารย์มหาปิ่น ปญฺญาพโล พระอาจารย์เทศ เทศสงฺสโร พระอาจารย์อ่อน ญาณสิริ พระอาจารย์ผัน อาจาโร พระอาจารย์แหวน สุจิณฺโน พระอาจารย์กงมา จิรปุญฺโญ พระอาจารย์ขาว อนาลโว พระอาจารย์ชอบ พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน รุณฺสททายกผู้เขียน และพระอาจารย์วัน อุตฺตโม ยังมีอีกนับได้กว่า ๘๐๐ องค์ ที่เป็นศิษย์ของท่าน ทั้งยังมีชีวิตอยู่และทิ้งมรดกภาพไปแล้ว ซึ่งท่านเหล่านั้นก็ได้ทำกิจพระศาสนา ได้รับผลประโยชน์อย่างยิ่งทั้งตัวของท่านและผู้อื่น

ผู้เขียนจึงกล่าวได้ว่า ไม่มียุคใดที่การปฏิบัติจิตใจได้ถูกฟื้นฟูขึ้นเท่ากับยุคนี้แต่ก่อนพระอาจารย์มั่น ฯ เริ่มปฏิบัติหนักยังไม่เห็นมีการปฏิบัติกันเท่าไร และดูยังลึกลับอยู่มาก หลังจากศิษย์ของท่าน ได้รับความจริงในคำนั้นแล้วนำเผยแพร่ทั่วประเทศไทย ความตื่นตัวเรื่องการปฏิบัติจึงมีขึ้น เนื่องจากว่าอุบาสกอุบาสิกาได้รับ ผลคือความเยือกเย็นสบายเห็นความบริสุทธิ์แท้จริงจากศิษย์ของอาจารย์มั่น ฯ มากขึ้นตามลำดับเพื่อนำมาปฏิบัติทางด้านจิตใจกันขึ้นมา หากไม่รับหาวิธีปฏิบัติแล้วญาติโยมอุบาสกอุบาสิกา ก็จะต้องหันมาศึกษาการปฏิบัติกับพระที่เป็นศิษย์ท่านอาจารย์มั่น ฯ เสียหมด จะทำให้ประโยชน์บางประการของคนอื่นต้องเสียหมดไป จึงปรากฏมีการตื่นตัวของสำนักวิปัสสนามากมายเกิดขึ้น ถูกบ้างผิดบ้างไปตามเรื่องของศาสนาแต่ละคณะ

ผู้เขียนก็ได้รับประสบการณ์จากศิษย์พระอาจารย์มั่น ฯ เช่นเดียวกัน เพราะขณะนั้นผู้เขียนอายุเพียง ๑๓ ปี เท่านั้น และขณะนั้นพ.ศ. ๒๔๗๖ ก็มาได้ความดีของการปฏิบัติจิต อย่างหน้าพิศวง จนถึงกับบวชปฏิบัติกับศิษย์พระอาจารย์มั่น ฯ จนได้ติดตามปฏิบัติถึงกับได้ไปอยู่กับท่านอาจารย์มั่น ฯ แต่ก่อนนั้นผู้เขียนยังไม่เห็นมีการปฏิบัติวิปัสสนาเลยผู้เขียนเองยังถูกชาวบ้านเขาตำหนิว่า การปฏิบัติวิปัสสนานั้นเดี๋ยวจะบ้า แล้วเขาพูดว่าไม่มีประโยชน์ บางพวกก็พูดว่า มรรคผลไม่มีแล้ว ดูๆ มันมีถมม่นเหลือเกิน ใน

ครั้งนั้นผู้เขียนยังว่าไม่มียุคใดในกรุงรัตนโกสินทร์ที่จะเหมือนกับพระอาจารย์มั่น ภูริ-
ทตฺตเถระได้ฟื้นฟูการปฏิบัติวิปัสสนาเจริญถึงขั้น.

พ.ศ. ๒๔๗๘

๑๒ ปี ในการอยู่เชียงใหม่ ของพระอาจารย์มั่น
ภริทตฺตเถระ ทุ่งหมากแข้ง อ.พร้าว

คงได้กล่าวแล้วว่า ในท้องที่อำเภอพร้าวอันมีทิวเขาสวยงามเหมาะกับการบำเพ็ญ
กัมมัฏฐานมาก ท่านอาจารย์มั่น ฯ ท่านเดินธุดงค์วกเวียนอยู่ในอำเภอนี้หลายปี

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้คณะศิษย์ของท่านที่ได้ถูกอบรมไว้แล้ว โดยส่วนมากอยู่ทาง
ภาคอีสาน ที่พยายามสืบเสาะหาพระอาจารย์มั่น ฯ ว่าอยู่แห่งหนตำบลใด จึงได้ข่าวว่าอยู่
ทางอำเภอพร้าว ต่างก็หาวิธีที่จะมาหาท่านด้วยความยากลำบาก เพราะโดยส่วนมากก็
เดินโดยเท้า บางองค์บางท่านพยายามฟังข่าว และเสาะหาท่านอยู่หลาย ๆ ปี กว่าจะพบ
บางท่านก็ได้พบง่าย คือพอรู้ว่าศิษย์จะมาและศิษย์นั้นอาจจะมีคุณสำคัญในอนาคตหรือ
จะเป็นกำลังให้แก่พระพุทธศาสนาท่านจะเอาใจใส่พิเศษ เพื่อให้เกิดผลทางใจ ท่านจะ
ถือโอกาสไปคอยรับการมาที่เดียว

เป็นความ ประสงค์ของท่าน ที่จะรวม ศิษย์ อีกครั้งตาม ที่ท่านเล่า ให้ผู้เขียน ฟัง
เพราะหลังจากการธุดงค์แสวงหาความสงบ พิจารณาถึงปฏิบัติต่าง ๆ แล้ว สมควรจะ
แก้ไขปรับปรุงสิ่งที่ยังบกพร่องอยู่ ให้เต็มพร้อมและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ฉะนั้นจึงไม่
แปลกอะไร ที่คณะศิษย์ของพระอาจารย์มั่น ฯ ในปัจจุบัน ที่มีความสามารถมากกับเป็นที่
เคารพนับถือจากพุทธบริษัทโดยทั่วไป

จึงปรากฏว่า พระอาจารย์จากภาคอีสาน ได้เดินทางไปพบกับท่านที่จังหวัด
เชียงใหม่ โดยเฉพาะอำเภอนี้ก็ถูกความประสงค์ของท่าน โดยไม่ต้องไปนิมนต์ หรือสั่ง
การให้มา แต่เป็นความต้องการ หรือความประสงค์ที่ตรงกันเกิดขึ้น ทางศิษย์ต้องการ
จะพบ เพื่อจะได้ศึกษารธรรมให้สูงขึ้น ทางอาจารย์ต้องการจะพบจะได้แก้ไขปรับปรุง

ที่ได้สอนไว้ ให้มีความบริสุทธิ์ยิ่งขึ้น และให้ได้ผลยิ่งขึ้น ความประสงค์ตรงกันหลังจากท่านอาจารย์มั่น ฯ จากศิษย์ไปประมาณ ๘ ปี

นับแต่บัดนั้นเป็นต้นมา พระเถรานุเถระจำนวนมากจึงลงมือเขียนเชิงใหม่ เพื่อการเข้าพบหาท่านอาจารย์มั่นทางทิศตักทกกลางเลื่องลือว่า ท่านเป็นผู้มีความบริสุทธิ์ และมีความสามารถในอันที่จะแนะนำศิษยานุศิษย์ให้ได้รับผลทางใจ ผู้ใดต้องการ ความสงบหรือความพ้นจากทุกข์แล้วก็จะไปหาไปพบหรือไปอยู่กับท่าน ก็จะได้ผลอย่าง เต็มที่ทีเดียว ชาวบ้านเป็นทวารวดี ในขณะที่นั้นผู้เขียนก็จะบรรพชาเป็นสามเณรได้เพียง ๒ พรรษา ชาวความตั้งงามในการปฏิบัติของท่านอาจารย์มั่น ฯ ก็ส่งเข้าสู่ใจของผู้เขียน ตลอดทุกระยะเวลา ทำให้เกิดความกระตือรือร้นในอันที่จะต้องการพบท่านเป็นอย่างยิ่ง แต่ขณะนั้นโอกาสยังไม่ให้เลย ประกอบกับผู้เขียนยังอยู่กับพระอาจารย์กงมา จิรปุณฺณโณ และการปฏิบัติก็มีพื้นฐานยังอยู่ในขั้นที่ยังใช้ไม่ได้ดี ท่านอาจารย์กงมาท่านว่า “เณรอยาก ไปหาท่านอาจารย์มั่น ฯ หรือ ถ้าหากเณรมีภูมิจิตต์แค่นี้ มีหวังโดนตุ้มเดียวพัง” ท่าน อาจารย์กงมา ท่านหมายความว่า ใครที่มีภูมิจิตต์อ่อน โดนท่านตุ้มเอา ก็ไม่ใช่ เป็นเหตุให้ผู้เขียนพยายามบำเพ็ญจิตต์อย่างหนักตลอดมา แต่จนแล้วจนรอดผู้เขียนก็ไม่ได้โอกาสที่จะขึ้นไปพบพระอาจารย์มั่น ฯ ที่เชียงใหม่ จนท่านอาจารย์มั่น ฯ ไปพักอยู่บ้าน เดิมของอาจารย์กงมา ท่านจึงพาผู้เขียนไปพบพระอาจารย์มั่น ฯ สมใจ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๕

เมื่อคณะศิษย์ทั้งหลายไปพบพระอาจารย์มากขึ้น ท่านได้พาเที่ยวธุดงค์ไปตาม บ่าเขาถ้าตามที่เห็นสมควรแล้ว ท่านก็แนะนำปฏิบัติท้าวข้อควรปฏิบัติต่าง ๆ จนเป็นผลใน ทางจิตมากขึ้น

ได้รับประโยชน์อย่างที่เป็นนิมิตหมายยิ่งขึ้น เนื่องจากการกระทำที่ท่านทำให้ เป็นตัวอย่างหนึ่ง และการแนะนำไปตามความเป็นจริงเกิดขึ้นหนึ่ง ซึ่งการณ เช่นนั้นน้อยนักที่ผู้เป็นอาจารย์จะหาโอกาสช่วยศิษย์ให้ได้ถึงขนาดนี้ เป็นหลักการที่ไม่ใคร จะปรากฏในที่ต่าง ๆ เพราะเหตุว่าการกระทำเช่นนั้นต้องมีความหนักแน่นหวังเพื่อประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาและแก่มนุษยชาติอย่างแท้จริงจึงจะทำได้ เพราะจะต้องเห็นค ุเห็นอย่าลำบากและทุรกันดารตลอดถึงการเอาจิตใจเข้าพัวพันโอบอ้อมระวังเพื่อให้ผู้ดำเนิน ไปได้เดินไปในทางที่ถูกตลอดเวลา

กาลและสถานที่ข้างเป็นใจอะไรเช่นนั้น เหตุคือความเจริญของท้องถิ่น แต่
ละแห่งในแถบนี้ยังเป็นลักษณะบ้านป่า แม่แต่ตัวอำเภอเอง ตลอดถึงอุปนิสัยใจคอของ
คนบ้านนี้ ก็ยังไม่รู้วัฒนธรรมต่างชาติ ที่จะเข้ามาครอบคลุม เกาะกุมจิตใจให้ละเมอเพื่อ
พากไปจนถึงทำตนให้หลงจากวัฒนธรรมอันดีงามของพระพุทธศาสนา จึงทำให้คณะ
กัมมัฏฐานในสายของพระอาจารย์มั่น ฯ ซึ่งต้องการความสงบวิเวกปราศจากความปليโพธ
ได้เป็นไปตามความประสงค์ของท่านเป็นอย่างดีโดยความเชื่อฟัง ซึ่งท่านบอกแนะนำให้
มาทำบุญตักบาตร ฟังธรรมในเวลาที่ดีควร ไม่ต้องมาเฝ้าแหนรบกวนอยู่ตลอดเวลา
ตลอดถึงบอกให้รู้ว่าพระคณะนี้ต้องการความสงบ เขาทั้งหลายก็เชื่อฟังมต้องคอยคุกเอา
ในเมื่อผู้คนมารบกวนความสงบ

ทั้งนี้จึงเป็นโอกาส ให้แก่พระภิกษุสามเณร ที่จะเชื่อฟังโอวาทของท่าน
อาจารย์อย่างเต็มเปี่ยมไม่มีการบกพร่อง เป็นเหตุให้ต่างก็ได้รับความรู้อย่างมีประ-
สิทธิภาพระหว่างศิษย์กับอาจารย์จะฟังได้ ด้วยเหตุอย่างนี้จึงทำให้ศิษย์ของพระอาจารย์
มั่น ฯ แต่ละองค์ที่ได้รับการฝึกฝนทรมาแล้ว เป็นพระเถระผู้ทรงคุณวุฒิในเวลาต่อมา
จนถึงได้ทำคุณประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาอย่างกว้างขวาง

สถานที่ ๆ ท่านจำพรรษานั้น ทุก ๆ แห่งได้เกิดเป็นสถานที่มีความสำคัญขึ้น
ในปัจจุบัน เพราะต่างก็มาคิดกันว่า ท่านผู้ทรงคุณวุฒิในทางใจเช่นท่านอาจารย์มั่น ฯ นี้
เมื่อท่านไปอยู่ที่ใดก็ควรจะสร้างอนุสรณ์ขึ้นในที่นั้น ๆ เพื่อจะได้ตามระลึกถึงข้อปฏิบัติที่
ท่านได้แสดงให้ศิษย์อันซาบซึ้งนั้น จึงไม่เป็นการแปลกประหลาดอะไร ในเมื่อเราจะได้
เห็นภาพอนุสรณ์ของสถานที่แต่ละแห่งที่ท่านจำพรรษาอยู่ เพราะบรรดาศิษย์ของท่านที่
กำลังทำการเผยแผ่พระธรรมของพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า ตามกุศโลบายของพระ-
อาจารย์มั่น ฯ ตนของตนก็ได้รับความสงบเย็นใจและกาย และผู้ที่ได้รับฟังคำสอนก็เย็นใจ
ผลที่ได้รับนั้นประมาณค่ามิได้ จึงไม่เป็นของน่าแปลกอะไรเลยที่เขาเหล่านั้นจะได้พยายาม
เสียสละทุนทรัพย์อันเป็นของภายนอกเพื่อก่อสร้างอนุสรณ์ ในที่แต่ละแห่งที่ท่านเคย
อาศัยอยู่จำพรรษา ทั้งนี้ก็เพราะมาเห็นคุณประโยชน์ที่ได้รับทางจิตใจ จากการปราศสอน
ของท่านอาจารย์มั่น ฯ นั้นซึ่งแต่ละคำมีค่ายิ่งกว่าเงินทอง ตามสามัญธรรมดาเราชาวพุทธ
ต่างก็ทราบกันดีว่า อันเงินทองธนสารสมบัติใด ๆ ในโลกนั้นนับว่าเป็นโลกีย์ทรพยซึ่งต้อง

ตกอยู่ภายใต้กฎแห่งไตรลักษณ์ คือเป็นของที่ผู้ฟังเสื่อมสลายนำติดตนตามตัวไปไม่ได้
ในปรภพ แต่ทรัพย์อันยอดเยี่ยมคือ โลกุทธทรัพย์นั้นอยู่นอกเหนือกฎเกณฑ์ของ
สามัญลักษณ์หรืออยู่เหนือธรรมชาติ เพราะไม่เสื่อมสลายสามารถที่จะให้ความสุขกายสบาย
ใจ ให้ความเยือกเย็นแก่จิตใจ พร้อมกันนี้โลกุทธทรัพย์อันยังติดตนตามตัวไปทุก
ภพทุกชาติ

ถ้าหากจะย้อนหลังจากปัจจุบันไปอีกสัก ๓๘ ปี โดยหวนกลับมาระลึกถึงภาพ
พจน์ในอดีต อันประกอบไปด้วยป่าเขาลำเนาไพรเปรียบพร้อมไปด้วยเสียงจกจกและ
เรไร ในเขตพื้นที่อำเภอพร้าว ซึ่งเราจะไม่เห็นรถยนต์ เราจะไม่เห็นตึกรานบ้านเรือน
อันสูงตระหง่านระเกะระกะ เราจะไม่เห็นเสาสายไฟฟ้าอันก่อปรด้วยแสงสีสว่างประกาย
แวววับระยิบระยับจับหัวใจของคนในยุคที่กล่าวกันว่าศิวิไลซ์นี้ แต่จะเห็นเพียงทางเดิน
ด้วยเท้า หรืออย่างดึกทางเกวียนที่ลากด้วยวัวซึ่งนับว่าเป็นทางยาวเหลือประมาณ เมื่อ
คำนวณจากตัวเมืองเชียงใหม่แล้วก็ประมาณ ๘๐ กว่ากิโลเมตร แม้แต่แสงไฟซึ่งใช้
ตะเกียงโคมต่าง ๆ อย่างดึกแก่ตะเกียงเจ้าพายุ...

ถึงนั้นสภาวะอย่างนั้นจึงเป็นบรรยากาศดีมาก เหมาะสำหรับนักปฏิบัติแสวง
หาความวิเวกทางกายและทางจิต แม้แต่เพียงเดินไปไม่กี่กิโลเมตร ก็จะพบสถานที่สงบ
สงบแล้ว ท่านอาจารย์มั่น ๆ ท่านเล่าให้ผมเขียนฟังว่า เมื่อเราได้ที่สงบดี จะแนะนำธรรม
ต่าง ๆ กิดไปด้วย เป็นเหตุให้พิจารณาไตรลักษณ์ เทศนาไตรลักษณ์ เพราะผู้สงบ ผู้
แสดงก็สงบ สถานที่ก็สงบ จึงนับว่าเป็นสปีปายะเท่ากับเป็นการส่งเสริมเกื้อกูลให้ซึ่งกัน
และกัน หากว่าผู้ฟังสงบ ผู้แสดงสงบ แต่สถานที่ไม่สงบมีเสียงอ้ออิ่ง ก็จะทำให้ไม่ได้
ผล ทำให้เสียผลไปถึง ๓๐ เปอร์เซ็นต์ ซึ่งแม้ว่าธรรมนั้นจะเป็นธรรมที่ละเอียดอ่อน
ลึกซึ้งสุขุมคัมภีรภาพ ไพเราะนุ่มนวลควรแก่การสดับฟังเพียงใดก็ตาม ผลก็จะไม่ได้เต็มที่
น่าเสียดาย ทำไม? จึงเป็นเช่นนั้น ท่านได้เปรียบเทียบกับนาที่เต็มซัน เมื่อเราถือ
เดินไปขยอกไปมันก็หกไป โดยเหตุนี้จึงมีความจำเป็นที่จะต้องหาสถานที่สงบสงบแสดง
ธรรมจึงจะประสบผล อีกประการหนึ่งเล่า ผู้ฟังไม่สงบ คือไม่ได้ตั้งใจออกจิต ทำใจส่ง
ไปก่อน ๆ ตลอดถึงพูดคุยกัน อันนั้นจะต้องเสียผลไปถึง ๕๐ เปอร์เซ็นต์ เพราะขาด
ภาชนะที่รองรับคือผู้ฟัง เหมือนกับนาตกที่ตกลงมาจากท้องฟ้า ผู้ต้องการน้ำฝน แต่

รองรับน้ำหนักด้วยภาชนะรั่ว แม่ฝนจะตกลงมาสักเท่าใดก็ไม่สามารถจะชั่งอยู่ได้ พระธรรม
แม่จะตลกเพียงใดก็ตาม แต่เมื่อผู้ฟังไม่มีความตั้งใจแล้วธรรมนั้นก็ไร้ผล สำหรับผู้แสดง
ไม่สงบ คือการแสดงธรรมโดยจับคัมภีร์อ่านบ้าง นึกถึงธรรมตามหัวข้อที่จำได้บ้าง ไม่
ได้บ้าง อคติในตนเองเสียบ้าง แสดงธรรมติดตลกบ้าง แสดงธรรมโดยหวังเพื่อภักดิ์
เทศน์บ้าง เหล่านี้ชื่อว่าความไม่สงบของผู้แสดง ผลที่ใคร่ปรารถนาไม่ถึง ๕๐ เปอร์เซ็นต์
ท่านอาจารย์มั่น ๆ ท่านว่า ความสงบจากผู้แสดง ความสงบจากผู้ฟัง ความสงบจากสถานที่
ประกอบกับผู้แสดง ผู้ฟังมีความภูมิใจในตนเองที่จะได้รับผลเต็มที่ นั้นเป็นความจริงซึ่งผู้
เขียนและสหธรรมิกพร้อมทั้งครูบาอาจารย์ของผู้เขียนได้รับผลมาแล้วในอดีต...

พ.ศ. ๒๔๗๙

**๑๒ ปี ในการอยู่เชิงใหม่ ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตะเถระ
เจ้าพรรษาที่เขามูเซอ อ. แม่สาย จ. เชียงราย**

ท่านอาจารย์มั่น ๆ เล่าให้ผู้เขียนฟังว่า เมื่อคณะศิษย์พากันมาหาமாக-
ขน ทั้งเก่าและทั้งใหม่ ท่านอบรมธรรมอันเป็นภายในที่มีความสำคัญตามสมควร
แล้ว ท่านก็แยกย้ายกันไปแสวงหาสถานทั่วแควตามอัธยาศัย ส่วนตัวของท่าน
ก็เลือกเอายอดเขาที่พวกชาวเขาเหล่านี้เรียกว่า อ้น เป็นยอดเขาลูกหนึ่งที่สูงมาก
ในอำเภอแม่สายแห่งนี้และมีหมู่บ้านประมาณ ๑๐ ครอบครัว อากาศบนยอดเขา
หนาวตลอดปี บ้านพวกชาวเขาที่พวกเขาอยู่กันได้สร้างขนด้วยไม้และมุงหญ้า
ทำไม้เป็นแผ่นมุงกระทง และเปลือกถากเป็นกระดานล้อมรอบบ้านทุก ๆ อย่าง
แม้กระทั่งสัตว์เลียงกิ้งห้อยในบ้านหมด ทิ้งนอนเป็นเพราะว่าอากาศหนาวจัด
แต่มีกลิ่นสาบนำดู ถึงเช่นนั้นพวกเขาก็สามารถอยู่ได้ เพราะความเคยชินนั้น
เอง ท่านเล่าว่าพวกชาวเขาเหล่านี้รูปร่างก็ไม่เลว แต่หนักไปทางคนจีนอยู่
ไม่น้อย

ท่านปรารถนาว่าการอยู่ในทิวเวา เป็นเหตุให้จิตใจไม่คิดถึงโลกภายนอก ซึ่งมีแต่ความนึกคิดนหัดตัวเข้า ยิ่งนานวันก็ยังมีแต่ความมักน้อยในการนึกคิดมากเข้า นเป็นธรรมชาติช่วยให้เกิดประโยชน์ทางใจ เมื่อคณะศิษย์มามาก ท่านก็ให้อุบายซึ่งเป็นประโยชน์ของการดำเนินจิตและการที่จะส่งสอนชุนนุมนุชุน ความร้อบคอบนั้นเกิดจากความวิเวกมีประสิทธิภาพมาก มากกว่าการใช้การประชุมในงานที่มีแต่โลกภายนอกเข้าปะปน ซึ่งจะมีแต่ตาภายนอก แม้จะมีการแลกเปลี่ยนความรู้กับผู้ที่มสติปัญญาเฉลียวฉลาด แต่เป็นเพียงสัญญาและตาภายนอกจึงเป็นเรื่องของความสมมติ ทั้งเป็นไปเพื่อพรรคพวกและทิวิมานะ แต่ก็มีประโยชน์อยู่ตามสมควร เท่าที่สมมติจะให้ได้ ส่วนการประชุมที่ในวิเวก และแสวงหาประโยชน์จากการประชุมโดยการไปสถานทิวเวา นี้แหละเป็นทางพระนิพพานเพื่อความไม่เกี่ยวข้องกังวล เป็นไปโดยเสียสละ ทำตัวให้เป็นสมณะที่ถูกต้องเป็นอย่างดี ต่างองค์ต่างมีความมุ่งมั่นต่อการปฏิบัติธรรมชั้นสูงของพระพุทศาสนาเป็นการรวมอยู่ในใจอันเดียวกัน เป็นเหตุให้คนคิดแต่หนทางปฏิบัติที่จะให้ก้าวหน้าในด้าน เป็นการรวมคณะที่หวังความจริง ซึ่งเป็นกรยากเหลือเกินที่จะมีศิษย์อาจารย์เช่นนี้ ความเป็นเช่นนี้เองที่สามารถยกระดับการปฏิบัติธรรมกัมมัฏฐาน หรือวิปสนากัมมัฏฐาน อันเป็นธรรมาสำคัญธรรมาหนึ่งในพระพุทธศาสนาให้ปรากฏเป็นที่แจ่มแจ้งในยุคนเพราะเหตุแห่งความจริงนั่นเอง

ภูเขาคึ่งสูงตระหง่าน เรียงรายกันเป็นเทือกเขายาวเหยียด จากเชียงใหม่ถึงเชียงรายติดต่อกันเข้าไปจนถึงเขตพม่า หนาทึบไปด้วยต้นไม้หนาพรรณ มองดูเขียวชอุ่มเหมือนช่างภาพมาระบายสีเมืออยู่บนเขาลูกนี้ เมฆสีขาวเหมือนปุยฝ้าย ยังถูกลมพัดผ่านไปต่ำกว่าสถานที่อยู่เสียอีก ต้นสนที่พวกเขาใช้เอามาทำไฟแทนขี้ไต้ มีมากขึ้นเต็มลูกภูเขา พวกชะนี ลิง ค่างมีมาก ซึ่งมันเองก็ไม่รู้ว่ามีคนอยู่แถวนั้น ค่างก็พากันมาหากินเป็นหมู่ๆ ไต่เต้านตามต้นไม้ จากต้นไม้โน้นไปต้นไม้โน้นส่งเสียงแจ้วแจ้วไปตามภาษาของมัน แต่เมื่อพวกมันมาถึงกลดของท่านอาจารย์ มันก็งไปเพราะไม่เคยเห็นและพวกมันยังส่งเสียงอึกทัก บางตัวทำซ้ำเสียงมองยกมือป้องหน้าเบิ่งดูพวกแล้วพวกเล่าที่ผ่านเข้ามาทางนั้น อันเสียงสัตว์เหล่านี้แมจะดังพอสมควรเพราะมากตัวแต่ก็ยังเป็นเสียงวิเวกแว้งแว้งอยู่นั่นเอง มันไม่เหมือนเสียงคนทะเลาะกันหรือเสียงคนเอะอะ หรือเสียงรถ

เสียงเรือบิน เรือเหาะ เพราะเสียงเหล่านี้มีได้ให้เกิดเวกวังเวงเลย แต่มันทำให้เกิด
ความไม่สงบกระทบกระเทือนสมาธิของผู้บำเพ็ญตบะธรรม ตกเย็นถึงพลบค่ำจำนวนมาก
นานาพรรณมันคงจะไปหากินแล้วกลับมาวางรัง มันบินกันมาเป็นชุดๆ หลากสี จำไม่ได้
ว่าเป็นนกอะไรบ้าง กลับมาแล้วก็ส่งเสียงสำเนียงต่างๆ กัน แม้เราจะไม่ยอมมองแต่ก็
ผ่านสายตาควักแว้นเหมือนกับนกเลี้ยง เชื่องดี เสียงแหลม, เสียงทุ้ม, เสียงหนักเบา
ระงมไปรอบบริเวณ ทำไมหนอเสียงเหล่านี้จึงไม่เป็นภัย เมื่อเวลานั่งสมาธิ มันกลับทำให้
จิตสงบเร็วขึ้นเสียอีก เสียงนกมันก็ร้องไม่ขาดระยะ แต่การทำสมาธิได้ผลขึ้นตามปกติไม่
ต้องใช้ความพยายามจนเกินควร จึงหวนคิดถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าว่า อรรถญ
รกขบรูเลว สุนฺญา คารุจ ภิกขโว ในป่า ไต้โคนไม้เรือนว่าง เป็นที่สมควรแก่การ
บำเพ็ญสมณธรรมเป็นอย่างยิ่ง ระยะนี้เป็นเวลาพลบค่ำจำพวกจ๊กกระจันเรไรมีมากเป็น
พิเศษ มันพร้อมใจกันจริงๆ สัตว์จำพวกนี้ ช่วยกันร้องออกเป็นเสียงเดียวกัน ดัง
กังวานเป็นช่วงๆ แหลมคมเสียงนี้พวกเราจะหาเสียงอะไรเหมือนกับมันนั้นยากเหลือเกิน
แม้พวกมันจะพูดกันไม่รู้เรื่องเหมือนมนุษย์ แต่มันก็มีความสามัคคีช่วยกันในการ
ประสานเสียง ตัวมันเล็กสีกเท่านกน้อย แต่มันก็พลังแห่งการสามัคคีรวมกันเป็นหมู่
นับด้วยร้อยด้วยพัน เสียงของมันไม่ตะกันออกเสียงเดียวน่าสรรเสริญเสียงนยงกว่าสัตว์
อื่นยังความวังเวงให้เกิดขึ้นยิ่งกว่าเสียงใด ผมจิตใจไม่แก่กล้าจริงๆ แล้ว จะต้องให้คิดถึง
บ้าน แทบอยู่ไม่ได้เลยทีเดียว แต่สำหรับผู้เที่ยวธุดงค์หวังเพื่อความสงบแล้วก็ทำให้เพิ่ม
พลังให้เกิดความสงบยิ่งๆ ขึ้นไป ผู้อ่านคงแปลกใจว่าทำไม ปี พ.ศ. ๒๔๗๙ นั้นท่านถึง
พูดเรื่องป่าเขามากนัก เนื่องจากท่านได้เล่าเรื่องนี้เพื่อเปรียบเทียบการวิวัฒนาการทาง
แก้ไขธรรมชาติ แก่กันจนจะไม่มีอะไรจะแก้แล้ว เร็วเท่าไรก็ไม่ทันใจมนุษย์ไม่พอใจ
ความพอใจของมนุษย์นั้นไม่มทสนสุดท่านจึงหันมาพูดเรื่องธรรมชาติบ้าง หรืออาจจะสด
ขึ้นไปตามการอ่าน ใช้ เมื่อได้เวลากลางคืน ท่านอาจารย์มัน ๆ ท่านเล่าว่า จำพวก
ไก่ป่าพระยาตลอดทำไมมันจึงมีมาก เพราะเราจะได้ยินเสียงขึ้นบอกเวลา โดยที่เราไม่ต้อง
ไปตั้งยามตั้งโมง หากเราจะทำกำหนดไว้ให้ดีแล้ว มันจะขึ้นบอกให้ทุกๆ ยาม ๓ ชั่วโมง
ต่อครั้ง แต่ที่พวกมันจะพร้อมกันขึ้นอย่างเอาจริงเอาจังเท่านั้นเป็นเวลาตี ๓ จะต้องมา
ขึ้นก่อนตัวหนึ่งจากนั้นมันก็จะช่วยกันขึ้นเป็นการใหญ่ เสียงนี้จะส่งมาไกลมากแล้วมันก็

ไม่เป็นภัยต่อความสงบของผู้ต้องการความสงบแต่อย่างใดเลย เนื่องจากไม่มีเสียงอื่นเข้า
ปะปนเพราะสัตว์พวกต่าง ๆ คงจะนอนหลับกันหมด เสียงขุ่นของไก่จึงทำให้ได้ยินชัด
เจนมากอันที่จริงแล้วมันก็น่าจะขุ่นให้ดังมากเช่นนั้น เพราะเสียงของมันอาจเป็นภัยแก่
มันเองเมื่อมนุษย์รู้ว่าพวกมันอยู่ตรงไหนก็จะตามเสียงของมัน แล้วจับมันไปแกงกินให้
อร่อยไป พวกมันคงจะคิดกันว่าในตอนหนึ่กแล้วมนุษย์ผู้เป็นภัยใหญ่หลวงของมันคงจะ
หลับสนิท มันจึงตะโกนเสียงของมันอย่างไม่กลัวภัย แต่ฟังเข้าใจเถิดว่าอันธรรมชาติ
ก็แสดงธรรมชาติออกมาให้ปรากฏ จึงนำที่มนุษย์ผู้มปัญญาทั้งหลายควรจะช่วยกันรักษา
ธรรมชาติเอาไว้เถิดเพื่อให้เกิดเพื่อให้เกิดศึกษาหรือหาความเย็นใจ หรือเพื่อให้ท่านสมณะทั้งหลาย
อาศัยธรรมชาติหาหนทางให้ถึงซึ่งพระนิพพาน หรือมิฉะนั้นก็เพื่อที่จะให้สมณะทั้งหลาย
เที่ยวแสวงหาความสงบตามภาวะของท่าน ๆ ก็จะได้ธรรมเทศนาหรือธรรมอันวิจิตรลึกซึ้ง
ซึ่งเกิดจากธรรมชาติเหล่านั้นแล้วก็นำมาบรรยายเป็นพระธรรมเทศนา

แนะนำประชาชนให้เดินทางถูกต้องตามคลองครองธรรมเพื่อจะมีประชาชน
ผู้เป็นชาวพุทธไม่ต้องพากันงมงายในสิ่งต่าง ๆ อันเป็นทางนำไปสู่มิจฉาทิฐิให้น้อยลง
ด้วยอาศัยชาวเราช่วยกันรักษาซึ่งธรรมชาติป่าไม้มิ่งสิ่งสรรพสัตว์ไว้

คืนวันที่ล่วงไปในป่าใหญ่ ทิมท่งเหวระหารลำธารน้ำ ยิ่งความวิเวกลึกซึ้งแก่
ท่านอาจารย์มั่น ฯ และศิษย์ผู้หวังพ้นทุกข์อย่างยิ่งนั้น เป็นสิ่งที่น่าอนุโมทนาการยิ่งนัก
แต่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายในท่ามกลางขุนเขาถ้ำเนาไพรซึ่งจะมีจำพวก เสียงที่ทำให้
แหวววาบในหัวใจ ของผู้ทมิตบะอ้อนหนักคือเสียงสัตว์ตัวใหญ่ ๆ เช่นเสือโคร่ง เสือเหลือง
ช้าง และงูจงอางเป็นต้นมีซุกซุ่มมากในขุนเขาเหล่านั้น ส่งเสียงคำรามก้องจนแผ่นดิน
สะเทือน มันเป็นเสียงที่มันอาจอะไรเช่นนั้น เพราะเหตุแห่งเสียงสัตว์ตัวร้ายนั่นเอง ทำ
ให้พระธุดงค์ทั้งหลาย ชอบที่จะธุดงค์สู่ป่าที่ใหญโต ในที่อกเขานักกว้างขวาง เพราะ
เสียงเหล่านั้นตรงกันข้ามกับเสียง นก เสียงไก่ เนื่องจากมันเป็นเสียงไม่ไพเราะเสนาะโสต
เลย ซึ่งเรื่องมันแสดงให้เห็นถึงความตายในเมื่อมันส่งเสียงออกมาแล้ว ในใจของผู้ได้ยิน
ก็จะต้องนึกถึงตัวของมันว่าอยู่ไหน นึกอยู่ว่าอยู่ใกล้หรือไกล ถ้าอยู่ใกล้ก็จะต้องมีการ
ระวังตัว จิตใจในขณะนั้นได้ยินเสียงคำรามของเสือช้างนั้นได้หดตัวลงอย่างน่าประหลาดใจ

ที่เดียว แต่มนุษย์หาฟังยากเหมือนกันเพราะสัตว์พวกนี้ จะไม่อยู่ไกลจนกลาตมากมายเหมือน
สัตว์เหล่าอื่น จึงต้องมีตามภูเขาน้ำใหญ่ไกลคนจริงๆ จึงจะได้ยินเสียงมันเราจะพยายาม
ตามเข้าไปอยู่ในดงอย่างนั้นหรือ หากมิได้ เราเข้าไปในป่าใหญ่เพื่อต้องการวิเวก แต่
เผอิญเสือมันก็ชอบจะอยู่ในป่าใหญ่ที่ไกลจากคนเหมือนกัน

อันการรุดงค์ ท่านอาจารย์มั่น ฯ และศิษย์ถือเบญจกัณฑ์ที่จะต้องทำเป็นประจำ
จำเพราะถือมิให้อยู่ที่เดียวเป็นจำเจ เปลี่ยนที่อยู่บ่อยๆ ก็จะทำให้ไม่ต้องเป็นปลื้โพรกั้ว
ด้วยการยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่างๆ เป็นการแสวงหาธรรมสมควรแก่ธรรม ธรรมนั้นก็อยู่
ในตัวเรานี่เอง ทำไมจึงจะต้องไปเที่ยวหาอยู่ป่าเขาทำไม ไซ้แล้วธรรมอยู่ในตัวเรา แต่
การไปตามถ้ำป่าเขานักเพื่อแสวงหาความสงบให้ได้ เนื่องจากจิตใจของมนุษย์ทั้งหลาย
สับสนไปตามอารมณ์มากเหลือ มากจนเกินควรจำเป็นต้องหาวิธีลดความสับสนเหล่านี้
โดยวิธีต่างๆ ซึ่งก็ได้แก่การบำเพ็ญสมาธิให้มาก สงบให้มาก แต่การที่จะสงบใจได้นั้น ก็
ต้องบั่นทอนทางกายให้มากๆ เช่นการออกบวช ก็ตัดไปส่วนหนึ่ง ออกบวชแล้ว บำเพ็ญ
สมาธิ ก็ตัดเข้าไปอีกส่วนหนึ่ง ไม่ใช่แต่บวชยังต้องออกไปรุดงค์ ฉันทนเดียว ก็ตัดเข้า
ไปอีกเปลาะหนึ่ง เมื่อรุดงค์ก็เดินเข้าไปในป่าใหญ่ไม่มีอะไรในตัว นอกจาก กลด, มุ้ง,
บาตร, เท่านั้นที่เป็นบริวารของนักบวช ก็ตัดเข้าไปอีก ยิ่งท่านตัดมากเท่าไร การ-ห
ตัวของอารมณ์ก็มากขึ้นเท่านั้น เมื่อการหตัดตัวของอารมณ์มากเข้า จิตก็จะได้ชื่อว่าถูก
ทรมานอย่างหนักหน่วง เพราะจิตมนุษย์ชอบแต่สิ่งที่เต็มอารมณ์เท่านั้น ยิ่งเต็มอารมณ์
ได้มากก็ยิ่งพอใจจึงซอจิตได้ถูกทรมานด้วยทำให้จิตหตัดตัวลง นี่คือการรับประโยชน์จาก
การอยู่ป่าอย่างแท้จริง ท่านอาจารย์มั่น ฯ ท่านอธิบายให้ผู้เขียนฟัง

พ.ศ. ๒๔๘๐

๑๒ ปี ในเชียงใหม่ของ พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺตเถระ
เจ้าพรรษาที่พระธาตุดอยมแจ่ง อ. แม่ส่วย จังหวัดเชียงราย

การบำเพ็ญประโยชน์แก่พวกอยู่ในป่าคงอันเป็นที่เสนาจะกันดาร และต่าง
ภาษานนยากนัก ในสมัยนั้นการไปไหนแต่ละแห่งต้องใช้การเดินทางใช้เวลาหลาย ๆ วันจากที่
หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง ก็การอยู่กับพวกชาวเขาเผ่าหนึ่ง คือ มุเซอร์ ท่านก็ได้อาศัย
พวกเหล่านี้อยู่จำพรรษา ท่านเล่าว่า “กัจจกรยพวกนี้อยู่อย่างหนึ่ง คือ มีพวกมิสซันนารี
ที่เป็นบาทหลวงขึ้นไปแนะนำให้เขานับถือคริสต์ตั้งคริสเตียน มีหลายพวกหลายครั้งที่
พวกบาทหลวงเหล่านี้ไปสอน ทั้งแจกสิ่งของมากมาย แต่พวกนี้ก็ไม่ยอมจะเข้าศาสนา
กับพวกนั้นเลย ครั้นเมื่อพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาไปอยู่พวกนี้จะทำบุญด้วย แต่นั่นก็
ไม่ได้หมายความว่า จะเข้าไปอยู่ในพระพุทธศาสนา เพราะพวกนี้นับถือภูตผีศางอยู่แล้ว
อย่างไรก็ตาม พวกชาวเขานี้จำนวนมากทั้งเชียงรายเชียงใหม่ คณะของพระอาจารย์มั่น ฯ
ได้ไปช่วยแนะนำสั่งสอนพระพุทธศาสนาไว้เป็นพื้นฐานมากทีเดียว จึงเป็นนิสัยติดต่อ
มาจนถึงปัจจุบันนี้ นับเป็นการปูพื้นฐานการนับถือพระพุทธศาสนาแก่ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ
ไว้แล้วตามสมควร ซึ่งสมัยนั้นยังไม่มีใครสนใจชาวเขากันเลย

จากการจำพรรษาบนภูเขาออกพรรษาแล้วท่านก็ลงจากภูเขา แต่คงอยู่ใน
อำเภอใกล้เคียง ท่านเล่าว่า ในเขตเชียงใหม่เชียงรายนมิวคเกา ๆ ที่สร้างตามภูเขาเล็ก ๆ หรือ
ท้องที่ต่าง ๆ มากทีเดียว เฉพาะที่อำเภอแม่สวามิวครางอยู่ถึง ๒๐๐ กว่าวัด อันนั้นก็แสดง
ถึงความเจริญทางวัฒนธรรมในอดีตของคนภาคนี้ จากปรากฏการณ์ที่เห็นวัดร้างจำนวนมาก
นั้น ทำให้ท่านได้แสดงความคิดเห็นว่า การที่ประชาชนในกาลก่อน แม้ความเจริญ
ในทางวัตถุต่าง ๆ ยังไม่มาก ทำไมถึงมีความศรัทธาอย่างยิ่ง ได้สร้างวัดมากเช่นนั้นก็
การแสดงถึงความสามารถอันเกิดขึ้นจากศรัทธา เป็นการรวมพลังทำให้เกิดวัตถุภายนอก
ขึ้นเพราะวัตถุต่าง ๆ จะเกิดขึ้นได้นั้นมิใช่่ง่าย ๆ ต้องเสียสละร่วมกันทั้งกำลังกายและกำลัง
ความคิด กำลังทรัพย์จึงจะเกิดขึ้นได้ กำลังศรัทธาจะเกิดขึ้นได้นั้น ก็ต้องอาศัยความ
สามารถของผู้นำจึงจะเกิดขึ้นและเป็นพลังได้ แสดงว่าก่อนนั้นทางภาคเหนือได้มีพระสงฆ์
จำนวนไม่น้อยและมีความสามารถมากทีเดียวที่ได้เป็นผู้นำสร้างวัดขึ้น แต่ละวัดนั้นจะขาด
เสียมิได้คือพระธาตุตามภาษาพื้นเมืองนั้นคือ เจดีย์ ที่เราเรียกกันทั่วไป

ที่เรียกว่าพระธาตุจอมแจ้งนั้น ก็เป็นวัดเก่าวัดหนึ่งในจำนวนหลายร้อยวัดที่
ท่านอาจารย์มั่น ฯ ท่านได้เลือกจำพรรษาในปี ๒๔๘๐ นี้ แต่ท่านก็มิได้ตั้งใจจะรอฟน

ว้ดว้รวังน้เพอ้ให้เบ้เน่วค้ท้เจ้ร้ญ้ช้น้ใหม่้อก้ เพ้ยงแต่้เห้็นวัาเบ้เน้สภาพ้ท้สงบ้สงค้สมค้วร
แก้การ้ท้จะบ้่าเพ้ญ้สมณ้ธรรม้ได้ และสมค้วรท้ศ้ษย้ต้ดตาม้จะต้ใช้สถาน้ท้เหล้านบ้่าเพ้ญ้
ก้ม้มีฐ้ฐานต้ด้ค้ท้านน้

แต่้ท้านต้ให้คว้ามเห้็นแก้ผ้เช้ยน ในการ้ท้ว้ดว้รวังน้วัามน้เบ้เน้การค้ยอ้ยงหน้ง
ค้ยอ้ยงค้ยอ้ยงค้ยอ้ยงค้ยอ้ยงค้ยอ้ยงค้ยอ้ยงค้ยอ้ยงค้ยอ้ยงค้ยอ้ยงค้ยอ้ยงค้ยอ้ยงค้ยอ้ยง
มาอ้าศย้ผ้งบ้างผ้างบ้าง โดย้เฉพา้สมภาารก้ต้อท้ากน้เอ้กเก้รค้กฟ้สค้าร ท้งเช้ยอ้วั
ว้ญญ์ณ้เม้อเข้า้ใจเอ้อวัาเบ้เน้ผ้ ม้นต้ออ้าศย้อยท้ว้ดว้รวังเหล้านม้มากกว่า้แห่งอ้น ๆ ด้งน้
จ้งเก้ดคว้ามหว้าดเส้ยวท้เบ้เน้เน้สย้ของคณ้ไทยท้ให้น้ก้ถึงวั ว้ดว้รวังน้หน้า้กล้วมาก

จ้งเบ้เน้เหตุ้ให้เบ้เน้ผลค้แก้นก้ป้ฏฐบ้ค้ธรรม้ส่วน้หน้ง ท้ทำให้้จ้ต้ใจของบุ้คค้
ผ้เข้ามา้อยว้ดว้รวังบ้งเก้ดคว้ามหว้าดเส้ยวตาม้เน้สย้แห่งคว้ามเช้ยอ้ถ้อ และเบ้เน้ผลท้ให้
เก้ดคว้ามสงบ้เง้ยบ้ใน้ใจช้นต้

เบ้เน้ท้ท้ราบอ้อยแล้ววั ว้ดว้รวังน้ท้านอ้อจารย์ม้่น ๆ ไม้ใคร้จะจ้่าพรรช้
แห่งเด้ยวหลาย ๆ บ้ จะม้มากอ้อยคร้งส้ท้ายคร้งเด้ยวท้านน้ เพราะระยงน้ท้านก้ช้รภาพ
ลงมากแล้ว การ้ท้ท้านต้อเปล้ยนท้อยู่เส้มอ้นน้ท้านมีคว้ามประสงค้อย ๒ ประการ ค้ยอ้
๑ ท้านต้อการมีให้เบ้เน้การค้ดถ้ด ๒ ท้านต้อการฝ้กฝ้นล้กค้ษยท้เบ้เน้พระภค้ษสามณ้
เพราะท้านต้กล้่าวอ้อยเส้มอวั พระณ้รมีคว้ามส้าค้ญมาก ในเม้อมีเหตุอ้นหน้งอ้นค้
เก้ยวกับพระณ้รท้านจะให้คว้ามส้าค้ญหรือถ้อวัาเบ้เน้กรณ้ย้พิเศษไว้เส้มอ เก้ยวกับการ
เอ้ออกเอ้อใจท้านถ้อเอ้อพระณ้รเบ้เน้ท้ล้กก่อนเส้มอ ตาม้ท้ผ้เช้ยนต้ด้ค้ตาม้ท้านอ้อย
ระยงน้ท้านน้ ท้ท้ราบเร้อนค้ช้งท้านต้แ่ยมให้ผ้เช้ยนฟ้งเส้มอ ๆ วั การฝ้กฝ้นพระ
ให้ต้รับประย้อช้น้องค้เด้ยวท้ากบ้ได้โยมเบ้เน้ ๑๐๐ เบ้เน้ ๑๐๐๐ คณ เพราะวัาพระน้
เม้อต้รับการฝ้กห้ดจ้นเบ้เน้ออ้อจารย์ได้แล้วจะเบ้เน้ผ้ไปสอนผ้อนค้ค้ออกมาก ท้านจ้งสนใจ
และต้งใจฝ้กฝ้นพระณ้รเบ้เน้พิเศษ ช้งต่างกับอ้อจารย์อ้น ๆ ท้ก้าล้งให้คว้ามส้าค้ญแก้อโยม
หรืออบุสากอบุสากมากกว่า้พระณ้ร ในเร้อนเก้ยวกับการป้ฏฐบค้ธรรม้ตล้อถ้ดถึงการต้อ
รับโ้อภาปราศย้ถ้อเอ้อโยมเบ้เน้กรณ้ย้พิเศษไปเส้ยหมค้ เลยท้ให้พระณ้รช้ก้จะระอาคร้
บ้ออ้อจารย์มากช้น โดย้เข้า้ใจวัาคร้บ้ออ้อจารย์ไม้ต้ให้คว้ามส้าค้ญแก้อตน้หรือท้านปล้อย
เวล้อต่าง ๆ ไปสอนอ้อยท้โยมเส้ยส่วน้มาก ชาค้การเอ้อใจในพระณ้ร จ้งท้ให้พระณ้ร
น้กลับมาเป็น้อจารย์ในภายหล้งน้อยลง ทุกวัน ๆ

สำหรับพระอาจารย์มั่น ฯ ศิษย์ที่เป็นพระภิกษุกลับมาเป็นอาจารย์ศิษย์ที่เป็นสามเณรกับบวชพระกลับมาเป็นอาจารย์ รู้สึกว่าเกือบทั่วประเทศไทยที่เป็นศิษย์ของพระอาจารย์มั่น ฯ ที่ท่านเหล่านั้นได้เดินทางไปประกาศธรรม นึกเป็นผลงานของพระอาจารย์มั่น ฯ ที่ควรจะได้เป็นตัวอย่างทรงเตือนสติให้ระลึกถึงว่า ผู้เป็นพระอาจารย์ทั้งหลายควรจะกลับมาให้ความสำคัญแก่พระภิกษุสามเณรมากกว่าที่เป็นอยู่ในขณะนี้ เพราะบางที่พระอาจารย์บางองค์ก็เข้าใจว่าเมื่อมีโยมมากชน-นับถือ-มาหามาก ๆ เข้าก็เข้าใจว่าเป็นการดีเป็นเรื่องของคุณธรรมที่สูงจึงมีคนมาก ประชาชนเขาจึงมาหามากอะไรทำนองนี้ เกิดความเข้าใจผิดในตัวของตัวเองมากยิ่งขึ้น ทำให้เกิดความสำคัญผิดในพระภิกษุสามเณรอันควรจะได้ใช้เวลาฝึกฝนผู้ซึ่งควรเป็นผู้ดำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา

ในระยะนี้ ต่างก็เป็นที่ทราบถึงเกียรติคุณของพระอาจารย์มั่น ฯ มากขึ้นตามลำดับในหมู่ของพระภิกษุสามเณร จึงได้พยายามที่จะติดตามท่าน เพื่ออยากเห็นและอยากฟังเทศน์ท่านบ้าง หรืออยากอยู่ปฏิบัติอยู่กับท่านโดยเฉพาะในหมู่พระภิกษุสามเณรมีมากพอสมควร มีบางองค์ก็โดยอมเสียสละส่วนอื่น ๆ น้อมตนเข้าปฏิบัติธรรมกัน จึงปรากฏว่ามีการเดินธุดงค์ซึ่งหมายความว่าไปหาสถานที่วิเวก มีไข้ไปแสวงหาความขลังอย่างอื่น ๆ เพราะปรากฏว่ามีการธุดงค์เพื่อแสวงหาอะไรไม่ทราบที่แฝงอยู่เบื้องหลัง หวังจะเอาการแบกกลดหม้อผ้าดำ นำพรรคพวกจำนวนมากหาทางให้มันตั้งจนเป็นข่าว ถึงกับทางราชการออกประกาศห้ามบักกลดที่นั่นที่นั่น ที่เป็นเรื่องไม่ใคร่จะถูกต้อง

การรวมตัวของศิษย์มากขึ้น ทำให้ท่านอาจารย์มั่น ฯ ท่านใคร่ครวญพิจารณาถึงความเป็นไปได้ต่าง ๆ ของคนภาคเหนือ ซึ่งระยะ ๑๒ ปีเป็นการศึกษาถึงนิสัยใจคอ ตลอดจนอุปนิสัยวาสนาได้เป็นอย่างดี ท่านได้เคยพูดคุยกับผู้เขียนอยู่เสมอว่า คนเมืองเหนือนี้ใจอ่อนศรัทธาในพระพุทธศาสนา กัดแต่การที่จะยอมเสียสละบวชอุทิศตนต่อการปฏิบัติอย่างจริงจังนั้นน้อยมาก ๑๒ ปีของการอยู่ภาคเหนือ ยังไม่เห็นใครจะมาบวชและปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังสักองค์เลย ซึ่งตรงกันข้ามกับคนภาคอีสานยังมีคนมาบวชแล้วตั้งใจเด็ดเดี่ยวมีอยู่มาก จนถึงมีศรัทธาความตั้งใจอย่างแน่วแน่ของการปฏิบัติ แม้จะได้เรียนจากเรา ปฏิบัติกันอย่างจริงจังมาแล้วก็ตาม ยังได้พากันติดตามมาหาเราถึงจังหวัดเชียงใหม่ การมานั้นมิใช่เพื่อหวังประโยชน์อะไรอื่น นอกจากจะมาหาทางแก้ไขในเรื่องของ

การปฏิบัติธรรมกันทั้งนั้น คนทางตะวันออกเฉียงเหนือจึงถือได้ว่าเป็นคนที่มีความรัก
เป็นเป็นเยี่ยม แม้ว่าจะมีบุญญาธิการอันชานบอยเป็นส่วนมาก บรรดาผู้มาฝึกฝนอยู่กับ
เราทอดตามมามากจนทุกหนเอง ทำให้คิดถึงว่าเราอาจจะต้องกลับไปทางอีสานอีก แต่
ในขณะที่ใครจะทำประโยชน์ให้แก่คณะบ้างตามสมควร จึงพยายามหาทางปลุกนิสัย
บุคคลให้เข้าใจถึงการปฏิบัติจิตใจทั่ว ๆ ไป ทุกหนทุกแห่งตามที่ท่านเดินทางไป พร้อม
ทั้งบอกให้คณะศิษย์ที่มีความรู้พอสมควรเดินทางไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ เพื่อหาทางฝึกปรือ
ชาวบ้านให้เข้าใจถึงความจริงในการปฏิบัติธรรม ตลอดจนสรรเสริญอานิสงส์ของพระพุทธรูป
ผลของพระพุทธศาสนา เพื่อที่จะได้มาแก้ความงมงายต่าง ๆ ที่พากันเชื่อดูผิด ๆ และการ
นึกได้ผลคือทำให้เกิดความเข้าใจถูกต้องขึ้นมา เนื่องจากตามชนบทที่อยู่ห่างไกลความ
เจริญ ขาดผู้ที่มีความรู้แจ้งแนะนำ ก็จำเป็นต้องยอมเพื่อบางสิ่งบางอย่างอันอาจจะทำให้เขา
สำเร็จผลงานที่ตั้งใจไว้ อันความจริงความสำเร็จผลงานนั้นมันก็จะสำเร็จอยู่แล้ว แต่
เมื่อเปรียบเทียบกับที่เขาบูชาเช่นสรวงในสิ่งที่เขาบูชาเชื่อดูผิดก็จึงทำให้เกิดความเชื่อง
ซึ่งก็เป็นการเกียกมาก แต่เมื่อเขาได้มารับรสพระธรรมพร้อมกับการปฏิบัติธรรม คือ
การบำเพ็ญจิตให้สงบบังเกิดผลอันเป็นภายในแล้ว ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในตัวเอง
ครั้งแล้วเราก็นำธรรมต่าง ๆ เพิ่มเติมก็จะบังเกิดความเชื่อมั่นยิ่งขึ้น จึงทำให้เกิดผล
ในการเผยแผ่ธรรมได้เป็นอย่างดี

การไปทำความเพียรก็มีมาตรฐานตามที่ต่าง ๆ กิตติ การออกไปเที่ยวแนะนำ
สั่งสอนประชาชนตามหมู่บ้านนั้น ๆ กิตติ ท่านจะมีเวลานัดให้ไปรวมกันเมื่อถึงเวลา
คือหากได้ไปทำประโยชน์ตนและบุคคลผู้อื่นพอสมควรแล้ว ในระยะเป็นเดือนจะนัดไป
ประชุมกันที่แห่งใดแห่งหนึ่ง พระเถรานุเถระที่เป็นศิษย์ของท่านที่ไปทำงานนั้น ๆ มา
แล้วจะมาเล่าความเป็นไป หรือสิ่งที่ประสบมาเพื่อการแก้ไขเหตุการณ์ต่าง ๆ ปรับปรุง
การสอนให้ถูกต้อง ซึ่งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยไม่ต้องให้เสียเวลาที่จะต้องตามไปบอก
องค์น้องกัน การดำเนินการสอนเป็นไปในแนวเดียวกันทั้งสิ้น เพราะการประชุม
ปรับความเข้าใจ และมีท่านเป็นประธานที่เคารพสูง มีความรู้สูง

การกระทำเช่นนี้ท่านแล้วว่า เพื่อเป็นประโยชน์ตนและบุคคลอื่น แต่พยายาม
ที่จะแสวงหาสถานที่สงบเป็นสำคัญ เพราะในขณะที่จะฟื้นฟูการปฏิบัติธรรมให้หนาแน่น
ยิ่งขึ้น และการแก้ไขสิ่งที่ปฏิบัติเป็นไปเพื่อความมั่งคั่งทางฝ่ายฆราวาสและบรรพชิต.

พ.ศ. ๒๔๘๑-๒๔๘๒

๑๒ ปีในเชียงใหม่ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ
จำพรรษา วัดเจ็ดยอดหลวง จำพรรษา ที่แม่คอย อ.พร้าว

ท่านเล่าให้ผู้เขียนฟังว่า เรามาอยู่เชียงใหม่โดยเฉพาะได้ใช้ชีวิตความเป็นอยู่ในป่าเป็นส่วนมากเพราะมีที่ควรแก่การวิเวกมาก ผลจากการพิจารณาถึงความเสื่อมความเจริญของพระพุทธศาสนา ในเรื่องของการปฏิบัติทางกรรมฐาน ก็ปรากฏชัดแก่ท่านเป็นอันมาก ครั้งหนึ่งเมื่อท่านพักอยู่ในอรัญวิเวก ธรรมนิมิตได้ปรากฏแก่ท่านว่า “เราไปได้เดินไปตามทาง ซึ่งทางนั้นโล่งเตียนสะอาด ขณะที่เราเดินไปนั้น ปรากฏว่ามีพระภิกษุสามเณรเดินตามท่านมาเป็นอันมาก ดูเป็นแถวยาวเหยียดเมื่อเดินไปและเดินไปก็ปรากฏต่อไปว่า พระภิกษุสามเณรเหล่านั้น เป็นพระเถระผู้ใหญ่และผู้น้อย ต่างก็เดินไปคนละทาง บ้างก็แยกทางไปทางซ้าย บ้างก็แยกไปทางขวา บ้างก็ลาหน้าเดินไปอย่างไม่เกรงใจ ดูพลุกพล่านไป”

ผู้เขียนเกิดความสนใจในธรรมนิมิตนี้มาก จึงได้ถามท่านว่า “ธรรมนิมิตนี้หมายถึงอะไร” ท่านตอบว่าพิจารณาเอาเองซิ ผู้เขียนได้ถามท่านต่อไปว่า “กระผมเองไม่สามารถจะเข้าใจได้ลึกซึ้ง และการตีความหมายอาจจะไม่ตรงจุดสำคัญ จึงขอให้ท่านอาจารย์จงได้กรุณาไขปัญหาให้แก่กระผมด้วย” เมื่อท่านได้ถูกผู้เขียนรบกวนขอให้อธิบายธรรมนิมิตนี้แล้ว ท่านก็จึงเริ่มที่จะอธิบายว่า ในการต่อไปข้างหน้า จะมีผู้นิยมการทำกัมมัฏฐานภาวนากันมากขึ้น ก็จะมีการตั้งตนเป็นอาจารย์สอนกรรมฐานภาวนากันมาก การตั้งตนเป็นอาจารย์สอนกัมมัฏฐานภาวนานั้น ก็จะมีทั้งมีคุณภาพและไม่มีคุณภาพ คือต่างก็จะสอนไปตามความเข้าใจของตนจนถึงกับนำเอาการตั้งตนเป็นอาจารย์สอนกรรมฐานภาวนาบังหน้า แล้วก็ตามการไม่บริสุทธิ์ด้วยประการต่างๆ ผลที่เกิดขึ้นจึงไม่เป็นผลเท่าที่ควร แต่บางพวกก็ติเพราะยังเดินตามเราอยู่นี้มิได้หมายความว่าเราเป็นผู้พิเศษ แต่การดำเนินของเรานั้น ได้ทำไปด้วยความบริสุทธิ์ใจ มุ่งเพื่อความพ้นทุกข์ โดยปฏิบัติท่านก็ทำให้ได้ผลทั้งตนเองและศิษยานุศิษย์ตลอดมา การต่างคนต่าง

ตั้งตนเป็นอาจารย์นั้น ย่อมทำให้เสียผล เพราะทำให้เกิดความเลื่อมใสแก่ผู้จะมาเรียน
กรรมฐานภาวนาว่าจะถือเอาอาจารย์ไหนจึงจะถูก” นึกถึงการแก้กรรมนิมิตที่พระอาจารย์
มั่นฯ ท่านแสดงแก่ผู้เขียน และผู้เขียนก็ล่วงกาลผ่านวัยมาถึงบัดนี้ ก็ได้ ๓๘ พรรษาแล้ว
นับแต่บวชมา ก็พิจารณาตามกรรมนิมิตของท่านอาจารย์มั่นฯ นั้น ก็เขาเคาชนมากทีเดียว
ในปัจจุบัน เมื่อผู้เขียนบวชเป็นสามเณรอายุ ๑๖-๑๗ ปีนั้นก็จำความได้ว่า ยังไม่มีการ
นิยมเรียนและสอนกรรมฐานภาวนากันเท่าไรเลย หากคนจะมาสนใจเรียนสมาธิก็แสนยาก
แม้อาจารย์จะสอนเป็นลำดับเป็นขั้นก็แสนยาก จะมักแต่ลูกศิษย์ของท่านอาจารย์มั่นฯ นี้ เท่า
นั้นที่ออกอุทนต์ และถือโอกาสแนะนำสั่งสอนประชาชนในเรื่องเกี่ยวกับสมาธิภาวนา ตัวผู้
เขียนเองก็ได้มารับการฝึกอบรมสมาธิภาวนากับศิษย์ของพระอาจารย์มั่นฯ เช่นกัน ท่านผู้
นั้นคือ พระอาจารย์กงมา จิรปัญโญ ในขณะที่ผู้เขียนอายุเพียง ๑๓ ปีเท่านั้น และรู้
สึกว่า มีศิษย์ของท่านอาจารย์มั่นฯ เช่นกับพระอาจารย์กงมา ซึ่งเป็นอาจารย์ของข้าพเจ้า
จำนวนหลายองค์ที่ท่านได้กรุณา ออกแนะนำสั่งสอนประชาชนในเรื่องของกรรมฐาน
ภาวนาและก็ได้ผลมาก เป็นการเปิดศักราชของการปฏิบัติธรรมชนอย่างกว้างขวางจน
ปรากฏว่าทุกๆ ภาคของประเทศไทย จะได้เป็นผู้รับการอบรมการปฏิบัติธรรมสายพระ
อาจารย์มั่นฯ ผลที่เกิดขึ้นจากการอบรมจิตนี้ เป็นสิ่งอัศจรรย์ เพราะประชาชนทั่วไป
ยังไม่เคยได้บรรลพระธรรมอันซาบซึ้งเช่นนี้ เมื่อได้รบก็เกิดความเลื่อมใสซึ้ง และ
กระจายกันทั่วๆ ไป จนปรากฏเป็นนวัตป่าอันเป็นแหล่งของการทำกรรมฐานทั้งพระภิกษุ
สามเณรและอุบาสก อุบาสิกา

ผู้เขียนคิดว่า นี่เองเป็นต้นเหตุของการเกิดขึ้นซึ่งพระอาจารย์กรรมฐาน
เพราะมาคิดว่าเป็นการที่ถูกต้องแล้วว่า พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญกรรมฐานจนได้สำเร็จ
เป็นพระสมมาสัมพุทธเจ้า พระสาวกก็เช่นกัน และผู้ต้องการสำเร็จเป็นพระอริยบุคคล
ก็ต้องทำกรรมฐานและทรงตรัสสรรเสริญผู้ทำกรรมฐาน จึงเป็นการถูกต้องที่ผู้บวชเข้า
มาแล้วจะต้องทำเช่นนั้น ทรงตำหนิผู้ที่ไม่ทำกรรมฐานว่า “เป็นเพียงลูกจ้างเผาศาสนา”

การปฏิบัติกรรมฐานภาวนา ที่เจริญขึ้นในประเทศไทยจะด้วยเหตุใดก็ตาม ก็
ถือได้ว่าเป็นการดีมาก เป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนา มาก ถึงแม้ว่าจะมีการปฏิบัติผิด
นอกกริตนอกรอยไป ก็จะไม่ทำให้เกิดความเสียหายอะไรมากนัก แต่ว่าควรจะได้ปรับปรุง

และพยายามที่จะดำเนินการปฏิบัติธรรมไปโดยความไม่บริสุทธิ์ใจ ก็จะทำให้เกิดประโยชน์
อย่างยิ่ง ครั้นเมื่อหวนระลึกถึงธรรมนิมิตของท่านอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ก็ทำให้เป็น
ห่วงถึงบุคคลที่ดำเนินการปฏิบัติกรรมฐานโดยความไม่บริสุทธิ์ใจ ที่จะทำให้เกิดความ
ไขว้เขว แต่จะอย่างไรก็ตาม พุทธบริษัทก็คงจะมีปัญญาพิจารณาโดยตนเองแล้วก็ใช้
โยนิโสไคร่ครวญ ก็อาจรู้ความถูกและผิดด้วยตนเองไม่ยากนัก

ในระยะนี้ พระอาจารย์เทศน์ (ปัจจุบันเป็นพระนิโรธรังสี) ได้อยู่กับท่าน
อย่างใกล้ชิดตลอดเวลา ก็ได้พยายามที่จะอาราธนาให้ท่านกลับทางภาคอีสาน เพื่อจะ
ได้แนะนำธรรมปฏิบัติแก่คณะสงฆ์ ซึ่งเป็นศิษย์ของท่านจำนวนมากที่ไม่สามารถจะตาม
มาหาท่านที่เชียงใหม่ได้ ท่านอาจารย์เทศน์ได้ชี้แจงเหตุผลต่าง ๆ เป็นต้นว่า นับแต่
ท่านอาจารย์ได้มาอยู่ที่ภาคเหนือถึงเป็นสิบ ๆ ปี ยังไม่ปรากฏว่ามีนักบวชชาวเหนือสนใจ
และตั้งใจปฏิบัติธรรมกับท่านอย่างจริงจังแม้แต่องค์เดียว มีแต่ท่านอาจารย์ปฏิบัติได้
รับความวิเวกเฉพาะองค์ท่านนั้น และบางคนก็เป็นเวลานานสมควรแล้วที่ท่านอาจารย์ได้รับ
ผลทางใจ ซึ่งควรที่จะกรุณาแก่นักปฏิบัติที่กำลังเฝ้าจริงเฝ้าอยู่ทางภาคอีสาน กระผม
เองก็ยังคงคิดถึงหมู่คณะที่ควรจะได้รับอุบายการปฏิบัติของท่านอาจารย์ และคิดว่าจะเป็น
ประโยชน์จริง ๆ

เมื่อท่านได้รับการแนะนำอาราธนาของท่านอาจารย์เทศน์อย่างนั้นแล้วประกอบ
กับพิจารณาเห็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา ท่านจึงตัดสินใจที่จะกลับภาคอีสาน หลัง
จากท่านเข้ามาจำพรรษาที่วัดเจดีย์หลวงอีกครั้ง โดยต้องการจะสงเคราะห์ชาวเชียงใหม่
แล้วท่านก็นั่งถึงสถานทิวเวก ทางแม่คอย อ.พร้าว ก็วกเข้าไปวิเวกจำพรรษาอยู่ที่นั่น

เมื่อท่านอาจารย์เทศน์ได้ทราบตามเพื่อที่จะให้ท่านกลับภาคอีสาน และแน่ใจ
พอสมควรแล้ว ท่านก็มีจดหมายไปถึง ท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ (จุ่ม พนฺธุโล) เจ้าอาวาส
วัดโพธิสมภรณ์ ซึ่งเป็นความปรารถนาอย่างยิ่งของท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ที่จะให้ท่าน
อาจารย์มั่นฯ กลับภาคอีสาน เมื่อได้รับจดหมายของท่านอาจารย์เทศน์ ก็คิดใจเป็นอย่างยิ่ง
ออกพรรษาของปี พ.ศ. ๒๔๘๒ ท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ก็ขึ้นไปเชียงใหม่ด้วยตนเอง
โดยไปพักอยู่ที่วัดเจดีย์หลวง มีความกระหายที่จะได้พบพระอาจารย์มั่นฯ ทางฝ่ายพระ
อาจารย์มั่นฯ เมื่อทราบว่าศิษย์คนโปรดคือเจ้าคุณธรรมเจดีย์มา (ท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์
แต่ครั้งเป็นสามเณรได้มาอยู่กับท่านอาจารย์มั่นฯ ทิวตเลยบึงหวดอุปราชธานี ท่าน

อาจารย์มั่น ฯ ท่านเล่าว่าเป็นสามเณรโคง คือเป็นเณรใหญ่ ได้ทำการปลุกมะพร้าวเป็นอันมากให้แก้วคน และเป็นสามเณรที่อ่านสอนง่าย)

ท่านอาจารย์มั่น ฯ ก็ลงจากคอยเดินทางมาพบกับท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ทวดเจดีย์หลวง ท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ก็เข้าไปกราบอาราธนาให้เดินทางกลับภาคอีสาน ท่านก็รับที่จะเดินทางไปตามความประสงค์

เป็นอันว่า ๑๒ ปีของการอยู่ภาคเหนือของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ โดยเฉพาะเชียงใหม่ ก็เป็นอันสิ้นสุดลงด้วยเหตุผลเป็นไปตามสมควร นักปราชญ์ผู้ฉลาดเมื่ออยู่ในสถานที่แห่งใด ย่อมทำประโยชน์แก่สถานที่แห่งนั้น แม้ประโยชน์ส่วนอื่นยังไม่ปรากฏ แต่ก็ได้เกิดเป็นวัดป่าขึ้นตามสถานที่ ๆ ท่านได้พักจำพรรษา และไม่จำพรรษาเป็นจำนวนมากในปัจจุบัน ยิ่งในขณะนั้นเมื่อทราบว่าเป็นแหล่งสถานที่ของท่าน ได้อยู่อาศัยแล้ว พระภิกษุและประชาชน จะได้พยายามที่จะทำให้เป็นวัดป่าขึ้น เรียกว่ามีผลระยะยาว ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น เพราะว่าท่านได้ปลุกฝังการปฏิบัติที่ถูกต้องและได้ผลจริงให้แก่ศิษย์ของท่าน กับทั้งศิษย์ของท่านก็ได้ปฏิบัติจริงได้ผลและสั่งสอนผู้อื่นจนเกิดผลได้ จึงเท่ากับเป็นการยกย่องเกียรติคุณของท่านไปด้วย ปรากฏการณ์เช่นนั้น ควรจะได้เป็นแบบอย่างแก่พระอาจารย์ทั้งหลาย ที่หวังความเจริญของพระพุทธศาสนา จะได้จดจำและหาทางดำเนินตาม ก็จะเป็นผลดีแก่พระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง

การเดินทางกลับภาคอีสานของพระอาจารย์มั่น ฯ ครั้งนี้ไม่มีอะไรมากนอกจากจัดบริวาร ๘ ของพระธุดงค์จะฟังมีท่านนักเป็นอันเสร็จ ท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ได้ล่วงหน้ากลับมาก่อนแล้ว ท่านก็ประกาศให้ศิษย์ผู้เคยปฏิบัติธรรมอยู่กับท่านให้ทราบบางองค์ก็อยู่บางองค์ก็กลับตามท่านไป

ท่านเล่าว่า ขณะที่โดยสารรถไฟไปนั้น ท่านได้พิจารณาไปด้วย ทำสมาธิเป็นการภายใน แม้จะพูดจะมองอะไรต่าง ๆ ก็ให้จิตเป็นสมาธิมีสติ ท่านได้เล่าเสริมว่าเราโดยสารรถไฟคราวนี้ กำหนดจิตจนปรากฏว่าไม่มีอะไร เป็นรถไฟหรือตู้โบกตู้ไหน มันกำลังวิ่งและกำลังเสียสติ มีเสียงอย่างไร ไปถึงไหน ไม่ปรากฏทั้งนั้นจิตได้เข้าสู่ความปรกติ การเดินทางเป็นวันเป็นคืนเหมือนชั่วขณะเดียวและสบายมากมีความเบาหลังจากลงจากรถไฟแล้วก็ไม่เสียกำลัง ทำเหมือนกับว่าอยู่ในป่าฉะนั้น

ผู้เขียนได้ฟังความชอบแล้ว รู้สึกเคารพและเลื่อมใสสิ่งที่ท่านได้กระทำความเพียรอยู่ทุกเมื่อ แม้จะเดินทางโดยรถไฟท่านก็ไม่ละความเพียร ผู้เขียนฟังขณะที่ท่านเล่า โดยความเป็นกันเองเช่นนี้ทำให้เกิดความระวังตนเองขึ้นมาก และมาได้ความคิดว่าการทำความเพียรนั้นเป็นอกาลิโกจริง ๆ คำสอนของพระพุทธเจ้าในคัมภีร์ คือไม่เลือกกาลเลือกเวลา สามารถจะบำเพ็ญจิตได้ในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อ

บินเมื่อท่านมาถึงกรุงเทพฯ ได้พักอยู่ที่วัดบรมนิวาสเป็นการชั่วคราว และผู้ขอรับรองท่านให้ไปอยู่เชียงใหม่คือท่านเจ้าคุณอุปาสถุณูปมาจารย์ (สิริจนโทจันทร์) เจ้าอาวาสวัดบรมนิวาสก็ได้มรณภาพไปแล้วก็เพียงได้พบกับท่าน สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ติสโสอ้วน) เป็นเจ้าอาวาสวัดบรมนิวาสแทน สำหรับสมเด็จพระมหาธีรวงศ์มีความเลื่อมใสในตัวของท่านอาจารย์มั่น ๆ มาก เนื่องจากได้เคยอยู่ร่วมกันที่วัดบรมนิวาสแต่ก่อนได้เห็นจริยวัตรของท่าน และท่านเจ้าคุณอุปาสถุณูปมาจารย์ก็ได้กล่าวสรรเสริญไว้มากเมื่อได้มาพบกันอีกครั้งนี้ จึงเป็นโอกาสอันงามที่จะได้ไถ่ถามข้อปฏิบัติธรรมอันเป็นประโยชน์และเป็นแนวทางของการปฏิบัติจิตต่อไป เหตุฉะนั้น ขณะที่พระอาจารย์มั่น ๆ พักอยู่วัดบรมนิวาส สมเด็จฯ จึงถือโอกาสสนทนาธรรมปฏิบัติเป็นการส่วนตัวตลอดเวลาในวันหนึ่งมีพระหลายองค์กำลังนั่งอยู่ข้าง ๆ สมเด็จฯ จึงถามท่านอาจารย์มั่น ๆ ว่า “เธอเข้าไปอยู่ในป่าไม่มีตำราจะหาธรรมที่ถูกต้องได้อย่างไร” พระอาจารย์มั่น ๆ ตอบโดยไม่ต้องคิดว่า “ธรรมนั้นมีอยู่ทุกหย่อมหญ้าสำหรับผู้มีปัญญา” สมเด็จฯ ได้อุทานขึ้นว่า “จริง ๆ และขอให้ท่านอาจารย์มั่น ๆ อธิบายต่อไปว่า ที่ว่า ธรรมมีทุกหย่อมหญ้า สำหรับผู้มีความหมายหมายความว่าอย่างไร?”

ท่านได้อธิบายว่า จิตที่ได้รับการอบรมที่ถูกต้องแล้วปัญญาย่อมเกิดขึ้น จะมองดูอะไรก็เป็นนิยานิกรรมทางสัน ส่วนผู้ไม่ได้รับการอบรมจิตที่ถูกต้อง ปัญญาแท้จริงก็ไม่เกิด แม้ผู้นั่งกำลังจับพระไตรปิฎกอ่านอยู่ก็ไม่เป็นผล ยิ่งทำให้เกิดความลังเลสงสัยตลอดไป ส่วนผู้มีความรอบรู้มาด้วยจิตที่ถูกต้องแม้จะไม่ต้องจับพระไตรปิฎกแต่ก็น้อมเอาสิ่งต่าง ๆ มาเป็นธรรมเป็นยอดพระไตรปิฎกได้ ยกตัวอย่างเช่น สังฆิกจะสามเณรไปบิณฑบาต เห็นเขาไถนา เห็นเขาไชน้ำ นำเอามาเป็นอุบายจนเกิดปัญญา แล้วท่านก็สามารถบรรลุพระอรหันต์ได้ เพราะเหตุที่ท่านได้นำเอาดินที่ชาวนาไถมาไถมาเป็น

อุบายว่า ดินไม่มีใจทำไมเขาจึงนำเอาไปตามประสงค์ได้ น้ำไม่มีใจ ทำไมเขาจึงนำเอา
ตามประสงค์ได้ เรามีใจทำไมไม่ทำใจให้เป็นไปตามประสงค์ เพราะเหตุนี้ธรรมจึงมี
อยู่ทุกหย่อมหญ้ามิใช่หรือ?

เป็นอันว่าท่านมาอยู่วัดบรมนิวาสช่วงหนึ่ง ก็ยังได้ทำประโยชน์ แนะนำ
ธรรมปฏิบัติแก่พระภิกษุสามเณรอุบาสกอุบาสิกาตามสมควรแล้ว - ท่านก็เดินทางต่อไป
และได้แวะจังหวัดนครราชสีมา พักอยู่วัดศาลวัน ขณะนั้นพระอาจารย์สิงห์เป็นเจ้าของาวาส
อยู่ และพระอาจารย์สิงห์ ขนฺตยาตโม ก็เป็นศิษย์ชั้นพระเถระ เป็นศิษย์รุ่นแรกของท่าน
เมื่อพระอาจารย์มั่นฯ มาเยี่ยมคราวนั้นมีความคิดใจมาก กับทั้งพระเถระอื่นๆ ทั้งพระ-
อาจารย์อ่อน ญาณสิริ พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร เป็นต้น ก็ยังอยู่ที่นั่น เป็นโอกาสที่ท่าน
จะได้แสดงธรรมอันเป็นส่วนของการแก้ไขจิต ทั้งพระเถระทั้งหลายก็สนใจที่จะฟังเพื่อ
การดำเนินปฏิบัติอันถูกต้อง ขณะนั้นผู้เขียนยังอยู่จังหวัดจันทบุรี

เมื่อพระอาจารย์มั่นฯ ได้พักอยู่ที่วัดศาลวันช่วงระยะหนึ่งแล้ว และได้สืบทอดธรรม
ส่วนลึก อันเป็นธรรมสำคัญไว้ เพื่อการให้ความคิดของท่านพระเถระทั้งหลาย จนมี
ความคิดว่าจะต้องติดตามท่านอาจารย์มั่นฯ ไป แต่ขณะนั้นท่านพระเถระทั้งหลายก็ยัง
ต้องอยู่เพื่อรักษาศรัทธาของประชาชนไปพลางก่อน แต่ปรากฏว่าบรรดาพระอาจารย์
ทั้งหลาย ในกาลต่อไปมาได้ติดตามท่านอาจารย์มั่นฯ มาเป็นส่วนมาก

ท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ ได้จัดเสนาสนะถวายท่านอาจารย์มั่นฯ เพื่อจำพรรษา
ที่วัดป่าโนนนิเวศน์ ท่านก็ได้พักจำพรรษาที่วัดป่าโนนนิเวศน์ ใน พ.ศ. ๒๔๘๓-
พ.ศ. ๒๔๘๔

ครั้งหนึ่งเป็นการเปิดเผยตัวของท่านอาจารย์มั่นฯ อีกครั้งหนึ่ง หลังจากท่านได้
ปลีกตัวอยู่ในถ้ำเขาซอเรนเพื่อสมณธรรมอยู่เชียงใหม่ -- เชียงรายเป็นเวลาถึง ๑๒ ปี
ที่ได้กล่าวว่าท่านได้เปิดเผยตัวนนักคือ ท่านจำพรรษาอยู่ใกล้บ้าน และเปิดโอกาสให้พระ
ภิกษุสามเณรทั้งหลายเข้าศึกษาและปฏิบัติอยู่กับท่านได้ และท่านก็อบรมและให้โอวาท
แนะนำ และแก้ไขปฏิบัติต่างๆ ทั้งภายนอกและภายในให้ได้อย่างไม่อื่น เป็นเหตุให้พระ
ภิกษุสามเณรผู้สนใจในการปฏิบัติเพื่อพ้นทุกข์ ได้ทราบข่าวอันเป็นมงคลอย่างรวดเร็ว
พระเลกเณรน้อย และพระเถรานุเถระจึงหลั่งไหลกันเข้ามาขอบทักเป็นศิษย์เป็นอันมาก

แม่ผู้เขียนได้คบชาวนอน เป็นมงคลนเช่นกนหมความ กระทบอรนอยากที่จะมา
 หาท่านให้จงได้ แต่พระอาจารย์กงมา ผู้เป็นอาจารย์ของข้าพเจ้ายังไม่ให้โอกาส เพราะ
 ขณะนั้นท่านยังสร้างวัดทรายงาม บ้านหนองบัว จังหวัดจันทบุรีอยู่ ท่านก็บอกว่าจะพา
 ไป ผู้เขียนก็พยายามทำความเพียรอย่างอุกฤษฏ์ไม่หลับไม่นอนตลอดเวลาหลายเดือนเพื่อ
 เร่งความเพียรหวังจะได้ศึกษาต่อกับพระอาจารย์มั่นฯ จนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ ผู้เขียน
 ก็ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ และได้ทำการรบเร้าพระอาจารย์กงมาเพื่อให้นำไปหาพระ-
 อาจารย์มั่นฯ ให้ได้ บินออกพรรษาแล้ว ท่านอาจารย์กงมา ก็ได้พาผู้เขียนเดินธุดงค์
 จากจังหวัดจันทบุรี ผ่านพระตะบอง จังหวัดมณฑลบุรี ศรีโสภณ ตัดขึ้นไปอรัญญประเทศ
 และข้ามภูเขาไปที่ถ้ำวัวแดง ผ่านอำเภอกระโทกเข้าจังหวัดนครราชสีมา ต่อไปถึงจังหวัด
 ขอนแก่น อุดร แล้วก็ตรงไปจังหวัดสกลนคร พบกับท่านอาจารย์มั่นฯ ที่บ้านโคก ต.
 ทองโฆบ อ.เมือง จ.สกลนคร อันเป็นบ้านเกิดเมืองนอนของพระอาจารย์กงมาผู้เป็น
 อาจารย์ของผู้เขียน

ตอนพระอาจารย์มั่น ภูริทัตเถระ กลับภาคอีสาน

พ.ศ. ๒๔๘๕-๒๔๘๗ จำพรรษาบ้านโคก

พ.ศ. ๒๔๗๗ จำพรรษาบ้านนามน

พ.ศ. ๒๔๘๘-๒๔๘๙-๒๔๙๐-๙๑-๙๒

จำพรรษาบ้านหนองผือ

จากนั้นไปเป็นการที่ผู้เขียนได้ประสบความเป็นไปต่าง ๆ ของพระอาจารย์มั่นฯ
 ด้วยตนเอง หลังจากได้รับคำบอกเล่าจากท่านและสานุศิษย์ของท่าน และได้เขียนไป
 ตามที่ทราบมากันันว่าพอจะให้ความรู้และความเข้าใจตามความเป็นจริง แก่ท่านผู้สนใจ
 ในประวัติความเป็นมาของพระอาจารย์มั่นฯ พอสมควร ฯ

จะอย่างไรก็ตามขณะที่ผู้เขียนกำลังนั่งตำหนักและรินน้ำชาถวายท่าน พร้อมกับได้ฟังเรื่องของเชียงใหม่จนจุกใจก็นับว่าเป็นกุศลจิตที่ได้มาพบท่านผู้ทรงคุณวุฒิ เนื่องจากการเล่าความเป็นมาหรือประวัติของท่านเองนั้น โดยมากท่านก็ไม่ใคร่จะเล่าให้ใครฟังเท่าไรนัก ท่านแสดงธรรมอันลึกซึ้งนั้นมากกว่า แต่การที่ท่านจะเล่าถึงความเป็นไปต่าง ๆ ของท่านนั้นก็ต่อเมื่อถูกรบกวนจากลูกศิษย์ ผู้ต้องการจะทราบความเป็นมาของท่านบ้างเท่านั้น

ในขณะที่ท่านอยู่ เสนาสนะที่บ้านโคก-นามน เป็นเวลา ๓ ปีแล้ว ท่านก็ได้ปรารถนาที่จะย้ายไปอยู่ที่บ้านหนองผือ ต. นาใน อ. พรรณานิคม ซึ่งเป็นการเตรียมงานใหญ่อีกครั้งหนึ่งที่ท่านจะไปคราวนี้ เพราะขณะนั้นพระอาจารย์ใหญ่ ๆ ที่เป็นศิษย์ของท่านได้มารวมกันอยู่เป็นจำนวนมาก เมื่อข่าวการเคลื่อนย้ายแพร่ออกไป ทุก ๆ ท่านก็รีบเข้าประชุมเพื่อจะได้ติดตามท่านไป

การเดินทางครั้งนี้ เป็นการเดินทางโดยเท้าอีกครั้งหนึ่งของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ซึ่งเป็นการเดินธุดงค์ครั้งสุดท้าย แต่เป็นความกรุณาอย่างยิ่งของท่านแก่ผู้เขียนในการณครนออกครั้งหนึ่ง คือ ท่านได้ไปแวะพักที่บ้านห้วยแคน อยู่ระยะหนึ่งเดือนกว่า ๆ บ้านนี้เป็นบ้านของพวกข่ง อยู่ตามชายเขาภูพาน ผู้เขียนได้ไปอยู่กับพวกเขาหลายเดือนโดยแนะนำธรรมต่าง ๆ จนเขาเกิดความเลื่อมใสมาก

ขณะที่ท่านพักอยู่ที่ป่าใกล้บ้านแห่งนี้ ผู้เขียนได้พักอยู่กับท่านและพระอื่น ๆ สอง-สามรูปทำให้ชาวบ้านแถวนั้นยินดีปรีดาเป็นอย่างยิ่ง เพราะเหตุที่ชาวบ้านเหล่านั้นได้รับรสพระธรรมจากผู้เขียนที่ได้ไปวางรากฐานการปฏิบัติไว้ก่อนแล้ว

เมื่อได้กำหนดที่เดินทางต่อไปยังบ้านหนองผือ พระเถรานุเถระได้ทราบข่าวการเดินทาง ก็ได้เตรียมตัวที่จะติดตามไปในระยะใกล้บ้าง ห่างบ้าง หนทางลัดที่จะไปบ้านหนองผือนั้น จะต้องเดินตัดดงไปทางบ้านห้วยกับแก้ว ผ่านไปทางบ้านกุดไห บ้านกุดบาก-บ้านผือเล็ก

การเดินทางครั้งนี้เดินวันเดียวไม่ถึง จึงต้องค้างคืนกลางทาง ทั้งการเดินทางก็ไม่ได้เร่งร้อนอะไร ถือว่าคำไหนนอนนั้นตามสบาย ส่วนพระเถรานุเถระผู้ติดตามนั้น ก็หาที่พักที่หมู่บ้านอยู่ห่าง ๆ ออกไป เพราะถ้ารวมกันอยู่เป็นหมกจะลำบากด้วยอาหารบิณฑบาต ส่วนผู้เขียนก็ได้ติดตามท่านอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ไปตลอดทาง

เมื่อถึงบ้านพักอเล็ก เป็นเวลาเย็นมากแล้ว ท่านจึงส่งให้พักอยู่ใกล้หมู่บ้าน
แห่งนี้ หมู่บ้านแถว ๆ นี้เป็นชาวบ้านป่า ทำมาหากินด้วยการทำไร่ถางป่า บ้านไม่ค่อย
เป็นหลักฐานเท่าไร สถานที่เป็นภูเขาแต่ก็ไม่สูงนัก ส่วนต้นไม้เท่าที่สังเกตเห็น เป็นไม้
เต็ง-รัง-ไม้แดง-ไม้มะค่าโมงเป็นส่วนมาก บางแห่งเป็นต้นเตย ๆ แต่บางแห่งก็เป็นตง
ต้นไม้สูง ๆ เป็นตงทึบ มองแทบไม่เห็นดวงอาทิตย์ การเดินทางนเป็นการชนลงภูเขา
ไปด้วย จึงทำให้ล่าช้าในการเดินทาง ฯ

ผู้เขียนจำได้ว่า การเดินทางของท่านอาจารย์มั่น ฯ ในครั้งนเป็นครั้งสุดท้าย
ในชีวิตของท่าน ในการเดินทางไกลข้ามภูเขา แต่ตามที่สังเกตการเดินทางของท่านแล้ว
ซึ่งขณะนั้นท่านมีอายุได้ ๗๕ ปีแล้วก็ยังเดินอย่างกระฉับกระเฉงว่องไว เดินไปได้อย่าง
สบาย ผู้เขียนก็ได้เดินตามท่านไปอย่างใกล้ชิดตลอดทาง ฯ

ภูเขาที่เดินผ่านไปนั้นเรียกว่า ภูพาน โดยส่วนมากจะเป็นภูเขาหินทราย มีใช้
หินปูนเหมือนแถบลพบุรี จึงทำให้คนอยู่ได้อย่างสบายไม่มีการแพ้ ถ้าเป็นภูเขาหินปูน
คนอยู่แล้วจะเกิดอาการแพ้เกิดโรคภัยต่าง ๆ จึงปรากฏว่า มีผู้คนอาศัยทำมาหากินอยู่เป็น
อันมาก แต่ก็ยังเป็นชาวเขาแทบทั้งหมด เขาเรียกผู้คนในแถวนั้นว่า “ลาวโซ่ง” “โซ่-ซ่า”
และ ลาวภูไท และทุก ๆ คนชาวเขาเหล่านี้เลื่อมใสพระพุทธศาสนาทั้งหมดนี้ มีการ
ทำบุญตักบาตร สร้างวัดวาอารามเช่นเดียวกับคนไทยทั่ว ๆ ไป แต่ยังขาดการศึกษา
เท่าที่เห็น เพราะไม่มีโรงเรียนจึงทำให้มีอะไรหลาย ๆ อย่างที่ควรจะต้องดีกว่านี้ แต่ไม่สามารถ
จะทำได้ การศึกษาจึงมีความสำคัญแก่มวลมนุษยชาติตั้งแต่เด็กกำพร้าจนกระทั่งบดิน

เมื่อได้พักค้างคืนที่ข้าง ๆ หมู่บ้านพักอเล็ก แล้วการเดินทางไปบ้านหนอง
ผือก็ไม่ไกลเท่าไร วันนั้นหลังจากฉันภัตตาหารเช้าแล้ว ท่านก็พักผ่อนพอสมควร
บ่ายแล้วจึงออกเดินทาง ถึงบ้านหนองผือประมาณ ๕ โมงเย็น ชาวบ้านทางนทราบ
ข่าวการมาของท่านอาจารย์มั่น ฯ ก่อนแล้ว จึงพร้อมด้วยพระเถระบางรูปผู้สันทัดในการ
จัดเสนาสนะ ได้คอยให้ความสะดวกแก่ท่านและพระติดตาม

ในบริเวณวัดหนองผือนั้น เป็นตงมีต้นไม้ใหญ่ปกคลุมครึ้ม ทำให้อากาศถ่ายเท
ลำบาก จึงเป็นแหล่งที่มความสำคัญอย่างหนึ่ง คือต้องทำความเพียรให้มาก นอนมาก
ไม่ได้ อาจจะต้องล้มป่วยและตายได้ ซึ่งปรากฏว่าผู้ที่มาหาท่านอาจารย์ได้ป่วยและ
มรณภาพไปหลายรูป

ครั้นเมื่อท่านไปถึง และบอกแก่ศาสนุศิษย์ญาติโยมว่า จะอยู่จำพรรษาที่
ทั้งญาติโยมและพระภิกษุช่วยกันจัดการซ่อมแซมเสนาสนะ ซึ่งมุงด้วยหญ้าคามมาแต่เดิม
ผุพังไปเป็นส่วนใหญ่ ที่ต้องซ่อมแซมให้ไว้ได้มากนั้น เพราะพระภิกษุสามเณร มีความ
ประสงค์จะเข้ามาอยู่กับท่านทวารทิศ เมื่อกาลออกพรรษา ก็จะเดินทางมาศึกษาธรรม
กับท่านตลอดเวลา ชุذنออก ชุذنเข้า เป็นประจำอยู่อย่างนี้

ผู้เขียนเองขณะนั้นก็ได้จากท่านไปอยู่จังหวัดจันทบุรี ซึ่งก็ได้มาอยู่กับท่าน
ตอนออกพรรษาเป็นเวลาหลาย ๆ เดือน ทุก ๆ ปี จนถึงปีสุดท้าย

ความจริงภูมิประเทศของบ้านหนองผือนี้ เป็นที่เหมาะแก่การทำควาเพียร
มาก เพราะเป็นที่ไกลต่อการคมนาคม ผู้ที่จะเข้าไปในหมู่บ้านนี้ ต้องเดินทางจากถนน
ใหญ่ ๓ ถึง ๔ ชั่วโมงจึงจะถึง ถ้าจะไปอีกทางหนึ่งคือทางเกวียนเป็นทางอ้อมมากต้อง
ใช้เวลาถึง ๘ ชั่วโมงกว่าจึงถึง แสดงว่าท่านอาจารย์มั่น ฯ ท่านเลือกภูมิประเทศที่ไม่ให้
ผู้คนมารบกวนท่าน ซึ่งไม่เหมือนกับปัจจุบัน ผู้เป็นอาจารย์ทั้งหลาย แม้เมื่อไปอยู่ใน
ถ้ำภูเขายังอุตส่าห์ตัดถนนให้รถยนต์เข้าไปถึง เพื่อให้ผู้คนสัญจรสะดวก เมื่อคนไปหา
มากก็บ่นว่ายุ่ง ไม่ทราบว่าจะบ่นทำไม ในเมื่อท่านเองก็ชอบจะให้เขาเข้าไปหา ถึงตัด
ถนนให้ความสะดวกแก่ชาวบ้านอยู่ตลอดเวลา ซึ่งไม่เหมือนกับท่านอาจารย์มั่น ฯ ผู้เป็น
พระปรมาจารย์เลย เพราะเมื่อท่านอยู่บ้านโคกนามน ท่านบ่นว่าไกลทางรถยนต์คนมา
สะดวกทำให้ยุ่ง เราจะสอนพระภิกษุสามเณรโยมก็มาวุ่นเสียเรื่อยทำให้เสียจังหวะ ไม่ได้
ผลเท่าที่ควร ท่านจึงหาทางไปที่อื่น และได้บ้านหนองผือเป็นสัปปายะ

ตอนนั้นจะขอพุดถึงบริเวณบ้านหนองผือเพื่อให้ผู้อ่านที่ยังไม่เคยไป จะได้
ทราบถึงสถานที่แห่งนี้ว่า เพราะเหตุใดท่านอาจารย์มั่น ฯ จึงจำพรรษาอยู่ที่นี่ถึง ๕ ปี

บ้านหนองผือชื่อของหนองน้ำแห่งนี้ซึ่งมีต้นผือหรือต้นปรือเป็นต้นไม
สำหรับทอเสื่อ เหมือนกับชาวจันทบุรีทอเสื่อกันเอง บ้านหนองผืออยู่ในแ่งของ
ภูเขามัญเขาล้อมรอบอยู่ทุกด้าน ในขณะที่เราเดินทางเข้ามาและยืนอยู่บนภูเขาล้อมแล้วแลลง
มาที่บ้านหนองผือ จะเห็นเป็นแ่งคล้ายกันกะทะ ก่อนเขาดังหมู่บ้านก็จะพบลำธาร
น้ำเล็ก ๆ ไหลผ่านไม่ขาดสายอยู่แห่งหนึ่งเสียก่อน และข้างลำธารมีหินก้อนใหญ่บ้างเล็ก
บ้างเรียงรายกันอยู่เข้าไปถึงกลางลำธาร เป็นหินมีหลังนั่งฟังสบาย โดยเฉพาะผู้เดินทาง

จากบ้านหนองผือไปที่อำเภอพรรณานิคม ออกเดินทางแต่เช้าจะต้องมาหยุดรับประทานอาหารกันทันที แม่ข้าพเจ้าเองก็เคยมาฉันอาหารเช้าที่นั่นหลายหน โดยนั่งฉันบนหินมีหลังมีน้ำใสรมเย็นนั่งฉันสบาย แต่เมื่อเรามาถึงที่นั่นแล้ว ก็จะไม่ทราบเลยว่าหมู่บ้านหนองผือมีลักษณะเป็นแอ่ง เหมือนกันกะทะ เพราะพื้นที่เป็นที่ราบกว้าง เหมาะแก่การทำไร่ทำนา เมื่อเพาะปลูกอะไรลงไปแล้วเป็นงอกงามดีทั้งนั้น ซึ่งจะสังเกตได้ในวัด ปลูกต้นกล้วย มะม่วง มะละกอ กล้วยหิน มะพร้าว ทุกอย่างงอกงามมีใบสดเขียวชอุ่ม การทำนาคีมาก เหลืออยู่เหลือกิน มีแม่น้ำอยู่สายหนึ่งเป็นที่อาศัยทำมาหากินของชาวบ้านหนองผือนี้ คือแม่น้ำอุ่น มีต้นไม้ไผ่ติดต่อกันไปตามลำคลอง การสร้างที่อยู่อาศัยของชาวบ้านเป็นแบบโบราณธรรมดาหมู่บ้านนี้ คนรวยก็มั่งคั่งมาก อาหารหลักคือการรับประทานข้าวเหนียวล้วน ชาวบ้านเป็นคนภูไท มีหมู่บ้านประมาณ ๗๕ หลังคาเรือน อาชีพมีการทำไร่กันเป็นพัน โดยเฉพาะไร่ฝ้าย ไร่ยาสูบ ฝ้ายนำเอามาปั่นเองทอเป็นเสื้อผ้าจนเหลือใช้ อาหารก็เป็นอาหารธรรมชาติ ไม่ต้องพึ่งพาที่อื่น มีการเป็นอยู่ด้วยความสะดวก สถานที่เป็นดงที่บึงจึงเกิดมีไข้มาลาเรียชุกชุม บ้างหนึ่ง ๆ ทำให้คนตายเพราะมาลาเรียไม่น้อย (ประวัติบอกเล่าของท่านอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ยังมีชีวิตอยู่) ฯ

วัดป่าตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน ข้างทุ่งนาเดินลำบาก ชาวบ้านจึงได้ทำสะพานข้ามจากท้ายบ้านมาจนถึงวัด วัดนี้ท่านอาจารย์หลุยเป็นผู้มาเริ่มต้นก่อสร้างไว้ก่อนหน้าท่านอาจารย์มั่น ฯ มาอยู่ประมาณ ๑๐ ปี ที่ตั้งวัดเป็นเนินสูงกว่าบ้าน โดยมีทุ่งนาเป็นเขตกั้นระหว่างบ้านกับวัด ในสถานที่อันเป็นที่ตั้งของวัดและบ้าน บางครั้งก็ชุกค้นพบวัตถุโบราณ อันแสดงว่าเดิมเคยเป็นหมู่บ้านมาแต่โบราณกาล ที่ตั้งหมู่บ้านเป็นที่ราบมีต้นไม้ใหญ่ เพราะเป็นดงดิบมีเนื้อที่ประมาณ ๑๐ ไร่ ทางด้านตะวันออกเป็นดงไม้ดิบติดต่อกันไป การสร้างกุฏิก็สร้างเป็นหลัง ๆ อยู่เฉพาะองค์ ๆ ตามธรรมเนียมของวัดป่า มีศาลาสวดมนต์ ศาลาหอฉัน สถานที่สุขา หลุมเทหยากเยื่อ บ่อน้ำใช้และอื่นสะอาดดี ฯ

เนื่องจากสถานที่นั้นเป็นที่สงัด การศึกษาจารึกก็ไม่ไถลนัก ประชาชนมีศรัทธาดีมาก ขณะนั้นท่านอาจารย์มั่น ฯ ก็ม้วยชราภาพมากแล้ว อายุ ๗๕ ปี จึงพักอยู่ที่วัดนั้นเป็นเวลาถึง ๕ ปี ฯ

เมื่อเป็นเช่นนั้น พระภิกษุสามเณรผู้สนใจในการปฏิบัติธรรมกัมมัฏฐานก็ได้
หลงไหลเข้ามาโดยไม่ขาดสาย เป็นเหตุให้เสนาสนะที่อยู่ในวัดนั้นไม่เพียงพอ จึงพากัน
ออกไปอยู่ในที่ซึ่งไม่ไกลนักอันเป็นที่พักพอที่จะเจริญสมณธรรมได้ และสำนักที่พอ
สมควร ที่ตั้งอยู่ใกล้วัดบ้านหนองผือ ก็มี ๑. วัดนาโหนด ๒. วัดโคกมะนาว ๓. ห้วยบุง
๔. บ้านอนุโคก ๕. บ้านฝักอเล็ด ๖. บ้านดงบาก ที่ซึ่งท่านแยกย้ายกันไปอยู่ในที่ต่าง ๆ
เหล่านั้น จะมารวมกันทำอุโบสถ (ฟังปาฏิโมกข์) ที่วัดบ้านหนองผือกันทั้งนั้น เพราะ
เมื่อถึงวันอุโบสถ ท่านอาจารย์มั่น ฯ ก็จะได้ให้โอวาทหลังจากทำอุโบสถเสร็จแล้ว โดย
การชี้แนวทางในทางธรรมข้อปฏิบัติอันเกี่ยวเนื่องกับการดำเนินจิตทุก ๆ คราวไป ฯ

ส่วนท่านที่อยู่ไกล พอสมควรก็จะมาฟังธรรมได้สะดวกในเวลากลางคืน ซึ่ง
ก็ได้มาแทบทุก ๆ คืน ได้ฟังธรรมปณิธานะมีนัยต่าง ๆ แล้วก็กลับไป นับว่าเป็นความ
อุตสาหะวิริยะอย่างยอดเยี่ยม ของท่านเหล่านั้น ฯ

พระเถระภิกษุสามเณรทั้งหลาย ที่อยู่โดยรอบใกล้บ้างไกลบ้างเหล่านั้น จะคอย
ฟังข่าวอยู่เสมอว่า พระเถระผู้ใหญ่ที่อยู่ทางไกล แหละเป็นضمมจิตเป็นไปในธรรมอัน
ละเอียด ซึ่งท่านเหล่านั้นจะได้รับการยกย่องจากพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ เนื่อง
จากว่าพระเถระรูปใดเป็นผู้มีความสำคัญในทางปฏิบัติ และเป็นผู้มีความหนักแน่น มี
สมรรถนะและความสามารถสูง มีการดำเนินทางจิตที่ถูกต้อง มีความเมตตาต่อหมู่คณะ
ท่านจะต้องกล่าวถึงพระเถระรูปนั้น ๆ ในท่ามกลางสงฆ์ หรือกล่าวกับผู้ปฏิบัติใกล้ชิด
อยู่เสมอว่า ท่านองค์นั้นองค์ดีมาก หากใครต้องการจะปฏิบัติก็ให้ติดตามองค์นั้นไป
เถิด จะเกิดผลอย่างนี้เป็นต้น ฯ

ดังนั้นจึงไม่แปลกอะไร ที่พวกเราและพระเถระรุ่นใหม่จะต้องทราบถึง
ความดีของพระเถระรุ่นเก่า ๆ ว่าท่านเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งคุณธรรม ด้วยเหตุนี้ เมื่อพวก
ได้ข่าวว่า พระเถระองค์ที่มีความสำคัญมาแต่ไกล ท่านอาจารย์มั่น ฯ ก็จะแสดงธรรม
อย่างวิจิตร หรือเรียกว่าธรรมกถากถัมภ์ใหญ่ เพราะเหตุที่พระเถระเหล่านั้นจะได้ไต่ถาม
อรรถปัญหาคำ ท่านอาจารย์มั่น ฯ ก็จะได้วิสัชนา และแสดงธรรมไปพร้อมซึ่งกาลเช่นนั้น
หาฟังได้ยากนัก จึงทำให้พวกเราต้องตั้งใจคอยเพื่อไหม้ให้เกิดมหาธรรมกถา จึงปรากฏ
ว่าเมื่อถึงกาลเช่นนั้นจะปรากฏมีพระภิกษุสามเณร พระเถระานุเถระมากขึ้นมากเป็นพิเศษ
จนเต็มไปหมด ไม่ทราบว่ามีออกมาจากป่าจากเขาจากถ้ำจากที่ไหน ๆ กันนัก

ตอน พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ

จำพรรษาเสนาสนะป่า บ้านหนองผือ

เนื่องจากพระอาจารย์มั่น ฯ ได้จำพรรษาเป็นหลักแหล่งที่บ้านหนองผือ นานถึง ๕ พรรษา จึงทำให้ประชาชนทราบโดยทั่วกัน อนึ่งจิตตศรัทธาของท่าน ได้ปรากฏมานานแม้ผู้เขียนมีอายุเพียง ๑๓ ปี ก็ได้ทราบข่าวแล้ว แต่ก่อนนั้น ท่านมิได้จำพรรษาป่าเป็นบท ๒ เลยสักแห่งเดียว ถึงจะจำพรรษาอยู่แต่บาง ก็ต้องไปท่อนมาก่อน แล้วจึงหวนกลับมา โดยปกติท่านจะอยู่จำพรรษาในป่า ดงพงไพรในภูเขาเถื่อนถ้ำเป็นส่วนมาก

จึงเป็นเหตุให้ผู้ประสงค์จะปฏิบัติศึกษาด้วย ต้องเที่ยวตามแสวงหาท่านแสน ยากแสนลำบากและแสนจะกัณฑ์การ เฉพาะพระภิกษุสามเณรเท่านั้นที่สามารถจะติดตาม ศึกษาหาข้อปฏิบัติได้โดยใกล้ชิด ส่วนอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลายที่จะตามเห็น เว้นแต่ จะได้ศึกษาข้อธรรมเป็นครั้งเป็นคราวในเวลาอยู่จำพรรษาเท่านั้น เหตุนี้เมื่อท่าน องค์ใดได้ติดตามศึกษาปฏิบัติอยู่กับท่าน ก็ได้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในอันที่จะได้ สั่งสอนประชาชน ให้เข้าใจในธรรมปฏิบัติเป็นตัวอย่าง เป็นอาจารย์ เป็นผู้นำเคารพ เลื่อมใสอย่างยิ่ง แม้ผู้เขียนเองเคยได้ย่นกิตติศัพท์มาตั้งแต่อายุ ๑๓ ปี จนถึงอายุ ๒๓ ปี จึงได้พบและปฏิบัติอยู่กับท่าน

ครั้นประชาชนได้ทราบข่าวว่า พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ได้อยู่จำพรรษา ที่วัดป่าบ้านหนองผือเป็นหลักแหล่งเช่นนี้แล้ว คณะพระภิกษุ-สามเณร อุบาสก-อุบาสิกา ทั้งหลาย ที่เคยเป็นศิษย์ท่านมาแต่เดิมและพึงได้รับฟังกิตติศัพท์ใหม่ ๆ ก็มีใคร่อรัง ต่างก็เข้ามาศึกษาหาข้อปฏิบัติ ฟังธรรมเทศนา มีบางก็พากันมาบำเพ็ญทานทั้งทางไกล และทางใกล้ ทั้งภาคใต้และภาคเหนือ ต่างก็ทยอยกันมาเข้านมัสการทุก ๆ วันไม่ขาดสาย บรรดาท่านที่เข้ามาในบิเญหนึ่ง ๆ มีประมาณไม่น้อยเลย มากันแทบทุกวัน ทั้ง ๆ ที่ ถนนหนทางก็ไม่สะดวก แสนที่จะกัณฑ์การ และอากาศก็ไม่ไ้เย็น ใคร ๆ ที่เข้ามาต้อง ระวังตัวมาก ถ้าพลาดพลั้งกรรกษาตัวกันไม่ไหว เพราะเคยปรากฏว่า ผู้ที่เข้ามานมัสการ

พักอยู่กับท่านเกิดอาการแพ้อากาศเจ็บป่วยล้มตายไปทั้งพระท่งเถร และญาติโยมทั้งหลาย
คน ถึงแก่กรรมจะเบ็นเช่นนั้นทุก ๆ คนก็ห้ามความท้อถอยไม่ เพราะต้องการฟังธรรม
อันวิจิตรของท่าน จึงยอมสละชีวิตเข้ามาหาท่านอย่างน่าอัศจรรย์ แม้ข้าพเจ้าเองจากท่าน
ไปอยู่จันทบุรี ก็ได้เดินทางมาอยู่กับท่าน (เพียงแต่ในพรรษาเท่านั้น) ออกพรรษากริบ
มา พอใกล้เข้าพรรษาก็กลับจันทบุรี เช่นนี้ทุก ๆ ปีจนกระทั่งถึงวาระสุดท้าย

การจำพรรษาอยู่ทวดบ้านหนองผอน ตลอดระยะเวลา ๕ พรรษา ท่านก็
ได้พยายามชี้แจงธรรมต่าง ๆ แก่บรรดาศิษย์ทั้งหลายตลอดเวลา ท่านอาจารย์มั่น ฯ เป็น
ผู้กล่าวถึงวงศ์ เดินไปไหนมาไหนได้คล่องแคล่ว หนึ่งขณะที่ท่านอยู่ทวดบ้าน ท่านได้
แสดงธรรมอันเป็นส่วนข้อปฏิบัติมากที่สุด มิได้เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยเลย เมื่อผู้ใด
เข้ามาหาท่านก็แสดงธรรมให้ฟัง ไม่ว่าจะเป็พระเล็กเถรน้อยตลอดถึงพระเถระผู้ใหญ่
บางครั้งเป็นนวนวิสาขบูชา มาชมบูชา ท่านได้แสดงผู้เดียวจนถึงเที่ยงคืน การแสดง
ธรรมก็เป็นไปวิจิตรพิสดาร มีอรรถรสแห่งข้อปฏิบัติสำนวนไพเราะมาก ซึ่งบางแห่งบาง
ข้อข้าพเจ้าเคยได้บันทึกไว้ในหนังสือ “มุตโตทัย” เป็นที่เข้าอกเข้าใจแก่บรรดาศาสนิกิษย์
บางองค์ถึงกับบ่นว่าเราไปภาวนาตั้งเดือน สู้ฟังเทศน์ท่านอาจารย์ครึ่งเดียวก็ไม่ได้
เช่นนกมามาก

หนึ่งท่านได้พยายามสั่งสอนสาธุศิษย์ทั้งหลาย โดยทุกวิถีทาง ทั้งทางตรงและ
ทางอ้อม เพื่อหวังให้ศิษย์ทั้งหลายได้เข้าใจในปฏิบัติปฏิบัติ และท่านก็ได้เลือกเฟ้น
เอาธรรมทั้งหลายตลอดทั้งแนะแนวทางให้แก่บรรดาศิษย์มากมายด้วยอุบายต่าง ๆ โดยมีมุ่ง
หมายที่จะพาให้ดำเนินสู่ทางอันบริสุทธิ์ ตรงต่อพุทธพจน์จริง ๆ ในการที่ท่านอยู่ทวด
บ้านหนองผอน มีความประสงค์เพื่อให้บรรดาศิษย์เก่าและศิษย์ใหม่เข้ามาศึกษาเป็นการ
เปิดโอกาสแก่บรรดาพระภิกษุสามเณร และเพื่อให้เข้าใจในธรรมยิ่ง ๆ ขึ้น กับทั้งการ
แสดงธรรมนั้นยังความชื่นชมและแก่ความสงสัยให้ อย่างไม่มีข้อแย้ง ซึ่งคล้ายกับว่าท่าน
จะรู้จักกาลแห่งสังขารธรรมจักอยู่ไปไม่ได้ไม่นาน ใครจะสอนให้แก่บรรดาศิษย์เป็นผู้เข้าใจ
ใจในธรรมอันควรที่จะพึงรู้พึงเข้าใจ สืบแทนท่านให้เป็นหลักฐานแก่คณะกัมมัญฐาน
ต่อไป

กฎการปฏิบัติประจำ

ข้อปฏิบัติ อันเป็นอาจินต์ของท่านนั้น เป็นไปโดยสม่ำเสมอ ขณะนั้น ท่านชราภาพมากแล้ว แม้ปฏิบัติจะเพลากว่าเดิมไปบ้างก็ยังไม่ปรากฏว่า เป็นที่น่าเคารพ และเลื่อมใส ดังที่ผู้เขียนเคยอยู่และเคยเห็นมาจะเล่าสู่กันฟังโดยย่อ พอเป็นคติแก่นุศิษย์ต่อไป

ก่อนออกบิณฑบาตรตอนเช้า ต้องขนสู่ทงกรมก่อน และก่อนที่จะไป บิณฑบาตร ขณะที่ท่านจงกรมอยู่ศิษย์ทั้งหลายต่างพากันทำวัตรปฏิบัติต่าง ๆ มีการเก็บบาตร กวาดสถานที่ เทกระโถนเก็บอาสนะไปปูยังโรงฉัน และเตรียมคัสสังฆาฏิไว้รอท่าน เพราะตามธรรมเนียมแล้วการช้อนผ้าสังฆาฏิเข้าสู่โศภณคามนั้นไม่เคยขาดเลย เว้นแต่จะมีฝนตกใหญ่เท่านั้น เมื่อท่านเดินจงกรมจนถึงเวลาที่ออกเที่ยวบิณฑบาตรแล้ว ก็ลงจากที่จงกรมไปสู่โรงฉัน ศิษย์ทั้งหลายก็ถวายผ้าสังฆาฏิช่วยครองกลดลูกดุมรังคัมทั้งข้างล่างและข้างบนแล้วเข้าไปสู่บ้าน ผู้ถือบาตรไปก่อนโดยไปรออยู่ที่นอกอุปัฏฐากบ้าน เมื่อท่านไปถึงก็รับเอาบาตร ศิษย์ก็ตามเข้าไปเป็นแถวตามลำดับอาวุโส มี ๑๐-๒๐-๓๐ ถึง ๕๐-๖๐ องค์ และเป็นแถวยาวเหยียด ตอนขากลับศิษย์ก็รับเอาบาตรล่วงหน้ามาจัดการแก้ถลกบาตรเตรียมรอไว้โดยเรียบร้อย (การบิณฑบาตรใช้สะพายอุ้มบาตรไว้ข้างหน้า ซึ่งไม่ผิดอะไรกับการอุ้มบาตรซึ่งท่านอาจารย์ใหญ่ ได้นำมาใช้ปฏิบัติในคณะกัมมัฏฐานและคณะกัมมัฏฐานทั้งหมดยังได้กระทำเหมือนท่าน ด้วยกันทั้งนั้น) ครั้นเมื่อท่านมาถึงวัดแล้วพวกศิษย์ ๆ ก็เตรียมรับผ้าสังฆาฏิเอาออกผิงแสงแดดพอสมควรแล้วก็เก็บไว้เป็นที่ การฉันก็รวมลงในบาตรกันทั้งนั้น ข้าพเจ้ายังไม่เคยเห็นท่านเอาอาหารไว้ภายนอกบาตรเลย เว้นแต่เมื่อคราวล้มป่วยครั้งสุดท้ายเท่านั้น แม้การไปบิณฑบาตท่านก็ไม่ยอมขาดได้ง่าย ๆ เว้นเสียแต่ว่าไปไม่ได้จริง ๆ ซึ่งตามธรรมเนียมเมื่อสุขภาพและกำลังของท่านยังดีอยู่ แต่หากท่านป่วยอาพาธแล้ว ท่านมักจะระงับด้วยการไม่ฉันจึงหันและไม่ออกบิณฑบาตร ประกอบความเพียรบางครั้งถึง ๓ วัน ก็มี พอโรคระงับแล้วจึงค่อยฉันต่อไป ท่านเคยพูดว่า การเที่ยวบิณฑบาตโปรดสัตว์นั้น แม้แต่องค์พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ยังเสด็จไป และพระอริยเจ้าผู้สาวกก็ไปบิณฑบาต เราผู้สาวกภายหลังจะ

ไม่ไปบิณฑบาต ก็เท่ากับว่าดีกว่าพระพุทเจ้าผู้บรมศาสดา ซึ่งก็เท่ากับว่า ดีเกินครูไป
ท่านน หมายความว่า นอกครู เมื่อคราวท่านอาพาธครั้งสุดท้ายนั้น เมื่อเข้าบิณฑบาต
ตลอดบ้านไม่ได้ ก็ไปเยี่ยมครึ่งบ้าน เมื่อเข้าไปบ้านไม่ไหวท่านก็ไปสุกเขตวัด และ
เมื่อไปสุกเขตวัดไม่ไหวก็ไปแก่ศาลาโรงฉัน เมื่อไปบิณฑบาตถึงศาลาไม่ไหวจริง ๆ จึง
งดบิณฑบาต จนถึงวาระสุดท้าย อันเป็นการแสดงถึงความเอาใจใส่อย่างยิ่งในข้อวัตร
ปฏิบัติของท่านในการออกบิณฑบาตเป็นวัตร

อนึ่ง การฉันนั้นรวมฉันแห้งเดียวกันหมด เมื่อจัดอาหารใส่บาตรกันเป็นที่
เรียบร้อยแล้ว (การจัดอาหารนั้น มีพระผู้แจกคือตักแจกไปตามลำดับจนกว่าจะหมดและ
เพียงพอ พระที่แจกมี ๒-๓ องค์ เป็นภคตฤๅเทศก์ที่สงฆ์ตั้งไว้) ท่านก็นำพิจารณาเป็น
ปัจจุขณะ บางครั้งก็เตือนเมื่อมีเสียง บางครั้งก็พิจารณาด้วย

บทสรุป

“ท่านอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถร หลังจากท่านได้มอบงานใหญ่ให้ท่านอาจารย์
สิงห์ ขนดยาคโม แล้ว ท่านก็ได้เดินธุดงค์วิเวกไปทางภาคเหนือ โดยเฉพาะจังหวัด
เชียงใหม่ เชียงราย ท่านได้เที่ยววิเวกหาความสงบ พิจารณาถึงพระธรรมของพระ-
สัมมาสัมพุทธเจ้า จนได้รับผลเป็นที่พึงพอใจ ตลอดระยะเวลา ๑๒ ปี ในที่สุดท่านก็ได้
เดินทางกลับมาทางจังหวัดภาคอีสาน เพื่อจะได้พบปะลูกศิษย์ลูกหาเก่าแก่ ซึ่งท่านได้
อบรมไว้ก่อนแล้วนั้น

ท่านได้พักอยู่จังหวัดอุดร และจังหวัดสกลนคร เมื่อบรรดาศิษย์ทั้งหลายของ
ท่านได้ทราบข่าวถึงการกลับมาอยู่จังหวัดสกลนคร โดยเฉพาะบ้านหนองผือ อำเภอ
พรรณานิคม ซึ่งท่านอยู่นานกว่าทุกแห่งแล้ว เป็นโอกาสให้บรรดาคณาจารย์ผู้เป็นศิษย์
ได้เข้ามาพบและอยู่กับท่าน ซึ่งก็เป็นความประสงค์ของท่านอาจารย์มั่น อยู่นอยู่แล้ว เพราะ
ว่าท่านต้องการที่จะแถลงนโยบาย หรือความละเอียด ที่ท่านได้คิดว่า และศึกษา มาตลอด
ระยะเวลา ๑๒ ปีที่เชียงใหม่ ซึ่งเป็นผลดียิ่งแก่บรรดาคณาจารย์ที่จะได้มารับ
นโยบายอันถูกต้องในคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่ท่านได้เลือกเฟ้นและแนะนำให้ฟัง

เมื่อท่านอาจารย์มั่น ฯ ได้พักอยู่ที่วัดบ้านหนองผือตลอดระยะเวลา ๕ ปี ก็มีประโยชน์ที่ได้อ่างแผนงานชั้นสุดท้ายให้แก่ศิษย์พระคณาจารย์ของท่าน ซึ่งท่านเหล่านั้นล้วนแล้วแต่มีความสำคัญในการเป็นทายาทของท่านอย่างยิ่ง

ในปีพุทธศักราช ๒๔๙๒ ซึ่งเป็นปีสุดท้ายของชีวิต ซึ่งท่านก็ได้พยากรณ์ชีวิตของท่านให้แก่ศิษย์ฟังแทบทุกองค์อยู่แล้ว ท่านพยากรณ์ไว้ล่วงหน้าล่วงหน้ามาเป็นเวลานานถึง ๑๐ ปี ในปีนั้นนับแต่วันเข้าพรรษาผ่านไป ท่านก็เริ่มไม่สบาย อาการกรูสอกจะหนักขึ้นทุกวัน ๆ เมื่อเดือนที่ ๑ ผ่านไปอาการของท่านไม่มีเบาขึ้นเลย ถึงกับพระอาจารย์ผู้เป็นศิษย์อยู่แถวใกล้ ได้มาพยาบาลท่านกันเป็นจำนวนมาก อาการของท่านก็มีแต่ทรึงกับทรุดเท่านั้น

ต่อมาอาหารของท่านก็พอจะค่อยยังชั่วขึ้นหน่อย ท่านไม่ฉันยา แม้ว่าลูกศิษย์จะถวายเท่าไร ๆ ท่านก็ไม่ฉัน ท่านบอกแก่ทุกคนว่า

“ตนไม่ทรมนตายยืนต้นอยู่แล้ว จะเอาหน้าไปรอดทำอะไรจะใหม่เกิดใบอื่นไม่ได้หรอก อายุของเรามันใกล้แล้ว”

ครั้นเมื่อใกล้จะออกพรรษา เหลืออีกประมาณ ๑๐ วัน ท่านก็ได้บอกพระที่อยู่ใกล้ชิตว่า

“ชีวิตของเราใกล้จะสิ้นแล้ว ให้รีบส่งข่าวไปบอกแก่คณาจารย์ที่เป็นศิษย์เราทั้งใกล้และไกล ให้รีบมาประชุมกันที่บ้านหนองผือ เพื่อให้ได้มาฟังธรรมะเป็นครั้งสุดท้าย

บรรดาพระที่อยู่ใกล้ชิตก็ได้จดหมายบ้าง โทรเลขบ้างไปยังที่อยู่ของพระคณาจารย์เหล่านั้น บรรดาคณาจารย์ทั้งหลายเมื่อได้รับจดหมายบ้าง โทรเลขบ้างแล้ว ต่างก็ได้บอกข่าวแก่กันต่อ ๆ ไปจนทั่ว เมื่อการพิจารณาออกพรรษาแล้วต่างองค์ก็รีบเดินทางมุ่งหน้ามาหาอาจารย์มั่น ฯ ยังบ้านหนองผือ อันเป็นจุดหมายเดียวกัน

ท่านอาจารย์เทศก์ กับ ท่านอาจารย์วิริยงค์ (พระญาณวิริยาจารย์) ก็ได้มาจากจังหวัดบุรีรัมย์ ร่วมในครั้งนทวย วันนั้นเป็นวันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ พ.ศ. ๒๔๙๒ ท่านอาจารย์มั่น ฯ ลูกศิษย์เดินไปไหนไม่ได้เป็นวันแรก บรรดาพระอาจารย์ได้เข้าไปประชุมกัน แล้วท่านได้ลุกนั่งแสดงธรรมะให้แก่ศิษย์ทั้งหลายฟังอยู่ประมาณ ๑ ชั่วโมง เป็นเนือความว่า

“การปฏิบัติจตตถอเป็นเรื่องสำคัญ การทำจิตต์ให้สงบ ถือเป็นกำลัง การพิจารณาอริยสัจจถอเป็นการถูกต้อง การปฏิบัติขวัตรมการฉนหนเคียวเป็นต้น เป็นทางพระอริยะ ผู้เดินผิดทางย่อมนไม่ถึงทหมาย คือพระนิพพาน”

ท่านอาจารย์มั่น ฯ ท่านพักอยู่บ้านหนองผือเป็นเวลา ๕ ปีนั้น นับว่าเป็นลาภของชาวหนองผือยิ่งนัก ทุก ๆ ปีจะมีคนมานิมนต์ให้ท่านไปทางโน้นทางนี้บ้างแต่ท่านก็ไม่ไป ทั้งทำให้เห็นหน้าแขกต่างบ้านมากมาย ทั้งพระและฆราวาสคล้ายกับว่าบ้านหนองผือเป็นบ้านสำคัญแห่งหนึ่ง ทำให้ชื่อเสียงปรากฏทั่วประเทศไทย และชาวบ้านก็ศรัทธาในตัวท่านอาจารย์ใหญ่มากันทั่วทุกคน

มาในชั้นสุดท้ายชีวิตของท่านอาจารย์มั่น ฯ ชาวบ้านเขาก็มีความปรารถนาอย่างยิ่งที่จะแทนคุณท่านอาจารย์ครั้งสุดท้าย คือขอให้ท่านมรณะที่บ้านหนองผือนี้ ท่านได้บอกกับชาวบ้านและพระภิกษุสามเณรทั้งหลายว่า

“เราจะไม่มรณภาพที่นี่ เพราะถ้าเราตายที่นี่แล้ว คนทั้งหลายก็จะพากันมา มาก จะพากันฆ่าเบ็ด ฆ่าไก่ ฆ่าสัตว์ทั้งหลาย เนื่องด้วยศพของเราจะทำให้ชาวบ้านเป็นบาป สมควรที่จะจัดให้เราไปมรณภาพในจังหวัดสกลนครเถิด”

พระคณาจารย์ผู้เป็นศิษย์ทั้งหลาย เมื่อได้ทราบความประสงค์ของท่านแล้ว ก็พากันประชุมกันในค่ำคืนวันขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๑๒ นั้นเอง ตกลงจะนำท่านไปวัดสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร เมื่อชาวบ้านได้ทราบข่าวว่า ท่านอาจารย์ที่เคารพยิ่งของพวกเขาจะไปในตอนเช้าของรุ่งขึ้นแล้ว จึงทำให้เกิดโกลาหลอลหม่านเป็นราวกับว่าแผ่นดินจะทรุด ฉะนั้นไม่ทราบว่าจะคิดอ่านประการใดเพราะเหตุผลให้เป็นอย่างนั้นเสียแล้ว

ต่างก็หารือในอนที่ขยับยั้งท่านไว้ บางคนมากราบเรียนยับยั้ง แต่ก็ไม่ได้ผล ในคืนวันนั้นก็มีได้เบนอนหลับอนนอนกันทั้งหมู่บ้าน เขามาวัดฟังเหตุการณ์ จนถึงรุ่งสางของวันใหม่ เมื่อทราบแน่ชัดแล้วว่าท่านจะไป ทุกคนต่างก็เสดงสีหน้าสลดผิดปกติ เพราะในใจของเขาไม่ต้องการให้ท่านจากไป จึงทำให้เขาทั้งหลายเสียใจเป็นที่ยิ่งไม่มีอะไรเปรียบ

ชาวบ้านหนองผืออดอันทันใจ จะพูดว่าอย่างไรก็หมดหนทางแล้ว สุดท้ายก็คือประชุมกันเพื่อไปส่งท่าน ภิกษุสามเณรในเช้าวันนั้นต่างกรบฉนกันแต่เช้า ครั้นเมื่อ

ถึงกำหนดเวลา ซึ่งเป็นวันไปจากบ้านหนองผือของท่านอาจารย์มั่น ฯ ชาวบ้านทั้งแก่เฒ่า และหนุ่มสาว หลามไหลเข้ามาวัดกันอย่างคับคั่ง ทุกคนในมือถือดอกไม้และรูปเทียน นำเข้าถวายท่านอาจารย์มั่น ฯ แล้วยกกล่าวขอขมาลาโทษ พร้อมทั้งสะอึกสะอื้นหน้าตาล่วงไหลทุกคน ส่วนพระเถรานุเถระได้มาประชุมกันที่หน้ากุฏิใหญ่ของท่านอาจารย์มั่น ฯ จัดแคะสำหรับหามที่มุงด้วยผ้าขาววางไว้ข้างบันได เมื่อทุกอย่างเสร็จแล้วก็เข้าไปกราบเรียนท่าน ท่านอาจารย์มั่น ฯ ก็เตรียมตัวลุกขึ้นเองอย่างน่าอัศจรรย์ ทั้ง ๆ ที่ท่านลุกไม่ได้มาตั้ง ๙ วันแล้ว ท่านเรียกเอาไม้เท้าค้ำยันเดินไป และก็เป็นการเดินครั้งสุดท้ายในชีวิตของท่าน

ท่านได้เดินเข้าไปที่แคะหาม ผู้กำลังจะพาที่จะหามท่านอาจารย์ใหญ่ ออกจากบ้านหนองผือ ในวันอังคารกับวันขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๑๒ เวลา ๙.๐๐ น. อันเป็นวาระสุดท้ายในชีวิตของท่านที่ได้ใช้ชีวิตอยู่กับชาวบ้านที่บ้านหนองผือ สายตาท่านได้สอดส่องไปทุกญาติโยมจนถ้วนทั่ว แต่ท่านก็ไม่ได้พูดอะไร

ครั้นแล้วขบวนก็ได้เคลื่อนออกจากวัดบ้านหนองผือ บรรดาพระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ก็ออกติดตามเป็นทิวแถว เมื่อขบวนผ่านใจกลางบ้าน ชาวบ้านทั้งเด็กและผู้ใหญ่ก็พากันชะเง้อคอมองดู บ้างก็เตรียมตัวออกมาส่ง บ้างก็แสดงความเศร้าโศก ทั้งออกหน้าและตามหลัง เป็นราวกับว่าของที่เคารพบูชาจะพลัดพรากจากไป ทั้ง ๆ ที่แลเห็นแต่ก็ทำอะไรไม่ได้ เพราะทุกครั้งเมื่อท่านกับพระภิกษุ สามเณร ทั้งหลายแวดล้อมติดตามไปเป็นแถวนั้น คือการไปบิณฑบาต แล้วก็กลับมายังที่วัดบ้านหนองผือ จิตตคติควายังเห็นยังอุ่นใจ พากันติดตามมาส่งอาหารกัน ก็มาบดินท่านได้ผ่านไปพร้อมกับทั้งพระภิกษุสามเณรเป็นการไปไม่กลับเสียแล้ว ต่างก็พากันออกติดตามคล้าย ๆ กับจะพาท่านให้กลับคืนมาให้ได้เสียดังนั้น แต่จะทำไฉนเล่าเป็นการเหลือวสยเสียแล้ว จึงเท่ากับติดตามไปส่งเพื่อไว้อาลัย ที่ท่านได้มาสั่งสอนในธรรมะปฏิบัติต่าง ๆ จนพากันเลื่อมใสยิ่งในพระพุทธศาสนา เป็นระยะเวลาถึง ๕ ปีทีเดียว

ในวันนั้นชาวบ้านหนองผือเกิดโกลาหลอลหม่านเป็นการใหญ่ ซึ่งราวกับว่าแผ่นดินจะทรุดฉะนั้น ผู้คนออกติดตามส่งประมาณ ๒๐๐ คนเศษ เมื่อขบวนผ่านพ้นจากบ้านหนองผือ ก็เป็นที่น่าชวนให้คาดคิดว่า

“โอ! ชาวบ้านหนองผือ คราวนี้ช่างกระไร จักพากันได้รับความเศร้าโศก
อันอันตันใจคับแค้นแน่นใจอย่างที่ไม่เคยพบเคยเห็นมาแต่กาลไร ๆ ทั้ง ๆ ที่ความโศก
แม่จะปรากฏขึ้นช้าอันความว่าเหวักเข้ามาแทนที่ โอความอ้างว้างเปล่าเปลี่ยวทั้งทางวัด
และทางบ้านให้เงียบเซียบยิ่งกัไม่มีคน โอ! บ้านหนองผือจะต้องเงียบเซียบทั้ง ๆ ที่มี
คนเต็มบ้านหลานเต็มเมือง แต่ก็ควรคิดไปไหนทำนองคลองธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า
ว่า “สพฺเพหิ เมปปี เยหิ มนา เปหิ นา นาทาโว วินาทาโว” แปลว่า “เราจะ
ต้องพลัดพรากจากของรักของเจริญใจทั้งสิ้นไป”

ขบวนได้ถึงบ้านห้วยบุง ท่านอาจารย์หลุยกับท่านอาจารย์เนตรกำลังออกวิเวก
อยู่ ฟังร้อออกมาจับและติดตามไปด้วย ท่านอาจารย์วรียงจึงได้ถามว่า

“เอ้า! ทำไมไม่รู้เรื่องหรือยังงี้” ท่านอาจารย์หลุยจึงได้ตอบทันทีว่า

“แหม! ภาวนาอยู่ในถ้ำกำลังดี ได้ยินเสียงอีกทักครึกโครมก็เลยออกมาดูเจอ
พอดี แหม! เกือบเสียคน”

คราวนี้พวกออกหน้าก็คอยถางทาง อันมีเร็วไม่ทันไม่ระเกะระกะอยู่ทางพวก
หามก็ผลัดกันออกผลัดกันเข้าเคลอนขบวนกันไปเรื่อย ๆ โดยอาการช้า ๆ ตามราวป่าแถว
นั้นมีบ้านชาวเขาอยู่ประปรายห่าง ๆ กัน พอทราบข่าวการจากไปของท่านอาจารย์มั่น ๆ
ก็พากันออกจากป่ามาเข้าขบวนเลยกลายเป็นขบวนใหญ่ ขบวนนักขนดงลงห้วย ลำธาร
เลาะลัดไปตามป่าไม้เนื้อใหญ่ เลียบไปตามชายภูเขาประกอบกับเนินสูง ๆ ต่ำ ๆ ทะชน
โคกออกทุ่งเป็นแห่ง ๆ ไป มีทั้งต้นไม้น้อยใหญ่ ต้นพฤกษาชาติต่าง ๆ หลายอย่าง
หลายประการ มีทั้งสมอ มะขามบ่อมซึ่งกำลังผลิดดอกออกผล ยิ่งกับจะชวนท่านภิกษุ
สามเณรให้แวะนั่งพักฉันเพื่อเบ็นยาปรมัต ขบวนได้หยุดลง ณ ที่นั่นพอดี

ผู้คนไปส่งก็พากันกลับ เหลือแต่ผู้หามเคลอนขบวนกันไปเรื่อย ๆ บ่ายโมง
ถึงบ้านโคกกระโหรง ได้หยุดพักถวายยาชูกำลัง และบำบัดโรคตามสมควรเท่าที่จะหาได้
เพื่อประทังไป ขบวนหามก็เริ่มหามต่อไปในไม่ช้าขบวนก็ได้แพร่สะพัดไปโดยรวดเร็ว
ถึงชาวบ้านโคกสาวขวัญ บ้านกุดก้อม บ้านบง บ้านม่วงไข่พรรณา อำเภอพรรณา
ว่าท่านอาจารย์มั่น ๆ กำลังมา ประชาชนต่างก็พากันหลามไหลออกมาตักขบวนเข้าช่วย
หาม เวลาบ่าย ๕ โมงเย็น ก็ถึงบ้านโคกสาวขวัญ ถึงบ้านบง และพระได้เรียนท่าน

ว่าบคนถึงกุดก้อมแล้ว ท่านบอกว่าให้นำท่านไปวัดป่าบ้านนาฏ แต่ชาวบ้านม่วงไข
ก็จะเอาไปม่วงไข ตอนนี้อยู่ระหว่างกึ่งกลางทางจะไปม่วงไขและดงนาฏ
ชาวบ้านได้เถียงกันเป็นการใหญ่ ต่างคนก็ต่างจะเอาไป ท่านอาจารย์มั่น ฯ
บอกว่า

“ให้ไปบ้านนาฏดีกว่า” ขบวนจึงตกลงไปวัดป่าบ้านนาฏ ท่านอาจารย์มั่น ฯ
จึงบอกแก่พวกขบวนว่า

“เราต้องการไปโปรดนายอ่อนและนางส้ม”

ขบวนหามก็ข้ามทุ่งนา ซึ่งข้าวกำลังออกรวงเหลืองอร่ามเต็มท้องทุ่ง เจ้าของ
นาถ้อออกมารับ และปวารณาบอกว่าให้ฆ่าข้าวไปเลย จะเสียหายสักเท่าใดไม่ว่า

“ท่านอาจารย์ผ่านนาโชคดีแท้ ๆ” เจ้าของนาว่า

ในที่สุดขบวนก็มาถึงวัดป่าดงนาฏ เป็นเวลา ๒๑.๐๐ น. พอถึงก็นำท่าน
อาจารย์ชนสุศาลา ครึ่งนบนแหและข้าวอันหนักได้แพร่สะพัดไปโดยรวดเร็วทั้งทางไกลและ
ทางใกล้ว่า “ท่านอาจารย์มั่นเวลานพักอยู่วัดป่าดงนาฏ” พระภิกษุ สามเณร อุบาสก
อุบาสิกา ต่างหลั่งไหลกันเข้ามาอย่างไม่ขาดสาย เพื่อที่ศันานุตะริยะครั้งสุดท้าย และ
บำเพ็ญกุศล

โดยเฉพาะอย่างยิ่งนายอ่อนและนางส้ม โมรรราช สองสามีภรรยาได้มีความ
ปลาบปลื้มปีติเหลือล้น เพราะได้คิดว่าวตนเป็นวัดของตน ท่านอาจารย์มั่น ฯ ก็ได้มา
พักสมถังเจตนาเดิมด้วย ทั้งกลางวันกลางคืนได้เฝ้าท่านอยู่ตลอดเวลาไม่ยอมห่าง

วันตรงกับวันชน ๑๑ ค่ำ เดือน ๑๒ ขณะที่น่างส้มมายืนมองท่านทาง
หน้าต่างศาลา ท่านทักขึ้นมาว่า

“นี่หรือนางส้มภริยานายอ่อน”

นางจึงตอบว่า “ค่ะ”

ท่านจึงถามต่อว่า “สบายดีหรือ?”

“สบายดีค่ะ” ท่านจึงพูดกับนางส้มต่อไปอีกว่า

“เราเต็มทีแล้ว โรคเกิดชนคราวนี้หนักมากนะ” เป็นคำพูดที่ท่านพูดโต้ตอบ
มากกว่าใคร ๆ ทั้งสน ทำให้นางส้มมีความยินดีปรีดาอย่างยิ่ง และก็สลดใจ ฝ่ายท่าน

เจ้าคุณธรรมเจดีย์ (จุม พนฺธโร) ท่านอาจารย์สิงห์ ขนฺตยาโคโม ท่านเจ้าคุณอริยะคุณาธาร (เส็ง ปุญฺโส) เพิ่งจะมาถึง ก็ทยอยกันเข้ามาเป็นลำดับ

ท่านอาจารย์มั่นฯ ได้พักอยู่ที่บ้านนาภูเป็นเวลา ๙ วัน จวบกระทั่งวันแรม ๕ ค่ำ นางนุ้ม ชูวานนท์ ผู้อุปฐากมาตั้งแต่สมัยท่านอาจารย์เสาร์ ได้เข้าไปนมัสการท่าน ๆ พุทกกับนางนุ้มว่า

“เราเต็มทีแล้ว อาการหนักเหมือนบรูษมีกำลังหลายคน จับคนไม่มีกำลังคนเดียว”

เมื่อนางนุ้มได้ฟังแล้วรู้สึกตื้นตันใจจนไม่ทราบจะกล่าวประการใดก็ลากลับในระยะที่อยู่บ้านนาภู ไม่ทราบว่าคนใดหลังไหนมาอย่างไร ทั้งไปกลับทั้งนอนค้างแน่นขันตไปหมดทั่วบริเวณ การเข้านมัสการท่านอาจารย์มั่นฯ นั้น เข้ากันจนไม่ขาดระยะ (ศาลาหลังนี้สูงจากพื้นดินประมาณ ๑ เมตร) อาจารย์วรียงคฺชุตได้อุปฐากมาตั้งแต่หนองผือจนกระทั่งขณะนั้น เห็นว่าจะเป็นการรบกวนท่านมากเกินไปเลยห้ามไม่ให้คนเข้ามาภายในศาลา ให้นมัสการข้างนอกแล้วบิณฑบาตไว้

เมื่อท่านได้ยินเข้ากลับบอกให้เขาเปิดประตูให้เข้ามาตามความพอใจ ทีนี้ละผู้คนต่างพากันได้โอกาสหลังไหนก็เข้ามาทางประตู เกิดแน่นขันตจนถึงประตูที่เข้าไม่ได้ก็ยืนมองอยู่ข้างนอกประตู เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงต้องเปิดหน้าต่างข้างหนึ่งใกล้ ๆ ท่านคนก็ไหลเข้ามาทางนพอกค้อยยังชั่ว

ตอนที่ท่านพักอยู่ที่บ้านนาภูนั้น ท่านได้พบกับศิษย์ที่ไกลชิตว่า

“นำเราไปวัดสุทธาวาสเถอะเหมาะดี” ดั่งนตงหลายครั้ง ส่วนนายอ่อนนางส้มไม่ยอมเด็ดขาด อ่อนวอนท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ และท่านอาจารย์เทศน์ ให้ตัดทานไม่ได้ท่านไป แต่ก็ไม่เป็นผล ท่านยังคงยืนยันค้ำเดิม และในวันนั้นคือวันพฤหัสบดี วันแรม ๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ซึ่งตรงกับวันเกิดของท่านพอดีท่านบอกว่า

“ต้องไปวันนั้นเพราะเป็นวันสุดท้ายแล้ว”

ชาวสกลนครมีนางนุ้มเป็นต้นได้จัดการนำรถมา เพื่อจะนำท่านไปยังวัดสุทธาวาส จอดรอคอยตั้งแต่เช้าตรู่ของวันแรม ๕ ค่ำนั้นแล้ว แต่ด้วยเหตุที่นายอ่อนนางส้มตัดทานอยู่ตลอดเวลา จึงทำให้การเดินทางต้องล่าช้า เพราะว่าคณาจารย์ที่เป็น

ศิษย์ของท่านต่างรู้แล้วว่า ท่านจะสนใจไปเสียวนั้นเป็นแน่ จึงได้เตรียมการกันเสีย
เอิกเอิกเกริก เพื่อให้พอเพียงต่อความสะดวกต่าง ๆ

ประชาชนและคฤหัสถ์ต่างเนืองแน่นอยู่เต็มบริเวณวัด ในที่สุดพระก็ได้อุ้มท่าน
เข้าสู่แคร่คานหามอีกคันรบหนงเมื่อเวลา ๑๐.๒๐ น. ก่อนที่จะขึ้นแคร่ท่านได้พูดกับ
พระคณาจารย์ที่นอนอยู่นอกอยู่ ณ ที่นั้นว่า “เราจะเข้ามานสงบ” แล้วท่านก็ไม่ได้พูด
อะไรกับใครต่ออีกเลย มีผู้คนติดตามไปส่งท่านที่รถเป็นขบวนยาวเหยียดเพื่อไปขึ้น
รถยนต์ที่ถนนใหญ่ ซึ่งมีท่านอาจารย์เทศก์ ท่านอาจารย์วริยงค์ สิรินุชโร และท่าน
อาจารย์วัน อุตตโม ท่านอาจารย์สิงห์ ท่านอาจารย์กงมา เจ้าคุณธรรมเจดีย์ สามเณร
อำพนธ์ ผู้ซึ่งเป็นเพื่อนของท่านเป็นผู้พุงท่านไปกับรถ

ขณะนั้นเอง นายอ่อนนางสั้ม อุบาสกอุบาสิกาในแถบพรรณานิคม ที่มา
ประชุมกันอยู่นั้นถึงกับตกตะลึง นางสั้มถึงกับล้มเป็นลมพับลงไป ต้องช่วยกันเยียวยา
จึงฟื้น เพราะการไปของท่านอาจารย์มันครวญกันมาก ตกลงเพียงชั่วโหมงเดียว จึง
ทำให้ไม่ทันคิดหน้าคิดหลังยับยั้งจิตต์ไม่ทัน อันทำให้เป็นเหตุให้เกิดโศกโศกกำลัง
ถึงกับร้องไห้ร้องไห้กันเสียงระงม

รถฟาร์โกขนาดเล็กพาท่านอาจารย์มันและคณะเล่นไปตามถนนหลวง ส่วน
ญาติโยมต่างนั่งร้องไห้กันอยู่เต็มลานวัดทางเบื้องหลังตั้งอยู่ระงมไปหมด ซึ่งวันนั้นฝน
พริ้ว ๆ ท้องฟ้ามืดครมไปหมดอันทำให้ศิษย์ทุกคนได้คิดถึงคำพยากรณ์ของท่านว่า วันที่
ท่านจะสนลมปราณนั้นฝนจะต้องตกพริ้ว ๆ และก็สมจริง

๑๔.๓๐ น. รถฟาร์โกเล็กคันนั้นก็นำท่านอาจารย์ไปจอดสงบนิ่งอยู่ในลาน
วัดสุทธาวาส ครั้นถึงแล้วก็ได้จอดแจ้งเข้าพักในกุฎที่เป็นที่เรียบร้อย และท่านก็นอนใน
สภาพปกติ ชาวจังหวัดสกลนครเมื่อได้ยินข่าวต่างพากันตั้งใจที่ท่านอาจารย์มัน ๆ เดิน
ทางมาถึงต่างก็หลามไหลเข้ามากราบไหว้กันเป็นทิวแถว ทั้งพ่อค้าข้าราชการประชาชน
เป็นจำนวนมาก

เมื่อถึงควรแก่เวลาแล้วชาวบ้านที่มานมัสการก็พากันทยอยกลับ ส่วนพระ
คณาจารย์ที่เป็นศิษยานุศิษย์ทั้งหลายก็ได้นั่งประชุมกันอยู่ตลอดเวลา อาการของท่าน
ก็ปกติอยู่จนกระทั่ง ๒๔.๐๐ น. ครั้นเมื่อถึง ๐๑.๐๐ น. ทรงอาการของท่านผิดปกติ

ชนทันที อาจารย์วัน อุตตโม ผู้ปฏิบัติใกล้ชิด ก็ได้รับไปแจ้งแก่พระคณาจารย์ทุกองค์
แล้วพร้อมกันอยู่ในห้องเพื่อกอยคูอาการ

ครั้นถึงเวลา ๐๒.๒๓ น. ชีพจรทั้งหลายก็อ่อนลงหดเข้าทุก ๆ ที่ ถอนขึ้น
ทุกระยะจนเหลืออยู่แต่ที่หัวใจภายในไม่ซำกสนลมหายใจด้วยอาการปกติทุกประการ

ต่อจากนั้นอาจารย์ทั้งหลายก็ผลัดกันเข้าไปกราบศพเป็นลำดับ จนถึงวาระ
ของพระอาจารย์วรวงศ์ท่านได้กราบลงหมอนข้างศีรษะของท่าน จิตตกคิดว่า

“ท่านอาจารย์หนอมาละพวกกระผม ไปเสียแล้ว โดยสภาพแห่งความเป็นจริง
ของสังขาร อันโทษกรรมใด ๆ ทั้งที่เป็นทางกายด้วย ทางวาจาด้วย ทางใจด้วย ซึ่ง
กระผมไม่มีต่อท่านอาจารย์แล้ว ขอจงอโหสิกรรมแก่กระผมด้วยเถิด”

ชีวิตและความดีเด่นอันหายากนักที่จักทำได้ดังท่านอาจารย์มั่น ๆ ก็ต้องจบลง
แต่เพียงแค่นั้น จะยังคงเหลืออยู่แต่ลูกศิษย์ลูกหาผู้ออกเผยแพร่วรรณและสร้างเสนาสนะไว้
เป็นอนุสรณ์เพื่อสอนลูกหลานสืบต่อกันมาตราบเท่าทุกวุ่น

ปล. ข้าพเจ้าได้เรียบเรียงประวัติของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตะเถระ จบสมบูรณ์เมื่อ
วันพฤหัสบดีที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๑๒ เวลา ๒๔.๒๖ น.
ต้นฉบับนั้นข้าพเจ้าได้บันทึกไว้เมื่อครั้งข้าพเจ้าอยู่กับท่านเป็นเวลา ๔ ปี ตั้งแต่
พ.ศ. ๒๔๘๕ ถึง พ.ศ. ๒๔๘๘

พิมพ์ที่ อาคารการพิมพ์
124/1 ถนนเทอดไท เมืองสะพานวัดน้ำจี่ ส. ภาชีเจริญ กรุงเทพมหานคร
นายอาหาร หอมสุวรรณ ผู้พิมพ์โฆษณา
 4670250

